

Dr. Rıza Nur

Cemiyet-i Hafiyye

Kara günler - Esrarengiz vekayi' ve fecâyi' - Hükümette kanunsuzluklar, zulümler - Divan-ı Örfî hapishânesinde dayaklar, işkenceler.

BEDİR

□
CEMİYET-İ HAFİYYE
□

دوقور رضا نور

جمعیت خفیہ

قارا کونلر ؛ اسرار انکیز وقایع و فجایع ؛ (حکومتده) قانونسزلقلر ،
ظلملر ؛ دیوان حرب عرفی حبسخانه سندده دایاقلر ، ایشکنجهلر

«شاد اولسون بو و اتمعدهن شاد اولان کوکل
بردم بلا و غصدهن آزاد اولان کوکل»

در سعادت

سولنیک مطبعه سی

۱۳۳۰

Dr. RIZA NUR

CEMİYET-İ HAFİYYE

Hiçbir değişiklik ve sadeleştirme yapılmaksızın 1914 tarihli
Osmanlıca ilk baskısının Lâtin harflerine çevrilmiş şeklidir.

BEDİR YAYINEVİ
İSTANBUL 1997

BEDİR YAYINEVİ
Cağaloğlu Yokuşu, No: 6/8
Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0.212 - 519 36 18

Söğüt Ofset

İstanbul 1997

İÇİNDEKİLER

Dr. Rıza Nur	7
Mukaddeme	9
Hükûmetin Eşkiyalığı ve Hafiye Çetesinin Hânemi Basması	44
Sûret-i İstintak	65
Hareket-i Fesâdiyyenin Tarihçesi	116
Milletin Halet-i Ruhiyyesi ve Efkar-ı Umûmiyye	419
Beyne'l-Halk İşâât	423
Matbuâtımızın Hâli	424
Cemiyetin ve Hükûmetin Fırıldakları	453
Hükûmetin Halet-i Ruhiyyesi	537

Dr. Rıza Nur

Dr. Rıza Nur, 1878'de Sinop'ta doğdu. İlköğrenimini Sinop'ta, orta-öğrenimini de İstanbul'daki askerî okullarda tamamlayarak Askerî Tıbbiyeyi yüzbaşı olarak bitirdi (1901). Bir süre Gülhane Askerî Hastahanesi'nde operatör olarak çalıştıktan (1905) sonra Askerî Tıbbiye'de cerrahi muallimliğine getirildi (1907) ve binbaşı oldu.

İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra (1908) yapılan ilk seçimlerde, İttihad ve Terakki listesinden Sinop meb'usu olarak Meclis'e girdi. Ama kısa bir süre sonra İttihad ve Terakki'ye karşı yürütülen muhalefete katıldı ve partisinden istifa ederek Osmanlı Ahrar Fırkası'na girdi. 31 Mart (1909) olayından sonra birçok kez tutuklanan Rıza Nur, daha sonraları yurt dışına çıkmak zorunda kaldı. 1911'de yurda dönerek Miralay Sadık Bey'le birlikte Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nı kurdu. İttihad ve Terakki Fırkası 1913'de Bâb-ı Âli baskını ile iktidarı ele geçirince yurt dışına sürüldü.

Rıza Nur, Fransa ve Mısır'da da bir süre yaşadıktan sonra 1919'da Mütareke akabinde yurda dönerek 12 Ocak - 16 Mart 1920 arasında çalışan son Meclis-i Mebusân'a girdi. Meclisin dağıtılmasından sonra Ankara'ya geçerek TBMM'ye Sinop meb'usu olarak katıldı.

Rıza Nur, Mustafa Kemal Paşa başkanlığında kurulan ilk hükûmette 16 Aralık 1920 ve 24 Ocak 1921 arası Maarif Vekilliği (Milli Eğitim Bakanlığı) yaptı. Mart 1921'de imzalanan Moskova Anlaşması'na delege olarak katıldı. 24 Aralık 1921 - 9 Temmuz 1922 arası Fevzi Paşa (Çakmak) hükûmetinde Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiyye Vekilliği (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı); 25 Eylül 1922 - 4 Ağustos 1923 arası Rauf Bey (Orbay) hükûmetinde ve 14 Ağustos 1923 - 27 Ekim 1923 arasındaki Fethi Bey (Okyar) hükûmetinde Sıhhiye Vekilliği yaptı. 1923'te yeniden Sinop Meb'usu seçildi ve Lozan Konferansı'na gönderilen delegeler arasında yer aldı.

Rıza Nur, Cumhuriyet'in ilânından sonra önemli bir görevde bulunmadı. İzmir Suikastı olayından (1926) sonra, hayatını tehlikede görerek yeniden yurt dışına çıktı. Paris (1926-33) ve İskenderiye'de (1933-38) yaşadı ve oralarda tarih ve edebiyat araştırmaları yaptı.

Atatürk'ün ölümü üzerine (1938) Türkiye'ye dönen (1939) Rıza Nur, ömrünün son yıllarını siyasetten uzak bir şekilde İstanbul'da geçirdi. Bir kalp krizi sonucunda vefat etti (8 Eylül 1942). Merkezefendi Mezarlığı'nda defnedildi.

Rıza Nur, Türkçülük görüşüne bağlı bir yazar olarak tarih ve edebiyat alanında verdiği eserlerle tanındı. Rıza Nur, eserlerinin bilançosunu şu şekilde özetler:

«Eserlerimin sayısı: 71

Boyum: 1 m. 69 cm.

Kitaplarımın boyu: 1 m. 37 cm.

Kitaplarımın ağırlığı: 35 kilo 350 gram

Eserlerimin sahife adedi: 17147

Şiirlerimin adedi: 600

Şiirlerimin mısra adedi: 11967.»

Rıza Nur'un Kopuz ve Tanrıdağı adlı iki de dergi çıkardığını görüyoruz.

Onun en önemli eseri, hiç şüphesiz ki, ölümünden 25 yıl sonra yayınlanmak üzere Paris'te Ulusal Kitaphık'a ve Londra'da British Museum'un kütüphanesine bıraktığı ve Atatürk'e yönelik ağır suçlamalar içeren "Hayat ve Hatıratım" (1967-68, 4 cilt) adlı eseridir.

Rıza Nur'un diğer eserleri ise şunlardır:

Servet-i Şâhâne ve Hakk-ı Millet (1909), Meclis-i Mebusân'da Fırkalar (1910), Tıbbiye Hayatından (1911), Cemiyet-i Hafîyye (1914), Gurbet Dağarcığı (1919), Hürriyet ve İtilâf Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Öldü (1919), Türk Tarihi (14 cilt, 1924-26), Arab Şiir Biliği (1926), Oğuznâme (İskenderiye, 1928), Hilalin Tarihi (1933), Ali Şir Nevâi (1935), Namık Kemal (1936), Hücumlara Cevaplar (1941).

MUKADDEME

Tûfân-ı vukû'ât-ı zamânın azgın emvâcı arasında bir müddet yuvarlandıktan sonra anladım ki, beşer denilen mahlûkat "hırslar, inhimâklar" içinde kudurmuş birer vahşî hayvanmış! Kerbelâ vak'aları, engizisyonlar, bin sene, beş yüz sene evvel değil her gün olurmuş. "Hak" denilen şeyi daha beşeriyet vazıh surette bilmez iken birtakım insanlar şenî' yüzlerine dil-firib bir surette mülevven birer hak maskesi geçirip akıl ve hayâle gelmeyen zulümleri, denâetleri çılgınlıkları yaparlar ve karnaval rezaletlerine, fuhuşlarına bulanmış maskaralara dönerlermiş. "Zevk-ı âmiriyyet", "hırs-ı câh", "tervîc-i merâm" gibi inhimâkât ve a'râz ile ma'lûl olanlar, hevesât-ı nefsaniyye ve şeytaniyyelerine mağlûb bulunanlar onların husûl-i muvaffakiyeti yolunda her şeyi yaparlarmış. Bu denâetlerin bir kısmı maatteessüf illet ve ma'lûliyyetin ne olduğundan bî-haber olarak yani "ismet-i vicdaniyye", daha doğrusu "sevk-i tabîî" ile gayr-i ihtiyarî ve cehlen icrâ olunurmuş. Bed-kârlar gâh deh-i eşna' olarak bir "menfaat" yüzünden kasden veya bir "garaz ve intikam" sevk-ı sefili ile sû-i niyetle, gâhî ise evvelce nasılsa irtikâb edilmiş olan hatiyyâtı setr ve imhâ için zarurî "bir mecburiyet" ile birtakım masum ve bî-çareleri döğerek, söğerek, boğazlayarak kubbe-i âsümânî feryad ve enînlerle doldururlar, yeryüzünü al kanlara boyarlarmış.

Yüreğim yanarak öğrendim ki, keyfe mâ-yeşâ' her dilde doluşan o hak kavs-ı kuzahdan kanatlara, sihrî bir sabavet-i füsunkârîye malik bir "anka"dan başka bir şey değilmiş!... Ortada "hak ve hakikat" yok... Meydanda bir hakikat varsa o da in-

sanların dağdaki canavarlar gibi gücü gücü yetene birbirini boğması, yekdiğerini yemesidir.

Bir alay haksızlar, zalimler ateşten nallı ayakları ile cehennemî tekmeler atarak hakkı tepeleyip insaniyeti, medeniyeti tezlîl eden "nâdânlıklarını", "temerrüd-i nâ-merdâne"lerini mahz-ı hak diye ilân ediyorlar. O masum na'şları kemirmiş dişli, o pâk ve bî-günah alınlara çirk-âb iftirâ zîfosları savurmuş dilli ağızları ile "bârân-ı âfât" olan hareketlerini "mahz-ı rahmet-i âlem" diye işâ'a eyliyorlar. Nice zamanlar abdal, âdî ve sefil keyiflerini, hırs-ı vahşîlerini, uğursuz emellerini "münci-i kâffe-i beşer" birer "kanûn-ı adâlet" diye yapıyorlar ve tanıtıyorlar. Hakka karşı hıyaneti selamet diye tanımayan erbâb-ı vicdânı tıflane, âdî ve sefil hevesâtтан başka bir şey olmayan arzularına cebren, kahren tâbi kılmaktan çekinmiyorlar... Zavallı millete de tav'an, kerhen mutavaat mı düşüyor nedir?!..

Böyle haksızlıklarını hak diye tanıttırdıktan sonra muhtekirler, yirminci asırda, elde kitâb-ı hürriyyet huruc eden bu mühtedîler o "hakk-ı sun'î" nâmına nice erbâb-ı hak ve vicdânı; nice ashâb-ı adl ve i'zânı menfâlara, zindanlara, darağaçlarına sevk ediyorlar. Sokak sokak insan kurbanları, sürüleri toplanıyor. Siyaset-gâhlara doğru tantanalı alaylar tertib, muhteşem "zulüm kurban bayram"ları icad, asır ile mütenasib "şecere-i vakvak"lar ibdâ' olunuyor.

Bir milletin hürriyet ve meşrutiyeti yoluna ve "da'vâ-i hak ve hakikat" namına zulme ve zalime karşı kıyam edenler onun istihsâlinden sonra tıpkı eski zalimler gibi kendi emel ve hareketlerini hak ve hakikatle tev'em addetmek hatâ-i fâhişine düşüyorlar. Bu zann-ı vahîm yüzünden sakîm niyet ve nâ-savab re'ylerinin hürriyet ve meşrutiyete lâzım-ı gayr-i müfârik olduğuna zâhib olarak onların tervîcinde inad ediyorlar. Hareketlerini tenkid ve keyflerine muhâlefet edenleri bîmuhâbâ "vatan haini" sıfatiyle telkib eyliyorlar. Belki de bu bir "kanâ'at-i vicdaniyye"dir; fakat cahil, batıl, sefil bir kanaat-i vicdaniyyedir. Bilmiyorlar ki kanaat-i vicdaniyyeler mutlaka doğru ve hiçbir va-

kit icrâyı âmir ve adem-i mesuliyyeti mûcib bir mahiyette değildir. Zaten dünyâdaki bütün fenâ şeylerde lüzûm-ı icrâsına hak verdiren indî bir kanâat-i vicdaniyyenin neticesidir.

Bütün fenalıkların masdarı, nokta-i azimeti işte burasıdır. Sonra o yanlış hareketler erbâbını –tıpkı eski hakimîn-i müstebbedde olduğu gibi– gûnâ-gûn hatâlara sevkettiğinden ve hatâlar ise birbirini celb ve istilzam eylediğindendir ki bu silsile-i harekât bir "halka-i seyyiat" teşkil ediyor. Neticede onlar da birer zâlim pelîd kesiliyor. Kendi mevcûdiyetlerini "hâris-i hürriyyet" addetmek kanaatinde olduklarından veya öyle gözükmek menfaatleri iktizâsından bulunduğundan mâil-i inhidam olan mevkilerini tutmak için artık eski zalimler gibi her fenalığı yapmayı ehven-i şer, değil... lâzım ve muhik görüyorlar. Asıyorlar, kesiyorlar, yakıyorlar, yıkıyorlar. Tıpkı bir sirkati irtikâb edip de onun setr ve imhâsı için katl ve harîk icrâ eden hırsızlar, haydutlar gibi ölüp bitiyorlar. Hattâ bu işlerde oralara kadar varıyorlar ki hatâlarını tashîh etmek istemek ve onlardan ayrı düşünmekten başka bir kabahati olmayan ve "biz yaptık" dedikleri meşrutiyetin zî-rûh heykelleri olan meb'usları bile hapsediyorlar, i'dâma kadar gidiyorlar. Bu suretle kendi yaptıkları binânın direklerini yine kendileri baltalıyorlar.

Bunlar hep o binânın meşrû olsun, gayr-i meşrû olsun kendi keyflerince istimal edilmesi, keyflerine muhalefet eden bulunmaması merâmından neş'et ediyor. Halbuki o bedbahtlar takdir edemiyorlar ki meşrutiyeti ilan etmekle esaret ve keyfe ram etmek de kalkmış oluyor. Kezâ vatanda istibdâdı tevlîd ve idâme eden yalnız bir kuvvetin mevcudiyeti keyfiyeti ve muhalefet ve tenkidin memnu'iyeti meşrutiyetle mülga olup müteaddid kuvvetlerin ve hakk-ı tenkidin hükümrânîsi kaidesi kabul edilmiş oluyor.

*

Devletimiz bir devre-i muhteşeme-i fütûhât geçirdikten sonra padişahların hevesât-ı tıflânesi, sarayların israfâtı, müdîrân-ı devletin cehli, askerî takımının ihtilâl ve kıyımları ve

umûr-ı hükûmete müdahaleleri ile sukûtta sukûta giderek inkırâza ramak kalmış iken 10 Temmuz inkılâbı ile derin bir nefes alıp taze bir hayat kesbeyledi. Avrupa'da, bütün cihanda Osmanlı milleti hakkında güzel ümidler uyandı. Millet bu "âzâd-ı millî" bayramlarıyla kaç asırdır görmediği bir sürûr ve şâd-mânîye gark oldu. Fakat samimiyetler, hüsn-i niyetlerle meşhûn olup lâ-yüad ve sermedî bahtiyarlıklar va'd eden bu "eyyâm-ı mes'ûde" ancak üç, dört aylık bir ömr-i fânî ile üfûl edince, âkıbeti sâbıkından müthiş musîbetlere müncer olacak muzlim gecelere inkılab edince hep aydık. Pek az bir zamanda, o ancak "gayret-i vataniyye" bilen, başka şey tanımayan İttihad ve Terakki Cemiyeti indinde "ahkâm-ı meşrutîyyet" bir "âyet-i mefsuha" haline geçiverdi. Mübareze-i vataniyye için "ilm-i adl ü hak" diye açıp da ortaya çıkardığı "Kanûn-i Esasî"yi bu defa cemiyet bizzat yırtarak Abdülhamid'in "âsiyâb-ı hükûmeti"ni yine onun çarklarıyla mükemmelen kurdu.

Karanlık odalarda, farmason localarında kurulan bir "gizli devlet ve saltanat" ile, esâtîrî bornozlara bürünmek isteyen "ricâl-i gayb" ile Meclis-i Mebusan ve devair-i devlete müstevlî olan bu cemiyet artık "hukûk-ı umûmiyye" hakkında revâ görmedik hakaretler, istihfaflar bırakmadı. "Hürriyet-i efkâr", "hür-endiş mutâlaât ve harekât" üzerine nemrudâne savletler gösterildi. Bu "hakimiyyet-i hafiyye" bî-hesab istibdâdî kanunlar, zalimane icraat ile "serbesti-i mat'buât", "serbesti-i ictimâ", "masuniyet-i mesakin", "riayet-i esrar" ve "hürriyet-i şahsiyye" gibi hükûmet-i meşrûta kavaidinin esaslarını tahrîbe koyuldu. Tertîb-i müftereyât ve hükâm üzerinde i'mâl-i nüfûz ile bir "Fedakârân-ı Millet Cemiyeti" heyetini zindanlara doldurup dağıttı. Kâmil Paşa'nın iskâtı için gayr-i meşrû ve âlemden utanılacak vesaite müracaat edip donanma ile Meclis-i Mebusan'a doldurduğu askerler vasıtasıyla şûra-i milleti tehdide kadar vardı. "31 Mart" gibi zulme karşı bir "recfe-i arzû-i millet" olan ve sadece zalim bir komitenin lağvını talep eden bir kıyâmı 14 Nisan'da -Meclis'i İstanbul'a girmeyeceğine dair verdiği va'd-i kavi ile iğfal ettikten ve mebusları Ayastefanos'da süngü altına

aldıktan sonra- nice vicdanları sızlatacak "cinâyât" ve nice "sirkat ve yağmalar" ile kahren bastırdı. Silah istimal etmeyeceğine dair verdiği va'de aldanarak itaat etmiş ve teslim olmuş olan masum İstanbul askeri takım takım boğazlandı. Sefk-i dimâyı men için çalışmış olan nice ağırbaşlı ulema, bî-çare talebe-i ulûm yaylım ateşleriyle hâk-i helâke serildi. Dînin hükûmran olduğu bir memlekette -meşrutiyette hak ve meşrû olan şey fikr-i ekseriyyet ve arzû-ı millet olduğuna binaen- mahz-ı hak olan "şeriat isteriz" talebinde bulunan erbâb-ı kıyam kesilip türbeler, camiler kurşuna, topa tutuldu. Kendilerinin îka' etmiş oldukları Adana vekayi-i fecîasından sonra bühthanlar, haksız mahkumiyetlerle maktullerin kütelât-ı na'şları üzerine darağaçları kuruldu. Ve sarıkları, bir kucak ak sakalları ile müftüler "sehpâ-ı mezalim"de sallandırıldı. Tarihimizde bu kadar ihtilaller içinde bulunmuş öneyak olmuş pek çok müftüler, şeyhu'l-islam ve ulemâ vardır; fakat hiçbir, hiçbir padişah veya erbâb-ı kıyam tarafından idam edilmemiştir. Onlar hakkında tatbik olunan en büyük cezâ nefyden ibaret kalmıştı. Ağreb-i garâibdendir ki şerî'at isteyen dindarlar böyle asılıp kesildiği halde muarızlara dinsizlik isnâdıyla hücum ediliyordu.

14 Nisan'da pek müdhiş ve sâbıkına rahmet okutur bir "anarşi"nin böyle kanlarla, insanlar zebhi ile vaz-ı esas merasimi icrâ edildikten sonra müdhiş bir "cebbarlık ve kahharlık" politikası tatbik edildi. "Muhalefet", "istiklâl-i fikr-i şahsî" ve "hakk-ı tenkîd"e karşı gayet hassas ve gazûbâne bir "adem-i tahammül" başladı. Meşrutiyet ve hürriyet "mesuliyet üzerine müesses taksîm-i mesaî"yi müstelzim iken mes'ûliyet bir "kuru laf"tan ibaret kaldı. Meşrûta imzâsını alnına basmış olan hükûmet her şeyde sıkı, müz'ic bir "merkeziyet" te'sîs eyledi. Kendi elinde temerküz ettirdiği kâffe-i mesâlih-i devletin şahs-ı vâhidle idaresi adem-i imkânını Abdülhamid bile takdir etmiş iken bu cemiyetin bu girîveye girmesi ne meşum bir tedbirdir!...

Bir müstebidin iktidâr-ı zâlimane ve hükûmet-i mutlakası aleyhine kıyam edenler o "keyfî ve mutlak" idare yerine ondan eşedd bir nâr-ı cahîm olan "idare-i örfiyye"yi vaz' ettiler. "Yıldız

mahkeme-i fevka'lade"lerini yıkanlar yerlerine bin kat beter olan "Divân-ı Harb"leri ikame eylediler. Abdülhamid'in hafiye ordularını nice kin ve garazla perişan edenler daha canavar, daha insafsız hafiye taburları teşkil eylediler. Sokaklarda kimse yekdiğerine bir şey söyleyemez oldu. Abdülhamid zamanında mevcut olan ve milleti "ittihad ve iddiâ-yı hak"dan men eden "adem-i emniyyet" yine millet arasına girdi. Böyle yapacak olunca aceb bu zevat idare-i Hamidiyye'yi yıkmak zahmetini niçin ihtiyar etmişler?!...

İcrâ-yı saltanatın "Makyavel"in keşfettiği en mâhir âleti olan "adem-i itimad"ın sevki ile zamân-ı Hamidî'de saray, Bâb-ı âlî'nin kudret-i hakimiyyetini kâmilan bel' etmiş ve milleti bir esir derekesine indirmişti. Tıpkı yine zulümlerine, cebr ü tahakkümlerine nefretler yağdıran millete karşı bu cemiyette de huse gelen "adem-i itimad" ve bundan mütevellid "evhâm ü havf" milletin "hakk-ı hakimiyyet"inin silinmesine, Meclis-i Mebusan'ın tehdid ve kontrol altında bulundurulmasına, ahkâm-ı meşrutiyetin sahife-i icraattan hakk ü tay edilmesine sebep oldu. "Tahrîk-i evham" ile kaygusuna düşmüşleri "muhafaza-i mevcudiyet" için kuvvet dercine, bu maksadla da domuz sürüleri kadar hafiyeler istihdâmına mecburiyet hasıl oldu. Abdülhamid'e pahalıya oturmuş olan bu tarz-ı idare, şimdiki kuvve-i hâkime için de pek büyük masrafları istilzam eylediğinden bu masârıfı koruyabilmek için halkdan, me'murinden cebren vergi tahsilâtı gibi zulümler, iane defterleri gibi dilencilikler, hedâyâ ve sergiler gibi yağmalar, tahsisât-ı mesture gibi millettен mebusânın re'yiyle para çekmeler, imtiyazlar itâsındaki işler gibi sû-i istimaller icrâ etmelerine yol açıldı. Zira vilâyâtta kulüp müfettişleri, propagandacılar, murahhaslar, fevka'l-âde memurlar, pây-i tahtta ve her yerde çıkarılan methiyeci gazeteler, kitaplar, Abdülhamid'inkinden büyük olan hafiye orduları paralar istiyordu.

"Tahkîm-i mevki" için memuriyetlere tarafdarlar kayırılarak idare-i umûr-i hükûmet de nâ-ehiller ile esâsından teşviş edildi. Cemiyete hizmet ve tabasbus edenler –sadakatleri de-

vam edebilmek için- birer bol maaşlı memuriyete kayırılmak ve biraz sonra "hıdemât-ı sadakat-kâranesine binaen" terfi ettirmek icab ediyordu. Fakat gittikçe kadro daireleri daralıyordu. Daralınca ise yeni yeni fuzulî memuriyetler, arpalıklar, yemlikler ihdas olunmak zarureti hâsıl oluyor ve yapılıyordu. Bu devletin yegâne vâsita-i müdafaa-i hayâtı olan ordunun selametini kaale almayarak sırf kendi cemiyetlerinin bekası ve kendilerinin iktidarda devâmı için kısmen zabitan "komitacılığa" alıştırıldı. Mahv olmuş devletleri yıkan esbâbın en birincisinin ordularının politikacılık ve umûr-ı hükûmete müdahale ile bozulup itaattan çıkması olduğunu -onlar da nasıl bir vicdan var ki- düşünmediler!.. İddiâ edilen hamiyet bu mu idi?!... Komitanın sinesinde büsbütün gizli ve mahûf bir komita daha peydâ olup Hasan Fehmi, Samim gibi vatanın en güzide gençlerini sokaklarda devirerek dağda dolaşan Çakırcalı'yı arattılar.

*

Bu "necabetsiz hükümdar"larımız bir taraftan "hürriyeti biz verdik. Milletın velî-nimeti, hürriyetin efendisiyiz" cümleleriyle gösterdikleri, hiçbir yerde çekilemeyen ve verilen hayat dâhi olsa bir izzet-i hefs mukâbelesinde iâdesine mecbûriyet elveren "gurur ve tahakkümler", bir taraftan havf ile icrâ ettikleri "kahr ü cebr" yüzünden Osmanlı milletini değil bütün âlemi kendilerinden nefret etmeye dâvet ettiler. Bir taraftan bin türlü icraât-ı cahilane ve seyyiat ile halkın "âteş-i buğz ve adâvet"ini ikad eylediler. 14 Nisan kıtâli tarihimizin o sahifelerini ile'l-ebed her nazarda mazlum kanları lekeleri ile mülemma olarak gösterecektir. Bir milleti, bir devleti her vakit tezlile kifâyet edecek olan ve mahzâ müdirân-ı umûrunun mevkîlerinin devâmını temin eden bir cemiyetin bekâsı için yapılan bu kıtal ve bu sirkatler âmillerine ile'l-ebed lanetler okutacaktır. Yine kendilerinin ateş verdikleri Arnavudluk isyânında, Rumeli'de silah toplanmasında, Cemiyet-i Hafîyye ve Rıza Nur meselesinde irtikâb olunan işkenceler, vahşetler ile'l-ebed nev-i benî beşerin vicdanlarını sızlatacaktır. Bu vekâyîi tescil edecek bir müverrih-i bîtarafın tarifâtı kim bilir ne kadar keder-âmez olacaktır!.. Onlar

okuyacak olan ensâl-i millete kim bilir ne kadar hicâblar, vicdan azabları gelecektir!.. Acaba o fecayî ve mezalim "ikmâl-i muzafferiyyet-i meşrutıyyet" ve ona mani olan ihtilafât-ı siyasiyenin imhâsı nâmına ehven-i şer olarak yapılmış zarûriyyât diye gösterilebilecek mi?!.. Bir darbe-i helâk-hirasiyle hergün titreyen bu cemiyetin, bu "hükûmet-i mestûre"nin milleti, bütün cihânı iğfal için her şeyi yapmasına rağmen o vekâyî'nin mahiyeti mechûl kalıyor mu?!.. "Şirket-i inhisariyye-i hürriyet" a'zâları tarafından dillerine tesbih ve muhaliflere bol bol ihsan edilen "irticâ", "iâde-i istibdad", "darbe-i meşrutıyyet", "hiyanet-i vatan" sözleriyle bu cinayât-ı azîme ma'zur gösterilebilecek mi?!..

10 Temmuz'da yapılan bayram, hürriyyet ve meşrutıyyet hakkındaki hüsn-i kabûl-i umumî, bu yoldaki muavenet-i umumiyye istibdâddan yüreği yanmış olan milletin arzusunun ne olduğunu ve içinde mürtecî bir şahıs bile mevcut olmadığını, bir fie-i kalile-i müstebidde olsa bile sevdâ-i hürriyyetle ummanlar gibi galeyan etmiş olan "arzû-yi vicdânî-i millet" önünde sükûttan başka bir şey yapamayacağını isbâta kifâyet etmeyecek midir?!..

*

Onlar el-yevm vatanda müstakir olamayacaklarını iyice kestirip harekât-ı nâ-revâlarına devam etmekle beraber bir taraftan da var kuvvetlerini "cerr-i menafia", "cem'-i mâl-ü nûkûda" verip bir gün Abdülhamid'in ricâli gibi Avrupa'da bir ömr-i mes'ûd ümid-güzârîşıyla firârî fikirlerine yerleştirmişlerdir.

Ben Abdülhamid'in zamânı, icraâtı, ricâli ile ahvâl-i zamaneyi mukayese ederek "hürriyet ve salâh-ı memleket" nâmına hiçbir şey görmedim. Görülen yine aynı işler, beklenen yine aynı âkıbet-i meş'ûme. Hem de sâbıkından mahûf, sâbıkından daha serî. Maatteessüf bütün icraât-ı şedidesi, muamelât-ı meş'ûmesi ile o reissiz; başsız İttihad ve Terakki Cemiyeti gösterdi ki evvelce zannolunduğu gibi bir "perî-i hürriyet" değil gülzâr-ı vatan da âteşler püsküren, zehirler saçan yedi başlı bir ejder; mil-

let için nâcî değil mâhî, rahmet değil bir kara belâ imiş...

Hiçbir devâ görmedim ki bir hastalığı, şifâya hizmet etmek gibi bir hassa-i kıymetdârı hâiz olmakla beraber aynı zamanda girdiği vücûda mazarrât îkâ' etmek cibilliyetinden de vâreste olsun. Bu bî-insâf, bî-emân kaide-i tabîyye olmaz olaydı... Şurası hele pek yamandır ki o ilac acemî ve bâ-husûs sûi niyetli etibbâ yediyle verilirse..., bu kuvve-i ferman-fermâ ibtidâsında hasta devletimize bir ilâc-ı şâfi idi, tesîrini de gösterdi idi; fakat beliren alâim-i selîme havâss-ı habîsesi yüzünden bilâhare eskisinden daha vahîm a'râza istihale etti.

Altıyüz senedir devam eden Osmanlı milletinde kıyam ve ihtilâller o kadar çok ki belki de her seneye bir iki tane düşer ve bize ibret alacak belîğ misaller irae eyler. Bu kıyamlar kâmilten pek büyük, pek âli hisler sevgiyle yapılmış, daimâ "davâ-ı hak ve adalet" için olmuştur. Fakat maatteessüf yed-i zabta geçirildikten sonra kıyamcılar da evvelkiler gibi olmuşlardır. Hatta bunlar içinde öyleleri var ve öyle zamanlar olmuş ki halkın başına musallat olan erkân-ı devletin seyyiâtı Muslu, Patrona Halil gibi hamam tellâklarının bile hamîyyetlerini tahrik edip belindeki peştemal peştemal sırgına bağlatarak ref-ı alem-i kıyam ettirmiştir. Böyle olduğu halde Patrona Halil de nihayet bir müstebid-i şedîd olmuş, milletin başına belâ bir zorba kesilmiştir. Kezâ târîh-i âlemde nice misaller vardır ki nice inkılablar "en âlî efkâr-ı hürriyyet" nâmına icrâ edildiği halde ilk saât vecd ve heyecanların güzerânını müteâkıb hiyanetlere, kıyam ve isyanlara ve muharebât-ı dahiliyyelere masdar olmuştur. İster bunlara, ister ecdâdımızın hayatlarına müracaat edilsin bütün kıyamların büyük bir hüsn-i niyetle yapıldığı halde bilâhare ashâb-ı kıyâmın zevk-i âmiriyyetle mest-i lâ-yu'kal olarak haksızlığa, zulme başladıkları ve nihayet onların da başkaları tarafından tepelendikleri görülür. Demek bugünkü ahval tabîî bir cereyânın bir kısmıdır, arkası gelecek...

*"Zamane içre mücerrebdır intikam-ı zaman
Hemişe yahşıye yahşi verir yamana yaman"*

O ihtilâller ki âmillerini düstûr-ı hareketlerini setr ve ihfâya, muvakkat bir günün herçi-bad-âbad idamesine sevk ve muhafaza-i mevcudiyyet için o âli-cenâbâne hürriyyet emellerine tamamiyle zıd vesâit-i şedîde ittihâzına mecbur etmiştir, o inkılablar ki hiyanetler, teşebbüsât-ı sakîme ile mâl-a-mâldır behemehal başka kıyam ve isyanların hedefi ve bî-nâm ve nişan edeceği şeydir. Hükûmetler aleyhine milletleri kıyam ettiren esbab o hükûmetlerin sû-i idaresi, mezalimi, cebr ü kahr isti'mal etmesidir. Bunların aynen hükûmet-i hazırada müşahade olunmasına nazaran tekrar kanlı kıyamların zuhûru bir emr-i tabîîdir. Bu halde bir kıyam daha beklemek icâb-ı maslahat ve zarûrettir. Mutlakiyet ve şiddet üzerine müesses olan idare ve icraât bizzat kendi kendilerinde bir adem-i imkân-ı beka tevli'd ederler. Ağır basan "müfrit idareler" devamsız olup çok silah kuşanmış bir adamın kımıldayamayıp müdafaadan aciz kalması gibi kendi kendine çökerler. Mevcûdiyetleri bulundukları muhitte, o muhitteki âdete, menfaat-i nâs ve arzû-ı umûmîye muvafık düşmeyenlerin helâkleri mukarrerdir. "İlka-yı dehşet ve hirâs-ı tarz-ı hükûmeti", çehre-i abûsuna hükûmet-i meşrûta merasim ve âyinine muvafık bir maske geçirmekle hiçbir vakit halkın intikamından tahlîs-i giriban edememiştir.

*

Tuhaf, nahts-âlud bir tali'le mi doğmuşum nedir!... Kaza ve kader, tesadüfât-ı kevnîyye beni felâketlere atmak için ön sırada ve birinci yapmak, daima mağdur ve mazlum, bîzâr ve muztarîb tarafa mı tefrik etmek dilemiş!.. Sevdiğim Sinob'un ilk meb'usu oldum; fakat kaderin beni meb'usluğa sevki gûnâ-gûn felâketlere çarpmak kasdından imiş! İlk Osmanlı meb'uslarının sinnen en küçüğü ben bulundum; fakat vatan yolunda başıma en büyük belâlar geldi. Bu sebeble ilk Meclis-i Mebusân'ın kürsüsünde ilk kâtib oldum; fakat bir denî bu kâtiblik yüzünden düşmanlık peydâ edip hakkımda 31 Mart Vak'ası'nı müteâkib Dîvân-ı Harb'e beni idam ettirecek mahiyette jurnal verdi. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nden -hâl-i zamâna rağmen selâmet-i vatan endişesiyle- ilk ayrılan ben oldum ve Meclis-i Mebusan'da

ilk muhalif bulundum. Tâli-i milleti idare ettikleri halde fenâ yollara gidenlere sırf sevk-i teessür-î vicdan ile nasihat ettim; fakat mukaddes bir heyete sebbedip irtidad ettiğime, müstebid ve hain-i vatan olduğuma hükmedildi, idâmıma karar verildi⁽¹⁾, fakat icrâ edilmedi. Halbuki sonra 31 Mart Vakası ile bizim sözlerimiz aynen zuhur etti. Yine düşünüp insaf edilmedi. Ne olurdu o nasihatler, o samimî iç yanmalarının in'ikâsları sû-i niyete hamledilmeyip tutulsa idi!.. 31 Mart Vakası oldu, beni mürettib ve muharrik dediler. Mühteşimlerin ben Mısır'da hâl-i firarda iken hamiyet ve vicdânıma emin olduklarına dair çektikleri telgrafa cevaben Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa galebe-i gurûr ve hakimiyetle gözü karararak yedinde mevcut vesaik-i adîdenin benim mücrimiyetimi isbâta kifayet ettiğini, bu sebeble tahte'l-hıfz Dîvân-ı harb'ce icrâ-yı muhakememe lüzum olduğunu ve eğer namuslu isem gelip kendimi Divân-ı Harb'e teslim etmemi bildirdi. O vesaik ne idi, nerede?!...

Artık hiyanetle, irticârla iyice itham olundum. Hayatıma kasd olundu, Hareket Ordusu İstanbul'a girer girmez hanem basıldı. Kezâ bir Cemiyet-i Hafîyye çıktı; müessis, reis diye mahbese atıldım, salb ve idâmıma teşebbüs edildi.

Devr-i istibdâdda muhtaribdim, rahatım yoktu; çünkü o zamana, o gidişe uyamıyordum, meşrutîyyet olsun da yüzüm gül-sün diyordum! Eyvah ki meşrutîyyet de oldu yine uyamıyan tarafda kaldım, yine muhtaribim; belki daha ziyade... Çünkü ortada görülen meşrutîyyet tasavvur olunana benzemedi. Muhitine uyamıyan mevcudâtın behemehâl helâk olması mukadderdir ve helâk oluncaya kadar da mevcudiyetine mugayir şeriat altında kalması zaruridir, yani muhtaribdir. Bu kaide-i katiyye-i tabîyyeyi biliyorum, amansızdır; fakat biçimsiz, hesabsız, ölçüsüz bir kaba da sığılamıyor ki... Demek meşrutîyyet tesellisi,

(1) İkdâm'da münteşir "Görüyorum ki İş Fenâ Gidiyor" makalemi müteakib cemiyetce idâmıma karar verilmiş ve bu karârı Edirne mebusu Talat Bey ve diğer bir mebus bana söylemişlerdi.

ümîdi de bir hayâl-i ham imiş! Nihayet ilk habse girmiş, ihtirâsât-ı siyasiyyeye kurban olmuş ilk mazlum meb'us oldum ve havf ve fütûr ile aslâ değil, fakat sebebini izah etmek istemediğim birçok adem-i imkânlar ilcâsıyla boşuna zorlanmadan ise pûşîde-i sükûtu o imkânı buluncaya kadar başıma çekmeyi hayırlı buldum.

Viyana, Kânûn-ı sâni (1)326

Doktor Rıza Nur

*"Dilimle uğradığım derde ben şu âlemde
Ne bülbül uğradı ne tûtî-i şeker-güftâr"*

1326 senesi mebusan ictimâî bitmek üzere idi. Mayıs, Haziran aylarında idik. İstanbul muhîti güzelleştikçe güzelleşmişti. Tatiller başlıyor; herkes sayfiyelere çekilmek fikri, hazırlığı içinde, ben de görmediğim yerleri görmek, bu suretle hem seyahat, hem vatanımızın bir kısmını daha öğrenmek, ahalisini, ihtiyâcını anlamak, hem de tebdîl-i havâ etmek fikrinde idim. Yollarda, oralarda okumak için de kitaplar ayırmış, bir bavula yerleştirmiş idim. Sonra da Sinop'a gidip daire-i intihâbiyyemin her tarafını uzun uzadıya gezmek ve müntehiblerimin her ferdi ile iyice, sıkıca temasda bulunmak ve bir de önümüzdeki sene-i ictimâiyye için iki üç kanun lâyihası üzerine tedkikat ve tetebuat hazırlamak istiyordum.

Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'nde, Haziran'ın 13'üncü günleri falandı, bir "Cemiyet-i Hafîyye-i Fesâdiyye" ⁽¹⁾ terkîbi göröl-

-
- (1) Şu olmuş, geçmiş vekayii, vatanın nâ-lâyık birkaç evlâdı tarafından nâsiye-i meşrutîyyete sürülen bu yağlı karayı benim kalemimin tasvîre mecbur olmasından pek mütezzîyim; fakat iyi, kötü herşeyi tarih kaydetmek mecburiyetinde olduğundan ve onun kuyudâtı ise asl-ı vekayie mutabık olmak şart olduğundan müverrihinin Cemiyet-i Hafîyye ve Rıza Nur meselesinde yanlış bir zabıta bulunmaması için vekâyî-i mezkûreyi yazmak bana bir vazife-i ilmiyye ve milliyye oluyor. Herkes emin olsun ki vekayii aynı aynına, harfî harfine naklediyorum. Kendi hakkımda bile iyilik ve kötülüğümü -bir tevazu veya setr-i maâyib hissi ile- aslâ tağyir etmiyorum.

dü. Herkes birbirine "bu nedir?" suâlinde bulunuyordu. Ben de kendi kendime "bu nasıl şey, acaba kimler yaptılar" diyordum ve ötekine berikine de işi soruyordum; fakat kimsede sadra şifâ verir bir ma'lûmat bulamıyordum. Bana da gelip soranlar oluyordu. Hattâ ecnebî ve yerli gazetecilerden de soranlar vardı. Bunlardan biri hatırımda kaldığına göre "Berliner Tageblatt" Gazetesi muhabiri idi. Uzun uzadıya sordu, ne cevap verdiğim hatırımda yok; fakat şurası malum ki cevâbımın esâsı benim de bu işi bilmediğim ve kanaatimin hükûmetin esassız bir icadda olduğu merkezinde bulunmasıdır. O adama da benim adem-i malûmâtım hakkında kanaat gelmişti ki bunları ben mahbesten çıktıktan sonra bana söyledi. Kezâ tıbbiyede muallim bulunduğum vakit talebeden olan ve sonra Muahede Gazetesi muharriri iken Divân-ı Harb'ce tevkif edilen Pertev Tevfik Bey hâneme gelmişti. Kendisi ile meselenin ne olduğu hakkında görüştük. Bana esrâr-ı siyasiyyesini söylerdi. Evvelce Mevlan-zâde tarafından tertîb olunan bir Yapıcılar Cemiyeti'nden ve kendisine de teklîf vakî' olduğu halde dahil olmadığından bahsetmişti. Belki bu işin o cemiyete aid olduğu neticesine vardık. Şerif Paşa'nın tertibâtına zahib olmadık. Yine o vakit o demişti ki, beş on kişi bu köşelerde dolaşüyor ve hanenizi tarassud ediyor. Hattâ perdenin kenârından bakarak bir tanesini gördük idi. Zaten evvelden hükûmetin meclis hâl-i in'ikadda olduğu, ben de bir mebus bulunduğum halde hanemi tarassud ve beni de sokakta takib ettirdiğini biliyordum. Hükûmet-i hazıranın Abdülhamid'inkinden hiç farkı olmayan şu icraâtından dolayı nâ-pâk ellere düşerek rezil ve rüsvay olan meşrutiyete acıyordum. Kendisine "zararı yok biliyorum" demiştim ve ehemmiyet de vermiyordum.

Za'fımı, cesâretimi, hakkımı, kabahatimi aynıyla kaydediyorum. Mahbesde vuku'at zuhur ettikçe ufacık kâğıtlara notlar yazıp elbisemin arasında saklıyordum. Bu sayede zannımca vukuâtı zikirde ben de gayr-i ihtiyarî aldanmıyorum.

Çirkin vak'aları tahrif değil bilakis memduhlardan daha ziyade muvafık-ı hakikat olarak ve bütün ananesi, acılıkları, nefretleri ile çırlıçıplak göstermek en müreccah ve ma'kul olan şeydir.

Kendimi yokluyordum, bu hareket-i sefileye bir mânâ veremiyordum. Abdülhamid'in bütün mezalimine, her türlü hâline varis olan İttihad ve Terakki Cemiyet ve hükûmetine evhâmının da intikal ettiğini biliyor ve bu ahvâli ona hamlediyordum. Böyle hiç yoktan hükûmetin alenen bana bir şey yapabileceğini hatırımdan bile geçirmiyordum.

Şedid bir ihtiyac halinde olan hava almak, gezmek, teferrüc etmek fikrim de her arzuya galebe ediyordu. Bu seneye kadar ömrümün bütün yazları yirmi senelik bir tahsil, bir mekteb hayâtı ile, bin âlâm ve mahrumiyet ile, sonra hastahane derdleri, maişet acılıkları, bitmez tükenmez mesâî, musaraa-i müşkilât ve mücadele-i hayatla geçmişti. Zaten bir sa'y-i mütemâdî, bir mahrumiyet-i nevmidâne, istinadgâhsız bir mevcûdiyyet-i müz'ice ile hülâsa olunabilen hayâtımın bir bahârı, bir çiçeği, bir ibtisâmı yok idi. Derd derd üstüne gelir. zavallı dimağıma var kuvvetiyle çullanırdı. Hiss-i ihtiyacî ile her gün denizden çıkarılıp karaya atılmış bir balık gibi çırpındığım bir cenâh-ı himayeti, beni seven ve şefkat edecek olan bir eli fitrat yaratmakta bana gelince bahîl davranmıştı. Bir sene evvelki yaz ise 31 Mart vekayii hasebiyle Mısır'a firâra mecbur olduğumdan o da Mısır'ın cehennemî sıcakları içinde yanmıştı.

Bu sene yazdan ve bu ömr-i bedbahtın hiç olmazsa bu senesinden iyi kötü bir istifade edeceğim diyordum. Dostlardan bazıları ile seyahat tertibleri yapıyorduk. Bursa'yı görmediğimden evvelâ oraya gitmek, banyolarda bir müddet ârâm etmek arzusunda idim. Ankara mebusu Mahir Said Bey Edirne'ye gitmiş iken Sofya'ya da gitmeyi teklif ettim. O da, ben de ne Edirne'yi ne de Sofya'yı henüz görmemiş idik. Eazz-ı ehıbbâmdan Turşucu-zâde Es'ad Bey, kâin-biraderi olan Bulgaristan sefiri Asım Bey'i görmek üzere, bizimle gelmek arzusunu gösterdi. Bilahare beyhûde, fuzûlî masârife dûçar olmamak için Mahir Bey'in teklifi üzerine Sofya'dan sarf-ı nazar ettik. Mahir Bey'le Edirne'ye gidip bir günde canımız sıkıldığından yine avdet ettik. Bütün aslı astarı şu olan Sofya seyahati niyetimiz evhamlı veya sû-i niyetli olan hükûmetimiz nezdinde bilahare benim Sofya'ya

gidip orada bir şube teşkil ettiğim kalıbına kondu! Ey karî'ler, Ey erbâb-ı insaf! İftirâ ve tezvîrin bu türlü görülmüş mü?! Hükümünü size havale ediyorum...

Avdetimde Bursa'ya gitmek istiyordum. Vapur günlerini tahkik ve hareket gününü tayin etmiştim. Bursa'dan evvel ise hiç görmemiş olduğum Yalova'yı ziyareti kararlaştırdım. Bereket versin ki beni bir an evvel tevkif etmişler. Bursa'ya da gitmiş olaymışım buna da bin mânâ verecekler imiş. Bu da başıma ayrı müşkilat olacaktı!.. Bursa'dan da birtakım zavallıları hapishaneye getirdiklerini mahallinde zikredeceğim.

Tercümân-ı Hakikat denilen ve Dahiliye Nezareti bâ-husus Emniyet-i Umumiyye Müdiriyeti'nin himayet-i mahsusası ve tahsisât-ı mestûre diye milletten çektikleri ve yine yalnız milletin kafasını ezmek, zekâlarını söndürmek, meşrutiyet maskesi altında bir istibdad oyunu oynamak için hafiyelere vesaireye sarf ettikleri paradan bir kısım-ı müfrez ile intişar eden "Tercümân-ı Hakikat!" Gazetesi artık şiddetini artırarak bir bez altına gizlenmiş iğneler makûlesi havadisler neşrine başlamıştı. Bu gazete donanma ianesi gibi bu fakir milletin kalb-i hamiiyet ve muzayakasından kopup gelen bir rişâşe-i nâçizden başka bir şey olmayan ve mahall-i sarfı millet için hayat ve memat meselesi teşkil eyleyen bir parayı bile der-ceyb ettiğinden mahkeme huzûrunda mahkûm ve memuriyetinden matrûd olan bir adamın sermuharirliği ile çıkan bir gazete idi. Tabii böyle bir vazifeyi böyle bir adam deruhde eder; ehlühû mahallühû....

Mezkûr gazetede hükûmetin muvaffakiyât-ı azimesi alkışlanarak bir cemiyet-i hafiiyenin keşf olunduğu, mezkûr cemiyet-i hafiiye-i fesadiyyenin memlekette ika'-ı şûriş ederek irticâ yapacağı, istibdâdı iade edeceği, bu fesad cemiyetinde birtakım eski nazırlar hattâ mebuslar bile bulunduğu yazılıyordu. Hükûmete, idare-i örfiyyeye medhiyeler yağdırılıyordu. Bu aralık herkesin ağzında da bu cemiyet lafı kemâl-i hararetle dolaşiyor ve günâgün rivayetler intişar ediyordu. İş Avrupa matbuâtına da in'ikâs etmiş idi.

Şu malûmat arasında câlib-i nazar-ı dikkat olarak bir mebusun Cemiyet-i Hafîyye'de müşâreketi katiyyen anlaşılmıştır yolunda bir havadis dahi ortaya atılıyor, şu beceriksiz hükûmet rezailini dahi yolunda yapamıyor! Bana bir sûikasd tertib etmiş; fakat bunu Emniyet-i Umumiyye Müdiriyyeti tercümân-ı efkârı olan Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'nde neşretmeli mi idi. Bu olur mu? Ben eğer böyle bir işde medhaldar isem tabii bu havadisden kuşkulandır ve hemen memâlik-i ecnebiyyeyi boylardım.

Biz yine aldırıyoruz, biz yine bize doğru yürüyen, naçiz, kuvvet ve istihkâmdan ârî; fakat milletin meşrutiyetle her ferdine ve bilhassa mebusuna bahşettiği muafiyet ve istihkâm-ı ma'nevî ile rasîn olan yurdumuza doğru ilerleyen bir hiyanet ve denaet ordusunun talâsının sütun sütun kaldırdığı bu tozları üzerimize kondurmuyoruz. Bu aralık sözüne ehemmiyet vermediğim bazı ahibbâ ile sözüne inanılmak lazım gelen dostlarım beni arayıp buluyorlar: "Aman seni de tevkif edeceklermiş, firar et" diyorlardı.

Bizim serde bir havâ-yı seyahat ve tenezzühdür uçuyor. İllâ gezeceğim. Bilmem takdir ile mi ibtilâ, aşk halini almış olan bu arzudan bir türlü geçemiyordum. Bir taraftan ben bu sözlere, bu havadislere ehemmiyet vermiyorsam da arasına da derin derin düşünmekten kendimi alamıyordum. Tedbirli bulunmayı münasib görüyorum, sonra, adam ne olacak diyordum. Firar edeyim dedim. Namerdlik addettim. Fakat her ne vasıta ile olursa olsun benim mahvımı birkaç senedir tasmin etmiş olanların namerdliklerini, kahramanlık dedikleri kahbeliklerini, hırs ve garaz ve intikam içinde zamân-ı hâzırın -mâzîdekilere rahmet okutur- büyük Vandalistleri olmaya kadar varmış olduklarını, maksadlarına vâsıl olmak için bilâ-ıztırâb-ı vicdan her şeye tevessül ve her denâeti irtikâb eden birer Cizvit kesildiklerini bildiğim ve bir defa da ellerine düşersem bana yapmadıkları kalmayacağını iyice takdir ettiğim için firârı tercih ediyordum. Nihayette ise masumiyetime istinaden her felâketi göze aldım. "Mahvolsam da bana masumiyetim bir ilticâ-gâh-ı ma'nevî-i mukaddesdir" mülâhazası geldi ve her şeye galebe edip pâ-yı

karârıma sebat verdi. Masum gitmem bana cennetler, kevserler, hûriler, şâtır bir hayât-ı ebediyye vadetmekle böyle bir mesned-i kavî, gelecek belâlara sine-güşâ-yı azm ve metanet olmayı tercihime sebep oldu. Her gelene hazırız dedik ve işe tekrar ehemmiyet vermedik.

Bu vakte kadar sükût eden diğer gazeteler dahi Cemiyet-i Hafîyye'den bahsetmeye başladılar:

Sabah'ın 25 Haziran (1)326 tarihli nüshasında ber-vech-i âtî havadis münderiçti:

HAFÎ BİR CEMİYET

"Dersaadet'ten Neue Freie Presse Gazetesi'ne çekilen bir telgrafnamede geçen cumartesi günü Fransız postahanesinden mektub ve gazete almakta olan Hafız Sami ve telgrafhane memurlarından Sâim isminde iki kişinin zabıta tarafından tevkif edildiği bildirilmektedir. Bilahare tevkif olunan birkaç kişiden hafî bir cemiyetin mevcut olduğu ve bu cemiyete mensub olanların yekdiğerini tanımadığı istidlâl olunmuştur. Bu Cemiyet-i Hafîyye'nin merkezi Paris'de ve reisi de Şerif Paşa imiş. Bu Cemiyetin âzâsı meyânında ahîren fîrar etmiş olan Şurâ-yı devlet âzâ-yı sabıkasından Muhtar Bey, sâbık konsoloslardan biri ve birçok nüzzâr-ı sâbıkta bulunmakta imiş.

Sabah

Neue Freie Presse Gazetesi'ne verilen bu malûmâtın doğru olup olmadığını bilmeyiz. Fakat herhalde hükûmet-i Osmaniyye bu babda lüzum göreceği her türlü tedâbîr-i şedîdeyi ittihaz edeceği şüphesizdir."

26 Haziran tarihli İkdam'da:

BİR CEMİYET-İ HAFİYYE

"Freie Presse Gazetesi'nin evvelki günkü posta ile gelen nüshasında İstanbul'dan keşide olunmuş bir telgrafnâme münderic idi.

Bu telgrafnâmede Fransız postahanesinden mektub ve gazete almakta olan Hafız Sami ve telgrafhane memurlarından Sâim isminde iki kişinin tevkif edildiği ve bilahare derdest olunan diğer birkaç kişiden de hafî bir cemiyetin vücûduna ittılâ hâsıl olduğu, bu cemiyetin merkezi Paris'de olarak riyasetinde de Şerif Paşa bulunduğu bildirilmekte idi.

Böyle bir hâdise-i mühimmeyi Freie Presse'den sellemehü's-selâm gazetemize nakl etmeye menafî-i vataniyye mülâhazası ile vicdanen kail olamayarak devâir-i âidesinden tahkîkât icrâ etmeye lüzûm görmüş idik. Bu gibi mesâilde ihtiyat ve basîret ile hareket etmek, herkes ve bilhassa biz gazeteciler için elzemdir. Havadisın aslı olmayabilir. O halde efkâr-ı umûmiyyeyi beyhûde heyecâna düşürmüş oluruz. Yalan olmaz da yanlış olabilir. Her halde merci'-i resmîsinden doğrusunu alıp yazmak muktezâ-yı vazîfedir. İşte biz de böyle hareket ettik.

Bu babda Emniyet-i Umûmiyye Müdiriyeti'nden istihsal ettiğimiz malûmâta nazaran duhûlî memnû olan Meşrutiyet Gazetesi'nin postalar vâsıtasıyla memlekete dahil olarak bazı eşhas taraflarından tevzî edilmekte olduğu haber alınmış ve geçende iki kişinin Galata'da Fransız postahanesinden birkaç paket alarak telaşlı bir surette İstanbul cihetine geçmekte oldukları o civarda tesâdüf eden sivil polis memurunun nazar-ı dikkatini celb eylemesiyle bi't-ta'kîb Eminönü merkezine teslim edilecek üzerlerinde ma'hud gazetelerle bazı şübheli evrak bulunmuş olduğundan icrâ edilen tahkîkât neticesinde eşhâs-ı mevkufenin bazı kēsan ile birlikte bir cemiyet teşkil ettikleri ve âsaiyî-i istirahat-i halkı ihlal kasdıyla tertib olunan bu gibi evrâkı neşr ve tevzî eyledikleri tezahür eylemiştir. Keyfiyet Divân-ı Harb-i Örfî'ye tevdi olunarak divân-ı mezkûrca tahkîkata devam edilmektedir.

Zâbitamızın teyakkuz-ı vazifeperveranesini takdîr ederiz."

26 Haziran tarihli İstanbul Gazetesi Cemiyet-i hafîyye'nin mevcûdiyetini isbat eder vesaik dahi derdest olduğunu beyan ediyordu.

Aynı tarihli Yeni Gazete ise tahkîkâtın Şerif Paşa ile rûsumât memurlarından ve biraderi ile beraber hâl-i firarda olan birinin bir cemiyet-i hafîyye teşkil ettiğini, mevkûfinin adedinin 63, derdest olunanların üzerinde zuhur eden vesaike göre cemiyetin maksadının şekl-i hükûmeti tebdil, tensikatla ihrac edilen memurîne tekrar memuriyetlerinin i'tâsı, Meclis-i Mebusân'ın dağıtılması, hükûmet-i hazırâ ricâlinden bazısına sûikasd tertîbi olduğunu ve birkaç mebusun da bu cemiyete iştirâki bulunduğunu ve bunların şöyle milletin müttehid olacağı bir zamanda menafi'-i vataniyyeyi takdir edemeyerek tohum-ı fesad eken birtakım sefillerden vatanın ise cemiyet âzâsının ancak seyyiât-ı sabıkalarına binaen kadro harici kalmış memurinden ibaret olduğunu iş'âr ediyorlardı.

27 Haziran tarihli Sabah'da ise:

CEMİYET-İ HAFİYYE TAHKÎKÂTINDAN

Duhûlü memnû olan Meşrutiyet Gazetesi'nin bazı eşhas tarafından tevzî ve bunların bazı kesan ile bir cemiyet teşkil ile âsayiş ve istirahat-i halkı ızrar için bu gibi evrâk-ı mümasileyi neşrettikleri ve keyfiyetin Divân-ı Harb-i Örfî'ye tevdi olduğu dünkü nüshamızda yazılmış idi.

Müstahberâtımıza nazaran Galata postahanesinden mezkûr memnû gazeteleri almakta iken derdest olunanlar Hafız Sami Efendi namında biri ile telgraf memurlarından Sâim⁽¹⁾ Efendi imiş. Bunlar Beyoğlu Polis Müdürlüğü'ne gönderile(rek) tahkî-

(1) Nâfia memurlarından Asım'dır.

kât-ı lâzime icrâ edildiği gibi Emniyet-i Umumiyye Müdiriyyeti'ne de iş'âr-ı keyfiyet olunmuştur.

Sûret-i mahsûsada icrâ ettiğimiz tahkîkâta nazaran mezkûr Cemiyet-i Hafîyye ile müşterek bulunan (26) kişi derdest ve Divân-ı Harb-i Örfî'ye teslim edilmiştir. Bunlar arasında hâiz-i ehemmiyet bir kimse yoktur. Derdest edilenler polislikten ve devâir-i resmiyyeden kadro haricine çıkarılan birtakım eşhas-dan ibaret imiş. Bazı eşhas merkumları memuriyetlerine iade-ten kabul ettireceklerini beyan ile teşvik etmişlerdir.

Divân-ı Harb-i Örfî'ce bu babda tahkîkât icrâ edilmektedir. Tahkîkâtın tesrîi ve cemiyete mensub diğer kimseler bulunduğu halde zâhire ihrâcî için Beyoğlu Polis Müdürü Kemal Bey de Divân-ı Harb-i Örfî'ye memur edilmiştir.

Mebusandan bazılarının da mezkûr Cemiyet-i Hafîyye'ye iştirâki bulunduğu rivayet olunması üzerine bu babda polis müdürlüğünden icrâ-yı tahkîkât ettik. Müdiriyyet-i mezkûrece yukarıda yazdığımız gibi şimdiye kadar şâyân-ı ehemmiyet hiçbir kimsenin müşâreketi anlaşılamadığı, fakat Divân-ı Harb-i Örfî'ce tahkîkâta devam edildiği beyan olunmuştur. Tahkîkât esnâsında celbi lazım gelenler Divân-ı Harb-i Örfî'ce vuku' bulunan taleb üzerine Emniyet-i Umûmiyye Müdiriyyeti tarafından derdest ve divân-ı mezkûra i'zam edilmektedir."

28 Haziran tarihli İkdam'da:

CEMİYET-İ HAFİYYE

"Efrâdından birkaçı Fransız postasından evrak naklederken derdest olunup ta'mîk olunan tahkîkât neticesinde meydana çıkarılan Cemiyet-i Hafîyye hakkında Divân-ı Harb-i Örfî'ce tahkîkâta devam olunmaktadır.

Dün dahî bu cemiyete dair istihsâl-i ma'lûmât için bazı zevâtı gördük.

Dün öğleye kadar tevkîf olunan eşhâsın adedi yirmi yediye bâliğ idi.

Cemiyete mensûbiyetle taht-ı tevkîfe alınanlardan ekseri bir daha istihşâl-i memûriyet eylemeleri câiz olmayacak surette kadro haricine çıkarılmış sû-i şöhret ashâbından bulunuyor ve mütebâkisini de safdil bazı erbâb-ı gaflet teşkil eyliyor imiş.

İsticvabat esnâsında cemiyet âzâsı, kadro haricine çıkarılmış olduklarından hukuklarının muhafazası için bu tedbîre –meşrû zannıyla– tevessül eylediklerini ikrar ve beyan eylemişlerse de, tahkîkât, cemiyetin ve bilhassa bazı âzâsının âmâl ve makâsıd-ı gayr-i meşruaya hâdim bulunduğunu meydana çıkar-mıştır. Cemiyetin Şerif Paşa ile tamamiyle münasebettar olduğu anlaşılmıştır.

Memleketin huzûr ve âsâyişini ihlâlê mâtuf olan her hareketin makduh ve merdûd olacağını îzâha hacet görülmez. Selâmet-i akl ve muhakemeye malik olan bütün efrâd-ı Osmanîyye bu nevi harekât ile cüretkârlarından nefret ederler.

İstibdâdın eydî-i şûrişinden tahlîs olunan vatanın en müb-rem, en acil ihtiyâcâtı sükûn içinde terakkî ve teâlî eylemek husûsâtıdır.

Makâsıd-ı hasîse-i şahsiyye ve ağrâz-ı nefsânîyye sevki ile bu terakki hatvelerine mümanaat etmek isteyenlerin dünyâ ve ahiret hâib ve hâsir kalacakları emr-i muhakkaktır. Nitekim meşrutîyet-i meşruanın müteyakkız memurları, daha ilk hatvelerinde Cemiyet-i Hafîyye mensubînine hadlerini ve te'dîb ve nekâlden ibaret olacak olan haklarını bildirmişti."

Aynı gazetenin aynı nüshasından:

Emniyet-i Umumiyye Müdürü Galib Bey'in Beyanâtı

Emniyet-i Umûmiyye Müdürü Galib Bey kendisiyle mülâkat eden Proudus Gazetesi muharrirlerinden birine Cemiyet-i Hafîyye hakkında beyanât-ı âtîde bulunmuştur:

"Gazetelerin Cemiyet-i Hafîyye hakkındaki neşriyâtı mübalâğadan âzâde değildir. Dün on beş ve bugün on kişi derdest edilmiştir. Binaenaleyh derdest olunanların adedi bazı gazeteler tarafından pek ziyade i'zam edilmiştir. Matbû'ât bu mes'eleye ehemmiyetten ârî olduğu halde pek büyük ehemmiyet de atfeylemiştir. Çünkü her bir maksadını keşfe muvaffak olduğumuz bu cemiyetin, kendisine atfolunduğu kadar vâsi' teşkilâtı yoktur. Bazı esbabdan dolayı idare-yi cedîdeden muğber ve münfail olan kalilü'l-mikdar ve muayyen bazı eşhasdan müteşekkildir. Fakat her halde bir maksad-ı irticakârane ile te'sîs edilmiştir.

Bu cemiyetin teşekkülünün en mühim sâiki söylediğim vec-hile infiâl-i şahsî ile memleketin bütün değersiz ve muzır anâsırını süpürmüş olan idare-i cedîdeye karşı beslenen hırs-ı intikamdır.

Bilcümle rütbe ve elkabı ref' edilmiş olan Şerif Paşa'nın etrâfında toplananlar idare-i cedîdeye karşı bir sûikasd tertibini tasavvur eylemişler ve buna âlet olmak üzere birtakım ma'zûl me'murları isti'mâl eylemişler ise de şâyân-ı memnuniyettir ki, daha ilk hatveleri atarken yakalanmışlardır.

Her ne kadar mesele gösterildiği kadar ehemmiyetli değilse de hasbe'l-vazîfe bu cemiyetin son âzâsı da bulunmak üzere tahkîkât-ı cedîdeye girildi. Şurasını kaydetmelisiniz ki bu cemiyete dâhil olanların kâffesi ibreten li's-sâirîn şiddetle cezâ-dide olacaklardır.

Muharrir - Bu mes'eleda mebusandan bazı zevâtın da zî-medhal olduğu yazıldı. Bu doğru mudur?

Galib Bey - Şimdiye kadar icrâ edilen tahkikattan böyle bir şey tahakkuk etmemiştir. Maamafih bu sualinize kat'î bir cevap veremem. Birkaç gün zarfında bu mesele ziyadesiyle tenvîr edilerek bütün teferruâtı ma'lûm olacaktır. Şimdilik tahkîkât-ı ciddîyye icrâ edilmekte ve derdest olunanlar istintak olunmak üzere Divân-ı Harb'e gönderilmektedir."

28 Haziran sene (1)326 tarihli "La Turquie"nin "Cemiyet-i

irticaiyye" namındaki uzun bir bendinde:

"Matbuâtın lüzûmundan fazla ehemmiyet verdiği bu cemiyete birtakım bîcâre tensîkzedeler ilcâ-yı sefaletle girmişlerdir. Bunlar meşhur irticâî Meşrutiyet Gazetesi'nin birer abonelerinden başka bir şey değildirler. Komitanın ismi "İslahât-ı esâsiyye" ve "Radikal"dir. Mevkufinin iki üç tanesi Şerif Paşa ile doğrudan doğruya münasebette bulunmuştur. Bu bîcâregânı mevâ'id ile bi'l-iğfal dahil etmişlerdir. Emniyet-i Umûmiyye'nin bizi temin ettiğine göre eğer keşfedilmemiş olsa imiş bu harekât-i irticaiyye pek ziyade tevessü' edecekmiş. Eminönü'nde Fransız postahanesine Meşrutiyet gazeteleri ile bazı muhaberatı almak için giden şübheli eşhâsı tevkif eden polise mükâfat edilmesi düşünülüyor. Zaten hükûmet memalik-i ecnebiyyede mevcûd biri vasıtasıyla komita hakkında ve bazı eşhâsa gazete gittiğine dair haberdar edilmişti.⁽¹⁾ Gazetelerin Paris'den Fransız postahanesi vasıtasıyla geldiği de ma'lûm idi. Bu sebeble Fransız postahanesi etrâfında şiddetli bir tarassud te'sis edilmişti. Bu tertibat muvaffakiyet-bahş olup hallerinde şübhe bulunan iki kişi mezkûr postahaneye girip oradan birkaç parça kâğıt ve mektûbu ceblerine sokarak çıktıkları vakit polis kendilerini Eminönü'ne kadar ta'kib ederek polis merkezi önünde omuzlarından tutarak karakola girmelerini ricâ etti. Üzerleri taharrî olunarak Emniyet-i Umumiyye Müdiriyeti'nin aradığı vesaik zuhûr etti. Bu iki şahıs oradan Harbiye Nezareti'ne nakl ve orada tevkîf olundular. Birinci isticvâbda bazı itirafta bulunduklarından şeriklerinden birkaç kişi daha tevkif olundu. Hepsi Divân-ı Harb'e teslim olunacak ve orada bu teşebbüs-i cedîd-i irticâ muhakeme edilecektir.

Mebuslardan da bu cemiyete dahil olanlar bulunduğu iş'âr olunmuş ve meşrutiyetten ilk istifade eden onlar olduğu halde böyle Meclis-i Mebusân'ı kapayacak bir cemiyet-i irticaiyyeye nasıl dâhil olacaklarına hayret etmiş idik. Ma'a'l-memnûniyye iş'âr ederiz ki bize Emniyet-i Umûmiyye tarafından edilen

(1) Bunun Nedre Matran olduğu mahallinde zikredilecektir.

beyânât-ı kat'îyyeye göre şimdiye kadar medhaldâr bir mebus bulunmamıştır. Polis tahkîkâtı bu husûsa dair hiçbir emâre keşfetmemiştir. Ümidvârız ki hiçbir milletvekîli Şerif Paşa ile işe girişmez."

30 Haziran Sabah'da:

CEMİYET-İ HAFİYYE

"Cemiyet-i Hafîyye hakkında tahkîkâta devam olunmaktadır. Tahkîkât hayli ilerlemiş ve derdest edilenlerin adedi otuz üçe bâlîğ olmuştur. Ma'amâfih dün dahî yazdığımız vechile tevkîf edilenler meyânında hâiz-i ehemmiyet hiç kimse yoktur ve cümlesi kadro haricinde kalmış kesandan ibarettir. Cemiyet-i mezkûre müşariklerinden olup İskenderiye'ye fîrâr ettiği anlaşılan Rûsûmât Emaneti kadro hariclerinden Kemal hakkında tahkîkât-ı lâzime icrâsı husûsu da icab edenlere iş'âr olunmuştur.

*

Emniyet-i Umûmiyye Müdürü Galib Bey cemiyet-i fesâdiyye hakkında (Jön Türk) Gazetesi muharrirlerinden birine bazı beyânâtta bulunmuştur. Galib Bey şimdiye kadar taht-ı tevkîfe alınan eşhâsın ifadâtından cemiyetin dahil-i memlekette iğtişâş çıkarmak maksad-ı hainanesiyle teşekkül ettiği istidlal olunduğunu izahtan sonra demiştir ki: "Ma'amâfih bu cemiyetin aslâ tehlikeli bir cemiyet olmadığını temîn edebilirim. Cemiyet altı aydan fazla bir müddetten beri uğraştığı halde ancak 30 âzâ kaydedebilmiştir. Bunlar idare-i meşrûtadan nâ-hoşnûd ve ancak kendi menafî'-i zâtîyye-i hasîseleri peşinde dolaşan ve ekserîsi kadro haricine çıkarılan kimselerdir. Bu vatan ve millet ve meşrutiyet hainlerinin mikdârı pek mahdûd ve sâde-dillerden mürekkebe olduğu tahkîkât-ı vâkıa neticesinde anlaşılmıştır. Meselâ tevkîf olunanlardan bazılarını isticvâb ettiğimde bu ce-

miyete girmiş olduklarını itiraf etmekle beraber tehlikeli ve memnû' olan bir cemiyete dahil olduklarını bilmediklerini, ancak duhûlden sonra mahiyetini anladıklarını söylemişlerdir."

1 Temmuz Sabah'da:

CEMİYET-İ HAFİYYE TAHKİKÂTÎ

"Ma'hûd Şerîf ve avanesi tarafından teşkîl edilen cemiyet-i fesadiyyeye dahil olanlarla bunların iğvaâtına kapılıp hareket-i fesadiyyeye iştiraklerinden dolayı derdest edilmiş olan otuz altı kişi hakkında tahkîkât-ı lâzime icrâsiyle tecrimleri ve daha şerikleri olup olmadığının zâhire ihrâcı için cihet-i mülkiyye ve askeriyyeden mürekkeb olmak üzere Harbiye ve Adliye Nezaretlerince bir heyet-i cedîde-i tahkîkiyye teşkîl olunmuştur. Hey'et-i mezbûre Beyoğlu polis Müdürü Kemal Bey'in riyasetinde olup Harbiye Nezareti'nden ta'yîn edilen iki zâbıt ve mukaddemâ taşrada adliye memurluğunda bulunmuş olan Emniyet-i Umûmiyye müteferrika merkez memuru Zekerîyya Macid ve deniz merkez memuru Fahri Bey'lerden terekkeb ederek müttehemlerin mevkuf bulunduğu Harbiye Nezareti kurbünde ictimâ' ile tevkîf edilenleri yegân yegân isticvâb eylemektedir. Dün dahî şâyân-ı ehemmiyet kimse derdest edilmemiş ve evvelce de îzâh olunduğu vechile işbu cemiyet-i fesadiyyeye duhûl edenler hep kadro haricinde kalmış ufak memurlardan ibaret bulunmuştur."

2 Temmuz Sabah'da:

CEMİYET-İ HAFİYYE HAKKINDA YAPICI CEMİYETİ

"Neue Freie Presse Gazetesi ahîren meydana çıkarılan Cemiyet-i Hafîyye hakkında âtîdeki tafsîlâtı i'tâ etmektedir:

Zâbıtaca elde edilen vesâikten Paris'de Şerif Paşa'nın taht-ı riyasetinde hafî bir cemiyet mevcut olduğu ve bu cemiyetin Memâlik-i Osmaniyye'de muhtelif şu'beleri bulunduğu keşfedilmiştir. Cemiyete Yapıcı nâmı verilmiş ve o sûretle teşkil olunmuştur ki, mensûbîninden her biri yalnız kendisinden evvel, kendinden sonra cemiyete dahil olan bir kişiyi tanımaktadır.

Temmuzun beşinci salı günü Emniyet-i Umûmiyye Müdürî Galib Bey Ayasofya meydanında bir kahvehanede taharriyât icrâ etmiştir. Burada telgrafhane memurlarından Selâmî Bey namında birisi ajanslık etmekte ve hanenin üzerinde de "Metîn İdarehânesi" muharrer bulunmakta imiş. Zabıta tahkîkâtına nazaran bu idarehâne, Makedonya ve Anadolu'da birçok şu'be-ri bulunan Paris'deki Yapıcı Cemiyeti'nin Dersaadet şubesidir.

Cemiyet-i Hafîyye'nin elde edilen muhaberât-ı hafîyyesinden İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne karşı bir husûmet beslenildiği anlaşılmaktadır. Hattâ zâbıta, hafî cemiyetin İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne karşı bir kıyam ihzâr etmekte ve İttihad ve Terakki Cemiyeti ile hükûmet-i hâzıra âzâsından bazılarını tarruzatta bulunarak yeni bir kabîne teşkîl etmek fikrinde olduğu zanneylemektedir. Bazı nüzzâr ve ricâl-i hükûmet-i sâbıkadan ma'adâ meb'uslardan biri hafî cemiyetin âzâsından olmuş ve âzâ değil ise behemehal hareket-i fesâdiyyeden haberdar edilmiş imiş.

Hattâ mârrü'z-zikr mebus "Kredi Liyon" Bankası'nın Dersaadet şu'besi vâsıtasıyla Paris'de Şerif Paşa'ya (5000) liralık bir çek göndermiştir. Meclis-i Mebusan tatil edildikten sonra mevzû-bahs edilen mebus bir rivayete göre memleketine ve diğer rivayete göre Avrupa'ya gitmiş olduğundan kendisine isnâd olunan mevâdd hakkında tahkîkât icrâsı kâbil olamamaktadır. Nüzzârdan biri Yapıcı Cemiyeti'nin zararı dokunmayacak bir sürü serserilerden ibaret olduğunu mevsûkan beyan etti.

Sabah

Neue Freie Presse Gazetesi'nden nakleylediğimiz bâlâdaki

fıkranın mübalağalı ihbârât ve şâyiâtta ibaret olduğu tahkîkât-ı husûsiyyemizle ve devâir-i âidesinin te'mînâtiyle teyyüd etmektedir. Evvelce de dediğimiz vechile işbu Cemiyet-i Hafîyye mensûbîni ekserîsi kadro haricinde kalmış kûteh-bîn bazı kesandan mürekkebdır ki, haklarında tahkîkât ve tedkîkât-ı kanûniyye icrâ olunmakta ve cemiyete sûret-i intisâbları ve daha kimlerin dâhil olduğu hakkında kendilerinden izahat alınmaktadır."

3 Temmuz Tanin'de:

"Eracîf:

DERSAADET'DE CEMİYET-İ HAFİYYE

Dersaadet, 12 Temmuz - Keşfedilmiş olan Cemiyet-i hafîyye-i irtica'iyyenin, idâma mahkûm edilen Genç Türklerin bir listesini tertib etmiş olduğu rivayeti deverân ediyor. Dün de üç kişi tevkif edilmiştir.

Tanin

Neue Freie Presse bir müddetten beri ne kadar kahvehâne, meyhâne şâyiaları var ise cümlesine sahâyifinde bir mevki'-i mahsus ifrâz ediyor. Mu'teber bir gazetenin birtakım dedikodulara telgraf ücreti vererek sonra onları derc-i sûtûn etmesi şâyân-ı teessüftür."

4 Temmuz Sabah'da:

CEMİYET-İ HAFİYYE HAKKINDA

"Bazı efrâdı tevkîf edilmiş olan Cemiyet-i Hafîyye hakkında istihsâl kılınan ma'lûmâtı diğer refiklerimiz ile beraber derc-i

sahife-i beyan etmiştik. "Cemiyet-i Hafıyye" sözünün merâkî tahrîk edecek bir mahiyeti olduğu cihetle, bu iş hakkında birkaç söz söylemeye lüzum görüyoruz. Bundan birkaç sene evvel Fransa'da (Clemenceau) kabînesi krallık taraftarlarından mürekkeb bir cemiyet-i hafıyye keşfetmiş ve efrâdını mahkeme-i mahsûsasına tevdî eylemiş idi. O cemiyet-i hafıyyenin teşkilâtı gayet bayağı ve imkân-ı faaliyeti hemen hiç mesâbesinde idi. Bununla beraber (Clemenceau) kabinesi işi takibe ve âsaiş-i memlekete karşı teşebbüsâtta bulunmuş olanları tecziyeye mecbûriyet gördü. Çünkü muntazam idareye malik bir memlekette kanûna mugayir harekâta göz kapamak caiz olamaz. Memleketin dahilî veya haricî emniyetini ihlal etmek teşebbüsü -velev ebediyyen "tasavvur" hâlinde kalacağı muhakkak görünse bile- müsamaha ile geçirilemez.

Bu kere bizde keşfedilen cemiyet-i hafıyye işte buna müşâbihdir. Bir şey yapabilecek derecede bir kuvvet husûle getirmiş oldukları anlaşılmıyor. Esasen işde "fikir mücahedesi" de olmayıp, meselâ İstanbul'daki cemiyet âzâsının en büyük emelleri tensikâtı bozmak olması menfa'at-i hasîseye mağlub adamların za'fından istifade edilmiş olduğunu isbat ediyor. Bununla beraber hafî cemiyet teşkilâtı vücûda getirilmiş, bir nizamnâme yapılmış, meclisler akdolanmış, zabıtnâmeler tutulmuş hattâ hilâfîr olmak üzere tanıdıkları zevât aleyhinde icrâât kararları bile verilmiştir. İşte hükûmet bu hâle muttali' olarak tahkikâta girişmiş ve bugüne kadar otuzaltı kişi tevkif ve isticvâb etmiştir.

Şurasını bilhassa nazar-ı dikkate arzelmeye lüzum görüyoruz ki bu iş öyle Avrupa'da münteşir gazeteleri okumaktan, yahud nezdinde memnû kâğıt zuhur etmekten dolayı isnâd-ı mes'ûliyyete hiç benzemez. Muamele, o dereceyi pek ziyade geçmiştir, kanun haricinde -kanun şikenâne- bir faaliyet nâmına iştirak, ta'ahhüd ve müzâkerât vukû' bulmuştur. Bu adamlar tasmîm ettikleri şeyleri yapamayacaklardı. Çünkü büyük kısmı menfaat-i hasîse arkasından koşar esâfildir. Fakat yapmak için vukû' bulan teşebbüste zî-medhal bulunuyorlar. Bu sıfatla me-

suldürler. O sebeble hükûmet kendilerini takib ediyor.

Buna muhalefet politikası denilemeyeceği pek âşikârdır. Bu memlekette, muhalefet politikası nâmına ictihad açıktır. Meclis-i Mebusan'da bugün iki muhâlefet fırkası var; bunların haricde hem-efkârları da var, kendilerine kimse bir şey demiyor, çünkü meşrutiyetin müsa'îd bulunduğu surette takib-i emel ediyorlar. Meşrut bir memlekette muhalefet fırkaları bulunması bir lüzum-ı siyâsî ve ictimaîdir. Muhalefetsiz meşrutiyet olmaz. Fakat muhalefetin şartı kanunun bahşettiği meşrû' vesâit dairesinde "irşad: Propaganda"dır. Davâyı hakim-i mutlak olan millete arzederek hak kazanmaktır. Yoksa muvaffakiyeti fevka'l-kanun cinayetkârane tasavvuratta aramağa muhalefet denilemez. Bunun nâmı fesad "fesad: Complot"dır. Hükûmet, fesâda karşı hukuk-ı umûmiyyeyi müdafaa vazifesiyle mükelleftir. Takibât-ı hâzıra hitâm bulup netîce-i tahkîkât neşredilirse o zaman yukarıda izah ettiğimiz iki hakikat tamamiyle tecellî edilecektir.

Bu hakikatlerden biri Cemiyet-i Hafîyye'nin kuvveti pek ehemmiyetsiz olduğu ve âzâsının kısm-ı â'zâmı kanâat-i vicdâniyye ile değil, hırs-ı menfaat ile bu işe girmiş bulundukları, ikincisi ise ihanetkârâne ve cinâyetkârâne makasıdla bir hafi teşkilâtın esâsı konulmuş ve bunu büyötmeye çalışılmış olduğudur. Hükûmet işi daha kökleşmesine zaman kalmaksızın haber almış ve tasavvurât-ı cinayetkârânenin delail ve vesâikini de elde etmiştir. Bu işi teşvik edenlerin haricde bulunduğu ve ahvâl-i maziyeleleri kendilerini millet nazarında her itibardan düşürmüş olduğu gibi zaten seyyiât-ı maziyelerinden dolayı kanunen de mes'ul edilebilecekleri derkârdır.

Böyle uzaktan ihtilalcilik -ki kendisinde cesaret hissetmeyenlerin entrikasından ibâret kalır- kendiliğinden akâmete mahkûmdur. Bu mülkte ihtilalciliğe mahal ve imkân kalmamıştır. Çünkü her meşrû meslek ve emel açıktan açığa müdafaa edilebilir. Haricden ilkaâtta bulunanların yaptığına ihtilalcilik nâmı verilirse bu unvan onlar için pek fâhiş düşer ve kendileri-

ne bilâ-sebeb bir şeref isnâd edilmiş olur. Bu adamlar böyle hamîr işlerine karışabilir adamlar değildir. Çünkü o gibi şeylerde tehlikeyi göze almak ve şahsî fedâyâ hazır bulunmak lazım gelir. Halbuki bilcümle ahvâl erbâb-ı teşvîkâtın tırnaklarını bile fedâyâ ne niyetleri, ne de cesaretleri olduğunu isbat ediyor. Bu teşebbüsün heyet-i mecmuası başkalarını teşvik etmek, onları cinayet ve felâkete sevkeylemek, o sayede külah kapmak olduğu tezahür ediyor. Tarihte bu yolda teşebbüslerde muvaffakiyete delâlet edecek hiçbir misal yoktur.

Bu iş tertibât ve teşkilâtı itibâriyle bir fâcia, imkân-ı tatbikâtı itibâriyle bir müdhikedir. Fakat hükûmet onu müdhike gibi telâkki edemez. Çünkü kanundan harice çıkanlara göz kapanırsa memleketin refâhı ve -ondan daha mühim olarak- kavanînin temâmî-i icrâsı tehlikeye konulmuş olur. Fenâ tezahürâtın bile bir intibâha hizmet etmesi lâzimedendir. Şüphe yoktur ki esasen, velev kırk elli kişiden mürekkeb olsun, böyle bir fesad cem'iyeti teşkil edilmemesini arzu eder idik. Fakat mademki bir teşebbüs vukû' bulmuş, hükûmetin tahkîkâtı ile onun ne kadar zaîf olduğu tezâhür etmesinden dolayı da memnun olmalıyız. Hariçten bu menfaat-i hasîse der-şükûnlarını kendi taraflarına celbetmeye uğraşanlar bir seneden beri ellerinden ne gelirse yaptılar. Kaç kişi toplayabilmişler? Otuz kırk kişi! Ne gibi adamlar? Devr-i sâbıktaki menfaat ve mevkilerini ele geçirmekten başka bir emelleri olmayan, fakat bunun için bir cinayeti göze alan adamlar!

Hükûmetten ve milletten pek çok şey talep olunabilir. Ekse-riyetle programı tenkid edilebilir. Ona muhalif bir program neşr ve muvaffakiyetine sa'yolunabilir. Bunlar başka işlerdir. Bunların cümlesi meşrutiyet ile kâbil-i tevfihtir. Fransa'da krallık ve İtalya'da cumhuriyet taraftarları var. Meslekleri ma'lumdur.

Bununla beraber kemâl-i serbestî ile fikirlerini ta'kîb edebilirler. Çünkü irşâd haricinde vasıta kullanmıyorlar. İşe icrâât (Aksiyon) karışınca meşrutiyetin hudûdu tecavüz edilmiş olur. O vakit hükûmet hukûk-i umûmiyye nâmına müdahale ile

vazîfedârdır. İrşâd her yerde olduğu gibi bizde de serbest, fakat fesâd her yerde olduğu gibi mülkümüzde dahî memnû'dur."

D.K.⁽¹⁾

4 [Temmuz] Tanin'de:

CEMİYET-İ HAFİYYE

"Rumeli"nin rivâyetine nazaran Preşova kasabasında İstanbullu Râmiz Efendi isminde birisi Harbiye Nezareti tarafından verilen emir üzerine Cemiyet-i Hafîyye'ye dahil olmak töhmetiyle maznun olarak tevkif edilmiş ve İstanbul'a gönderilmiştir.

Bizim istihbârât-ı husûsiyyemize nazaran vatanın birbirine girmesini isteyen bu cemiyet-i menhûsa Anadolu'nun saf kalblerini de aldatarak nâil-i meram olmak hevesine düşerek vilâyâtın bazı taraflarına kadar kol salmak fikrine düşmese de bunlarda keşf edilmiş ve bu maksad için gitmiş olan birkaç vicdansız derdest edilmiştir."

Biz yine gezme peşinde... Yalova'ya, Bursa'ya, hele Büyüka-da'ya gideceğiz. Birkaç günler oraların kır muhîti, havâ-yı rahatı, huzur-bahşâ manzaraları içinde derd ve âlâmımızı, ta'b-ı di-mağımızı uyutacağız. Hele Büyüka'da benim için ziyaretinden vazgeçilemeyecek bir yer. Sanki orada küre-i arz kadar azîm bir mihrâk-ı mıknaîsiyyet var, müdhiş bir cezbe-i mukâvemet-sûzu beni çekiyor. Gönlüm dilek ve temasla hararetlenmiş sarışın bir kehrübâya gösterilmiş saçlar, bir mıknaîs diyapazonuna yaklaştırılmış demir talaşları gibi o tarafa uçuşuverdi. Evet, orada bir "mıknaîsiyyet-i yâd-ı mâzî" vardır ki beni durmayıp çeker. Ada..., geçmiş günlerde bir temâşâ-ger-i sâmiti olduğum encâmı

(1) Bu zat evvelce muhâlifinden idiyse de şahsına aid bir şey hakkında edilen tehdid üzerine cemiyetin lehine hareket etmeye başlamış ve yaranmak için magalatalara dökülmüştür.

fecî olmuş bir aşk-ı muhteremi çam dallarının ninnileri ile büyüttüğü kucaktı. Bu platonik ve hicabî macerâ-yı aşkın vicdân-ı hissimde zevk ve elem karışık tuhaf bir şey olan yâdî hüznün ve elem vererek beni daimâ zevk-yâb eder. Onun istiğrakına daldığım anlar en zevkli saatlerimdir. Oraya gitmek, çamlar arasında, gece mehtabın dallardan süzülen bârân-ı nûru altında dimağımın cihan vukuâtının karanlık köşelerini araştırıp o mâzîyi kurcalamak, görmek, düşünmek, Ayanikola'dan, Yorgolu'dan deniz kenarına inip küçücük müveccehlerin çakıl taşları ile oynamaları fişirtılarını -ki bana melekî bir nağme ile mersiye-i aşk okuyorlar gibi gelir- hazin hazin dinlemek, gavr-ı bahrde kâh sîmîn bir direk gibi uzayıp kâh zeybekî bir kuyu gibi oyulup giden mehtabın nûr-ı mütekâsîfî içinde o aşkın esâtîrî ve püryâne hayallerini görür gibi olmak benim için mukâvemet ve feragat edilemeyecek mukaddes bir arzu, saf ve masum bir hevestir.

Programıma devam ediyordum; Ada'ya gidilecek!.. Pazar günü sabah erkenden bir beyaz keten ceket ve pantolon giydim. Yelek dahi yok. Elime de seyahat dürbününü, bastonu ve bir de kitab alıp Taksim'de, Mezarlık sokağında 27 numaralı hanemden çıktım. Sokakta kimseler yoktu. Beyoğlu caddesi baştan başa yığın yığın müzahrefâtla bir süprüntü pazarı hâlinde idi; fakat bu pazar, kurulduğu zamanda değil müşterilerinin ziyaretinden, alış veriş nihayetinden sonraki halde bulunuyordu. Köpekler her evin, her meyhanenin bir günlük enkaz-ı fi'l ü hayatı şahidi olan o âbide-i keriheleri iyice eşeleyip karıştırmışlar ve yıkıp etrâfa bir derece yaymışlardı. İnsanların hod-kâmlıklarından artan, arta kalan nimetlerini çöplendikten sonra kendileri de yer yer kıvrılıp hâb-ı rahata varmışlardı. Bir araba dâhi bulamadım. Hafifçe ve kirli bir sis bu caddenin biçimsiz, yüzü kara hanelerini sanki enzâr-ı âleme görünmesin diye setrediyor ve dar sokakları ise dolduruyor gibi idi. Akşamdan beri bin türlü mülevves şahısların çirk-alud fuhuşlarından, iğrenç sarmaş dolaşlarından, sakîl cilvelerinden mütehassıl kirlerden yükselip gelerek sokakları dolduran hususî ve gaşeyân verici bir nevi tesâüdât-ı müteaffinenin insânî bîzar edici vücûdu hissediy-

lip duruyordu. Bizim evi tarassud eden hafiye müfrezesi de o vakit kirli birer yatakta mülevves ayaklar arasında sızmış, kalmış olacaklar ki uğursuz vücudları meydanda yoktu.

Sonradan anladım ki o gün benim izimi kaybedip Moda'da takib ettik diye Emniyet-i Umûmiyye Müdürü Galib Bey'e sahte jurnal vermişler! Böyle namussuzların ifâ-yı vazifeleri de bu kadar olur...

Köprü'ye kadar yaya indim. Ferd-i vâhide tesadûf etmedim desem câizdir. Haydar Paşa vapuruna atladım. Kalın bir sis vapurun hareketini yarım saat te'hir etti. Treni kaçırdık. İkinci trenle Pendik'e, oradan da vapurla, sonra araba ile Yalova'ya vardık.

Yalova, sahilden bir buçuk saat mesafede ve bir tepenin çukur bir yaylasında ormanlarla muhât, hoşça bir yer. Romalılardan kalma banyo dairesi ve bunların yenileri, otel, lokanta ve oldukça tarh edilmiş epeyce bir bahçesi de var. Bunlar arasından dumanı tüte tüte akan kızgın bir çay da nazara çarpıyor. Biz ince elbise giydik. Meğerse Yalova serin oluyormuş. Burada sivrisinek yoksa da karasinekler o kadar müz'ic ki, beyaz iskarpinin ayaktan açık bıraktığı kısmı -çorabı falan dinlemeksizin- bir iğne vahzesi ile ısıyor. Pardesüsüz ve iskarpin ile gelmek lazım imiş. Ne ise bu, bahane oldu; Yalova'da bir geceden ziyade kalmayıp avdet ettim. Şu sinek sokmaları, soğuk iz'âcı sanki kaderin beni bir an evvel felâkete sevki idi. Orada Orman Nazırı Mavrokordato Efendi varmış. Onunla gece uzun musâhabet ettik. Hattâ Cemiyet-i Hafîyye meselesi de mevzû bahs oldu. İkimiz de bu işin ne olduğunu kestiremedik. Hattâ müşâ-rûn-ileyh hapisten çıktıktan sonra bana diyordu ki "Ben herke-se, bu adamla bir gün evvel Yalova'da idik. Hâlinde hiçbir telaş, şüphe da'vet edecek bir şey yok idi. Hattâ mesele de aramızda geçti. Hakkında hiçbir şüphe ve zan hasıl etmedim. Masumdur, diyordum". Beraberimde "Karno"nun "Fransa İhtilâli" nam eseri vardı. Okuyor ve kenarına bizim hakkımızda bazı notlar yazı-yordum. Ne ise...

Sabahleyin, haremini karşılamak için iskeleye incek olan nazır-ı müşarün-ileyh ile beraber bir otomobil ile indik. Ben vedâ edip vapura girdim. Vapurumuz kalktı. Hava gayet latif, deniz vapurun altına döşenmiş bir çarşaf gibi gayet sakitdi. Dürbün elimde her tarafı seyrediyordum. Sahilin girinti ve çıkıntılarını, o civâra serpilmiş olan adacıkları o kadar latîf ve o hareket esnâsında o kadar tahavvülât-ı manzara irâe eder bir halde gördüm ki hâlâ hâtıra-i latîfi beni mahzûz ediyor. İçimde pek büyük bir ferah, bende tarîf ve îzâh edilemez bir neş'e ve sürûr vardı. Halbuki kendi ayağımla, ihtiyârımla bir felâkete, hayâta degecek bir musîbete doğru koşuyor imişim!... Aslâ farkında değildim. Bir hiss-i kable'l-vuku' da beni birazcık olsun keder-nâk etmiyordu... Vapur her ilerledikçe ayrı bir manzara ile neş'e-yâb olan gözlerim hânemin etrâfında kurulmuş olan zulüm ve tezvîr tuzağını hiç görmüyordu!...

Pendik'e çıktık. İstasyona yakın bir kahvehanenin bahçesinde azîm bir ağacın dalları altında oturmakta olan Lazistan mebusu Ferid Efendi'yi gördüm. Yanına gittim. Biraz hoşbeşten sonra söz Cemiyet-i Hafîyye meselesine intikal etti. O da, ben de işin mâhiyetini yekdiğerimizden soruyorduk. Birimiz de bir şey bilmiyorduk. Fazıl-ı müşarün-ileyh "mebuslardan da birkaç kişiyi tevkif edeceklermiş" dedi. "Olabilir, bunlar her şeyi yaparlar!" dedim ve yine işe ehemmiyet vermedim, sayınsamadım. Tren geldi, ayrılıp bindim. Orda da İzmid mebuslarından Zafiropoli Efendi'ye rast geldim. Yine aynı nakarat ve bizde aynı tavır. Nihayet Köprü'ye çıktık.

Köprü'den bir arabaya bindim. Saat alaturka on ikiye doğru geliyordu. Hava kararmak üzere olup ancak insan etrâfına bakınca sîmâlar esmerleşmiş gibi görünüyor bir halde idi. Tam Taksim meydanında Alman sefarethanesine gidecek sokağın köşesine gelince oradaki kahvenin önünde bir yığın insanlar oturduğu, yığının kesâfeti nazar-ı dikkati biraz celbedecek derecede olduğu fark olunuyordu. Hafiyelerden şüpheli olduğumdan, birinin beni vurması ihtimâlinden daimâ müteyakkız idim. O kümeyi sezdirmeksizin süzerken, içlerinden biri iskemleden gayr-i

ihtiyarî bir hareketle kalkar gibi oldu ve yine oturdu. Araba ilerlemiş idi. Bu perde-i mezâlim Hacıvatını, bu sel-i istibdad "zıpçıktı"sını iyi görmek için başımı arkaya çevirip baktım. Sîmâ tanıdığım bir sîmâ idi; fakat teşhis edemedim. Abdülhamid'in eski göze gözükür hafiyelerinden biri olduğuna hükmettim. Mahbesten çıktıktan sonra öğrendim ki bu adam Osman isminde polis taharrî memuru ve eskiden Mekteb-i Tıbbiye'de talebe imiş. Demek sîmâsının me'nûsiyeti bundan imiş.

Eve girdim. Şübhem arttı. Düşündüm... Evrâkım arasında bazı kadın fotoğrafları, mektupları vardı⁽¹⁾. Başka ellere düşmeleri olamazdı. Onları çıkarıp matbaha girdim, ateş verip yaktım. Külünü temizledim idi amma ocakta da kısmen kalmıştı. Sonra buna da tereddüdler, şübheler, evhamlarla dolu ve bunlar altında ölümlü hasta olan hükûmet türlü mânâlar verdi ki mahallinde zikredeceğim. Bu evrak meyâmında hiçbir tane siyasî evrak olmadığına bütün namusumu şahid korum.

HÜKÛMETİN EŞKIYÂLIĞI VE HAFİYE ÇETESİNİN HANEMİ BASMASI

Yatak odasında masanın başında bir kitab mütalâası ile meşguldüm. Hizmetçi de sofrayı hazırlıyordu. Saat bir buçuk, iki vardı. Sofada gürültülü bir şey, bir hengâmedir koptu. Ânî olarak başımı kitabdan kaldırıp çevirdim ve gürültü gelen yere baktım. Hizmetçi kapıyı yarı açmış, benzi atıp şaşırmış. "Ne istiyorsunuz?" diye bağırıyor, hakkını kadınlık acziyle karışık bir halde isti'mal ediyor. Baştan aşağı iblisî bir karalığa boyanmış

(1) Beni bunlardan dolayı ta'yîb eden olursa da ben bütün çıplaklığı ile hakîkati yazıyorum ve bunu ibtidâda söylemiştim. Vakîâ insanlar bazı ahval ve harekât-ı husûsiyye ile diğerlerini zemm ü takbîh ederler. Lâkin o insanların hepsi de böyle inhimak ve hallere mübtelâdırlar. Onun için o da ehemmiyetli değil.

gibi menhûs çehreli bir herif içeriye girmeye zorlanıyor. Bir tunçtan heykel koluyla zorladı ve itip cebren girdi. Arkasından bir sürü haşerât daha onu ta'kib ettiler. Sofa doldu. Hapishane- den çıktıktan sonra anladım ki kapıyı çalmışlar, hizmetçi açınca içeriye dalmak istemişlermiş ve daldılar.

Zihnime o anda gelen şey bunlar İttihad Cemiyeti'nin beni vurmak için haneme hücum eden bir çetesi idi. Bir sevk-ı tabîî, İkdâm'daki makalemin intişarından sonra daimâ baş ucumda bulundurmayı itiyad edindiğim rovelveri ele almayı, nâzenin bir refika-i şefkat yerine o vakitten beri mecbûren beraber yattığım bu demir ve cehennemî gözlü korkunç hemdeme ilticâ etmeyi, şehirde leylen ve cebren bir haneye girdikleri için dağdaki eşkıyâdan eşna' olan bu vahşî hayvanâta kurşun sıkmayı hatırı- ma getirdi. Hemen zihnimde yine âkil davranmak, acûl olma- mak ciheti müreccah göründü; fakat havf-ı hayat ile bir tedbîr olmak üzere odanın kapısını başım gözükecek kadar bir aralık kalmak üzere kapadım. Sofada asılı olan donuk fânuslu lâmba pek soluk yanıyordu.

Bir karanlık köşede kudurmuş bir kelbin gözleri hışm ile, gazab ile nasıl parlar, yanarsa gözleri tıpkı öyle parlayan, şim- şek gibi çakan bu kudurmuşlar alayına yüksek ve şedîd bir sadâ ile: "Ne istiyorsunuz?..." dedim. Hiçbir ses yok. "Sahibinden izin- siz bir meskene nasıl giriyorsunuz? Ne hak ile benim evime gir- diniz?..." dedim. Yine cevap yok. Sıra sıra masanın etrâfını al- mışlar, kirli mermerden birer heykel gibi donmuş duruyorlar. Yalnız dışarı fırlamış olan gözlerinde yiyici, kemirici bir manza- ra, hasmını pençelemiş fakat daha parçalayıp da hırsını yene- memiş bir sırtlan bakışındaki mânâ vardı.

Hizmetçinin mümanaâtı önünde haneye zorla girenler on beş kişi kadar olup Çakırcalı çetesinden fazla idiler. Roveller fikrinden büsbütün vazgeçtim. Her ihtimâle râzı olup kapıyı büsbütün açtım ve sofaya çıktım. Dönmüş, ateş çakan bu gözler önünde hanemde henüz dört günlük olan hizmetçi dayanamayıp çekilmiş, ortada yoktu. Tekrar dedim ki: "Ne hak ile evime gir-

diniz?!" Biri: "Ev sana aid değil..." küstah cevâbını verdi. Aman Allahım! Bu ne hal!... Şu menhus müsafirlerin uğursuz kademlerini haneme ne için bastıklarını öğrensem ferahlanacağım; fakat cevap yok. Ey adalet, ey hürriyet! Sana ilticâ ediyorum. Hanesine tecâvüzün esbâbını, kendi evinde padişâh-ı hükümrân olan, din ile, meşrutiyet ve hürriyetle de böyle olması lâzım gelen hane sahibine bildirmek ve onun bilmesi lüzûmu bir medenî heyet-i ictimaiyyede yokmuş!... Ben kendini kaybedercesine ve ne yapacağını bilmez bir hâl-i müellimde hayran..., onlar şakî zamirlerini ifşâdan muhteriz..... Bir müddet böyle kaldık.

Bu aralık benim zihnimden türlü türlü şeyler bir resm-i geçit seyri ile geçtikleri gibi bir an da geldi ki, heyecandan artık bir şey düşünemez oldum. Nihayet bir akıllıca veya insaflıcası olacak diyeyim ilerledi; dünyâda yapılamayacak bir fezahtan, âlemden utanılacak bir kabahatin icrâsını teklif eder gibi kulağıma bir şeyler fısıldadı. Diyordu ki: "Haneyi taharrî edeceğiz." Hükûmet memûru sıfatiyle böyle bir vazife ile gelen kimse gizli bir ayıb işlermiş gibi vazife-i resmiyyesini kulağa söylüyor!... Böyle bir memûr-ı resmî dünyâda görülmüş müdür? Ne ise "serdenaet-i tevdi" garib ve müstekreh merasimi ile maksadlarından haberdar oldum. Sersemliğim gidip biraz kendime geldim. İşin ne olduğunu, yani on on beş gündür işitip de ehemmiyet vermediğimiz şeyin fiiliyatı sahnesi zuhûra geldiğini teyakkun, "Cemiyet-i Hafîyye icâdı"nı tahattur ettim ve ne yapabileceğimi ta'yîne başlayabildim.

Dedim ki: "Hanemi taharrî edeceksiniz, pek iyi siz kimsiniz?" Nezaket ve edebden kâmilen ârî tulumbacı tavırlı birisi bârid ve muhakkirane bir tavırla: "O senin bileceğin iş değil!" dedi. Dedim ki: "Siz kendiniz mi geldiniz, yoksa hükûmet memûru musunuz?"..., "Sizin kim olduğunuza dair bir hüviyet varakanız yok mu, böyle bir taharrî vazifesiyle memur olduğunuza dair bir emir-name-i resmî var mı?" Bunların da cevâbı sakil, insâna ağırlık ve sıkıntı verici-bir sükût oldu. Düşündüm: Böyle hükûmet mi olur? Bir lüzûm-i siyâsi veya saire üzerine bir hane taharrî edilecek ise talebde yerden göğe kadar haklı ol-

duğum vesaiki yedine vermeden memurlar bir haneye nasıl sokulur?! Buna dünyâ şaşsın! Herkes de hükümde müttehiddir ki, böyle memur sürüsü bir eşkıyâ çetesinden hiç farksızdır. Halbuki bunlar ben taleb etmeden kendileri "hüviyet ve vazifelerine dair" resmî varakayı ve taharriyat icrâsı ve tevkifim hakkındaki müstantıklık karârını veya Divân-ı Harb'in tevkîf müzekkeresini irâe edeceklerdi!... Üç beş hayırsız ve şakînin de bir haneye sirkat ve katl kasıdlarıyla bu sûretle girmek ihtimâli vardır. Hükûmeti, hem de meşruta ve medenî denilen hükûmeti bunlardan tefrik edecek olan şey nedir?! Vakîâ bunların arasında bu uğursuzluğun hükûmete aid icrâattan olduğunu gösterecek maymun gibi bir polis de vardı. Fakat şöyle bir baskını tasmm etmiş eşkıyâ da içlerinden birine polis elbisesi giydirebilirler.

Düşündüm bu yolsuz, kanunsuz taharriyâta mümana'at edeyim; fakat yine hatırladım ki, benim burada ordularım, taburlarım mı var! Zorla hâneme giren bed-filler beni tutar, kıskıvrak bağlar ve sandıkları, dolapları kırıp istediğini yapar da... belki bu daha büyük bir rezalet olur ve istedikleri bazı şeyleri de evrâkım arasına -vaktinde Abdülhamid'in hafiyelerinin yaptıkları gibi- karıştırırlar. Netice benim için daha fenâ olur. Zaten, hapisten çıktıktan sonra komşulardan öğrendim ki, içeri girenlerden başka beş on kişi kadar apartmanın medhali ve kapısına dolmuşlar, yüz elli kişi kadar da hanenin dört tarafını abluka etmişler imiş! Aciz, cahil, garazkâr Emniyet-i Umumiyye Müdiriyeti ne kadar da beceriksiz zavallı bir idâre imiş! Bu ihtiyat ve tedâbir neye idi?!... Halkın bir mebusa yapılan bu denâetden dilgîr olup kıyam ve müdâhele etmesinden mi korkuluyor idi?!.. Nihayet "pekâlâ" demekten başka ehven-i şer bir hareket olmadığına hükmettim ve hiddet ve nefretle: "Arayınız bakalım. Gûyâ bu memlekette de meşrutiyet var!" dedim.

Bu gaddar haydutların baskını arasında birtakım tedabir almak icab ediyordu. Sokak kapısını kapattırdım. Sonra diğer odalarinkini de... İbtidâ yatak odasını -ki daimâ mütalaa ettiğim lüzumlu kitablar ve evrak orada idi- aramalarını söyledim. İçlerinden üç kişi taharrî memûru olmak üzere ayrıldı. Bunların

birisi Yorgi isminde bir Rum idi. İbtidâ karyolaya hücum gösterdiler. Dönmüş, yerinden fırlamış gözleri ile yiyecek gibi saldırıyorlardı. Şilteleri alt üst ettiler, top top edip sıktılar. Şiltelere savletlerinin sebebini hapishanede öğrendim. Bu da Cemiyet-i Hafîyye reisi olan Kemal'in hanesinde şiltelerin içinden birçok Meşrutiyet gazetesi çıkması imiş. Zaten o evrak gümrükten şilteler derûnunda imrar edilmişler imiş. Bizim şiltelerde pamuktan başka bir şey yok... Bu ilk hamlenin muzafferiyetsizliğinden adetâ kendilerine ye's, kesel geldiği farkediliyordu. Şimdi cansız, cansız aramaya başladılar.

Yüz, yüz elli cild kadar olan kitapları, birtakım kanun layihalarını, gazete ve evrak yığınlarını karma karışık ettiler. El yazması ne buldular ise alıp sofadaki masanın üzerine yığdılar ve sofadaki casusların nazar-ı muhafazasına tevdi ettiler. Karyolanın altını, "komod"ın, lavabonun içlerini karıştırdılar. "Gardrob" içindeki ütülü ve temiz esvabları darma dağınık yerlere atıp içinde hazine ve esrâr-ı hacet-i feylesofiyi keşfedecek bir hırs ve gayretle bir şeyler aradılar. Sersemeler, gözlerini karratan bu telaşlı gayretleri ile elbiseyi gardrobun önüne atıyorlardı. Teşkil ettikleri bit pazarı sergisi biçimindeki elbise yığınının gardrobun altındaki çekme kapandı. Onu göremediler. Halbuki derleyip müsadere ettikleri evrak kadar evrak da orada bulunuyordu. Bu evrak meçhul kalmış iken, mevcudiyetinden hükûmet de zerre kadar şübhe etmemiş iken şimdi burada zikredişim vukuâtı bî-tarafâne yazdığımı isbat eder. Maamafih bu sâfiyet-i kalb ve sıhhat-i tahrîrime inanmayı mantikî kılan şu vüsûk-ı beyan ile söylüyorum ki, bu evrâkın içinde hükûmetin aradığı Cemiyet-i Hafîyye ve Şerif Paşa'ya dair bir kelime bile yoktu. Cümlesi ta on beş, on altı yaşımdan beri hayâtıma, müşahidi olduğum vekâyî'e, kendi kalemimden çıkan şiirler ve nefsirlere, bazı mühim müşahedât-ı ictimaiyyeme, mühim addettiğim muhaberat ve mükâtebâta dair evrak idi. Bunları saklar dururdum. Ele geçselerdi heyet-i tahkikiyyeyi, Divân-ı Harb'i yormaktan başka faidesi olmazdı. Yok böyle değil, hiç olmazsa benimle dostluğu olan birkaç kişiyi memuriyetinden azl veya

suret-i saire ile tazib etmelerine medâr olabilirdi. Nitekim mahallinde zikredeceğim vechile böylesi de olmuştur.

Ne ise kör gözleri hiç olmazsa kendilerine bir lahza yakaladık ümidini, sevincini verecek bir küme evrâkı görmedi. "Burda başka bir şey yok" deyip çıktılar. Ben de odayı kilitleyip diğerini açtım. Burada hizmetçinin karyolası ve içi kitab dolu üç sandık ve sair eşyâ var idi. Bu yatak da şevkli bir savletin hedefi oldu. Bunda da bir şey yok... Sandığın birini açmamı bir köpek "mimik"i ile ifham ettiler. Açtım. Kitapları dışarı yığıp sonra yapraklarını birer birer çevirerek muayene ediyor, fi'l-i kerihleri bitince kitâbı sandığa atıyorlardı. "Fenn-i hıtan" nâmındaki eserimin Abdülhamid zamânında neşrine ictisar edemediğim bazı aksâmını meşrutiyetten sonra ilave ve o vakit mecburen tebdil veya istimal ettiğim cümle-i zaruriyyeleri tashih ederek ikinci tabını hazırlamıştım. Bu da tabiî sahife aralarına el yazması yapraklar ilave etmekle ve bazı sahifelere zamkla notlar yapıştırmakla husûle gelmişti. Bunun için de uzunca bir zaman ve sa'y sarfetmişim. Zaiifçe genç ve diri köpekler olur. Tıpkı o sîmâ ve tavra mâlik bir hafiye bu kitâbı eline almış, o el yazısı yaprakları koparıp duruyor ve bizim mesaî ve masruf zamânımızı hiç ediyor. Kendisine dedim ki: "Be herif! Onları ne koparıp duruyorsun. Bir baksana a, sen ve seni gönderenler ondan bir şey anlarlar mı?! Onun ne emekle meydana geldiğini takdir edebilir misin sen? Bir defa bak. İşinize yarayanları al!" Yanındakine: "Ne yapayım, el yazısı" diye mırıldandı. Kim bilir kendileri gibi cahil olan amirleri el yazısı ne bulursanız alın mı dedilerdi?!... Diğer hafiye: "İşe yarayacak şey değilse alma!" cevâbını verince bir defa okudu. Baktı ki bir şey anlamıyor, bıraktı ve eserim de az bir tahribatla, Bağdad'ı basıp kütübhaneleri nehre atan Hülâgû ordusu neferinin elinden kurtuldu. "Zaten siz ilim ve medeniyet yıkıcıları, kitab ve kalem haşerâtısınız" deyip geçtim.

O sandığın muayenesi bitti. Çıkarılan kitaplar yine içine fakat karma karışık, sahifeleri yırtılmak ve buruşmak üzere doldurulmuştu. Onu kilitledim. Diğerini açtım. Aynı kâr-ı mezmuma başladılar. Bir kutu kullanılmamış fotoğraf plağı çıktı. Eline

alan uğursuz, açılmamış olduğuna bakmayıp açtı. Bir şey olmadığını görünce casusların biraz medenîcesi olacak -ki farkına varabilecek bir seviyede imiş- acır ve yapılan şu ziyâna teessüf eder gibi bir vaziyet-i riyakârane alıp bir köpek gülüşü ile gösterdiği kirli dişlerinin arasından çıkan kerih edâlî bir ses ile: "Bu şimdi ziyâ gördü, bozuldu değil mi?!" dedi. "Zarârı yok. Siz zaten zarar için yaratılmış muzır mahluklarsınız." cevâbını verdim. Yaptığı bir küstahlıktan dolayı kafasına vura vura iş gördürdüğünüz domuzca bir hizmetçi tavrıyla yine eğilip işine koyuldu. Bu sefer bir sürü fotoğrafler meyânında Prens Sabahaddin Bey ile Niyazi ve Enver Beylerin resimleri zuhur etti. Bir insânın bir şeyi arar iken gayr-i melhuz bir kelepirci eline geçtiği zaman yüzünde nasıl alâim-i memnuniyyet belirirse öyle bir sevinçle Prens'in fotoğrafını ayırıp ayrılmış evrâkın içine koymak için diğerine uzattı ve ötekileri sandığa attı. Hemen elinden Prens'in resmini çekip aldım. Dedim ki: "Hanedâna mensub bir zâtın fotografisi evrâk-ı muzırardan mı ki onu alıyorsunuz? Eğer bu evrâk-ı muzırardan ise, Niyazi ve Enver'inki de muzırdır. Bunu alacaksanız onları da alın. Onları almayacaksanız bunu da bırakacaksınız." Bu söz üzerine biri kendilerince nazikâne olan tulumbacı ağzı ile: "Ne yapıyorsun ulan?..." dedi ve bana hitaben de: "Hayır, istemez." cümlesini inayet buyurdu. Devr-i istibdadda dahi taharrî belâsına uğramıştım. O vakit Mekteb-i Tıbbiyye-i Askeriyye'de dahiliye kolağası ve şimdi miralay bulunan Hüsnü Bey⁽¹⁾ bir kitab kabının içinde zuhur eden muzır bir kâğıdı bir şey değil diye beş on kişinin gözü önünde yırtmış ve musluk deliğinden lağıma atmış idi. Devr-i istibdadda taharriyat icrâ edenlerde böyle namuslular olduğu halde, meşrutiyet hafiyelerinde bilakis öyle hırs ve istihâ var idi ki, hiç yoktan muzır bir kâğıt ihtirâ etmek istiyorlardı!..

Sıra üçüncü sandığa geldi. Devr-i hürriyetten beri saklanmış bazı gazetelerle kitaplar ve bazı mektublar vardı. Muayenesine başladılar. Mektub çıktıkça bir isabet-i taharrî kanaati ile

(1) Mûmâ-ileyh 31 Mart'ı müteakib Divân-ı Harb'e âzâ olmuştu.

onları ayırıp dışarıdakilere veriyor ve yine devam ediyorlardı. Bir tanesinin maharet-i muayenesi nazar-ı dikkatimi celb etti, dürtüp dedim ki: "Sen Abdülhamid'e de hafiyelik ettin mi idi?" Bu sualden alıklaşmış gibi veya benim keşfim önünde cevab bulamamak sersemliği ile bakınır iken: "Yok... Gayet ustaca arıyorsun da... Onun için..." dedim. Bu odayı da işleri bitince kilitledim.

Misafir salonuna girdik. Oradaki elli altmış cild kadar kitaplar da muayeneden geçti. Ufak yerli bir dolapta çamaşırlarım vardı; onları karıştırmaya başladılar. Baktım ki herif yüzlerce o tozlu kitapları karıştırarak kirden pastan sanki âlemi, medeniyeti taciz ve tahkir ettiği için dâ-i tunca uğrayıp karar-mış gibi simsiyah olan hain ve cahil elleri ile sakız gibi çamaşırları alt üst ediyor ve her tuttuğunda beş parmağının birden izini bırakıyor. "Herif! Pis ellerinle çamaşırları niçin kirletiyorsun?" dedim. Bir şey söylemeksizin gitti ve ellerini yıkayıp geldi. Bu muayeneler esnâsında bir gözüm de dışarıdaki evrakta idi. Baktım ki, polis taslağı herif önüne yığılmış evraktan birini almış, kemâl-i merakla okuyor. Hemen koşup kâğıdı elinden aldım ve diğerleri meyânına koyup: "Be namussuz, be vazife bilmez, be murdar herif! Bu evrâkı ne hak ile sen okuyorsun?! Senin vazifen onları toplayıp amirlerine götürmektir. Okumak hakkı yalnız onlardan bir kaçınındır. Benim sırrıma senin gibi âdî herifler de muttali olacak değil ya. Birinin mektûbunu okumanın ne kadar ayıb ve ne kadar namussuzluk olduğunu bilmez misin?!" dedim. Oh... Bizim polis durmuş, âdî merâkını yapmak için mektublarımızın mütalaasına koyulmuş.. Yaşa, sen ey meşrutiyet polisi! Yaşasın masuniyet-i mekâtib, esrâr-ı âile ve hususiyeye riayet!... Bu da bitti. Orasını da kilitledim.

Şimdi hep salona dolduk. Sofrada bizim tabak boş; çatal kaşık yatmış, mahzun gibi duruyorlar, sanki şimdiye kadar hiç görmedikleri bu fecî komedyaya şaşıyorlardı. Bir dolap açtılar "büfe" idi. Orayı da bir arakladılar ve bir tabağı karlığın üzerine düşürüp ikisini de kırdılar. Kıran bir eli karlıkta başını çevirmiş korkar ve af ister bir bakışla yüzüme bakıyordu; fakat iste-

yemedi. Çünkü evvelce fotoğraf plakları meselesindeki cevap henüz hatırında idi. Ben de bir şey söylemedim.

Bu sefer polis karikatürü intikam almak için olacak, bana kendisini göstermeye kalkıştı. Barid ve âmirane, hem de müstehziyâne bir tavırla şimdiye kadar açılmamış olan bir kapıyı da açmak için "Aç bakalım burayı da!" dedi. Hiçbir yer kalmaması, şüpheleri kâmilan zail olması için benim de hazır tarafım idi. Açıp "buyurun!" dedim. O acizlik ve behîmiyyet yüzünden akıp duran polis köpürdü, "Hakaret ediyorsun" dedi. Çünkü istediği yer abdesthane çıktı. Ben de: "Sizin zaten hepiniz hakırsınız. Böyle olmasanız bir defa hafiye olmazdınız. Size burası layıktır. Buyurun. İstersen burnunu sok..." cevâbını verdim. Yapmasını istemediğim bu terbiyesizliği tabî bu esâfil istiyorlardı. Buna tamâmiyle lâyıktılar. Belki az bile yaptım.

Matbahta duran ve Fransızca da bilen hizmetçiye Fransızca "Orası temiz mi?" dedim. "Temiz" cevâbını verdi. Başıma üşüşmüş olan yadigârlara: "Burası da matbahtır. Oraya da bakın da başka bir yer kalmasın" dedim. "Lüzûmu yok" dediler ve muayenesine râğbet göstermediler. Nihayet benden bir büyük bohça istediler. Eyrâkı doldurup ağzını bağladılar ve bir ispermeçet mumu isteyip düğümü bal mumu ile mumladılar. Mühürlememi teklif ettiler. "Hayır, mühürlemem. Daha demin gözünüzün önünde şu polis evrâkımı karıştırıyordu. Belki de içine bir şey attınız. Size emniyetim yok" dedim. Birbirlerine bakındılar. Nihayet ser-taharrî memûru olan "Osman" kendi mührü ile mühürledi. O vakit: "Eh işte... Sana teslim. Ben bir şeye karışmıyorum." dedim. Bir zabıt varakası da tanzim edip bir kısmı mühürlediler.

Hapishaneden çıktıktan sonra elde ettiğim şu zabıt varakasının fotografisine bakınız da bu sahtekârların "Kendisi mühürlemedi ise de Osman Efendi'ye emniyet beyan etti." meâlinde olan ifadelerine hayret ediniz. Benim sözümde öyle bir mânâ var mı? Kendisi mühürlemeyen bir adam hayâtını almaya gelmiş bir hafiyyeye mi emniyet eder!...

ZABIT VARAKASI:

Verilen emir üzerine biz, zîrde vâziu'l-imza memurîn şehr-i hal-i Rumînin beşinci Pazartesi günü akşam üzeri Taksim'de Emin Paşa'da Mezarlık Mahallesinde 27 numaralı apartmanda sâkin Sinop mebusu Doktor Rıza Nur Bey'e aid üç oda bir matbah ve salon derûnundaki dolap ve sandık muayene ve taharrî edilerek birçok mektup ve evrak-ı sâire tedkik edilmek üzere bi'l-ahz bir boğçaya mevdûen ve üzeri ser-taharri memuru Osman Efendi tarafından mahtûmen ahz edilmiş ve mir-i mümâileyh tarafından da boğçanın üzerinin temhîri teklif edilmiş ise de mührü olmadığından mühürleyemeyeceğini ifade eylemiş olduğundan işbu zabıt varakası tanzim ve ba'de'l-kıraat kılındı. Ve münderecâtı muvafık-ı hakikat olduğu imza olundu.

5 Temmuz (1)326

Taksim Merkez Memuru	Beyoğlu Ser-taharri	Taksim Komiser
Muavini		Muavini

Divan-ı Harb-i Örfî Heyet-i Tahkikiyyesine izam ve takdim olunur.

5 Temmuz

Bu taharriyat esnâsında dışarıda gürültüler, bir düziye gidip gelen ayak sesleri de eksik değildi. Ara sıra açılan sokak kapısından menhus bir çehre görünüyor ve süratle yine kayboluyordu. Çıktıktan sonra öğrendim, bunlar posta vazifesini görüyorlarmış. Caddede uzakta bekleyen başlarına -bilmem kim idi o baş- haber götürüyorlarmış. Daha bitmedi mi diye bir düziye de tacil emrini getiriyorlarmış. O seslerin bir kısmı da yine ba'de'l-halâs öğrendiğim üzere "Tam yakalandı, kuyruğunu kısıtırdık. Ya bir şey çıkmazsa... Bıyıklarımı tıraş eder, karı gibi gezirim. Göreceksin neler çıkacak!" makulesi bir sürü tefevvühat ve hafiye alayının sürûr ve şadmanîsi şemâtetî imiş.

Tam üç saat devam eden taharriyattan sonra hanemi basan edanînin eşkıyâ mı, memur mu? Memur ise bir gün milletin onları bilmesi için isimlerini istedim. Evvelâ başları olan ve küstahane ve çapraz olarak sandalyede oturan Ali İffet'e: "Sen kimisin? Ne memûrusun?" dedim. "Vazifen değil." buyurdu. Bu aralık içerde beş kişi kaldı. Nihayet söylediler, ben de yazdım: Taksim merkez memûru Ali İffet, Beyoğlu müteferrika Ahmed Lutfi, Beyoğlu merkezi polisi Ali Rıza, Beyoğlu polis mürettebâtından taharrî memûru Osman, Emniyet-i Umumiyye memurlarından Ahmed Nüzhet, polis elbisesi ile bulunan Yasin. Şimdi "dinleyin" dedim; epeyce süren bir nutuk verdim. Bu ateşli, meyus, gadûb nutuk ile neler söylediğimi şimdi bilmiyorum. Fakat mevzû "masuniyet-i mesakin hürriyetin esas ve medâr-ı kıvâmı iken masum bir mebusun hanesini cânîler, eşkıyâlar gibi bastınız. Hükûmet bununla bizde meşrutiyet olmadığını, meşrutiyet maskesi altında garaz, kin, zulûmden ibaret çirkin ve menfur bir oyun oynadığını gösterdi" merkezinde idi. Nihayetdeki cümleler hatırımda kaldı ki şunlar idi: "İşte isbat edildi ki, bizde meşrutiyet yoktur. Âmirlerinize gidip öylece söyleyiniz". Buna cevâben bir kenarda sandalyeye çapraz oturup da küstahane dinleyen ve ara sıra da "Hakkın var." demekten kendini alamayan ve Taksim merkezi memûru olup Hacı nâmıyla tevsim edilen Ali İffet nâmındaki sakallı kimse: "Seni de beraber götüreceğiz. Emir öyledir." dedi. Ben de: "Ona da pek iyi" dedim; çünkü

artık yapılanlara göre bu müsteb'id değildi. Bu kadar uzun ve heyecanlı bir perdeden sonra bize bir "antrakt" verdiler ve: "Karnınız açıtır. Yemek yeyiniz" dediler. Bu lütuflarıyla yemeğimi yedim. Mevcud ispatın şişesini de açıtırıp iki kadeh de bira içtim. Nihayet yatak odasına girip kapısını şübhelerini davet etmemek için yarı kapadım. Hemen odaya üşüştüler. Bilmem neden korktular. Yatak odasında iki rovelver⁽¹⁾ görmüşlerdi. Acabâ intihardan veya kendilerini helak etmek kasdından mı kuşkulandılar! Halbuki ne birini, ne de diğerini yapacak bir sebeb yoktu. "Elbisemi değiştireyim. Böyle gidilmez ya. Ayağında don bile yok, sadece beyaz bir pantolon." dedim. "Bırak, bırak!" sesleri işitildi ve çekildiler. Elbisemi değiştirdim. Cüzdandaki yine işlerine yarar bir şey olmayan birkaç kâğıdı da dolaba atıp cümlesini kilitledim ve sofaya çıktım. Hizmetçiye: "Birkaç günde gelirim" dedim; çünkü avutmaya lüzum vardı. Hanemi yalnız ve böyle dört günlük; huyunu, ahvâlini bilmediğim bir hizmetçinin elinde, bâ-husus böyle bir zamanda, koca bir hükûmetin bana düşman olduğu, milletin yedine verdiği bütün kuvvetleri benim mahvım için sarfettiği bir anda bırakmak en ziyade cânımı sıkıyordu. Kimsem yoktu. Ne ebeveyn, ne akrabâ. İşte asıl buraları beni bîzar ve iz'ac ediyordu. Maamafih, eskiden beri bin derd, nice buhranlar görüp geçirerek alıştığımız üzere işi cereyânına bırakıp tîg-ı tahammülü sîneye çektik. Zaten bundan başka da çare yoktu...

Şimdi ikinci perde başlıyordu. "Hadin!.." dedik. Osman evrak bohçasını kucakladı. Çıktık. Medhalden geçer iken birtakım şahısların arasından geçtik. Bunların bir ikisi de yüzlerini duvara çevirmişler idi. Çıktıktan sonra tahkik ettim ki, bunlardan biri Murad ve diğerleri Nihad ve beni başında şapka olduğu halde daimâ takib eden hafiye Salih, Ünyeli Ali Rıza imiş ki, kendilerini tanımayayım diye yüzlerini dönmüşler imiş. Denâete bakmalı ki, beni müslüman kadınlarının başına şapka koydu diye

(1) Hanemde iki rovelver olmasının âzâ-yı cemiyetçe esbâb-ı töhmet ve teyiddiyyeden addedildiğini ba'de'l-halâs öğrendim!

itham etmek çarelerini araştıran, tertibat yapan hükûmet, bir mebusu takib ettirmek için bir müslümânın başına şapka koyup dârü'l-hilafeti'l-İslamiyye sokaklarında dolaştırıyor!

Baktım; kuvvetli atlı bir araba kapıda bekliyor. Alaturka gecenin dört buçuğunda arabaya girdim. Osman sol tarafıma oturdu. Bohçayı, sirkat ederek eline geçtiği kuşun ihfâsına ve kaçmamasına dikkat eden arsız mahalle çocuğu itinâ ve teyak-kuzu ile tutuyordu. İki hafiyye ön tarafa oturdular. Bir tanesi de arabacının yanına sıçradı. Beni nâ-mübarek yüzler karşısına, zindanlara, felâketlere, ölümlere, götüren bu arabanın içinde kemâl-i tantana ile yola düzüldük. Bilmem, birtakım hafiyyeler de küfeci tatar çocukları gibi arabanın yayları üzerine oturdular mı veya bir iki arabaya dolup bizi takib ettiler mi, haberim yok?...

Cadde-i kebîre çıktık. Elbet az iş değildi; bir yorgunluk gelmiş, her türlü hissim uyuşmuştu. Tekerleklerin gürültülerini bile işitemiyordum. Dünyâ gözümde yoktu. Beyoğlu'nun fenerleri gözüme sönük, sönük geliyordu. Kârhaneden yeni aydet edenler yorgunluğu ile yürüyerek öteye beriye giden tek tük insanlara rastgeliyorduk. Beyoğlu kalabalığı fuhuşhanelere çekilmiş, nâimdi. Müşteri arayan birkaç fahişe kaldırımların birer krallığıyla aşağı yukarı dolaşıyordu. Herkes kendi âlem-i zevkinde, herkes kendi işinde, keyfinde. Vatan ve hakikat yolunda zindanlara sürüklenen masum bir mebusun gerdüne-i felâketi nazar-ı dikkati bile celbetmiyordu. İnip bu namussuz insanların yakasına yapışacağım geldi!... "Meşrutiyet maskesi altında çevrilen mezalime bir bakınız be herifler!" diye bir defa suratlarına bağırayım dedim!.. İlerledikçe ilerledik. Artık ben de darbe-i meşrutiyet olan böyle felâketlerden mütehassis olmayan bu halka bakmadım ve insanları bütün yok farzettim. Zihnîmden birtakım kara hayaller geçti. Bir timsah ağzı biçiminde açılarak beni bekleyen istikbâl-i meş'ûmun iğneli fıçı gibi ağzı, cendere gibi gırtlığı, zulmet-a'mâk midesi gözümün önünde dolaştı. Bir de mâzî, o bana aslâ gülmeyen abûs çehresiyle karşıma dikildi. Eski hürriyetimi düşündüm. Şimdiki esaretim ile mukayese et-

tim. Göğsüm âh-ı derûnla dolup, matemî bir nağme-i bükâ-averi çıkarmak için şişen bir arganon körüğü gibi, şişti. Yine sessiz indi; fakat nagamât-ı feryâdı sînemde yayıldı, kaldı.

Düşünüyordum. Bu iş Cemiyet-i Hafîyye meselesinden dolayı olacak. Bunda şüphe yok; fakat bizim bu işde nemiz var?!... Nihayet hayal meyal hatırladım ki bundan üç, dört ay kadar evvel bir sabah erkenden veya akşam geç vakit Doktor Münir isminde biri haneme gelmiş ve Şerif Paşa'ya mensub bir cemiyetin şube reisi olduğunu söylemişti. O vakit defettiğim bu adamın sözlerine ehemmiyet vermemiş ve bir daha da kabul etmemiştim. Zihnimden silinmiş olan o üç, dört aylık mesele hatıramı -fakat yarım yırtık bir surette- ziyaret etti. Bununla beraber böyle âdî bir sebebden dolayı bu hallerin zuhûruna bir türlü ihtimal veremiyordum. Bir mebusun şu suretle tevkif edilebilmesine bir türlü akıl erdiremiyordum! Bir kimseyi tevkif edebilmek için, o kimse tarafından îka edildiği delâil ve vesâik ile müsbit, meydanda bir fiil, hiç olmaz ise îkâna teşebbüs olunduğuna delâlet eder vesikanın elde bulunması lâzımdır. Elde hangi vesika olacak ki, bizi bu fiilde medhaldardır diye zindanlara doğru sürüklüyorlar?! Ortada fiil de yok. Gazetelerdeki havadisler doğru ise sade bir teşebbüs. Hayretten kendimi alamıyordum. Aynı zamanda beni mahvetmeyi öteden beri tasmîm etmiş olanların irtikâb edegeldikleri vukûât-ı cinâiyyeye bakınca bilâsebeb bir mebusun bu hakaretlere dûçâr edilmesinin de müsteb'id olmadığına hükmediyordum. Çıkar iş değil! Hele bakalım dedim.

Bu aralık bir sigara yakıp birer tane de etrafımızı almış olan çomarların ağzına kemik atar gibi attık. Taharriyat esnâsında bir iki defa haşlamış olduğum önümde oturan hafîyye ihtiramkâr bir temennah ile aldı ve kibritini çıkarıp yakarak ibtidâ bana uzattı. Araba da Şişhane Karakolu'nun önünden Azebkapısı'na doğru saptı. Harbiye Nezareti'ne kadar تنها olan bu yoldan gitmekten çekindim. Belki de bu haydudlar beni yolda itlaf ederler fikri ile zorlandım ve arabayı çevirtip Yeni Köprü'den geçirttim. Efrâdına, hattâ mebuslarına ne emniyet

vermiş hükûmet!... Mercan kapısının tamir edilmekte olan bozuk yollarından yalpa ederek "Emniyet-i Umûmiyye Müdiriyyet-i Celilesi!" kapısında indik. Bir sürü sivil adamlar ve gerdanlarındaki tenekeleri ile askerî inzibat memurları, sebilhanelerin ağzı burnu çarpık pis bardakları gibi dizilmiş duruyorlardı. Gadûb birer düşman nazarlarıyla bizi karşıladılar. Eşiğe ayağımı bastığım vakit bir batakhanein içine düştüğüm ve artık çıkmak ihtimâli kalmadığı hissi ile şimşek süratinde beynimden bir buhar-ı hâr-ı ıztırab çıktı gibi oldu.

Birtakım loş, esrarengiz izbelerden geçtik. Osman bizi bir odaya götürdü. Henüz cinayet işlemiş veya işlemeye hazırlanmış bir cânînin havftan veya azâb-ı vicdânîden uçan benzi gibi çamur rengini almış olan yüzü ile bir herif bir masanın önüne oturmuş, aslâ yüzüme bakmayıp muttasıl önüne bakıyordu. Acabâ utanıyor mu idi de böyle yapıyordu?!.. Bu adam zabıt varakasına Divân-ı Harb'e havaleyi yazandır. Osman, bir ölü yıkayıcının mevtânın kalmış çamaşırlarını kucakladığı gibi kavrıldığı evrâk bohçasını kendi de mezarcıya hediye eder bir tavr-ı mün'im ile böbürlenerek benzi atık herifin masasına koydu, arkasından zabıt varakasını da sundu. Ben de bastonuma pervasız ve hakaret-âmiz bir vaziyetle dayanıp durdum. Biraz okudu ve bana hâlâ kim olduğunu bilmediğim bu herif, neden sonra, lütf u inayet edip: "Oturunuz" dedi. Ben de: "İstemez!" dedim. Bitirdi ve bir şeyler yazıp bizi, "Divân-ı Harb-i Örfî heyet-i tahkikiyyesine i'zam ve takdîm sûretiyle hapishane müdiriyyet-i behiyyesine!" havale buyurdu. Bu aralık tilki ve yılan şekil ve huylarının halîtasından yaratılmış bir mahlûk sîmâsına malik biri gelip oturdu ve bize garabet-âlud ve fakat çivi gibi batan bir nazar-ı mel'ûnâne ile baktı. Baktı, yine baktı. Gözlerindeki gayz ve kînin şiddeti bir türlü zail olmuyordu. Bana henüz bir şey söylenmediğinden ve iş de uzadığından artık oturmuş idim. Halbuki oturur oturmaz o otur demiş olan herif "Divân-ı Harb'den istiyorlar"ı bastı.

Şimdiye kadar kendisine alıştığımız kel kafalı ve arkadaki uzunca saçları ile bir feylesof gibi duran Osman'ımız, bizi ya-

bancılar eline bırakıp bilâ-vedâ savuşuverdi. Etrafımızı inzibât-ı askerî memurları aldı. Asker mektebinde müddet-i medîde okumuş, askerliğin dürüstlüklerini acı acı çekmiş bulunduğumdan, Abdülhamid'in mezalimine alet olan Miralay İhsan ve hempâsı müddet-i medîde başımızda zebanîler gibi ateş yakmış olduklarından asker muhitinden korkuyordum. Şimdi yeniden asker eline, asker muhitine düştüğüm en ziyade canımı sıkan şey oldu. Yine ma'hud arabaya bindik. Baktım bizim Osman yine bohça ile yanıma oturdu. Yine etrâfımızda askerler, "Eski Bâb-ı Vâlâ-yı Seraskerinin" bâb-ı humâyûnundan girdik ve "Bekir Ağa Bölüğü"nün önüne rampa ettik.

Büyük bir kapıdan geniş bir koridora ve hemen orada bulunan bir odaya girdik. Sönük ziyâlı, amele sefalet-gedelerine müşâbih bir perişanlık içinde bir oda. Orada kurulmuş seyyar bir bez karyola ile yanına oturmuş zaiifçe uzun yüzlü, çökük avurdulu, öne ve yukarıya kıvrılmış çeneli, kalın ve düşük dudaklı, uzunca sarı bıyıklı birini bulduk. Suratını asmış, somurtmuştu. Yüzüme bakmadı bile. Havale-name-i şenaati aldı. Başka bir kâğıda bir şey yazıp verdi. Bohçayı önüne koyup Osman bu sefer ebediyyen gitti. Tuhaf, bu adamlar hep yüzüme bakmıyorlar! Acabâ onların gözüne tertib ettikleri bir sürü iftirâlardan masum boynuma geçirilmiş ve üzerlerinde musanni'lerinin isimleri yazılı ateşten bir halka, bîgünah kollarıma vurulmuş zalim bir kelepçe, öldürücü bir zincir mi gözüktüyordu!... Bu adam hapishane memûru topçu mülazımı Salim Efendi imiş.

Sert ve askerce "yokla!" emrini verdi. Kanun Hüseyin Efendi isminde biri bir temennahla üstümüzü yokladı. Cüzdanımızı çıkarıp verdi. İçinde bir iki kendi kartvizitimle Meclis-i Mebusan'a aid rey pusulası ve beş liralık bir banknot vardı. Zâbit bunları karıştırdı. Elini banknota dokundurduğu vakit parmaklarında anlayamadığım bir eser-i tereddüd zuhûr etti ve eli banknotta fazlaca kaldıktan sonra yine yerinde bırakıp cüzdanı iade etti. Ceblerimi karıştırdılar. Dört lira kadar bir para ile bir halkaya merbut birkaç anahtar ve bir çakı vardı. Kanun bunla-

ra dokunmadı ve: "Bir şey yok" dedi. "Var" dedim ve çıkarıp kendisine verdim. Kanun, "Eşek! Böyle mi ararsın sen!" tekdîrini yedi. Bu söz üzerine diğer bir kanun işgüzarlık yapmak, göze girmek için serçe üzerine atılan bir çaylak gibi üzerime hücum etti. O kadar kuvvetli ve bastırarak arıyordu ki, bir iki defa sendeledim, yere yıkılacak gibi oldum. Dedim ki: "Be adam! Ne oluyorsun?!...". "Biz askeriz" dedi. "E... Ben de askerim. Ne olmuş..." dedim. Bu kanun, 31 Mart vakasında Hamdi Çavuş'a borazanlık edip idâma mahkûm iken bi't-tahsis hapis-hanede kanun olarak istihdam edilen Nazif Efendi'dir. Hüseyin ve Nazif efendilerin iyi adamlar olduğunu sonradan öğrendik. Zâbitin "alın!" emriyle bu perde kapandı.

Bizi karşıda bir odaya tıktılar. Arkalarındaki küfeye doldurup da "şişe, lamba. Eskiler alayım" diye yahudilerin sokak sokak dolaşarak sattıkları altmış paralık bir lamba isli şişesi ile yerde yakılmış, bize hazırlanmıştı. Sekiz, on kuruşa satılan ve galibâ "Trabzon sandalyesi" denilen sandalyelerden iki eskimiş sandalye getirdiler. Yanımızda olan dokuz liralık bir servet-i mecmua ve dışarıda kalan yetmiş lira kadar bir borçla bu dâr-ı felâkete girdik. Şâb-ı emred bir jandarma, gecenin sükûtu ve karanlığı içinde acul ve gürültülü bir yürüyüşle geldi, tak diye tüfeğinin dipçliğini yere vurduktan sonra, çahlar arasından sür-tünen bir yılan hışırtısı ile palâskasından kasaturasını çekip madenî bir çınlama ile tüfeğine taktı. Mevtâ mezâra konup üstü örtülmeye başlanır iken kabir tahtası üzerine ilk düşen taşın çıkardığı nidâ gibi bu nakkare-i vedâ artık bütün dünya ile rabî-tamızın kesildiğini ilan etmiş idi.

Baktım odada ne bir perde, ne başka eşyâ, hiç bir şey yok. İki kötü sandalye ile yerde sönük sönük yanan bir lâmba, bir de ben ve sükût-ı amîk. Bir kabrin bütün yalnızlıklarını, bütün acılarını hissettim. Ölü gibi fakat ayakta duruyordum. Ne kadar böyle kaldım bilmiyorum. İçeriye giren çivili ve nalçalı kunduralı bir ayak sesi, dalıp kalmış olduğum azablı bu kabir istiğrâkından beni ayırdı. Baktım kaba, sabâ bir nefer. Kendine mahsûs şîve ve nezaketiyle: "Yatah götürdün mü?" dedi. "Hayır"

dedim. Bana bir yatağın lüzûmu olduğu aklıma o vakit geldi. Bu hitâba kadar böyle bir ihtiyâcı düşünememiş idim. "Ben sana bu gecelik bir yatak bulurum. Yarın getirt." dedi ve çıktı.

Bir yorgunluk hissedip sandalyenin birine arkam kapı tarafında olmak üzere oturdum. Nefer, omuzunda darmadağınık birkaç parça eşyâ, tekrar geldi ve hepsini birden def-i belâ eder gibi kaldırıp yere attı. Yatak indi, nevi nevi tozlar kalktı. Âdî alacadan ince bir yatağı yere serdi. Üzerine kirden görülmez, belki bir şekere karınca çökmüş kadar kalabalıklı bir bit yuvası olan bir yorgan çekti. Baş tarafına da kılıfının beyaz olduğuna yüz bin şahid isteyen, pire tersleri ve bin türlü lekeleri ile benekli bir hayvan derisi gibi uzaktan farkolunan bir yastık koydu. Bu yastık, kaç aylardan beri, kim bilir ne kadar masum ve ne kadar mücrim yüzlerle ne kadar gözyaşlı pûseler teatî etmişti!...

Baktım, yatılır gibi bir şey değil. İçime bir iğrenme geldi. Bu hal, bu manzara karşısında kendi kendine halîm olmuş bir ses, istirhamkâr olmuş bir âheng-i rikkat-âver ile: "Kuzum, biraz temizce bir başkası yok mu?" dedim. Nefer çömelmiş vaziyetinde, yastık üzerinde duran ellerinden küstahane birini kaldırdı ve yüzünü, sahl-ı meyyitî hâline girip de sırttır bir manzara almış ölü yüzüne benzeten ağzını kulaklarına doğru gerip dedi ki: "Bunun nesi var?! Misk gibi... Hey gidi hey... Yusuf Paşa da bunda yattı idi." Kalbime derin, derin işleyen bu hikâye-i fecaati nefer teessürsüz ve benimle eğlenir gibi söyler iken kaldırdığı elini de bir düziye yastığa vuruyordu. Yastıktan bir kesif duman hâlinde tozlar havalandı. Bu toz duman içinde Yusuf Paşa'nın boynu ipli fantomları şeklinde birtakım hayaller, ahlarından tekâsüf etmiş buharlar ve sakalından düşmüş kılların uçuştüğünü görür gibi oldum. Yusuf Paşa'nın yâdı benim pîş-i nazarımda mazlum ve bedbaht bir ihtiyârın darağacında bî-günah olarak sallanması manzarası idi. Titredim. Ye'slere, ümitsizliklere düştüm. Beynimi yakan bir ateşin gözlerimden fişkırıldığını hissettim.

Donmuş duruyordum. Nefer kayıdsız, kaygısız, çıktı gitti. Umûrunda bile değil. O şimdiye kadar nice asılanları görmüş! Yüreği katı bir taş olmuş idi. Benim zihnimden bin cehennemî düşünceler geçmeye başladı. Gözümde sabunlu ipler, yağlı kayışlar, ilmikler, halkalar, pür-gazab insanlar, polattan bazular, kazmadan tırnaklar, yatağanlı çingeneler, hakaretler, sövmeler, darağaçları, tabutlar, karanlık kabirler, mezar taşları, bir sürü serviler sıra sıra geçti. O bitti; bir mezaristan kenârında koca bir umman teşkil etmiş mebhût, mahzun bir insan sürüsü, bir millet; önlerinde bir mezar üstüne yüzüstü yıkılıp saçları taze kazılmış topraklar üzerine dağılmış ağlayan anneciğim, mezar taşına alnını dayamış iki büküm hıçkıra hıçkıra ağlayıp beyaz sakalı gözyaşından ıslanmış babam, mezar topraklarına saldırıp ağlaya ağlaya, feryadlar saç a saç a çıldırmış gibi toprakları oyan kardeşlerim geldi. Hemen zavallı anneciğimin mebus intihab olunduğum zaman bana ettiği nasihat ve ısrârı hatırladım. Cîğirim yanıp sözünü tutmadığıma bin pişman oldum. Biçare bilmem bir hiss-i kable'l-vukû' ile mi idi ne idi, mebusluğu kabul ettiğimi aslâ istememiş ve: "Oğlum, bu iş iyi değil, bunda belâlar vardır. Kabul etme." diye nasihat ve ısrar etmiş idi. Ben ise, "Ne yapayım, ahâlî ısrar ediyor." diyordum. Hattâ ihtihab bitip hanemizin önüne musiki gelerek çaldığı ve halk hanemize dolduğu zaman beni bir odaya çekmiş, "istifa et" diye yalvarmıştı. Anneciğimin iftirâlara, felâketlere uğrayacağıma dair mülhem olduğuna kanaat ve nasihatini tutmadığımdan kendimi teşnî' ettim. Bunlar gitti; bir büyük meydanda semâdan gelip dikilmiş gibi, kara mermerlerden, pashî tunçlardan yapılmış gibi bir âbide-i muhteşem ve üstünde Hasan Fehmi, 31 Mart zavallıları, 14 Nisan kurbanları, Samim, Rıza Nur isimleri yazılı. Bir kafiye-i melek bu âbidenin üstünde kanat açmış ağlıyor; etrâfında ise milyonlarca halk birbirine girmiş, tüfekler pathyor, kılıçlar çarpışıyor. Bu da bitti; bir tarafta bir çukur, içinden ateşler saçılıyor. Bürkânlar yağdırıyor; bir tarafta bir cennet içinden hûriler çiçekler yağdırıyor, gülâblar, revayih-i tayyibe saçıyor, şirinlikleri ile mes'udiyet-i ebediyyeler va'd ediyordu.

Bu müdhiş hayalât ile bîtab düşen dimağım avucumda ağır gelmeye başladı. O vakte kadar yatmak cihetine hiç yanaşmadığım halde vücudda fazla kırgınlık husûle gelmiş olduğundan biraz uzanmak ihtiyâcını hissettim; fakat yatak diye serilen bu mezbeleye köpek gibi nasıl uzanmalı?... Kendimi topladım, "Cesaret ve her şeye tahammül gerek." dedim. "Bunlarda da yatmalı. Vatan ve insaniyet uğruna çalışanların dünyânın her belâsını görmeleri mukadderdir. Katlanmalı." dedim.

Yorganı kaldırmadan uzandım; çünkü çarşaf yoktu. Parde-süyü üzerime aldım; fakat başımı yastığa koymak mümkün değil. Kirli bir manzara ve müdhiş bir koku başımı inmekten menediyor. Mendili çıkarıp yastığın üzerine koymayı akıl ettim. Acı hapları şekerle kaplayan eczâcî sanatını kullanarak manzara-i kerîheyi örttük ve artık kokucağıza da tahammül ettik. Başımı koydum amma uyumak mümkün değil. Ya akşamdan beri başıma gelenler hatıra geliyor, ya yarın ne olacağını düşünüyorum; fakat en muz'ic olan şey Yusuf Paşa'nın da bu yastığa başını koyması idi. Diyordum ki, Yusuf Paşa da demek darağacına gitmeden evvel aynı ile böyle yattı idi, demek bu yastığın şimdi başımı temas ettirdiğim yerine vaktiyle Yusuf Paşa'nın da başı böylece temas etti idi! Şu menhus yastık Yusuf Paşa ile yanak yanağa gelmiş gibi olmama vasıta oluyor! Tali' beni de bu merre uğratarak nihayet darağacına mı îsâl edecek!..

Kendimi bu muz'ic tahayyülâtta almak istiyor, cebr-i nefis ile uyumaya cehdediyordum. Tam dalacağım sırada yine Yusuf Paşa'nın böyle benim gibi burada bu yastık üzerinde uzanmış olması ve sonra kalkıp darağacına doğru gitmesi hey'etiyle muhayyilemde tecessüm ediyordu. Yine gayret edip kendime metanet va'zı veriyor, tahammül dersi ta'lîm ediyordum. İşte bu böyle tevalî ediyordu...

İnsan ne olacak! Âcizdir... Bir taraftan dimağ ve beden yorgunluğu; bir taraftan da kendim verdiğim mülâhaza-i metanet, nihayet uyumama sebebiyet verdi. Bu kadar muhrik tefekkürat, sonunda nevme, bir mevt-i muvakkata müncer oldu. Kafeste

kalmış, aciz ve her nevi himayeden mahrum, ümitsiz bir serçe-
nin gündüzleri kaçmak için mütemadî güleştigi, pençeleştigi
-bi't-tabi düşmanı olup ormandaki hür bir dal, emin yuvası gibi
emniyet edemeyeceği- kafesinde nihayet pineklediği gibi, biz de
her türlü emniyetten ârî, korkunç ve uğursuz olan hapishane-
mizde uyuduk. İşte bu gece ömrümün en karanlık, en cehen-
nemî bir gecesi idi.

Sıkıntılı ve ara sıra ahlar, oflar saçan bir uykudan ve yanla-
rımın ağrımından mütemadiyen dönmekle geçen bir meş'um
geceden sonra sabah oldu. Beyne'n-nevm ve'l-yakaza hâlimizden
uyandık, kalktık su istedik; bir pis teneke ibrik ile getirilen su
ile yüzümüzü yıkadık. Bizim için bir mechuliyet-i amîka olan
vuku'ât-ı müstakbeleye intizar ettik.

Birkaç defa sordum. "Daha hey'et-i tahkikiyye gelmedi mi?"
Gelmemişler. Ah bir defa sebab-i itham ve tevkifimi anlasam...
Memurîn-i mûmâ-ileyhim gelinceye kadar içimi kurtlar yedi.
Telaş ediyorum; fakat kim anlar, kim dinler?! Belki bizim mah-
besin alışmış katı duvarları; tali'imizi, hayâtımızı gasban elleri-
ne alan ve keyiflerine bakmaktan başka bir şey ile meşgul olma-
yan ve memurlardan daha halden anlar takımı...

Bu esnâda kendim bir hatt-ı hareket tayinini düşündüm;
"Eğer sebab-i tevkif Münir meselesi ise, bana bir defa geldi de-
fettim. Sonra müteaddid defa geldiği halde kabul etmedim. Bu-
nu söylerim." dedim. Ve yine düşündüm ki, bunda sebab-i itham
bir şey olmadığından ve evrâka da bakarlar, onda da bir şey
yok. Tabîî beni bir iki gün içinde, belki de bugün serbest bırakır-
lar. Zaten mantikî muhakeme de bu idi. Bu fikir ile biraz bey-
nimdeki yük hafifler gibi oldu; fakat arası biraz geçince muarız-
larımın tînetleri, kizb ü iftirâdaki maharetleri, yakıp yıkma
âdetleri, aleyhimdeki sönmez bir bürkân olan kin ve garazları
hatırıma geliyor, yeniden me'yus oluyor idim. Nihayet kendime
metanet vermeye bakıp "Ne olacak; iş başa geldi, çekilecek. Baş-
ka bir çare var mı?!... İyisi mi metin olmalı." diyerek kendime
pâydâr bir metanet verdim.

SÛRET-İ İSTİNTAK

Saat altı, yedi vardı. İsimleri şimdi inzibât-ı askerî memuru olmuş olan bir kanun içeri girdi. "Sizi heyet-i tahkikiyyeden istiyorlar" dedi. Sevindim. Koşar gibi oldum. Kanunla beraber karşiki odaya gittik. Oda akşamki oda idi. Beş altı sivil ve bir o kadar mülazım, yüzbaşı, kolağası, rütbesinde zâbitler. Bir masanın önüne beyaz ablak çehreli, şişmanca biri oturmuş ve bu masanın mukabil cihetine de maznunlara aid olması lâzım birkaç sandalye konmuş. Nitekim de öyle imiş. Temennâha benzer bir surette elimi kaldırdım. "Oturunuz" dediler. Gösterdikleri sandalyeye oturdum. Hafiften etrâfa bir göz gezdirdim. Bu şişman adamın -ki heyet-i tahkikiyye reisi ve o vakit Beyoğlu Polis Müdürü olan Giridli Kemal Bey isminde biri imiş- iki tarafına iki genç sivil memur oturmuş, ellerinde kâğıt kalem hazır. Demek bunlar zabıt kâtibleri. Bir uzun boylu, kırk beş yaşlarında sakallı bir kimse nazar-ı dikkati cêlb eder bir tavr-ı hakimiyetle oturuyor, bâ-husus çanağında fırıl fırıl dönen ve bir cânî gözlerine benzeyen gözleri insanda ehemmiyet verilecek, unutulmamacak, câlib-i dikkat bir şahs-ı mahûf intibâi husûle getiriyordu. Bu adamın adı deniz memûru Fahri Bey imiş.

Kemal Bey söze başlayıp kendilerini mazur gösterir bir makamdan tutturarak ve insana yakışır, hiç olmazsa, zahirî bir nezaketle dedi ki: "Sizi buraya getirdiğimizden muhtaribiz, yapmak istemedik. Hattâ on beş gündür tehir ettik; fakat hakkınızda zuhûr eden esbâb-ı ithamiyye nihayet tevkifinize bizi mecbur etti." Birden aslâ ummadığım böyle nazik bir muamele karşısında kendimi bulunca bir ferahlanır gibi oldum. Kendisine teşekkür ve beyân-ı memnuniyet ettim. Beyân-ı memnuniyet edince Reis Bey: "Hayır, sizin şahsınız için değil; mebus bulunmanız hasebiyle..." sözünü söyleyerek gayet ince ve nazikâne bir hakaret edip şahsımın, zekâmın, müktesebât-ı ilmiyye ve mevki-i ictimaîmin hiç olduğunu anlattı. Bu nükteyi anlamamazlığa gelip bir "tabii" cevâbı ile devam ettim ve dün akşamki memurla-

rın gözleri dönmüş canavarlar gibi hücumlarını, o yolsuz, kurmuşça muamelelerini söyleyip şikâyet ettim. Müteessif olur gibi göründü. "Gece yapmadılar mı? Biz bir sızıltıyı mucib olmasın diye gece basılmasını emretmiştik" dedi. Abdallıkla ağzından kaçırdığı bu sözden anlaşılıyordu ki, en evvel korktukları bir sızıltı zuhûru ve bu çirkin muamelâtın nazar-ı âlemde görülmesi idi. Bundan dolayı şeb-hûn tertib etmişler imiş!... Gece baskınının gündüz ev basmaktan eşna' olduğunu bilecek bir seviyede olmadığı da ta'ayyün etti. "Evet gece!" dedim. Hutût ve melâmih-i sîmâsı yine keyifli vaz'ını aldı.

Bu esnâda bir zâbit [Merkez Kumandanı Muavini Pertev Bey olduğunu sonradan öğrendim] bana nazikâne bir surette bir sigara ikram etti. Kendileri de birer tane yaktılar. Bir de kahve ısmarladılar. Bu jantî muamele hoşuma gitti. Meğerse bunlar, bu heyetin garabet-âlûd bir usûl ve âdeti imiş ki yerinde söyleyeceğim. Sigarayı bir çektikten sonra: "Zarârı yok... Mademki hükûmetçe hakkımda şübhe hasıl olmuş. Onun izalesi için soracağınız şeyleri sorar ve arayacaklarınızı ararsınız. Tereddüd ve şübhe de zâil olur." dedim. Bu haksız insanlar, iki gün sonra bu sözümü: "Kendisine esbâb-ı tevkifini söyleyince, vesâiki görünce kendisi de hükûmete hak verdi ve kımıldayacak yeri kalmadı. Ben de olsam bu tevkifi icrâ ederdim dedi." diye gazetelere yazdırmışlar!. Gûyâ bu yalanlarla, bu mugalatalarla hükûmeti nazar-ı millette haklı gösterdiler. Zavallı kısa akıllılar! Beni mahvetselerdi bile bir gün bunları meydana çıkaracak ensâl-i vatan yetişeceğini derk edemiyorlardı... Evet, oraya kadar şenî'âne bir sûrette sürüklenen bir kimse bu ahval içinde başka ne diyebilirdi. Bâ-husûs af diler, nazik bir ifadeye karşı... Nasıl şiddet gösterilir?! Maamafih ben o cümlelerin nihayetine: "Fakat meşrutiyet içinde bir mebûsa karşı böyle muamelâtı revâ görmekten ise, evvelce beni sûret-i husûsiyyede hükûmet çağırsa da işi sorarsa idi kendisine anlatırdım ve lüzûm görürse hanemi de usulca ve gizlice taharrî ettirirdim" sözlerini de ilave etmiş idim. Hattâ bu beyânât-ı mantıkıyyeyi iştirir iştirmez Reis Efendi gayr-i ihtiyârî bir irkilmişti ki bu hareketi, sözlerimin kat'iyet-i

makûliyeti karşısında vücûda gelen bir pişmanlığın tezahürâtı idi. Burasını gazetelerde hiç bahsettirmemişler ve bahsettiklerini de başka şekle koymuşlar. İşte bu hükûmetin icraâtındaki rûh-ı habaset anlaşılsın!...

Evrak bohçası önümüze kondu. Mühür muayene edilip açıldı. Bilmem hangi mührü ve ne için muayene ediyorlardı?! Benim mührümü tanıyorlar mı idi?! Galiba âdet yerini bulsun diye!... Evrak ortaya döküldü. "Bunları imzâlayın" dediler. Birer, birer hepsini imzâladım; belki yarım saat kadar bu işle terledim. Bilmem müstantıklarım, seyircilerim o vakit yüzüme bakıp da ne his ile mütehassis oluyorlardı!...

Şimdi asıl istintak başlıyor:

Reis Efendi - Doktor Münir Bey isminde birini tanır mısınız?⁽¹⁾

Ben - (Bilâ-teemmül) Tanırım.

(Hah, iş anlaşıldı ve bana da bir ferahlık geldi.)

O - Evvelden tanır mı idiniz?

Ben - Hayır, yalnız bir defa gördüm.

O - Size Şerif Paşa'dan bir kart getirmiş?

Ben - Hayır.

O - Niçin geldi?

Ben - Bir akşam üzeri⁽²⁾ kapı çalındı. Hanemde hizmetçi de

(1) Tabîî bu kitâbı yazdığım vakit zabıtname yedimde olmadığından ve zabıtnameler gayet muhtasar ehemmiyetsiz şeyler olduğundan suret-i istintâkı aynen yazamıyorum; fakat şurası muhakkak ki birçok cümlelerle beraber işin asl-ı rûh-ı cereyânı doğrudur. Suret-i muhakeme de böyle olacak.

(2) Ben akşam üzeri geldi zannediyordum. Biraz sonra Münir gelip de muvacehede "sabahleyin erken gittim." deyince hakikaten sabahleyin geldiğini hatırladım; fakat bir defa böyle söylemiş olunca Divân-ı Harb'de dahi gece diye ısrâra devam ettim.

yoktu. Yalnız idim. Gittim. Kapıyı kendim açtım. Baktım etine dolgunca az kara bıyıklı biri. (Bu aralık hepsi birden bir iş-mi'zâz-ı red ile hayır der gibi bir tavır aldılar⁽¹⁾. Biz devamla) ne istiyorsun dedim. Biraz sizi göreceğim dedi. Söyle dedim. İçerde söyleyeyim dedi. Pek iyi deyip içeri aldım⁽²⁾. Benden ahvâl-i memleket, hükûmetin icraat ve harekâtı, Meclis-i Mebusan'ın ahval ve muamelâtı hakkında malûmat taleb etti. Ben de kendisine, şimdi malûmatım yok, olduğunda söylerim dedim.

O - Bu kadar mı? Bu malûmâtı ne yapacağını söylemedi mi?

Ben - Bana her vakit yerli, ecnebî gazete muhbirleri ve sâir bazı zevat gelirler. Bu gibi ahvâl-i siyâsiyyeyi sorarlar ve bazı mesâil hakkında fikrimi alırlar. Bunu da öyle bir şey zannettim. Ne için malûmat istediğini sormak benim için ehemmiyeti olmayan bir şeydir. Fakat gâlibâ Paris'e göndereceğini söyledi idi.

(Bu sözü söylediğim vakit mal bulmuş magrîbî hazîne-i mekşûfesine sarılır gibi Reis Efendi de Paris kelimesine öyle sarılır gibi bir hal aldı. "Yaz! Paris'e göndereceğini söylemiş." dedi

(1) Doktor Münir Efendi karşıma getirildiği vakit anladım ki iş-mi'zâzın sebebi doktor efendinin şişmanca ama kara değil az sarı bıyıklı olması imiş. Münir'i ben bir defa ve o da ancak beş dakika kadar görmüş idim. Yakalığı, kravatı yok, üstü başı pejmürde idi. Adam yerine bile koymadım, çabucak başımdan aşardım idi. Alıcı gözüyle bakmadığım şunlardan da anlaşılıyor ki herifin ne vakit geldiği ve sîması bile iyice hatırımda kalmamış. Cemiyet-i Hafîyye teşkilâtı ve hükûmetin hedm ü tahribi gibi mühim bir iş için ciddi görüşülen adamın şekli ve ziyareti böyle mi hatırdaki kalır bilmem!...

(2) Ben onu orada bekler diye giyinmeye yatak odasına doğru gidiyordum. Kapıdan girdiğim vakit arkama döndüm. Bir de baktım ki o da bilâ-izin ve davet veya bilâ-istizan arkamdan geliyor. Gecelikte olduğum onun nazarında hesâba alınacak kadar bir sevkiye-i terbiyede olmadığı anlaşıldı. Girmiş bulundu. Artık buyurun dedim. Masanın başındaki sandalyeye oturdum. Onu masanın yanındaki koltuğa oturtmuş idim. Münir Efendi'yi gecelikle kabûlüm ve yatak odasına alışım Divân-ı Harb'ce mesâil-i mühimmeden oldu ki mahallinde izah edeceğim.

ve bizim "galiba"yı yuttu).

O - Başka bir şey konuşmadınız mı?

Ben - Hayır.

O - Sen ona sormuşsun, cemiyetiniz kuvvetli mi? Reîsiniz kim demişsin. O da reislerinin Kemal Bey olduğunu ve kendisinin Aksaray şu'besi reîsi bulunduğunu, başka şu'beleri bilmek mümkün olmadığından kuvvetin ne olduğunu bilmediğini söylemiş? Kendisinin nerede olduğunu sormuşsun. Eczâcî mektebinde asistan olduğunu söylemiş?

Ben - Hayır. Böyle bir şey yok.

O - Görüşmek için vakit tayin etmişsiniz ve hattâ o vakitleri unutmamak için bir zarf üzerine de yazmışsınız?

Ben - Yazdığımı bilmiyorum; fakat baştan savmak için bir vakit tayin ettim idi galiba.

O - Kartta: "Hâmil-i kart-ı âcizî şâyân-ı itimad adamlarımdan olup kendisine ol vech ile emniyet edilmesini ricâ ederim" yazılı imiş?

Ben - Kart yok ki mündericâtı olsun.

O - Şerif Paşa ile muhabereniz varmış. Hatta o vakit Münir Efendi'ye söylemişsin. Ben ona yazarım demişsin?

Ben - Hayır...

Yine Ben - Bu adama böyle şeyler söylemiş değil, bilakis kendisini cümel-i münasibe ile başımdan savmışım. Sonra üç, dört defa daha haneme geldiği halde kendisini kabul etmedim. Benim bu adamla böyle işlerde bulunmadığıma bundan iyi isbat mı olur?

O - Evet, birkaç defa gelmiş, sizi evde bulamamış. Görüşülmemesinin sebebi evde bulunmamaktır?

Ben - Vakt-i mülâkat tayin eden adam böyle bir mühim iş

için evde bulunmaz mı? Böyle değil, kabul etmedim.

O - Neden kabul etmediniz?

Ben - Bir şeyden değil. Böyle beni iz'ac eden, vaktimi zâyî ettiren adamlardan yakamı kurtarmak için; çünkü bunu da beni ekseriyâ yoran bir gazeteci falan gibi zannetmiştim.

O - (Bir fotoğrafı göstererek) Bunu tanır mısınız?

(Fotoğrafı elime aldım. İnce, zaif, çelimsiz, uzunca sakallı, hoş gitmeyen bir sîmâ ve bakışında mübhemiyet ve kara mechûlât dolu gözlü bir adam. Baktım, baktım bir türlü tanıyamıyorum. Resmi bıraktım. Tabîî cevâbımız).

Ben - Hayır.

O - Hayır, tanıyorsunuz.

Ben - Hayır. Dünyâda bir defa bile gördüğüm adam değil.

O - Amma sizin kendisiyle görüştüğünüzü gören var.

Ben - Nasıl olur o!... Tanımadığım adam ile görüştüğüm görülür mü?...

(Reis Beyefendi kapı tarafına bakıp başı ile işaret etti. Arası hiç geçmeden biri mütelaşî, korkudan ölecek gibi titrer bir halde içeri girdi. "Otur!" dediler. Oturdu. Baktım, Doktor Münir olduğunu tanıdım⁽¹⁾. Bu cebînin o hâli bana cesaret verdi. Sanki hakim benmişim gibi bir tavr-ı metînâne aldım).

O - (Münir'e hitaben) beyi tanır mısın?

Doktor - (Zebhi kendini halâs edecek bir kurbânı yakalamış

(1) Bu kadar çabuk Münir Efendi'nin içeri girmesinden orada bir yerde olup bizim sual ve cevapları işittiğine hükmetmek lâzım gelir. Öyle ise heyet-i tahkikiyyenin şu yolsuz, kasdî olması muhakkak olan hareketine diyecek yoktur. Filhakika sonraki tahkikatım bunu isbat etmiştir. Münir gibi Necib'e de istintak dinletilmiştir. Bunlar aleyhimde şahid!

gibi ve titrek bir ses ve yanar ve yakılır bir edâ ile) Nasıl tanımam... Nasıl... Nasıl?!...

O - Nasıl oldu söyle bakalım?

(Doktor leb-i tûtî-misâlini açtı, bûlbûl gibi başladı ve şöyle hikâyet-i mâ-cerâ eyledi):

Doktor - Bir gün Kemal Bey'e gitmiş idim. Kendisine Şerif Paşa'dan bir mektub geldi. Bu mektûbun içinden üzeri Rıza Nur Bey'e yazılı bir zarf içinde bir kart çıktı. Ben, Hamdi, Hafız Sami baş başa vermiştik. Kemal bu kartı götürmek için Hamdi'ye teklif etti. O götüremem dedi. Bana teklif etti. Ben de götüremem dedim. Nihayet bana pek çok ısrar etti ve ne kadar götüremem, yapamam dedim ise de bir türlü dinletemedim. İcbâ-rından kartı aldım; fakat yine götüremedim. Bir iki hafta kadar cebimde durdu. Nihayet götürmeye mecbur oldum. Bir iki defa gittim ise de bulamadım; fakat bir sabahleyin (söyler iken ezber okur hafızlar gibi gözünü kapatıp muttasıl sallanıyor ve hararetli hararetli anlatıyordu) erken gittim. Kapıcıya Şerif Paşa'nın kartını zarfı orada kapatıp verdim. İçeriye götürdü ve sonra beni Rıza Nur Bey kabul etti. Gecelik entarisi ile idi. Yatak odasına girdik. Kartı okudu. Pek iyi dedi. Haftada üç gece tayin etti. Gidip kendisi ile görüşeceğim, Şerif Paşa'ya gönderilmek üzere malûmat ve makale verecekti. Hattâ unutmayayım diye cebinden çıkardığı bir zarfın üzerine randevu gecelerini yazdı.

(Buraya gelince sanki "Diyana" mabedini yakanın, üzerinde imzâsı mevcut kundağını yakalamış da gösterir bir tavır ile cebinden bir kurşun kalemi çıkarıp melankolik bir ifade ile ve ifadesine şairane bir süs de vermeye gayret ederek devam etti):

Efendiler! İşte o vakitten beri mukaddes diye sakladığım şu kurşun kalemini benden alarak bununla, işte bununla yazdı.

(Şu cebîn mürâinin zilletine, hilkatindeki süfliyete ibretli ibretli baktım ve güldüm. Bu korkmuş aktörün bu muhızık hal ve ifadesine diğerleri de güldüler; fakat onların tavırlarında, böyle halt etme işi bozuyorsun gibi bir mânâ vardı).

(O yine şöyle devam ediyordu:)

Lakin sonra üç dört defa daha gittiğim halde evde yoktu. Sonra Kemal Bey, senin yapamadığın bir işi ben bir kadınla yaptım dedi. Kartın ne vakit geldiğini, gecikmiş olduğunu, kartın vürûdunun zaten kendisine iş'ar edilmiş bulunduğunu, Şerif Paşa ile muhaveresi olduğunu söyledi. Reîsimizi sordu. Kemal Bey dedim ve kendimin Aksaray şubesi reîsi olduğumu söyledim. Kuvvetli misiniz dedi. Kuvvet belli değildir dedim. Hattâ konuşur iken yavaş söyle deyip kapıyı da kapadı.

O - Daha.

Doktor - Daha..., daha...

O - Yok mu?

Doktor - Yok.

O - (Bana hitâben) Bunlara ne diyeceksiniz?

Ben - Hepsi hezeyan. Bu adam galibâ işlediği işte vehâmet-i akibet görmüş, o korku ile çıldırmış! Bunda melankolik birtakım ahval görüyorum. Kendisini hekime gösteriniz her halde aklından zoru vardır.

O - Demek böyle olmadı?

Ben - Hayır.

(Bu aralık yüzüne bakarak bir istifhamda bulunan bir zabıt kâtibine reis "adem-i malûmat beyan ediyor" hitâbında bulundu).

O - Hadi... Necib'i.

(Münir dışarı çıktı. Ben muntazırdım.)

Bir de baktım ki ayağında bir potur, kafası tıraş, orta boylu, renginin cefâ ile solduğu belli biri kapıdan gözüktü. Şıpıdıkları-nı kapının iç tarafında çıkarıp çıplak ayakları ile ilerledi.

O - Otur Necib.

(Bu baldırı çıplak herif, şükr-âmiz ve hamallar gibi yapmasını bilemediği, fakat yerden bir temennah çakıp yanımdaki iskemleye çöktü.)

O - (Eğlenceli bir tarzda gülümser bir yüzle) Necib, bak bakalım, beyi tanıyor musun?

(Necib küstâhâne, mütecasir, hem onlarla hem benimle lâübali bir tavır alıp bir eliyle iskemlesine yapıştı ve biraz bana doğru çekti. Sandalyeye iyice yerleştiğini bir tecrübe ettikten sonra sağ eli ile sol dizimi yakalayıp başladı):

Necib - Efendim, işte... şişman, sarışın, güzel "mabus". Efendim, işte... şişman, sarışın, güzel "mabus"...

O - Ulan mahbus! değil, mebus.

(Necib bunu nakarat gibi üç defa tekrar etti. Herifin hâlinde cebrî bir şey vardı! Âdetâ öğretilmiş, ezberletilmiş gibi söylüyordu. Ve bu hâli o kadar âşıkâr idi ki, her gören hükm ve itirafta aslâ tereddüd etmezdi. Bir şahsı bilen adam onun yüzüne evsaf ve eşkâlini tarif etmez, budur der geçer... Herifin şu azîm iftirâsiyle beraber küstâhâne hareketinden fenâ halde sinirlendim. Teklifsizce dizime koyduğu eline şiddetle vurup düşürdüm ve beynim kızmış, gözlerim dönmüştü. Dedim ki: "Be alçak herif! Bu yalanı nasıl söylüyorsun? Ben seni hiç görmedim. Sen beni nasıl görüyorsun?" Şu melûnun elinin temâsından vücûduma geçen nâ-hoş bir seyyalenin tesîri kuduz köpek pençesi ıztırâbiyle ciğer-gâhımı tırmalayıp durdu).

O - (Bir halt edip işi bozmasın diye istical ederek hemen) Siz onu görmemişsiniz, o sizi görmüş.

(Alıklaştım ve reîsin, talim ettiği bir papağanı evvelden ne söyleyeceğini bilir bir tavır ile dinlediğine ve kasdî olan şu sözüne şaştım).

O - Nasıl tanırsın söyle bakayım?

Necib - (Kekeleyerek ve birbirini tutmaz, düzme olduğu sırtıp duran cümlelerle) Bir gün Kadıköyü'nde, dörtyol ağzında Karadeniz mebusu (burada ismimi beceremeyerek söylediği tuhaf bir şey hatırımda kalmadı) geçiyordu. Kemal Bey'e rast geldi. Yarım saniye konuştular.

O - (Dersini ikmal etmeye çalışan bir muallim gibi) Rıza Nur Bey ismi, ulan...

Ben - Bu nasıl şey? İki saniye konuşmak imkânı olur mu?!

O - Yok o, süratten kinaye...

(Beni bu aralık hayretle karışık bir sükût aldı. Müstantik şahidin beceremediklerini becerip şahid-i zora vekâlet ediyor, fe-sübhanellah!... Düştüğüm vartanın vehametini tefekküre daldım.)

O - Bunlara ne diyeceksiniz?

Ben - Ne diyeceğim; kizb-i mahz.

Zabıtnâmeleri verdiler, imzâlayınız dediler. Bir okursam olur mu? dedim. "Pekâlâ" müsaadesiyle okudum ve imzâyı koydum. Zabıtnâmeleri teslim edince bize de "buyurun!" dediler. Zâbitlerin bir ikisinin yüzünde dolular, yıldırımlarla mahmul kin ve garaz kara bulutlarının dolaştığı, fakat cebr-i nefis edip setr-i zamîre çalıştıkları görünüyordu. Kalktım ve bulunduğum odanın fenâlığından şikâyet edip başka iyice bir odaya konulmaklığımı talep ettim. "Hay hay" dediler. Keşke istemez olsaydım; çünkü daha berbad bir odaya atıldım. Ve bir de çıkar iken bu işin ne vakit biteceğini sormaya cesaret ettim. "Az bir zamanda!" dediler. "Ne kadar" dedim. Sükûtlarına karşı "Bir hafta, on günde biter mi?" "Evet" cevâbını bastırdılar. Bunların bir hafta on günü, üç buçuk ay kadar bir zaman imiş!... Ben çıktım. Arkamdaki muhafızlarla yeni odaya yürüdük. Kim bilir heyet-i tahkikiyye âzâ-yı kirâmı da tuzağımıza düştün; sen şimdi bir hafta, on günü bekle!... Ve daha kim bilir neler! dediler.

Odaya girdim. Haksız birkaç sille yemiş kimsesiz bir yetim

vaz'ıyla boynum büküldü. Bir duvara sağ yanımla dayandım. İthamât-ı müfteriyâne müfekkirende bir resm-i geçid icrâ ettiler. Evet, mesele Münir meselesi amma, yanına yalanlar ilâve edilmiş ve gayet esassız bir leblebi kadarcık olan bir kartopu; iftirâlar, sanîalar, hıyanetler, denâetler üzerinde yuvarlana yuvarlana haneler devirecek bir azim çığ hâline getirilmiş. Demek reîsin, tevkifinizi tehir ettik dediği o on beş gün bu çığın yuvarlanmasına sarfedilmiş! Düşündüm; düşman-ı hayâtım olan bu muarız-i siyasîlerimin cehaletleri, kin ve garazları ateşler fişkırarak bir volkan ağzı gibi gözümün önünde kaynaştı. İşte, evvelce hatırıma gelen şey başıma gelmişti... Değil bir mebusu, bir ferdi âdiyi bile aslâ itham edemeyecek ufak bir bahane ele geçince her türlü iftirâ ve tertibâtı düzerek benim mahvımı tasmin ettikleri artık iyice anlaşıldı. Heyet-i Tahkikiyye bir heyet-i şeytaniyye gibi gözümde tecessüm etti. Hükûmet-i zâlimeye lânetler püskürdüm.

İş sadece anlaşılyordu: Bana Münir cemiyette zî-medhal olduğumu irâe eder bir kart getirmiş, Necib de cemiyetin reîsi olan Kemal ile görüştüğümü görmüş. Demek oluyor ki, ben Şerif Paşa ve Kemal ile münasebet ve muhaberâttayım; maa-hazâ cemiyete dahilim. Münir beni itham ediyor, Necib de o ithâmı takviye eyliyor.

Heyet-i Tahkikiyye iki kısım idi. Biri resmî, âşikâr; diğeri gayr-i resmî ve hafî idi. Resmî Heyet-i Tahkikiyye, Beyoğlu Polis Müdürü Kemal, Deniz Komiseri Fahri, ikinci sınıf komiserlerden Zekerîyya Mâcid, Muhasebat Dairesi birinci şube üçüncü sınıf ketebesinden İrfan ve topçu dairesi birinci şube dördüncü sınıf ketebesinden 400 kuruş maaşlı gözlüklü Celal efendilerden mürekkebe olup reisleri Kemal Efendi idi. Tevkiflerin kısm-ı azamı ne tevkif müzekkeresi ve ne de hattâ Divân-ı Harb'in haberi olmaksızın bu Kemal Efendi'nin emr-i hodu ile icrâ olunmuştur. Gayr-i resmî ve kendiliğinden Heyet-i Tahkikiyye vazifesini ifâ edenler ise, zâbitandan mürekkebe olup riyasetinde ahz-ı asker komisyonu ve Fatih Redif Fırkası kumandanı Erkân-ı Harb miralaylarından İsmail Hakkı Bey olmak üzere Merkez Kumanda-

nı Muavini Kolağası Pertev, İsmail Hakkı Bey'in kain-biraderi ve Zeki Bey vak'asında ismi geçen mülâzim Şeref, mülâzim Salim ve daha birkaç kanun zâbiti ve yüzbaşı Rahmi, Raif ve Faik efendilerden mürekkeb idi.

Şu vicdanları kararmış insanların kurdukları tuzakta artık bütün kâinatla alâkam kesilerek yalnız kaldık ve âtî-i meş'ûma intizar ettik. İnsan bir adem-i imkân içinde nâçar kalınca kendini mef'ûl bir hareketle zuhûrâta tabi kılıyor! Biz de kendimizi bu bulanık, çirkâbî akıntıya verdik. Saatte bir değişen neferler, sanki ucu gözüme batar gibi duran kasaturaları takılı tüfekler ellerinde kapıyı bekliyorlardı. Yüzleri bana müteveccih ve gözleri daimâ gözümün içinde her hareketimi teftiş ediyorlardı. Otursam nazarları üzerimde, öteye gitsem üzerimde, köşeye gitsem üzerimde... Hiçbir kimsenin emrini, kontrolünü çekemeyen ve hürriyet-i kâmileye fitratan meyyal olan bir adam için bu en müz'ic bir cezâ, bir azâb idi. Bir kabir gibi her şeyden mahrum bir hücrede, bu yalnızlık içinde vakit geçirmek pek müdhiş bir belâ. Bir aralık nefere söz söylemek istedim, cevap vermedi. Biraz sonra onu cevâba mecbur edecek bir tarzla tekrar söyledim. Koridor tarafına baktı ve yine yüzünü bana çevirip put gibi durdu. Bu bakma, söylemek istediği halde zabitinden aldığı şiddetli emirden korktuğunu îmâ ediyordu. Demek bize neferle bile, neferin köyünden, sarı danadan bahsetmek, nişanlısı Keziban üzerine konuşmak da menedilmişti. Neferle konuşulabilecek ve beni aslâ eğlendiremeyecek şu sözler bile bize çok görülmüştü.

Kötü sandalyemize oturduk. İttihâzı farz bazı tedabir taharrisini düşündüm. İbtidâ, haneyi şakî hükûmetin tecavüzünden muhafaza edecek emin biri lâzımdı. Dostları, iyi adamları birer birer zihnimden geçirdim. Her birinde ya bence matlub değil, ya onun şahsına zarar verecek bir mahzur çıkıyordu. Nihayet fart-ı hamîyyetine, namusuna düşmanlarının bile tecavüz edemediği Amasya Mebusu İsmail Hakkı Paşa'ya bir telgrafla felâketimi ihbar ve hanemi teslim edeyim dedim. Kâğıt, kalem istedim. Nefer, bir gardiyan çağırdı; kendi yerinden kılmıdamadı. Bir kanun geldi. Hissiz, lâ-kayd ve istiskal eder bir

tavırla, barid bir suratla "Ne!" dedi. "Kâğıt, kalem getirin!" Gitti, getirdi. Çamlıca'da İsmail Hakkı Paşa'ya bir telgraf yazdım ve para ile beraber verdim. Telgrafta hakikat-i vak'ayı bilmeyeceği için şübheye düşmek ihtimâli bulunduğundan masum olduğuma emin olmasını da ilâve ettim. Telgrafın gidip gitmediğini bilmek ve sormak da mümkün değil.

Bu bitti. Evden bir yatak getirilmesini söyledik, iki üç meci diye kadar para da verdik. Akşam üzeri yatak geldi. Yere serdik ve üzerine uzandık.

Bir yed-i nuhûsetle kararmış olan bahtımız gibi akşam da ufku karartmaya başlamıştı. Bir siyah renk her tarafa nüfuz edip duruyor ve gittikçe koyulaşıyordu. Bir nefer elinde bir tenekelik ibrik, içeri girdi. Çömelip yerde duran lambamıza gaz kodu ve sonra lambayı yakıp isli şişesini geçirdi. Müz'ic bir surette yayılan petrol kokusu ile beraber türbelerdeki kandiller gibi sönük sönük ve hüznünlü hüznünlü yanan lambanın, sarı kırmızımı ve kirli ziyâsı hücrenin her tarafına, tâ toz birikintileri ile müdevverleşmiş olan köşelerine varıncaya kadar perişan, hüzn-âver şuâlar serpmeye başladı. Böyle bir şâm-ı garîbin hüznü gündüzki ye's ve kederimi taz'if etti. Şu gam-âver karanlıkta gönlüm büsbütün nazardan kaybolmayı, kimseyi hattâ kendimi bile görmemeyi istedi. Lambayı söndürdüm. Nefer bağırды; "Yak!" dedi. Neferin emrine mutavaat zarurî idi. Bizim her türlü hürriyetimiz, istiklâlimiz, hukuk-ı tabiiyye ve ictimaiyyemiz kâmilten gasbolunmuştu. Yaktık ve yine yatağa uzandık. Yâd-ı mâzîler, 24 saattir devam eden sahneler, zuhurât-ı müstakbele hakkındaki muhakemeler ve istihraclar ile dimağım meşgul oluyordu. Semânın derinliğinden, karanlığı içinden bir sadâ-yı acib bana "dost bî-pervâ, felek bî-rahm, devran bî-sükûn. Derd çok, hem-derd yok, düşman kavî, tâli zebûn" diyor gibi idi. Dimağım tahammül edemeyecek derecede yorulmuş, artık kendimden geçmişim. Gece defaatle uyanmak ve her uyanışta vücûdumun her tarafının yandığı ve yanlarımın ağrıdığını hissetmek şartıyla sabâhı boyladım.

Erken uyandım. Temmuzun beşi alaturka saat sekiz falan, sabah oluyor. Henüz güneş doğmamış. Sîmâ-yı sabahta yaz günlerine mahsus bir safiyet, bir ter ü tazelik, bir bekâret var. Rüzgârdan bir nefha bile yok. Kâinat derin bir sükût içinde. Yalnız erken uyanmış bir iki serçe daldan, dala atlayarak bir iki yaprağı kımıldatıyor ve cıvıltıları ile havaya bir iki ihtizâz-ı nâmahsus veriyordu. Nâsiye-i seherde mündemic olan şu gönüllere tazelik verici hâssa-i füsun-kâr bir iki günlük vukuâtın beş on senelik kadar gelen ağırlığı, tesiri ile kocamış olan nazarlarım da te'sirini îka' edemiyordu. Yastığa, çarşafa baktım; kanlar içinde. Vücûdumun bazı yerleri kabarmış. Akşamki yanmaların sebebini anladım. Ancak ve mütemadiyen gıdasız, zaif ve kansız mahbuslarla taayyüş edebilen ne kadar pire ve tahta kuruları varsa bize üşüşmüş. Yağlı ve henüz yenmemiş bir avın düşmesinden güzel bir ziyafet çekilmiş. Etrâfa göz gezdirdim. Tavanı korkunç olacak kadar pek yüksek olan meşum odamın duvarları üzerine hayât-ı mülevves-i sâbıkını her beş on senede bir setretmek için bir kat badana çekildiği ötesinden berisinden düşmüş parçaların yerlerinden keşfolunuyor ve altı yedi kat, her biri bir renkte badanalar görünüyordu. Bu duvarların her noktası karınca yuvasını andırır birer haşeret yuvası hâlinde bulunuyordu. Ötede beride örümceklerin örüp de üzerine kurumuş sinekler astıkları, üzerlerindeki tozdan bir iki senelik oldukları anlaşılan ağlar da caba. İri iri ve kum gibi eşkâl-i muhtelifede tahtakurusu, pire, sivrisinek ve tatarcıktan başka burada yeni olarak bir ufak sinek daha gördüm ki, rüfekasından daha müz'ic idi. Karasinekler ise arı gibi sokuyorlardı.

Soğuktan muhafaza için kapının delikleri pis bezlerle kalafatlanmış, âdî ve rengârenk kâğıtlarla yapıştırılmıştı. Sıvaların her tabakası da ayrı bir renkte olduğundan heyet-i umûmiyyesi ile me'vâ-yı garîbimiz bir yamalı bohça gibi idi.

Abdeshaneye gitmek için teneke ibriği ele aldım. Nefer telaşlı ve gayet mütebassır bir tavırla arkama düştü. Kasaturalı tüfeğini iki eliyle tutup ve ufkîye yakın bir vaziyet verip âdetâ beni arkamdan süngüleyecek gibi yürümeye başladı. Kasatura-

nın ucu ile sırtımın arasında dört parmak kadar bir mesafe ya vardı ya yoktu. Abdesthaneye gittik. Yeni Cami kenefleri kadar pis, berbad bir yer. İçeriye girmek mümkün değil... Fakat zarurî girdim. Su ancak tenekemizle getirdiğimiz. Nefer abdesthanenin kapısında bekledi. Çıkıp yüzümüzü de, yıkadık değil, aynı su ile ıslattık ve geldiğimiz tarzda hücremize girdik.

Akşam düşünce düşünce artık düşünemeyecek bir hâle gelmiş olan dimağım, biraz kuvvet bulmuştu; fakat yine kara kara düşündük. Düşündük amma, dünkülerden daha bir ünsiyetle, daha bir soğukkanlılıkla. İşin fenâsı vakit geçirecek bir vasıta yok; yalnız düşünmek var... Güneş doğdu. Hırs ile dünyâyâ sarılmış; fakat ömürlerinin iki günde geçeceğini, nihayet bir avuç toprak olup biteceklerini anlamakta gaflet eden insanların menfur hayatlarını iş'ar eden tek tük ayak sesleri işitilmeye başladı. Dünyâyâ küsmüş ve bütün insanlardan nefret etmiştim. Bir müddet sonra bir kanun gelip bir kâğıt uzattı. Amasya mebusu İsmail Hakkı Paşa gelmiş; fakat görüştürmüyorlar; neye ihtiyâcım olduğunu istifsar ediyor. Bir cevap yazarak dünkü sözleri tekrar ettim. Çamaşır falan göndermesini de ricâ ettim.

Bir müddet sonra o vakte kadar kim olduğunu ve ismini öğrenmediğim Salim Efendi geldi. "Nasılsınız!" diye hatırlımı sordu. Bu, yani "belânı buldun mu?" demekti. Tahtakurusu çok dedik. "Böyle olmaz, karyola getirt." dedi. Bu müsaadeye memnun oldum ise de burada müddet-i medide kalacağıma zahib ettiğinden bu lutfu canım sıkıldı. Oturdu ve gûyâ benim ağzımı aramaya başladı. Mutlaka cemiyete dahil olduğumu, Münir'in kart getirdiğini, itiraf ile kurtulmak mümkün olduğunu söylüyordu! Yüzüne hamakatini ifham eder bir nazarla baktım ve istintaktaki ifademi tekrar edip bana zulmedildiğini ilave ettim. Ağzımdan laf almak ümidini kesince tevkifimin tehir edildiğine tees-süf ederek: "Hükûmet vazifesini yapmadı." dedi ve kalktı gitti. Bu söz, ağzından yüreği yanarak çıkıyordu. Vah zavallı! Kelep-rini elinden kaptırmışa benziyordu; ne ise o günü tekrar biraz daha para vererek karyola, bir cibinlik, çamaşır getirttik.

Akşama doğru Sadarete, Harbiye Nezaretine, Divân-ı Harb riyasetine, birer müdafaaname yazmak lüzûmu hatırıma geldi. Âtideki istid'âmı Heyet-i Tahkikiyyeye yazıp birer sûretini mahallerine göndermesi için hapishane memûruna yolladım:

Masuniyet-i mesâkin levha-i garrâsı, hukuk-ı beşerin en mukaddes olarak vatanın cebîn-i pâkine asılmış bir muallaka-i mübarekesi ve meşrutiyetin en mühim bir lazime-i mübeccele-i mevcudiyeti iken, bağteten pazarertesı akşamı bir düzine adam meskenime sellemehü's-selam girdiler ve her tarafı alt üst edip evrâkımı zabt ve müsadere ve beni de tevkif ettiler. İsticvâbımda anladım ki Cemiyet-i Hafîyye âzâsından Doktor Münir Efendi'nin Şerif Paşa veya Kemal Bey tarafından muharrer bir kartı haneme getirmesi ve yine mezkûr âzâdan Necib'in Kadıköyü'nde karakol civârında mezkûr Cemiyet reîsi Kemal Bey ile görüştüğümü beyan etmesi hasebiyle cemiyet-i mezkûreye intisab ve iştirak ile itham olunuyorum. Vakıâ münir Efendi bir defa haneme gelmiş ise de öyle bir kart vermeyip ancak benden ahvâl-i hazırâ hakkında malûmat almak talebinde bulunmuş idi. Bu gibi bildik veya gayr-i malûm yerli ve ecnebî birçok kimse mebus olmaklığımız hasebiyle küllü yevmin müracaat ettiklerinden ve metâlib-i şahsiyye ve sâire için de müracaat eden kesân pek kesir olduğundan ve bunlarla mükâlemeye vakit ve meşagıl-i müsaid bulunmadığından bunların bir kısmını kabul etmediğim gibi bir kısmını da ba'zı cümel-i münâsibe ile savar idim. Münir Efendi'yi de şimdi malûmâtım yok, olduğunda söylerim diyerek savmıştım. Kendisi bu mülakatta vuku bulmuş diye birtakım sözler söylemekte ise de hiçbirisi mukarin-i hakikat olmayıp sırf kendi iddiâ-yı bâtıldır. Muvacehe esnâsında Münir Efendi'de gördüğüm ahvâl-i ruhiyye meselâ gün tayîni için gûyâ kendisinden istediğim kurşun kalemimi mukaddes add ile saklamakta olduğunu beyan etmesi gibi sözler, el'an işlediği fiilin vehametini derkederek ahvâl-i akliyyesine bir derece hâlel gelmiş olmasına ve bir melankoli hâli getirdiğine delildir. Benim elimin sürüldüğü kalemi mevâdd-ı mukaddeseden addedecek adam ya pek ahmak veya deli olmak icab eder. Bu derece ahmaklık ise

yirminci asırda bâ-husus bir doktorda görülemeyeceğinden cinnetine hükmetmek zarurîdir. Halbuki benim hanemde yazı masasının üzerinde, her yazı masasında olacağı gibi müteaddid kurşun ve kamaş ve Fransızca ve Türkçe demir uçlu kalemler mevcut olduğundan ondan kalem talebim abes ve müsteb'iddir. Münir Efendi: "Ben yüksekce söylüyordum, hemen sus dedi ve kapıyı kapadı." diyor. Halbuki bekâr olduğumdan hanemde benden başka kimse yoktur. Hattâ tahminen üç aydan beri hanemde hizmetçi dahi yoktu ki böyle bir tedbire ihtiyac hasıl olsun. Şimdiki hizmetçim ise beş altı günden beri yanıma gelmiştir ve bir de Münir Efendi'nin dediği gibi gecelik kapıyı kendisine benim açmam, o vakit hanemde hizmetçi dahi olmadığını isbat eder. İşte Münir Efendi'nin bu gibi gayr-i mantikî sözleri, bana kart getirmesinin ve sâir iddiâlarının vâhî olduğunu irâe eyler. Münir Efendi: "Kendisi ile mülakat edinceye kadar birkaç defa gittim bulamadım, kartı verdikten sonra evkat-ı mülakat tayin etti ise de iki üç hafta mütemadiyen gittiğim halde bulamadım" diyor. Benimle mülakat edinceye kadar gelip gelmediğini bilmem; fakat sonradan geldiği halde kendisini haneme almadım. İşte burası Münir Efendi'nin de taht-ı tasdikinde. Ben bu adamı her gün seyl-ı miz'ac sûretinde gelip giden her müracaatçı gibi telakkî edip başımdan savmışım. Münir Efendi yine diyor ki: "Kemal Bey bana senin birkaç haftada yapamadığını ben bir kadınla yaptım dedi." Yani demek istiyor ki, benim vasıtamla cemiyetle münasebette bulunmayıp kadın vasıtasıyla bulundu. Halbuki bu kadın ise ortada yok. Hey'et-i istintâkiyye benim cemiyetle münâsebet peydâ etmediğimi tahakkuk etmiş olan Münir Efendi'yi adem-i kabûlüm keyfiyeti ile anlıyorsa da Münir Efendi'nin bu kavl-i mücerredinde kalan hayalî kadının vücûduyla bittabi şübheye düşerek, Münir Efendi'ye emniyet etmeyip kadına emniyet ettiğimi ve maa-hâzâ o vasıta ile cemiyetle münasebette bulunduğumu beyan ediyor. Halbuki edvâr-ı ma ziyye ve hâzıra ukalâ ve hukemâsı ve hattâ âhâd-ı nas nezdinde bile müsellemdir ki, sır tevdiî hususunda erkek her halde kadından emindir. Hattâ derler ki: "Kadına inanmak suya dayanmak gibidir" ve saka hikâyesi de malum: Yani bir gün bir zevce,

zevcesinin boşboğazlığından artık bîzar olarak hem bir azizlik yapmak hem de bir ders-i te'dib vermek için saka kuşunu öldürüp bir ağaç dibine gömer ve gelip zevcesine; aman bir cinayet işledim, sakın kimseye söyleme, bir kazâdır oldu, der. Kadın da, öyle şey olur mu dilimi koparır da yine söylemem der. Zevc de, sakaya kızdım öldürüp ağaç dibine gömdüm, der. Kadının ancak bir gün canı içine sığabilip komşuya gider, aman sakın kimseye söyleme kocam sakayı öldürmüş der. Verdiği va'de ve ettiği yemine rağmen o da diğer komşu kadına, aman kimseye söyleme falancı sakayı öldürmüş der.

Bu minval üzere iş memlekette çalkanır ve hükûmete akse-der. Tahkikat nihayet gösterir ki, öldürülen şehrin sakası değil saka kuşudur. İşte bunları bilen ve bu kadar müddettir aileler arasında hekimlik ederek kadınların ahvâl-i ruhiyyesini pekâlâ öğrenen benim gibi bir kimse, zannetmem ki erkeğe tercihen kadına sır tevdî etsin. Hem de madem ki Münir Efendi'nin kendi dediği gibi bana tevdî olunduğu iddiâ olunan kartta Şerif Paşa veya Kemal Bey tarafından mutemed bir adam olduğuna ve cemiyete mensub bulunduğuna dair şahadet ediliyormuş da niçin Münir Efendi'ye emniyet etmeyip de yine onların göndereceği kadına itimad edeceğim! Münir Efendi yine sözleri arasında di-yordu ki: "Kendisine Şerif Paşa ile muhaberem olduğunu söylemişim". Bizzat muvacehede dedi ki, kendisine emniyet etmemişim. Pek iyi emniyet edilmeyen adama böyle şey söylenir mi?! Ve madem ki muhaberem vardı, Şerif niçin bunları vasıta etti? Halbuki böyle muhaberenin de esâsı yok. Görülüyor ki Münir Efendi'nin isnâdâtı ve bu zan, birbirini tutmaz gayr-ı mantikî şeylerdir. Demek ki Münir Efendi'nin iddiâları isnâdât-ı kâzibeden ibarettir.

Bir de Münir Efendi, bana verdiği iddiâsında olduğu kartın mündericâtını Kemal Bey'in haremi ile diğerlerinin de gördüğünü söyledi. Bir defa da onlara benim muvacehemde sorulmasını ricâ ederim. Onlar da zarfın açık olduğunu ve mündericâtının Münir Efendi'nin dediği gibi olduğunu tasdik ediyorlar mı?

Gelelim Necib'in iddiâsına: Ben Kemal denilen adamı bir defa bile görmedim. Şahsını tanımam. Kendisiyle aslâ ve kat'â görüşmedim. Kadıköyü'nde merkûmun dediği mahalden yaya geçtiğim bile vâkî değildir. Geçtimse kassam müşaviri Esad Bey'in arabasıyla iskeleden mûmâ-ileyhin hanesine ve oradan iskeleye gitmişimdir. Ben o tarafa yalnız mûmâ-ileyhde misafir olmak üzere geçerim ki, o da ya şimendöfer veya mûmâ-ileyhin arabasıyla olur. Maa-hâzâ Necib'in iddiâsı kavlı-i mücerredinde ve isbat ve şâhidi yok, delîl-i maddî yok bir isnad, bir kizb-i mahzûr. Heyet-i Tahkikiyye merkumun evvelce ismimi becere-meddiğini tasdik etti ve merkum da, muvacehemde yarım saniyede geçtiler dedi. Bir işitmekle ismimi belleyemeyen bir sersemin yarım saniye hadi bir dakika görmekle sîmâmı nasıl hatırında tutacağına şaşarım. Merkumun dediğine göre Kemal Bey beni görünce sûratle gitmişiz. O halde ona Kemal Bey ne vakit bu Rıza Nur Bey'dir diye söylemiş? Sonradan söyledi ise sîmâmı -o vakit, dikkat edemeyeceğinden- şimdi bilememesi lazımdır. O anda söylemiş olmasını farzederek bana tesadûf edip benimle sûratle gitmek isteyen ve giden kimsenin Necib'e, bu Rıza Nur Bey'dir demeye vakti olmadığı gibi, o aralık lüzum da görmez. Bu adam gördüğü mevkii tayin etsin. Dükkânı nerede imiş? Ben bu işe hayretler içindeyim. Bunda bir sır var, öğretme. Münir'le Necib'in sözlerindeki zıddiyet pek âşikârdır. Bir de pek iyi beni tanıyan adam neden Münir Efendi'yi günlerce icbar edecek, kendisi gelirdi!

Şimdi delâil teşkil edemeyen bu gibi bâtil sözler hiçbir vesika-i maddiyye de olmadığı halde bir mebusun tevkifini icab ettirmese gerektir. Benim mezkûr cemiyetle hiçbir münasebetim yok ve bunu isbat eder vesaik mefkûd. İhticâca salih ney var? Ben cemiyetten olaydım bir numaram olmak lazımdı. Hani o nerede? Kim biliyor? Efrâd-ı cemiyetten hiçbirini tanımadığım gibi onlardan da hangisi beni tanıyor? Yalnız Münir Efendi bir defa haneme geldi. Onu da evvelden tanımazdım. Ben cemiyete mensub olsaydım bu kadar efrâd-ı cemiyetten hiçbirinin beni tanımaması, benimle muarefesi, benimle cemiyet işine dair muame-

lesi olmaması mı iktizâ eder idi? Ben madem ki cemiyetten imişim, niçin bunlara emirler, emirnameler vermemişim? Kaç kişiyi cemiyete idhal etmişim? Kemal Bey reis olduğu halde ben de bir mebus olduğumdan cemiyette ehemmiyetim olacaktı. Böyle olunca niçin bu kadar muamelât-ı fesadiyye arasında bir defacık olsun reîsin hanesine gitmemişim ki, fesad ocağı orası olacak? Reîsin benim nezdime gelmediğini de Münir Efendi'nin iddiâsına göre bana kart göndermeye teşebbüsü gösterir. Cemiyete muzaheretim de yok; çünkü muzaheretimi isbat eder efâlime dair bir şey de yok.

Münir Efendi ile muvacehe esnâsında gördüğüm ahvâline nazaran efendi-i mûmâ-ileyh, gayet cebîn ve mütereddiddir. İhtimal ki haneme geldiği vakit kart getirmek üzere geldi; fakat korkudan yalnız benden ahvâl-i umumiyeye dair malûmat istedi ve kartı vermeye cesaret edemedi. Korkmasının delil-i celisi de muvacehemde: "Kemal Bey'in kendisine müteaddid defa ibrâm ü ısrar ettiği halde ben yapamam demesi ve en nihayet alıp götürdüm." demesidir. Eğer böyle bir kart var idiyse bunda benim bir günâhım olamaz. Her adamın gıyâbında her türlü söz ve fiil dönebilir. Size de birisi bir şey vermek veya almak veya hud teklif etmek üzere gelebilir. Eğer siz onda medhaldâr değilseniz kendi etrâfınızda bî-haber olduğunuz halde dönen şeylerden tabîî muhatab ve müttehem olamazsınız. Ben bilahare Münir Efendi'nin, müteaddid defa gittim bulamadım demesi ile sabit ki, kendisini kabul etmemekle beriyyü'z-zimme olduğumu isbat etmiş oluyorum.

Şimdi düşünülecek bir şey daha var: Bu iki adam niçin bana iftirâ ediyorlar? -Ben zannediyorum ki bunlar ba'de't-tevkif havfe düştüler. Münir Efendi benimle görüşüğünü ve benim muhaliflerden olmamı iyi bir vesile ve iyi bir mihver-i isnad add ederek ve benim bî-haber olduğum kart da var idiyse onu da mülâhaza ederek ve bunların etrâfına türlü bühtânlar yığarak bu suretle bir mebusun bile işte medhaldâr olmasıyla kendilerini mazur ve fenâ bir niyete sahib olmayıp fenâ bir tarîke gider olmadıklarını göstermek istemeleridir ki, bununla da yanıldıklarını

anlatıp cezâlarını alâ-kadri'l-imkân tahfif ettirmek fikrinde ol-salar gerektir. Bir de belki, Kemal tarafından onlara teşvik için edilen telkinatta ben de cemiyet âzâsı gösteriliyordum. Bugün kendileri giriftâr-ı cezâ oldukları halde benim de kurtulmamamı ve aynı felakete uğramamı isteyecekleri tabiidir ki, bu da bir ga-raz ve adavet teşkil eyler. Fıtrat-ı beşer iktizâsındandır ki insan mübtelâ olduğu derde başkalarını da mübtelâ görmek ister. Kör, herkes kör olsun arzusundadır. Yahud benim kendisini - müteaddid defa yorulup haneme geldiği halde- kabul etmeyi- şimden bir hiddet ve adavet peydâ etti. Ve yine zannediyorum ki bunlar, evvelce mebuslar da var diye birtakım sade-dilleri iğ- fal ettikleri gibi şimdi de bizim mebusluğumuzdan istifade kay- dındadırlar. Bunların evvel ve âhir mebusluk üzerine spekülâs- yon yaptıkları anlaşılıyor.

Bir defa nezdime gelip sonra tarafımdan kabul edilmemekle cemiyetlerine adem-i münasebetim sabit olan aklına bir derece tagayyür getirmiş ve korkudan her şeyi yapabilen bir şahs-ı cebîn ve mütereddidin bana verdiği kav-ı mücerredinde kalan kartı götürdüm ve diğer pek bayağı ve Fehim Paşa hafiyesi ol- duğunu esnâ-yı mevkufiyetimde öğrendiğim bir şahs-ı rezîl-i kadîmin Kemal Bey'le görüştüğünü gördüm gibi yine kav-ı mü- cerreddeki sözleri bir mebusun tevkif ve ittihâmına kifayet et- mese gerektir. O kart nerede? O bana vermiş de ben ona niçin cevap yazıp vermemişim? Kemal Bey'le ne görüşmüşüm? Hepsi meçhulat, hepsi faraziyyat. Görülüyor ki, bunlar hep akla hayret verici hava ve gazât-ı gayr-i mer'iyye gibi tayyâr-ı delâil-i gari- bedir. Birinin kart götürdüm demesinin delil teşkil etmesi, diğ- erinin de görüşür iken gördüm demesinin onu müeyyid addedil- mesi, değil bir mebusun, bir şahsın bile sebab-i tevkifi olamaya- cak garâibdendir. Heyet-i tahkikiyye dedi ki: Kemal'in evrâkı meyânındaki Şerifin mektublarında mütemadiyen, Rıza Nur Bey'i görün diyormuş. İyi ya, maksadlarına beni kazanamadık- larına bundan iyi delil mi olur? Ne olur bu evrak arasında be- nim de bir şeyim çıka idi!

Efendim, işte arz ve izah ettiğim vech ile ben böyle bir cemiyetle münasebette bulunmadım. Kemal Bey denilen herifi tanımam ve aslâ görüşmedim. Kuvve-i askeriyye karşısında bir şirzime-i kalilenin hiçbir iş yapamayacağını iyice bildiğim için böyle bir hareket-i bî-sud ve mecnunâneye kıyam etmem. Farz-ı muhal etsem bile, Şerif Paşa ile işe girişmem ve eğer bunu da yapsam emin olunuz ki, cemiyet meydana çıkıp efrâdı tevkif olunmaya başlar başlamaz öyle çürük tahtaya basmayıp hemen Avrupa'ya firar eder idim. Ân-ı tevkifime kadar pek çok zaman da oldu. Firar ise benim için güç değildir. Ben ise sayfiyelere giderek müsterihane tebdil-i hava etmekle meşgul oluyor idim. Mevcud Ahrar Fırkası'nı, memleketin tahammülü olmadığını tefekkür ile ve böyle şeylerden kaçınmak için dağıtmaya sarf-ı gayret eden ve dağıtan bir kimse başka bir cemiyete girer mi? Bî-taraf kalayım; başım dağdağadan âzâde olsun diye bu sene meclisde bile hiçbir fırkaya girmedim. Bundan dört beş ay mukaddem neşrettiğim "Meclis-i Mebusan'da Fırkalar Meselesi" nam kitâbım okunsun. Hafî cemiyetlerin mazarrâtını serd ile onlara nasıl hücum ettiğim görülür. Anladığıma göre başıma gelen hep bu şeyler muhalif olmakdandır; bir taraf muhalifden muavenet zannında bulunuyor, diğer taraf da muhalifden daimâ şübhe ediyor. Şöhret âfettir. Bu gibi şeyler devr-i istibdadda da başıma geldi; fakat o vakit bir tıp talebesi idim. Şimdi ise bir mebus olarak o ezâlara, bu hakaretlere hem de meşrutiyet içinde giriftar oluyorum.

Bir de benim hayât-ı mâziyyemi nazar-ı itibâra alınız. Dediğiniz gibi mürteci ve hafiye gürûhundan müteşekkil bir cemiyete girip irticâ yapmaya teşebbüs eder miyim? Abdülhamid'e meclisde benden ziyade hücm eden var mı idi? Bâ-husus Meclis-i Mebusân'ı dağıtan bir cemiyete girer miyim? Vatan muhabbetini de bırak; bu, doğrudan doğruya benim menfaat-i şahsiyyeme de mugayir.

Zannediyorum ki, böyle âdî iftirâ ve boş zan ve şübhelerle bir mebus huzûrunuza kadar celb değil tevkif bile edilmemeli idi; çünkü bu şiddetler meşrutiyeti yıkar. Zirâ mebuslar memle-

keti anlamak için herkesle temas etmeli ve iyi kötü herkes kendisine müracaat etmeli. Şimdi herkes korkacak ve muhalefet kalkacak. Meclisin hikmet-i teessüsü: İhtilâf-ı ümmetî rahmetün. Yoksa Roma'nın Avgust zamânı gibi mebusların kimi menfaat için cemile yapar, kimi de korkudan susarsa meclis Abdülhamid'in Meclis-i Mebusân-ı gibi "evet*efendimciler" meclisi olur.

Medâr-ı ittihâmım olacak hiçbir delil olmadığı halde iki şahsın isnadlarıyla bir mebusu sıcak, muzîk ve perîşan, abdesthane kokulu, pire ve tahtakurusu, sivrisinek yuvası bir odada habse-derek -tabîî şahsımı değil- haysiyet-i mebusiyyetin sukut ettirilmemesi ve dolayısıyla meşrutiyetin en bâriz ve en âlî timsâli olan Meclis-i Mebusân'ın nazar-ı halkta bî-mânâ ve bî-ehemmiyet gösterilmemesi için, kefalet-i kaviyyeye rabt ile haneme iade edilmemi muvafık-ı hal zannediyorum. Yahud hakkımdaki tahkikatı hepsine tercihen ta'cil buyurtunuz ve muhakememi icrâ ediniz, masumiyetim tebeyyün eder de tahliye olunursam bilahare hakkımda mucib-i töhmet bir şey zuhur edebilir mülâhazası ile yine kefalete rabt ederek tahliye etmenizi ricâ ederim ki şöyle bir muamele mebusluğumdan dolayı lazım veya münasibdir itikadındayım.

7 Temmuz sene (1)326

Mahbus Sinob Mebusu

Doktor Rıza Nur

İstidâların gidip gitmediğini bilemiyor ve gideceğine emniyet edemiyordum. Hapishâne memûruna bu mektub ile sordum gönderildiği cevâbını aldım.

Karyola ve cibinlik ile hâlimiz biraz daha iyice gibi oldu; fakat düşün, düşün... Başka yapacak bir şey yok! Nihayet evden kitab istedik. Getirtmemize müsaade edildi. Hapishane memûrunun sansürüne tâbi olduktan sonra istediğimiz kitablardan bazısı geldi. İstedğim kitabların ekserîsi tarih idi.

Bu istidâlardan sonra daha birkaç kişiye de birer mektub yazmak fikrime geldi. Bir defa yazmayayım dedim. Nihayet şimdi benden şübhe etmesi tabîî olan halka bu mektublar masumiyetimin yayılmasına hizmet eder mülâhazası ile yazmayı müreccah gördüm. Bunlar Dahiliye Nazırı Talat Bey, Selanik Mebusu Rahmi Bey, Dersim Mebusu Lütî Fikri Bey ve eskiden beynimizde pek çok hukuk olan Siverek Mebusu Nureddin Bey idi.

Bu mektublar harfiyyen hatırımda değil; fakat cümlesi yekmeal ve şöyle idi: "... Bey! Dün akşam hanem bir sürü insan ile nâ-lâyık bir surette basıldı. Bî-günah olduğum halde hapishaneye atıldım. İyi bildiniz ki ben masumum. Bu hususta hiss-i insaniyet ve adaletinize müracaat ediyorum."

Talat Bey'e bizim bu mektûbumuz tesir etmemiş. Belki de onu yaptığının bir muvaffakiyet-i memnuniyet-bahşâsı nişanesi diye telakki etmiş! Mahbesden çıktıktan sonra işittiğime göre kendisine bu mektubla gûyâ ilticâ etmişim. Bu haber pek canımı sıktı. Suret-i ifademde ilticâ mânâsı var mıdır, yok mudur, artık kariîn hükmetsin, mektûbumda taleb-i aman değil, bilakis yapanların yüzlerini kızartacak bir beyan-ı masumiyet, bir taleb-i adalet, bir iddiâ-yı hak var.

Rahmi Bey mektubumdan müteessir olmuş ve lehimde hareket etmiştir. Kezâ Lütî Fikri Bey dönmüş dolaşmış, yorulup çalışmış. Nureddin Bey ise o zaman Mahmud Şevket Paşa ile iyi olan arasını bozmamak, damadı meselesini matlûbunca halletmek için o eski hukuku unutup sükût ve hattâ nâ-revâ bir surette hareket etmiş.

Bu mektubları postaya vermek için gönderdikten sonra yine en aziz dostlarımdan Adliye Nâzırı Necmeddin Bey'in kardeşi Bâb-ı Meşihat Kassam Müşaviri Esad Molla Bey ile Necmeddin Bey'in bacanağı Harbiye Nezareti Piyade Dairesi Birinci Şube Müdürü Binbaşı Kemal Bey'e de birer mektub yazmak lüzûmunu hissettim. Avrupa'da olan Necmeddin Bey'in İstanbul'da bulunmaması beni pek müteallim etti. Düşündüm: Ya bu

adamlara da yüzümden bir şey olursa..., birkaç aileyi alt üst etmenin lüzûmu yok dedim. Biliyordum, benim felaketime en ziyade bunlar acır; fakat Abdülhamid zamânından farksız, belki ondan beter olan menhûs bir devirde kendi başlarından korkmak sebebiyle meydana çıkarmazlarsa... Onları daha ziyade müteessir ve ben de daha çok mükedder olacağım. Veyahud "düşenin dostu olmaz" derler. Olur ya, eski hukuku unutup sükût ve yalnız pek ziyade acılamakla iktifâ ederler. Bu mülahazalarıma, hele benim yüzümden muhterem birkaç aileyi daha bulaştırmamak muhakemesiyle bu iki zâta mektub yazmaktan feragat ettim.

Biz kendi âlemimizde oturuyor, felaketimizle meşgul oluyoruz. Dünyâdan bî-haberiz. Dışarda, başta Tercümân-ı Hakikat⁽¹⁾, Tanin olduğu ve bunlara İstanbul ve La Turquie gibi Fransızca gazeteler de iltihak ettiği halde uydurma havadisler, nice hezeyanlar yazıp aleyhimizde ateşler yağdırıyorlarmış:

5 Temmuz Tanin'de:

CEMİYET-İ HAFİYYE

Neue Freie Presse'den:

Dersaadet, 13 Temmuz -Şayiat Yapıcı yani Duvarcı nâmını taşıyan Cemiyet-i Hafîyye-i mekşûfenin bidayet-i meselede zannolunduğundan pek çok vâsi bir daire-i intişâra mâlik olduğunu gösteriyor. Cemiyet-i mezkûreye yirmiye mütecaviz mebus mensub imiş. Lakin bunları tevkif için hükûmetin elinde delil ve isbat yok. Cemiyet-i mezkûre Paris'te Genç Türkler aleyhinde intişar eden Meşrutiyet Gazetesi'ni bunca tevkifâta rağmen yine

(1) Birçok hezeyanlar etmiş olan ve sâhib-i imtiyâzı ihtilâs edip firar eden, "Siper-i Sa'ika"nın bir eşi olan Tercümân-ı Hakikat nâmındaki varakadan hiçbir şeyi iktibas etmemeyi münasib gördüm.

külliyetli miktarda Dersaadet'in başlıca caddelerine saçmak suretiyle mevcudiyet ve bekasını isbat etmektedir.

Dersaadet, 14- Rivayet edildiğine göre polis dün daha birçok tevkifatta bulunmuştur. Mevkûflar meyânında gûyâ "Yapıcı" cemiyet-i hafîyyesiyle münasebette bulunan Türk kadınları da bulunuyormuş. Bursa'da dahi iki kişi tevkif edilmiş imiş.

Tanin

Freie Presse, nedendir mübalağayı pek ziyade seviyor. Meselâ bu cemiyette yirmi mebus varmış diyor. Biraz daha gayret edip de "bütün Meclis-i Mebusan mürtecilerle berabermiş!" demiş olsaydı kendisine daha yakışır bir hareket olurdu. Sokaklarda her türlü dikkate rağmen hâlâ "Meşrutiyet" saçmak havadisî ise bir Rum gazetesinden nakledilmiş bir yalandır. Bursa'daki tevkif doğrudur. Hattâ diğer tarafta bundan Osmanîşer Luid'de bahsediliyor ki, o da mübalağa etmiştir".

6 (Temmuz) Tanin'de:

CEMİYET-İ HAFİYYE

"Tahkikat devam ediyor:

Cemiyet-i Hafîyye hakkındaki tahkikat devam ediyor. Bunu söylemeye lüzum yok. Yalnız şurasını söyleyelim ki, tahkikata memur olan heyet şimdiye kadar pek mühim ip uçları elde etmiştir. Bu ip uçlarıyla ilerleyecek olan tedkikat pek çok şeyler öğretecek, bu millet arasında bazı saf-dillerin gözlerini kapayan perde-i esrârın yırtılmasına pek çok hizmet edecektir.

Bugün tahakkuk ediyor ki, bu cemiyet oldukça mühim işler görmek hayâl-i hâmiyle tesis edilmiştir. Bazı kurnaz reziller, vicdansızlar kendilerini perde arkasına saklayarak ileriye birtakım saf-dilleri sürmüşler, programlar yapmışlar, nizamâtında kable'l-inkılab İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin yapmış olduğu

gibi birtakım numaralı usuller kullanmışlar, teşkilat yapmışlar, sefirler tesis etmek istemişler. Ve hattâ bunların âzâsı sekiz, ondan ziyade olmayan on tanesini de İstanbul'da vücûda getirmişler. Şifreler yapmışlar, muhaberelelere girişmişler... Cemiyet teşkilâtı oldukça ilerlemiş. Fakat cemiyeti teşkil eden erazilin fiiliyâta girecek hiçbir kabiliyeti olmadığını temin edebiliriz.

Vilâyatta elleri var mıydı?

Evvelce yazmış olduğumuz gibi cemiyet, vilayâta da kol salmak istemiş. Fakat henüz bu hususta muvaffakiyet elde edemedi yakayı ele vermiştir. En ziyade kök salmak istedikleri yer Bursa olmuştur. Bittabi Bursa'nın yakınlığı da en evvel o tarafa teveccüh etmelerine sebep olmuştur. Bursa'da bu cemiyetle münasebetleri oldukları anlaşılan iki kişi ile yine bu işe alakadar olmakla maznun bir kolağası mütekaiddi tevkif edilmiştir. Bunlardan birisi İstanbul vilayetinden, ikincisi de diğer bir daireden kadro harici bırakılmıştı. Bunların her ikisi de cemiyetin keşfinden bir hafta evvel Bursa'ya gitmişler, orada işe başlamak istemişlerse de nihayet yakayı ele vermişlerdir.

Yine orada tevkif edilmiş olan kolağasılıktan mütekaiddi İzzet Efendi'nin de bunların orada ilk kandırdıkları tarafdardığı zannediliyor.

Bundan maadâ sair bazı yerlerde bir iki kişi tevkif edilmişse de bunlar hakkında katî malûmat yoktur. Her halde anlaşılan bir şey var ki, bu din ve vatan düşmanları henüz daire-i fesadlarını uzak vilayâta kadar uzatmış değillerdi.

İhtilâl programı:

Evvelki cuma günü Kadıköyü'nde tahkikata memur olan heyet tarafından bir hanede bazı taharriyat icrâ edilmiş olduğu malumdur. Bu taharriyat, Kemal nâmında birisinin zeycesinin evinde icrâ edilmiştir. Kemal kimdir? Dünyânın en sefil, en edepsiz bir herifi... Bu cemiyet-i menhûsenin en mühim erkânından olan bu alçak, rüsumattan kadro harici kalmış, serseri serseri şuralarda buralarda dolaşmış, hattâ bir aralık Ati-

na'ya giderek sâika-i menfaatle tanassur etmiş bir rezildir. Bu alçak geçenlerde Paris'e gitmişti. İcrâ edilen tahkikat ve ele geçebilen evrak ile tahakkuk etmiştir ki, bu herifin Paris'e gitmesinin sebebi orada Şerifi bulmak, Şerifin tanzim ettiği ihtilâl programını alıp getirmektir. İşte cemiyetin asıl iş göreceği zaman bu ihtilâl programından sonraya kalmıştı ki çok şükür hiçbir zararları dokunmaksızın hepsi de yakalanmıştır.

Herif el'an Paris'tedir.

İşte kadınlar da var mı?

Dünkü gazeteleri okuyanlar Neue Freie Presse'in yazdığı bazı havadisler meyânında -ki bunların mübalağalı olduğunu altına kaydetmiştik- cemiyet arasında kadınlar da mevcut olduğu sözleri vardı. Filhakika bu havadis de mübalağalı olmakla beraber esassız değil, hattâ pek mühimdir. Birtakım kadınlar değil. Bir, yahud iki kadın vardır.

Bu kadınlar kimdir? Bunlardan bir tanesini söyleyebileceğiz: Şerif mel'ûnunun karısı!.. Evet bu kadın bundan bir ay evvel İstanbul'a gelmiş, bu Cemiyet-i Hafîyye erkânını toplayarak kendilerine kocasının talimâtını tebliğ etmiş ve oldukça mühim meblağ bırakmıştır. Fakat, bu kadın da bütün korkaklar gibi İstanbul'da çok durmaya cesaret edememiş, hemen Paris'e dönmüştür.

Mustafa Nâtık

Cemiyet-i Hafîyye'nin teşekkülü için en ziyade çalışmış olan adam Mustafa Nâtık'tır; Cemiyet-i Hafîyye'nin bu mühim âzâsı bugün pençe-i adalete geçmiş bulunuyor. Mustafa Nâtık devr-i sabıkta mirliva idi. Mirlivalıktan miralaylığa indirilmiş, ahîren kadro harici bırakılmıştı. Şimdilik bu kadar kâfi!"

6 Temmuz (1)326 Jön Türk'de:

"Dün Ahmed Rıza Bey Divân-ı Harb'e giderek Rıza Nur Bey'in tevkifi hakkında malûmat talep etmiş ve kendisine Rıza Nur Bey'in zî-medhal olduğunun sabit olduğu beyan edilmiş-

tir..... Hariciye Nazırı, Cemiyet-i Hafıyye hakkında süferâ-yı Osmaniyye'ye bir tamim göndermiştir. Beşiktaş'ta hafiyelerden Mustafa, Hayri ve Nazım tevkif edilmişlerdir. Tercümân-ı Hakikat'in beyanâtına nazaran kadro harici birkaç bahriye zâbiti dahi der-dest edilmiştir."

Tanin'in 7 Temmuz tarihli nüshasında Baban-zâde İsmail Hakkı imzâlı başmakale:

BİR MEBUSUN TEVKÎFİ

"Bir mebusun tevkifi, her yerde olduğu gibi bizde de bir ehemmiyet-i mahsûsa ile telâkki olunacağı tabiidir. Ahîren zâhire çıkarılan heyet-i fesadiyye âmillerinin tahkikatına memur olan Divân-ı Harb tarafından ahîren Sinob Mebusu Rıza Nur Bey'in bu fesad cürmünde iştirâki olmak hasebiyle taht-ı tevkîfe alınması elbette câlib-i dikkat vekayi'-i dahiliyyemizden addolunmak lâzım gelir. Matbû'ât ise hayât-ı memlekete taalluk eden şeylerde kari'lerinin fikrini tenvîr etmek ve bu gibi ahvalde fikir ve mutalaalarını kari'lerine bildirmek vazifesiyle mükellef olduklarından, biz dahi bu münasebetle hatırmıza gelen bazı şeyleri söyleyeceğiz.

Rıza Nur Bey, idare-i hazıraya muhalif olmakla maruf olduğundan pek çok kimselerin vehleten zihnine tebadür eder ki idare-i hazıra, şimdiki kabîne ahîren tertib olunan cemiyet-i fesadiyyeyi güzel bir fırsat addederek hilaf-girânı bu gibi ithamat altında ezip mahvetmek, muhalefetlerinin önünü bu suretle almak ve nihayet tahakküm ve tagallüb etmek niyetindedir. Bu suretle düşünenler mazurdurlar. Tarihte bile bunun emsâl-i adîdesi vardır. Böyle bir itiraz o derece tabiidir ki, heyet-i zâbıta ve Divân-ı Harb dahî bunu düşünmüş ve böyle bir töhmetten tamamen teberrî etmek için ne kadar teennî ve ihtiyat mümkün ise o kadar eylemiştir. Kısım-ı mahsûsumuzda yazmış olduğumuz vechile zâbıta iki aydan beri Rıza Nur Bey'in bazı tertibât-ı

fesâdiyyede bulunduğuna zann-ı gâlib hasıl etmiş, bununla beraber eser-i isti'cal göstermemiştir. Cemiyet-i fesadiyyenin keşfinden sonra dahî yedindeki delâil-i ithamiyye ile iktifâ etmemiş, tahkikatın hayli ilerlemesini, birçok şühûdun ifadâtını istimâ' etmiş ve nihayet bu zâtın cemiyet-i fesadiyyede en mühim âmillerden olduğuna âdetâ yakîn derecesinde kesb-i itmi'nân ettikten sonra tevkif gibi bir muameleye teşebbüs etmekte artık tereddüde mahal kalmadığına kani' olmuştur. Zîrâ artık iş bir dereceyi bulmuş idi ki, tevkif muamelesi yapılmassa memlekete ve millete karşı der-uhde edilen vazife-i âsaiş-perverî ihlal edilmiş olacak, bir mebus-ı muhâlifin tevkîfinden tahsil edebilecek itirazat hatırı için vazife fedâ edilmiş bulunacak idi. Divân-ı Harb'in istikamet-i vicdânından ve bî-terafılığından şübhe etmeye kimsenin hakkı olamaz. Zîrâ yine bu Divân-ı Harb, yine bu idare-i örfiyye 31 Mart gibi vatanı girdâb-ı inkırâza sürüklemek istidâdını ahzden bir faciayı müteakib vaki olan icraâtında yalnız şübhe ile hareket etmemiş, yalnız muhalifinden veya Ahrar'dan diye kimseye ilişmemiş, kavî zanlar mevcut olduğu halde birçok kimseleri mahzâ vesaik-i kanûniyye ve berâhîn-i kati'yye mevcûd olmadığından dolayı tahliye etmiş idi. Divân-ı Harb'i ve idare-i örfiyyeyi bu hareket-i âli-cenâbânesinden dolayı tahtie edenler vardır. Fakat biz hiçbir vakit bu fikre iştirak etmeyiz. Bize göre en kavî, en şedîd, en gayr-i samîmî bir hasm için dahî yalnız sûizan ile, yalnız şübhe ile, yalnız, ben vicdanen bu adamın böyle bir hareket-i fesadiyyede bulunduğuna kailim demekle selb-i hürriyet gibi şiddetli bir muamele yapılamaz. Bir adamı hürriyetinden mahrum eden esbâb, yalnız esbâb-ı vicdaniyye değil aynı zamanda esbâb-ı kanûniyye olmalıdır. Efkâr-ı umumiyye birçok mücrimleri parmakla gösterir. Fakat bu parmak, kanunî bir parmak olmadıkça ehemmiyetten ârîdir. İdare-i hâzıra ise kanuna tabi'iyyeti kendisi için medâr-ı iftihar addeder. Devr-i sabıkın sanâdidini vicdân-ı millet lânetle yâd ettiği halde mahzâ kendilerini kanunî bir tarîk ile mahkûmiyet vâdilerinde sürüklendirmek mümkün olmadığı için haklarında bir muamele-i şedîdede bulunmadı. Efkâr-ı umûmiyyeye kalsa o sanâdîdi habs ve tevkif değil parça

parça edecek idi. Yeni devrin adamları ise bu muhikk ve musib olan efkâr-ı umumiyye seline kapılmaktan sakındılar. Yâr ü ağyâra karşı en mülevves adamlar için dahî bir kanûn mevcut olduğunu göstermek istediler. Şu halde Divân-ı Harb'i 31 Mart vak'a-ı irticaiyyesinden sonra lâzım olduğu kadar tanzifât ve tathîrât icrâ etmedi diye muahaze edenlerin fikrini müfrit ad-detmeye mecbûruz. Amma denilecek: Eğer vaktiyle tanzifât sûret-i mükemmelede yapılsa idi şimdi bu cemiyet-i fesadiyye zuhûr eder mi idi? İhtimal ki zuhûr etmez idi. Fakat daha ziyade muhtemeldir ki zuhûr eder idi. Zîrâ bir binâ-yı meşrutiyeti biz eğer son derece sühûnetle kurmak dâyesine kalkışır isek pek sâf-derûn olmaklığımız icâbeder. Şiddet şiddeti celbeder. 31 Mart'tan sonra birçok kuruların yanında birkaç da yaşı yakacak derecede vâsi mikyasta bir dezenfeksiyon yapılsa idi o vakit cemiyet-i fesadiyye şimdiki gibi zaîf, kansız, cılız birşey olmayacak, o vakit yalnız şekl-i hâzır-ı meşrutiyeti cidden müşkilata uğratacak bir hareket ve kıyam şeklinde bulunacak idi. Fakat idare-i örfiyye, sene-i sabıka zarfındaki adaletinden ve hükûmet-i hazıra, kadro haricinde kalanlara bile en rahîmâne bir muameleden sonra tohum-ı fesâdın saha-i neşv ü nemâsı bit-tabi' daraldı ve Paris'teki müfsidlerin saçtığı birkaç altının sadâ-yı âhenk-dârı en âdî ve âciz bazı kimselerin kulağından başkasına hoş bir tesir icrâ edemedi.

Bu defa da emîiniz ki Divân-ı Harb aynı itidal, aynı adâlet ve aynı kanûn-perverlik dairesinde hareket edecektir. Vakîâ bir kimse hakkında mahkûm olmadan evvel mahkûm imiş gibi idare-i kelâm etmek muvafık-ı insaf değildir. Hattâ işte bundan dolayıdır ki, biz de Rıza Nur Bey'in bu cemiyet-i fesadiyye âmilleri arasına dahil olmuş olmasına müteessir ve mütehayyiriz. Fakat maatteessüf beyan ederiz ki, delâil ve ithamar bu zâtı bâr-ı azîmi altında eziyor. Şühûdun ifadâtıyla artık şübheye mahal bırakmayacak derecede kanaat-bahş bu hâle rağmen yine beraet kazanırsa yine kendisini en evvel biz tebrik ederiz. Zîra böyle mülevves ve miskîn bir cemiyet-i fesadiyyede bir mebus parmağı bulunmasını biz millet-i Osmaniyye için zül addediyoruz. Biz

milletin mü'temen ve mu'temedi olan mebusları, vatanı tahrîb etmekle değil vatanı tealî ettirmekle meşgul görmek isteriz."

Baban-zâde
İsmail Hakkı

Mezkûr gazetenin aynı nüshasında ve birinci sahifeden başlayan makale:

CEMİYET-İ HAFİYYE

İki Mühim Şube:

"Cemiyet-i Hafîyye hakkındaki malûmâtımızın bugün de bir kısmını neşrediyoruz: Kari'lerimize mümkün mertebe doğru bir fikir verebilmek için evvelâ baştan başlayalım. El-yevm bu cemiyetin birçok âzâlarıyla iki mühim şubesi ve bu şubelerin en mühim âzâları, reisleri tanınmıştır. Bu iki mühim şubelerden birisi Rıza Nur Bey şubesi, diğeri de Mustafa Nâtık Bey şubesidir.

Rıza Nur Bey Şubesi:

Bundan iki ay, hattâ daha eski bir zamandan beri zabıta Rıza Nur Bey'in birtakım tertibât-ı fesadiyyede bulunduğu hakkında bir zann-ı kavî hasıl etmiş, daimâ harekâtını nazar-ı dikkatten dûr tutmamaya gayret eylemişti. Bir müddet icrâ eylediği tedkikattan sonra Rıza Nur Bey'in büyük birtakım tertibatta bulunduğu hakkındaki zannı yavaş yavaş kuvvet bulmaya başladı. Nihayet Cemiyet-i Hafîyye'nin vücûdu tezahür ettiği zaman icrâ edilen ilk tahkîkât ve tedkîkât üzerine Rıza Nur Bey hakkındaki bu zan, büsbütün kuvvet buldu. Mutlaka Rıza Nur Bey'in mesaîsiyle bu cemiyet arasında bir münasebet mevcut olduğuna kanaat getirdi.

Fakat bu kanaat ne kadar kavî olursa olsun yanlış bir iş yapmak, bilhassa bir mebusa karşı gayr-i kabil-i afv bir hatâ teşkil edeceği cihetle eline gayr-i kabil-i itiraz delâil geçirmedikten sonra böyle bir tevkife cesaret edemezdi. Bunun için tahkikâtın ilerlemesine, fesaddaki mechullerin aydınlanmasına intizar etti. Filhakika tahkikât ilerledikçe Rıza Nur Bey aleyhindeki delâil çoğaldı, tutulan fesadçılardan birçoğu Rıza Nur ile münasebette bulunduklarını söylediler.

Nihayet evvelki akşam zabıta gündüzden beri Rıza Nur Bey'in Beyoğlu'nda Yazıcı sokağında 27 numaralı apartmandaki dairesini taht-ı tarassuda aldılar; Rıza Nur Bey saat on ikide dairesine geldi. 5 zabıta derhal içeri girerek odasında lâzım gelen taharriyatta bulundu, taharriyat neticesinde evvelce mevcut olan kanaati tezyîd ve takviye edecek bazı evrâka destres olmakla berâ-yı isticvab heyet-i tahkikiyyeye götürdü. Heyet-i tahkikiyyede ise Rıza Nur Bey tevkif edildi. Tevkif emri kendisinin bu cemiyetle alâkadar olduğuna dair hiçbir şübhe kalmaması üzerine verilmiştir.

Mühim Simâlar:

Rıza Nur Bey'in şubesindeki âzâların kısm-ı a'zamı tanınmıştır. Şimdiye kadar icrâ edilen tahkikât bu şubenin riyaset-i hakikiyyesinde Rıza Nur Bey'in değil, daha mühim, daha yüksek bir simânın bulunduğunu gösteriyor.

Rıza Nur ve Kemal:

Rıza Nur Bey ile Kemal arasındaki münasebat şu yoldadır: Kemal ile Rıza Nur bu mesele hakkında konuşmak ister. Fakat, o esnâda Kemal Paris'e gitmek istediği cihetle kendisine bir mütemed yollamayı münasib görür. Ve bir kart yazarak Doktor Münir isminde birisini yollar. 19/91 numarayı hamil olan bu âzânın şâyân-ı itimad olduğunu bildirir. Doktor Münir -ki şimdi mevkuftur- Rıza Nur Bey'e gider, kartı gösterir, o da "Çarşamba günü gel, evdeyim" der.

Mustafa Natık Şubesi:

Bu Cemiyet-i Hafîyye'nin el-yevm tamamen ma'lûm olan şubelerinden ikincisini Mustafa Natık idare ediyordu. Dünkü nüshamızda bu şubelerden bahsetmiş, bunların evvelce İttihad ve Terakki Cemiyeti teşkilâtına müşabih olduğunu söylemiştik. Mustafa Natık evvel emirde der-dest edildiği zaman ilk işi katiyyen inkâr etmek olmuştur. Nihayet birer birer tevkif edilenler Mustafa Natık ile muvacehe edilmişler, içlerinden birçoğu kendilerinin, Mustafa Natık tarafından tahlif edildiğini söylemişlerdir. Hattâ bunlardan birisi fevkalade galeyâna gelerek: "Be herif, beni tahlif eden sen değil misin?" diye yüzüne karşı bağırması üzerine nihayet o da itirâfa mecbur olmuştur.

Muhtelif Sîmâlar:

Dünkü nüshamızda cemiyeti teşkil için çalışmış olan bazı mühim sîmâlardan bahsetmiştik. Bugün bu sîmâlar hakkında biraz daha fazla malûmat vereceğiz. Bunlardan en mühimi: Kemal'dir. Bu adamın mahiyeti hakkında bugün vereceğimiz şu tafsilat kendisinin ne olduğunu pekâlâ gösterir.

Kemal, bundan on beş sene evvel gönüllü olarak ikinci orduya askerliğe gitmiştir. Asıl ismi Ahmed Fehmi'dir, sonradan Kemal olmuştur. Askerlikten jandarma olmuş; fakat birtakım rezâletlerde bulunduğu için devr-i sabıkta bile bunların cezâdan kurtulmayacağını nazar-ı dikkate alarak kurtulmak için Atina'ya firar etmiştir. Atina'da dürda söylediğimiz gibi tanassur ettikten sonra Hamîd aleyhinde neşriyatta bulunmuş ve bu sayede nâil-i ni'met olan birçok herifler gibi nihayet bu da Hamid'in lutfuna konmuş, 1000 kuruş maaşla rûsumâta memur edilmiştir. Az zaman zarfında Kemal, Hamid nazarında isbât-ı liyakat etmeye muvaffak olmuş, 1500 kuruş da hafîyye tahsisâtı almaya başlamıştır.

Meşrutiyet gelince bi't-tabi böyle resmen hafîye tahsisâtı almış heriflerin işbaşında tutulmaları caiz olamayacağı için kadro haricinde bırakılmıştır. Şimdi bundan sonra Kemal'in ne mak-

sadla bu işlere girdiği şöyle izah edilebilir:

Evvelâ, serseri, hissiz, dinsiz bir herif olduğu için kadro haricliği bahanesiyle birtakım gürültüler yapmak, bu suretle belki bir şey kapmak hevesine düşmüş, saniyen de Şerif Paşa'nın bu işe ne kadar ehemmiyet verdiği ve vâkıf olarak böyle Şerif gibi milyonlara mâlik herifi soymak, dolandırmak istemiş. Bu ikinci fikri, mevcut olan evrak ile sabit oluyor ki, tahkîkâtın en ziyade şâyân-ı dikkat ve mûcib-i ibret olan kısmı buradadır.

Bu sîmâlar arasında Bursa'da tevkif edilenleri de unutmayalım: Bunlardan birinin adı Hafız Emin, diğerinin de Hafız Sa'id'dir. İkisi de Dersaadet vergi kaleminden kadro haricine çıkarılmıştır. Bunların orada ilk kandırdıkları da dün de yazdığımız gibi kolağalıktan mütekaid İzzet Efendi isminde biridir. Yalnız bunların ehemmiyetleri yoktur. Mazhar Bey'in Bursa'ya gidişi de bununla alâkadar değildir deniyor. Filhakîka Mazhar Bey zaten evvelce de izin almıştı. Bunların arasında bir de Sivas posta müdürü vardır ki o da der-dest edilmiştir.

Şerif ne için bu işlere girdi?

Şerif bu işlere ne için girdi? Burası en ziyade şâyân-ı dikkat ve mucib-i merak olan bir noktadır. Biz birtakım mevsûk malûmâta istinaden Şerif'in bu hareketlerini izâh edeceğiz. Dünkü nüshamızda İstanbul'a gelerek birtakım paralar getirdiğini, Cemiyet-i Hafıyye'ye talimat verdiğini yazdığımız, Mısır prenseslerinden bir zevcesi vardı, zevcesi gayet zekî ve harîs bir kadın olduğu için mutlaka zevcinin büyük bir mevkide bulunmasını isterdi. Bu sebeble zevce meşrutiyetten sonra hemen cemiyete dahil olmasını ister. Şerif, zevcesinin her emrine karşı inkıyad edecek kadar zaifü'l-kalb olduğu için derhal kabul ederek cemiyete girdi. Bu suretle mühim bir şey elde etmek fikrinde idi. Fakat, bir zaman sonra bu fikrinin ne kadar boş olduğunu, cemiyete intisab etmekle sefir, nâzır olmak kabil olmadığını anladığı zaman zevcesi tekrar Şerifin üzerinde icrâ-yı nüfûz ederek: "Haydi cemiyetten çık. Bütün servetim işte, istediğin gibi çalış, şöhet kazan!" dedi. Şerif çıktı. İşte bütün bu âdi hafiye-

nin yaptıkları bu tesir ve nüfuzdan mütevelliddir.

Ne yapmak istiyorlardı?

Evvel emirde şurasını söyleyelim ki, ne yapmak istediklerini bizzat bu adamlar da tamamen tayin edememişlerdi. Şüphesiz pek çok fenâ işler, bu memleketin bâdî-i harâbîsi olacak pek büyük fenâlıklar yapmaya hazırlanmışlar ve hattâ bunun içinde, aşağıda söyleyeceğimiz gibi, pek ciddi teşebbüsatta bulunmuşlardı. Lâkin henüz bir şeye karar vermiş değillerdi.

Şurasını da ilave edelim ki, hükûmet bunların mevcudiye-tinden, tevkiflerinden iki ay evvelden beri haberdar idi. Meşrutiyet Gazetesi'ni bu memlekette neşreden, külliyetle de dağıtan birtakım eller olduğunu postalarda icrâ eylediği tedkikattan anlamış, sonra bu esas üzerinde tahkikatını yürüterek nihayet bunların izlerini keşfetmeye muvaffak olmuştur. Hükûmet bunların izlerini keşfettikten ve bilhassa Kemal'in nasıl çalıştığını anladıktan sonra, bi't-tabi rastgele mühim addettiği birisini tevkif etmek, sonra bunları birer birer çıkarmak fikrinde olmakla beraber asıl esrârın Paris'te bulunan Kemal ile beraber geleceğini düşünmüş, onun gelmesini beklemişti. Kemal buraya birtakım vesaik ve talimât-ı mühimme ile gelecek, hükûmet de bunu istasyondan inerken tevkif edecekti.

Fakat, ne çare ki bazı icâbât bunların artık başıboş bırakılmalarının muvafık olmayacağını göstermiş, hükûmet bunları cürm-i meşhud hâlinde, yani postahanedden "Meşrutiyet" nakle- derken yakalamaya mecbur olmuştur. Filhakika Kemal'in İstanbul'a gelmemesi fenâ olmuştur. Çünkü o sayede daha pek çok vesâik elde edilmek ihtimâli pek kavî idi.

Hükûmetin nihayet icraâta başlamasının sebebi de bunların ahîren mühim işlere teşebbüs etmek üzere bulunduğu dair hasıl ettiği kanaat olmuştur.

Son İctimâ:

Bu cemiyet-i fesadiyye son defa olarak Feneryolu'nda bir

yerde akd-i ictimâ etmişti. Bu ictimâda en mühim âzâları hazır bulunmuştu. Müzakerat, cemiyetin nihayet yapacağı işler hakkında bir karar verilmesine dairdi. Karar mevzû bahs olduğu zaman birçok reyler ileri sürüldü. Bunlardan en mühimleri iki tane idi: Bir taraf re's-i kârda bulunan bazı zevâtın öldürülmesini teklif etti; fakat bu teklif kabul edilemedi. Çünkü bunu yapacak fedaî bulamıyorlardı. Vakîâ teşkilâta nazaran İstanbul'da on şube mevcut ve bu şubelerin hepsinde de birer fedaî bulunmak meşrut idiyse de bu fedaîyi bulmak kabil olmuyordu. Yalnız İzmitli bir fedaî bulmuşlardır ki, bu da el-yevm mevkuftur. İkinci teklif ise "Şeriat isteriz!" diye bir hurûc yapmaktı. En muvafık olarak bu teklif bulundu. Bunun icrâsı için mutekarrib olan Ramazan'ın beklenmesine karar verildi. Düşününüz, Atina'da tanassur etmiş olan Kemal ve bunun etbâı, Ramazan'da "Şeriat isteriz!" diye bayraklarla ortaya atılacaklar ve zavallı ahaliyi peşlerine takacaklardı!.."

Aynı gazetenin aynı nüshasında münderic tebligat-ı resmîye:

Beyannâme

"Dün akşam geç vakit tebliğ edilmiştir:

Elde edilen esas programları mündericâtına ve el-yevm taht-ı tevkîf ve isticvabda bulunan bazı eşhâsın mazbut ifâdât ve i'tirâfâtına nazaran: Her şubesi, bir reis ve bir katib ve iki âzâ ve bir seyyar ve bir fedaîden ve keزالık idare-i merkeziyyesi fazlaca bir sandıkkâr ve bir tahsildar ve iki seyyar ve bir fedaîden mürekkeb olmak ve her halde şûbe teşkilâtı, altı ve idare-i merkeziyye teşkilâtı da dokuz kişiden ibaret bulunmak üzere ya kıyâm-ı umumî veyahud kabine ve Meclis-i Mebusan âzâsından bazılarının katl ve itlâfı sûretleriyle bir inkılâb vücûda getirilerek kabinenin hilâfgirândan teşkil ve Meclis-i Mebusân'ın dahî dağıtılarak yeniden intihab olunacak mebuslardan terkibi ve idare-i örfiyyenin hemen refiyle beraber kadro harici kalmış olan memurînin iade-i memuriyetleri esaslarına müstenid olup "İslâhât-ı esâsiyye" unvânı ve Stokholm sefir-i

sabıkı firaren Paris'te bulunan Şerif Paşa'nın riyaseti tahtında hafıyyen teşekkül etmiş ve bu kere zahire çıkarılmış olan cemi-yet-i fesadiyyeden dolayı bizzat Şerif Paşa ile müzakere etmek ve âmâl-i mezkûre hakkında bazı ta'limât-ı şifahıyye almak maksadıyla geçende Paris'e giden ve an-asıl nereli olduğu biline-meyip ancak (1)301 tarihinde bedelen Edirne havalisinde askerlik ve ahîren İstanbul'da jandarmalık etmiş ve bir aralık da Atina'ya firar ve ba'dehû Hakan-ı mahlû'a ilticâ ile İstanbul'a celbolunarak Gidiş Müdürü müteveffâ Mahmud Efendi vasıtasıyla ve bi'n-nefs Hakan-ı mahlû'a hafıyelik etmek şartıyla Hazine-i Hassa'dan 1500 ve rüsûmâtтан 1000 kuruş maâş-ı şehri ile Gümrük Ser-muhasıblığı'ne tayin ve rütbelerle dahi taltîf edilmiş bulunduğu ve seyyiât-ı ahval ile zaten me'lûf ve bâ-husus jurnalcilikle meşgul olup inkılâbı müteakib kadro harici kalmış ve nâm-ı aslîsinde Ahmed Fehmî iken o suretle İstanbul'a celbi esnâsında tebdil-i nam ve ismi hakkında irade-i mahsûsa sadır olmuş ve son zamanda maa-aile Kadıköyü'nde mukîm bulunmuş olduğu gerek kendi hatt-ı destiyle muharrer olarak elde edilen bazı evrâkın tedkik ve mütalâasından ve gerek mebadî-i hayâtında zîr-i himâyet ve sıyanetinde bulunduğu Efendi'nin bu babdaki beyanâtından münfehim olan "Kemal Bey" nâmında bir şahsın geçen Kânûn-ı sâni zarfında yine kendi hanesinde mer-kum Şerif Paşa zevcesiyle vâkî' olan mülâkat neticesi olarak tesvîlât ve teşvîkâta ibtidarla ekser kadro haricinde bulunan ve esasen nîk ü bedî tefrikden aciz birtakım memurlarla mahdûd bazı sebûk-magzânı iğfal ile rastgeldiği yerde bade't-tahlif cemi-yet-i mezkûreye idhal eylediği gibi İstanbul'un birkaç mahallinde reis ve âzâdan mürekkeb şu'beler teşkil edilerek mensûbînden bir kısmı hassaten istihdam olunmak suretiyle ceraid-i memnu'adan -kezâ Paris'te Şerif Paşa tarafından münteşir olup vesâit-i malûme ile ve şişeler içerisine memlû olarak gümrükten geçirilen ve hattâ binlerce nüshası mefkum Kemal Bey'in hanesinde 'indet-taharrî o vecihle tesadûf olunan "Meşrûtiyet" unvanlı gazetelerin sûret-i hafıyyede tevzî olunageldiği ve Arnavudluğa sevk olunan efrâd-ı asâkir-i Osmaniyye'yi terk-i silâha ve erbâb-ı isyan ile birleşerek hükûmet-i hâzıra aleyhinde hare-

kete daveti mutazammın olup aynı suretle zuhûr eden beyannâmelerin de der-dest-i tevzî bulunduğu anlaşılmıştır.

Şu kadar ki cemiyet-i mezkûreye intisab ettirilebilen efrâdın kemiyet ve evzâ ve etvârına göre yine icraâtca câlib-i dikkat ve ehemmiyet istidadda ve esasen mezkûr programı mevki-i tatbik vaz'a müsaid iktidarda olduklarına kanaat-bahş edecek delâile destres olunamamış ve maa-hazâ hitâm-ı tahkikatın kuvve-i karibeye mevsul bulunmuş olduğu beyan olunur."

7 Temmuz İkdam'da:

CEMİYET-İ HAFİYYE

"Cemiyet-i Hafiiye hakkında hükûmetçe ta'kîbât ve tahkîkâta devam olunmakta olup, şâyân-ı teşekkürdür ki, bütün esas ve teferruâtı hakkında ıttılâ-ı tam hasıl olmuştur. Hükûmetçe bu babda tastir ve itâ kılınıp âtiye dercettiğimiz beyannâmenin mutalaasından da müsteban olacağı üzere ismi (Islahât-ı Esasiyye Tarafdârânı) olan bu cemiyetin maksadı meşrutiyetin tahrîbinden ibarettir. Maamafih millet-i Osmaniyye, meşrutiyeti otuz senelik bir istibdâdı yıkmak için ibraz eylediği himmet-i müşekkel-i ber-endâzâne sayesinde ihraz eylemiş olduğu için bu azm-i civan-merdane-i Osmânî'nin olur olmaz teşebbüs ile yıkılmak şöyle dursun, yerinden kıpırdatılamayacağı bile şübhe götürmez hakayıkandır. Tîneti fenâ veya aklı kısa bazı eşhas böyle bir maksad-ı hasise hadim oluvermekle, o maksadın hemen husul buluvermeyeceği derkârdır. Nitekim Hükûmet-i Meşruta-i Osmaniyye bu eşhâsı, daha ilk hatve-i azimetlerinde tevkif etmiş, bütün makâsıd ve teşebbüsâtına vukuf-ı sahih hasıl eylemiştir. Hükûmetin beyannâmesinde dahi musarrah olduğu üzere, cemiyetin maksadı reddî olmakla beraber, bu maksad etrâfına toplanan kesânın ekseri birtakım aceze ve cühelâ makulesi eşhastır.

Düne kadar icrâ kılınan tevkifat arasında Doktor Rıza Nur Bey'in de bulunduğu istihbar kılındığı ve ona mümasil bazı kimselerin de müşareketi rivayet edildiği için en mevsuk bir menbaından istihsâl-i malûmâta lüzum gördük.

Mevkufin nezdlerinde tutulan bazı vesaik ile mevkufinin ifadâtı üzerine Doktor'un da isticvâbına lüzum görülmüş ve icrâ kılınan isticvâbdan sonra kendisinin alıkonulmasına lüzûm-ı kânûnî hasıl olduğu anlaşılmıştır.

Yine Freie Presse'in bu nüshasında Hakan-ı mahlûun evlâdından Ahmed Efendi'nin isticvâb edilmiş olduğuna dair olan fıkra da hilâf-ı hakikattir."

İstanbul Gazetesi 7 Temmuz (1)326 tarihli nüshasında:

CEMİYET-İ HAFİYYE ve MÜHİM BİR TEVKİF

Geç vakit haber aldığımızdan Sinob Mebusu Rıza Nur Bey'in tevkifini iş'ar edemedik. Dün akşam alafranga saat on buçukta tevkif edilmiştir.

Sinob mebusunun cemiyete mensub olduğunu mevkufinden biri istintâkı esnâsında söylemişti. Derakab gece hulul edince Rıza Nur Bey'in oturmakta olduğu Beyoğlu'ndaki hanesine gidildi. İbtidâ taharriyat icrâ badehû mebus tevkif ve o gece Harbiye Nezareti'ne sevk, Divân-ı Harb'e teslim edildi.

Aynı günde bir jandarma zâbiti de tevkif edildi. Tahkikat-tan anlaşıldığına göre Cemiyet-i Hafîyye âzâsı Arnavudluk'ta müteaddid beyannâmeler neşretmişlerdir.

Sivas'ta birkaç âzâ keşfedilmiştir.

Samsun'da intişar eden "Aks-i Sadâ" Gazetesi mahall-i mezkûrda Demokrat Fırkası'ndan olup da Cemiyet-i Hafîyye'ye mensub olan Topal-zade Osman Bey'in de tevkifini iş'ar ediyor.

Bu sabahki Tanin, Cemiyet-i Hafıyye ve bilhassa Rıza Nur Bey hakkında yeni ve mühim havadisler vermektedir. Taharriyatta yeni vesaik-i ithamiyye bulunmuştur.

Polis İstanbul'da on kadar şube keşfetmiştir. Bunların en mühimleri Rıza Nur, Mustafa Nâtık tarafından idare olunanlardır. Mustafa Nâtık da hapiste olup itirâf-ı cürm etmiştir. Rıza Nur'un rıyaseti altında olan şubede kendisinden daha mühim ricalden biri dahi mevcuddur. Rıza Bey aylardanberi cemiyetin başlıca müessislerinden biri olan rüsumat memurîn-i sabıkasından Kemal ile münasebette idi. Kemal, Paris'e gitmeden evvel 19/91 numaralı Doktor Münir nâmında birini mebusa bir kart ile gönderip kendisine itimad edebileceğini bildirmişti. Bu doktor da mevkuftur.

*

Kemal denilen herife gelince: İlk ismi Ahmed Fehim'dir. 15 sene evvel gönüllü olarak Edirne'de asker olmuştur. Bilahare jandarmaya geçmiştir. İşlediği bir kabahatin cezâsından kurtulmak için Atina'ya firar edip orada tanassur etmiştir. O vakit Atina'da Abdülhamid aleyhine neşriyatta bulundu. Ba'dehû afv olunup 1000 kuruş maaşla gümrüğe tayin olundu. "Kemal", "İlyâ", "Ahmed Fehim" olmak üzere üç ismi olan bu adam, jurnalleriyle Abdülhamid'in teveccühünü kazanarak ayrıca 1500 kuruş hafıye tahsisâtına da nail oldu.

İlân-ı meşrutiyetten sonra Kemal kadro harici olmuştu. Kemal bu fesâdı tertib ederek, haremi gayet zengin bir prenses olan Şerif Paşa'yı sızdırmak hevesinde idi. İddiâ edildiğine göre Şerif'in makasıd-ı irticâ-cûyanesinin sebab-i aslîsi zevcesidir. İlân-ı meşrutiyetle madam, Şerif sühuletle bir nezaret ve hiç olmazsa bir sefaret yakalamak için zevcini İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne duhûle icbar etmişti. Muvaffak olamadığını görünce bir suret-i aleniyyede cemiyetle kat'ı münasebet etmesini ve yeni bir ihtilal çıkarmasını tavsiye etti. Nail-i meram olmak için şimdi bütün servetini zevcinin arzusuna terketmiş imiş.

Programları pek müdhiş tertibâtı hâiz imiş. Memnun olalım ki icrâsına mavaffak olamadılar.

Ahîren "icraâtı" müzakere etmek için Feneryolu'nda bir ictimâ olmuştu. Ricâl-i devlete sûikast kabul edilmeyip reddedildi. Fakat aynı zamanda "fedaî" de yoktu. Her şube teşkilatca bir fedaîye mâliktir. Şimdiye kadar ancak bir fedaî bulabilmişler. O da şimdi mevkuftur.

Bu teklif reddedildikten sonra Ramazan'da bayraklarla çıkıp "şeriat istenmesi" ve bu suretle bir kıyâm-ı umumî yapılması ekseriyet-i ârâ ile karargîr olmuştu.

Tanin'e göre hükûmet meseleden iki aydır haberdar olup çoktan cemiyet âzâsını tevkif edecek idiyse (de) Paris'e giden Kemal'in avdetine intizar etmiş idi; fakat bazı ahvâl-i vahîme, polisi bu plânı ta'dile mecbur etmiştir.

*

"Neue Freie Presse" Abdülhamid'in şehzadelerinden Ahmed Efendi'nin Cemiyet-i Hafîyye ile münasebettar olmasına binaen tevkif edildiğini yazıyorsa da Sabah bunu katiyen tekzip etmektedir. Yine mezkûr Viyana gazetesi tarafından iş'ar olunan mebusandan İsmail Kemal ve Müfid Beylerin cemiyete iştiraklerinden, İbrahim Temo Bey'in Nazif isminde bir Arnavud'un firarını teshîl ettiğinden tevkîf olunduklarını ve Mehmed Ali isminde bir sâbık şehbenderin cemiyete cahil bulunduğundan memalik-i ecnebiyyeye firar ettiğini yazıyorsa da Sabah onları da tekzip eylemektedir."

8 Temmuz (1)326 La Turquie'de Büyük Bir Zâbitle Mülakat serlevhalı makaleden:

"Bu hususta fikriniz nedir?

Abdülhamid'in irticâ teşebbüsü kadar bu da eblehâne ve behîmanedir. Millet-i Osmaniyye, hürriyeti fevka'l-beşer mesâî ile aldı. İnkılab zamanlarında böyle irticâ refeleri olur ve bunlar da daimâ menfaat-i şahsiyye yüzündendir. Fevka'l-beşer

zâbitan sayesinde milletin bir daha istibdad boyunduruğuna tahammül etmeyeceğine inanınız. Mürteciler şâyân-ı merhamet ahmaklardır. Belki birkaç saf-dili ayaklandırırlardı; lakin süratle bastırılırdı.

Lakin iş pek basit değil, perde arkasında mebuslar ve bazı rical de var imiş?

- (Zâbit gülerek) Birkaç mebusla hepsi de bu cinnete mübtelâ olmuş olmaz. Olursa hepsini de merhametsizce bir ateşten geçirmek bizim için güç değildir. Hürriyet mektebinden çıkmış zâbitlerin idaresinde 500,000 süngü. Onlar bu kadar pahalıya alınmış olan hürriyete karşı olacak her hareketi insafsızca kesr ü imhâya karar vermişlerdir.

Cemiyet-i fesadiyye mensubîninin cezâları ne olacak?

- Ya ip, ya Afrika çölleri. Başka yok.

Birkaç hınbılı kenevir ipinde oynatarak âleme ibret vereceğiz. Dağlarda serbestane gezen Çakırcalı çetesi Şerif'in çetesinden çok iyidir. Bu adam bî-mânâ bir lahm kütlesinden ibarettir. Bizzat pederi bile ona "Boş Herif" ismini vermişti.

Bu münasebetle Galib Bey'e mebuslar hakkındaki rivayeti sorduk.

"Bilmiyorum. Belki..." cevâbını verdi.

*

"Rıza Nur Bey tekrar isticvab edildi. Kendi itirâfâtı ve hanesinde bulunan evrâkın muayenesi, Rıza Nur Bey'in cemiyetin en mühim âzâsından olduğunu isbat etmiştir.

Cemiyetin Rumeli ve Anadolu'da şubâtı olduğundan her tarafa hükûmet telgraflar çekip onların tahte'l-hıfz İstanbul'a gönderilmesini iş'ar etmiştir.

Galib Bey bugün Tal'at Bey ile Cemiyet-i Hafıyye hakkında müzakerâtta bulunmuştur.

Tahidromos'a göre İsmail Kemal Bey'in mücrimiyeti gayr-i kabil-i red bir surette tebeyyün etmiştir. İsmail Kemal Bey, cemiyetin rûhu mesabesinde olup İtalya'ya azimet eder iken yerine Rıza Nur Bey'i tevkil etmiştir. Evvelce İttihad ve Terakki Fırkası'na mensub olan yedi mebus daha bu komitaya mensubdur. Der-dest edilen evrâk-ı muhabereye göre muvaffakiyet hâlinde İsmail Kemal Bey, Rıza Nur Bey, Şerif Paşa ve diğer yedi mebus ile kabineyi teşkil edecekmiş. Bu komite Mahmud Şevket Paşa, Tal'at, Cavid, Necmeddin, Ahmed Rıza, Hüseyin Cahid, Karasu, Baban-zâde beyleri katledecekler imiş. Fırka reîsi Halil Bey, Rıza Nur Bey'in tevkifinden dün haberdar olarak Sadriazam ve Dahiliye Nazırı ile uzun bir müzakerede bulunmuştur.

Şeyhülislâm-ı sabık Hüseyin Hüsnü Efendi, Cemiyet-i Hafıyyeye mensub olduğuna dair mütedair olan havadisi şiddetle tekzib ediyor.

Tahkikat ilerledikçe ihtilal plânı hakkında garib garib ifşaat zuhur ediyor: Ramazan'da şeriat isteriz diye kıyam edecekler imiş. Fakat evvelce efkârı ihzar etmeyi düşünmüşler. Halkın bu ayda hissiyât-ı diniyyesini rencide etmek için fahişeler tertib etmişler. Bunlar müslüman usûlünce giyinip sokaklarda her türlü rezaili icrâ edecekler imiş. Bu da "işte hürriyetin bizi koyduğu ahval!" dedirtmek için imiş. Bir de birtakım hayalî vakalar tasvîr ederek halkı tahriş edecekler ve müsaîd zaman gelince şeriat isteriz diye sokaklara çıkacaklar imiş."

8 Temmuz İkdâm'da:

"Biz muhbirimizi Emniyet-i Umûmiyye Müdiriyyeti'ne gönderdik. Hanesinin taharrîsinde zuhur evden evrak ile Rıza Nur Bey'in cemiyete mensubiyetine şübhe kalmamıştır..... Bir yüzbaşı ve birkaç kişi daha tevkîf edilmiştir. Üzerlerinde der-dest edilen evrâkın bazısında "kuvvetimiz ahâlî fırkasıdır" gibi cümlelere de tesadüf edilmiştir....."

8 Temmuz Tanin'de:

CEMİYET-İ HAFİYYE

"Rıza Nur Bey:

Tahkikat kemâl-i faaliyetle devam ediyor. Dün Rıza Nur Bey'in, elde edildiğini yazdığımız evrâkının tedkikatının ikmâliyle iştigal edilmiştir. Netice-i tedkikâtta Rıza Nur Bey'in bu meselede külliyyen medhaldar olduğu tahakkuk etmiştir.

Rıza Nur Bey'in tevkifi üzerine bir mebusun tevkifine lâ-kayd kalamayacağı âşikâr olan Ahmed Rıza Beyefendi, Harbiye Nezareti'ne giderek Mahmud Şevket Paşa hazretleriyle mülâkât ve müzâkerâtta bulunmuş ve esbâb-ı tevkifi hakkında malûmat almıştır.

Ziya Molla:

Kasıdeci-zâde Ziya Molla'nın evvelki gün Mısır'a müteveccihen İstanbul'dan hareket edeceği haber alınması üzerine vapura memurîn-i mahsûsa gönderilmiş ve kendisinin Mısır'a azime-tine Divân-ı Harb-i Örfî'ce müsaade edilmediği beyan edilerek alıkonulmuştur.

Daha ne yapacaklardı?

Bu Cemiyet-i Hafîyye hakkındaki tahkikat ilerledikçe, hakî-katen şâyân-ı dikkat ve hayret birtakım tafsîlât ve tertibât-ı fesad-perverâneye daha tesadüf edilmektedir ki, bu hal en ziyade bizim dide-i basîretimizi açmaklığımızı icab eder.

Filhakîka şimdiye kadar devam eden tahkikattan anlaşıl-mıştır ki, bu memleketi birbirine düşürmek, milleti alt üst et-mek isteyen adamlar, Ramazan'da "şeriat isteriz" diye ortaya atılmaya karar verdikten sonra evvel emirde bazı tertibatta bu-lunmaya, efkârı bu hususta hazırlamaya karar vermişlerdir. Bu

meyanda en mühimmi de şudur: Bu adamlar, Ramazân-ı şerifte müslümanların nasıl saf ve masum hissiyât-ı amîka-i diyanet-perverâne ile muttasıf olduklarını nazar-ı dikkate alarak bu hissiyât-ı sâfiyyeyi incitecek efâl ve harekâtta bulunmayı düşünmüşler ve bunun için de birtakım âdî fahişeler tedarikine başlamışlardır.

Bu fahişeler Ramazân-ı şerifte sokaklarda müslüman kisvesine bürünerek bin türlü rezaletler yapacaklar, herkes bunları görerek "işte hürriyet bizi bu hale getirdi!" diyecek, bir yandan da bunların tedarik edecekleri fitneciler, kundakçılar efkârı zehirleyerek, şayialar çıkararak, hikâyeler uydurarak herkesin hissiyât-ı diniyyeleri galeyâna geldikten sonra artık zemîn-i faaliyet hazırlanmış olacak ve bunlardan bi'l-istifade "biz şariat isteriz!" diye ortaya atılacaklardı.

Rumca gazeteler ne yazıyorlar?

Dünkü Anadolikos Tahidromos Gazetesi, Cemiyet-i Hafiyey'e dair birtakım malûmat veriyor. Bu malûmatın hepsinde de mübalâğa edilmiş denilebilir. Bunlar, şu ve şu zatlar Cemiyet-i Hafiyeye dahildir, diyerek birtakım katî sözler söylüyorlar. Bunlar doğru değildir. Bu sözlerin hepsinde de bir esas mevcud olmakla beraber, malûmâtımızı en mevsûk menabi'inden aldığımızı te'mîn ederek diyebiliriz ki, her halde mübalâğalıdır. Acabâ niçin bu kadar mübalâğalıdır. Cemiyetin bazı zevâtı idâma mahkûm ettiğini yazdıktan sonra bir de liste neşrediyorlar ki bu liste tamamen musanna'dır. Bunların hepsi de faraziyyattan ibarettir.

Yine tekrar ederiz. Bu yazdıkları büsbütün asılsız değildir. Fakat her halde el-yevm mevcûd olan malûmât-ı hakîkiyyeye nazaran pek çok mübalâğalıdır.

Bu meyanda Patris Gazetesi hükûmetin Yanya vilayetine tabi Delvine kazâsında Arnavudlar tarafından Rumları bunlar ile müstereken hükûmet aleyhine kıyam ve isyâna davet eden ihtilal-kârane beyannâmeleri der-dest edildiğini ve hükûmetin

bu meselede medhaldâr olmak töhmetiyle otuz kişiyi tevkif ettiğini yazıyorsa da yalandır. Uydurmadır.

Paris'teki İctimâ tarihi:

Cemiyet-i fesadiyyenin ser-âmedânı bu tasavvurâtı çoktan beri takib ettikleri anlaşıyor. Ma'lûm olduğu vechile Rıza Nur Bey, geçen sene Eylül'ünde Paris'te bulunuyor idi. Bu ziyaret esnâsında haric ez-memleket yaşayan ne kadar hâib ve hâsir politikacılar varsa hepsi ile mülâkat etti. Hattâ bir gün (Anken)'de bir ziyâfette hazır bulundu. Ziyafete iştirak edenlerin biri Şerif olduğunu söylemeye lüzum yok. İkincisi de Ali Kemal. Ziyafette bir de sanadîd-i sabıkadan olduğu halde devr-i hazırda büyük bir makam işgal edecek kadar desîse-kârlık gösteren diğer bir zat var idi. Bunlar müşterek bir gazete çıkarmak (Meşrutiyet'ten maadâ) ve bir cemiyet teşkil etmek ve idare-i hazırayı mahveylemek maksadıyla müzakeratta bulundular.

Şâyân-ı istiğrâb olan bir cihet vardır ki o da Ali Kemal'in bu tasavvuru beğenmemiş olmasıdır. O vakit Ali Kemal her neden ise kendi kendini oyalayarak tekrar avdet etmek ve bir makama nail olmak ve seyyiât-ı sabıkasını afvettirmek emelinde idi. Bu emeli bozulmaması için onların fikrini tervic etmedi. En ziyade ileri giden ve hattâ buhlüne rağmen bütün servetim hazırdır diyen ismini söylemediğimiz zattır.

İşte bu fikra tertibâtın kademine ve Doktor Rıza Nur Bey'in daha o vakitten beri bazı plânlar takib etmekte olduğuna delâlet eder ki, hükûmet bunu hiçbir vakit nazar-ı dikkatten dûr tutmamıştır.

Hattâ ismini söylemek istemediğimiz o adamın da bugünlerde bu meselede alâkadar olduğu kaviyyen zannedildiği aldığımız malûmât-ı mevsûkaya ibtinâ ediyor."

Bunlar böyle ve biz bakıyoruz ki istidâlarımıza bir cevap gelsin. Yahud müdafaâtımızın semeresi görülsün. Nerede... Kâinat bütün figânımızı, feryâd-ı ma'sûmânemizi dinlemekten müstağnî. Her şey pür-taş gibi. Sözlerimize aldırın yok. Sabah

erken uyanıyorum. Yaz günlerine mahsûs bir tarâvetle başlayan sîmâ-yı sabah gittikçe kızmaya başlıyor, latif şualarla ruh-nûvaz olan güneş gittikçe cehennemî bir alev gibi ortalığı kavuruyordu.

Ufacık hücremin iki büyük penceresi vardı. Sabahleyin erkenden içeri giren güneş öğlene doğru âdetâ ne bulursa pişiriyordu. Öğleden sonra öteki pencereye geçiyor, akşama kadar gitmiyordu. Temmuzun kızgın güneşi sabahtan akşama kadar tepemde pişiyordu. Güneşi menetmek için pencerelerde perde olmadığı gibi odada güneşten kaçıp ilticâ edecek bir gölge yer de yoktu. Rutubetli ve pis hücremde küf ve mezbele kokularından her birine ayrı ayrı benzeyen bir koku vardı. Ara sıra bir sağnak hâlinde müdhiş bir abdesthane kokusu da gelip geçiyordu. Sıcaktan sabahtan öbür sabâha kadar su gibi terliyordum. Kolsuz ince bir "ajur" gömlekle oturuyordum; fakat yine bıyıklarımın altında, koltuklarımda, göğsümde terden kabarcıklar, yaralar hasıl olmaya başladı. Sıcak ve revâ-yih-i kerîhe ile kuvvetten düşmüş ve benzim solmaya başlamıştı. Bunların üzerine can sıkıntısı ise tuz biber oluyordu.

Bizi lütfen iyi diye getirdikleri odanın bir duvarı meğerse abdesthane duvarı ile bitişik imiş ve odaya neşf ediyormuş. İtiraf edelim ki, dinen mecbûr olduğumuz ve kimseye vermediğimiz nezafetten bizde eser yoktur. Beylik abdesthaneler, müşterisinin çokluğuna rağmen haftada bir su görmez; artık rayihasını da bununla kıyas etmeli.

Üç gün kadar sersem bir baş ve her hissdan ârî gibi geçen halden sonra hislerim hâl-i tabîiye gelmiş gibi idi. İyi düşünüyordim; fakat ıztırâbımı tahfif etmekte olan o uyusukluk hâli geçince hiss-i ıztırabât sertleşmiş ve keskinleşmiş idi.

Dışarda ise, imtiyâza, paraya, menfaate susamış aç ağızlar aleyhimizde türlü iftirâlarda devam ediyorlarmış:

İstanbul Gazetesi 8 Temmuz (1)326 tarihli nüshasında, ilk sahifede:

Meşhûr-i Zaman - L'homme du jour

DOKTOR RIZA NUR

"Bir mülâkatını neşrederek Times onu meşhur etmişti. Be-yoğlu Telgrafhanesi hesab defterleri el'an o mülâkâtın mübalâğalı kuyûdâtını muhafaza eder. O vakit İngiliz muhabirine demişti ki:

"Bu sevgimiz, her şey fenâ gidiyor."

Hilmi Paşa, Hakkı Paşa zamânında da doktor fikrinde sebat etti.

Lakin Times bize bu hakikati ifşâ etmedi. Biz onu ancak az vakittir biliyoruz.

İbtidâ orduda hekim idi. Sinob müntehibleri Meclis-i Mebusân'a gönderdiler. İki senedir meclisin en genç mebusu idi. Bu kuyruktan başlama keyfiyeti heyet-i daime teşekkül edinceye kadar onun ârâ için musannif olmasına ve şu suretle isminin gazetelerde yazılmasına sebep oldu.

Ba'dehû, reddolunan ve bir cesaret irâe eden iki takririnin zuhûruna kadar uzun bir sükût. Bu takrirlerle o vakit hüsn-i idare edilmekte olan Hamîd aleyhine kıyam ediyordu. Bundan bir netice beklemiyordu. Yalnız kendisini göstermek istiyordu. Muvaffak oldu. Artık devam etmesi lâzım geliyordu.

Hükûmetin siyaseti hakkındaki tenkîdâtını kürsüde serdederek İttihad ve Terakki ile kat-ı münâsebât edip aleniyete çıktı. Nutuk sönüktü. Büyük bir tesir ika etmedi.

O vakit Ahrâr'a geçti. Gazetelerde neşriyâta başladı. Times'e beyanatta bulundu ve harekât-ı irticâiyye bastırılmaya başladığı vakit Mısır'a firar ile halâs oldu. Sükûnet avdet edince tekrar geldi. Lakin her ne kadar bir işe karışmıyor idiyse de daimâ muhalifin arasında duruyordu.

Acabâ suret-i zâhirede mi böyle idi?!...

Meclisin tatilinden birkaç gün evvel değil mi idi ki ordudan istifâsı ile meclisi meşgul etti. Harbiye Nazırı kabul etmedi ise de kendisine hak verilir gibi oldu. Nihayet Mahmud Şevket Paşa üniformasını terketmesine müsaade etti; fakat adem-i kabûlü doktor bir tecavüz addetti.

Eğer mahkûm olursa bu suretle tahfif-i cezâyâ muvaffak olacaktır. Artık asker değildir. Lâkin merak sahibleri o vakit bu isticâlin sebebi ne olacaktır dediler. Maamafih bu mülâhaza ile o hareket beyninde bir münasebet bulunduğu fikrinde değiliz. Zannediyoruz ki Nur Bey, tekaüd kanununun ikmâline binaen bâb-ı isti'fânın kendisi için kapanmış olmamasını isteyerek isti'cal ediyordu.

Şimdi, tesadüf, Times gibi Sinabir (Sinob) şehrinin vekiline müsaid çıkacak mı?"

AE

Yine mezkûr gazetenin aynı nüshasında:

CEMİYET-İ HAFİYYE

"Divân-ı Harb'de ictimâ eden hey'et-i husûsiyye huzûrunda isticvâbı esnâsında Rıza Nur Bey'in müşareketi kat'iyyen taayyün etmiştir. Türk ceraidi hükûmetin divân-ı âlî teşkil etmeksizin Rıza Nur'un muhakeme edilmesini taht-ı karâra aldığını yazıyorlar. Ahmed Rıza Bey, dün Harbiye Nezareti'ne giderek Mahmud Şevket Paşa ile Sinob mebusunun tevkifi hakkında mülâkat etmiştir.

Bugünkü Türkçe gazetelerden biri bu babda bazı malûmât-ı mütemmime itâ etmektedir. "Islahat"ın ilk projesi bundan dokuz ay mukaddem Şerif Paşa tarafından Paris'te tanzim olunmuş. Cemiyet-i Hafıyye'nin esaslarını vaz' ettikten sonra Şerif

Paşa İstanbul'a cemiyete âzâ bulmak için avdet edip Kemal'i bulmuş; o da ahvâl-i sabıkaları, adem-i liyakatleri ve cehaletleri hasebiyle ihrac edilmiş olan kadro hariclerini iğfalde su'ûbet çekmemiştir. Bu sefiller, namuskârâne iş bulacaklarına birkaç lira, belki de birkaç mecidiye için bu denâete sülûk etmişlerdir. Biz gazetemizde, naçiz kovuklarından çıkarılmış olan bu tufeylat kitlesinden gelebilecek mahâlik üzerine bin defa nazar-ı dik-kati celbetmiş idik.

Atâlet bütün fenâlıkların mebdeidir. Bu âtılları ziraî memleketlere i'zâm edip oralarda hidemât-ı umûmiyyede istihdam eylemek lâzımdır. Bu suretle Payitaht'ta başıboş dolaşmalarını, her yerde idare-i cedîde aleyhinde zehir saçmalarını menetmelidir.

Kânûn-ı sâni'de müessisler Payitaht'ta müteaddid şubeler te'sis etmiş bulunuyorlardı. Bu tarihte Şerif'in haremi, sahne-i vekayie girdi. Zevcinin talimâtını Kemal'e tefhîm için İstanbul'a geldi ve kendisi de bizzat şiddetli bir propaganda icrâ etti. Şubat'ta Kemal ıslâhât-ı esasiyyenin başında bulunuyordu. Tahmin edildiğine göre Rıza Nur bu tarihte cemiyete girmiştir. Devair-i aidesince taayyün etmiştir ki propaganda için kadınlar istihdam olunuyordu ve Boş Herif'in Meşrutiyet nâmındaki gazetesini de onlar tevzî ediyorlardı. Polis bu kadınlardan birinin büyük zevat arasına kadar girdiğine delâlet eder emareler bulmuştur. Cemiyete dahil olanlar propaganda yapmak yahud Meşrutiyet'i tevzî etmek vazifesiyle mükellef idiler. Bu fesadcılar, jandarmalar dahi bulmuşlar ve kendilerine kıyam zamânında Cemiyet-i Hafıyye tarafını iltizam etmelerini tenbih etmişlerdir. Mûcib-i memnûniyettir ki, yalnız Mustafa isminde bir jandarma bu vatan hainlerinin sözlerini kabul etmiştir. Mustafa da mevkuftur. Merkumun istintâkı, her vech ile onlara hizmet edeceğini meydana çıkarmıştır.

İki âzâ dahi şubeler teşkîli memuriyeti ile Bursa'ya gitmişlerdir.

HAREKET-İ FESADİYYENİN TARİHÇESİ

Tanin diyor ki, bu iş uzun bir zamandan beri hazırlanmıştır. Geçen sene Eylül aylarında Rıza Nur Bey'in Paris'e gittiği malûmdur. Orada firarî ve namussuz ne kadar politikacılar varsa onlarla görüştü. Hattâ bir gün "Anken" de verilen bir ziyafette hazır bulundu. Med'uvvünden birinin de Şerif Paşa olduğunu söylemeye lüzûm yoktur. Diğeri Ali Kemal idi. Orada eski devrin belli başlılarından olup da yeni devirde de hilekârlığı ile mühim bir mevki yakalamış olan biri de vardı.

Meşrutiyet'ten başka diğer bir gazete daha neşri, bir cemi-yet teşkîli ve ahvâl-i hazıranın ref'i müzakere edildi. Bunda şâyân-ı hayret olan bir şey, Ali Kemal'in bu teklifâtı kabul etmemesidir. O zaman Ali Kemal seyyiât-ı sabıkasını afvettirerek İstanbul'a girmek ve iyi bir mevki işgal etmek rüyâlarını görüyordu. Bu sebebdan mezkûr cemiyete girmedir. En ileriye giden ismini⁽¹⁾ söylemediğimizdir ki ifâdât-ı âtiyede bulunmuştur:

Bütün servetim sizin emrinize âmadedir. Bu isbat eder ki o zamandan beri Doktor Rıza Nur Bey bazı âmâl perverde ediyordu. O endişeyi aslâ terketmemiştir. Ve hattâ ismini iş'ar etmediğimiz adam, istihsal ettiğimiz malûmâtın mevrîd-i emînine mutmain olacaktır.

Beşiktaş'ta Hayri, Nazım ve Mustafa nâmıyla üç kişi daha tevkif edilmiştir. Bunların üçü de Abdülhamid'in hafiyelerindendir. Ahîren tevkif edilenler meyânında kadro harici üç bahriye zâbiti dahi varmış.

Polis Mısır'a gitmek üzere vapura binmiş olan Kasideci-zade'yi vapurdan ihrac etmiştir."

(1) Bu zat tahkikâtıma göre Sadr-ı esbak Ferid Paşa imiş. Fakat Paris'te bu zâtı aslâ görmediğim gibi onun bütün servetini değil bir parasını bile hiçbir şey için hiçbir kimseye vermeyeceğini herkes bilir.

Tanın Gazetesi'nin 9 Temmuz'lu nüshasında:

CEMİYET-İ HAFİYYE

"Ah, topuz gibi!..

Kemal, bu fesadcılar cemiyetinin en mühim vazife ile memur rükn-i mühimmi olduğu (Tanın)'in şimdiye kadar bütün rüfekasının "tahkikât-ı mahsûsa" sından! evvel verdiği tafsîlât ve malûmat ile tamamen ta'ayyün etmiştir.

Bu sefil adam, Cemiyet-i Hafîyye'yi İzmir'de te'sis etmek, orada da neşr-i mefaside çalışmak üzere Şeriften aldığı emir üzerine doğruca şehir-i mezkûra gitmişti; fakat, bu adamın yanında bir kadro harici vardı ki, o da kendisi gibi gayr-i memnun gözüküyor, mütemadiyen hükûmet-i hâzıra aleyhinde bulunuyordu. Halbuki kadro harici kaldığını söylediğimiz bu zat hakîkatte pek namuslu, memleketine karşı büyük bir muhabbet besleyen bir zat idi. Her gün Kemal bu zâta karşı tevdî-i esrar etmek hamakatinde bulunmuş, demiş ki:

- Ah, Hareket Ordusu İstanbul'da bir topuz gibi başımızda beklemese, biz neler yapacağız!..

İşte o topuz, bugün bu cemiyetin başına inmek üzere!

Tevkif Edilirken...

Rıza Nur Bey'i tevkife memur olan zevat o akşam Rıza Nur Bey dairesine girdikten sonra içeri girmişler, aldıkları emr-i mahsûs üzerine bazı taharriyat icrâ eyleyeceklerini söylemişlerdir. Rıza Nur Bey bu söze karşı lâ-kaydâne omuzlarını silkmiş:

- Arayınız, bakalım, demiş, gûyâ bu memlekette meşrutiyet var!..

Memurîn lâzım gelen taharriyâtı icrâ ettikten sonra çıkacakları vakit Rıza Nur Bey'e teveccüh ederek kendisini tevkif için bir emr-i mahsûsu hâmil olduklarını söylemişler. Bundan

dolayı beyân-ı teessüf, fakat, bu teessüflerinin şahsına değil haiz olduğu sıfat-ı celîleye aid bulunduğunu ilâve etmişler. Rıza Nur Bey tevkife karşı itiraz etmek istemişse de memûrîn hâmil oldukları tevkif müzekkeresini çıkarıp tevkifi icab eden esbab ve delâil-i ithamiyyeyi göstermişler. Bunun üzerine bu defa Rıza Nur Bey:

- Hakkınız var, bu esbab ve delâil tevkif için kâfidir... demiş ve memurları takib etmiş.

Bursa'da:

Bu cemiyetin en ziyade neşr-i fesâda çalışmış olduğu yerin Bursa olduğu şimdiye kadar verdiğimiz malûmattan anlaşılmıştır. Bu cihet, şâyân-ı dikkat olduğu cihetle karilerimize bunların şehir-i mezkûrdaki tarz-i mesaîleri hakkında etraflıca malûmat vermenin ez-her cihet mucib-i fevâid olduğunu bildiğimiz için bu babda Bursa muhabir-i mahsûsumuzun nazar-ı dikkatini celbetmiştik.

Muhabir-i mahsûsumuz sür'atle icrâ edebildiği tahkikât ile bize şimdilik bazı malûmat veriyor. Bu malûmâta göre bu adamlar İstanbul'da cemiyetin son ictimâından sonra Payitaht'a en yakın olan yerde lazım gelen tedarikâtta bulunmak üzere Bursa'ya gitmişlerdi. Maksudları İstanbul'da Ramazan için hazırladıkları nümayişlere, Bursa'da da bir akis yapmaktan ibaretti.

Fakat, bunlar Bursa'ya ayak basar basmaz öteden İstanbul'da hempâları der-dest edilmiş, bunların da Bursa'ya niçin gittikleri keşfolunmuştu. Derhal Bursa vilayetine lazım gelen malûmat verilmiş, Bursa zâbitası taharriyâta başlamış ve pek az bir zaman zarfında saklandıkları yer keşfedilerek der-dest olunmuşlardır. Saklandıkları mahal Balıklı taraflarında bir tekke idi. Bunlar orada hâmil oldukları mikdâr-ı küllî "Meşrutiyet" gazeteleriyle beraber yakalanmışlar ve doğrucu İstanbul'a sevk edilmişlerdir. Kendilerinin İstanbul vilayetinden kadro harici bırakılmış olduklarını şahıslarını, evvelce de söylemiştik.

Bu iki kişinin Bursa'da bir de İzzet Efendi nâmında birini kandırdıkları malûmdur. Muhabirimiz icrâ ettiği tahkikat neticesinde bir adamın kadro harici kalmış olan oğlunun intikamını almak istediği anlaşılıyor. Güzel intikam!

Fakat hükûmet Bursa'da bunların daha pek çok iş görmüş olmaları ihtimâlini de hatırdan çıkarmadığı için geçenlerde Bursa'ya gitmiş olan Azmi Bey de hazır olduğu halde dûr ü dirâz tahkikat icrâ edilmiştir. Tahkikatın neticesini muhabirimiz mucib-i memnuniyet gösteriyor. Çünkü İzzet Efendi'den maadâ bunlara uymuş adam bulunmadığı hemen hemen muhakkaktır. Bu da filhakika mucib-i memnuniyettir; çünkü Bursa ahalîsinin münafık sözüne ehemmiyet vermediğini gösterir.

Rumca gazeteler:

Rumca gazeteler dünkü nüshalarında ber-mutad birtakım havadisler daha uyduruyorlar. Tanin, bu mesele hakkında mev-suk ve ciddî malûmat vermeyi, fazla söz söyleyerek hem ezhânı şaşırtmak, hem de hükûmetin vazifesini işkâl etmemeyi istediği için Rumca gazetelerdeki erâcîfi nakle lüzum görmedik. Bu gazeteler falan katiyen medhaldarmış, falan tevkif edilmiş diye birtakım şeyler yazıyor ki, hiçbirisi doğru değildir."

9 Temmuz Sabah'da:

CEMİYET-İ HAFİYYE

"Anadolikos Tahidromos"dan:

Cemiyetin elde edilen evrâk-ı matbuasında bunun asıl kuvvetinin ahalî fırkasına müstenid olduğu muharrerrdir. Eğer bunun aslı var ise cemiyete mensub bulundukları iddiâ edilen mebusânın mukaddemâ İttihad ve Terakki Fırkası'na mensub iken bilahare darılarak fırkadan çekilen mebusan olduklarına şüphe kalmaz.

Fırkaya mensubiyetinden bahsedilen Cemile Sultan olmayıp Hâkan-ı mahlûun küçük kerîmesi Şâdiye Sultan'dır. Müşârün-ileyh pederiyle Selanik'e kadar gitmiştir.

"İştirak" risalesinde Ahmed Samim Bey'in mektûbunu neşreden Kıbrıslı-zâde Şevket Bey'in dahî cemiyete mensub olduğu tahakkuk etmiştir. Mûmâ-ileyhîn bu meseleden dolayı Divân-ı Harb-i Örfi'ce isticvâbı esnâsında üzerinde de Cemiyet-i Hafîyye'ye aid evrâk-ı matbua zuhur etmiş idi.

Bazı rivayâta nazaran Cemiyet-i Hafîyye'ye doğrudan veya dolayısıyla mensub olanlar meyânında Sadr-ı sâbık Ferid ve Kâmil Paşalarla Mustafa Âsım Efendi, Mastafa Sabri Efendi ve sairleri mevcuddur. Şeyhülislam-zâde Muhtar Bey'in de dahil bulunduğu tahakkuk etmiştir. Mûmâ-ileyh Pera Palas otelinde "Meşrutiyet" nüshalarını ötekine berikine tevzî etmiş idi.

Sabah

Anadolikos Tahidromos Gazetesi'nin Cemiyet-i Hafîyye'ye mensubiyetleri tebeyyün etti diye vermiş olduğu esamînin muhalif-i hakikat olduğu tarafımızdan icrâ olunan tahkikat neticesinde tezâhür eylemiştir. Yalnız bunlardan bir kişi hakkında biraz şüphe ve emare mevcut bulunmaktadır. Şeyhülislam-zâde Muhtar Bey'in bu işe alâkası olmadığı anlaşılmıştır.

Resmî

Divân-ı Harb-i Örfi'den:

"Emniyet-i Umumiyye Müdiriyeti vasıtasıyla Divân-ı Harb-i Örfi Heyet-i Tahkikiyyesine posta ile bu sırada "muhibir-i sadık" imzâsını hâvî mektubların tevâlî ettiği, mealleri ise filanını da Cemiyet-i Hafîyye'ye intisâbı vardır falandır gibi karalanmış satırlar ile mâlî olduğu ve böyle muhibir-i sadık imzâlarıyla gönderilen mektublar hakkında yalnız zarflarının yırtılmasından başka bir şey yapılmayıp bu gibi temâyülât-ı hasîse ve garaz ve nefsanîyet ile meşbû muhibir-i sadıkların temâyülât-ı fitriyyelerine teessüfler edilmekle kalıyor ise de yalnız bu mealdeki mektubla-

rın yırtılıp atılması bile heyet-i tahkikiyyenin vezaif-i mühimmesini işkâl etmekte olduğundan, bundan böyle kendisini hüsn-i niyet sahibi göstermek isteyen muhbirlerin hüviyetlerini gizlemeleri ve bildirmek istedikleri maddenin delâil-i sübûtiyye ve mukniasını ihzar ettikten sonra zâbitaya ihbâr-ı keyfiyet etmeleri, gerek izhâr-ı hakikat ve gerekse tahkikatın tenevvür ve te'yidine medar olacağı ilan olunur."

9 Temmuz 326 La Turquie'de:

Mesâil-i ruz-merreden

CEMİYET-İ HAFİYYE

Şu unvan altında hükûmeti ve Emniyet-i Umumiyye teşkilâtını bir sürü medhettikten sonra diyor ki: "Rıza Nur Bey'in cemiyete mensubiyetini bildiği halde hükûmet tevkif etmemiş, tâ ki vesaik-i kat'iyye zuhur edinceye kadar. Bu da isbat eder ki tevkifler daimâ delâil-i kat'iyye üzerine olup aslâ şübhe üzerine değildir. Polisler o kadar mükemmel ve muntazam ki, hiç sezdirmeden tarassud ve takib icrâ ediyorlar.

Fesadcılar, şariat isteriz diye çıkacaklar ve kadınları da sokaklara çıkaracaklardı. Zaten bir misâli de zuhur etmiştir.

Beşiktaş'ta otomobil içinde üç şapkalı erkek üç çarşafli müslüman kadını ile gezdikleri halde yakayı ele vermişlerdir.

Paris ve Berlin'den Bâb-ı Âlî'ye gelen telgraflarda cemiyet-i irticâiyyenin keşfinden dolayı Jön Türk hükûmetine beyân-ı memnuniyet ve tebrikât ediliyor.

Gâlib Bey isminde bir kolağası da tevkif edilmiştir."

10 Temmuz (1)326 Jön Türk'te:

"Tahkikat devam ediyor. Rıza Nur Bey cemiyete dahil olduğunu itiraf etmiştir. Ahmed Rıza Bey, Rıza Nur Bey'in tevkifi

hakkında Sadriazam'a dahi müracaat etmiş ise de o da Harbiye Nâzırı gibi cemiyete dahil olduğunun suret-i muhakkakada tebeyyün ettiğini beyan etmiştir."

10 Temmuz Sabah'ta:

CEMİYET-İ HAFİYYE

Firarî Kemal'in Kayınbiraderi

"Heyet-i tahkikiyye tarafından icrâ edilmekte olan tahkikat-ta firarî Kemal'in kayınbiraderi Cerrahpaşa Cami-i şerîfi hatibi Hafız Ahmed Kemal'in de cemiyet-i mezkûrenin mühim âzâlarından olduğu tezahür etmiş ve merhum bi't-taharrî dün derdest edilerek Divân-ı Harb-i Örfî'ye teslim kılınmıştır. Ma'hud Kemal tarafından cemiyet-i mezkûreye idhal edilen gümrük memurlarından dört kişi de dün derdest edilerek heyet-i tahkikiyyeye teslim edilmişlerdir.

Aynen Varaka

Mu'teber gazetenizin 7485 numaralı dünkü nüshasının ikinci sahifesinde "Anadolikos" hezeyannâmesinden naklen vatanımızda mevcudiyeti tahakkuk eden cemiyet-i fesadiyyeye benim de mensub olduğum beyan kılınmıştır. Şahsıma olan bu isnâdatta azim teessüfler ederim. Vâkıâ bu gazetenin esâmîsini bildirmediği eşhâsın cemiyet mensûbîninden olmadıkları taraf-ı âlînizden tekzib kılınmış ise de yalnız bunlar meyânında bir kişinin biraz şübheli idüğü tahrir edilmiştir. Bu adamın isminin mechul kalması ihtimal ki, efkâr-ı umumîyyede şahsım için mûcib-i tereddüd olabilir. Ben evrâk-ı havadiste böyle bir cemiyet-i muzırranın mevcudiyetini okuduğum zaman vatanımızda el'an bu gibi esâfilin mevcudiyetine fevkalâde müteessif olmuş iken, nasıl olur da böyle bir denî ve hâin bir cemiyete mensub olurum? Zannıma göre bir gazetecinin vazifesi, ağzına gelen hezeyanları gazetesine dercetmek değildir. Benim bu cemiyete dahil olduğumu

mezkûr gazete hangi tahkîkâta müsteniden efkâr-ı umumiyyeye ilan ediyor? Nasıl bir vesîka elde etmiştir ki, kemâl-i ciddiyetle, "Cemiyete mensub olan Cemile Sultan olmayıp Hâkan-ı mahlû-un kerimesi Şâdiye Sultan'dır" gibi mutalaada bulunmuştur. Pederim ile Selanik'e giden yalnız ben değilim ki bu suretle hareketim mucib-i isnâdât olabilsin. Ben Hâkan-ı sâbıkın küçük kerimesi de değilim. Hulâsa Beyefendi, mezkûr gazetenin açık bir surette şahsıma karşı bilâ-tedkîk vukû bulan bu iftirâsını kemâl-i nefretle reddettiğimin ceride-i ferideleriyle ilan kılınmasını istirham eylerim efendim."

Şâdiye Sultan

Biz dışarda neler olduğunu bilmiyoruz. Zannediyorduk ki, isticvâbın neticesi lehimize çıkacaktır. İntizâr-ı şedid ile geçen birkaç günün mürûru o ümidi mahvettiği gibi, müdafaat ve istidâlarımızdan da bir şey çıkmayacağı fikrini verdi. Hapishanede iğreti durur iken artık yerleşmek mecburiyetini hissetmeye başladım.

İsmail Hakkı Paşa şimdiye kadar iki defa gelmişti. Söylediği sözler bir inzibat askeri memuru ile tebliğ edilmişti. Bu defa hapishaneye gelip mektub yazmasına müsaade edilmiş, o da orada bulunduğu bir kâğıt parçasına ber-vech-i âtî mektûbu yazmış. Bir gardiyan getirip verdi:

"Azîzim Rıza Bey,

Dünkü gün bâ-pusula taleb ettiğiniz kitab ve eşyâyı alıp tarafınıza göndermek üzere bugün ikametgâhınıza geldim. Etajerdeki kitablara meyânında yalnız "Science de Finance" kitâbını buldum. Diğerlerini bulamadım. Üç çift çorap, dört aded mendil, birtakım çamaşır, iki yastık yüzü, bir çarşaf bir bohçaya mevzû-an ve kapıcıya teslimen irsal kılındı. Hizmetçiye arzunuz vechile vesayâ-yı münasibe ifâ edildi. Bir iki gün sonra ziyaretinize gelirim. Daha neye ihtiyâcınız var ise pusula ile bildiriniz. Gözlerinizden öperim."

fi 8 Temmuz sene (1)326

İsmail Hakkı

Evden birtakım kitaplar istedim idi. Altı cild Târih-i Nâimâ, 12 cild Târih-i Cevdet, 4 cild Netâyicü'l-Vukû'ât, 4 cild Murad Bey Târihi, Paris'teki siyasiyat mektebinin "Ekol de siyans politik" programı, Ulûm-ı Mâliyye kitâbı geldi. Belâlara göğüs gerekerek, âkıbete muntazır olarak Tarihî Naîmâ'nın mütalaasından başladım.

Sabahları yüzümü yıkamak ve abdesthaneye gitmek, su ve tathirâta dair her hizmetimi görmek üzere verdikleri teneke ibriği aldılar. "Ben ne yapayım?" dedim. "Satın aldır." dediler. Satın aldirmek mümkün olduğunu öğrenince bir ibrik, yemek ısıtmak için bir kamineto, bir şişe ispiroto, bir cezve, bir fincan, bir de bir bardak, şeker, kahve ve daha birkaç şey aldirdik. Bir lokantacı akşam sabah geliyordu. Hem yemek, hem de mühürlü şişelerle Alemdağı suyu getirtiyordum. Belki asılacağımı, yarın beni bulamayacağını düşünen garson parayı peşin almaya dikkat ediyordu. Odamda karyola, cibinlik, lâmba ve iki sandalye var; şeker, kahve, su, kitab, hokka, kalem ve kâğıt da vardı.

Sabah oluyor. Bir elimde ibrik, bir elimde sabun olduğu halde kasaturalı nefer arkamda abdesthaneye gidiyorum. Yine aynı suretle avdet ediyorum. Bir kahve pişirip içiyorum. Dar odada bir iki gezindikten sonra kitab mütalâasına başlıyorum. Sigaranın birini söndürüp birine başlıyorum. Evvelce istimal etmez iken hapishanede pek çok sigara içiyordum. O kadar ki, yerde atılmış sigaralardan basacak yer kalmıyordu. Bu aralık bir su serpilmesinden mütehasşıl şar, şar sadâları husûle geliyordu. Bir sürü ayakları çıplak, üst baş pejmurde ve gayet kirli esâfil-i nastan kimseler ellerinde birer kova ortalığa su serpiyor ve arkalarında bir gardiyan elinde değnek sîmâ-yı mağrûrunda bu cehennemin zebanîsi benim tavriyla bed bed bağıriyordu. Bîçarelerin yüzleri çamurlara bulanmış birer hazân-zede yapırlar gibi soluk ve kirli, kimisinin bir karış sakalı uzamış idi.

Bir korkunç, iğrenç ve aynı zamanda câlib-i dikkat alayın içinde yine aynı halde fakat terbiyeli birtakım sîmâlar da görölüyordu. Onların mekteplerde aldıkları terbiye ve ilmin şûleleri

gözlerinde âşikâr bulunuyordu. Bunlar eli değnekli çobanlarının muamele-i dürüşânesi, düşnâmları önünde ikmâl-i vazîfe edip gidiyorlardı. Bu ahmakça tathîrâta bir türlü akıl erdiremiyor-dum. Sel basar gibi koridorları sulamak! Bu sayede ahşap olan sofalar yığılmış tozları ve mikropları iyice massediyorlardı.

Bu sabah ziyaretçilerinden sonra bekçimizden başka yüz görmüyordum. Ya mukassî ve bir vîrânededen başka bir şey olmayan odamızda geziniyordum ya okuyordum. Öğlene doğru yanında bir gardiyanla lokanta garsonu geliyordu. Odaya girmesi memnû olduğundan kapıda muayene edilmiş olan yemeği veriyordu. Kolerah gibi gardiyan vasıtasıyla parasını teslim ediyordum. Şu âdî garsonun yemek getirmesi benim için hâdisât-ı azîmeden olmuştu. Dört gözle vürûdunu gözlerdim. Onun çirkin sîmâsı bana sürûr-ı azîm verirdi. Çünkü bir insan görmekle on on beş dakikam doymaksızın geçerdi! Akşama kadar yine okur veya gezinirdim. Bu dar odada kim bilir belki beni yaya olarak hudud haricine kadar götürebilecek ne kadar kilometre mesafeler yürüdüm!.. Odamın tûlünü ölçmüş idim; 12 kadem, eni 6 kadem idi.

Ara sıra birer, ikişer zâbitler yol olmadığı halde kapımın önünden geçiyor, ele geçirilmiş olan Rıza Nur'u görüyorlardı. Rıza Nur nasıl şey! Kapandığımız odada yirmi paraya seyrettirilen acibül-hilka hayvanlar (bête curieuse) gibi olmuşum; fakat ben, masum bir mebus "fî sebîlî'l-hürriyetihî" teşhir edilmiş ve meşrutiyet mahluk-ı garîbi olarak bahadırân-ı hürriyete gösteriliyordum! Temaşâ-gerânım bıyık burarak o berk-ı husûmet parlayan gözleriyle bir iki nazar-ı kin ve hakaret fırlatmayı da unutmuyorlardı. Bunlardan biri küstahlığı ileriye götürerek kapıda durdu ve bir müddet mağrurâne ve âmirâne baktıktan sonra: "Rıza Nur Bey siz misiniz?" dedi. Bende cevap yerine hayretle bir bakış... "Öyle değil mi?" cümlesini ilave edince ben de def-i sâil olarak: "Evet efendim." dedim. Tavrındaki ve âheng-i kelimâtındaki ihtizazât-ı adavet, insana dehşet verecek bir halde idi.

Akşam üzeri talim boruları, muzıklar, selam boruları, pa-dişahım çok yaşa sadâları beynimde çınlardı. Pencerenin birisinin bir kenarından askerlerin selam durdukları yer biraz gözüküyordu. Bu sadâlar, bu manzaralar tarihin bir memleketi istilâ günlerini, zaferlerini musavver sahifelerini hatırıma getiriyordu. Derdim ki biz mürteci, bu askerler hürriyete zafer verenler. Onlar neş'e-i zaferle pür-şevk; biz de inleyen ve darağacını bekleyen esirleri! O sadâlar, o manzaralar nazarımda korkunç bir şeyler idi!..

Neferât, saatte bir nöbetini bir onbaşı refakatiyle değiştiriyor ve zabitten aldıkları tenbihâtı gizlice tebliğ ediyorlardı. Uzunca süren ve benden gizlenen bu tenbihatta bilmem ne müdhîş şeyler vardı!... Saatte bir gayr-i me'nus madenî bir sadâyı mahûf ile tûfeğe geçen kasatura sesini işitmeye mahkûm idim. Geceleri dahi yine aynı gürültü olur ve ekseriyâ beni uykudan uyandırırđı.

Benim için görmek ve bilmek imkânı olmayan gazeteler dışarda hükûmetin yine yeni yeni cemiyet mensubîni yakaladığını yazıyorlarmış:

11 Temmuz (1)326 tarihli Jön Türk'te:

"Cerrahpaşa hatîbi Hafız Ahmed Kemal tevkif olunmuştur. Bu adam reis Kemal'in kainbiraderi olup cemiyetin en faal âzâsından biri idi. Kezâ Kemal'in cemiyete idhal ettiği dört rûsumat memûru da tevkif edilmiştir. Perşembe akşamı Aksaray'da sakın Mustafa Ferid isminde bir avukat bir dostu ile Kumkapı'da bir meyhanede Şerif hakkında mübahasede bulunuyorlardı. Polis şübhe edip bu iki şahsı tevkif etmiş ve edilen tahkikat bunların da cemiyete mensub olduğunu göstermiştir.

Abdülhamid'in kerimelerinden Şâdiye Sultan, Sabah ve Anadolikos Tahidromos gazetelerine birer mektub göndererek Cemiyet-i Hafîyye'ye mensub olduğunu şiddetle red ve müşareketine dair vesaik var ise iraesini beyan ediyor."

12 Temmuz Sabah'ta:

CEMİYET-İ HAFİYYE HAKKINDA

"Neue Freie Presse, Cemiyet-i Hafîyye'den bahsettiği sırada ihtimal ve imkân haricinde bazı rivayetler yazıyor ve bazı zevâtın da isimlerini karıştırıyor, mugayir-i mantık birtakım mütalaâta girişiyor. Bir mevki ihraz etmiş olan mezkûr gazetesinin bu gibi ihtirâat ve erâcif ile iştigaline beyân-ı teessüf ederiz."

*

İzmir'de münteşir İttihad Gazetesi'nden:

"Dersaadet'te bi't-teşekkül efkâr-ı şûr-iskârane ve mürteciâne perverde eyleyen Cemiyet-i Hafîyye âzâsından Yıldız telgrafhanesi başmüdüğü Mehmed Arif-zâde İrfan Bey ve dava vekili Hacı Hilmi Efendi, Dersaadet'ten firar ile İzmir'e gelmişler ve buradan da Viyana'ya firar teşebbüsünde bulundukları sırada polis müfettiş-i gayûru Sami Bey tarafından Osmaniye Otelinde der-dest edilmişlerdir. Üzerlerinde zuhur eden evrak ve mekâtib mündericâtı, bunların bu cemiyet-i mel'ûneye intisablarını isbat eylemektedir.

Kendileri ifadelerinde, yağ ticaretiyle iştigal etmek üzere buraya geldiklerini söyledikleri halde ailelerine yazdıkları mektuplarda Viyana'ya gideceklerini ve kendilerinin burada bulunduklarının kimseye söylenilmemesini tavsiye ediyorlardı. Bazen dahi ifadelerini değiştirerek sırf tenezzüh için geldiklerini söylemişlerdir. İrfan Bey'in telgraf memûru iken kadro harici kalmış eşhastan olduğunu tahkik eyledik.

Merkumlar bidayet-i muvasalatında Denizlili bir yolcu sıfatıyla Osmaniye Oteline ikâme ile kendileriyle dost edilen polis Dursun Efendi'ye idare-i meşrutiyet aleyhinde tevdiât-ı fikriyede bulunarak idare-i sabıkanın rüçhan ve fezâlından bahset-

mişler ve bu fikirleri memleketine götürüp neşretmesini tavsiye etmişlerdir.

Merkumların üzerinde bir defter daha zuhûr ederek bazı eşhâsın isimleri ve topladıkları paranın mikdârı mukayyedir. Der-dest ikmal olan tahkikâtın hitâmında bu yâdigârlar Dersaadet'e i'zâm olunacaklardır."

13 Temmuz Sabah'ta:

CEMİYET-İ HAFİYYE

"Cemiyet-i Hafıyye'ye dahil olmaları sebebiyle taht-ı tevkife alınmış eşhastan kısm-ı a'zamı cemiyet-i mezkûreye suret-i intisabları ve cemiyetin âmâli hakkında ifşaât-ı mühimmede bulunmaktadır.

Tahkikât iyice ilerlemiş ve bir iki güne kadar hitam bulmak üzere bulunmuştur. Şu halde mevkûfinin evrâk-ı aidesi bir iki güne kadar Divân-ı Harb-i Örfî'ye tevdi edilecektir.

Taşralarda der-dest edilen eşhas hakkında mahallerinde tahkikat icrâ olunarak bazısının evrâkı ve bazısının da kendileri Dersaadet'e sevk ve i'zâm olunmaktadır.

Cemiyetin âzâ-yı mühimmesinden olup taht-ı tevkife alınan telgraf muhabere memûru mühimmesinden olup taht-ı tevkife alınan telgraf muhabere memûru Niyazi'nin evrâk-ı tahkikiyyesi vürud etmiş, kendisi de buraya getirilmek üzere tahte'l-hıfz yola çıkarılmıştır.

Memlekette fitne çıkarmak üzere müesses olan işbu cemiyet mensûbını kemâl-i ciddiyetle muhakeme edilecekler ve mücrimiyetleri sâbit olanlar kavânin-i Devlet-i Aliyye'nin tayin eylediği derecede şedîden cezâ-dîde olacaklardır.

Mustafa Âsım Efendi

Meclis-i Mebusan reîs-i sâni'si Mustafa Âsım Efendi'nin Cemiyet-i Hafiyye mensubîni meyânında bulunduğu Avrupa ceraidinden naklen bazı gazeteler tarafından rivayet edilmişti. İşbu rivayet tarafımızdan tehzib olunduğu halde ötede beride deverân etmekte olduğu maalesef istihbar olunduğundan te'kîden tehzibe müsaraât eyler ve memleketimiz efâdilinden bulunan müşarûn-ileyhin bu gibi isnâdât-ı şenâadan katiyen berî olduğunu beyan eyleriz. Kezalik Neue Freie Presse ile Rumca gazeteler tarafından cemiyete mensubiyeti iddiâ olunan zevâtın cemiyetle katiyen bir münasebetleri olmadığı te'mîn edilmiştir."

13 Temmuz İkdam'da:

CEMİYET-İ HAFİYYE

"Cemiyet-i Hafiyye hakkında dün suret-i mahsusada icrâ eylemiş olduğumuz tahkikata nazaran Divân-ı Harb'ce icrâ kılınmakta olan tedkikât neticesinde bazı mühim esaslara destres olunmuştur.

Birkaç günden beri bazı gazetelerin bazı zevât hakkında neşreyledikleri havâdisin aslı olmadığı ve devletin en mühim makamlarını işgal eylemiş ve eylemekte bulunmuş olan zevâtın böyle bir cemiyet-i fesâdiyyeye iştirak eyleyemeyecekleri bedihiyâttan bulunduğu beyan kılınmıştır.

Divân-ı Harb heyet-i tahkikiyesi, tahkikâtını bu günlerde ikmal eylemek üzere olduğundan tahkikâta aid olan dosyayı bir iki güne kadar Divân-ı Harb-i Örfî'ye tevdi eyleyecektir. Cemiyet-i fesâdiyyenin Anadolu'nun bazı mahallinde şubeler küşad eylemek teşebbüsünde bulundukları ve fakat muvaffak olmaksızın der-dest edilmiş oldukları vilâyattan vârid olan haberlerden anlaşılmıştır. Mevkûfın altmış kadardır. Sinob Mebusu Doktor

Rıza Nur Bey hakkında kânûnî ve kat'î delâil ve emarâtın mevcud olduğu tebeyyün eylemiştir. Kadınlardan der-dest edilenlerden pek çok tafsilat alınmıştır.

—*

Düinkü (Tercüman) dan!

Cemiyet-i Hafıyye-i fesadiyye hakkında tahkîkât ve tedkîkâta kemâl-i keremî ile devam edilmektedir. Dün de (evvelki gün) bazı kesânın isticvâbâtı icrâ edilmiştir. Bu meyanda ma'hud Kemal'in zevcesi de dahildir. Bu kadın dest-i adâletin ne olduğunu iyice anladığı cihetle cemiyetin maksad-ı rezilesi hakkında itirafatta bulunmaktadır.

Şerif ve hempâlarının kendini bilmez bazı kadınları maksad-ı hâinânelerine âlet ettiği hakkında sahâif-i cerâidde görülen fıkârat, meâli teyid etmektedir. Hükûmet şimdiye kadar (14) kadını taht-ı tevkife almıştır. Bunların da defter-i cemiyette birer numaraları vardır.

İstihbarât-ı ahîreye göre cemiyet-i mel'ûnenin erkân-ı mühimmesinden dört kişi Şam'da tevkif edilmiştir. Bunlar da karîben ve mahfûzan Dersaadet'e geleceklerdir. Bunların üzerinde de birçok evrâk-ı mühimme bulunmuştur.

Emniyet-i Umûmiyye Müdürü Galib Beyefendi dün Bâb-ı Âlî'de Dahiliye Nazırı Tal'at Beyefendi ile epey müddet görüşmüştür."

13 Temmuz Rumca Foni gazetesinde:

CEMİYET-İ HAFİYYE

"Aldığımız malûmât-ı mevsûkaya göre Cemiyet-i Hafıyye'nin zâhire ihrâcı haberi, Avrupa'da ve bâ-husus Avrupa'nın mahâfil-i mâliyye ve sınaıyyesinde fenâ bir aks-i tesîre sebebi-

yet vermiştir. Şehrimizde bulunan pek çok Avrupa şirket ve sendikalarının vekilleri, teşebbüslerinde ihtiyatkârâne davranmalarına ve ta'lîmât-ı cedîde ahz ü telâkki edinceye kadar her türlü teşebbüsât-ı mühimmeden ferâgat etmelerine dair ta'lîmât ve tavsiyeler almışlardır.

Tanin

Proudus'un "kaymakamı" olan Foni, şu naklettiğimiz satırları yazarken bunun böyle olmadığına, Cemiyet-i Hafîyye'nin keşfiyle Hükûmet-i Osmaniyye'nin Avrupa karşısındaki mevkiinin daha ziyade muhkemleştiğine kendisi de emîndir. Çünkü Avrupa'nın bu mesele hakkındaki efkârını tedkik etmemiş bile olsa şöyle aklen düşünülür ki, böyle bir müfsid cemiyeti hükûmetin aylardan beri tanımakta olması ve nihayet de en mühim âzâsını ele geçirmesi ve âzânın da hiçbir şey yapamayacak adamlardan mürekkeb olması, bir yandan hükûmetin nasıl ciddiyetle vazifesini ifâ etmekte olduğunu delâlet eylemekle beraber, diğer taraftan da Türkiye'de idare-i meşrûta aleyhinde bulunanların birtakım saf-dillerden ibaret olduğunu gösterir, bu da genç Türkiye'nin mevkiini tahkîmden başka bir şey yapmaz."

14 Temmuz Sabah'ta:

CEMİYET-İ HAFİYYE

"Cemiyet-i Hafîyye'nin ser-gerdelerinden firârî Kemal'in zevcesi Cemiyet-i Hafîyye'nin âmâlî hakkında bu kere birçok tafsilât vermiş ve cemiyete intisab eden kadınları dahî ta'dâd etmiştir. İcrâ edilen tahkîkata nazaran Cemiyet-i Hafîyye'ye mensûb kadınların riyasetini dahî mezbûre deruhde etmişti.

Firârî Kemal'in kainbiraderi Cerrahpaşa Hatîbi Hafız Kemal dahî merkûm firârî hakkında izahât-ı lâzime itâ eylemiştir.

Taşrada der-dest olunan eşhâsın Dersaadet'e vürûduyla is-

ticvablarının icrâsından sonra heyet-i tahkikiyenin tahkikatı hitam bulacaktır. Heyet-i mûmâ-ileyhâ bunu müteakib evrâk-ı tahkikiyye ile tanzîm edeceği mazbata ve layihayı Divân-ı Harb-i Örfî'ye tevdi edecektir."

Dört duvar arasında ümitsiz bir keşmekeş-i efkâr içinde bir mahbesin her türlü âlâm ve ekdâriyle dem-güzâr olup gidiyorum. Bir sabah yine kalktım. Yek-nesak hayât-ı sâde ve elîmeme devam ediyordum. Hiçbir gün gülmemiş bir bahtsız adam olduğumu, her türlü teselliden mahrum bulunduğumu düşünüyordum. Bir nefer gelip şu mektûbu verdi:

"Kardeşim,

Kızım Necmünnisâ on günden beri esîr-i firâştır. Kırk bir derece hararet içerisinde idi, lehül-hamd dün iyileşmeye başladı. Bizleri bu kadar telâşa düşüren hâl sıtma olduğu anlaşıldı, ben de rahatsız idiğimden ancak bugün İstanbul'a gelebildim.

Bir şeye ihtiyâcın var mı? Yatak, yemek, para gibi şeylere ihtiyâcın var ise hemen bildir. Mahsus gözlerinden öperim, bâki duâ.

fi 15 Temmuz sene (1)326

Kardeşin Turşucu-zâde
Es'ad

Arkasından bir mektub geldi:

"Azîzim Allah büyüktür. Merak etme. Adalet her zaman tezahür eder. Necmeddin Bey geldi. Bir şeye ihtiyâcınız olup olmadığınızı sual ediyor. Ben de gözlerinden öper ve cevap bekliyorum."

Binbaşı Kemal

Bu iki mektub, bâ-husûs Necmeddin Bey'in Avrupa'dan avdet etmiş olması âdetâ bana yeni bir hayat verdi. Pek ziyade sevindim. Bütün müddet-i mahbûsiyetimde tesellî yalnız bu oldu. Bir hamîyyet-i mücesseme olan o pak vicdanlı, merd Amasya mebusu muhterem İsmail Hakkı Paşa öteye beriye koşarmış.

Koşacağını biliyorum; fakat malûmat alamıyordum. Kendisi de bunlara dâir, mektublarında şakk-ı şefeh edemiyor, yalnız sabır ve metânet tavsiye ediyordu.

Artık âşiyâne-i azâbımdaki pislik, abdesthane kokusu, sıcak, ter, azablar, ıztırablar, bâ-husûs yemeklerin fenâlığı, yağların âdiliği midemi ziyadesiyle bozmuştu. İştahım kesildi. Yemekten bir nefret hasıl oldu. Müdhiş yarım baş ağrıları vakit vakit ziyarete başladı. Yekdiğerini vely etmek üzere ishal ve inkıbaz da inzımam edince iyiden iyiye, serî ve mahsus bir surette zayıflamaya başladım. Tâb ü tüvânım kesilip hastalandım. Ellerim, yüzüm yağ ve kir içinde idi. Dilim ömrümde görmediğim bir surette paş tutmuş, damağıma yapışıp kalıyordu. İdrar gayet az, koyu ve kıpkırmızı idi. Tebevvlde müdhiş bir yanma hissediyordum. Bunlar vücûdun gayet serî ve müdhiş surette tahallül etmekte ve harâb ve helâke doğru gitmekte olduğuna delil idi. Bu gibi felâketlerde tabîb olmak da ayrı bir bedbahtlık, bir belâ imiş!...

Bir gün karın ağrılarından ve ishalden hâlim pek harab olmuştu. Duracak hâlim yoktu. O gün akşama kadar üç defa hekim taleb ettim; gelen olmadı, amma talebin her defasında da şimdi geliyor deniyordu. Tıbbiyede o nice emekler ve nice seneler sarfederek aldığımız diplomanın bana verdiği selahiyeti de burada isti'mal edemiyordum. İmzam ile ilac almak mümkün değildi. Ancak bir iki gün sonra bir doktor gönderdiler. Mektebden bu doktoru tanırdım. Bazı ilaçlarla biraz iyi gibi oldum, fakat mektebde iken dūcâr olduğum ve çıkınca geçmiş olan nevrasteni zuhur etmeye başlamıştı. Günden güne zayıflıyordum ve nevrasteni de gittikçe artıyordu.

Esad Bey, bu aramızda pek ziyade hukuk olan ve kardeş gibi seviştiğimiz zat artık her gün uğruyor, hatırımı soruyordu. Diğer bir kardeşim gibi olan Kemal Bey de beni unutmuyordu. Esad Bey'in şu mektupları, bu zâtın ne kadar uluvv-i cenab sahibi olduğunu gösterir:

Kardeşim Rızacığım,

Rahatsızlandığınızı yazmış idiniz. Kemal Bey'e de öyle yazmışsınız. Bugün ne haldesin? Allah aşkına neye ihtiyâcın var ise söyle. Yatak getirttin mi? Yemeği nereden yiyorsun? İsteddiğin bir şey var mı? Hamd olsun afiyetteyiz. Cümlemiz gözlerinden öperiz.

Gözüm kardeşim,

Evvelisi günü gönderdiğim kâğıda cevap yazmadın, ben de rahatsız ediyorum diye dün kâğıt göndermedim. Bilirsin ki, beynimizdeki uhuvvet ve mahabbet kadimdir. Her gün ahvalinden haber alayım ki müsterih olayım.

Kitabların, yorganın geldi mi? Biraderim Necmeddin de bir şeye ihtiyâcın olup olmadığını soruyor. Merak etme, adaletin tezahür edeceğinden emin ol. Allah aşkına neye ihtiyâcın var ise hemen yaz. Boynuna sarılarak gözlerinden öperim Rızacığım, bâki duâ.

Kardeşim,

Eve gittim, emirlerini tamamiyle icrâ ettim. Onları hiç merak etme. Yarın istediğin çamaşırları getireceklerdir, tenbih ettim. Dün akşam biraderde idim. Pek çok gözlerinden öpüyor. Adaletin yakında tezahür edeceğinden emin bulunduğundan müsterih olmanızı söyledi, artık sen de merak etme. Mahsus gözlerinden öperim.

Geçen gün geldim, görüştürmediler. Seni görmek ve boynuna sarılmak ve öpmek isterim. Gelsem acabâ yine göremez miyim lütfen bildir.

Bir taraftan da diğer müz'ic bir şey vardı ki, o da bütün servetimin 9 liradan ibaret olması idi. Hane kirâ ister; hizmetçi aylık, bakkal ve kasab para ister. Ve zaten bir mektûbu ile İsmail Hakkı Paşa bu keyfiyeti de iş'ar etmişti. Bu hususta Esad Bey, biraderi Adliye Nazırı Necmeddin Bey imdâdına yetiştiler.

Mektublarına cevaben kendisine şu mektûbu göndermiş idim:

Bâb-1 Meşihat'ta Kassam Müşâviri Turşucu-zade Esad Beyefendi'ye

Aziz kardeşim,

Mektûbunu aldım. Eve gidip tesviye-i umûr ettiğine ne kadar sevindiğimi bilsen... Var ol kardeş. Biraderlere ve cümleye selâm ve ihtiram.

Hiç kimse ile görüştürmüyorlar. Vâkıâ istintak oldu ve görüşür iken yanımızda adam da bulundurulabilir amma hâlâ görüştürmüyorlar. Ben de sizi çok özledim, fakat görüştürmezler diye gel demeye cesaret edemem. Binbaşı Kemal Bey'e de söyle bir defa. Baki hasretle gözlerinden öperim kardeşim.

fi 20 Temmuz sene (1)326

Doktor Rıza Nur

Bugünlerde idi, ber-vech-i âtî mektûbu aldım:

Arkadaş-ı azîzim,

Sizi görmek için geldim. Şimdiye kadar müsaade olmuyor. İnşaaallah rahattasınız.

Meclis-i Mebusan Reîs-i sânisî

Süleyman el-Bostanî

Tuhaf! Bir Meclis-i Mebusan reîs-i sânisî geliyor da görüştürmüyorlar. Hayretler ettim. Hükûmetin bu muamelesine şaş-tım. Görüştürmediklerine teessûf ettiğimi, kendilerine beni aradıklarından dolayı teşekkür ettiğimi yazdım ve pek bî-günah olarak bu hallere giriftar edildiğimi de ilave ettim. Refîkim Lût-fü Fikri Bey ve daha sair mebuslar ve ahibbâ görüşmek veya beni tahlis için, Sadaret, Dahiliye ve Harbiye Nezaretleri ile Divân-ı Harb'e müracaat ediyorlar imiş; fakat hepsine cevâb-ı red veriliyormuş. Bazısına, "Bu işe karışıp kendinizi de bulaştır-mayınız" bile deniyormuş.

Sabahtan akşama kadar ancak mütalaa ile vakit geçirebiliyordum. Dimağım pek yoruluyordu; fakat vakit geçirecek başka bir çare yok, yine okuyordum. Beni bu ahval arasında terbiyesiz gardiyanların hâli, de pek sıkıyordu. Bir şey lazım oluyor, gardiyanları çağırıyorum. Sonra saatlerce bekliyorum, gelmiyorlardı. Zabıtlarına şikâyet ettim. Zabıt: "İşitmiyorlar da onun içindir..." dedi ve nöbetçi nefere bir düdük verip gardiyan istedikçe düdüğü öttürmesini tenbih etti. Fakat saatlerce düdük öter de yine gelen olmazdı. Siz ise bir ihtiyâc-ı şedid hâlindesiniz, bekleyeceksiniz! Bazı neferler gardiyansız ayak yoluna çıkarmazlardı; gardiyanlar da gelmezdi. Of, ne belâlar çektim!... Gelen gardiyanlarda ise bir surat vardı ki, yüzlerinden düşen bin parça olurdu. Gelir ve gayet giran gelen bir tavr-ı istignâ ve nazla dururlardı. Her ne söylesem çîn-i cebin gösterirlerdi. Hizmet etsinler diye bahşış verdim; onu da almaktan korkarlar idi. O kadar iyi söyledim, hoş tutardım, o da kâr etmezdi. Şikâyet, o da para etmezdi. Bunları yola getirmenin çaresi yoktu. Ben isterse en şiddetli ihtiyac ile öleyim. Onun için bir dakika oturmak veya beni ta'zib fikrine tabaiyyet etmek, elbette benim gibi denî ve idam olunacak bir menfur adamın hayâtından bin kat kıymetlidir. Açlık baygınlıkları ile saatlerce yemek getirtmek için beklediğim çok oldu. Bir gün hattâ aç bile kaldım. Sen aç kalmışsın kime ne!.. Zabıt ve gardiyanlar tok ya! Ne ise sonraları benim gibi mevkuf olup da hademe gibi istihdam edilen jandarma Mustafa onbaşı imdâdına yetişti. Bana iyi baktı, çok hizmet etti. Lâkin bir müddet sonra o da benimle görüşmek töhmetinden nâşî hizmetime gelemeyiz oldu. Zabıt kendisini bundan menetmiş imiş.

Envâ'ı azablar içinde beni iz'ac eden şeylerin biri de kötü lamba idi. Yaktım mı mutlaka kokar ve tüter, sabâha kadar şisesi simsiyah olurdu. Yeni koyduğum yastık yüzünü sabahleyin simsiyah bulurdum. Mebzul bir ter ile de sırsıklam olan yastığa isler iyice yapışır, burnumun delikleri iki sene birbiri üstüne temizlenmemiş soba boruları gibi kurum bağlardı. Ancak 20 ve 30 günde bir defa temizlenen şişe daimâ simsiyah idi. Hiç yan-

masa benim için daha iyi olan bu lambanın temizlenmesini su-ratsız gardiyana yüz acıtmamak için söylemezdim.

Bazen can sıkıntısından bîzar olarak vakit geçirebilmek için odamda olan eşyânın ve etrâfımda görebildiğim şeylerin resim-lerini yapmaya başladım; fakat muhît-i mahdûdum içinde bu da çabucak bitmişti.

Kapıda bekleyen neferler can sıkıntısından çatlar gibi olur-lar ve arada gayr-i ihtiyarî "of!"lar koyverirlerdi. Bunların hücre-i ıztırâbım önünde beklemekten bîzâr olduklarını görünce böyle gayr-i mahdud bir surette bekleyen ve meş'um bir akîbet önünde duran kendime acırdım.

Bir gece sevk ü cebr-i ihtiyac ile abdesthaneye gitmek üzere uyku sersemliği ile yataktan atlamış koşuyordum. Nöbetçi he-men üzerime saldırıp kasaturasını böğrüme dayadı, az kaldı ba-tırıyordu. Aklım başıma geldi, nerede ve ne zincirler altında bağlı olduğumu anlayıp hemen geri çekildim. Nefer havf ü hid-detle karışık bir ra'se ile titriyordu. İşi kendisine anlattım. Mümkün değil müsaade etmiyordu. Dündüğünü müdhiş bir hadi-se zuhur etmiş gibi imdad ister, telaşlı ve sürekli bir surette çal-dı. Bana hain, hain bakıyordu. Yarı gecenin sükûtu, tenhâlığı içinde mahûf birtakım hisler ile melûl melûl odama çekildim. Kasaturadan kurtulduğuma şükrederek oturdum.

Beni her gün muztarib eden bir şey de yemekler ve sular idi. Yemek yemek, dayak yemekten müdhişti. Önüme gelen yemek ve su hapishane memurlarının elinden geçiyordu. Bunların içi-ne bir zehir katılmak endişesi her zaman beynimi oyuyordu. Bir mebusu iftirâlarla buralara sevkedenler için tesnim cinayeti de güç bir şey değildi. Onlar nezdinde her cinayetin icrâsının âsân olduğunu pekâlâ biliyordum. Tesmim ederler, ertesi gün de ga-zetelerde: "Mevkuf olan Rıza Nur Bey, bir vakittir hasta bulun-duğundan dün ecel-i mev'ûdu ile vefat etmiştir" diye ilan ederler. Bu sebeble hasta olduğumu söylemeye de çok vakit cesaret edememiş ve nihayet can havfiyle doktor istemiş idim. Benim için yemekleri kontrol etmek mümkün değildi. Ağzımda öyle nâ-

hoş bir hal ve lezzet vardı ki, yemeğime en acı bir zehir bile katılsa idi yine farkedemeyecektim. Bu mülahazaya mebnî, Taşdelen suyu getirtir ve daimâ mührünü muayene ederek sudan emin olurdum. Lakin yemek için yapacak bir tedbir yok idi. Vakîâ bir de burada tesmim ve ihnâk ile değil ecel-i mev'ûdum ile bile ölsem, halk mutlaka itlaf edildiğime hükmedecek idiyse de, çi-sud ki ben gitmiş olacaktım.

Bu aralık param da bitiyordu. Cebimde dünyâda bütün varım olarak ancak bir iki mecidiye kalmıştı. Esad Bey'e beyân-ı hal ettim, üç lira gönderdi. Bu esnâda hanemdeki kehribâ tesbîhi de istemiştin, onu da gönderdi. Bu tesbih vakit geçirmek için pek çok işime yaradı. Bu sebeble benim için muazzez ve mukaddes oldu. Tahfif-i âlâmıma hizmet ettiği ve bugün o kara günleri bana hatırlattığı için el'an elime aldığım vakit samimî bir dostumla hasbihal ediyorum, beni himaye ve tesliye ediyor zannediyorum. Bu tesbîhi, tevkifimden bir gün evvel haneme gelen Lütfü Fikri Bey hanemde unutup gitmişti.

Biz kendimizi hiç kimsesiz zanneder iken, muhterem bir aile tahlîsim için çalıştığı, para göndererek beni açlıktan ölmekten vikaye ettiği gibi cesur ve hamiyetli Sinoblular, benim her hâlimi küçüklüğümden beri bilip de namusuma emniyet eden sevgili hemşehrilerim, hükûmetin yaptığı işaât-ı kâzibe-i mûhînane ile efkâr-ı umumiyyeyi aleyhime zehirlediği öyle bir zamanda haksızlığa karşı, zamanenin her türlü şiddet-i kahrına rağmen hakkı müdafaaya kıyam edip ber-vech-i âfî telgrafın bir suretini Divân-ı Harb riyasetine, birer suretini de Meclis-i Mebusan riyaseti ile Sadaret'e çekmişler ve bir nüshasını da İkdâm Gazetesi'ne göndermişler:

Mebusumuz Rıza Nur Bey'in Cemiyet-i Hafîyye'ye mensub olduğu iddiâsıyla taht-ı tevkife alınıp hakkında tahkîkât icrâ edilmekte olduğunu evrâk-ı havâdiste gördük. Hayâtını, menfaatini istihkar ederek, vatan ve milleti uğurunda her türlü mehâliki göze aldırarak çalışan mebusumuzun hamiyet ve vicdânına emniyet-i tâmmemiz bulunmak hasebiyle, kendisine

isnad edilen cürmün tahkik ve müttehem olup olmadığına dâir karar itâsı hakkının Kanûn-ı Esâsî'nin 48'inci maddesi mucibince 30 milyon Osmanlı'nın merkez-i vicdânı olan Meclis-i Millî-i Osmanîmize tevdiî ve ol suretle hiyaneti tahakkuk ettiği takdirde aid olduğu mahkemenin vereceği kararı, idam cezâsı dahi olsa ipini kendimiz çekmeye müheyâyâ bulunduğumuzu arz ve istirham eyleriz. 13 Temmuz (1)326

Müftî-i belde İbrahim Hilmi	Müntahib-i sâni Haci Yordan	Müntahib-i sâni Ali Şükrü
Müntahib-i sâni Vasil	Sinob Belediye Reîsi Müntahib-i sâni Râsim	Aleksi Solidis
Obritor Simiridi	Hacı Hasan Efendi-zâde Mehmed Şükrü	Yerebakan-zâde Yorgaki
Altun-zâde Yuvan	Şükrü Bey-zâde Süleyman	Hacı Kara Mehmed-zâde Mehmed
Tarik Müteahhidi Mehmed Ağa	Acenta-zâde Hüseyin	Dizdar-zâde Hakkı
Artin Enfiyeciyân	Artin Bedrosyan	Kâvî-zâde Halil
Cin-oğlu Nikolaki	Hacı Mustafa-zâde Necib	Ali Yazıcı-zâde Rıza
Tahmaz-zâde Ali		

Bi'n-nefs şehirde bulunan müntahib-i sâniler ile bilcümle eşraf bu telgraflarına cevab olarak Devletlü Fehametlü Sadria-

zam İbrahim Hakkı Paşa hazretlerinin vîcdâr-ı adâlet-nişânından cevâb-ı âtiyi almışlardır:

SİNOB MUTASARRIFLIĞI'NA

Rıza Nur Bey'in tevkîf olunmasından dolayı bızı ifadeyi hâvî Sinob merkezinden çekilen telgrafnâme mütaka olundu. Mûmâ-ileyh hakkında icrâ edilmekte olan tahkîkâtta hasıl olacak neticeye göre muktezâ-yı adâletin icrâsı tabîî bulunduğundan telgrafnâmenin mürsillerine tefhîmi.

15 Temmuz sene (1)326

Sadriazam Hakkı

Ahalînin telgrafnâmesinin tahrîrinde benim bir dahlim olmak imkânı olmadığı gibi, bunu yazanlar akrabâ ve taallukatım dahi değildir. O vakit herkes edilen işa'at ve rivâyât- gûnâ-gûn ile töhmetli olduğuma kanaat getirmişti ve beni pek iyi tanıyanlar bile hiç olmaz ise tereddüde düşmüşlerdi. Hakîkâî takdir ve halkı ikaz ederek Sinoblulara ile'l-ebed herkesin muhabbetini celbettirecek olan bu telgrafın yazılmasına Sinoblu Yüzbaşı Doktor Şerefeddin Bey sebep olmuştur.

Ben bunlardan bî-haberim; muhît-i maksûremde, küçücük âlemimde canımla uğraşıyorum. Can sıkıntısı içimi yiyor. Ara sıra göğsüm kabarıp kabarıp da gayr-i ihtiyarî bir nevi "of!" veya "ah!"lar çıkıyor ki dolgunluğu, inbisâtı, harareti sinemi ve hançeremi yakıyordu. Ömrümde ahların, ofların bu türlüünü hiç bilmezdim; tadını tatmamış idim. Bir sene mukaddem Paris'e gider iken vapurda tesadüf ettiğim Düyûn-ı Umumiyye memurlarından ve Murad Bey'in yâr-ı vefadârı ve felaket refiki Zeki Bey⁽¹⁾ 31 Mart'ta hapisnede çektiklerini anlatır ve orada kopardığı ah ve ofların taklidini yapardı. Ben müteessir olur-

(1) Bu kitâbın tahrîrinden sonra şehid edilmiştir.

dum; fakat iyice hiss ve takdir edemediğimi işte burada anlıyordum. Hüdâ hiçbir ferd-i vatana böyle sûzişli, elemli ahlar, oflar göstermesin, Zeki Bey midesinin ve idrârının hâlini de anlatmıştı. İşte o ahvâl-i maraziyye bende de bi-temamihâ hasıl olmuştu.

Gece oluyordu. Her tarafı derin bir sükût kaphıyordu. Hür insanlar istirâhate daldıkları gibi ben de yatağıma uzanıp hazin hazin düşünüyor, kara hülyâlara dalıyordum. Ara sıra derinden, sanki yerin dibinden gelir gibi ve zelzele seslerine benzer bir halde müteselsil zincirlerin feryâd-ı can-hırâşı karanlık ve sükûtun narin gışâsını yer yer yırtıp zindânın her tarafına doluyordu. Bu geçiyor, arkasından bir çığlık, bir feryâd-ı meded kopuyordu. Arkasından da inlemeler ve uluma gibi bir şeyler geliyordu. Bir defa yataktan kalkıp, "Bunlar nedir?" diye nefere sordum. "Köpek uluyor!" cevâbını aldım. Halbuki bunların köpek uluması değil, birtakım masum benî Adem'in işkenceler, ezâlar altında kopardıkları yürek parçalayıcı feryadlar, âh ü figânlar, birtakım cânından biktırılmış zavallıların enîn-i nevmidaneleri olduğunda şübhe yoktu.

Bir gece uyuşuk bir uyku ile bihoş olmuşum. Gözümün önüne bir sahil, koca bir dağ ile beraber geldi, dikildi. Orada denizin daimâ pâyını fırtınalı dalgalarla döğdüğü belli olan birtakım mahûf kayalar ve onların aralarına yerleşmiş korkunç, vahşî boşluklar vardı. Bu kûh-ı azîmin böğürlerinde, şurasında burasındaki o karanlık hufreler, açılmış dev ağızları gibi görünüp duruyor ve dehşetler veriyordu. Fakat en sâkit bir yaz gecesi gibi deniz, her yer sâmit idi. Kâinat donmuş kalmış gibi idi. O derinlerden, bir mahzenimsi yerden gelir gibi bir enîn, bir bükâyı îmdad, bazen can-hıraş ve dil-şikâf bir şiddet-i nâ-mahdude alan bir vâveyla, cehennemî bir azâbın feryâd-ı teessürâtı geliyordu. Bir mazlûmun birkaç haydudun eline düşmüş, parçalanmakta olduğuna hükmediyordum. Merhametten yüreğim sızlıyordu. Havl-i can ile bu kâbustan uyandım; sıçramışım.

Pek dehşetli, boğucu bir kâbustan uyandım zehâbında iken

birbirini vely eden değnek darbeleri tarrakaları aklımı başıma getirdi. Aman Allah! Bir zavallıya öyle dayak atılıyor ki, darbelerden bütün zindânın binâsı sarsılıyor. Dayak sadâları ile beraber kükreyip köpürmüş bir insanın nehk-ı tehevürü ve bir bîçare benî Adem'in zebûnane ve mezbuhâne inlemesi birbirine karışıyordu.

Bu zulm-i azîmin huzûr-ı dehşetinde tüylerim ürperdi, tir tir titredim. Bir taraftan dayak darbelerinin hasıl ettiği ihtizazlar ile zâlimin âvâze-i gazabının, diğer taraftan mazlûmun dûd-ı memdud âhının müvazî birer sütun hâlinde ayaklanmış, samt-i leylden istifade ederek -âdil ve kâhir bir kuvve-i âliyyeye görünmek ve yerdeki zulümleri göstermek üzere-bu dâr-ı vahşetten âheste âheste arş u semavâta doğru yükseldiğini görür gibi oldum. Kalbim zâlim için gayz ü kin ile, mazlum için merhamet ve rikkat ile doldu.

Gitgide sadâ-yı mütehevvirde teab âsârı zuhûra geliyordu. Bir aralık dayak sadâları kesildi. Lakin gazabını yenememiş olan vahşî daha "bîtmedi!" diyordu. Biraz sonra dayak sesleri yine başladı. Nihayet darbelerin devâmına rağmen âh ü figânlar kesildi. Uyandıktan sonra yüz değnek kadar saydım. Madrub bayılmış olacak ki, ses kesildi ve biraz sonra da darb bitti. Saate baktım, nısfu'l-leyli üç geçiyordu. Of, bu tüyleri ürperten dehşetlerle uykum kaçtı. Büzüldüm kaldım... O geceyi nasıl geçirdiğimi artık bilmiyorum!..

Sabah oldu. Kemâ fi's-sâbık su serpenlerin gürültüleri işitildi. Baktım, bir alay mevkıflar. Koridorları suladıktan sonra ellerinde kovalar ve paçavralar, odamı temizlemek üzere içeri girerler. Bunların birisi 19-20 yaşlarında genç bir çocuk. Yüzü aynı ile sarı bir kamelya rengini almış. Gözlerinde dehşetli azabların ta'bı, bîzarlığı âlâmı okunup duruyor, ölüm korkuları lemaları âşikâr görünüyordu. Sîmâsında asabî bir hastalık hâli de vardı. Bu çocuğun akşamları gazcının arkasında gaz tenekesini taşıyan ve her geldikçe gözlerimin içine merhamet diler bir nazar, benden bir şey bekler gibi bakan kimse olduğunu anladım. Ne-

fer gazını kendisi taşıyor, mevkufa yükletiyordu⁽¹⁾. Diğeri sevimsiz sîmâlı, bir karış sakallı bir adam idi. Kurnaz, faal olduğu gözünden, hareketlerinden belli idi. Bunların birkaçı da dışarda durdular. Sevimsiz sîmâlı olan kimse bezle zemîni siler iken yanına yaklaşıp Fransızca olarak: "Ne vakit kurtulacağız?" diyerek mesele-i ma'lûmeye girişti. "Sen kimsin?" dedim. "Ben de sizin gibi aynı sebebden buradayım." cevâbını verdi. Ben başka cevap vermedim. Çünkü bunun hi kûmet tarafından ağzımdan lakırdı almak için bu hâle konarak gönderilmiş bir casus olabileceğini düşündüm. Meğerse bu adam Samsun'dan getirilmiş Hayik Efendi isminde biri imiş. Ora Avusturya konsolosu memurlarından olduğundan Avusturya sefaretinin müdahalesi ile biraz sonra tahliye edilmiş. Rivayete göre Topal-zâde Osman Bey'i ihbar eden bu imiş. Osman Bey bu esnâda lâkayd bir tavırla kapıda duruyordu. Odayı temizleyip gittiler.

Bir taraftan da her biri bir hava çalan gazeteleri dinleyelim.

16 Temmuz (1)326 İstanbul'da:

"Tahkîkât henüz bitmedi. Mevkufinin adedi ellidir. Tanin, Yıldız'da Şerif Paşa'nın yeniden birtakım jurnali çıktığını yazıyor. Cemiyetin 10 şubesi ve her şubenin bir reîsi, bir kâtib ve bir fedaîsi vardı. Teşkilat mükemmel değildi. Kemal'in böyle yapması cemiyeti kuvvetli göstermek maksadına mübtenî idi. Her yeni dahil olana âzânın mikdârını fazla göstermek için yüksek numaralar verilirdi. Meselâ Sivas Telgraf Müfettişi Niya zi'nin numarası 110 idi. Fakat orada kendisinden başka kimse yoktu. En ehemmiyetli şubelerin Fatih, Akşaray, Sultanahmed, Kadıköy ve Beşiktaş şubelerinin olduğunu tahkîkât göstermiştir. Şurası muhakkak ki, göstermek istedikleri kuvveti hiçbir şube haiz değilmiş.

Şimdiye kadar tevkif olunan kadın, Kemal'in zevcesidir. Tekrar ederiz, cemiyetin âzâsı ekseriyetle hafiyeler ve gayr-i

(1) Sonradan öğrendim. Bu çocuk maarif memurîninden Sırrı Bey'dir.

memnunlardır. Fehim Paşa'nın komiserlerinden olan Necib, cemiyetin büyük işlerine memur edilmişti.

İskeçe'de Hafız Efendi yakalanmış ise de üzerinde Şerif Paşa'yı tenkid eder bir vesika zuhur etmiştir. İzmir'den gelen mevkıfların ahvâli dâi-i şübhe ise de bir vesika bulunamadığından cezâları zaif olacaktır. Topal-zâde'nin üzerinde bir nüsha Meşrutiyet ile Şerife yazılmış Fransızca bir mektub zuhur etmiştir. O mektubda Şerifi medh ile tuttuğu yolda devâmını tavsiye ediyor.

Trabzon tahkîkâtı henüz bitmemiştir."

Aynı tarihli La Turquie'de:

"Şerif Paşa'nın zevcesi İstanbul'a gelir iken bu işte sarf olunmak üzere elli bin lira ile gelmiş ise de tahkîk edildiğine göre İstanbul serserileri bundan istifade edememişlerdir."

17 Temmuz (1)327 tarihli Jön Türk'ün başmakalesinden:

"Biz daha inkılab içindeyiz. Mevcât-i inkılabât, fırtınadan sonra denizin dalgalarının devamı gibi devam eder. Bu her millette böyledir. Mahvedilmiş menfaatler, hırslar, adavet-i şahsiyeler bunun esbâbıdır. Her idareden memnun olmayanlar onun imhâsına çalışırlar. Bu hal Almanya'da da, Fransa'da da el'an vardır.

Bu tehlikeler meşrutiyeti tutacak bir kuvvetin vücûduyla zail olur ve şurasına memnun olalım ki, kabine bu gibi ahvalde cesurâne hareket edip aslâ ricat etmiyor. Hattâ azim bir mesuliyeti deruhde ederek mebus bile tevkif etti.

Vâkıâ bir mebusun tevkifi âdî bir iş değildir. Bir millet idare ve hakimiyetinin muhafazasını ne kadar düşünürse vekillerine de o kadar mu'afiyet vermelidir. Bir millet için meb'ûsunun şahsı da kendisi kadar mukaddes olmak lâzımdır. Hakikaten hürriyet-i umumiyye ancak mebusların selahiyet-i vâsiaları ile muhafaza olunabilir.

İşte bu esbâba binaen zannediyoruz ki, kabine bu kadar vehametengiz, bu kadar mühim bir fiili işlemekten evvel şübhesiz mebusun bu fesâda iştirâkini mübeyyin vesaiki iyice tedkik ettikten ve töhmete dair vâzih ve kat'i bir kanaat hâsıl ettikten sonra tevkîfe kıyam etmiştir. Yoksa vatana ve bütün âlem-i medeniyete karşı böyle bir mesuliyeti üzerine alamazdı. Ahmed Rıza Bey kendisine düşen vazifeyi derhal îfâ edip esbâb-ı tevkîfini hükûmetten sormuştur. Bu suâli ber-şikâyet ta'kib etmediğinden, hükûmet tarafından kendisinin ikna olunduğunda şübhemiz kalmamıştır.

Bundan başka kabine âzâları da aynı millet vekilleri değil mi? Böyle hafiflik edip yarın kendi başlarına gelebilecek bir şeye müracaat ederler mi?

Bütün bu mülahazat bize zannettiriyor ki, hükûmet işi pek iyi bilerek ve esbâb-ı mücbire görerek tevkîfi icrâ etmiştir. Hükûmet, sûret-i mutlakada töhmet irâe eder ahval karşısında mevki ve rütbeye bakmayarak vazife-i mukaddesini yapıyor. Eğer bu suretle hareket etmese idi vatanın gazabını kendisine celbedecekti.

Lâkin şimdi hükûmete başka bir vazife daha terettüb ediyor. O da bu husûsa dair olan bütün vesaiki neşretmesidir. Bununla her işte hüküm-fermâ olan tereddüd ve şübheleri izale edeceği gibi, aynı zamanda bu babda tenkîdât-ı gayr-i layika neşretmekten feragat etmeyen düşmanlarını da silahsız bırakacaktır."

17 Temmuz (1)326 La Turquie'de:

"Kemal'in zevcesinden başka daha birçok kadınların mevkuf bulunduğunu Tanin tekzib ediyor. Divân-ı Harb, Cemiyet-i Hafıyye'nin dosyasını ikmal ettikten sonra bir hûlasasını memaliki ecnebiyedeki süferâ-yı Osmaniyye'ye göndermesi için fezlekeyi Harbiye Nezareti'ne teslim edecektir. Süferâ hükûmât-ı ecnebiyyeyi bu hususta haberdar edeceklerdir. Dahiliye Nazırı da bir suretini vâlilere gönderecektir."

21 Temmuz İkdam'da:

CEMİYET-İ HAFİYYE

"Bursa Polis Müdürü Salih Efendi, şehir-i mezkûrda icrâ edilen tahkîkâtın neticesi hakkında tanzim ettiği raporu Emniyet-i Umumiye Müdiriyeti'ne takdim etmek üzere şehrimize muvasalat eylemiştir.

Bu rapordan sonra bir ictimâ akdedilmiş ve bilcümle polis müdürleri bu ictimâda hazır bulunarak bu mes'ele hakkında ittihâzı lâzım gelen bazı tedâbir tezekkür olunmuştur.

Gâlib Bey her gün Divân-ı Harb'e azimetle ahvâl hakkında ma'lûmat vermektedir.

(Osmanischer Lloyd)

*

Heyet-i tahkikiyyece bir iki gün zarfında ikmâl-i vazife edileceği istihbar kılınmıştır.

Kadın mevkûfından el-yevm Kemal Bey zevcesinden başka kimse kalmamıştır. Heyet-i tahkikiyye taşralarca icrâ kılınan tahkîkâtın dosyalarını dahî tedkik eyledikten sonra umumî fezlekeyi tanzim eyleyecektir."

24 Temmuz İkdam'da:

CEMİYET-İ HAFİYYE

"Samsun'da münteşir Aks-i Sadâ Gazetesi'nde okunmuştur:

Tanin Gazetesi, Trabzon'da Cemiyet-i Hafîyye'ye mensub iki kişi der-dest edilmiş bulunduğunu ve bunlardan biri Samsun

eşrâfından Top-zâde Osman Efendi isminde biri olduğunu yazıyorsa da refikimizin verdiği malûmat muhtâc-ı şahihtir. Tanin'in Trabzon'da der-dest edildiğinden bahseylediği iki kişi, Samsun'da yakalanmış ve bunlardan biri Samsun eşrâfından Top-zâde Osman Efendi olmayıp -evvelce yazmış olduğumuz vechile- Fatsalı Topal-zâde Osman Bey, diğeri de Samsun'da komisyonculuk ve silah ticaretiyle iştigal eden Hayik Efendi nâmında bir Ermeni gencidir.

Demokrat Cemiyeti Anadolu murahhaslarından ve reji tercüme ketebesinden olan Topal-zâde Osman Bey'in mûmâ-ileyh Hayik Efendi vasıtasıyla Samsun'a Meşrutiyet Gazetesi celb eylediği, ikametgâhında icrâ edilen taharriyat esnâsında elde edilen ve mahûd Şerife hitaben yazılan Fransızca bir mektub müsvedesinden anlaşılmıştır.

Bu mektubda -Tanin'in dediği gibi- Meşrutiyet Gazetesi ve sahibi Şerif hakkında bir çok medayih bulunmaktadır. Ez-cümle mektûbun bir fıkrasında, Meşrutiyet fesad-nâmesi sahibinin efkâr-ı âliyye ve hissiyât-ı vatan-perveranesinden(!) bahsedilmiştir.

Topal-zâde Osman Bey, idare-i sabıka zamânında pederinden mevrûs bir servet-i azimenin Paris'te altından girip üstünden çıktıktan sonra maksat-ı re'si olan Fatsa'ya tehy-i dest olarak avdet eylemiş ve ilân-ı meşrutiyeti müteakib Trabzon mektebi-i idadîsinde bir muallimlik yakalamışsa da hissiyât-ı diniyeden muarrâ bulunması ve Trabzon'da münteşir gazetelerden birine muhill-i ittihad bir makale yazması Trabzon'dan kovulmasını mucib olmuştur. Hiç bir mesleğe intisab etmemiş, hiç bir yerde dikiş tutturamamış olan Osman Bey, bir aralık Van vilayeti meclis-i idâre baş kitabetine tayin edilmiş ise de orada üç, dört aydan ziyade kalamayarak bi'l-istifâ Samsun'a gelmiş ve bu sefer de rejiye intisab eylemiştir.

Topal-zâde Osman Bey, bir vakitler Ahrar Cemiyeti gayretkeşliğinde bulunmuş ve bu cemiyetin sukûtundan sonra Demokrat Cemiyeti'ne intisab etmiş ve daimâ İttihad ve Terakki Cemi-

yet-i muhteremesi aleyhinde sû-i nazarı câlib tasnîat ve tevezîrât ile uğraşmıştır.

Ahîren ikametgâhında bulunan evrak münderecâtından mûmâ-ileyhin Trabzon'da birkaç kişilerle münasebeti olduğu istidlal ediliyor ki, bunlar meyânında Meşrutiyet Gazetesi'ne "Anadolu Muhabiri" imzâsıyla yazı yazan bir şahıs dahi mevcud imiş.

Osman Bey, Şerife hitaben yazdığı mektubdan sarahaten anlaşıldığına göre, Meşrutiyet fesad-nâmesini mechul bir vasıta ile Samsun'a celb etmekte iken bu vasıtanın gaybûbetine binaen refiki Hayik Efendi, adresiyle celbini münasib görmüştür. Hayik Efendi, Samsun Fransız konsolos-hanesi tercümânı Agob Efendi'nin damadıdır."

24 Temmuz (1)326 La Turquie'de:

"Dün Lütfü Fikri Bey Harbiye Nezareti'ne gidip Rıza Nur Bey'i ziyaret etmiştir. Ba'dehû Divân-ı Harb Reîsi ile görüşmüştür."

26 Temmuz İkdam'da:

CEMİYET-İ HAFİYYE

"Cemiyet-i Hafîyye hakkında Divân-ı Harb hey'et-i tahkîkiyyesince tahkîkâta devam olunmakta olup yakında tanzim olunacak kararname ve tahkikat evrakı Divân-ı Harb-i Örfî'ye tevdi olunacaktır. Şimdiye kadar tahkîkâtın ta'mîkinden cemiyet-i mezkûreye yalnız altı yüz kişinin dâhil olduğu anlaşılmış ve bunlardan ekserîsinin dahi mes'eleyi lâıykıyla anlamaksızın iğfal edilerek cemiyete intisab ettikleri tezâhür eylemiş olduğundan, merkûmânın yalnız lüzum görülürse ifadelerine müracaat edilecektir."

Biraz da Tanin'in terennümâtını dinleyelim.

28 Temmuz tarihli nüshasında:

CEMİYET-İ HAFİYYE TAHKİKÂTI

"Hafiye Şerif'in blokları:

Hafiye Şerif ne utanıyor, ne de sıkılıyor... Atina'da tanassur eden Kemal'in vasıtasıyla mütekarribü'l-hulûl olan Ramazân-ı şerifte İstanbul'da "şeriat isteriz!" diye kıyam yapmak için çalışan bu âdi hafiye bozuntusu, bu memleketin pek çok muhtac olduğu sükûn ve huzûru ihlal etmek için müracaat etmedik vasıta, irtikâb etmedik habaset bırakmıyor.

Cemiyet-i fesadiyyesi yakayı ele verdikten, bütün mahiyetleri meydana konduktan sonra şimdi de artık başka vasıtalara müracaat ediyor, açıktan açığa efkârı dûcâr-ı havf ü haşyet etmek istiyor. İstihbarâtımıza nazaran Şerif Paris'ten Selanik'te mevhum birtakım eşhâsa asl ü esâsı olmayan birtakım adreslere: "Merak etmeyiniz, muvaffakiyet pek karibdir!" meâlinde telgraflar çekiyormuş. Gûyâ bu suretle hem hükûmeti şaşırtmak, hem de bu vasıta ile efkâra şübheler, tereddüdler, korkular vermek istiyor.

Velhasıl hafiye Şerif utanmıyor!

Tevkifhânede:

El-yevm heyet-i tahkikiyye, tahkikât ve tedkikâtı ta'mik ediyor. Tahkikatın tarz-ı cereyânı mevkufların ittihaz edecekleri tarz-ı harekete mütevakkıf olduğu cihetle el-yevm mevkufların meyânındaki hâlet-i ruhiyyeyi bilmek lâzımdır. Bizim aldığımız ma'lûmâta göre el-yevm mevkuflar arasında iki nevi hâlet-i ruhiyye, binaenaleyh iki nevi cereyan vardır. Bunlardan birisi tarafdâr-ı itiraf, diğeri tarafdâr-ı inkâr. Fakat, tarafdâr-ı itiraf olanların daha kuvvetli oldukları anlaşılıyor. Bilhassa evvelce

de yazmış olduğumuz vechile mevkûfın meyânında kadınların da bulunması bu itirafâtı teshil ediyor. Fakat bazıları var ki, inkârda mutlaka ısrar etmek istiyor.

Bununla beraber mevkûfın meyânında bazıları bilhassa evvelce de böyle harekâtta bulunan birisi var ki, mutlaka herkesin itiraf etmesini istiyor, bu suretle tahkîkâtın çabuk bitmesine ve ne olacaklarsa olmalarına tarafdâr görünüyor. İşte bu adam⁽¹⁾, böyle inkâr tarafında ısrar edenlerin karşlarına geçerek uzun uzadıya âdetâ irâd-ı nutuk edercesine: "Bir kere ne olduysa oldu, iğfal edildik, yanlış yola saptık, yapmayınız. Biz fenâlık etmek istedik. Fakat bârî söyleyelim de iş tamamiyle anlaşılın, ma'lum olsun. Biz vatana fenalık etmek istedik. Halbuki şimdi bunun ne kadar fenâ bir hareket olduğunu anlıyorum. Bârî şimdi de herşeyi söylemek suretiyle bu fenâlığın derecesini azaltalım!" diye yalvarıyormuş. Mevkûfın arasındaki Rıza Nur Bey, henüz kâmilan itiraf etmiş değildir. Yalnız önceleri kemâl-i şiddetle inkâr etmişken bilahare tereddüdler, tenakuzlar içine düşmüş, nihayet de dolaşıklı birtakım itirafatta bulunmuştur.

İzmir'de:

İzmir'de de cemiyet-i fesadiyye ile alakadar bazı eşhas derdest edilmiş olduğunu evvelce yazmıştık. Yıldız Telgrafhânesi Başmüdürü Mehmed Arif Bey ve davâ vekili Hacı Hilmi Efendi'nin oraya da giderek polis tarafından derdest edildiği ve bunların orada yalnız polis Dursun Efendi'yi iğfale çalıştıkları ma'lûmdur.

İzmir'den aldığımız ma'lûmât-ı hususiyyeye nazaran bu adamlar İzmir'e vakîâ iş yapmak için gitmişlerse de hiçbir şey yapmaya muvaffak olamamışlardır. Hükûmet, bi't-tabii bu meselede son derecede dikkatle tahkîkât icrâ etmiş olduğu cihetle, her halde İzmir'de bunların şerikleri bulunmadığından ve hiç bir şeye muvaffak olamadıklarından emin olabiliriz.

(1) Bu Münir'dir.

Tahrirât-ı umumiyye:

Vilâyât ahalisi şübhesiz ki meşrutiyetin lezzetini tatmaya, İstibdâdın nasıl müdhîş bir idare-i zalimane olduğunu hakkıyla anlamaya başladılar. Bunun bir misâlini de bu Cemiyet-i Hafîye münasebetiyle görmek saadetini hissediyoruz.

Filhakika İstanbul'da idare-i hazırayı alt üst etmek isteyen hafî bir cemiyet bulunduğu havâdisi vilâyatta intişar ettiği zaman pek çok fenâ bir tesir husûle getirmiştir. Halk bu hususta ma'lûmât almak, idare-i hazıra aleyhindeki tasavvurat ve tertibâtın ehemmiyetsiz bulunduğuna kanaat hasıl etmek için müteaddid defalar valîlere, mutasarrıflara müracaat etmişler, onlar da keyfiyeti Dahiliye Nezareti'ne yazmışlardır.

Dahiliye Nezareti dün bu müracaâta cevaben bir tahrirât-ı umumiyye hazırlamıştır. Nezaret bu tahrîratta İstanbul'da hükûmetin nazar-ı dikkatinden kaçamayan bu Cemiyet-i Hafîye'nin hiç bir iş yapacak mahiyette olmadığını, "para çekmek isteyen birtakım esâfil ile iğfal edilmiş bazı sâde-dilândan mürekkeb" bulunduğunu, el-yevm hükûmetin her türlü harekât-i irticâ-kârâne ve fesad-perveraneyi derhal kemâl-i şiddetle te'dib edecek derecede kuvvetli olduğunu, bundan maadâ böyle bir cemiyetin vücûdunu pek çok zaman evvel keşfetmiş bulunduğunu ve hiç bir vakit bu gibi teşebbüsleri nazar-ı dikkatten kaçırma- yacağından emin bulunmak lâzım geleceğini bildirmiştir."

28 Temmuz Yeni Gazete'de:

CEMİYET-İ HAFİYYE HAKKINDA

(İslahât-ı Esasiyye) Cemiyeti'nin makasîd ve tarz-ı teşkilâtı hakkında (Berliner Tageblatt)'ın İstanbul muhabiri gazetesine uzunca bir mektub göndermiştir. Mektûbun başında cemiyeti ölü doğmuş bir çocuk veya münasebetsiz vesait ile müretteb bir teşebbüs diye telkib ediyor. Bu teşebbüsün neticesiz kalacağını

tabii anlattıktan sonra, İttihad ve Terakki Cemiyeti ile Cemiyet-i Hafıyye'nin teşkilâtı beyninde bir mukayese yapıyor. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin muvaffakiyet ihraz etmesine, teşkilât-ı hafıyyesindeki mükemmeliyeti sebep gösteriyor. Bu babda diyor ki: "Cemiyet âzâsı, sair âzâdan dört kişiden fazlasını tanımazdı. Bunun için tevkif edilen âzâ en müdhiş işkencele-re bile maruz olsa, cemiyetin teşkilât-ı umumıyyesi hakkında mâlûmât vermesine imkân yoktu. Bir de cemiyet şubelerinin reis ve kâtib gibi memurîn-i daimesi bulunmadığı için, âzâ beyninde rekabet ve münâferet-i şahsiyye zuhûruna sed çekmiş demekti. Ma'lûm olduğu üzere rıyasete ve mümtaz mevakiye geçmek hevesi, ale'l-ekser cemiyet-i hafıyyeler içinde nizâ ve tefrika zuhûruna sebep olur.

Buna mukabil Islahât-ı Esasiyye'nin 7 ilâ 9 âzâdan mürekkeb klüpleri, klüplerin reis, kâtib, propagandacı ve fedaileri vardı. Muhtelif klüplerin âzâsı da birbirini tanırdı. Zaten yeni âzâ kayd ve kabûlü için müracaat edilen usûle nazaran bu cemiyetin hafî bir halde kalması imkânsızdı. Meselâ kadro haricinde kalmış bir memur aynı halde bulunan bir refikine tesadüf edince kendisini bir kenâra çeker, cemiyetin istibdâdını kırmaya ve kadro haricinde kalanları şerefli mevkilere geçirmeye çalışan bir komitaya mensub olduğunu anlatır ve: "Senin cemiyet aleyhinde bulunduğunu bilirim. Elbette bizimle berabersin" derdi. Bunun üzerine iki refik el ele tutuşur, yeni âzâ bir de yemin eder ve bu suretle Cemiyet-i Hafıyye'ye dahil olmuş olurdu. Bu tafsilat hayalî değildir, tevkif edilen cemiyet âzâsının ağzından işitilmiştir.

Cemiyetin Beşiktaş, Kadıköy, Üsküdar, Fatih ve Sultanahmed klüpleri, bu klüplerde cem'an seksen âzâsı vardı. Bununla beraber Islahât-ı Esasiyye'yi, teşkilât-ı hakikiyyeye malik bir cemiyet addetmek kabil değildir. Cemiyet İttihad ve Terakki Cemiyeti'ni taklîde özenmekle beraber teşkilat husûsunda hiç muvaffakiyet göstermemiştir. Bu sayededir ki, zabıta âzâdan üç kişi tevkif eder etmez cemiyet ahvâl-i umumıyyesi hakkında ma'lûmât-ı tâmmе istihsal etmişti. Âzâdan her biri, başkaları-

nın kendisini baştan çıkardığını ileri sürdüğünden bilcümle âzâyı bulup tevkif etmek hep kolay olmuştu.

Bir de İttihad ve Terakki Cemiyeti vesait-i mâliyye cihetini temin etmiş olduğu halde Islahât-ı Esasiyye'nin Şerif Paşa'nın servetinden başka hiç bir menba-ı vâridâtı yoktu. Bu cihetle Şerif Paşa'nın kesesinden tahammülünün fevkinde bir mikdarda paralar çıkmıştır.

Cemiyet-i Hafîyye'den en ziyade zarar gören adam Şerif Paşa'dır. Doktor Rıza Nur Bey ve Miralay Mustafa Nâtik Bey de [mûmâ-ileyh Kasel'de üç sene bulunmuş ve vaktiyle Osmanlı ordusunun ıslâhına memur olan Gromikof Paşa'ya yaverlik etmiştir.] çılgınlıklarının cezâsını çekmişlerdir. Bu iki zat, pîş-i hayâlde kendilerini nâzır görüyorlardı. Biri Dahiliye, diğeri Harbiye Nezaretini gözüne kestirmişti. Şimdi senelerce kürekte kalarak rahat rahat ihtilâl planları yapabileceklerdir. En büyük mesuliyet, rûsûmat memurlarından ve Abdülhamid'in hafîyyelerinden Kemal Bey'e aiddir. Vaktiyle tanassur etmiş bir hain olan merhum, Cemiyet-i Hafîyye meydana çıkmazdan evvel vakt ü zamâniyle memalik-i ecnebiyyeye İstanbul'dan "hareket" etmiştir.

Cemiyetin esas maksadı, Mahmud Şevket Paşa ile Talat ve Necmeddin beyleri itlâf etmek idi. Cavid Bey, Genç Türkler'in büyük bir istinadgâhı olduğu halde idam listesinden haric bırakılmıştı. Çünkü hükûmet-i müstakbelenin haricî istikrazlar akdi için ona ihtiyâcı vardı.

Garibdir ki cemiyetin hun-âlud maksadı ile "vasıta-i ihtilâl-kâranesi" beyninde büyük bir mübayenet mevcuddu. Ramazan'da Fatih cihetlerinde, ellerinde sigaralar olduğu halde açık saçık fahişeler dolaştırılacak ve bu sayede halk ihtilâle mecbur edilecekti.

Islahât-ı Esasiyye mâzîye karışmıştır. Onun yerine geçecekler de aynı akıbete dâcâr olacaklardır. Bunlardan yalnız İttihad ve Terakkî Cemiyeti istifade edecektir. Bu sâyede bütün Os-

manlılar anlamışlardır ki, İttihad ve Terakki'ye karşı hafî cemiyetçilik etmek nâ-be-mahaldir. Bi'n-netice İttihad ve Terakki'nin resanet-i siyasiyyesi artmıştır. Bu, şâyân-ı memnuniyet bir şeydir. Hükûmet-i Osmaniyye'nin Osmanlı idare-i meşrutasına dost olanların ve bilhassa Almanya ile Avusturya'nın menfaati, Osmanlı hükûmet fırkasının kuvvet bularak vezaif-i müşkilesini ifâ etmesini icab eder. Bu babda istimal edilecek vesâitin herkesi memnun edip etmemesi ikinci bir meseledir. Osmanlıların gayesi idare-i hükûmete muktedir adamlar yetiştirmek olmalıdır. Bu adamlar elde olunca her şey yoluna girer, ticaret ve sanayi terakki eder. Siyaset-i hariciyye de muvazene-yi bulur."

1 Ağustos (1)326 Jön Türk'te:

"Geçen hafta Meclis-i Mebusan reîs-i sânisî Süleyman Bostanî Efendi, Doktor Rıza Nur Bey'in muvakkaten tahliye-i sebîli için Divân-ı Harb Reîsi nezdinde teşebbüsatta bulunmuş ise de kanûnun müsaid olmadığı ve tahkikatın henüz bitmediği cevâbını almıştır. Bu müracaat, Ahmed Rıza Bey'in muvafakat-i tâmmesi ile olmuş ve müşarün-ileyh, seyahati hasebiyle bizzat kendisi gidememiştir."

Tevkîfim kırk gün kadar olmuştu. İztırablar, azablar, can sıkıntıları, sû-i tegaddî, ter, hastalıklar, vücûdumda teraküm eden kirler, rutubet beni za'fa düşürmüş ve nevrasteniyi ileriye götürmüştü. Bu aralık içi bir mezbele kadar pis olan hapishanemizin dışı tamir ve telvin edilerek yaldızlanıyordu. Kulağımı patlatan pat kütler ile beraber bütün toz ve kirler de tamamiyle içerde idi. Bir yer tamir olunur iken orada kimse oturamaz. Odanın muvakkaten olsun tebdîli lazım geldiği halde o da yapılmadı. Tırnaklarım da o kadar uzamıştı ki, kazma gibi olmuş tabîrine mâ-sadaktı. Daimâ kirle dolar, bir kibrit çöpü ile temizlerdim; yine bir saat içinde simsiyah olurdu. Nihayet ben de tat-hirattan vazgeçtim. Elime çakı bıçak verilmiyordu. Yemekte bile bıçakla beraber çatal yoktu. Her şeyi elimle veya kaşıkla yedim. Sakalım uzamış, yüzümü gayet sıcak tutuyor ve boynumu

tahriş ediyordu. Sakalın arasına teraküm eden terden alt dudak-
gım ile çenemin arası da kabarmıştı. O kadar terliyordum ki,
yüzümden hiçbir dakika terin eksik olduğunu bilmiyorum. Kal-
bime ara sıra şiddetli bir çarpıntı geliyor, bayılır gibi olup yata-
ğa uzanıyordum. Bu hafakanlar bazen o kadar şiddetli oluyordu
ki, hemen öleceğim zannediyordum. Nabzımı muayene ediyor-
dum; inkitâlar vardı. Bunlar ise kalbin za'f ü hüzáline delâlet
eden vahim alâmetlerdi. Bunları bir tabibin kendi nefsi üzerin-
de bulması pek müdhiştir. Baş ağrıları ise çekilmez dereceyi
bulmuştu. Sigara ve kahveyi terkedip bir daha içmedim. Bir ta-
bib çağırttım; bir iki gün sonra gelebilen doktordan bromürlü
bir ilaç aldım.

Bir gün temiz çamaşırlar gelmişti. İçine hizmetçi bir ufak
ayna da ilave etmiş imiş. Yüzüme baktım; heyhat o eski renk-
den eser yok! Sararmış solmuş, hemen de bir kadavra rengine
yaklaşmışım. Yanaklarım çökmüş, yüzüm uzamış. İki parmak
kadar uzamış biçimsiz bir sakal çehremi ölü mektupları gibi
simsiyah bir çerçeve tarzında çevirmiş. Bir yüzüme, bir de hay-
van tırnakları gibi uzun ve kirli tırnaklarıma baktım. Yine bir
yüzüme, bir tırnaklarıma baktım ve aynayı kaldırıp attım. Bir
merak kurdudur yüreğime girdi, derin derin oymağa başladı.
Perişan ve elim bir surette gezindim, gezindim. Kim görse bu
hâlime yüreği parçalanırdı. Nihayet yine yegâne meded-kârım
olan kitâbı sarıldım. Ecdâdımızın ihtiraslarını, yeniçeri kıyam-
larını, kanlı boğuşmaları okudum. Yedikule'deki "Yılanlı kule"
zindanlarında birtakım insanların inlemeleri, akreblerin yüz
göz sokmaları, celladların iplerini, padişahların pâ-yı celadetle-
rinde kanları akarak yuvarlanan başlar gözümün önünde fecî
bir tablo teşkil ettiler. Kitâbı da attım. Akşam oluyordu. Bütün
a'sâbımı germiş müdhiş bir sıkıntı ile tekrar gezinmeye başla-
mış idim. Ayna pencerenin kenârında duruyordu. Gezindikçe
gözlerim aynaya gidiyor ve her göreni ağlatacak bir hal almış
olan sîmâmı tekrar görüyorum. Bu intibâ-ı fecî deminki levha-i
tarihiyye ile karışıyor, kendi başımı da onların arasında bulu-
yordum. Hırsla gezindikçe nihayet bir hâle geldim ki, gözlerim

fırladı, timar-hanede süratli süratli dolaşan nöbeti tutmuş "eg-zalte" bir delinin gözleri hâlini aldı. Beynim de hiçbir şey düşünemiyordu. Döndüm, dolaştım, aynaya baktım; baktıkça yine döndüm, dolaştım. Artık çıldırıyor gibi idim. Eyvah, çıldırıyorum dedim ve bütün ümidim kesildi.

Kim bilir böyle ümitsiz ve deli gibi bir halde ne kadar dolaştım! Bir aralık bromür şişesi aklıma geldi. Susuzluktan delirmiş bir çöl seyyâhının serab görüp de su bulmuş ümidi ile koşması gibi gidip şişeyi yakaladım ve hepsini birden diktim. İçinde altı, yedi gram kadar brom potasyum vardı. Aynı zamanda doktor da taleb ettim. Biraz daha gezindikten sonra vücudumu istilâ eden uyuşukluk ile yatağa uzandım; uyumuşum. Sabah kalkınca hâlimi iyice buldum. Amma, ya bu buhrân-ı asabî yine gelirse..... İşte artık bundan sonra kuvve-i maneviyyem büsbütün kesildi, artık mukavemet ve tahammül kudreti kalmadı. Ben müdhiş bir hâl-i buhran içinde, ümitsiz, meyus, hazan-zede yapraklar gibi tir tir titriyordum. Hapishane memûruna haber verilmiş, geldi. Bize bu sefer Salim Efendi biraz acımış olacak ki beni alıp odasına götürdü ve tıraş ol dedi.

Canıma minnet idi, aklına geldiğine pek memnun oldum. Tıraş edildim. Çakımı da verdi; yanında tırnağımı da kestim. Hafifledim, içime bir ferahlık geldi. Kendisine bir müddet evvel demiş idim ki: "Dünyânın her tarafında, medenî memleketlerde mevkufini, asılacak bile olsa, günde birkaç saat bahçemsi bir yere çıkarıp gezdirirler ve hava aldırırlar. Böyle bir odada müddet-i medide tahammül etmek mümkün değildir. Beni de biraz bahçemsi bir yere çıkarınız." Acır gibi duran Salim Efendi bahçeye de çıkaracağını söyledi. Bir kanun ile beraber birtakım izbelerden, karanlık ve mülevves yerlerden asıl Bekir Ağa Bölüğü koğuşunun önünden geçerek bir bahçeye çıktık.

Oh... Bir dünyâ varmış!... Gayr-i ihtiyarî çıkan şu oh ile boğaz içinden kopup gelen muattar ve tarî havadan kim bilir ne kadar ciğerlerime doldu! Etrâfıma baktım: Ağaçlar, çamlar, havuz, birkaç yerde çiçek de var. Eskiden gayet güzel tarh edilip

de şimdi larab olmuş olan bu bahçede⁽¹⁾ bir çam yaprağına gayr-i ihtiyarî başımı açıp yaklaştırdım. Ve o yeşil yaprağı -meded, şefaattenen bir veliyyu'llahın sandukası settaresinin zeylinin takbli gibi safiyet ve vecd ile- yüzüme, gözüme sürdüm. Ve bu zevle bir türlü doyamadım. İlerledim, nasılsa kalmış bir gece safâsını koparıp hasretli hasretli baktım. Birkaç gün sonra toprak altına girerek bütün dünyâya ebediyyen vedâ edecek, bir daha çiçek yüzü görmeyecek biri gibi ona bakmasına doyamadım. Öptüm. Kokusu var gibi kokladım. Ve yine pembe tüveycâtına mütehassirâne, mahzunâne baktım. Biraz daha ilerledim; Boğaz lâtif manzarasıyla arz-ı endam etti. Çengelköyü sırtları görünüyordu. Hasretle temaşâsına daldım. Limandaki gemiler hayât-ı beşerin, faaliyet-i ictimaiyye ve düveliyyenin devam etmekte olduğunu gösteriyordu. Köprü geçen insanlarla karınca gibi kaynıyor bir halde gözüküyordu. Ashâb-ı Kehf gibi, dünyâda re tebeddülât olduğunu fikrim araştırır gibi idi.

Vakit bir akşam üzeri idi. Sertçe bir rüzgâr denizin sath-ı nil-fâmını örseliyor, ondan sonra bize geliyordu. Bağrımı açıp bu sert rüzgâra verdim. Üşüyüp hasta olmak hatırıma bile gelmiyordu. Tek o Boğaz'da nice mesud yahlıları, kâşâneleri seyrederek, nice zarif bahçelerde nice güzel çiçeklere temas ederek, nice hür ve serbest gezen benî nev'imî ziyarete ederek gelen rüzgâr sinemâ dolsun!

Pekçok zaman öyle oturdum. Muhafızım bu hallerime şaşmış, acımış olacak ki: "İnsan ilk çıkınca böyle olur" diyordu. Vücûduma siklet veren mevcudiyetini kaale bile almadım. Karanlık ve elîm düşüncelerle, mechul ve müellim bir fikr-i istikbal ile temaşâ-yı tabiata daldım; fakat bu insafsız amanlık vermedi. "Artık yeter" diyerek beni odama götürüp kapadı.

(1) Bahçeyi merkez kumandanı Sadeddin Paşa inşâ ettirmiş imiş. Muhafazasına gayet itinâ edermiş; fakat 31 Mart Vak'ası'nda askerler tarafından tahrib edilmiş ve bilahare bakılmamak yüzünden büsbütün harab olmuş imiş. Hattâ birkaç zabıt burada koyunlarını otlatıyorlardı.

Fâide: Zamâneyi görüyorum. Hürriyet yolunda nice biçareler daha zindanlarda böyle inleyeceklerdir. Tecrübem üzerine zavallılara bir hizmet edebilmek emeliyle bazı vesayâ söyleyeceğim. Münferid bir hapiste en güç olan şey vakit geçirmektir. Bazı günler olurdu ki, kendi kendime acabâ birisi gelip benimle konuşsa mukabale edebilir miyim, tekellümü unuttum mu derdim. İnsanın yanında birisinin olması pek iyidir. Hattâ o kimse bir hamal dahi olsa iki lakırdı edebilir ve insana biraz ferahlık gelir. Münferid hapiste bu, yok. Bu sebeble vakit geçirmek için daimâ ve cehren Kurân-ı Kerim tilaveti pek iyidir. Midhat Paşa dahi yegâne vasıta-i imrâr-ı vekat olarak bunu bulmuştu. Kıraati bırakınca tesbih çekmeli. Ara sıra akide şekeri yemeli; fakat akideyi kırmayıp ağızda eritmeye çalışmalı. İnsanı pek iyi oyalar. Mümkün olduğu kadar bir şey düşünmemeye ve fikirden her şeyi silmeye çalışmalı. Kitab ve gazete verirlerse devamlı surette okumaktan külliye hazer etmeli. Aynaya aslâ ve kat'â bakmamalı. Ricâ edip, ne yapıp yapıp daimâ tıraş olmalı. Tırnaklarını kestirmeli ve aslâ tekâsül etmeyip her sabah saçları taramalı. Mümkün ise pek iyi yiyip iyi içmeli. Sigara ve kahveye müsaade ediyorlarsa az ve hiç olmazsa mutedil içmeye itinâ etmeli.

Bu aralık yetmiş yaşındaki ihtiyar pederim İstanbul'a gelmiş ve bir müddettir İstanbul'da imiş. Benimle görüştürmemişler. Nihayet İsmail Hakkı Paşa bir mektub ile pederimin İstanbul'da olduğunu bildirdi. Bu zavallının hâline de üzüldüm. Aynı zamanda biçare validemi de hatırlayarak hazin hazin düşündüm. Ah ne olurdu şimdi bir küçük çocuk olaydım da hubb-i vatan, sevdâ-yı hürriyetten ârî, her şeyden bî-haber onların dizleri dibinde otura idim; şefkatleriyle muhat olaydım dedim. Ah, validemin şefkatine ne kadar ihtiyâcım var idi. Benim için şefik bir kadın, belki dünyâda bir mevcud yalnız o idi. Ufak bir ıztırâbımdan ağlardı, gece uykularını terkederdi.

Benim için yegâne medâr-ı tesellî İsmail Hakkı Paşa, Es'ad Bey ve Kemal Bey'den gelen şu kâğıtlar idi. Onlar geldi mi tarifsiz bir sevinç duyardım:

Sinob mebus-ı muhteremi Doktor Rıza Nur Beyefendi'ye
Kardeşçiğim,

Beynimizde kadim olan muhabbet kardeşlik derecesindedir. Bir gün haber alamaz isem merak ediyorum. Ne haldesin, artık ben de sıkılmaya başladım, fakat katiyen merak etme, hesabca bugün mahkemeye tevdi edilecek idi.

Rica ederim, istediğin her ne var ise yaz, sıkılma. Sigara ister misin, meyveye dair de bir şey ister iseniz söyleyiniz. Dün peder gelmişti, bilmem görüşebildiniz mi? Mahsus gözlerinizden öperim.

Es'ad

Rûhum Aziz Rıza Bey,

Geçen günkü çamaşır emrinizi Es'ad Bey vasıtasıyla derhal infaz etmiştim. Bilmem o gün çamaşırınız geldi mi? Pederi bir iki günden beri göremedim. Azimetinin sebab-i teehhuru huzûr-ı bal ile avdet maksadına mübtenîdir; çünkü öyle arzu olunmuştur. Evrâk-ı tahkikiyye, Divân-ı Harb'ce kemâl-i keremî ile tedkik olunmaktadır. Her halde ümidlerimiz kavî ve pek az bir zamâna münhasırdır. Arzu-yı umumî hakkın, adaletin bir an evvel tecellî-saz olmasıdır. Hâl-i tevkîfin ve teb-hasîs-i hayât-ı infirâdın sıhhat üzerine olan te'sîrini pek güzel takdîr ederim; fakat bu gibi ahvalde çare-i yegâne sabr u metanettir. Ma'sûmiyetiniz tahakkuk eder de bir iki gün zarfında vücudca telâfî-i mâfât edilir.

Bir hayli rûfeka ahvâl-i hazıranıza dair benden malûmat istiyorlar ve sizlere selâm ediyorlar, bir emriniz varsa iş'ar ediniz. Kemâl-i ihlas ve iştiyak ile gözlerinizden, yanaklarınızdan takbil eden:

İsmail Hakkı

Fakat bazen muhaberatta sekte oluyordu. Gönderilen kâğıt bana verilmediği gibi verdiğim cevaplar da mahalline gitmiyor

olacak ki Es'ad Bey'e yazdığım bir cevap bunun isbâtıdır:

İki gözüm kardeşim,

Mektûbunuza her vakit cevap yazıyorum. Bu defa belki zâyî olmuş. Ben senin lutfuna minnetdârim, nasıl olur da rahatsız edersin. Bilakis her defasında me'yus gönlümü mesrur ediyorsun. Bizim ihtiyar peder gelmiş. Zavallı kim bilir ne kadar perişandır. Valide de kim bilir ne haldedir. Bunlara üzüldüm. Necmeddin Bey'e selam ve teşekkürümü söyle. Baki cümleye selam ile mütehassirane gözlerinizden öperim kardeşim.

Doktor Rıza Nur

Tekrar param bitmiş idi. O aralık İsmail Hakkı Paşa vasıtasıyla Necmeddin Bey bilâ-taleb beş lira göndermişti.

Manevî ve maddî za'f-ı azîm içinde olan vücûdum bî-kudret ve pek me'yus ve nevmîd idim. Bir gece uykudan şiddetli bir titreme ile uyandım. Mandalı olmayan, çürümüş çerçeveli pencere ufak bir nefha-i bâd ile açılmış idi. Kapadım ve arasına kâğıtlar sokarak sıkıştırdım. Yorganı örtünüp yattım ve üstüne de ceket, pardesü gibi ne buldum ise koydum; fakat bütün azâmı zangır zangır sarsan "urvâ" bir çeyrek kadar devam etmeyince geçmedi. Üşümenin yerine şiddetli bir hararet kâim oldu. Sabâha kadar uyuyamadım.

Sabahleyin kalkıp giyinmek istedim. Baktım ki hâlim yok. Sağ tarafta arkamda rienin fass-ı mütevassıtına muvafık mahallinde nefes aldıkça ağrıyan bir ağırlık vardı. Nabzımı saydım. Hâl-ı tabîiden pek yukarı, 120. Aded-i teneffüs 35. Bu arâz bir zatürre başlangıcını gösteriyordu. Hekim istedim, gelmedi. Kendim ilaç yazdım, yaptırılmadı. Galibâ ilâcı kendim yazar isem bir zehir ilave eder, intihar ederim fikrinde idiler! Halbuki ben niçin intihar edeyim. Her halde bende bu âlâma, bu felâkete tahammül edecek kadar bir metanet vardı. Eğer intihar etmek istese idim, odanın bir köşesinde beni asabilecek bir ip, damar-

larımı kesebilecek hemen bir bıçak kadar keskin olan karyola altının yassı teneke gibi uzun demirleri vardı.

Müthiş ıztırablar geçiriyordum; soluğum soluğuma yetişmiyordu. Ara sıra yatağın üzerinde bayılıp kalıyordum. Tesellilerden geçtik; bir yudum su verecek, def-i hacet için koltuğuma girip götürecektir bir kimse bile yok idi. Ne ise biraz ıhlamur alırdabilirdim. Onu kendi kendime bin zahmetle kaynatıp içiyordum. Binlerce hastalara bakmış, nice gönüllü, duâlar almış, hazakati ile tanınmış bir doktorun kendi hastalığında yegâne ilâcı ıhlamur, hastahanesi zindan, tabîbi kasaturalı bir neferdi!

Tam iki gün sonra bir asker doktoru geldi. Sonradan bir neferden işittiğime göre bir aralık fenâ bayılmışım; nöbetçi korkmuş, ölüyor diye haber vermiş. Bunun üzerine o tabib celbedilmiş imiş; fakat, abus, uğursuz suratlı şu hekîmi çağırmasalardı daha iyi idi. İtfaiye taburunda olduğunu bilahare öğrendiğim bu doktor, karyolanın yanındaki sandalyeye oturdu. Hiç yüzüme bakmıyor, kafasını önüne eğiyordu. Elini uzattı. Körlerin bir şeyi araması gibi arandı. Neden sonra nabzımı bulabildi. Parmagını temas ile kaldırması ve bir şey yok demesi bir oldu. Hemen def olup yıkıldı gitti... Şu hekîmin bu muamelesi ciğerlerime işledi. Dâğ-ı derûnum oldu. Ne hallere düştüğümü, insanların ne kadar âdî mahlukat olduğunu bir kere daha öğrendim. Diyordum ki, memleketimizdeki etibbânın meclis-i millîde bir vekîli gibi idim. Avrupa'da her heyet Meclis-i Mebusan'da hukuklarını müdafaa zımında vekiller bulundurabilmek için gayretler, fedakârlıklar ederler. Ben ise etibbânın mecliste hukukunu müdafaa eder yegâne bir tabib idim. Hele etibbâ-yı askeriyyenin müdafaa-i hukuku için fenâ sözlere, hakaretlere, bühtanlara uğradım; düşman peydâ ettim. Sonra ben de bir asker tabîbi, meslekdaş idim. Sonra tababet-i Osmaniyye'ye on beş kadar ufak büyük eserler yazarak, makaleler yazarak, tıbbiye mektebinde ve Gülhane'de dersler vererek hizmet etmiştim. Bu adam neden korkardı?! Bir tabib insaniyet hadimidir, bî-taraftır. Onun indinde en mergub bir adam ile en menfur biri, bir fâzıl-i âlî-cenab ile idâma mahkûm bir cânî bir olacak. Onun nazarında şahıs

yok, insaniyet ve hastalık var. Her hasta onun için lâıyk-ı şefkat ve ihtimam bir insandır. Bir defa daha her şeye lânet ettim.

Ertesi günü hapishâne memûru iki doktorla geldi. "Bak sana iki doktor birden getirdim" diye iltifatta(!) bulundu. Allah ömürler versin!... Yüzbaşı olan doktorlardan biri sınıf arkadaşım Karahisarlı Haydar Efendi, diğeri bizden birkaç sınıf aşağıda bulunan Ödemişli Mustafa Efendi idi. Hüsn-i muamele ettiler. Muayene edip yalnız sağ riede bir ihtikan olduğunu söylediler. İlaçlar tertib ve hattâ teselli de edip gittiler. Memnun oldum; fakat yine geleceklerini söylediler ise de bir daha uğramadılar. Bunlar da zâr başlarından korkuyorlardı. Rıza Nur'un yanına bir iki defa gelmek mucib-i şübhe idi. Şübhe ise bu hükûmet için bir töhmet, bir vesika(!) teşkil eylerdi. Ne yapayım, hakları da vardı. Bana ihtikan dediler amma, arâzın şiddeti riezat olduğunu gösteriyordu.

Altı, yedi gün içinde mezar kenârına gitmiş iken yine avdet ettik. Düzeldim; fakat artık za'f ve dermansızlık hadd-i gayesini bulmuş idi. Hastalığım esnâsında meşhur "Bekir Ağa'nın" hayru'l-halefi olan zindancı zâbitin bile merhametini celbetmiş olacağız ki: "Burası pis, hem kokuyor" dedi. Ben de bir başka odaya naklimi ricâ ettim. Diğer uçta bu odaya nisbetle pek geniş olan ve biraz ağaçlar ve dünyâ gören bir odaya nakledildim. Bundan pek memnun idim; fakat ne kadar müddettir mütemadiyen bu odada abdesthane kokuyor diye söylediğim, hattâ Sadriazam'a ve Harbiye Nazırı'na bile yazdığım halde zâbit ancak şimdi anlıyordu!

Burada yürekleri parçalayacak gayet elîm bir noktayı zikretmeden geçemeyeceğim. Hastalığımın şiddeti esnâsında bir hastahaneye naklimi Salim Efendi'den defaatle ricâ ettim. Ve hattâ o vakte kadar yaş bilmeyen gözlerim sulandı. Yüzüm, sakalım ıslanarak hüngür hüngür ağladım. Bu katı yürekli zâbit hiçbir eser-i teessür göstermiyordu. Masumiyetini iyice bildiği⁽¹⁾ bir masûmun sel gibi akan gözyaşları, tufan fırtınaları gibi kopan hıçkırıkları önünde bî-his idi. Felaket-i beşer bu kalb-i sen-

gine kâr etmiyordu. Ne olurdu... Bir hastahaneye nakledilsem orada yine süngü altında muhafaza edilirdim ve kimse ile de görüştürülmezdim. Medenî memleketlerde mahkemeden hükmü yemiş, idam edilecek cânîleri bile hastalanırsa evvelâ kemâl-i şefkatle tedavî, ba'dehû idam ederler. Medeniyet, insaniyet bunu icab ettirir iken bizim hükûmette bunların eseri yok idi. Ben henüz mahkûm da değil idim...

Harbiye Nezareti'nden bir istidâ ile taleb etsem bu da bî-sûd idi. Hastahaneye gönderilmekliğim istenmeyecekti. O yürekte biraz merhamet hasıl edebilsem bile mademki Salim Efendi râzî olmuyor, Harbiye Nazır-ı zî-şânı Mahmud Şevket Paşa hazretleri de rû-yı rızâ göstermeyecekti. Çünkü mülazım Salim Efendi'nin Harbiye Nazır'ı üzerinde ne derece hükm ü nüfûz sahibi olduğunu evvelce hissetmiş idim. Kendisine bu fikrimi söylediğim vakit bu mağrur zâbit bî-pervâ: "İstersen yaz, faidesiz!" deyip işi kesti attı.

İsmail Hakkı Paşa'nın bir mektûbu:

Rûhum Rıza Bey,

İki gün evvel yazdığınız varakada sıhhatinizin muhtel olduğundan bahisle hastahaneye naklinizi taleb ediyordunuz. Benim o gün pek meşgaleli bir günüm olduğundan ifadenizi lâıyık vechile nazar-ı dikkate alamamıştım.

Şimdi malûmunuzdur ki, mevkufin hakkında kışlalarda, tevkifhanelerde cârî bir usul vardır. Bunlar her gün nöbetçi tabîbine bi'l-müracaa beyân-ı hâl ederler. Binaenaleyh sizin de şimdiye kadar böyle bir müracaatta bulunmanız icab ederdi. İmdi bu yolda bir müracaatta bulunmadınız mı? Bulunmadınız ise müracaat eylemeniz ve tabib tarafından görülecek lüzum üzerine ya hastahaneye naklinize veyahud bulunduğunuz mahalde esbâb-ı tedavinize bakılacağı cevâbı almanız lâzım gelir. Bu sebebe mebnî evvel emirde tabîbe müracaat ediniz. Ümid

ederim ki mes'ûlünüz is'af olunur. Maamafih ikinci derecede husûl-i emniyyeniz esbâbına teşebbüs edilecektir.

Kefaletle rabt ile sebîlinizin tahliyesi imkânı halen ve idare-i örfiyyenin cârî bulunduğu için kabil değildir. Şu kadar ki, muhakemenizin bir an evvel icrâsı için gerek heyet-i tahkikiyye tarafından ve gerek başka taraflardan sa'y ü gayret olunmaktadır. Tahkikat-ı ahîreme göre bir iki güne kadar heyet-i tahkikiyye ikmal etmekte bulunduğu fezlekeyi Divân-ı Harb'e itâ edecektir.

Şu hâle nazaran bir iki gün daha habl-i tevekkül ve istıbâra itisam etmenizi tavsiye eder ve bilhassa gözlerinizden öperim.

Pederiniz bu sabah yine gelmişti, görüştüm; memlekette cümleten afiyette imişler; kendilerini de teskin ve tesliye de kusur etmedim. Pederiniz yarın veyahud pazar günü Sinob'a avdet edeceğini beyan etti. Bu akşam bir mani'i olmazsa bendehaneye gelecek ve geceyi bizde geçirecektir.

İsmail Hakkı

Bu muhterem zat bilmiyordu ki, burada hekim yok; çağırınca üç gün sonra gelir veya hiç gelmez. Tabib ve her şey zindan ve işkence memûru mülazım Salim Efendi. Onun rızâsı olmayınca her şey bî-sûd idi. Hattâ bir aralık yalnız kalan doktorlara hastahaneye naklimi ricâ etmiş idim de usulca: "İyi olur, amma bakalım Salim Efendi'yi kandırabilirsek" demişlerdi! İsmail Hakkı Paşa usul ve nizam arıyor!.. Kendisine "el-muhlisûne alâ-hatarin azim" ile başlayan bir mektub yazıp çaresizlikten bahsedip hatm-i kelâm ettim.

Hastalığım harice yayılmıştı. Halk gûnâ-gûn tefsir ediyorlarmış! Bu havadis gazetelerden birine de geçmiş. Beni unutmayan dostlarım hastalığımı mektubla soruyorlardı:

Kardeşim,

Bu sabah Kemal Bey'e gönderdiğin mektubda cumartesi akşamı rahatsızlandığını yazıyorsun. Muhakemenin artık pek ya-

kın zamanda rü'yet edileceğini kaviyyen memul ediyorum Maa-mafih rahatsızlığınız devam ediyor ise rahatsızlığınızdan bahis-le makam-ı Sadaret'e Adliye ve Harbiye nezaretlerine telgraf çek.

Bu sabah pederiniz daireye geldi, eve gelmesini söyledim. Birader de görüşmek istiyor idi, biradere gönderdim. Birkaç gün daha kalayım da, Rıza'mı göreyim dedi, ben de nasıl ister isen öyle yap dedim.

Gözlerinden öperim. İstedğin var ise haber gönder gözüm kardeşim.

Es'ad

Azîzim Doktor,

Sıhhat ve afiyetiniz hakkında bittabii merak ediyoruz. Nasılsınız, inşaallah kesb-i âfiyet ettiniz. Tahkikatın neticelenerek evrâk-ı tahkikiyyenin Divân-ı Harb'e tevdî olunacağını gazete-lerde görüyoruz. O halde karîben muhakemeye ibtidar edileceği anlaşıyor. Merak etmeyiniz. Cenâb-ı Hak âdildir. Bir şeye ihtiyâcınız olup olmadığını bildiriniz. Cümleten gözlerinizden öperiz azîzim. fi 2 Ağustos sene (1)326.

Kemal

Ne zahmetlerden sonra, beni pek zaif ve dermansız bıraka-rak etıbbânın bana intikan(!) dediği, beni zatürre kadar eriten hastalık zail oldu. Yeni odada daha iyice idim.

Kırk, kırk beş gündür vücûdum su görmemişti. Çamaşır de-ğiştirir iken vücûdumun bir tabaka çamurla sıvanmış gibi oldu-ğunu görüyordum. Hele belimden aşağısında derinin reng-i tabiîsi gözüküyordu. Temizlenmeye büyük bir ihtiyac hissediyordum; bâ-husus hastalıktan sonra. Dışarda iken her gün duş yapardım, vücûdum temizlik ile me'luf idi. Defaatle hapishane memûruna ricâ ve niyaz ettiğim halde hamâma göndermiyordu. Bu yerde dindar birinin ifâ-yı vezâif-i diniyye etmesine de imkân yoktu. Nihayet bin ricâ ile amir-i cebbar ve hakim-i anifim olan zâbit Salim Efendi'nin nasılsa gönlünü yapabildim

ve bizzat kendisi -başkasına emniyet edemiyor- hamâma götüreceğini vaad ve va'dini bir hafta sonra incaz etti. Örücüler hamâmına gittik. Yolda araba içinde yaya geçmekte olan bir iki âşinâyâ tesadüf ettim. Alçak insanlar! Beni görünce suratlarını asıyor ve yüzlerini öteye çeviriyorlardı. Bir tanesi, hem de hamiyetli geçinen biri, tesadüfen yüz yüze geldiğimiz zaman hemen bir kavis çevirerek diğer kaldırıma ilticâ etti. Benimle beraber Salim Efendi de soyundu. Güzelce yıkandım ve bir buçuk aylık mahbes kirlerini çıkardım. Yolda biraz dünyâ da gördüm. Bu da büyük bir kâr idi. O gece gayet rahat bir uyku uyudum. Şimdiye kadar ancak buna uyku denilebilirdi.

Bugünlerde idi, üzeri, "Harbiye Nezareti'nde müteşekkil Divân-ı Harb-i Örfî vasıtasıyla Sinob Mebusu Rıza Nur Bey'e" yazılı ve açılıp okunmuş bir mektub elime geldi. Mektub şu idi:

Sinob Mebusu meslekdaşım Doktor Rıza Nur Bey'e

Azîzim,

Şimdilik sizi gelip görmek mümkün olamadığından ve ben bu ayın nihayetinde icrâ-yı tababet zımında İstanbul'dan taşraya gideceğimden bu mektûbu yazmaya mecbur oldum. Taşraya gitmezden evvel, İshak Sükûtî merhûmun mezârına aid hesabâtı Doktor Abdullah Cevdet Bey'e veya merhûmun diğer bir yakın adamına bırakmak isterim. Zât-ı şevket-simât-ı hazret-i Padişahî'nin ihsan buyurdıkları otuz lirayı bankaya bıraktığınızı söylüyordunuz. Şayet banka bonosu kolayınızda ise nâmıma ciro edip gönderiniz. Parayı alıp hesabâtı alacak zâta teslim edeyim. Mezârı yaptırmaya başlasın. Yok şayet bankadan alınmış ise sizde ne mikdar paranın kaldığını bir pusula ile bana Divanyolu'ndaki hâneme yazınız, hesâba geçirip vazifemi ikmâl edeyim. Sonra cümlemizin me'mul ettiği gibi bi-izni Hüdâ ve doğruluğunuz neticesi bugünlerde sebîliniz tahliye olundukta Abdullah Cevdet'i bulur, diğer doktor arkadaşlar ile beraber mezârı yaptırırınız azîzim.

Al bir can sıkıntısı daha. Bir seyyâle-i hiddet bütün vücûdumu sardı. Temo'ya gayet şiddetli bir mektub yazdım, o aralık İsmail Hakkı Paşa gelmişti ve beni de artık kendisiyle görüştürmüşler idi. Mektûbu zâbite okuduktan sonra kendisine Doktor Temo Bey'e verilmek üzere verdim. Mektûbu vermeyeceğini, başka bir tane daha yazmamı tavsiye edip doktoru kendisi göreceğini söyledi.

Benim canımı sıkın şey bu mektûba göre âdetâ bu parayı benim yemiş olmam idi. Aleyhimde bulunmak için sebep arayan hükûmet, bu gibi şeyleri gökte ararken yerde bulmuş gibi olacak ve gazetelere de "bir mevtâ için zât-ı şâhâne tarafından verilmiş olan bir parayı ihtilâs ettiğimi" yazdırarak haysiyet ve namusum üzerine leke sürecekti. Halbuki mevcut para mahfuz olup mezârın inşâsının tehirine yegâne sebep Doktor Temo Bey'in kendisi idi. Kararlaştırdığımıza göre mezarı kendi zevki ve arzusu vechi ile inşâ ettireceğinden, bizzat ustasına sipariş edecek ve ben de parayı tesviye edecektim. Bir senedir bu işi yapıp bitirmeyen doktor şimdi isti'câl ediyordu. Mukaddema bir iki defa parayı talep etmiş idiyse de bana emanet edilen parayı kimseye veremeyeceğimi ve taş teslim alınırken parayı âmiline vereceğimi kendisine beyan etmiş idim.

Temo Bey hapishaneden çıkacağım günlere yakın bir günde gelip beni gördü. Kendisine mektubundan dolayı teessüf edince mazeret beyan etti ise de beni iyice kırmıştı. Hapishaneden çıkar çıkmaz mezkûr parayı herkesin namusuna bir şey söyleyemeyeceği İsmail Hakkı Paşa'ya teslim edip mezârın sipariş edilmesine de doktorun kendisini icbar ettim.

Yeni odamda istediğim gibi adım atıp gezebiliyordum; fakat camlar kırık ve her tarafı senelerden beri içine girilmemiş bir mağara gibi örümcek yuvaları ile dolu idi. Çiriş ve kâğıt aldırıp kırık yerleri yapıştırdım. Rutubet ve küf kokusu müdhîş bir halde idi. Miralay Mustafa Nâtık Bey'in odası yakındı. Salim Efendi kendisi ile kat'iyen görüşmemekliğimi tehdid-âmiz nasayih ile söyledi. Ne ben mûmâ-ileyhi, ne de o beni tanımadığı halde hükûmet aramızda sıkı bir rabita şubhesinde idi. Tam Ramazan

ortalarına kadar bu zatla yüz yüze bakdığımız ve bazen abdeste gider iken yan yana geldiğimiz halde bir laf bile konuşmadık.

İştiham tamâmıyla kesilmiş olduğundan yemek gaseyan verici bir koku veriyor ve beni kusturacak oluyordu. Bin cebr-i nefis ile zorla yemeği yerdim. Eğer bıraksam ölüp biteceğim. Hekimlik burada işime yarıyordu. Zira bu gibi ahvalde zorla yine yemeği yemek lâzım olduğunu biliyordum. Bu oda pek uçta ve sapa olduğundan neferler benimle konuşmaya cesaret ediyorlar ve mevku'âtın "vukû'at" ne diye soruyorlar, Allah kurtarsın duasını ediyorlardı. Tamirat devam ediyordu. Ben bu odaya gelince sıra da buraya gelmişti. Kireç tozları, mikroplar, boya, nef kokuları yine beni bulmuştu. Çamaşırım kirleniyor ve elbisem leke oluyordu. Gündüzleri ustaların ve mütemadî demir döğen demircinin patırtısı, örsünün muttarid sadâları, geceleri neferlerin sohbet ve gürültüleri ve can sıkıntısı gezinmelerinden mütehasıl ayak patırtıları beni iz'âc ediyor, uykumu kaçıırıyordu.

Hâlâ muhakeme başlamıyordu. Pek ziyade canım sıkılıyordu. Es'ad Bey'e yazdığım bir mektubda: "Bizim iş daha haftalarca böyle gidecek mi?! Ne çekilmez ve çaresiz! bir belâ imiş!..." diyordum. Hapishaneye gelip gitmekte ber-devam olan İsmail Hakkı Paşa mektublarında: "...Fezlekenin ikmal olunmak üzere bulunduğu muhakkaktır....", "...Bugün fezlekenin Divân-ı Harb'e tevdîi muhakkaktır. Artık hak ve adaletin tecellî-sâz olmasına sabırsızlıkla intizar ediyoruz. Ümid ederim ki muhakeme tahkikât gibi uzamayacak. Binaenaleyh pek az zaman için izhâr-ı metanet ve tevekkül etmenizi tavsiye eyler..." ve "Muhakemeye on güne kadar şürû olunup olunmayacağını soruyorsunuz. Benim tahkikâtıma göre on güne kadar muhakemeye nihayet verilecek...", Es'ad Bey ise... "Ne haldesin? Evrak Divân-ı Harb'e tevdî edilmiş. İnşallah Ramazan'dan evvel görüşürüz, merak etme...", "...Evraklar müddeî-i umumîliktedir. Henüz çıkmadı. Çoğu gitti azı kaldı. Müsterih ol..." diyorlardı. Bana pek uzun gelen bir zaman da evrâkın Divân-ı Harb'e verilmesi intizariyle müteallim oldum.

Bu aralık pederimle görüştürdüler. Zavallı ihtiyar pek müteessirdi. Ağlamadı ve zayıflamış olduğumu da söylemeyip teessür ve endişesini de maharetle sakladı. Ben de ağlamadım ve kendisine metanet tavsiye ettim. Biraz görüştüm; fakat iki la-kırdı söyleyince ağzım kuruyor. Dilim yapışır gibi olarak güç-lükle dönüyor, soluğum soluğuma yetişmiyordu. Aynı zamanda evrâk-ı tahkikiyye Divân-ı Harb'e verilecek, verildi diye beni oyalandıran bu mektublar ihtiyarcağızın hastalığımdan endişe ve telaşını gösterir:

Azîzim,

Bu sabah peder bizde idi, ziyaretinize geleceğimi söyledim. Ahvâl-i sıhhiyyenizden biraz endişe-nâk olduğundan bahisle kendisine iyi bir haber isâline himmeti ricâ etti. İşte ben de so-ruyorum: İnşaallah afiyetiniz bi'n-nisbe iyidir. Fezleke Divân-ı Harb'de tedkik olunmaktadır. Her halde bir hafta on günde hitâma ereceği me'mûldur. Binaenaleyh zuhûr-ı adalete intiza-ren bir müddet daha sabr ü metanet tavsiyesiyle seni fart-ı ha-raretle der-âguş eylerim rûhum.

İsmail Hakkı

Kardeşiğim,

Emriniz üzerine bugün eve giderek lâzım gelen eşyâları Yorgi'ye verdim, ki şimdiye kadar getirmiş olacaktır. Geldi mi? Merak etme, inşaallah bir daha çamaşır istemeye hacet kalmaz.

Dün peder geldi. Sizi rahatsız görmüş, pek merak ediyor. Canım sen de azıcık düşüncesiz ol. Pek çok gözlerinden öperim. Evi hizmetçi temiz tutuyor. Cümleten selam ederiz, bâkî duâ.

Es'ad

Aziz kardeşim,

Evrâk-ı tahkikiyyenin tedkikâtına devam olunuyor. Muhak-kak bil ki yakın vakitte bu işe nihayet verilecektir. Divân-ı Harb'i teehhurât-ı vâkıadan dolayı ithâma mahal yoktur. Pede-

riniz ahvâl-i sıhhiyyenizden gelip ma'lûmât almaktadır ve kendisi bi'l-iltizam burada alıkonulmaktadır. Tarafınıza itâ kılınmak üzere beş Osmanlı lirası irsal olunur. Afiyetinizi temenn ve metanetinize intizar eylerim efendim.

İsmail Hakkı

Kardeşim,

Emrinizi tamâmiyle icrâ edeceğimden emin olabilirsiniz.

Zannıma kalır ise üç dört gün sonra mahkemeye iş tevdi olunacaktır. Şu halde birkaç gün daha tahammül etmek lâzım Merak etme, adaletin icrâ ve hakîkatin tezahür edeceğinden emin olduğumdan müsterih olmanızı, metanetinizi kaybetme menizi yazmışdım, milletin vatanımızın selameti için bu gib şeyleri hoş görmeli, gözlerinden öperim. Dairede pek yalnızım Bugün sizin ile görüşmek taleb edeceğim. Çünkü çok göreceğin geldi Rıza'cığım, bâkî duâ.

Kardeşin Es'ad

Ben de Es'ad Bey'e şu cevâbı gönderdim:

Kardeşim Es'ad'cığım,

Her gün gelen kâğıtlarından son derece memnun oluyorum Şimdilik bir şeye ihtiyâcım yok. Eğer dört beş gün daha kalırsam param bitecek, o vakit biraz para lutfedersiniz.

Peder geldi; görüştük, beni biraz iyice bularak ihtiyarcağı memnun oldu.

Sen artık ben de sıkılmaya başladım diyorsun. İşte benim hâlim nicedir var kıyas eyle. Bilmem ki muhakeme ne vakit başlayacak? Mahkemeye bugün tevdi edilirse orası da kim bilir kaç gün mütalaa edip de öyle muhakemeye başlar; fakat İsmail Hakkı Paşa'ya göre müdde-i umumî perşembe günü evrâkı Divân-ı Harb'e vermiş. Divân-ı Harb de o vakitten beri tedkik ediyormuş. Kuzum, kardeşim Binbaşı Kemal Bey'den bu cihetleri bugün öğrenip bana ferahlık verici bir haber sarkıtamaz mı-

sın? Hem Kemal Bey artık uğramaz oldu. Hasta mı yoksa benden bezdi mi?

Bâkî gözlerinden öper, cümle ve selâm ederim. Hayrûnnisâ'yı çok göreceğim geldi. Yavrucağı benim için öp bu akşam.

Doktor Rıza Nur

Pederimden sonra iki üç defa İsmail Hakkı Paşa, Binbaşı Kemal Bey, Es'ad Bey, Ankara mebusu Mahir Said Bey ile görüştürdüler ve nihayetlere doğru ziyaretime gelen birçok zevat ile de görüştüm. İsmail Hakkı Paşa ile ilk görüştüğüm zaman nasılsa kendimi zabtedemeyip pek çok ağladım. Zannediyorum ki, bu huruş o mübarek zâtın uluvv-i cenâbının bendeki tesirâtından neş'et ediyordu.

Diğer hapishane memûru mülazim Ahmed Efendi'den de Divân-ı Harb'in ne vakit başlayacağını bildirmesini ricâ etmiş idim. Bu namuslu zâbit aynen şunu yazıp gönderdi:

"Pazartesi günü ale's-sabah Divân-ı Harb başlayacaktır inşaallah azîzim." Salim Efendi olsa "haberim yok" cevâbını gönderirdi!..

Hastalıktan sonra hiçbir şey okuyamıyordum. Kafam o kadar zaif ve dolgundu ki bir cümle, bir kelime daha almak ihtimâli yoktu. Zaten beş dakika okusam şiddetli bir baş ağrısı geliyordu. Okuduğumdan da bir şey anlayamıyordum ya. Harbiye Nezareti meydanından geçenleri, işine gücüne gidenleri me'vus me'yus seyrediyordum. Bu seyir vakit geçirmeme oldukça yardım ediyordu. Maamafih can sıkıntısı tabii ber-devamdı. O vakitki ahvâlimi Es'ad Bey'e gönderdiğim şu mektub izah eder:

"Kardeşçğim,

Hâlim pek harab, tahammülüm artık hiç kalmadı, bittim. Canımdan da bıktım. Necmeddin Bey'i bir iki gün içinde gördün mü? Ne diyor? Şimdi hemen yazarak bana ma'lûmât ver, bekliyorum. Peder ne âlemde, bir daha gelmedi.

Size anahtarları gönderiyorum. Büyüğü yatak odasındaki küçük dolabındır. Diğer anahtarlar hep oradadır. Çamaşır dolabını açıp oradan bana iki kat çamaşır ve gecelik ile üç dört havlu, kalınca bir yelek hemen yarın göndersinler. Zîrâ üstümdeki-ler koktu. Fanila, ağ gibilerden olmasın, biraz kalınca fildikolar vardı, onlardan olsun. Anahtarları aldığınızı da yazıp şimdi gönderiniz.

On beş gün var ki bir satır bile okuduğum yok; fakat vakit geçmiyor. Ara sıra asabî haller, hafakanlar geliyor.

Gözlerinden öperek cümleye selâm ederim kardeşim.

Necmeddin Bey'i her halde bugün görüp bana yarın da uğra. Ne kadar sık uğrarsan o kadar ferahlık hissediyorum.

Doktor Rıza Nur

Nihayet muhakeme başladı. Lâkin pek batâetle devam ediyordu. Sıkılıyorum, çathıyordum. Bu aralık Kemal Bey'den aldığım şu mektub beni şu halde pek müteessir etmiş ve mahzun bir surette mütesellî etmişti. Bu âiledeki uluvv-i cenab beni hayran ve ebediyyen kendilerine rabtetmiş idi. Öldürücü bir hastalığa mübtelâ olan zavallı kadıncağızın döşeği başında bulunmak, ocağını teskin ederek ona son hizmeti de ifâ etmek isterdim:

Kardeşim doktor,

Sizi arayıp sual etmediğimden şikâyet ettiğinizi bu sabah Necmeddin Bey söyledi. Ben de şimdi size şu kâğıdı yazarken tezkerenizi aldım. Doktorum, kayın-valideyi Yakacık'a göndermiştik. Hastalık tamamen nüksetti. Beş on gündür ben de Yakacık'tan inmedim. Maamafih midemden ben de epeyce rahatsızım. Kayın-valide ve bil-cümle efrâd-ı âile daimâ sizinle meşgul. Kardeşim doktor. Ben ölünceye kadar sizin en vefakâr ve sadık dostun, kardeşin olarak kalacağım. Biz sana hayat borçluyuz. Divân-ı Harb mümkün mertebe muhakemeyi tesrî ediyor. Çoğu gitti azı kaldı. Sabrın sonu selâmet. Kemâl-i iştiaqla göz-

lerinden öperim. Neye ihtiyâcın varsa bildir. Geçenlerde peder-i muhteremleriyle görüştüm. Sıkılma, sabret canım doktorum.

Kemal

Fakat sıkıntıdan duramıyordum. Divân-ı Harb Riyaseti ile, Sadaret ve Adliye Nezareti'ne, Meclis-i Mebusan riyaset-i sâniyesi'ne âtîdeki istidâları gönderdim:

DÎVÂN-I HARB RİYASET-İ CELİLESİNE

Saadetli Efendim hazretleri,

Ân-ı tevkîfimdən beri iki mâhtır mevkûfın müctemian bulundurulduğu halde, bilmem ne sebeble ben münferiden hapsolundum ve abdesthane kokulu bu mahall-i muzîkte hastalıktan hastalığa dûçâr olarak sıhhatim amîkan muhtel edildi. Vücûdumda za'f-i azim husûle geldi. Asabiyyü'l-mizac olup evvelce dûçâr olduğum nevrasteni bu defa cinnet derecelerine vararak bazı nevbât-ı asabiyye dahi dahil olduğu halde kâffe-i alâimi ile nüks ve zuhur etmiş olduğundan muhakeme-i acizâneme mani olacak derecede tekrar bir hastalığa dûçâr olarak keyfiyet-i muhakeme hakkında mucib-i teahhurat olmaması için muhakememin biran evvel icrâsına istirham eylerim. Olbabda emr ü irade efendim hazretlerininindir.

Sadaret ve Adliye Nezareti'ne aynı mealde olarak çektiğim telgraf:

Mebus olduğum halde iki mâhtır mezardan farksız bir oda da haps-i münferid ile hapsedilerek envâ-ı ezâ ve azâba dûçâr edildim. Sıhhatim muhtel oldu. Hâlâ muhakeme edilmiyorum. Bu yapılan şey zulm-i sarihtir. Tehirde hiçbir sebep ve mânâ yok. Bir an evvel muhakeme ettiriniz. Tahliye mi yoksa idam ile hayât-ı masumem imha mı edilecek, edilsin. Garazdan ârî, zâlim değil âdil bir hükûmete yakışır icraâtınıza muntazırım.

Diğeri:

MECLİS-İ MEBÛSAN RİYASET-İ SÂNİYYESİ'NE

Bir mebusun, bâ-husus bî-günah olarak böyle aylarca me-zardan farksız bir odada emraz ve ıstırahat içinde hapsolunma-sına karşı senenin bütün müddetinde meclisi temsil eden rüesânın sükût etmesi şâyân-ı teessüftür. Bana yapılan esasen meclise bir darbedir. Muhakemem bir gün evvel icrâ edilsin. Tahliye mi yahud idam mı edileceğim, her ne ise icrâ olunsun. Ta'vîkde hiçbir hikmet mutasavver değildir. Bilakis uzun müd-det ezâ ve cefâ ediliyor ki, o da zulmdür⁽¹⁾."

Ramazan içinde idik. Her gün Harbiye Nezareti dairesinde münakid olan Divân-ı Harb'e muhakeme olunmak üzere giden-leri polis ve jandarma ile beraber gittiklerinden tanıyor ve aded-lerini sayıyordum. Bugün iki, bugün bir, bugün üç, bugün hiç. Benim için bu en büyük ve en mühim bir meşgale teşkil ediyor-du. Mevkûfinin böyle gittiklerini gördükçe seviniyordum. Her gün bir tane fazla gitmesini temennî ediyordum. Jandarma Mustafa Efendi sıkça sıkça yanıma gelerek gizlice ve korka kor-ka bazı malûmât da veriyordu. Ramazan geldi çattı; herkes oruc keyfi ile işe devam etmez, bizim iş de bitmez diye me'yus oluyor-dum. İsmimin de fezlekede en aşağıda olduğunu haber aldım. Demek en sonra muhakemeye girecektim. Bu da ayrıca canımı sıkıyordu.

Bu aralık akın akın ve binlerce yeni kur'a neferâtı gelmeye başlamıştı. Bize mahbeslik hizmetini ifâ eden bu menhus binâ, efrâd-ı cedide ve müstebdileye de müsafir-hanelik ediyordu. Beş yüz, bin kişiyi bir koğuşa dolduruyorlardı. Zavallılar balık istifi gibi üst üstüne loluyorlar, yattıkları vakit büzülüyorlar ve baş-larını birbirinin vücûdu üzerine koyuyorlardı. Yatak yastık gibi

(1) Bu müsvedde dahi hapisshanede iken sakladığım evrak arasın-dan zuhur etmiş ise de kitâbı tahrir ettiğim zaman telgrafi o vakit çekip çekmediğimde tereddüd hasıl olmuştur.

şeyler yok. Tahtalar üzerine seriliyorlardı. İzdihamdan gaseyan-âver öyle bir râyiha-i kerihe ve musemmeme hasıl oluyordu ki, ömrümde izdihamın böylesini, bu türlü kokusunu görmemiş-tim. Zavallılar perîşân, hasta. Hekim yok. Yemekleri kuru ek-mek, zeytin veya karpuz idi. Gittikleri vakit ekmek kırıntıları, zeytin çekirdekleri, karpuz kabukları küme küme yığılıyor, ko-ğuşları bir mezbele hâlini alıyordu. Bu süprüntülerin bir hafta böyle yığılıp kaldığını gördüğüm oldu. Abdesthane ise girilmez bir hâle geliyordu. Geceleri bir arı kovanı gibi müdhiş bir uğul-tudan ibaret olan gürültüleri uyku uyumayı muhal kılıyordu. Bunların bir kısmı da koğuş bulamıyor, geceyi tamirden yığıl-mış tozlar, taşlar üzerinde mezbeleye kıvrılmış köpekler gibi kıvrılarak ve dağarcıklarını başları altına alarak avluda açıkta geçiriyorlardı. Millet, bütçesinin sülüsünü askere verdiği halde, âileleri âğuşundan çekip alınan bu zavallı evlâd-ı vatan böyle sefil mi olacaktı?! Mahmud Şevket Paşa'nın gurur ve iftiharları-nın bir kısmını da bunlar mı teşkîl ediyordu!..

Hapishanenin Bakkalkapı denilen kısmının demir parmak-lıklı bir penceresi odamdan görünüyordu. Bir gün sabah erken-den pencereden birisi bana işaret ediyordu. Baktım, rûsûmat ketebesinden Raif Bey idi. Evvelce abdesthaneye gider iken an-garyaya çıkarılmış mevkûflar arasında kendisine benzer birini görmüş, mûmâ-ileyhin de tevkif olunduğunu zannetmiştim. Bilâhare gardiyanlardan da kurnazlıkla sorarak mûmâ-ileyhin mevkuf olduğuna zann-ı kavî hâsıl etmiştim. Bu defa tereddü-düm kesb-i katiyet ederek benim için büyük bir vicdan azâbı husûle geldi. Raif Bey'i pek severdim. Bir âile efrâdı, bir kardeş gibi idik. Hiçbir sırrımı kendisinden saklamazdım, o da gayet namuslu, münevver, pek hamîyyetli bir zât idi. Bâ-husus metâneti daimâ takdîrimi celbetmişti. Devr-i istibdadda hürri-yet uğruna 12 sene kadar Sinob'da zindanlarda yatmış ve kale-bend-kalmıştı. Kendisini ben henüz tıbbiyede talebe iken hapis-hane doktoru vasıtasıyla girip Sinob zindânında tanımıştım. Mûmâ-ileyh o vakit hapishanede bir köpeğin ismine Abdülha-mid koymuş olduğundan yer altında mahbuslarca "imtilâk" de-nilen bir bodruma atılmış, ihtilâttan memnû ve münferiden

hapsedilmiş idi. Suyu, yemeği kapının 10 santimetre murabba-
nda olan yegâne deliğinden atılırdı. Toprak üzerine bir adam
boyunda bir hasır atılmış, onun üzerinde otururdu. Bu odada
yer, içer ve her türlü ihtiyâcını def ederdi. Eski devirde böyle
medid ve müdhiş belâlar çekmiş olan zavallı Raif'in devr-i meş-
rutiyette de hürriyet uğrunda giriftâr-ı mesâib olması beni dil-
hûn ediyordu. Raif, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nde iken daha
ilk zamanlarda ahvâli görerek fenâlıkların mesûliyet-i maneviy-
yesini üzerine almamak için cemiyetten kat-ı alâka etmiş ve
daimâ muhalif bulunmuştu. Hiç şübhe yoktur ki, benimle olan
münasebet-i kaviyyesi, muhalefeti, felâket-i hazırasının yegâne
sebebi idi. Kendisini düşündüm; devr-i istibdadda memleket,
memleket evlâdı için sokaklarda perîşân dolaşan ihtiyar valide-
sini hatırıma getirdim; bir dağ gibi üzerime gelip yıkılan bu
mes'ûliyet-i maneviyyenin altında ezildim. Raif eli ile işaret edi-
yor. Bir şeyler anlatıyordu. İşaretle biraz konuştuk ve nihayetle
yine işaretle: "Yat, müsterih ol, iyi olur." dedi ve çekildi; fakat
ben kendisi ve validesi için bir hafta kadar düşünceler, dehşetli
azablar, ıztırablar, içinde kaldım.

Zaif, iştihsâz ve pek muhtarib idim. Yine müdhiş bir
nevmidinin zebûnu bulunuyordum. Bir gün ansızın beş altı tane
üstü başı temiz üç beş adam geldi. Artık peydâ ettiğim vasıta ile
bir gece evvel bir tabur askere fişek dağıtıldığını ve Rumlar
ihtilâl yapacaklarından üzerlerine gittiğini haber almıştım. Me-
ğerse "Rum patrikhanesinde meclis-i millî ictimâi" meselesi ta-
haddüs etmiş imiş ve âzâsı tevkif olunuyormuş. Salim Efendi
dünyâyı fethetmiş bir Napolyon gibi geldi. Kurularak bana yeni
marifetini anlattı. Beni rahat olan odamdan çıkaracak ve başka
bir yere atacaktı. Bin ricâ ile kaldım; fakat üç odadan ibaret
olan bu kısmın en fenâ yerine atıldım. Yeni mevkûfin üçer, be-
şer geliyorlardı. Hiç müteessir değil, gülüyor ve alay ediyorlardı.
Yirmi kadar oldular. İçlerinde tanıdığım Foni Gazetesi sahibi
Valalas Efendi de vardı. Hemen fırsat bulup kendisi ile görüş-
tüm, işi iyice anlattım. Ondan sonra Patris Gazetesi sahibi Pa-
paz-oğlu Efendi ile de iyice konuştum. Bu zatlar çıktıktan sonra
gazetelerinde bu mülâkatı yazmışlar. Yatak ve malzeme-i sâire

getirttiler. Âileleri geldi, görüştürdüler. Halbuki o vakte kadar beni kimse ile görüştürmüyorlar idi. Diğer mevkûfine de kahve bile verdirmedikleri halde bunlara âileleri tarafından meyveler, çikolatalar, her şey gelebiliyordu. Yeni hem-felâketlerimiz şen ve şâtır idiler. Ben içimden diyordum ki, bu neşeniz çabuk geçer... Dehşetli bir gürültü ile konuşuyorlardı. Zayıf dimağım bu kalabalık ve gürültüye tahammül edemiyor, hemen başım ağırıyordu. Bu kadar müddettir alıştığı sükûnet ve tenhahlığı istiyordu. O akşam yattılar. Sabahleyin kalktıkları vakit hepsini me'yûs ve mütefekkir gördüm. Oraya buraya uzanmışlar, melûl ve mahzûn düşünüyorlardı. İlk devre geçmiş, sîmâları bir sehâb-ı elem bürümüştü. İçlerinde asabî ve melankolik olanlar da vardı. Bu zatlar daim hatırıma sorar, bana meyveler, çikolatalar ikram ve kabul etmedikçe ibram ederlerdi. Kendilerine alıştık ve şiddetli memnuiyete rağmen ara sıra da bir iki lakırdı ediyorduk. Bu sûretle biraz kederlerim tahaffûf etmiş gibi idi; fakat Salim Efendi durmaz. İllâ bunlarla konuşmamalıyım. Beni o odadan çıkarıp uzak bir köşeye atacak. Her ne dediyse yine cümel-i münasibe ile iğfal ve iskân ettim, üç dört gün böylece geçti. Bir gün Salim Efendi beni dışarı çağırttı. Çocukçasına iğfal etmek istiyor ve diyordu ki: "Sen henüz mahkûm değilsin. Bizim mebusumuzsun. Bizce şahsına hürmet lâzımdır. Bu gâvurlara karşı seni böyle teşhir etmek istemem. Sana başka oda vereyim." Baktım ki artık çare kalmadı. Beni mutlak oradan kaldıracak. Ne diyelim, ona da râzı olduk. Gökten ne yağar da yer kabul etmez! Ve zora dağların da borcu var. Mebus imişim, şahsım muhterem imiş. Aceb bu mülâhaza-i mantıkıyye niçin tevkîfim esnâsında yahud bugüne kadarki müddet-i mahbûsiyetimde edilmedi de şimdi ediliyordu. Bir mebus bu felâketlere, sefaletlere nasıl dûcâr ediliyordu?! Benim gâvurlara karşı haysiyetim şimdi düşünülüyordu. Rumlara sandalye vermek için iki tane olan sandalyemin biri nasıl alınmıştı. Ben yemeği nenin üzerine koyup yiyecektim? Sandalyeyi istedikleri vakit reddetmiş idim de elimden zor ile çekip almışlardı! Bir mebusun muhafaza-i şerefi düşünülüyordu da süngülü nefer arkamda, elimde teneke ibrik koridorlardan abdesthaneye gider-

ken merkez kumandanlığına, sevkıyat dairesine gelen giden zâbitan ve ahaliye karşı bu hâlîme nasıl cevaz veriliyordu?! Güzelce anlaşılıyordu ki, merâmı benim Rumlarla görüşüp masumiyetimi ve tertîb olunan iftirâ ve denâeti ve çektiklerimi anlatmamaklığım idi. Her denâet yapılsın; fakat harice laf çıkmasın!...

Odamı değiştirmesin diye kendisine çok söyledim. Ricâ ettim. Hattâ bir aralık hatırımda kaldığına göre "merhamet et, yalvarırım" cümlesi de ağzımdan kaçtı. Birden aklım başıma gelip bu türlü ricâyâ canım sıkıldı ise de ağzımdan kaçmış bulundu; fakat, o dinlemiyordu... Bunları emir ile mi yapıyordu, kendi keyfi ile mi?! O da belli değildi. Bazen emir böyledir, bazen kimseyi dinlemem, burada âmir-i müstakil benim, dediğine göre her iki suret de mevcuddu. Bir milletvekilinin bu hallere düşmesi, bir cahil adamın önünde tezellülü ne müdhiş şey idi! Ben aslâ böyle bir cümle sarfetmek istemezdim. Hattâ ağzımdan çıkınca pek canım sıkıldı; fakat söz kaçmış bulundu. Demek ben ne hallere gelmiştim ki, gayr-i ihtiyarî neler söylüyordum; çünkü o odadan başka bir yerde artık mutlaka öleceğimi zannediyordum.

Odamı değiştirdi; beni hapishanenin sokak kapısına ve zâbit odasına yakın bir odaya kapattı. Şu şartla ki, her gün bahçeye çıkaracaktı. Bu da benim için büyük bir muvaffakiyet idi. Bu üçüncü odam pek dar idi; fakat Boğaziçi'nden biraz deniz görünüyordu. Odanın ön tarafında bir kısım vardı; petrol tenekelelerinden, yırtık nefer çamaşırlarından, atılmış elbise ve paçavralardan tut da kömüre, küle varıncaya kadar orada hepsi vardı. Belki fare laşesi de mevcuddu; çünkü leş kokusu da vardı. Tam mânâsı ile bir mezbele olan burasının tathîr edilmesini ricâ ettim; fakat temizletemedim. Lâkin müracaatlarımın hiçbirinde de olmaz dendiğini görmedim. Daimâ: "Pek iyi, temizlenecek" deniyordu! Eskiden bizi odamızın kapısından bakıtmaz iken, şimdi Rumları günde bir iki saat koridorlarda gezdiriyorlardı. Biz de onların yüzü suyu hürmetine kapımızın önünde gezmeye müsaade aldık.

Bir gün, birisi istiyor diyerek beni götürdüler. Bir odada etibbâ-yı askeriyyeden Yüzbaşı Çengelköylü Hamdi Efendi sivil elbise ile. Gayet tabii bir tavır ile hatırımlı sordu. Hükûmete ve felâketimin müsebbiblerine lânet okudu. Sonra: "Evde bir şey varsa anahtarları ver de aşırıyım." dedi. Bu adamın ahlâksız ve talebe iken mektebde hafiyelik ettiğini bilirdim. Kendisine hocalık etmiş idim. Hastahanede peşimde dolaşır ve iş gömleğimi giyip çıkaracağım vakit hizmetçi gibi tutarak pek çok temelluk ederdi. Mektebden çıkmasına da yardım ettim; çünkü o kadar beyinsiz, kabiliyetsiz, o kadar cahil idi ki, bin seneye mektebde dursa yine o idi. Son sınıfa gelmiş ve hafiyeliği hasebiyle alaya gitmesi de o vakte göre muhal olduğundan yardım edip çıkarak mektebden def etmek evlâ idi.

Mektebden çıktıktan sonra da bazen haneme gelir, elimi öper ve; senin için canımı kurban ederim derdi. Cemiyet aleyhinde ve bizim tarafdârımız geçinirdi. Haneme gelmesinde teklifsizlik tavrı takınır ve yemek de yer idi. Benim kendisine, teveccühüm olduğunu söyleyerek ötede beride iftihar da eder idi. Ben ise onun mahiyetini bildiğim halde ses çıkarmazdım. Kendisine ziyaretime gelmesinden memnuniyetimi söyleyip hanemde aşırılacak hiçbir şey olmadığını, hafiyelerin her yeri arayıp taradıklarını, isterlerse bir daha arayabileceklerini söyleyip anahtarları vermedim. Hizmetçi ve komşular, aleyhinde -cibilliyeti iktizâsı- birtakım tezviratta bulundu. "Aman idare-i maslahat olunsun. Böyle bir şeyler olursa bile ricâ ederim bana söylemeyin" dedim.

Bu mel'ûnun ne gibi bir fikr-i hiyânet ve habâsetle geldiğini tahmin edemedim ammâ, mahiyeti bence ma'lûm olduğundan esnâ-yı taharriyâtta bulunamamış evrak olduğu halde: "Her yer arandı. İsterse hükûmet bir daha arasın" deyip anahtarları da vermedim. Bu benden ders görmüş adam, mahallinde izah edeceğim vech ile benim bir ay daha fazla mahbus kalmama sebep olmuştur.

Yeni odada yine çilemizi çekmeye devam ediyoruz. Biz bu

odaya gelince yine tamirat da bizim odaya geldi. Yine pislik. Allah, Allah bu mahsûs mu oluyor? Ben nereye girersem tamirat da oraya geliyor.

Salim Efendi'nin muamelâtı artık çekilmez bir hâle gelmişti. Bu adamdaki yürek bir acıbdır! Bu adam zulme, hunkârlığa müdhiş bir meyl ile düşkün bir acube-i beşeriyettir. O, yalnız işkence ve zulmetmekle eğlenir, ancak onunla vakit geçirebilir. Gece gündüz zindandan ayrılmaz. Küfretmek, bağırarak ve dövmele meşgul olur. Başka zevki yoktur. Cahil, nâdân ve o kadar da mağrûr ve mütekebbirdir. Kaba, nobran, herkese bed muamele etmekten haz alır.

Bir gün Binbaşı Kemal Bey beni görmeye gelmişti. Bir odaya koydular, konuşuyorduk. Şikâri üzerine saldıran bir atmaca gibi üzerimize koştı. Bunun sebebi ne konuştuğumuzu birden yakalamak idi. Kendisi mülâzim olduğu halde binbaşıya âdâb-ı askeriyye mucibince selâm vermeden sandalyeye çapraz oturup ve ayak ayak üstüne atıp barid bir tavırla: "Artık çok oldu..." dedi. Halbuki daha beş dakika olmamış idi. Kemal Bey'in yüzüne baktım. O nazik ve izzet-i nefis sahibi askerin benzi kül gibi oldu. Yüzü, göğsü bir feverangâh arar şiddetle inbisat etmiş, bir buhâr-ı ızdırab ile şişmiş gibi idi. Başımdan sıcak su dökülmüşe döndüm. Ne diyeyim! Benim yüzümden felaket göze aldırarak ve insaniyete hizmet eden bu zat böyle nâ-lâyık itâba muhatab oluyor. Hem de o askerlik hissi ile meşbû zâbite bir mâ-dun bu muameleyi yapıyordu. Hemen kalktı gitti. Artık ben de bu zâbite karşı -her ne olursa olsun- muameleyi değiştirdim. Şimdiye kadar bir zâbite edilecek muamele tarzında davranıyor, daimâ lütfen ve ricâ ederim ile konuşuyordum; fakat o kadar ters idi ki, bir Rum mevkufu görmeye gelen Orman Nazır-ı sabıkı Aristidi Paşa'yı dahi, "Artık yeter" diye kolundan tutup kovmuştu.

Artık pek canım sıkılıyordu. Zaten zindanda olmasam dünyâ bana zindan gibi geliyordu diyeceğim. İfade-i hâlim için başka bir tabir bulamayacağım. Bir aralık baktım ki koridorda gayr-i me'nus bir patırtı var. Kapımdan başımı çıkardım. Harbi-

ye Nazırı ile bir alay zâbitan dolaşıyorlar. Salim Efendi elini arkasına koymuş, Harbiye Nazırı'nın bir adım önünde ve sağ tarafında konuşuyor ve yürüyorlar. Harbiye Nazırı üniformasını hâmil ve kılıcı belinde, arkasından da bir alay yaverleri ve ma-iyyeti halkı kendilerini takib ediyor. Şu itaat ve terbiye-i aske-riyyeye hayretler ettim. Mülâzim, Harbiye Nazırı'nın sağında ve önünde, hem de eli kışında. Perişan kıyafetimle odadan fırladım. Nefer mümanaat etti. Dinlemedim; gittim. Kendisine: "Bu ne haldir?!" dedim. "Bir masûmu aylarca bilâ-hükm envâ-ı ezâ içinde hapsedmek! Bir mebusa bu halleri revâ görmek!" Korkar gibi bir tavır alıp: "Merak etme, yakında bitecek. Ben işin ta'cili için katî emirler verdim. Üç dört gün." dedi ve elimden kaçır gibi savuştu.

Günler geçiyor. Yine bir şey yoktu. Müdhiş bir güc üzüntüsü ve ümitsizlik ile şu istidâyı yazdım:

Harbiye Nezaret-i Celilesi'ne

"Devletli Efendim hazretleri,

Hapishaneye teşrîfinizde üç dört güne kadar muhakememin icrâ edileceğini söylemiş idiniz. Sizden yalan sadır olmayacağına i'tikad ederek mutmain olmuşum. Bir hafta olduğu halde yine bir şey yok.

Yetmiş gündür bî-günah olarak mezardan farksız bir hücre-i azabda münferiden derd çekmekteyim. Bir mazlûmu böyle uzun uzadıya yatırmaktaki mânâ anlaşılmaz şey! Ne işlemişim ki bu cevr ü cezâ, bu cefâ ve ezâyâ uğratıldım. Şimdiye kadar hastalıktan hastalığa dûçâr oldum. Burada böyle ta'vikat ve betaetle birtakım sıhhat ve hayatları çürütmek neden revâ?! Muhakeme-mi bir an evvel icrâ ettiriniz de beraetle sebîlim tahliye mi, yoksa idam ile hûn-ı mazlûmum revan mı edilecek, edilsin; "el-hük-mü li-men galebe"; fakat hükm-i hak değil, hükm-i keyfî ve ihtiras. Artık bu belâdan bıktım. Ve canımdan da beni bezdirdiniz. "Hiye dünyâ ke-hayyehu yeteneffesü's-sem" hikmetini bilenler-

denim. Siz de enzâr-ı ikbâliniz önünden dûr etmeyiniz. Beni esamm ve ebkem, meflûc ve bî-şuurlar gibi ettiniz. Der-i devletinize ref-i âvâz-ı şikâyet ettim; sımâh-ı sem'-i kabûle girmedi. Benim işim az bir zaman içinde temizlenebilirdi. Bana edilen zulmdür; "ez-zâlimü adüvvu'llahi fi arzihî yentekimü bihî sümme yentekimü minhü".

Vasıl olduğunuz mevki-i kemalde, yaşamak için insana lazım olan ahkâm-ı sıhhiyyeden ârî bir mahalle -kabre kor gibi- kapayıp her türlü hakk-ı hayattan mahrum ettiğiniz mazlûmun hâlini unutup, bâ-neşve-i huzur u safâ "menem diger nist" hük-münce mağrur olmayınız; her ikbâle bir idbar mukarrerdir. İkbâl kimseye yar olmamış. "Tel qui rit samedi, dimanche pleeure-ra". "İnneme'd-dünyâ ke-zılli zail." O böyle olunca ikbal -ki onda mazruftur- ne kadar müstemir olabilir?! İnsan düz de gitse akıbet bir dereye vusûlü muhakkaktır; tırmanıp cibâle de tereffu' etse nihayet şâhikasına yükseldikde veche-i azimetine de, mua-vedeten geldiği cihete de teveccüh etse -artık sukuta mecburdur; o andan itibaren urûca imkân yoktur. Râh-ı hayatta meşy ü güzar edilecek bir başka yol da var mı?! Tarih-i eslâfa baktınız da evc-i kemalde müstekar olmuş, nihayet bir belâya giriftar olmamış gördünüz mü?.. Bir gün hiç ummadığınız bir rüzgâr-ı idbar çıkar, hübûb-ı mukavemet-sûzî ile sizi şimdi bulduğunuz o şahika-i kemâlinizden aşağıya yuvarlar; "li-küllü kemalin zeval". Halk acibü'l-hulkur. Hâl-i idbarda dost kalmaz, ancak kalan, edilen unf ü zulm veya şefkat ve adaletin aksü'l-amelleridir. Hiss-i hakk u adaleti daimâ duymanızı ve icrâ eylemenizi ve bu his ile ta'cîl-i muhakeme ettirmenizi temennî ve ricâ ile bu istid'âmı da takdim ediyorum. Ol-babda da ferman yine hazret-i veliyyü'l-emrindir."

Sinob Mebûsu
Doktor Rıza Nur

Bu istid'â müsveddesi dahî evrâkım arasında zuhur etti. O haşîn hükümdâr-ı ferman-fermâ(!) Mahmud Şevket Paşa'ya verildi zannediyorum.

Artık bende gittikçe mütezayid bir hiddet ve asabiyet vardı. Hükûmete, dünyâya, bütün insanlara bir an lâ'net okumaktan hâlî olmuyordum. Canımdan iyice bıkmıştım. Beni öldürseler, en memnun olacağım şeydi. Dünyâda hiçbir emelim, bir arzum kalmamıştı. Ancak kavuşmak istediğim bir şey varsa o da ölüm idi. Salim Efendi de artık iyice Firavunlaşmıştı. Suratı fırtınalı bir deniz gibi dalgalanmış, köpürmüş bir zebanîye dönmüştü.

Bir gece uyku içinde ıslanmakta olduğumu hissederek kalktım. Tufan gibi bir yağmur seller husûle getirdi. Karyolamı ilticâ ettirecek akmayan bir köşe bulabildim. Tavandan sular şakır şakır akıyor ve senelerle yığılmış pislikleri, mikropları da tavan arasından alıp odaya doluyordu. Az bir müddet içinde oda bir göle benzedi. Eğer karyola olmasa yatak su içinde kalacaktı. Biraz ıslanmış olan yatağa nâcâr yine uzanıp yattım.

Sabah oldu. Suların temizlenmesini söyledim; aldırın olmadı. Sular kendi kendine tabahhur edip kuruyuncaya kadar iki üç gün sürdü. Ben de göle yatmış bir mandadan farksız idim. Meskenim kunduz meskeni gibi su üstüne kurulmuştu; ben de kunduz gibi naçiz ve ibtidâi idim.

Düşündüm, benim için yapılacak bir iş daha kalmıştı. Artık bu zâlimlerin elinden halâs ümîdi yoktu. O da borçlarımın tesviyesi idi. Bu son vazîfenin ifâsı için bu mektubu Es'ad Bey'e yazdım:

Aziz kardeşim,

Vakıâ artık çok oldum, seni de bezdirdim. Ammâ ne yapayım. Ortalık soğudu, geceleri hattâ gündüzleri bile üşüyorum. Anahtarlar senâde olduğu için bizim eve kadar gitmeni pek ricâ edeceğim. Bir yün battaniye ile, salondaki dolapta yün çamaşırların bulunduğu bohçadan ince yün don ve fanilalar vardır, onlardan bir çift hizmetçi ile gönderiniz. Birkaç mendil ve çorap da ilâve edilsin.

Gelelim bizim muhakemeye. Bu gidişle bayram da çıkacak, zannedersem Meclis-i Mebusân'ın küşâdı zamânına karîb bir

zamâna kalacağız. Şimdiki odam da pek fenâ, bir mezar gibi şimdiye kadar güneş görmemiş, dar ve bir penceresi var o da koridora bakıyor. Artık buradan bakalım dünyevî mi, uhrevî mi çıkarız, Allah bilir? Bizim hane kirâsı işliyor, hizmetçi aylığı şimdiye kadar beş lira oldu verilmedi, beyhûde yere bugün yarın diye tutuyoruz. Vaki'â o da giderse çamaşırlarımı yıkayacak yok.

Bilmem şaşırdım; fakat ben diyorum ki, Necmeddin Bey'e söyleyiniz, İsmail Hakkı Paşa'yı da görünüz. Kitab, âlât-ı tıbbiye ve elbise ve çamaşırdan başka ne varsa hepsi satılsın. Hasıl olan ile bir aylık işlemiş bulunan hane kirâsı, hizmetçi maâsı ve diğer borçlarım verilsin, bana çamaşırlar ile bir kat elbise ve isimlerini bildireceğim bir iki kitâbı gönderiniz. Mütebaki kitab, elbise ve âlâtı peder alıp Sinob'a gitsin. Artık yapılacak tedbîrin bundan ibaret olduğunu anlıyorum.

Peder size gelirse söyleyiniz, pazartesi ve perşembe günleri görüştürüyorlar, gelsin görüşeyim. Bu tedbir her halde yapılsın. Çünkü sağ çıkarsam dahi artık bana hanenin, eşyânın lüzûmu yok. Bir otel köşesinde oturmak evlâ ve eslemidir. Bâki gözlerinden öperek minnetdarlığımı takdim ederim.

Doktor Rıza Nur

Mektubda fikrimi tabii açıkça yazamıyordum. Kurtulmak ihtimâlim kalmadığına kanaat-i kâmile peydâ etmiştim. Farz-ı muhal kurtulsam bile, artık bu cânîler memleketinde oturmak câiz değildi. Memâlik-i ecnebiyyeye hicret edecektim. Talebimize Necmeddin Bey kat'iiyen râzî olmamış. Böyle şeylerden vazgeçmemi Es'ad Bey yazmıştı. Bir mektûbunun bir kısmı şunlardır:

"Kardeş,

Mektubunu aldım. Artık sen çocuk oluyorsun. Ne yapalım, başa bir kere böyle felâket gelmesin. İşte iş anlaşılınca kadar zaman geçer, sabr ü tahammül gerek. Her gün mektub yazdığım zaman sabırlı olmanızı tavsiye ediyorum. Endişe edecek

vallahi'l-azîm bir şey yok; fakat ne yapayım, Divân-ı Harb günde ancak iki kişiyi muhakeme edebiliyor imiş. Merak etme, hiçbir şey düşünme. Emin ol ki bütün âile seni düşünüyor.

Bir iki kere görüşmek üzere geldim. Hapishane zâbiti görüş-türmek istemediği için tekrar gelmiyorum. Tuhaf bir adam, maksadı nedir bilmem!"

Es'ad

Artık Salim Efendi evvelce görüştüğü bir iki zatla da be-ni görüştürmüyordu. Ta'zib etmek, sıkmak için elinden ne gelir-se yapıyordu. Dimağım ciddî mütala'aya mütehammil olmadı-ğından Esad Bey'den bazı divânlar, şiir kitapları, edebî eserler istedim. Taleb ettiğim kitaplardan yalnız Fuzulî ve Nedim divânlarına müsaade ettiler. Diğer birkaç esere müsaade olun-madı.

Daimâ ye'sim, hiddetim son derecesinde idi. Es'ad Bey'in bir mektûbuna cevap olarak bu mektûbu da yazmışım:

"Kardeşim,

Bir şey bilmiyorum. İşittiğim yok. Yalnız haber aldığım ga-zetelerin birbirine uymaz türlü hezeyanları var. Hepsine ve her şeye lânet olsun. Cümleye selâm ve arz-ı istirham eylerim efendim."

Doktor Rıza Nur

Bugünlerde Miralay Nazım Bey-zade Hâmid Bey'in bir mektûbunu aldım. Bu terbiyeli genç evvelce iki defa daha gelip hatırlamı sormuştu. Mektubda:

"Muhterem kardeşim,

Uzun müddetten beri rahatsız edemediğim için afvımı temennî ederim. Sizi hatırdan çıkarmadığımıza kalbiniz emindir. İnşaaallah yakında hakikat tezahür eder. Bilhassa elleriniz-

den öper ve bence pek kıymetdar olan teveccühünüzün bekasını temennî eylerim efendim".

1 Teşrîn-i evvel

Hâmid

Aynı zamanda hiç kimse ile görüştürülmediğim halde Hâmid Bey'le görüşebileceğim söylendi. Hayret etti. Gittim. Salim Efendi'ye selam bile vermeyerek kendisi ile görüşmeye başladım. Mûmâ-ileyh pek asabî mizacı ve tecrübesiz olup gayz u hiddetinden titriyordu. Hapishane memuruna biraderim olduğunu söylemiş imiş. Kendisine yüzümden bir zarar gelir diye geldiğine canım sıkıldı. Çünkü Salim Efendi tekenin altında yavru arayan takımından idi. Hâlâ bu görüştürmenin sebebini anlayamıyordum. Salim Efendi kurnaz bir tavır almış, mükâlememizi dikkatle gûyâ sezdirmeyerek dinliyordu. Anladım ki bundan bir mânâ, benim için mûcib-i itham bir şey çıkarmak ve hattâ Hâmid Bey'i de Cemiyet-i Hafîyye ile münasebetdar addetmek istiyordu. Bir iki havaî lâftan sonra kendisine teşekkür ile uğursuz odama döndüm.

Salim Efendi ile külahları değiştirmiş, açıktan açığa husûmete başlamıştık. Abdesthaneye gider iken kendisine rast gelirse tavrımla hakaret ediyordum. Öyle kibirli ve kendisini dev aynasında görür bir adam idi ki, bu tavrıma kızıyor, patlıyordu. Durmuyor kendisine, Gayretli Salim Efendi elkabiyle itab-âmiz ve muhakkirane mektublar yazıyor, gönderiyordum. Bana kendisi esasen Rıza Efendi diye hitab ettiğinden ben de kendisine Salim Efendi hitabıyla hakaret-âmiz bir iki cümle söylüyordum. Hırsından çatlıyordu. Efendi hitâbı bu şımarığa pek dokunuyordu. Halbuki ben binbaşılık fermânında Bey hitâb-ı şâhânesine ve koca bir milletin yine aynı hitâbına nâil olmuşum. Kendisi ise mülâzim idi. Bâ-husus o dürüst ibâare okuyamayacak kadar pek cahil olduğundan Efendi sıfatına bile lâayık değildi. Zaten bütün fikirleri, tavırları tulumbacı, külhanbeyivârî idi.

Yazdığım mektuplar köpeğe atılsa kudururdu. Zaten o da kudurdu ya... Bu mektupların bir ikisinin birer aynını muhafa-

za etmemiş olduğuma müteessifim. Mündericat kendisinin âdî, cahil bir adam olduğu, cebbar, zalim bulunduğu, kibr ü gurûru kendisini yiyeceği; dünyânın öyle gitmeyip bir gün bu denaetlerin huzûr-ı millette sorulacağı ve buna mümasil şeyler idi. Neferlere, gardiyanlara hattâ kendisinin emin ve sadık hem-pâsi, sırdaşı olup başlıca hafiyesi bulunan İsmail'e⁽¹⁾ daî Salim Efendi âdî, câhil, zâlim bir adamdır diye söylüyordum. Onun ismi Salim değil "zalim"dir; pederi "zı"yı telâffuz edememiş de ondan Salim demiş ve buraya artık "Bekir Ağa Bölüğü" değil, "Salim Ağa Bölüğü" ismini vermeli diyordum. Tabîî İsmail bunları kendisine hemen götürüyordu. Zaten kendi rüfekasını da müzevvi-rane ihbar etmekten hâlî olmayan İsmail'i arkadaşları "Salim'in telsiz telgrafı" tesmiye ediyorlardı. Salim Efendi'den bütün neferat dahi dilgîr idi. Çünkü günde bir neferi tokatlamaksızın rahat edemez idi. Daimâ bağırır, aslâ yüzü gülmezdi. Ağzı pis, maiyyetine muttasıl küfredirdi. Hattâ İsmail'e bile herkesin içinde hem de bağırarak "hayvan, eşek" sıfatlarını ihsan buyururdu. Bununla beraber Salim Efendi'de öyle bir hâl-i hadid de vardı ki, sanki yaptığı mezalimin azab ve âlâmı, havf-ı hesâbı içini yiyor ve kendisini mükedder mecnunlar gibi kıvrandırıyor-du. Cemiyet, idare-i örfiyye, Divân-ı Harb, Heyet-i Hükûmet, Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa ve Emniyet-i Umûmiyye Müdürü'nün resmî âlet-i zulmü, icrâ memûru bu zat idi. Hattâ bir defa bana: "Siz de mevki-i iktidâra gelince bize böyle yaparsınız." ve: "Bunun sonu fenâdır ve belâsı benim başımadır biliyorum. Ammâ ben vatan için(!) çalışıyorum" demişti. Kendisi hizmetine mükâfaten zamm-ı maaş da alırdı. Fehîm Paşa gibi istediği kadar masârif-i müteferrika da talep edebilirdi. Halbuki diğer hapishane memûru mülâzim Ahmed Efendi, daimâ elinde kitab bulunan terbiyeli, nazik bir zat idi. Mahbusîni Salim Efendi döver, Ahmed Efendi gidip tesliye ve tatyîb-i hatırlarına gayret eylerdi. Fakat mûmâ-ileyh yapılan mezalimi, işkenceleri görmemek, âh u enîn-i mazlumîni dinlememek için olacak

(1) Bu adam şimdi Emniyet-i Umûmiyye Müdiriyeti hafiyelerindendir.

vazîfesi başına nadir gelirdi. Sıra ile birer gece nöbet beklemeleri lâzım iken hapishanede gece gündüz daimâ Salim Efendi kalırdı. Herkes bilir ki, bir zindanda sefaletler, âh u feryadlar içinde daimâ kalıp da onlara tahammül etmek her fitrata nasib olur şeylerden değildir. İnsanlar muhik bile olsa benî nev'inin felâketinden müteessir olur ve onu görmemeye gayret eder. Halbuki Salim Efendi daimâ bu feryadların içinde idi. Elbet mazlumlara feryâdından zevk almasa, felâket-i beşeriyyeyi görerek mahzuz olmasa o da mümkün mertebe bu sefalet-gededen de, bu cehennemden uzaklaşacaktı. Demek ona mesâib-i beşer sevimli bir tablo, âh u figân-ı mazlûmîn haz verir musikî gibi geliyordu. Salim Efendi bu devr-i mezalimin pek büyük bir sîmâsıdır. Böyle sîmâları kayd ve zabt etmek tarihlerin, müverrihlerin vazifesidir.

Hikâye edeceğim bir levha onun mahiyet-i zâlimane ve hunhârânesini irâeye celî bir misâl teşkil eyler:

31 Mart Vakası'nda mülazim-i bıçare Salahaddin Bey'i Ku-ruçeşme'de itlâf eden katil diye Divân-ı Harb, Sivashı Hasan Onbaş'yı idâma mahkûm eder. Hapishanede işittiğim malûmâta göre bu zavallı adam pek ahlâklî ve bî-günah imiş. Orasını bırakalım. İdam olunacakları Salim Efendi kimseye vermez, kendisi başında bulunarak beyaz gömleği giydirtir ve müsellaah askerler muhafazası altına alarak siyaset-gâha bizzat götürür imiş. Salim Efendi'ye böyle şeyler en zevkli meşgalelerdir. Bu onbaş'yı da köprü başına kendisi götürmüş. Sabunlu ip boynuna geçirilip çekilmiş. Biraz sonra ip gevşeyip maslûb düşmüş ve ber-hayat kalmış. Halbuki eskiden beri merî olan âdet vechile böyle ipten kurtulanlar bir daha salb edilmezler imiş. Salim Efendi pür-hid-det olarak çingeneye küfredip ipi kendisi çekerek adamcağızı telef etmiş. Bu hizmet-i müftehireyi ifâ ettikten sonra rûfekasına kemâl-i gururla: "Köpoğlu çingene bana çingenelik yaptırdı" demiş. "Şecaat arz ederken..." sırrı tamamiyle tezahür etmiştir.

Bir gün, pederim ve İsmail Hakkı Paşa gelmişler; beni görüştürüyordu. Hakaretlerimle dolmuş olan gazablarını, hiddet-

lerini döktü. Cebinden mektublarımı çıkarıp bir paşa olan İsmail Hakkı Paşa'yı hiçe sayarak söylenmeye başladı. Okuyor ve tenkid ediyordu; fakat cahilin dürüst bir telâffuz ile Türkçeyi bile okuyamadığını kemâl-i hayretle gördüm. Nihayet: "İşte bunların yanında söylüyorum. Sen dışarıda olup da bunları yazsa idin bana, ben adamın beynini patlatırdım. Sen şimdi tabîî mahkûmsun. Ağzına geleni söylersin" dedi. Ben de içimden şu inayet-i afvına "maşaallah!" dedim.

Odamın kapısı yanındaki mezbelelikte sabunlu ipler de varmış. Bunlar her biri birkaç insanın boynuna geçmiş ipler imiş. Bize irâe ettiler ve bunlarla asıyoruz dediler! Salim Efendi beni artık bahçeye de çıkarmıyordu; fakat odamı yine tebdil edeceğini ve diğer nihayetteki bir odaya nakledeceğini söyledi. Aman yarabbi, bu çektiklerim ne idi!. Bulunduğum oda iyi idi; geleni, gideni görüyordum. Zaten bir müddet oturunca odaya alışıyordum. Ve yenisi yeniden bî-keslik veriyor, mukassî ve müz'ic geliyordu. İnsan oda değiştikçe yeniden habsolundum zannediyor ve bütün âlâmı yeniden duyuyordu. Bir mahbûsa ezâ etmek için bu da güzel bir vasıta. Zâlimlere tavsiye ederim.

Gündüzleri küme küme genç, ihtiyar ellerinde, kucaklarında çocuklar ile mevkufinin haremeleri, kızları, anaları geliyorlardı. Hepsinin yüzleri melûl ve mahzûn idi. Ağhyorlar, birbirleriyle me'yûsâne derdleşiyorlardı. Kimisi gidip Salim Efendi'nin ayaklarına kapanıyor, meded diliyorlardı.

Bu biçareler sabahtan akşama kadar hapishane kapısından veya civârından ayrılamıyorlar idi. Zevcelerinin, oğullarının, پدرlerinin inlediği bu menhus binâyı tavaf eder gibi etrâfında dolaşıyorlar idi. Hem-deminden ayrılamayan bir kumrudaki şiddetli bir incizab gibi bir mıknaatısiyet onları zindâna daim cezbetmekte idi. Kadınların teşkil ettiği yürekler parçalayan bu fecî tabloları görmeli idi de her gün ağlamalı idi. Müsebbiblerine bin lânet olsun. Bunların içinde Raifin zavallı annesini de görüyordum.

Her gün polisler kırk elli kişi getirirler ve bir odanın önüne

dizerlerdi. Bu adamları birer birer içeriye alıp yere yatırır ve ayağına falakayı geçirirlerdi. Hadd-i asgarî 50, azamî 150 dayak atarlardı. Değneklerin müdhiş seslerini, dayak yiyenlerin türlü türlü makamlardan pest ve tiz feryad u figanlarını, ricâlarını, yalvarıp merhamet taleblerini işitirdim. Odadan çıkanlar fesi düşmüş, kunduraları elinde ve ağlayarak perişan ve acınır bir halde idiler. Zavallılar ayaklarının üstüne basamaz, dizlerine istinad eder veya oturlardı. Bir kısmı da çıkar çıkmaz yıkılırdı. Gardiyanların bazısı bu işten kaçınırdı. İsmail, ise fa'alâne ve tarifsiz bir heves ve gayretle hizmet ederdi. Gelir, dayak yiyenleri küfürlerle kaldırır, merdivene doğru bir sürü sürer gibi sürer idi. Ayaklarının üstüne basamayan bu biçarelerin cebren yürütülüşleri pek fecî bir alay teşkil ederdi. İsmail bazı yürüme-ye mecâlî olmayanları ensesinden tutar, süratle iterek merdiven başına getirir ve şiddetli bir tekme vurarak teker meker aşağıya yuvarlardı. Biçarenin feryâdı ile yuvarlanması sadâsı birbirine karışarak İspanya engizisyonunun mazlumîni ruhlarını inletirdi. Bu haydud bunu öyle bir maharetle yapardı ki, sürüp tekmelemesi bir saniye bile sürmezdi. Her gün bu mütekerrir sahnele-
rin temaşâ-geri idim.

Bu biçareler oruc yiyenler idi. Hepsi de halkın aşağı sınıfından idi. Bana kalırsa halkın ahkâm-ı diniyyeye en riayetkâr olan kısmı bunlardır. Oruc tutmayanları yüksek tabakadan olanlar teşkil eder. Onlardan ise hiç kimse yoktu. Bu haksızlığa taaccüb ettim. Demek ki, her vakit ve her şeyde ezilen zavallı avâm idi. Bir de bunları böyle götürüp bilâ-sual ve muhakeme dûcâr-ı cezâ etmek nasıl olurdu? Bu ne iş, bu nasıl hükûmetti? Kanunlar hep yırtılmış, sobalarda yakılmış idi. Bir polisin, "Oruc yiyordu. Yakaladım" demesi bu cezânın icrâsına nasıl kâfi gelirdi?! Polisin bir şahsa gazez olması veya irtikâb ve irtişâ gibi bir şeye sülûkü ihtimalleri kaale bile alınmıyordu! Onun doğru-su muhakeme etmeli; ba'dehû mümkün ise ya hadd-i şer'îyi tatbik edip boğazına kurşun akıtmalı yahud kanunda bir cezâ varsa onu yapmalı idi. Halbuki Kanûn-ı Esasî ile serbestî-i vicdan ve edyân da bütün âleme ilan edilmişti!...

Oruç tutmayanlar, mücazât-ı uhreviyyeyi kendileri çekecekler; her koyun kendi bacağından asılır. Din ve ibadet Cenâb-ı Hak'la kul arasındadır; ancak şer'î ve adlî cezâ yapılabilir. Bu işin idare-i örfiyye hapishanesine ne aidiyeti vardı? Adliye kapıları kapanmış mı idi?! Yok oruç yemek de "tehyîc-i ezhan(!)"ı mucib olarak bir "irticâ" demek olduğundan idare-i örfiyyeye müteallik idiyse ona da diyecek yoktu!... "Bir yıl adalet bin yıl ibadetten efdaldır" diyen hadîs-i şerifin yüzüne karşı bu mezâlim, hem de din nâmına, utanmadan icrâ ediliyordu.

Bir gün, içlerinde bir Ermeni de gelmiş. Oruç yiyor diye güzelce dayağı da yemiş. Bir fırsat bulup bu adama sordum. İsmi Artin ve kendisi hamal imiş. "Niçin dayağı yemeden Hristiyan olduğunu söylemedin?" dedim. "Söyledim ammâ bak kendisini gâvur da yapıyor diye daha çok dövdüler!" dedi. Latife olarak: "Alâmetini gösterse idin" dedim. Ve bir gardiyana: "Bunu muayene ettirsinler de Hristiyanlığı taayyün ederse bârî hapisten çıkarsınlar" dedim. "Evet, zaten anlaşıldı" dedi. "E... Ne ise dayağı yemiş. Artık niçin bırakmıyorlar?" - "O... uzun iş! Bir defa geldi. Bayram ertesine kadar bekler artık!" dedi. Bende hayret! Hem güldüm, hem de bu adaletle şaşıtm. Dayaktan kabarıp şişmiş, yaralar peydâ etmiş ayakların doktorlar tarafından tedavî ve timar edildiklerini bu gözlerim defa'atle gördü. Bu zavallılar her gün sürü sürü geldiler, hem dayak yediler hem de bayram ertesine kadar yalnız bir tek tayin ekmeği ile hapis yattılar.

Salim Efendi bana eziyet etmek istiyordu. Hem de bu oda pek işine gelmiyordu. Biraz evvel söylediğim gibi burada pek çok şey görüyor, bazı şeylere vâkıf oluyordum. Bayrama da on gün kadar falan kalmıştı. İki üç mahbus çağırıp göçebe bir çadır eşyâsı kadarcık olan eşyâmı sırtlatıp beni binânın diğer ucundaki uzak bir odaya attı ki, onun da nasıl bir oda olduğu hakkında Esad Bey'e mersûl mektûbunda bir nebze malumat vardı.

Hapishanede bizler, livata ve saire gibi bir cürm-i âdîden ibaret olup da Divân-ı Harb'e hiç münasebeti olmayan töhmetlerle mahkûm kimseler, yüzlerce efrâd-ı cedîde ve müstebdile, yine yüzlerce oruç yiyenlerle pek büyük bir izdiham hasıl ol-

muştı. Bu aralık kolera zuhûru haberini de aldık. Bu da muaz-zib bir düşünce, bir belâ oldu. Bu kadar izdiham, pislik, âlâm ve ıztırab, ye's ve nevmidî, vücudların za'fı, mide bozukluğu tam bir zemîn-i müsaidi. Kolera içimize bir girerse hepimizi silip süpürürdü. Başka binâlara ve hastahaneye de bizi göndermezlerdi! Hâlimiz harab idi. İşte bu kadar cehennemî endişe ve ıztırlara bu da munzam olmuştu.

Yeni odam hepsinden berbaddı. Bir defa ötekilerden daha küçük idi. Yarım metreden ziyade duvarı kalın. Kapısı ufak ve karanlık bir yere nâzırdı. Yegâne penceresi demir parmaklık ile mesdud olup oda da koridora nâzırdı. Ancak el kadar bir parça semâ ve Kasım Paşa üzerindeki birkaç binâyı görebiliyordum. Bütün âlemim bundan ibaret idi. Güneş bu odayı aslâ ziyaret etmemişti. Karanlık ve rutubette müzahrafâtın tefessuhu pek sühuletti olduğundan küf ve rutubet kokusu müdhışti. Bu oda işte tam mânâsı ile hakikî bir zindandı. Bundan sonra zindan ismini istimalde pek haklı idim. Artık ricâyâ falan tenezzül etmedim. Şimdi ölmeden bir kabre girmiş bulunuyordum. Sabahları sonbahar güneşi parlak ve ruh-nüvaz bir surette bu binâları mücellâ kılıyordu. Kendi hâlimi düşünüyor, bu hanelerde oturan bahtiyarlara gıpta ediyor ve bu bahtiyarlıkla aslâ ölmemelelerini temennî ediyordum. Benden iki gün sonra tamirat da oraya geldi ve yine bize çattı.

Sakalım yine uzamıştı. Tıraş olunmamı talep ettim. Zâbit odasının karşısında olup dayak atmaya mahsus olan odaya götürdüler. Berber tıraş ediyordu. Bir köşede on, on beş tane her biri baş parmak kalınlığında olan kızcık sopaları gözüme ilişti. Kimisi kırılmış ve kırık yerleri misvak ucu gibi olmuş olan bu sopaların yığını pek acib bir manzara idi. Yapılan mezalimi ilan ediyorlar gibi duruyorlardı. Bir tanesi bir yerinden kırılmış ve bir ucuna kanlı bir bez sarılmıştı. Mahbesten çıkar isem şu değneği alıp mecliste millete göstermek hemen hatırıma geldi. Çıkar iken bir usulle ordan alıp yatağıma sararak aşırarak arzuna düştüm. İşte mecliste Lutfi Fikri Bey'in gösterdiği değnek budur. Bir ucuna bez sarılmasının sebebi darb eder iken el acı-

yor ve dayanmıyormuş; bu sebeble bez sarıyorlarmış. Bunu da tahkik ettik. Demek ne kadar çok ve hızlı dövüyorlarmış. Dövenlerin avucularının kürek çekmiş gibi nasır olduğunu öğrendim; hattâ jandarma Şerif Efendi'nin avucunun nasırını da biz-zat gördüm. Şerif Efendi'nin bunda bir günâhı yoktur. Ne yap-sın ki kendisine emrediyorlardı ve kendisi de mevkuf idi. Odada âdî kahvelerde görülen ve ağaç diplerine atılan iskemleler de vardı. Üzerlerinde yer yer kan lekeleri vardı ki bu kanlı vahşet-lere delil idi.

Odam pek fenâ idi ammâ muhakeme olunanları da karşı-m da sokağa nâzır olduğu ve güneş gördüğü için benimkinden iyi olan bir odaya doldurduklarından memnun idim. Mustafa Natık Bey de bir odada komşumuz idi. O aralık Raif Bey de muhake-mesi bitmiş, bu odaya getirilmişti. Görüşmek şiddetle memnû idi; fakat neferlerin gafletinden istifade edip yekdiğerimize kâğıtlar atarak konuşuyorduk. Of! O vakte kadar, hiç bilmedi-ğim şeylere, iftirâlara, cinayetlere vâkıf oluyordum. Bu zavallı-lara ne kadar işkenceler edilmiş ve benim aleyhimde bulunma-ları için ne kadar dayaklar atılmış, neler yapılmış! Benim aley-himde nasıl iftirâlar tertib edilmiş. Müthiş! Divân-ı Harb'de ne sordukları, sûret-i muhakemenin ne türlü olduğu ve Raif Bey'e Heyet-i Tahkikiyyede ve Divân-ı Harb'de neler sorulduğunu, öğ-rendim. Bu malûmat benim için pek kıymetli oldu.

Mustafa Natık Bey'le de neferi kandırıp konuşuyorduk. Bîçarenin kulaklarının ikisi de şiddetli uğultularla hiç işitmi-yordu. Ben iyice bağırmasam, o da ellerini kulaklarına vaziyet-i mahsûsasında koymazsa söylediklerimi anlayamıyordu. Vakıâ benim de kulaklarımda bâ-husûs solda şiddetli ağrılar olmuş ve uğultular husûle gelmiş ise de yalnız sol kulağım işitmiyordu. Kendisi ile de iyice görüşüp birbirimize malûmat verdik. Salim Efendi beni bî-haber ve esbab-ı müdafaadan mahrum bırakmak için gayret ediyordu ammâ bu oda daha iyi işime yaradı...

Bizim hâlimiz böyle. Haricdeki gazeteleri de unutmayalım. Onların mütalaasına rücû edelim:

7 Ağustos Sabah'ta:

CEMİYET-İ HAFİYYE

"İstanbul polis müdürü (Progrès de Salonique) Gazetesi'nin Dersaadet muhabirine Cemiyet-i Hafiyye hakkında ber-vech-i zîr beyanatta bulunmuştur:

"Cemiyet-i Hafiyye meselesinden dolayı mevkuf bulunan eşhâsın istintakları hitam bulmak üzeredir. Bu işe dair olan evrak şu sırada Divân-ı Harb'ce der-dest-i tedkîk bulunuyor. Doktor Rıza Nur Bey henüz mevkuftur. Divân-ı Harb kefalet altında bile doktoru serbest bırakmaktan imtinâ edecek imiş. Çünkü mücrimiyeti hakkında elde edilen edille tahliyesini imkânsız bir hâle getirmiş imiş. Bugüne kadar yeniden kimse tevkif olunmamıştır. Fakat zâbıta cemiyetin âzâ-yı sâiresini dahî der-dest etmek üzere kemâl-i keremî ile sarf-ı mesâî ediyor. Bursa ve İzmir'de tevkif olunan bazı eşhas cihet-i adliyyeye teslim olunmuşlardır. Elde edilen evrâkın bir kısmının neşr olunacağını zannediyorum. Eski gümrük memurlarından olup el-yevm vâdî-i firarda bulunan birinin zevcesi müstesnâ olarak başka kadınlar tevkif olunduğu hakkında deverân eden rivayet kat'iyen muvafık-ı sıhhat değildir."

Müdîr-i mûmâ-ileyh Berat Mebusu İsmail Kemal Bey'in cemiyete dahil olduğu hakkında deveran eden şayi'anın ne derece sahih olduğu suâlîne cevaben icrâ kılınan tahkîkâtın bu şayi'ayı te'yîd edemediğini ve mebus-ı müşarûn-ileyhin firarda olmayıp el-yevm Paris'te bulunduğunu beyan etmiştir.

(Anadolikos Tahidromos) Gazetesi'nde okunmuştur:

Cemiyet-i Hafiyye hakkında tahkîkât icrâsına memur komisyon reîsi Kemal Bey muharrirlerimizden birine beyanât-ı âtiyede bulunmuştur:

Komisyon ikmâl-i vazîfe etmiş ve yüz sahifeyi hâvî bir lâyiha tanzîm eylemiştir. Lâyiha istinsah edilerek cumartesi günü Divân-ı Harb-i Örfî'ye tevdi edilecek ve cemiyet-i mezkûreye iştirakle müttehem kırk kadar eşhâsın muhakemesi önümüzdeki çarşamba veya perşembe günü icrâ edilecektir. Komisyonun Rıza Nur Bey hakkında hiçbir gûnâ delâil elde edemediği hakkındaki rivayet bî-asl ü esastır. Bilâkis mûmâ-ileyh aleyhinde pek çok delâil elde edilmiştir. Zaten esnâ-yı isticvabda kendisi de bir hayli itirafatta bulunmuştur. Bilâkis cemiyet rüesâsından Mustafa Natık Bey inkârda devam etmektedir. Berat Mebusu İsmail Kemal Bey'e gelince, mûmâ-ileyh hakkında delâil-i kat'iyyeye destres olunamadığından komisyon tanzîm ettiği lâyihasında bundan hiç bahseylememiştir.

*

CEMİYET-İ HAFİYYE MENSUBÎNİ

Siroz'un Çayır mahallesinde sâkin esâfilden bazı eşhâs-ı leîmenin Cemiyet-i Hafîyye-i irticaiyyeye mensûbiyetleri tahakkuk etmesine mebnî pazar günkü trenle tahte'l-hıfz İstanbul Divân-ı Harb-i Örfîsi'ne i'zam edildikleri Siroz muhabir-i mahsûsumuz tarafından bildirilmiştir. Bu mürteciler: Molla İbrahim b. Asım, Ahmed b. Osman, Mehmed b. Emin, Mustafa Mümin, Asım b. İbrahim nâm kimselerden ibarettir."

[Rumeli]

7 Ağustos İkdam'da:

CEMİYET-İ HAFİYYE

"Osmanischer Lloyd'den:

Cemiyet-i Hafîyye meselesi ile iştigal eden heyet-i tahkiki-

yye Divân-ı Harb'e arz edilecek isticvabnâmeleri telhis eylemekle iştigal etmektedir.

İstihsal eylediğimiz ma'lûmâta göre hiç kimse idam cezâsı ile mahkûm edilmeyecektir."

11 Ağustos Tanin'de:

CEMİYET-İ HAFİYYE

"Divân-ı Harb-i Örfî maiyyetine memur Heyet-i Tahkikiyyenin Cemiyet-i Hafîyye hakkında tanzim eylediği fezlekenin hülâsası Emniyet-i Umûmiyye Müdiriyyeti'nden ber-vech-i âtî tebliğ olunmuştur:

6 Temmuz Sene (1)326 Tarihli Beyannâmeye Zeyldir.

Stokholm sefir-i sabıkı Şerif Bey'in mahz-ı ihtirasat ve menafi-i zatiyye uğrunda meslek-i fesâdı ihtiyar eden Paris'teki malûmü'l-esâmî emsâlinin iltihak ve iştirâki ve kendi riyaseti tahtında olmak üzere "İslâhât-ı Esâsiyye-i Osmaniyye" nâm-ı zahirîsiyle teşkil olunan Cemiyet-i Hafîyye ve ihtilâliyyeye İstanbul'da hem-hâl bulabildikleri sabık mabeyn hafiyelerinden Ahmed nâm-ı diğer Kemal Bey'i de yine Şerif Bey'in Nişantaşı'nda ikamet eden zevcesi prenses hanımın mülâkat ve bazı gûnâ mevâidiyle kendisine "Teşkilât-ı umumîyye memuriyeti ve merkez-i umumî âzâlığı" sıfat ve selâhiyeti nisbet olunarak daire-i ittifaklarına idhal ettikten sonra mevki-i tatbîk ve icrâya vaz' olunan ve bazı nüshaları gerek burada ve gerek işbu Kemal Bey'in imzâ ve hatt-ı destini hâvî olarak Sivas'ta Niyazi Efendi nezdinde zuhûr eden esas program ve nizamnâme-i dahilî sarahtince; tensikât-ı hâzıra-i mülkiyye ve askerîyyenin tadîli veder-dest-i müzakeredir işaretiyle- hukûk-ı padişâhînin mer'iyeti ve mesul bir hükûmet-i icraiyyenin teşkîli ve Meclis-i Mebusan fesholunarak yeniden intihab edilmiş bir Meclis-i Mebusan ikamesi ve hükûmet-i hazıranın zulmü faraziyesine binaen Islâhat

Fırkası'nın maksad-ı aslıye vusûle kâdar gizli tutulması gibi siyâsî esaslar takib olunmak üzere bir kısmı fikren ve kalemen ve malen ve bedenlen ve kısm-ı ahîri de zuhurâta tebean hizmete müheyyâ olmak ve ketm-i esrarla beraber verilecek emre inkiyad ve itaate hasr-ı nefis edecekleri hakkında her biri tahlif ve ayrı ayrı numaralar tevdi kılınarak hatt-i ma'rûf ve muayyen üzere vücûda gelecek şuaabât-ı devair-i merkeziyyede seyyar ve sanduk-kâr ve kâtib ve tahsildardan maadâ mutlaka birer fedâî bulunmak ve lede'l-hâce bunların hadd ü adedi teksir dahî edilebilmek ve keزالik şuaabat ile merkez ve merkez ile merkez-i umûmî beynlerinde muhaberât-ı mühimme ve mübheme, tertib olunan şifreler mucibince (temin ve ifâ kılınmak her halde efrâd-ı cemiyet idare-i hazıradan cidden memnun olmadıkları tahakkuk edecek kimselerden tereküb eylemek) gibi kavaid ve usûle tabi bulunmuş olan işbu cemiyet-i fesadiyye erkânından isimleri bâlâda mezkûr olanlardan maadâ (keزالik hasbe't-tensik memuriyetinden mahrum nafia ketebesinden Asım ve talebe-i ulûmdan Hafız Sami ve Osman ve Eşref ve kezâ telgraf ve posta memurlarından kadro haricinde bulunan Vasfi ve Selâmi ve Hasib ve Ata ve Talat ve tıbbiye-i mülkiyyeden mezun Mustafa Münir efendiler ve Şerif Bey'in konak bekçisi İsmail Ağa ve kezâ kadro münasebetiyle vergi memuriyetlerinden muhrec Hafız Said ve Emin ve Mustafa Fevzi ve Hoca Mehmed Emin ve Manzume-i Efkâr matbaacısı Enver ve damadı Sırrı ve sabık Şile tahsil memûru Said ve jandarma onbaşlıları Mustafa Arif ve Şerif ve yine jandarma tensikat dairesi ketebesinden Mahmud Nedim ile yazıcı neferlerinden Nureddin ve Ilgır [İlgin?] ve Söke kazâları sabık naibleri Hayrânî ve Abdurrahman ve mütekaid kolağası Bursalı İzzet ve Fehim Paşa'nın hafiyeliğinde ve polis komiserliğinde bulunmuş olan reji kolcusu Vulçitrınlı Necib ve Attar Kadıköylü Reşid ve Ayestefanos'ta mukîm dâvâ vekîli Karabet Mıgırdıç ve sabık tûfengiyandan Tahir Paşa'ya mensub Hacı Süleyman efendiler ve Kemal Bey'in zevcesi Şahende Hanım ve Miralay Mustafa Natık Bey ve sabık hünkâr çavuşlarından Yenipazarlı Mustafa ve maliye ketebesinden Hayri ve Prevova fırka-ı tahrîriyyesine memur İhsan ve yine talebeden Da-

vud ve polis komiserliğinden muhrec Hacı Kemal ve Dahiliye gümrüğü memurlarından Servet ve Raif ve Nurullah ve Hatib Kemaleddin efendiler ve Sivas Telgraf ve Posta Müfettişi Niyazi ve Sinob Mebusu Doktor Rıza Nur Beyler ve Samsunlu Osman ve mekteb-i hukuk talebesinden Edirneli Salih efendiler ve ke-zalik jandarma mülâzimlerinden Kenan Bey ile el-yevm gayr-i mevkuf Mısır'da muhaberât-ı ecnebiyye telgraf memûru Mahir ve firarda yine Şerif Bey'in refakatinde bulunan mülazim Şevki ve Nihad ve vekil-i harcı diğer İsmail ve mekteb-i harbiyyeden matrud Safvet Cemil nam-ı diğer Adil Ruhî ve gaybubet eden Laz Hoca Süleyman Efendi ve prenses hanımın muallimesi Semîne Hanım ve yine bu esnâda bilâ-mezuniyet Paris'e savuş-muş olan Şerif Bey'in biraderi Fuad Efendi) namlarındaki eş-hastan: Bir kısmının İstanbul'da bazı mahallerde teşekkül eden şubeler riyasetinde bulunarak tergîbât ve tesvîlât-ı mütemadiyye icrâ etmekle beraber cemiyet-i mezkûrenin mürevvic-i efkârı olmak üzere Paris'te neşrolunan "Meşrutiyet" ceride-i memnua-sına makaleler irsâliyle efkâr-ı umûmiyyeyi tağlîte kıyam eyle-dikleri ve yine bunlardan bir kısmının müteaddid defalar akd-i ictimâ ile kabine ve Meclis-i Mebusan âzâsından bazılarının katl ü imhâsı ve taşrada teksîr-i efrad ile ilka-yı tohum-ı isyan emrinde teşebbüsât-ı hâinâne ika'ı için müzakeratta bulunarak ya bu sûret-i kitâlin icrâ veyahud bayraklar küşadiyle bir kıyâm-ı umumî ihzârına müteallik âmâl ve tasavvurât-ı cinaiyyeden dolayı Şerif Bey ile şifahen teatî-i efkâr ederek talimât-ı mahsûsa istihsal eylemek ve avdetinden sonra icrâ-yı fi'liyyâta mübaşeret edilmek üzere yerine şerik-i cürmlerinden birini tevkil ile Kemal Bey'in Paris'e azimet ettiği ve bazılarının ise halk nezdinde ilkaât-ı mahsusada bulunarak evrâk-ı memnu'a tevzûine ve bir kısmının da muhaberât-ı hafîyye-i fesadiyye zım-nında dahilen vesatat ve delâlete ve kısm-ı diğerinin Paris'teki merkez-i umumî ile tahrîren teatî-i ârâ-yı mefsedete ve kezalik yekdiğeri beyninde şifreli imzâlarla mükâtebeye cüret eyledikle-ri: Mevkuf bulunanların derecât üzere vaki ve biri diğerini mü-eyyid ve mürtebit olan itirafat ve ifşaâtından başka bazı muhbir ve şahidlerin bunlardan bir kısmı hakkında inzimam eden şeha-

det ve ihbarâtı ve keزالık bazılarının üzerinde ve ikametgâhlarında tesadüf olunan evrâk-ı fesadiyye ile şifre ve miftahları ve be-tahsis asakir-i Osmaniyye'yi Arnavud erbâb-ı isyânı ile bi'l-ittihad hükûmet-i hâzıra aleyhine hareket ve isti'mal-i silâha daveti mutazammın olarak Paris'te matbû ve şilteler ve çuvalar derûnunda bir suret-i hilekârane ve mahiranede mürsel olarak binlerce nüsha beyannâme ve birçok müdafaanâmelerle cerâid-i memnû'anın Kemal Bey'in hanesinde keyfiyet-i zuhûru ve yine işbu Kemal Bey tarafından Paris'e azîmetini müteakib bunlar meyânındaki bazı rûfekası adresine gönderilip elde edilen mekâtibin delâlet-i mündericâtı şimalî Arnavudluk'taki mesele-i zâile mebadîsinde Paris'te Arnavudlar nâmına ve işbu Kemal yedine bazı mektubların varid olduğu keyfiyetinin haber verilmesi ve sair daha bazı emârât ve vesaik-i munzama ile nümâyan olmuş ve kanûnen mûcib-i muahaze ve müstelzim-i cezâ halleri meşhûd olamayan başkaca yirmi beş kadar eşhas-
tan gayr-i mevkuf tutulanlardan maadâsı tevârih-i muhtelifede tahliye edilerek tahkikâta hitam verilmiş ve evrâk-ı müteallika da muhakeme icrâsı zımında Divân-ı Harb-i Örfî'ye sevkolunmuş olduğu beyan olunur."

"12 Ağustos (1)326 La Turquie'de:

"Malûmat almak üzere Harbiye Nezareti'ne gittik. Malum olduğu üzere Rıza Nur Bey'in de mevkuf olduğu hapishane Harbiye Nezareti'nin şimâl-i garbîsindedir. Birçok rûfekamız muhakemenin bu hafta başlayacağını söylemişler işe de matbuâta malûmat vermekten pek muhteriz bulunan Harbiye Nezareti işin daha kesb-i katiyet etmediğini bildiriyor. Divân-ı Harb Reîsi Mirliya Kenan Paşa'nın fikrini almak istedik. Meşguliyeti olduğundan Baştercüman Feyzullah Efendi'yi gönderdi. O da ne tarih-i muhakeme üzerine, ne de muhakemet üzerine daha hiçbir şeyin takarrür etmemiş olduğunu beyan etti. Fezleke müddei-i umumî Yüzbaşı Hulûsi Bey'dedir. Divân-ı Harb matbuâta hiçbir malûmat vermemiştir. Fakat sû-i tefsirâtı men için zamânı gelince tebligât icrâ edecektir.

Divân-ı Harb, kolağasından liva rütbesine kadar 10 zâbitten mürekkebirdir: Rıza Efendi, Abbas Efendi, ilâ âhîr.

Harbiye Nezareti'nin bazı mahafilinde söylendiğine göre ihtimal ki, idâma mahkûmiyet olmayacaktır. Lâkin nefy-i müebbed ve müebbed kürek cezâları verilecektir.

Cemiyet-i Hafîyye'nin keşfi Genç Türk idaresi için bir muvaffakiyyet-i azîmedir. Eğer daha varsa mürtecilere bir ders-i ibret teşkil eyler. Hiss-i intikam mevki-i iktidardaki zevâtın programına aslâ girmemiştir. Onların yegâne emelleri, vatan-ı Osmanî'yi her türlü teşebbüsât-ı irticâ-kâraneden muhafazadır. Bu dâvâda biliniz bir adalet-i mahza icrâ-yı hükmedecektir."

Informé

Bu cerâid ile beraber mizah gazetelerden ve vilâyet gazetelerinden bazısı da aleyhimizde hücumlar tertib etmişler. Ez-cümle "Karagöz" Gazetesi'nin her havadan çalan ve imam feneri gibi dönen sahibi beni bir fare şeklinde tersim ederek bir ayak altında çiğnetmiş. "Kalem" Gazetesi beni zincirle bağlayıp "mebusu da yakalarız" demiş. Rumeli'nde bir gazete zincir-bend olarak resmimi yapmış ve İttihad Cemiyeti âzâsı tarafından sokaklarda dolaştırılarak şütüm-ı galiza ve tahkîkât-ı gûnâ-gûn ile teşhîr edilmiş. Taşra gazetelerinden Samsun'da münteşir "Aks-i Sadâ", Giresun'da münteşir "Giresun" Gazeteleri de cemiyetin olduğundan, onlar da aynı nagamâtı tekrar etmişler. Vatanimizde değil Amerika'ya varıncaya kadar bütün dünya gazetelerinde mevzû bahs edilmiş ve azamiyetle, hele İngiliz, Fransız, Amerika ceraidi -ilk taglit devresi geçince- lehimde ve masumiyetim hakkında serd-i mütalaat ettikleri halde maatteessüf kendi gazetelerimiz hemen yek-zeban olarak aleyhime kıyam etmişlerdir. Taşra gazetelerine Adana'da Süleyman Vahîd nam kimsenin "Anadolu" nâmiyle neşrettiği gazete bir misal teşkil eyler.

Bu gazete 6 Eylül tarihli nüshasında "balon patladı" unvânıyla yazdığı makalede bizi Yunanlılar ile müşterek adde-

diyor; çünkü Yunan Meclis-i Millîsi 1 Eylül'de, Patrikhane Meclis-i Millisi yine 1 Eylül'de ictimâ, Cemiyet-i Hafîyye de Ramazan içinde yani o zamana karîb bir tarihte ihtilal çıkaracak imiş! Makalenin nihayetinde şu vech ile idare-i kelâm ediliyor:

"Bunlar hakkında vesika aramaya lüzum yoktur. Hepsî meydanda... Yunan Meclis-i Millisi'nin küşâdında efkârda galeyan hâsıl olacağı ve hükûmet-i Osmaniyye'nin bununla müşteğîl bulunacağı bir zamanda, yani bir gaile-i hariciyyede birden bire, zıp diye Patrikhane Meclis-i Umumîsi yaygaraları, heyecanları, dağdağaları, kuru kuru blöfleri meydan alacaktır. Hükûmet-i Osmaniyye bu mesele-i dahiliyyeye koşayım derken başta Kemal, Rıza Nur ve saire oldukları halde bir sürü "şeriat isteriz!" şeriat hainleri meydana çıkacak ve iş o zaman, iki tarafı değil her tarafı pis bir değnek olacaktı. Ve gûyâ bu gaile-i müsellese dahilinde hükûmet merkez-i sikletini şaşırarak aciz ve nâtüvan, bî-tab ve bî-mecal düşüp kalacak ve Yunan Girid'e, Patrikhane müddeiyât-ı vâhiyyesine ve Şerif ile kırıkları da kabineye ve vilayetlere çullanacaklardı. Bizim müşahedâtımız, tedkikatımız bu merkezde...

Bunların hepsi de tesadüfât-ı garibeden olmaz ya... Elhasıl bu işte kıyak bir usturupluluk var idiyse de Genç Osmanlılar'ın genç ve merd hükûmeti hepsinin hakkından geldi.

Allah zeval vermesin."

Anadolu

Şu tulumbacı muharririn lisân-ı edebine bakmalı! Balon değil, burada agrâz ve hırs-ı menfaat ile bu külhanbeyinin kafatası patlamıştı.

Muvazenesiz hükûmet onun tarif ettiği o değnekle bu pisin ağzına vursaydı ya...

Şimdiki zindânımda yalnız değildim. Birçok hem-hallerim, hem-derdlerim ile komşu idim. Durmuyorlar konuşuyorlar, sûret-i muhakemelerini yekdiğerine nakledip birbirine derd yaşıyorlardı. Bazen bir ağızdan şarkı söylüyorlar. Bazen kâğıttan

yaptıkları iskambil ve domine ile oyun oynayıp vakit geçiriyorlardı. Ben de uzaktan onlarla vakit geçiriyordum. Geceleri cemaatle teravih namazı kılıyorlardı. Laleli Hatîbi Kemal Efendi'nin imametinde tatlı bir sesle Kurân-ı Kerim tilaveti, gayet güzel bir usulle ve muhrîk bir sadâ ile söylediği şarkıları amâk-ı rûhuma tesir edip beni gaşyediordu. Nefer veya gardiyanlara beş kuruşa bir gazete de getirtip kapıda biri bekçi durarak sıra ile okuyorlardı. Yatakları yalnız bir ot minder ile "beylik" denilen küçük ve âdi bir kilimden ibaretti. Dışardan âileleri yiyecek getiriyor, birlikte yere bağdaş kurup yiyorlardı. Kendilerine her gün bir çift tayin ekmegi ve bir karavana nefer yemeği veriyorlardı.

Bana ne ekmek ve ne de yemek vermediler. Ben daim kendi paramla lokantadan getirtiyordum. İki üç neferin sıkı nezaretlerine rağmen bazen hem de kılıcı ile hamiyetli bir zâbit içeri girip mevkufinden tahsil memûru Said Bey'in kulağına söyleyerek konuşuyor ve kendisine ma'lûmât verebiliyordu.

En nihayet artık hiç kimse kalmamıştı. Adedi 45 olan mevkufinin muhakemeleri kâmilan bitmişti. Yalnız Mustafa Nâtık Bey'le benim muhakemem kalmıştı. O da oldu, sıra bize geldi. Benden sonra da tevkif edilenler olduğu halde benim muhakememi en sonraya bırakmışlardı. Bayrama da beş gün falan kalmıştı. Bir öğleden sonra idi, bir kanun geldi, "Divân-ı Harb'den istiyorlar" dedi. İki buçuk aydan beri bekleye bekleye, hasretiyle düşünce düşünce inlediğim en mesud günüm, yegâne emelim olmuş olan şey hulul etmişti. Tarîfi kabil olmayan bir sevinç beni istilâ etti. Boynuma yakalık ve kravat falan takıp çıktım; fakat gayr-i müteessir, ne güler, ne ağlar bir sîmâ ile...

Hapishane memûrunun odasına gittik. Divân-ı Harb yaveri sarı bıyıklı, sevimli gibi bir yüzü olan zâbit bizi arkasına taktı. Harbiye Nezareti'ne doğru yürüdük. Salahaddin Bey isminde olan bu zâbit merdivenlerden süratle çıkıyordu. Ben ise bu kadar müddettir hemen yürümemiş, hiç merdivenden çıkmamış olduğumdan onu süratinde takib edemiyordum. Müşkilatla çık-

tım; fakat soluğum soluğuma yetişmiyordu. Göğsüm husûle gelen bir çarpıntının müz'ic darbelerinden yırtılıyor gibi idi. Başım döndü, düşecek gibi oldum. Beni bir salona götürüp "istirahat edin", dedi. Oturdum, dinlendim; hafakan geçti. Tekrar gelip beni aldı ve mahkeme salonuna, asıl "Divân-ı Harb" denilen mahall-i müdhişe söktü ve kendi de at nalı şeklinde ve yeşil çuhali masanın bir ucuna oturdu.

Tarihte inkılab boğuşmalarında okuduğum bu "mahkeme-i keyfiye"ye şimdi bizzat giriyordum. Ortada bir zat oturuyordu. O vakte kadar görmediğim bu zât, halim, selim bir sîmâda ve nazarlarında bir mülâyemet ve pâklık olan bir kimse idi.

Divân-ı Harb Reîsi Kenan Paşa imiş. Sağında beş altı, solunda iki üç zâbit oturmuşlardı. Sağ uçta sivil üç beş zabıt kâtibi ve bunlarla sağ kol ağası arasında pek genç esmer benizli, üstü başı temiz, centilmen tavırlı ve pek sevimli sîmâlî bahriye mülazimi vardı. Bu da müddeî-i umumî imiş. Divân-ı Harb'in heyet-i umumiyyesi bir heyet ilka etmiyordu. Ancak bana gizli ve ateşten ellerle kurulmuş şeytanî bir makina, mazlumlara boğazlayacak menfur bir alet hissini veriyordu.

Bu heyetin bî-taraf olmayıp o müfteri, namussuz heyet-i tahkikiye ile gizlice tevhid ve teşrîk-i harekât etmekte olduğunu biliyordum.

DÎVÂN-I HARB HEYETİ ZEVÂT-I ÂTİYE İDİ

Reis: Nizamiye I. Fırka Kumandanı Erkân-ı Harbiye Livası Yusuf Ken'an Paşa.

A'za: Topçu I. Alay Kumandanı Osman Bey (Reisin sağında ahz-ı mevki' ediyordu.)

A'za: Topçu 3. Alay Kumandanı Ali Bey.

A'za: Binbaşı Abbas Bey.

A'za: Süvari Topçu Taburu Kumandanı Kolağası Rıza Efendi.⁽¹⁾

A'za: II. Ordu Mitralyöz Yüzbaşlarından Seyfeddin Efendi.

A'za: I. Ordu Topçu Yüzbaşlarından İhsan Efendi⁽²⁾.

A'za: 3. Ordu Mümtaz Yüzbaşlarından Şevket Efendi.

Müddei-i Umûmî: Brîk Kâtibi Hulûsî Efendi.

SÛRET-İ MUHAKEME

Reis - (Ağırbaşlı bir tavır ve halim bir savt ile) Beyefendi, size Doktor Münir Efendi isminde biri Şerif Paşa'dan bir kart getirmiş.

Ben - Sualinize cevap vermeden evvel birkaç söz söylememe müsaade ediniz.

Reis - Buyurun.

Ben - (Bu Heyet-i Hakime'ye zerre kadar emniyetim olmadığından havf u nevmidî içinde idim. Kalbimde husûle gelen çarpıntının te'siri altında kesik kesik sözlerle) Efendim, zannedirim ki burada huzurunuzda maznun masasında bir mebus, hem de muhalefetle müştehir bir mebus bulunduğundan şu andaki vazifeniz nazik ve müşkildir. O mebus defaatle hükûmeti, milletin verdiği selâhiyyet ve imtiyaz-ı mahsûs hasebiyle tenkîd etmiş ve husûmetini celbeylemiştir. Hatta ahîren Harbiye Nazırını keyfî bir muamelesinden keff-i yed ile kanûna tebaiyyete davet etti. Bunların böyle bir netice vermesi müsteb'id değildi.

Heyet-i kiramınız bir "Lâ ve na'am" ile bir şahsın nâmûs-ı siyâsî ve ictimâîsini, istikbal ve hayatını "mahv veya halâs" et-

(1) Bu zât sonra cemiyetin Trabzon Murahhası olmuştur.

(2) Bu zat sonra cemiyetin Bursa Murahhası olmuştur.

mek gibi bir iktidara malik olduğunuzdan bî-taraflığınız mes'elesi pek mühimdir.

Reis ve a'zadan birkaçı - Katiyyen emin olunuz. Biz bî-tarafız.

Ben - (Devamla) Hey'et-i kiramınızın hiçbir cemiyete mensub olmadığına, hiçbir te'sîr ve nüfûza tabi bulunmayıp bî-taraf ve müstakilu'r-re'y bulunduğu i'timad var.

A'zadan reisin sağında bulunan Topçu Kolağası (Rıza Efendi)⁽¹⁾ - Emin olunuz, biz hiçbir cemiyete mensub değiliz. Ancak vicdanımıza tâbiiz.

Ben - (Devamla) Bî-taraflığınız beyne'l-halk hemen ittifak-ı ârâ derecesinde söylenmekte ve hükûmetin ısrâr-ı şedidine rağmen Tanin'i kapatmak gibi vukû'at da bunu te'yîd etmektedir ki, o vakit herkese hüsn-i te'sîr etmişti. Hey'et-i Tahkikiyyeden sarf-ı nazar bütün emniyyetim hey'et-i kiramınızdadır. Buyurunuz efendim.

Reis - Bir mebusu buraya celbetmekten pek müteessiriz. Fakat mecburuz. Beyefendi, Doktor Münir Bey devlethaneye gelmiş.

Ben - Evet geldi.

Reis - Size Şerif Paşa'dan bir kart getirmiş.

Ben - Hayır, kart getirmedi.

Topçu Kolağası - (Vakur bir tavır ile ve daima masanın altında gizlediği birtakım kâğıtlara bakarak)⁽²⁾ Kart getirmedi de ne için geldi?

(1) Bana daima Beyefendi diye hitabediyorlar ve pek nazikâne muamele görüyordum. Kendimi zâhiri bile olsa bir terbiyeli heyet karşısında bulunuyorum.

(2) En çok soran bu zât ile bundan bir-iki kişi aşağıda oturan Yüzbaşı İhsan Efendi idi. Reis de ara sıra soruyor, diğerleri hiçbir şeye karışmıyorlardı. Yalnız bir defa reisin solunda oturan Mitralyöz Yüzbaşı Seyfettin Efendi de isticvab etti.

Ben - Benden ahvâl-i siyasiyye-i memlekete, hükûmetin yolsuzluklarına, Meclis-i Mebusan'ın ve fırkalarının ahvaline dâir malûmât istedi.

Topçu - Ne münasebetle isteyecek?

Ben - Bilmem. Mebusluk hasebiyle bana ekseriya ecnebî, yerli gazete muhabirleri ve bazı erbâb-ı merak müracaat ederler, bu hususlara dair malûmât isterler, fikrimi sorarlar, ben de Münir Efendi'yi o makule birşey zannetmiştim.

Topçu - Bir doktor, bir gazete muhabirine benzer mi?

Ben - Ecnebî muhabirlerin yanında Münir Efendi gibi yapmaklar çok. Her birini bir yere saldırıp malûmât toplarlar. Maa-mafih ben kendisini baştan savup, şimdi malûmâtım yok, sonra söylerim diyerek defettim.

Topçu - Neden baştan savdın?

Ben - Neden olacak, bu makule kesan ile uğraşmak birçok zaman kaybetmektir ve bir yorucu meşgaledir, bundan.

Topçu - Birşey şüphelendin ki defettin. Hem o size söylemiş ki, Şerif Paşa tarafından geliyor. Siz de ona cemiyetin nasıl olduğunu, kuvveti olup olmadığını, reisin kim olduğunu sormuşsunuz. O da malûmât vermiş ve kendisinin Aksaray şubesi reisi olduğunu da söylemiş.

Ben - Hayır, böyle birşey olmadı.

Biri⁽¹⁾ - Bu malûmâtı, nereye göndereceğini nasıl olur da sormazsınız.

Ben - Olur ya sorulmaz. Onu sormak beni ne müstefid edecek. Ben Münir'e hiçbir ehemmiyet vermedim. Fakat kendisi

(1) Sual soran azanın hangileri, hangi sualleri sordu, tamamiyle hatırımda kalmamıştır. Keza bu sûret-i ifade evvelce bir mahalde de beyan ettiğim gibi hatırdaki kalanlar ve yedimdeki notlar üzerine tahrîr olunmuştur. Sıhhati meşkûk olan zabıt-name-i resmî de görülmemiştir.

Avrupa'ya mı, Paris'e mi bir yere göndereceğini galiba söylemişti. Zaten malûmât isteyen muhabirler de öyle yaparlar.

Biri - Bizce kanaat hasıl olmuştur ki Münir Efendi size kart getirmiştir.

Ben - Doğru değil. Çünkü Münir Efendi bir yalancıdır. Münir Efendi'nin ifâdatına bakılırsa, bir defa mülâkat günlerini yazmak için kendisinden kurşun kalem istemişim ve onu "mukaddes kalem" diye sakladığını söylüyor. Ben eizze-i Nasara'dan falan birşey miyim? Bu nasıl hamakat, bu bir nev'i cinnet. Yok cinnet değil, ahmakça tertîb olunmuş bir yalan, iftira.

Topçu - Bunlar müfredat.

Ben - (Devamla) Halbuki benim masamın üzerinde, her yazı masasında olacağı gibi müteaddid kalemler vardır. Yüksek söylüyormuş da ben "sus!" demişim ve odanın kapısını kapatmışım. Halbuki yine kendisi demişti ki, kapıyı gecelikle ben açmışım. Bu delâlet eder ki evde benden başka kimse yokmuş. Bekâırım. O vakit hizmetçi de yoktu. Bu halde kim işitecek ki sus deyip kapıyı kapatayım.

Onlar - Müfredatı bırakın.

Ben - (Devamla) Pekiyi; zaman tayin etmişim de neden sonradan kabul etmemişim? Kendisi bilahare dört defa daha geldiğini, kabul edilmediğini söylüyor. Benim bu işte zî medhal olmadığımı bundan iyi delil mi olur?

Biri - O bir tesadûf eseridir. Gelmiş, sizi evde bulamamış.

Ben - Bir adam kalemle randevu zamanlarını yazar ve işte de müşterek olursa o vakitlerde hânesinde bulunmaz mı? Hadi bir defa bulunmadı, üç defa da tesadûf mü olur? Benim masumiyetimi bunlar ispat etmez mi?

Onlar - (Durur ve söz bulamaz gibi oldular ve biraz sonra) O tesadüftür. Çünkü sizinle mülâkat etmezden evvel yine birkaç defa gelmiş yine bulamamış.

Ben - (Bu kıyas-ı gayr-i mantıkîye mütaaccib olarak sükût ettim.)...

Ben - Kemal Bey'in kendisine: "Senin iki haftada yapamadığın bir işi, ben bir kadınla yaptım" dediğini Münir Bey söylüyor. Böyle bir kadın da dünyada yoktur, buldunuz mu? Ben tabîbim, kadınları oldukça tanırım. Bu sayede bilirim ve herkes de bilir ki sır tevdii husûsunda erkek kadına bin defa müreccahtır. Kadının ağzında lâf ıslanmaz. Kadına inanmak, suya dayanmak gibidir. Münir'e emniyet etmeyeceğim de bir kadına itimad edeceğim, bu olur şey değildir. Hem de bunların ikisi de aynı adam tarafından geliyor. Binaenaleyh ikisi de aynı şerâiti hâizdir. Küre-i arzda böyle kadın yok. Esatirî, yahut zümrüd-i anka nevin-den birşey ise bilmem. İşte Münir'in bu da bir yalanıdır ki bütün sözlerinin kizbine kanaat verir.

Onlar - Müfredattır efendim, müfredat...

Ben - (Reis dinliyordu. Ben de devam ettim.) Güya ben Münir Efendi'ye: "Şerif Paşa ile muhaberem var. Karttan haberim vardı. Geç getirdin" demişim. Şerif Paşa ile muhaberesi olanın böyle bir vasıtaya ne ihtiyacı vardı? İngiliz, Fransız postahanelerine ne olmuş? Bir kuruşla hepsi olur biterdi. Hem Münir Efendi'ye emniyet etmediğimi söylüyorsunuz, hem de emniyet edilmeyen kimseye Şerif Paşa ile muhaberem olduğunun söylemeyeceğini düşünmüyorsunuz. İşte bunlar hep hesapsız, endazesiz yalanlardır. Muvazenesiz, mantıksız, evveli ahirine, suğrası kübrasına, neticesi davasına uymayan ekâzibdir. Hepsî öyle mugalatalar ki, yekdiğerini nakzediyor. Demek Münir'in söyledikleri düzme şeylerdir.

Gelelim Necib'e.

.....

Topçu - Biz ondan vazgeçtik. Onu kaale almayacağız.

Kâzib bir şahidlerinden böyle feragat etmeleri birden garabetimi mûcib oldu. Üzerimden ithamın biri kalkıyor diye sevine-

cek oldum, fakat kendilerini cerh için iyi bir vesile ve silahı elimden aldıklarından da canım sıkıldı. Maamafih bir hey'et-i hâkimenin bir şahidden feragati, aleyhimdeki ispat ve müddeaların kizbini kendilerinin alenen itiraf etmeleri demektir⁽¹⁾.

Ben - Pekiyi.

Ben - Öyle ise Necib'in ithamât-ı kâzibesini kabul ediyorsunuz. Münir'in sözleri ise kavı-ı mücerredinde, ispat ve şahidi yok. Münir'in gayr-i mantiki sözlerinden sarf-ı nazar "defaatle gittim evde bulamadım..." hakikatini ağzından kaçırmış olması beriyyu'z-zimme olduğumu irâeye kâfidir. Cemiyetten olmadığıma ve bu cemiyetten bî haber bulunduğuma eğer Münir'in sözlerine inanıyorsanız "cemiyetiniz var mı, kuvvetli mi, reis kim diye sordum demesi de" kavî bir delildir.

Mitralyöz Yüzbaşı Seyfeddin Efendi - Beyefendi! Biz sizin hayat-ı husûsiyyenizi iyice tetkik ettik. Siz Avrupa hayatını seversiniz. Alafranga yaşar ve "etiket"e pek riayet edersiniz. Hal-

- (1) Necib'in iddialarına karşı hey'et-i hâkimenin arzusuna binâen söylemediğim müdafaatım şunlar idi:

Necib, benim Kemal'le Kadıköy'nde sokakta yarım saniye görüştüğümü görmüş. Benim bir defa Kadıköy'nden yaya geçtiğim yoktur. O tarafa Kızıltoprak'a gitmek için geçerim. O da ya Haydarpâşa'dan trenle veya Esat Bey'in hane arabası ile. Yarım saniye diyor. Hadi ikiyüzelli misli caba, iki dakika olsun. Bu nasıl görüşme. Evvelce kendisiyle tanışıklık olmayan bir adam ilk gördüğü adamla ve fesat refiki ile bu kadarcık konuşur mu? Evvelce görüştüğümü gören de yok. Hanesine asla gelmediğimi haremimin söylediğini işittim. Onun da benim haneme gelmediğini Münir'i tavsit etmesi ispat ediyor. Bu Necib'in ismimi bile bilmediğini Hey'et-i Tahkik(iyey)e Necib'in bana bir garazı olmadığına delil olarak söylemişti. Şimdi ben de derim ki, ismimi bile bilmeyen bir cahil Kemal'le görüşen adamın ben olduğumu neden bilmiş? Hayret. Sîmamı unutmamış desem ismimi bilmeyen bir adam benimle muvacehe olunmadan evvel Hey'et-i Tahkikiyye'ye nasıl olur da beni anlatır! Böyle cahil, ümmî bir herif, yarım saniye görmekle benim sîmamı nasıl hıfzedebilmiş! Sarışın, şişman, güzel me-

buki şurası muhakkak ki Münir Efendi'yi gecelik ve yatak odasına kabul etmişsiniz. Demek ki mülâkatınızda büyük bir mahremiyet vardır. Bu da, Cemiyet-i Hafîyye işindeki samîmiyet ve mahremiyettir.

Ben - Efendim gecelik ve yatak odasına kabulüm doğrudur. Fakat bu bir fuhuş mes'elesi değil ki, Münir Efendi'yi gecelik yatak odasına kabul etmeğim bir mahremiyete atfolunarak ehemmiyetle telâkkî edilsin. Münir Efendi'yi bir defa gördüğüm kendi itirafıyla sâbit. Fuhuş bile olsa ilk görülen kimse böyle etikete riayetkâr olan adam tarafından gecelik ve birden yatak odasına kabul edilmez. Fesad olsun yine ilk görülen zâtın yatak odasına alınmasında mana aramak, ehemmiyet vermek

bus tarifi kâfi görülüyorsa 270 mebus arasında böyleleri çok. Adeta böyle bir tarif sarı çizmeli Mehmed Ağa tabiridir. O vakit üzerimdeki boz bir elbise imiş. Haneme gidilip bakılsın, böyle boz elbisem var mı? Tuhaf bir şey de bu adam aynı isnadı Mustafa Natık Bey'e de yapmış. Mûmâileyhin ve benim aynı mahalde Kemal'le görüşmemiz ve bunu yalnız Necib'in görmesi tesadüfât-ı garibeden ve ağrebu'l-garâib ıtlakına sezadır! Halbuki iş böyle değil. Bu müfteriyat, Hey'et-i Tahkikiyye'nin tertîb kerdesidir. Çünkü Necib'e para verilmiş, vaadler yapılmış. Koridorlar ve bahçede serbest gezindiğini kendi gözlerimle de gördüm. Hatta bir gece Hey'et-i Tahkikiyye mevkûfını toplatıp Erkân-ı Harp Miralay İsmail Hakkı Bey'in riyaseti altında toplanarak Necib'e öğrettiklerini prova ederken mûmâileyh Necib'e: "Bak bakalım Rıza Nur Bey kime benziyor?" demiş. O da bakındıktan sonra bıyığının Attar Tal'at Efendi'nin bıyığına benzediğini söylemiş ve kendisine, "Olmadı!" denmiş. Bunun üzerine, uzun sakallı demiş! Bu ne iş? Bu ne alenî tertibattır. Hadi efendim beni Kemal'le görüşmüş addediniz. Ne görüşmüşüm? Bir adam sokakta biriyle görüştü diye tevkif olunacaksa bunun Abdülhamid zamanından hiçbir farkı olmaz. Birine selâm verdi, birinden sigarasını yaktı diye o vakitki nefy olunmak usûlü yeniden tatbik edilmiş olur. Bir adam fena ise onunla görüşen onun gizli fesatlarını ne bilecek? Hepsini bırakalım. Bir Fehim Paşa hafîyyesi rezilinin sözü, nezdinizde bir mebusun sözünden muteber midir?

münasebetsizdir. Onu da salona almak ve âdâb-ı muaşeret dairesinde kabul etmek lâzımdır. Bunun sebebi hanede hizmetçinin olmaması ve erken gelip beni yataktan kaldırması. Bir de kapıyı açınca arkama takılıp yatak odasına kadar girmesi ve benim de uyku sersemliği ile farkına varmamaklığımdır. Hem Beyefendi! Siz devlethanenizde gecelikle hiç kimseyi kabul etmiyor musunuz?

Seyfeddin Efendi - Çok defa oluyor.

Ben - (Devamla) İşte bu bir teseyyübdür ki hepimizin başına gelir. Biz ne kadar alafranga olsak yine şarklıyız.

Reis - Evet, evet. Her vakit yaptığımız şey.

Ben - (Devamla) Bu halde isnad etmek istediğiniz ma'na yoktur. Ve verdiğiniz ehemmiyete de bu keyfiyet şayan değildir.

(Pek şevk ile yakalamış gibi kemal-i ehemmiyetle sormakta olduğu suale bu cevapları alınca Seyfeddin Efendi'nin yüzünde ye's ve can sıkıntısı alâimi zuhûr etti ve kalkıp gitti. Bir daha da gelmedi.)

Topçu - Kadınlarla münasebette bulunur muydunuz? Vâkıa ahvâl-i husûsiyyeyi sormaya tereddüd ediyoruz, lâkin burası bir mahkemedir. Hakîkatin tebeyyünü için sormak îcab ediyor.

Ben - (Mütereddidâne) Hayır.

Topçu - Şerif Paşa ile muhabereniz yok mu?

Ben - Yok.

Ben - Şimdi isnadlar bitti. Allah aşkına size sorarım, ben-den ne fiil sâdır olmuştur? Cemiyetten isem ne gibi vesâik-i maddiye istinad ediyorsunuz? Ne buldunuz, gösteriniz? Cemiyete girenlerin numaraları olduğunu öğrendik, ben de cemiyetten isem hani benim numaram? Cemiyete gireni bir idhal eden kimse, sonra onun da idhal ettiği kimseler olacak. Beni kim dahil etmiş ve ben kimi cemiyete sokmuşum? Bir cemiyete giren boş durmaz ya, elbet birtakım işler karıştıracak. Ben ne yapmı-

şım? Beni cemiyet a'zasından kaç kişi tanıyor. Bu kadar muamelât-ı fesadiye arasında kaç kişi ile muarefem ve münasebetim olmuş? Ben cemiyete girince büyük bir mevkiim olacaktı. Kimlere emirler, emirnâmeler vermişim? Kart, kart deniyor. Hani o kart nerede? Şerifle muhabere ettiğimi söylemişim. Hani o muhabere evrakı? Kemal'e Şeriften gelen mektuplarda da imza git Rıza Nur Bey'i gör deniyormuş. Kemal'in evrakı meyanında benim birşeyim çıktı mı? Bu nasıl iştir. Kadro harici bari olsa idim yüreğim yanmazdı...

Bir de bir maznunun ahvâl-i sâbıkasını nazar-ı i'tibara almak lâzımdır. Etibbanın bir marazın teşhisinde en mühim olarak tetkik ettikleri ahvâl-i sabıka umûr-i adliyyede de pek mühimdir. Ben nasıl adam olduğumu söyleyeyim: Fuzûlî'den tutunuz bu güne kadar divânlarla beraber bütün Türkçe edebiyatı mütalâa ettim. Fransızca klâsik âsârı, Şekspir, Şiller ve Göte'nin âsârının ekserisini okudum. Edebiyata, tarihe, felsefeye merakım vardı. Bu hususta oldukça tettebbuatta bulundum. Sonra ulûm-ı tabiiyye ve hayatiyyeyi pek iyi tetkik ettim, tabîb oldum. Şu tettebbuat beni değil, ortadaki hürriyetperverân gibi, fakat mânasını anlayarak hürriyete şiddetle raptetti. Vatani kurtaracak bir cemiyete daha tıbbiyenin ilk sıralarında iken girip fedakârlık ettim ve birkaç defa da tehlikelere maruz oldum. Sonradan tekrar teşekkül eden cemiyete 10 Temmuz'dan evvel girdim. Böyle bir adam murteci olur mu? Ve murteci bir cemiyete girer mi?

Biri - Cemiyeti murteci demiyoruz. Siz hükûmete muarız olduğunuz için girersiniz.

Ben - Evet, muarızım. Hükûmete muarız bir cemiyete girmekliğim muhtemeldir. Fakat bu cemiyete değil. Çünkü Şerif Paşa ile böyle işe girmem. O, bu işin ehli değildir.

Biri - Neden?

Ben - Neden olacak. Bu cemiyetin içinde ben olaydım emin olunuz böyle olmazdı. Evvelâ cemiyeti hükûmetten ruhsat alarak alenî yapardım. Siz de bu işleri yapamazdınız.

Biri - Onun için almıştır ya.

Ben - Elinizdeki işin dediğim gibi olmadığından almadığı meydanda ya.

Ben - (Devamla) Halbuki ben, başım rahat olsun diye Ahrar Fırkası'nı mümanaatlara rağmen dağıttım. Pek çok ricalar ve teklifler vâki' olduğu halde Demokrat ve Mu'tedil Hürriyetperveran fırkalarına girmedim. Keza teklif edildiği halde ahali fırkasına intisab etmeyip müstakil kaldım. Hatta bu sene mecliste bile hemen sukûti gibi idim. Kalemimi kırmış gibi bir makale bile yazamadım. Bunlar hep muarızlarımın benden pek huylanmalarından dolayı başım bir belâyâ girmesin diye idi. "Meclis-i Mebusan'da Fırkalar Meselesi" namındaki kitabımı mütalâa ederseniz hafî cemiyetlere nasıl hücum ettiğimi görürsünüz. Bu mülâhazalarda olan adam nasıl böyle ihtilâlcî bir Cemiyet-i Hafîyyeye girer? Mecliste Abdülhamid aleyhinde bulunan benden başka kaç kişi vardı?

Bana niçin iftira ediliyor? Bunu da anlatayım: Evvelâ içlerinde bir mebus da bulunursa cezalarının tahaffuf edeceğine zâhib olarak bana da iftira ettiler zannında idim. Fakat bilahare öğrendim ki iş büsbütün başka imiş. O sizin Heyet-i Tahkikiye'niz insaniyeti ilelebed ağlatacak, medeniyeti ilâ nihaye inletecek efal ve harekât irtikâb etmiştir. Yalanlar, iftiralar, her türlü denâet onlarda mevcuttur.

Reis ve onlar - Doğru değildir.

Ben - (Devamla ve galeyanla) Aleyhimde yalancı şahidler tertib etmek için onlar her denâeti irtikâb ettiler. Kimini döğerek, envâ-ı işkenceler ederek, ağızlarından kanlar getirerek aleyhimde istedikleri şeyi söylediler. Kimine "seni i'dam edeceğiz. Rıza Nur aleyhinde söyle, seni kurtarırız" dediler. Kimine memuriyetler ve bilmem neler vaad ettiler. Kimine para verip hapisnede serbest gezdirdiler. (Bu aralık hepsi önüne bakıyor ve utanıyorlar tavrı alıyorlardı) Bir adama biri hakkında iftira ettirmek için on gün dayak attılar, seksen kıyye demir vurdular

ve locada aç bıraktılar. "Rıza Nur Bey'in cemiyetten olduğunu Kemal Bey'den işittim" dedirtmek için Nurullah Bey'i Domuztopu'na koyup döğerek ağzından kan getirdiler. Münir'i idamla tehdid edip ve hakkımda istediklerini söylerse tahlis edeceklerini vaad ettiler. Bir gece yarısı gardiyan Kesriyeli Ömer refakatiyle Necib'i Bekir Ağa'dan Münir'in bulunduğu Bakkalkapı'ya getirip saatlerce başbaşa konuşturarak ta'limat verdirdiler. Münferiden haps ile her türlü esbâb-ı müdafaa ve ma'lûmattan mahrum ettikleri halde, biri aleyhinde olan iki maznûnun böyle birleştirilmesi ne demektir?

Topçu - Birşey haber alamadım diyorsunuz ama, iyi malûmat almışsınız.

Ben - (Devamla) Daha neler? Bunların manası muhalifliğim hasebiyle benim kafamı ezmek demektir. Böyle vasıta-ı ızhar-ı hak ve adalete lâ'net olsun. Bu bir asr-ı vahşet değildir. Yıldı'z'da Mithat Paşa muhakemesinde de Pehlivan Mustafa'ya böyle yapılmıştı.

Topçu - Biz Hey'et-i Tahkikiyye'den tamamıyla ayrıyız.

Reis - Kart var ve size verilmiş.

Topçu - Şimdi burada esas olmak üzere iki nokta var: Biri kartın mevcudiyeti, diğeri size verilip verilmemesi.

Ben - Ben bilmiyordum. Kart varsa, belki... Fakat ne gördüm, ne de bana öyle şey verildi. Münir Efendi muvacehem esnasında: "Kemal Bey defaatle ve günlerce kartı götür dedi. Ben götürmem dedim. Nihayet ibram ve ilhahına dayanamayıp götürdüm" dedi.. Bundan anlaşılabilir ki eğer öyle bir kart var idiyse bu adam cünûn olduğundan kartı mahvedip matlub ma'lûmâtı şifahen taleb eylemiştir. Şu sûretle hem yiğitliğe leke sürmemiş, hem de tehlikeye girmemiş olacağı mûlâhazasında bulunmuştur. Ben böyle gıyabımda olan şeyden nasıl mes'ul olurum. Bu gibi ahval sizin başınıza da gelebilir. Gıyabınızda sizin için de birisi birşey söyler veya birşey yazar.

Reis - Evet, doğru.

Ben - (Devamla) Hadi farzediniz ki böyle bir kart da olsun ve bana da verilsin. Ben cevap vermiş miyim? Mes'ul olan daima bir fiilin failidir. Benim bunda bir filim var mı? Paşa hazretleri (reise hitaben), birgün size de birisi böyle bir mektup getirebilir veya size bir teklifte bulunur. Siz de kabul etmezsiniz. Bundan dolayı mes'ul olur musunuz?

Reis - Hayır.

Ben - (Devamla) Sokakta biri beni vursa sende, vücut var ki bu adam vurdu diye beni mi yakalamalı yoksa cârihi mi? İşte böyle bir vak'a Mithat Paşa'nın da başına gelmiştir. Mithat Paşa İzmir valisi iken İstanbul'da bulunan ecnebî dostları kendisine Fransızca mektuplarla İstanbul ahvalinden bahsederler, kendi aleyhindeki tertibat-ı zulmiyeden ma'lûmât verirler ve hükûmet aleyhine şiddetli tenkîd ve hakaretler ilâve ederlermiş. Mithat Paşa İstanbul'a celbolunup Yıldız'da hapsedildikten sonra İzmir valisi ta'yîn olunan Ali Paşa, Mithat Paşa aleyhinde delâil ve vesâik bulmakla meşgul iken bu mektuplardan iki tanesini ele geçirip Yıldız'a göndermiş. Mal bulmuş mağribîye dönen Abdülhamid, Ratib Paşa ile Sürûrî Efendi'ye bu mektupları verip Mithat Paşa'ya gönderir. Bu iki adam Mithat Paşa'ya derler ki: Her ne dedikse bir kulp buldun, hiç bir sebep-i itham kabul etmedin. Fakat bunlara ne diyeceksin? İşte bu iki mektup senin devlet haini olduğunu ispat eder. Mithat Paşa onlara cevaben demiş ki: Eğer şunlar mûcib-i töhmet vesâik ise beni değil muharrirlerini yakalayın. Bir sözü niye işittin diye bir insan mes'ul edilmez. Bir fiilin faili mes'ul tutulur. İşte bu da aynı meseledir.

Topçu - O ayrı (sıkılmış ve herçebâd âbâd hakkı kabul etmeğe azmetmiş bir tavırla) O, buna uymaz. Hiç.... bu ayrı mesele.

Ben - Hayır, aynı. Hem böyle bir cemiyete ben nasıl girerim? Mebusânı dağıtıyormuş. Bu benim menfaatime zıttır.

Topçu - Kartın size verildiğine beş şahit var.

Ben - Bilmiyorum, bakalım.

Reis - Biraz istirahat edin.

Beni ilk oturduğum odaya aldılar. Münir, Hafız Sami, Hamdi Efendileri ayrı ayrı celbedip tekrar isticvab etmişler. Sami Efendi istedikleri gibi şehadet etmediğinden onu; iyi düşün, aklını başına al diye çıkarmışlar ve tekrar celbetmişler ise de yine aleyhimde şehadet etmemekte ısrar etmiş. Divân-ı Harb'in bu tarz-ı hareketi de anlaşılma bir iş!... Epeyce bir vakit sonra beni tekrar çağırdılar. Münir bir sandalyede oturuyordu. Bize de masanın başındaki sandalyeyi tekrar gösterdiler, oturdum.

Biri - Söyle Münir Efendi! Şerif Paşa'dan kart gelmiş ve Rıza Nur Bey'e götürüp vermişsin.

Münir Efendi - (Gayet cebin bir tavırla, benzi kül gibi kekeleyerek ve sallanarak) Birgün Kemal Bey'in hanesinde, ben Hafız Sami Efendi ve Hamdi Bey oturuyorduk. Kemal Bey'e Şerif Paşa'dan mektup gelmişti, açtı. İçinden bir kartvizit çıktı. Zarfın üzeri Rıza Nur Bey'e yazılı idi.

Biri - Münderecatı ne idi?

Münir - "Hamil-i kart-ı acizî mensubünden olup şâyân-ı itimâd olmak üzere takdîm olunur." Kemal Bey, Hamdi Bey'e sen götür dedi. O kabul etmedi. Bana teklif etti, ben de reddettim. Nihayet pek çok ısrar edince aldım. Lâkin götürüp götürmemek için pek çok düşündüm. Bir iki hafta kart yanımda kaldı. Nihayet gittim, bulamadım, tekrar gittim yine bulamadım. Birgün sabahleyin erkenden gittim. Zarf açıktı, kapayıp kapıcıya verdim. İçeri götürdü. Bir müddet sonra Rıza Nur Bey beni içeri aldı. Yatak odasında bir masanın bir tarafına ben, bir tarafına o oturdu. Arkasına sarı deve tüyünden bir robdöşambr almıştı.

(Mütebakî ifâdâtı Hey'et-i Tahkikiyye'deki gibi olmakla te-kerrürden ictinaben zikrinden sarf-ı nazar ediyorum. Yalnız avdetinde kendisini rıhtımda kahvede bekleyen Hafız Sami, Ke-

mal ve Hamdi'nin yanına gidip muvaffakiyetinden dolayı sevinip biralara içtiklerini ilâve etti.)

Ben - Hepsini yalan. O kadar mühim olan ve korkarak getirilen bir kartı insan kapıcıya nasıl teslim eder?

Biri - (Bana hitaben) Kamış kalemle mi, yoksa demir uçla mı yazılmıştı?

Ben - Görmedim ki bileyim.

Biri - Kart kamış kalemle mi, yoksa Fransızca ucuyla mı yazılmıştı?

Münir - Kamış kalemle. Ve yazı da Kemal'in yazısına benziyordu.

Reis - Birşey söyleyeceğiniz var mı?

Ben - Ne söyleyeceğim, evvelki söylediklerim. (Münir'i çıkarırlar ve onun yerine Hâmdi Efendi'yi getirdiler.)

Biri - Vicdanınıza müracaat ederek doğru söyleyin.

Hamdi - Vallahi, billahi doğru söylüyorum.

Biri - Şerif Paşa'dan gelen bir kart varmış, biliyor musunuz?

Hamdi - Evet, bir kart vardı. Üzeri Rıza Nur Bey'e yazılı idi. Doktor kendisine götürdü ve avdetinde teslim ettiğini bize söyledi.

Biri - Kartın münderecatı nasıldı?

Hamdi - "Hâmil-i kart-ı âcizî mensubînden olup şâyân-ı itimad olmak üzere takdim olunur."

(Hamdi olsun, Münir olsun bu münderecatı okur iken ezber okur gibi idiler. Dikkatli biri bunun farkına varabilirdi. Ben muvâcihlerin sözlerini not ediyordum.)

Reis - Yazmayınız. Zaptolunuyor.

Ben - Biliyorum. Cevap vermek için bazı nukatı kayd ediyorum.

rum.

A'zadan biri⁽¹⁾ - Pekalâ, o zamandan bu vakte kadar, bu kadar ay geçtiği halde kartın münderecatını böyle aynen nasıl hatırında tuttun?

(Hamdi Efendi bu sual üzerine pek sıkıldı. Dili dolaştı, niha-yet):

Hamdi Efendi - Ben gördüğüm şeyleri daima ezberlerim, âdetimdir.

Yine aynı aza - Neden ezberleyesin? Neden ehemmiyet verdin ki ezberledin? Böyle birşey olacağını biliyor muydun?

(Bu sözleri ben söylemek isterken mumâileyh bana hacet bırakmadı. Tabî bu şâhidin bu sözle çürüyüp bitmesi lâzımdı. Hamdi Efendi de gidip Hafız Sami Efendi geldi.)

Reis - Doğru söyleyiniz, nasıl olduysa...

Hafız Sami - Doğru söylüyorum. Birgün Kemal'in hanesinde idik. Ben uzakta idim. Münir, Kemal başbaşa idiler. Elllerinde mektuplar, gazeteler falan vardı. Rıza Nur ismi geçti. Fakat ne olduğunu bilmiyorum. Öyle bir kartın vücudunu Hamdi Efendi'nin de görmediğini temin ederim.

Biri - (Bana hitaben) Ne dersiniz?

Ben - Ne diyeyim. Söylüyor işte...

(Pek çok ısrardan sonra Hafız Sami Efendi'yi de çıkardılar.)

Topçu - İsterseniz Kemal'in zevcesini de getirelim. O da söylüyor.

Ben - Getirin işitelim.

Biri - Başka bir diyeceğiniz var mı?

(1) Bu zat reisin solunda ve yanında oturuyordu. Zannedersem Binbaşı Abbas Bey idi.

Ben - Diyeceğim işte meydanda. Beş şahit dendi; fakat iki tane var. Onun da biri adem-i malûmât beyan ediyor. Hem Hamdi'yi de tekzîb ediyor. Demek bir tane kalıyor ki o da ezber okuyan ve diğer şahit tarafından da tekzîb edilen Hamdi'dir. Zaten maznûnun maznûna şهادeti ise makbul değildir. Şimdi iki müddeî var. Bunların biri Münir olup müfteri, diğeri Hamdi olup şahid-i zordur. Binaenaleyh kartın mevcûdiyeti ve bana teslimi ispat edilemiyor.

İhsan Efendi - Kartı aldığını biz ispat edemiyorsak almadığını sen ispat et.

Ben - (İstihza-âmiz ve gülümser bir tavırla) O bana mı düşer, ona mı? Beraet-i zimmet asıldır.

Bu söz üzerine İhsan Efendi'nin yüzü kızarıp çıktı gitti. Biçare şurada hâkim bulunuyor ve hükmü ile darağaçlarına insanlar asılıyor, fakat daha ahkâm-ı adliyenin en basiti olan "beraet-i zimmet asıldır" kaide-i külliyesini bile bilmiyor. İspatın nefye değil müsbete olduğunu anlayamamış! Eyvâh... Ehemmiyetten ârî bir iki şey daha söyleyip "buyurun!" dediler. Düşünüyordum, şu ân hem mes'ud hem ebediyyen beni mahvedebilecek meş'ûm bir ân idi. Acaba hangisi olacak? Cereyân-ı muhakemeye göre hemen o anda tahliyem îcâb ederdi. Esasen tevkifime bile sebep yoktu. Fakat esnâ-yı muhakemede benim müdafaatımı müfredat, saded harici diye dinlememek istemeleri ve Münir'i de hem müddeî hem şâhid addederek ve muvaceheme çıkarılmayan Kemal'in zevcesinden⁽¹⁾ maada birde havadan ilâve ederek beş şahid demeleri fikirlerinin ne merkezde olduğunu ihsas ediyordu. Bunlar hakim yani müddeî ile müddeaaaleyh arasında bî-taraf sahib-i hüküm değil, adeta birer med idiler. Fakat reis-in tavrı halîmâne ve pek kanûnî idi. Yine Selâhaddin Bey ile zindanıma avdet ettim.

Şimdi bütün mevkûfın ile beraber hükümlerin tebliğini bek-

(1) Şâhinde Hanım isminde olan bu hanımın esna-yı istintakında böyle birşeyin olmadığını söylediğini sonradan öğrendim.

liyorduk. Bu esnada mevkûfinden tekrar bazı mal'ûmât-ı mütemmime daha istihsal eylediğimden hemen bir istid'a yazıp Dîvân-ı Harb-i Örfî riyasetine irsal ettim:

DÎVAN-I HARB-İ ÖRFÎ RİYASET-İ CELÎLESİNE

Saadetlü Efendim Hazretleri,

Şu varakpâre ile makam-ı vâlâlarına ifâde-i atiyeyi dahî arz ederim:

Hakkımda müddeî olan Münir Efendi'ye Hafız Sami, Hamdi Efendi'lerle Kemal Bey'in zevcesi olarak üç şahid mevcud. Bunda hallolunacak iki değil üç nokta var: Kartın mevcûdiyeti, münderecatının sıhhati, bendenize verilmesi. Bunlar bir kartın mevcûdiyetini beyân ediyorlarsa da Sami Efendi ile Hamdi Efendi'nin ifadeleri muhtelif ve Sami Efendi kartın Kemal Bey tarafından düzme olduğu zannını da ilâve ediyor. Münderecata gelince, Sami Efendi bilmiyor da Hamdi Efendi nasıl biliyor? Bu kadar vakit mürûr etmiş iken Hamdi Efendi'nin ifadesi hey'et-i kiramdan bir zâtın sual buyurduğu gibi harfî harfine Münir Efendi'nin ifadesine mutabık olduğundan bunun musanna' ve ezberleme olduğu muhakkaktır. Münir Efendi'ye heyet-i tahkikiyye tarafından idam ile tehdid badehû söylerse muhbir sıfatiyle gösterilip tahlis olunacağı vaad olunduğundan, Bakkal-kapı'da aleyhimde bu kart için şahid aramıştır. Demek Hamdi Efendi'yi kendine uydurmuş. Zaten Necib'e de öğreten Münir Efendi'dir. Gece yarısı Necib'in Münir Efendi nezdine gardiyan Kesriyeli Ömer vasıtasıyla gönderilip yarım saat baş başa görüştükleri muhakkaktır. Dün mevkufine Hamdi Efendi benim için; bu da yandı, muazzeb oluyorum, demiş ki irtikâb-ı kizbinden nâşî vicdan azâbı çektiğine delâlet eyler. Demek kartın mevcudiyetine üç şahid, mündericâtına dair bir şahid zor olup bana itâsı ise sırf kendi iddiâ-yı batıldır. Ol-babda emr ü ferman hazret-i men lehül-emrindir.

Artık hepimiz intizâr içinde idik. Acabâ nasıl olacak?! Herkes kendi hakkında birtakım istihracât-ı nazariyyede bulunuyordu. Bekliyoruz. El-intizarü eşeddün mine'n-nar.

Dostlardan ziyaretime geldiler ve çıkacağımı müjdelediler, sevindim. İsmail Hakkı Paşa beraat ettiğimi behemehal, bugün veya yarın çıkacağımı müjdeledi ve kendisi müsterihan Amasya'ya gitti. Müşarün-ileyh, hareketini benim için tehir etmişti. Şimdi memnunen gitti; fakat ben inanamıyordum, pek memnun değildim. Beni yakalamış iken düşmanlarımla bırakamayacaklarını biliyordum. Hem bana bu ezâları, hakaretleri ettikten sonra beni nasıl çıkarırlardı?! Beni çıkarmak kendileri için yedime bir silah verip bizi öldür demek gibi idi. Yani bu kadar felâketten sonra benim çıkmam büsbütün müşkilleşmişti.

Es'ad Bey'den şu mektupları da almış idim:

"Kardeşim,

Dünkü aldığım havâdisten pek memnun oldum. İnşaallah muhakeme oldun ve netice hâsıl oldu. Yoksa bir akşam habersiz gelecek misin? Şimdi ne haldesin, mahsus gözlerinden öperim."

"Kardeşciğim,

Bugün pek meşgul olduğumdan gelemeyeceğim. Zannedirim artık gelmeye de hacet yok. Mevsukan haber aldığımı göre bugün olmadığı halde yarın her halde tahliye edileceksin. Merak etme, müsterih ol, gözüm yolda her dakika bekliyorum. Senin de bir malûmatın var ise bildir... ilâ âhir".

Bayrama iki üç gün kadar kalmıştı. Bir akşam üzeri saat dokuz, on raddelerinde beni çağırttılar. Zâbit Salim Efendi'nin odasına gittim. Salim Efendi: "Merak etme! Her halde çıkacaksın; fakat biraz daha sizin hakkınızda tahkikat yapılacak. Onun için biraz daha kalacaksınız. Bunu Divân-ı Harb Reîsi tarafından resmen söylüyorum". dedi. Binbaşı Kemal Bey beni teskin için gelmiş, orada imiş, o da: "Diğerleri çıkacak. Sakın mahzun olma" diye beni uzun uzadıya tesliye etmek için bin dereden su

getirdi.

Nihayet üzülmemesi için kendisine inanmış gibi göründüm, gitti. Ben de zindânıma döndüm. Büsbütün ümîdim kesildi. Bir kanun koşarak geldi ve yüksek sadâ ile tahliye olunanların isimlerini okudu. O hal, o manzara görülecek şey idi. Aman ya-rabbi, mahşer mi!... Mevkûfın, kanunun etrâfına hücum etmiş, parçalayacaklar gibi muttasıl kâğıda hamle ediyorlar. O da elini yukarı kaldırmış, kâğıdı tutuyor ve okuyor. İsmi okunanlar eşyâlarına saldırıyor. Kimisi eşyâsına da bakmayıp fotinini aya-ğına çekince fırlıyor. Kimi de eşyâsını perişan surette kucakla-yıp firar eder gibi koşuyordu. İşte "zindandan çıkmış gibi" diye vird-i zeban olan temsîli bi'l-fi'l görüyordum.

İsmi okunmayanlar esamî kâğıdını defaatle ve kemâl-i dik-katle okuyorlar ve kâğıt elden ele dolaşıyordu. Çıkanların sevin-cini, kalanların sîmâ-yı hüzn ve elemelerini görmeli idi!... Ben ise yalnız bu manzaraya nezaret ediyor ve halet-i ruhiyye-i beşeriyeyi tedkike güzel bir vesile bulduğuma memnun olarak fırsat-tan bi'l-istifade sâkitâne ânı tedkik ediyordum. Bu kadar aylar-dır felâket arkadaşlığı etmiş olan ve nice samimî derdlerle soh-betler etmiş bulunan bu bahtiyar "zindandan kurtulmuş"lar ba-na değil kalan kendi arkadaşlarına bir Allah'a ısmarladık deme-yi bile unutmuşlardı. Çıkanlar 22, kalanlar benimle beraber 23 kişi idi.

Onlardan sonra bu tebeddül-i azimden hapishanemizde bir yenilik hâsıl oldu. Yeniden hapsolmuş gibi ihtisasat ile yine bey-nim ezilmeye başladı. Bâ-husus birkaç saat sonra onları da ora-dan alıp başka yere atınca artık ben sanki bütün kâinatta insan nâmına bir ben, bir de bekçi nefer varmış gibi pek yalnız kal-dım. Âlâm ve ıztırâbım, ye's ü fütûrum arttıkça arttı. Beni en zi-yade korkutan şey yalnızlık idi. Arefe günü ve bayram tatili de başlamış olduğundan hapishane binâsının benim olduğum köşe-sinde in cin top oynuyordu. Of, yine o müdhiş oflar... Evvelce muhakeme ile kurtulmak ümîdi var iken şimdi o da zail olmuş-tu... Fakat elde bir çare olmayınca metin olup müteessir olma-

mak lâzımdı. Yine cehd ü gayret ederek nefsimize bu telkinâtı veriyor idik. Es'ad Bey'den gelen şu mektûbun mündericâtındaki Reis Paşa'nın beyanâtı henüz mahkûm olmadığım habelerini teyid ettiğinden biraz müsterih oldum:

"Kardeş,

Bugün tahliye edileceğinizi mevsukan haber aldığımı dün yazmış idim. Şimdi Reis Paşa'yı gördüm, evvelki sözlerini tekrar ile henüz tedkîk edilecek şeylerin tedkîkâtıyla meşgul bulunduğunu bugün ve yarın hep size müteallik işle meşgul olup mümkün olduğu kadar tesrî edeceğini ve müsterih olmanızı söyledi. Sen de artık müsterih olarak sabretmeli. Ne çare birkaç gün daha kalacağın anlaşılıyor, merak edecek hiçbir şey yoktur.

Bugün Salim Bey görüşmeye müsaade etmedi; çünkü günü değil imiş. Bir şeye ihtiyâcın var mı? Mahsus gözlerinden öperim. Cevâbını Salim Bey'in odasında bekliyorum."

Bayram geldi. Ben mahzun ve bî-kes, tek ü tenhâyım. Salim Efendi arkasında maiyyetinden bir iki kanun ile geldi. Beni kucaklayıp tebrik-i îd etti! Kanunlarla da kucaklaştık! Badehû merak etmememi, pek az sonra çıkacağımı, kalmamın sebebi tahliye kâğıdı okunmazdan bir saat evvel Emniyet-i Umumiyye Müdiriyeti'nden bazı tahkik olunacak şeyler gelmesinden neşet ettiğini ve odamı tebdil ile bir iyisini vereceğini söyledi. Teşekkür ettim. Artık barışmış gibi idik. Biraz sonra kapı yanındaki eski odaya naklolundum.

Burada şunu da ilâve edeyim ki, tahliye icrâ edilir edilmez altta bulunan ve asıl locaları ve işkence mahallerini haiz olan Bekir Ağa Bölüğü'nü, mahbusları gece çalıştırmak üzere iki gecede kâmilten yıkıp enkazını bahçeye yığdılar. Tabî bunun sebebi, çıkanların yapılan mezalimi ve işkence mahallerini dışarda söylemeleri korkusu idi!.. Bunları çabucak yok ettiler. Salim Efendi bana: "Bu fenâ şeyleri artık kaldırdık" diye ibrâr-ı hiss-i medeniyet etti ve hapisleri çalıştırarak millete birçok para kazandırdığını da müftehirane ilâve etti; fakat bilmiyordu ki bu

bir işgüzarlık değildir. Mahbus ve ne olursa olsun hiç kimse bedava çalıştırılmaz, hiç kimsenin hukuk ve vücûdu arzusu hilâfına istimal edilemez. Bayram günlerinde pek serbest idim. Dostlarımdan gelenler oluyordu. Salim Efendi artık bana gazete de veriyordu. Gazetelerin hepsini getiriyordum. Bütün mahbusin ile beraber sabahtan akşama kadar bahçede gezebiliyordum. Mahbusin pek kalabalık olup yüzde doksan beşini oruc tutmayanlar, dördünü bizler yani Cemiyet-i Hafîyye mensubîni denenler, birini de livata gibi mehâkim-i âdiyyeye aid olup Divân-ı Harb-i Örfî ve ceraim-i siyasiyye ile aslâ münasebeti olmayan vukuât-ı âdiyye ashâbı teşkil ediyordu.

İbtidâ Münir'i bir tarafa çektim. Yaptığı denâeti söyledim. Hiçbir şey söylemedi. Kartın mündericâtı böyle mi idi dedim, yine ses çıkarmadı. Ağzından lâf almak için dost gibi göründüm ve; artık felâket arkadaşınız, olan oldu diye dost oldum. Lâkin yaptığı denâetleri söylemiyor, sır vermiyordu. Hafız Sami ile araları pek açılmış idi. Onunla konuştum. Anladım ki kabahati yekdiğerinin üzerine atmak için birbirinin aleyhinde bulunmuşlar. Sami Efendi'den, Cemiyet-i Hafîyye'ye, heyet-i tahkîkiyyede geçen şeylere ve işkence ve iftirâlara dair epeyce lâzımlı malûmat aldım. Sonra Attar Talat Efendi ile görüşüp heyet-i tahkîkiyyedeki bıyık, sakal meselesini tahkik ettim. Anlattı; doğru imiş. Latife olarak: "Bir aynan varsa yan yana gelelim de bakalım. Benim bıyığım senin bıyığına benziyor mu?" dedim. Güldü. Matbaacı Enver, telgraf müfettişi Vasfî, Hoca Hayranî, Hafız Said, Gözlüklü Mustafa, hukuk mektebinden Edirneli Salih ve sabık hünkâr çavuşu Mustafa Efendilerle görüşüp epeyce daha malûmat aldım⁽¹⁾. Siverek Mebusu Nureddin Bey'in damadı olup mûmâ-ileyhin iltimâsı üzerine Harbiye Nazırı tarafından, Mahşer nâmıyla neşrettiği gazetesinde Nureddin Bey aleyhine bazı şeyler yazdığından dolayı hiçbir münasebeti olmadığı halde, Divân-ı Harb-i Örfî hapishanesine atılan Molla Said Bey ile görüşüp ondan da bazı malûmat aldım; çünkü Said daimâ

(1) Bunları bilahare zikredeceğim.

mevkûfin ile beraber idi. Enver Efendi'nin damadı Sırrı Bey ise bir derece aklını kaçırmıştı. Daimâ asılacağı derdi ve onunla bozmuştu. Ondan bir şey öğrenemedim. Hamdi Efendi ile aslâ görüşmedim. Çünkü bu adamdan pek nefret etmiş idim. Necib ise gelip eteğimi öptü. Onu da: "Namussuz alçak, def ol!" diye koğdum. Sonra Topal-zâde Osman Bey'le görüştüm. Münevver bir genç olduğunu gördüm, hem de metîn idi. Mûmâ-ileyhin üstü pek kirlenmiş, pek perîşân idi. Rûfekasından bitlenmiş olduğunu da öğrendim. Zâten mevkûfin pireden uyku uyuyamaz imişler. Çare olarak donlarının paçalarını iliklemez imişler! Kendisini Hayik Efendi'nin ihbar ettiğini söyledi. Demek biz evvelce ihtiyatımızda isabet etmiş imişiz. Bu esnâda neferat, gardiyanlar ve saire ile de epeyce görüşerek bu vaka esnâsında, 31 Mart vekayiinde burada olan ahval ve mezalime dâir pek çok şey öğrendim. Aramızda zincirleri ile çangur çungur dolaşan bir nefer de var idi ki tabur sandığından para çalmakla müttehem imiş. İsbat edilemediği halde böyle aylardan beri pranga-bend hapsediliyormuş. Söyletmek için bu nefere etmedik işkence bırakmamışlar. Günde yüz fil kırbaç darbesiyle döverler, çarmlıha bile gererler ve koltuklarından asarlar imiş. Hattâ günlerce susuz bile bırakmışlar da mahmasa ile "cinnet-i atş gelip" zavallının gözlerinde parmak kadar insan hayalleri bile dolaşmış. Hapislerin bir tanesi de Siroz kabadayılarından imiş. Evvelce İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne dahil imiş. Kendisine adam öldürmek teklif olunduğu halde yapmadığından bu hâle giriftar edildiğini rivayet ettiler. Kendisiyle görüştüm ve sordum. Eğer çıkar da Siroz'a giderse katledileceğinin muhakkak olduğunu söyledi⁽¹⁾.

Kadırgalı Hüseyin Efendi isminde biri livata töhmetiyle evvelce adliyece men-i muhakemesine karar verilmiş iken bir iltimas ile Divân-ı Harb'e sevk edilip 15 sene kürek cezasına mahkûm olmuş; her gün Salim Efendi tarafından kırbaçla darb edilirmiş. Bir iş için iki defa muhakeme olamayacağı gibi men-i

(1) Bu adam hakikaten bilahare orada öldürülmüştür.

muhakemesine karar verilmiş bir kimsenin delâil-i cedîde zuhûru iddiâsiyle tekrar muhakemesi rü'yet edilemez. Hem bu cürm-i âdinin Divân-ı Harb'le ne münasebeti var?! Acabâ livata işleyerek tehyic-i ezhâna mı sebebiyet vermiş! Hadi bunları da caiz görelim. Bir livata için 15 sene kürek cezâsı ne kadar müdhiştir. Kanûn-ı cezâ cebren fi'l-i şenî icrâsında hadd azamî beş sene kadar cezâ vermektedir. Said Bey de Mahşer Gazetesi'nde neşriyâtından Üsküdar cezâ mahkemesinde mahkûm edildiği gibi Divân-ı Harb hapishanesinde de bi'l-hükm iki ay yatırıldı. 31 Mart hadisesinden sonra burada olmadık mezâlim kalmamış. Mevkuflar geldikçe üzerinden parası alınır ve sonra iade edilmez imiş. Hattâ Murad Bey'in bile 15 lirası iade edilmemiş. Kezâ maliye kapıcılarından birinin üzerinde zuhûr edip de ketebe maâşî olan yirmi banknot gitmiş, defaatle edilen müracaâta rağmen iade edilmemiş. Bunları işidince tevkifimin ikinci günü kanun İsmail'in gelip: "Hanenizdeki paralarınızı verin burada kasamız vardır, saklarız. Emindir." demesinin sebebinin anladım. Ben bu adama param olmadığını anlatmış imiş. Gardiyanlardan öğrendiğime göre o vakit hapishanede herkes: "Mebus geldi, idam olunacak." diyorlarmış. Bu da galibâ, bu herif idam olunacak parası bize kalsın demiş olacak... Hareket Ordusu gönüllüleri mevkufları abdesthaneye götürür iken arkasından kaşaturayı sokar devirirler imiş. O vakit nice böyle fecayi', mezalim o binâyı telvis etmiş imiş...

Mahbûsîn oyunlar oynayarak vakit geçiriyorlardı. Fakat hepsi de hamal takımı idi. Hepsinin ayaklarında hâlâ yaralar ve ayaklarının bileklerinde falakanın açtığı arzanî ve uzun yaranın lekeleri vardı. Demek falakayı hiddetle pek sıkıyorlar imiş. Bu leke Cemiyet-i Hafîyye kurbanlarının ayaklarında da var idi. Fazla olarak onların başka yerlerinde de yara yerleri vardı. Ezcümle Hafız Saîd Efendi'nin başında iki yara yeri olup saç dahi bitmemişti. Hafız Sami Efendi'nin ayağının baş parmağının tırnağı sopa darbesinden ikiye ayrılmıştı⁽¹⁾. Oruc tutmayanların iç-

(1) Bu tırnak mahalli cerahatlenmiş ve böylece iki sene devam ederek nihayet ameliyat ile kurtulmuştur.

lerinde ancak iki, üç adam diyecek adam vardı. Bunlardan biri henüz 16 yaşlarında Mekteb-i Sultânî talebesinden ve oldukça bir âileye mensub olduğu belli olan bir çocuk idi. Bu zavallı çocuk o haşerâtın arasına atılmıştı. Eski devirde bile sanayi alayının genç çocukları için burada ayrı bir hapishane var imiş. Onları diğerleri ile ihtilât ettirmezler imiş. Bu idare oncağızı dahi düşünmüyordu.

Aman yarabbi, bunlar, o hapislerin üstleri, başları, ahvâl-i rûhiyyeleri benim için pek kıymetli dersler idi. Bir kısmı oynayarak kendini avutur; bir kısmı da me'yûs, me'yûs gezinir. Kimi hiddetinden hızlı, hızlı dolaşır, kimi parmaklıktan mahzun, mahzun taşraya bakıp dalar; kimi bir köşeye, ağaç altına çekilip gömleğini çıkarır, bit ayıklayıp öldürür. Birini gördüm ve dikkatle seyrettim. Kirden beyazlığı kalmamış olan donunda her bir milimetrede dersem mübalaga etmem bir bit bulup öldürüyordu. Bu sahne-i ibret-âmizi derin derin tedkik ettim ve iyi bir ders aldım. Bir defa ben de yatağımda bit buldum ammâ yalnız bir tane idi; fakat şimdiye kadar gördüklerimden ayrı ve kuyruğu vardı. Ömrümde bu şekilde bit görmemiştim. İlm-i hayvanat ulemâsının tedkikine şâyan ve hapishanelere mahsûs bir cins olacak! Ulemâ bunun için bizim zindanlara gelmek zahmetini ihtiyar etmelidirler; çünkü Avrupa hapishanelerinde bu türlü-sünü değil, bitin âdî cinsini bile bulmak mümkün değildir.

Bir hoca vardı. Zavallıyı İzmit köylerinden irticâ-kârane va'z etti diye getirmişler. Üstünde bir entarisi, şalvar yerine amerikan bezi beyaz bezden ibaret olan bir donu, kirli ve perişan bir sarığı, nalçalı ve demir çivili salapurya gibi bir postalı, belinde de bir diviti vardı. Yüzünden şiddetli bir marazın âsâr-ı ıztırâbı okunuyordu. Biçare toprağın üzerinde kıvrılır, bihoş yattı. Bu adamın hâline pek acıdım. Kendisi de o kadar cahil idi ki, irticâ ve meşrutiyet nedir onu dahi bilecek bir seviyede değildi.

Hasılı burası yürekler sızlatacak manzaralar ile mâlâ-mâl idi.

Bayramda ziyarete gelen dostlarımdan Mahir Said Bey tahliyem muhakkak ve karar-gîr olmuş iken Emniyet-i Umûmiyye Müdiriyeti'nin aleyhimde otuz sahifelik tezvîrât yetiştirmesi üzerine tahliyemin tehir olunduğunu söyledi. Gayur Galib Bey tahliyeden bir saat evvel bunu yetiştirmiş imiş. Demek bir saat sonra gelse çıkmış olacak imişim. Maamafih: "Merak etme bundaki şeyler de boş imiş. Bir şey bulamıyorlarmış" dedi. Ba'dehû Sadriazamla görüşüp bast-i şikâyât eylediğini ve Sadriazam'ın da: "Siz ona söyleyin merak etmesin. Mahkûm etseler bile afvet-tireceğim" dediğini söyledi. "Kendisine söyleyin, buradan afv ile değil namusumla çıkarım. Ya beraet, ya mahkûmiyet!" dedim. Zaten Sadriazam'a: "O afvı kabul etmez dedim" demişti. Demek bizim imtidâd-ı felâketimizin sebebi de anlaşıldı.

Bayramdan istifade ile Bakkalkapı denilen kısmı gezdim. Gemi zinciri gibi yığın yığın zincirleri gördüm. Bekir Ağa'nın yerini gördüm. Buralar sath-ı zeminden dört metre kadar aşağıda idi. Zindan dört kısım olup bu ikisinden başka bir de "inşaat" dedikleri yer vardı ki binâdan haric ahşab bir baraka olup içinde ancak bir adam yatacak kadar arzda on kadar loca vardı. Buranın sakinîni akrebler ve farelerle koyun koyuna yatarlarmış. Dördüncü kısım "demirhane" dir ki, asker koğuşuna benzeyip yüzlerce cerâim-i askeriyye ve âdiyye sahibi neferâtı ve yanındaki iki odaya da aynı ahvalden mevkuf zâbitânı hapsederlermiş. Koridorlar muzlim, mülevves ve küf kokusu içindedir. Geceleri ziyâ nâmına iki, üç tane petrol lâmbalı fener pek donuk bir surette yanar.

Şimdiki odamda iyi idim. Herkesle, neferatla serbestçe konuşuyor, görüşüyor idim. Ziyaretçilerim arasında hatta Sinob'dan dahi mu'teberandan, müntahib-i sânilerden var idi. Her gün yüzlerce erkek, kadın, çoluk çocuk gelip odamın önünde mevkufları ziyaret ediyordu. Ben de bunların temâşası ile vakit geçiriyordum.

Artık gazeteler gevşek davranmaya başlamışlar ve tebdil-i lisan etmişler. Hattâ ma'sûmiyetimi bayram gününden beri gör-

düğüm gazetelerden bazısı muhteriz ve münasib bir lisanla, "demokrat"ların çıkardığı gazeteler ise alenen yazıyorlardı. Artık Ermeni, Rum gazeteleri ve ecnebî matbuâtı kâmilten lehinde beyân-ı mütâla'ât ediyor, makaleler yazıyorlarmış.

"Hakimiyet-i Milliye gazetesi 22 Eylül (1)326 tarihli nüshasında:

"

Hakk-ı tenkîd ve murâkabe, gazetelerin hukûk-i asliyyesinden olduğunu unutarak gazetelerden, gazetecilerden başlayarak münekkîd mebuslara kadar çıktı.

Hiçbir günâhı olmadığına vicdanen kani olduğumuz Sinob Mebusu Doktor Rıza Nur Bey gibi emsâline vatandaşlarımız arasında pek nadir tesadûf ettiğimiz bir zâtı (erbâb-ı müfsedet-ten) olmak töhmetiyle Divân-ı Harb'e teslim ettiler.

Zavallı Divân-ı Harb ne müşkil mevkîde. İtham için elinde vesaiki, kanaat-i vicdaniyyesi olmayan bir zâtı nasıl itham edebilsin.

Sadâ-yı Millet Gazetesi sermuharriri Samim Bey'in vasiyetnâmesini neşreden İştirak Gazetesi'ni bile hükûmet seddetmeye, hattâ Kıbrıslı Mustafa Paşa-zâde Şevket Bey'i bile Divân-ı Harb'e göndermeye tenezzül etti.

....."

27 Eylül Tasvir-i Efkâr'da:

CEMİYET-İ HAFİYYE ve MUSTAFA NÂTIK BEY

Cemiyet-i Hafîyye-i ma'lûme ile münasebeti ihbar olunmasından dolayı idare-i örfiye tarafından Divân-ı Harb'e tevdi' olunan Miralay Mustafa Natık Beyefendi'nin muahharan beraetine hükmolunarak serbestisi iade olunduğu ilan edilmiş idi.

Mustafa Natık Bey'in ihrâz-ı beraet etmesinden, memleketin hissesine düşen memnuniyet ve mefharet cidden büyüktür. Çünkü vatan, evlâdından hilye-i marifet ve hamiyetle seçilmiş olan böyle bir ferdini her türlü levs-i agrâzdan berî görmek ister. Mustafa Natık Bey ise meftur olduğu fezâil-i askeriyyeyi asrın maarif-i askeriyyesiyle tezyîn etmiş bir zat olduğu hayisiyetiyle efkâr-ı irticaiyyeye değil, her türlü saadet ve selâmet-i memleket ve milletin müftekar olduğu efkâr-ı terakkiye râyetkeş-i iktidâ olmak meziyetini haiz bulunmak lâzım gelirdi. Binaenaleyh kendisini bilenler, cemiyet-i menhûse-i ma'lûme ile münasebeti olamayacağına kail idiler.

Serbestîsini istihsalden sonra kendisiyle mülâkat eden bir zâtın, mademki netice beraete müncer olacaktı, bu kadar temdîd-i hapse ne lüzûm vardı? kavî-i mu'terizanesine mîr-i mûmâ-ileyh cevaben: "Divân-ı Harb temdîd-i habse mecbur idi. Eğer bu mecburiyeti nazar-ı itibâra almayıp da zevahir-i hâle, ki ihbârât-ı garazkârâneden ibarettir, itibar etmiş olsa idi, bitabi ben şimdi serbest bulunamazdım. Çünkü o kadar entrikalar çevrilmiş idi ki bunların mahz-ı garaz olduğunu meydana çıkarmak için Divân-ı Harb tedkikatını daha vâsi, daha etraflı tutmaya mecbur olmuş ve neticede hepsinin züyûfu tahakkuk etmekle beraetime hükmeylemiştir.

İşte temdîd-i hapsimi, mahkeme-i örfiyyenin mecbûriyet gördüğü tamîk-i tahkikât îcâb etmiştir. Binaenaleyh Divân-ı Harb'in bu himmet-i müdekkikanesinden dolayı şikâyeteye değil, hakkıyla teşekkürle borçluyum" demiştir.

Rıza Nur Bey

Mustafa Nâtık Bey'in ifadât-ı ânifesi, bize Rıza Nur Bey hakkında da böyle bir ümîd-i necat vermektedir. Kariben onun da pâk ve berî çıkması memul olan nâsiyesine rûfekasının bir bûse-i memnuniyet konduracağına ümidimiz ber-kemaldir."

HEYET-İ TAHKİKİYYEDE

"Bir Cemiyet-i Hafîyye teşkil ettikleri iddiâsiyle Divân-ı Harb'ce taht-ı tevkife alınanlarla beraber Sinob Mebusu Doktor Rıza Nur Bey'in de hürriyeti iddiâ olunacaktı.

Gerek vicdân-ı umumî ve gerekse Divân-ı Harb mukarrerâtı bu merkezde idi.

Acabâ vicdan ve nâmûsu bütün memleketçe takdîr edilerek mebusluk sandalyesine çıkarılan Rıza Nur Bey neden tahliye edilmedi?

İcrâ eylediğimiz tahkikata nazaran Emniyet-i Umumiyye Müdiriyeti'nden Cemiyet-i Hafîyye'ye hiç taalluku olmayan hususî birtakım mütalaat serdedilerek mîr-i mûmâ-ileyh hapishanede alıkonmuştur.

Divân-ı Harb heyeti, şahidlerden birinin iknâ ve ıdlal edilecek merhumun yalan yere şehadet ettiğiine muttali olmuştur.

Rıza Nur Bey'in itham edilmesi için hiçbir emare ve delile dest-res olunamadığından tahliye edilecektir. Divân-ı Harb ile heyet-i tahkikiyye arasında hiçbir münasebet olmadığı ve Hey'et-i Tahkikiyyede cereyan eden gayr-i kanûnî ahvalden Divân-ı Harb'in haberdar bulunmadığı tahakkuk etmiştir.

Doktor Rıza Nur Bey ihtikan-ı rie hastalığına ducâr olduğu halde hastahaneye gönderilmemiştir. Sırrı Bey isminde bir genç cinnet getirerek kendi kendini salbetmek istediği halde rüfekası tarafından menedilerek merhum hastahaneye gönderilmiştir."

29 Eylül Sabah'ta:

Rıza Nur Bey'in Beyanâtı

"Amirolptos Gazetesi muharrirlerinden biri Divân-ı Harb tevkifhanesinde mevkuf bulunan Sinob Mebusu Rıza Nur Bey'i ziyarete muvaffak olmuş, mûmâ-ileyh dahi ber-vech-i âti beya-

natta bulunmuştur:

- Hakkımda vaki olan isnadattan kâmilten berîyim. Aleyhimde hiçbir delîle dest-res olunamamıştır. Bazı ifadat ile beni kabahatli çıkarmak istiyorlar ise de benim bunlarda hiçbir medhalim yoktur. Aleyhimde şehadet etmek üzere celbedilen şahidlerin ifadeleri bi'n-netice lehimde çıktığı cihetle buradan alım açık olarak çıkacağıma emînîm.

*

Rıza Nur Bey'le rüfekasının muhakemesi pazartesi günü icrâ edileceğini Rumca gazeteler yazıyor."

Gazetelerin bu türlü neşriyâtı hükûmetin işine gelmediğinden cihet-i askeriyyeden Sabah'ta ber-vech-i âtî malûmat suret-i gayr-i resmîyyede neşrettirilmişdir:

3 Teşrîn-i evvel Sabah,

CEMİYET-İ HAFİYYE

"Cemiyet-i Hafîyye'ye mensubiyetle müttehem eşhâstan birkaçının sebîli tahliye edilmesi üzerine cemiyet-i mezkûre hakkındaki tahkikatın makûs bir netice hâsıl ettiğini ve diğer mevkûfinin de umumiyetle tebriye-i zimmet edeceklerini zannedenler bulunmuştu. Bu zan yanlıştır. Ricâl-i hükûmet-i meşrutadan birkaç zâtın katli hakkında mukarrerat ittihaz etmiş, bu mukarrerâtı hükûmetin elindeki zabıt-nâmelerde zirkedilmiş olan Cemiyet-i Hafîyye'ye cidden mensubiyeti Divân-ı Harb'in nazarında taayyün eylemiş birkaç kişi vardır ki bunların lâıyk oldukları cezâyâ çarpılması tabiidir. Binaenaleyh Cemiyet-i Hafîyye tahkikatı makûs netice hâsıl etmiş olmayıp, şu kadar ki cinayet tarafdârı olarak cemiyet-i mezkûreye bi'l-fi'l mensub olanların mikdârı tahkikâta başlandığı sırada zannedildiği de-recenin haylice dûnunda olduğu tezahür eylemiştir. Cemiyet-i Hafîyye'ye aid muamelâtın sekiz on gün zarfında ikmal edilece-

ği cümle-i müstehberâtımızdandır.

*

Sinob Mebusu Rıza Nur Bey'in bir defa daha Divân-ı Harb'ce isticvab edilecek ve netice-i tahkikâta göre hakkında bir karar verilecektir. Mebus-ı mûmâ-ileyhin muhakemesi yarın icrâ olunması aaleb-i ihtimalattandır. Zannedildiğine göre Rıza Nur Bey, aleyhinde isnadatta bulunan bir mevkuf ile bir defa daha muvacehe edilecektir. Divân-ı Harb âzâsı, Rıza Nur Bey hakkındaki beyanatta garaz ve husumet varsa bunun meydana çıkmasına son derece itinâ ediyor. Divân-ı Harb, tahkikatı mahakim-i nizamiyyeden daha ziyade itinâ ile ileri götürmektedir."

7 Teşrîn-i evvel (1)326 La Turquie'de:

"Rıza Nur Bey'in muhakemesi icrâ edilmiştir. Bir iki güne kadar karar verilecektir. Rıza Nur Bey'i itham eden Doktor Münir Efendi'nin beyanâtı ile dosya arasında mevcut olan ehemmiyetsiz bir kartvizitten başka mûmâ-ileyh hakkında bir delîl-i ciddî yoktur. Divân-ı Harb, ifadât-ı mezkûre ile kartı delâil-i ciddiye gibi telakki edemediğinden ve başka delâil de olmadığından, bugünlerde Rıza Nur Bey'i tahliye edecektir."

Bayram geçti. Günler geçiyor, hâlâ bir netice verilmiyordu. Serbestçe bırakılmış iken Salim Efendi tekrar beni sıkmaya başladı. Gelenlerle yine görüştürmüyordu. Nadiren görüştürürse başımızda birini bekletiyordu. Apartmanın kapıcısı Yorgi'yi, hizmetçim olan Eugénie'yi, komşulardan Milkon Efendi ile birkaç kadını Divân-ı Harb'e celbedip isticvâba devam ettiklerini haber alıyordum. Bir gün Es'ad Bey'den bu mektûbu aldım:

"Muhterem Kardeşim,

Artık sabr ü tahammül tavsiye etmeyeceğim. Her saat, her dakika bekliyorum. Nasılsın? Bana bugün iyi havadis verir isen pek çok memnun edersin. Akşam saat on buçuğa kadar dairedeyim. İnşaaallah tahliye ediliyorsanız daireye gelirsiniz, daha geç

olursa eve gelirsin..... ilâ âhir."

Hiddetim, asabiyetim, ye'sim, ümitsizliğim hadden efzûn idi. Divân-ı Harb Riyaseti ile Sadrazam Hakkı Paşa'ya birer mektub yazdım; fakat bunların irsâli için Salim Efendi'ye emniyetim yoktu. Mektupları görmesini de istemiyordum. Zarflarını kapatıp her iki mektûbu da ziyaretime gelen Sinob tüccârından Hüseyin Efendi'nin cebine kimse farkına varmadan ve Salim Efendi'nin yanında soktum. Dışarı çıkınca o adam pedere vermiş, o da taahhüdlü olarak posta ile Sadaret ve Divân-ı Harb Riyaseti'ne göndermiş.

Sadaret'e:

HUZÛR-I SÂMÎLERİNE

Hakkı Paşa hazretleri,

"Üç aydır bulunduğum hâl-i müessife hâlâ bir nihayet verilmediği gibi enzâr-ı galebe ve gururlarını gaflet bürüyen ve dört nala şiddet ve mezâlim icrâ eden husemâ-yı siyasiyyem hakkımda yeni tasniat ve müfteriyattan da bir an hâlî kalmıyorlar. Muhakemeye bir netice verilmişse anın tefhîm ve icrâsı lâzımdır. Verilmediyse üç ayda bir tahkîkât ikmal edemeyen memurîne sad-hezar hayf? Bu ne bitmez tahkîkât imiş!...

Bu hal masum ve bî-günah olmam hasebiyle bir şey tutturamayınca hiç olmazsa bir gün fazla mahbeste azab ve ıztırab çekişim kâr addediliyor zannını veriyor! Bu cihetle meclisin küşâdına kadar işi sürükleyecekler galibâ! Bunlar âdî şeylerdir.

Cemiyet-i Hafîyye âzâsından diye tevkif edip de, şimdi, mahremiyeti mukaddes olan ahvâl-i hususiyye-i şahsiyyeyi mahkemeye ihbar etmek gülünç ve gülünç olduğu kadar da garazkârlığı mu'lindir. Ben isterim ki, kadınlarla münasebetimi de -tezvîrin onlarca müttehad bir suret-i âharı üzere- gazetele- re verip ilan etsinler.

Bir şahsı, hususiyle bir mebusu tevkife kâfi hiçbir sebep olmadığı halde bir millet vekiline böyle ezâ ve hakaretler yapılmasının zamân-ı devletinize müsadif olmasına cidden müteessifim. Vaktiyle sizi tenkid etmiş iken programınızdaki o güzel sözlerden nihayet ben dahi müncezib olup sizi alkışlamış ve: "Sad-riazamımızı böyle görmek isteriz" demiş idim. Yazık ki ya fikrinizden döndünüz, ya kudret-i azime-i mevkiinize rağmen onları isma' ve icrâya muktedir değilsiniz!...

Düşmanlarım hakkımda "idam ile tehdid ve muhbir sıfatıyla göstererek tahlîs edip memuriyet vereceklerini vaad", "para ile itmâ ve ıdlâl" ve "darb ve işkence" ile maznûninden müsaid buldukları kimselere istedikleri tezvîrat ve müfteriyâtı bi't-talîm tertib-i ekâzib ederek beni tevkif ve bu mahall-i örfî ve keyfiye sevkettiler. İsnadât-ı mezkûrenin kâmilten Divân-ı Harb'ce sahte ve müretteb olduğunun tebeyyün ettiğine kaniim.

Heyet-i Tahkikiyye ve Emniyet-i Umumiyye gibi bir hükûmet-i meşrûtanın bir heyet ve bir daire-i resmiyyesinin bu asr-ı medeniyete yakışmayan işkence ve cebr ü kahr icrâ ve müfteriyat tertib etmesi ne türlü tarif ve teşnî edilmeli bilmem! Bundan bir asır kadar evvel Fransa'nın "Victor Hugo" gibi ezâm-ı vatanperverânı "giyotin"i Fransa'dan koğup Türkiye'ye -ehl-i mahallühû diyerek- nefy ü iclâ ettikleri halde biz hâlâ yalnız işkenceyi bile Çin'e i'zam edememişiz! Galibâ oradan da buraya tardını bekliyoruz ki, garb-ı sabık ile şark vahşetleri bizde telafi ve muanaka etsin ve bu da saye-i sadaretinizde olsun! Heyhat.... Bu hallerden vatan ve milletle beraber sizin namınıza da acıyorum. Tarihte menfur sahifelere karışmayasınız!

Cihân-ı medeniyet bunlara ne diyecek? Avrupa'ya, yirminci asrın mir'ât-ı medeniyetine ne yüzle bakacağız!. Meşrutiyete adem-i kabiliyyetimizin tebeyyünü mü isteniyor!... Ben o "resmî komita" ocağı olan daireye -ki tam bir "karbünarı" ve "terörist" heyetidir- "emniyet-i umumiyye" değil "emniyet-i hususiyye" ve "adem-i emniyet-i umumiyye" müdiriyeti namlarını münasib görüyorum. Utanıp artık, eski nâminı kaldırarak kapısına mahi-

yetini ilan edecek olan bu nâm-ı hakikilerini hâvî levhalar asınız.

Hakkımda yapılan tasniât-ı garazkâraneyi bu mahkeme ve siz imhâ edemez iseniz ve bugün benim muazzez ve mukaddes olan namûşum ikmal edilemezse bu tertibât-ı denâetkâranenin ne suretle ve kimler tarafından yapıldığını –şahidleriyle beraber tamamen kaydedip müteaddid nüsha olarak– birkaç emin ellere irsal ve hıfzettirdim ki, ben zindanda kalmak değil hâl-i hazır denâetlerinden kahr ile zîr-i zemîne girsem dahi bir gün kemâl-i şan ve zaferle bu dâvâ görülecektir.

Bu belâların başıma getirilmesine sebab-i yegâne meşrutiyyet var diye yaptığım muhalefet olup emele, keyfe hizmet etmediğimdir. İşte benim günâhım bu. Bunu halk da biliyor, siz de bilirsiniz.

"Cebbarlık" ve "diktatörlük" ile bu işin sökmeyeceğini emsâl-i vefire-i tarihiyyesiyle alâkadarlar bilmek icab eder idi. O müfritin sizin "adl ü ihsan"ınızı bir kuru laftan ibaret bırakmışlardır. Zulm ile şiddetle payidar olunamaz. Mazlumlar ve mazlumlara acıyanlar, hubb-i adl ü insaniyetle çarpan kalbler tahte'l-kahr müterakkıb-ı fırsat olurlar ve o fırsat da bir gün mutlaka zuhur eder. Romalılardan tutunuz da ta bize kadar, tarihin gösterdiği gibi, şiddetler daima şiddet ve tuğyanlar doğurmuşlardır. Her fiilin kendi cinsinden olmak üzere kendi aks-i fi'lini hazırlaması lâyetegayyer bir kanûn-ı tabiidir. Hattâ yalnız bizim tarihimize baksak görürüz ki bu şiddetleri yapanlar daimâ aynı şiddetler altında mahvolup gitmişlerdir. Zalimlere Allah akıl ve insaf, ben gibi mazlumlara da sabr ü sebat versin.

Paşa hazretleri, hakkımda idam mı, beraet mi ne verilecekse bir an evvel verilsin ki borç olarak fazla masarife dahi dūçar oluyorum, bunları bârî tevakki edeyim. Pusulasız gemi gibi ne ben ve ne de ebeveynim kalmasın. Bârî bu lütufta bulununuz.

Bâki ihtiramât-ı fâikamın kabûlünü istirham eylerim efendim.

4 Teşrîn-i evvel sene (1)326

Doktor Rıza Nur

*

DİVÂN-I HARB-İ ÖRFÎ RİYASET-İ CELÎLESİNE

Resmen heyette okunmasını ricâ ederim.

Efendim hazretleri,

"Üç ayda böyle âdî bir işin bitmeyeşine siz de, ben de, bütün âlem de hem hayret, hem teessüf etsin. Pek zaif ve düzme bir isnadla bir mebusun hapsedilmesine ve el'an da temdîd-i mevku-fiyetine nazar-ı tecviz ile bakılmasına millet ve tarih iyi mânâ vermeyecektir. Heyet-i tahkikiyyenizin ve Emniyet-i Umumiyye Müdiriyeti'nin fesad ve seyyiâtı hadden efzûndur. İşkence, para vasıtasıyla ıddal, idam ile tehdid ve muhbir sıfatıyla göstererek afv ve memuriyet vaadi gibi tevessülât-ı şeytaniyye ile maznunından müsaid bulduklarına hakkımda ve sairleri hakkında iftirâlar tertib ve talim etmeleri, Yıldız'da bile az vaki olmuş mel'ânetlerdendir. Bunlar bu asr-ı medeniyete, meşrutiyete yakışır mı? Muhalifleri ezeceğiz diye böyle denâetler irtikâb olunur mu? Avrupa ve bütün cihan bize ne diyecek?! Herkes uyumuyor. Bunlar namûs-ı millet ve haysiyet-i devlet için ne fenâ şey! Adalet ve insaf nâmına böyle husemâ-yı siyasiyye ve bu türlü menfaat-i şahsiyye ve siyasiyyât-ı ihtirasâtına bin lânet ve nefret.

Evvelce bilmiyordum, şimdi çok şey öğrendim. Hakkımda müretteb şahidlerden Nurullah Bey heyetinize hakikati kendisi itiraf etmiş. Necib'i heyetiniz kaale almadı ve bunu resmen bana söyleyerek tasniât-ı vakıayı ve heyet-i tahkikiyyenin fesadâtını resmen itiraf etmiş oldu. Buna kani olan heyet elbette Münir'in iddiâsının da sahteliğine kanidir. Çünkü ikame olunan şahidler kartın mevcudiyetinde muhtelif ifadelerde bulundukları gibi Kemâl tarafından düzme olmasının zann-ı galib olduğunu da ilave ettiler. Mundericâtına gelince, yalnız bir yalancı şahid ezber okur gibi Münir'in cümlelerini aynen söyledi. Bu ka-

dar vakit mürur ettiği halde bir defa okunan şeyin hatırdan kalmasının müsteb'id olduğunu teslim etmeyecek kimse yoktur. Bâ-husus Hamdi Efendi gibi nöbeti iki günde bir gelen sara ile malul masrû bir adamın ise hafızası olamayacağı fennen sabittir. Halbuki şimdi işitiyorum ki, o cümleleri hâpishanede tütün paketinin arkasına yazarak ikisi ezberlemişler ve Hamdi Efendi, Münir Efendi'nin zoruyla ve Münir Efendi'ye edilen vaad-i tahlis hasebiyle şehadet ettiğini de rûfekasına itiraf etmiştir. Kartın bana verilmesine gelince bu, müddeînin sırf kavî-i mücerredinde olup şahidi yoktur. Kapıcı isticvab edildi ise o da Münir Efendi'yi tabîî tekzib etmiştir⁽¹⁾. Zaten diğer iddiâların müretteb ve iftirâ olması, Münir'in kininin de mahiyeti hakkında size kanaat vermesi lâzımdır.

Şimdi, benim tahliyem lâzım gelir iken bir devlet-i meşrutanın bir daire-i resmiyesi olan "Emniyet-i Umûmiyye"nin -ki ona "adem-i emniyet-i umûmiyye" müdiriyeti tesmiyesi daha doğrudur- yeniden tezvîrât ile uğraşması ve ahvâl-i husûsiyemi karıştırmaması, benim aleyhimde şehadetten ziyade onların husûmet ve garazına delâlet eder. Ben kadınlarla münasebette bulunduğumu söylemeye teeddüb ediyordum. Mademki aranmış, itiraf ederim ki, evli bekâr, namuslu namussuz, müslüman hıristiyan epeyce kadınlarla münasebette bulundum ve çıkar-sam ahdettiğim daha birkaçı ile bulunacağım. Bu hallere tees-süf olunur.

Efendim, aleyhimde hangi mahâfilde ve ne entrikalar döndüğünü biliyorum ve sizin nâmûsunuza müracaat ediyorum. Bu işe süratle bir nihayet veriniz. Gerek idam, gerek beraet ne ise bilelim ki ona göre tesviye-i umûr edelim. Ben ve ebeveynim perîşân olduk. Fuzûlî masarife girdim ve borcum çoğaldı. Süratle bir netice verilsin de bârî borçlu kalmayayım.

Paşa hazretleri, hakkımda revâ görülen muamelât-ı zulmiy-

(1) Kapıcı biri Beyoğlu mutasarrıflığında, diğeri Divân-ı Harb huzûrunda olmak üzere iki defa isticvab edilmiş, adem-i malûmat beyan etmiştir.

ye sırf garazdır. Yazık ki zamanenin tuttuğu râh-ı idare ve siyaset "şiddet ve zulm", "cebbarlık ve kahharlık" tarîkidir ki bunun muhatarâtı vatan ve millete olmakla beraber en ziyade yine rah-rûlarınadır. O cahil ve gafiller tarihlere göz gezdirip hallerinin neye müncer olacağını bir görseler... Bu yol çıkmaz bir yoldur. Müdebbirân-ı umûrun bâdî-i helâki bile olsa "adalet ve müsavât-ı bî-tarafâne"yi herkese tevzî etmekten başka çare yoktur. Hükûmet tarafgîr ve garazkâr olamaz, olursa payidar olamaz.

Anladığıma göre husemam, benim bir gün fazla mahbeste kalmamı kâr addediyorlar ve bu sûretle Meclis-i Mebusân'ın küşâdına kadar işi sürükletecekler. Bunun için bî-terafâlığını istî'mal ile hiçbir tesîre heyetinizin tâbi olmadığını isbat edip bir iki günde benim işime netice vermenizi istirham ve takdîm-i ihtiram eylerim efendim."

4 Teşrîn-i evvel (1)326

Doktor Rıza Nur

Haşiye:

Eskisi gibi yeniden ihtilâttan menediliyorum. Ziyaretime gelenlerle ancak haftada iki gün görüştürülüyorum ve başıma adam dikiliyor. Diğer mevkûflarla görüştürülmüyorum. Sebebi anlaşılmaz şey. Bunlara bakarak burada hayâtımın emniyet altında olmadığını tahmin ediyorum ve bunu ve ahvâl-i saireyi bir sûretle bazı zevâta iş'âr ettim; siz de bilmiş olunuz. Bu kadar müddet münferid habsin âlâm-ı maddiyye ve maneviyyesi çekilir mi? Benim işimin süratle tesviyesi, reis bulunduğunuz Divân-ı Harb'in iktidârı haricinde ise bârî tazyik ve emniyetsizlik altından kurtarıp biraz serbestçe bırakılmam hakkında evâmîr-i lâzime vermeniz veya beni buradan başka emin bir mahalle kaldırtmanız vecâib-i insaf ve insaniyettendir."

Bu aralık yedimde mahfûz olan notları ve müsveddeleri kaçırıp dışarda emin bir mahalde saklatmışım. Kemâ fi's-sabık yine inleyerek çilemi dolduruyordum. Yüz adedine kadar vasil olmuş olan Esad Bey'in mektupları geliyordu; bazen kendisi ile

de görüştürülüyordum. Raif Bey'in ihtiyar validesi de hapishane kapısından veya etrâfından ayrılmıyordu. Sabahtan akşama kadar, evvelce oğlunu bekler iken şimdi de beni bekliyordu. Bazen çamaşır getirmek bahanesiyle benimle görüşebiliyordu da. Bu kadın devr-i istibdâdın 15 sene kadar mezalimini çekmiş, hapsedilen evlâdı arkasında memleket memleket dolaşmış, bir ümîd-i halâs ile Mısırlara kadar gitmiş, fakr u zarûrette kalmış, hastalar olmuş, ağzından kanlar gelmişti. Bu defa da meşrutiyet mezalimi kurbânı olmuştu; fakat metin bir çerkes idi. Oturur, bana teselli verir idi. Aynen derdi ki: "Merak etme oğlum! Böyle hapişte büyük adamlar yatar, bu herkese nasib olmaz. Bu işler peygamberlerin, padişahların bile başına gelmiştir. Hazret-i Yusuf aleyhi's-selâm yedi sene zindanda yattı ammâ Mısır'a sultan oldu. Bunun sonu çok iyidir. Ne kadar yatarsan o kadar iyidir. Sakın canını sıkma!" Bu kadına hayret eder idim. Yalnız bir şeyden müteessif olduğunu ilâveyi de unutmazdı: "Eskiden Raif hapis iken bana Jön Türk anası derlerdi; ben de göğüs gere gere gezerdim. Şimdi hafiye cemiyeti diyorlar, utanıyorum. Raif hafiye mi?! Burası olmasa idi hiç umûrumda değildi." Okuyup yazması olmayan bu muhterem kadın anlaşıyordu ki, Cemiyet-i Hafîyye terkîbindeki hafîyye lâfzından sıkılıyordu. Takdirlere lâîk bu ana ile konuşuyorduk ve daimâ beni güldürmeye gayret ediyordu; fakat ben ümitsiz idim, gülümsemelerim ca'li ve zahirî idi.

Çaresizlik iyice katiyet kesb etmiş idi. Beni firâra sevk etti. Firâra karârı verdim. Bir adam elde ettim. İşî tertib ettim. Okuduğum Levanet Herald gibi Beyoğlu gazetelerinden memalik-i ecnebiyyeye giden vapurların yevm-i hareketlerini de şifre tarzında bir boş zarfın alt yapışık ucunun bir kısmını kaldırarak oraya yazıp tekrar kapattım üzerim aranırsa akledip bulmak mümkün değildi. Zaten bulunsa bir şey anlaşılmazdı. Hepsine ayrı bir mânâ vermek mümkündü.

Şifre:

15 Cumartesi Mehmed Efendi

19 Çarşamba bir paket tütün
 Salı, cumartesi rahat-ı hulkum
 Cuma rahat-ı hulkum
 Pazar, çarşamba iyi şeker Hacı Bekir'in
 27 Perşembe ciğerli pilav
 Salı hod

Bunlardan birincisi ayın on beşinde cumartesi günü mesajeri demekti. İkincideki "bir paket tütün" Pake vapuruna işaret idi. Hepsinin böyle mânâları vardı. İcab ettiği kadar para da getirebilmiştim. Her şey hazır, artık Divân-ı Harb'in kararını bekliyordum. Sıhhatim de iyi ve vücûdum oldukça toplanmıştı.

Burada birazcık da kapımda nöbet bekleyen neferlerin perişanlıklarından bahsedeyim. Üstleri, başları pek berbad, ayaklarında çorap yok, fotinler parça parça. Kasaturalarının palaskaları olmadığından elde taşıyorlar veya çürümüş bir palaska taşıyorlardı. Çoğu fotin yerine çorapsız ayaklarına birer postal geçiriyorlardı. Elbiseleri yer yer yağ ve silahların kiri ile mübalâgasız siyah renginde gibi idi. Birkaç nefer kunduralarını kendileri satın aldıklarını söylediler. Bu perişan halleri, o kur'a ve istibdal neferâtının gece taşlar, topraklar üzerinde yatmaları, Meclis-i Mebusan'da kemâl-i itaat ile her istediği yapılan, bir sözü iki olmayan Mahmud Şevket Paşa emrine milletin verdiği bu kadar paranın ne olduğuna insanı hayret ettiriyordu. Kış gelmiş gibi soğuklar çıktı. Hattâ ben o kadar üşüyordum ki, çorabın üstüne bir tire çorap giydim olmadı, onun üstüne de kalın bir yün giydim yine olmadı. Nihayet evden lâstik getirtip fotinin üstüne de onu giyerek ayağımı sıcak tutabilmişim. Za'f ü mahrumiyet-i meşy ü hareket, ziyade üşümeme sebep oluyordu. Halbuki el'an askerin üzerinde yazlık elbise vardı. Biçareler nöbette tir tir titriyorlardı. İzdiham içinde yatar ve yemek yetişmeyip sofradan yarı aç kalkarlar imiş. Bunlardan maadâ zavallı neferler her gün sille ve tokat yeyip, olmaz küfür ve hakaretleri işitiyorlardı. Bir gün bir nefer bana derd yanarak şöyle söylüyordu:

"Biz memleketimizden dayak yemek için gelmedik. (Karı), köle değiliz. Askeriz, biz merdlik edeceğiz." Bu ne ders-âmiz ve ne kadar nefret-engiz bir pâk ifadedir!

Bir cuma günü sabahleyin, Es'ad Bey istiyor dediler. Cuma günü ziyaretinin vukuu yoktu. Cumaları Kızıltoprak'tan inmezdi. Hayretimi mucib oldu. Gittim. Salim Efendi ile beraber oturuyordu. Ben de oturdum. Dedi ki: "Sana bir şey söyleyeceğim; fakat me'yus olma!" Daha bitirmeden işi anladım. Zaten böyle cuma günü gelmesinde meş'um bir mânâ var idi. "Mahkûm oldun. Fakat..." Fakatı pek süratle söylüyordu. İhtimal ki bana bu söz üzerine bir fenâlık geleceğinden korkuyordu! Fakat bilâkis bana metanet gelmişti. Aldırmıyordum. Zihnim bütün son tedbirim olan fırarda idi. Bu mahkumiyet gelmesi ile de o katiyet kesbetti. Devam ediyordu: "Fakat mahkûmiyetine karar vermiş iken beraetle tahliye edecekler. Lâkin sen çıkınca sükût edip oturacaksın ve bunları da kimseye söylemeyeceksin. Hiçbir şeye karışmayacaksın." Aman yarabbi! Bu sözler ne idi. Bir mahkemede iki defa karar olur mu?! Hem de birbirine zıd.... Sonra beraet ettirilen adama böyle tenbîhat icrâ edilir mi? Esad Bey zavallı telaş içinde idi. Onlar, herçe bad-âbâd beni kurtarmaya azmetmişlerdi. Ben ise şu tekliften fevkalâde müteessir olarak kötü, kötü düşünmeye başladım. Bu hükûmetin, bu idare-i örfiyyenin kendi ağızları ile itirâf-ı denâet demek olan şu tekliflerinin karşısında, zulm ile harab olmakta olan zavallı vatan, bir şirzime-i menhûsenin tagallüb ve tahakkümü altında kahr ü gadr ile inleyen zavallı millet, bunlardan bî-haber olan insaniyet gözümün önüne geldi. İçimden kan gidiyordu.

Salim Efendi, "Niçin böyle oldun? İşte artık beraetin tebliğ olunuyor. En ziyade sevinecek zamânın iken niçin me'yus oldun?" dedi. Meğerse benim benzim atmış, dalgın dalgın ve gayet me'yusane müddet-i medîde durmuş imişim. Sükûttan başka bir cevap vermeyip yalnız: "Ne hakla beni mahkûm ediyorlar imiş!.." dedim. İçim hiddet ile dopdolu idi. Ammâ zahiren sâkit idim. Esad Bey: "Kabul ettin; oldu" diyerek benden vaad almış gibi gitti. Salim Efendi beni bırakmayıp odasında alıkoydu.

Hubb-i vatan ve hamiyetten dem vurarak bana büyük bir mev'î-zada bulundu. Zaten Salim Efendi daha ilk günlerden beri ara sıra gelir, bana ders-i hürriyet verir, ben de onun hürriyeti sûret-i telâkkisine hayret eder idim. Her dâim nesâyih-i mürşidânesinin(!) nihayetinde: "Böyle yaptın da ne oldu. Muha-lefetten bir şey çıkmadığını biliyorsun. Gel bizimle çalış." der idi ve bu artık bir nakarat olmuş idi⁽¹⁾. Gayet hiddetli ve nezaketsiz olan bu zat ara sıra da çığırından çıkar, "Vatanı mahvede-cek-siniz. Cemiyet aleyhinde bulunacağına el birliğiyle vatanın men-faatine hizmet et. Zannediyor musun ki siz bu vatanı mahvede-bilirsiniz. Askerden ne istiyorsunuz? Jandarmaları cemiyetinize neden soktunuz. Askere ilişmeyin, o çekildi, bî-taraftır" der ve bu makule bir sürü sözlerle beni takdir de ederdi. Fakat bizzat asker olan kendisi bu sözleri ile cemiyete taraftarlık ettiğini, si-yasiyyattan çekilmediğini ilân ettiğini bilmezdi. Sanki ben bir vatan haini idim. Vatanın harabîsi için çalışıyordum. Sanki as-kerler bî-tarafmış, cemiyetten kat-ı alâka etmişler imiş! Biz on-ları idlâl ediyormuşuz! Bu sözler ciğerlerime işlerdi; fakat sükût edip tahammül ederdim. Münakaşaya kalkışsam o da bî-sûd idi; çünkü onda o kafa yoktu. Bazen de yine bol bir nasihatten son-ra; "Tashîh-i fikr ettin mi, ıslâh-ı nefis ettin mi?" diye sorardı!...

Hürriyetin ne demek olduğunu aslâ bilmeyen basîtü'l-fikr ve şoven bir adamın -kendisi bilmeyerek hürriyet nâmına tahrîb-i vatan ve millet ettiği halde- bu makûle sözlerine ta-hammül kolay bir şey değil iken, henüz şimdi kalbimden zehirli bir hançer vurulmuş iken bu yadigârı dinlemek güç idi. Lâkin o, bu defa daha samimî bir âhenk almış, daha nazikâne ve hasbi-hal eder gibi söylüyordu. Nihayet: "Çıkınca böyle şeyler yapma artık. Gel bizimle beraber çalışalım. Hem mecliste de bir şey söyleme. O hiç, ondan bir şey çıkmaz. Bir fenâlık olursa bize söyle. Meselâ bir nâzır fenâlık ediyorsa bize anlat. Onun haysi-yeti yirmi paradır!" dedi. İçimden, Allah selâmet versin bu anar-şiye dedim. Salim Efendi'nin icraâtına diyecek yoktu. Takındığı

(1) Bu teklif-i mükerrere göre daha ibtidâ-yı mevkufiyetimde tek-liflerini kabul etse idim demek o vakitler çıkacak idim.

tavra, derece-i iz'ânına, meşbû olduğu "sekte" efkâra nazaran cehlen vatan nâmına envâ-ı cinayet işleyeceğine şüphe edilemezdi. Biz bunları da sükûtla geçiştirdik ve ısmarladığı kahvesini içtikten sonra hücremize çekildik.

Akşam üzeri pek geç bir zamanda Binbaşı Kemal Bey geldi. Es'ad Bey'in sözlerini tekrar etti; benden yine cevap yoktu. Nihayet beni cebr edercesine ve Necmeddin Bey'in bu mesuliyeti üzerine aldığından tutturarak onun ve kendilerinin fenâlığını istemeyeceğimden bahsederek: "Söz veriyorsun" suâl-i mükerrer ve musırrına başımı salladığımı kâfi gördü ise de Salim Efendi: "Söz vermedi" diye itiraz edince: "Biz mesuliyeti üzerimize aldık. Onu zabt etmek bize aid." ve bana hitaben: "Sen şimdi hiçbir hakkına malik değilsin. Onu biz istimal ediyoruz" dedi. Ben: "Ne diyeyim!" dedim. Kemal Bey kalktı, süratle gitti.

Teşrîn-i evvelin sekizinci cumartesi günü alaturka saat dokuz, dokuz buçuk raddelerinde beni çağırdılar. Kapıda yaver Selahaddin Bey bekliyordu. Sizi Divân-ı Harb'den istiyorlar dedi. İş anladım. Çıkacağız. Nezaret binâsına yaklaştığımız zaman mûmâ-ileyh güler bir yüzle: "Bir şey için değil, tahliye olunacaksınız." dedi. Bu evvelce mübeşşer olduğum müjdeye sükût ile mukabele ettim. Tavrımda bir tebeddül yoktu. Divân-ı Harb odasına girdik ve oturduk.

Reis - Sizi mahkûm edecek idik. Vakıâ hakkınızdaki isnadât-ı mürettebe sübûta varmadı ise de heyetçe aleyhinize kanaat-i vicdaniyye hâsıl olmuştu. Mahkûm olmanız lâzımdı. Lakin mahkûm edilemez idiniz de.... İster isek mahkûm eder idik de... Dirayetli; zekî bir genç olduğunuzdan sizden âtiyen vatana hizmet me'mul bulunduğundan, bundan böyle menafi-i vataniyyeye hizmet etmek üzere heyet beraetinize ittifak-ı ârâ ile hükmetmiştir.

Of, bu cümleler keşke Kenan Paşa'nın ağzından çıkmasa idi. Müverrihîn ve münekkîdîn bu beyanat üzerinde günlerce meks-i fikr ederek nice tenkîdât-ı bî-aman yürüteceği, nice garib hâlet-i rûhiyye ve muamelât-ı gayr-i kânûniyye keşfedeceği, ni-

ce ahkâm-ı hicab-âver istihrac eyleyeceği şu sözlerin tebliğine hüsn-i niyet sahibi, namûslu bir adamın dili vasıta olmasa idi. Fakat ben kendisini mazur görürüm. Heyet ona o suretle tefhîmi emretti; o da o vech ile tebliğ etti. Ben işin ledünniyâtını tam değilse de lüzûmu kadar bildiğimden bu suret-i karâra hayret etmedim. Divân-ı Harb, müstakil değil haricî bir tesîrin altında itâ ve tebdîl-i karar ederek bocalayıp duruyordu.

Bir mahkemede isnadât-ı mürettebe sübûta varmayınca nasıl kanaat-i vicdaniyye hasıl olur? Kanaat-i vicdaniyye denilen şey suret-i tekevvünü ne vech iledir? Kanaat-i vicdaniyye gökten iner bir ilham değildir ki... Bir mahkeme mücrimiyyete hükmedecek iken nasıl beraet karârı verebilir ve mûcib-i mahkûmiyet kanaat-i vicdaniyye mevcûd iken maznûnun vatana ifâ-yı hidemâta kabiliyetdar olması nasıl bir sebep-i beraet teşkil edebilir? Bu özür kabahatten büyük değil midir? Burada çok söz söylemeyeceğim. Sözü kâmilen müverrihîn-i ensâl-i Atiyyeye terk ediyorum.

Ben - Heyet-i kirâmınıza adaletinden dolayı teşekkür ederim; fakat şimdi karâr-ı resmîyi tebliğ ettiniz, iş de bitti, değil mi?

Onlar - Evet.

Ben - Söyleyeyim; bütün namûsumla sizi temin ederim ki, bu cemiyete dahil değildim. Ne bir hizmette, ne de bir müşarekte bulunmadım. (Şimdiye kadar bahsedemediğim namûsumdan artık bahsedebiliyor, onu ortaya sürebiliyordum.)

Rıza Efendi - Ammâ kart vardı.

Ben - Kart olsa bile benim cemiyete dahil olduğuma delalet etmez ki... Bu aralık sözler karıştı. Ben, onlar, hep söylüyorduk. El'an iddiâ ediyorlardı ki kart vardı, cemiyetten idin. Adetâ mücavebe yorucu bir savaş hâlini almıştı. Terlemiştim. Nihayet reis, "Buyurun!" dedi. Çıktım.

HÜKME DAİR DİVÂN-I HARB-İ ÖRFÎ MAZBATASI

"Dersaâdet'te teşekkülü ihbar olunan Cemiyet-i Hafîyye âzâ ve efrâdından oldukları maznûniyetiyle der-dest ve taht-ı tevkiî ve istintâka alınan mazbutü'l-esamî kırk sekiz nefer-i kesian haklarında heyet-i tahkikiyyeden varid olan evrâk-ı istintakiyye üzerine Divân-ı Harb-i Örfî'ce haklarında tahkîkât-ı amîka ve muhakemât-ı mukteziyye icrâ olundu. Netice-i tahkîkât ve muhakematta tezahür eden hal bervech-i zîr îzâh olunur. Şöyle ki: Saltanat-ı seniyyenin Stokholm sefiri ve ferik rütbesini haiz iken tasfiye-i rüteb-i askeriyye kanûnuna tevfiikan rütbesinin tenzil edildiğinden nâşî hükûmet-i seniyyeye karşı hâsıl eylediği infial ve ihtirâsın neticesi olarak Paris'te ikameti ihtiyar eden Said Paşa-zade Şerif Bey'in iktisâb-ı mevki ve menafî etmek üzere Islahât-ı Esasiyye-i Osmaniyye nâm-ı zahirîsiyle hafîyyen bir cemiyet-i fesadiyye tesis eylediği ve bu cemiyetin merkez-i idare-i umûmiyyesi Paris'te ve kendisinin taht-ı riyasetinde olduğu halde familyası Prenses Hanım'ı Dersaâdet'e göndererek onun vaki' olan tavassut ve delâletiyle rûsûmâtta kadro haricinde kalan devr-i sabıkın Yıldız hafîyelerinden bulunan Ahmed nâm-ı diğer Kemal Bey nâmındaki şahsı bularak onun uhde-i idaresinde olmak üzere İstanbul'da da bir merkez-i idare-i fesadiyye tehye etmeye muvaffak olduğu ve mûmâ-ileyh Kemal Bey marifetiyle hükûmet-i seniyye aleyhine beslemekte olduğu efkâr-ı ihtilalkâranesini gerek İstanbul'da ve vilayât-ı sâire-i Osmaniyye'de halka ve bi't-tahsis memuriyetlerinden kadro haricinde kalmaları hasebiyle hükûmetin icraâtından memnun olmayan kesâna telkin ve bu vecihle efkâr-ı ahaliyi tesmim ve hükûmet aleyhine imale ve tahrik için müteselsilen yekdiğerini tahlif ve idhal etmek suretiyle numara tahtında cemiyet-i mezkûre âzâ ve efrâdını teksir ettikleri ve mezkûr cemiyetin âzâ-yı mühimmesinden olmak üzere İstanbul'da kendi âmâl ve mesaî-i fesadiyyelerine talebe-i ulumdan ve menba-ı irfan mektebi muallimlerinden Hafız Sami ve Hamdi ve Doktor Mustafa Münir ve nafia ketebesinden Asım ve telgraf memurlarından

Vasfî Efendileri teşrîk eyledikleri ve bunların Tal'at ve matbaacı Enver ve Hafız, Said ve Niyazî ve Selâmî ve Hasib ve Hafız Osman Efendilerle müttehiden muhtelif zamanlarda Kemal ve Gözlüklü Mustafa ve matbaacı Enver Efendi'lerin haneleriyle Attar Talat'ın dükkânında ve bazen dahi Kadıköyü'nde Kuşdili çayırı kahvehanelerinde suret-i gayr-i muntazamada icrâ-yı ictimaat ve müzakeratla hîn-i taharrîde elde edilen nizamname-i dahilî ve program kopyalarında muharrer olduğu vecihle fırkaya idhal edilecek zevatla birkaç gün gerek müctemian ve gerek münferiden görüşülüp her birinin idare-i hazırardan halen ve vicdanen adem-i memnuniyeti görüldükten ve idare-i hazıranın lağvıyla diğer hükûmetin ikamesi husûsunda teşekkül edecek veya etmiş bulunacak bir fırka ile ittifak edeceği ve o fırkaya ne gibi bir muavenette bulunabileceği anlaşıldıktan sonra vakıf olduğu ve olacağı esrarı ketmle sadıkane ifâ-yı vesaif eyleyeceğine dair tahlif ve kabul ile kendisine numara verilmesi ve bu suretle idare-i merkeziyye ve şubeler teşkil edilmesi ve idare-i merkeziyyelerle şubâtın bir reîsi, bir kâtib, bir tahsildar ve iki âzâ-yı sairesiyle beraber bir de fedaîsi bulunması ve usûl-i muhabere-nin de posta ve bilhassa şahs-i muayyenle ve mühim ve mübhem olanlarının da kısa şifreli olması ve fırkaya dahil olacakların bir kısmı fikren ve kalemen ve bir kısmı fikren ve kavlen ve bir kısmı fikren ve bedenlen ve bir kısmı malen ve kalemen ve bir kısmı malen ve bedenlen ve bir kısmı dahî sırf malen ve kısm-ı ahîri de zuhurâta tebean ifâ-yı hizmet etmesi ve siyâsî programa gelince Divân-ı Harb-i Örflerin ve şimdiki Meclis-i Mebusân'ın serian ilgası ve tensikat-ı hazıra-i mülkiyye ve askeriyyenin ta'dîli ve bilâ-muhakeme verilmiş ve verilmekte bulunmuş olan bilcümle hükümlerin tecdîd-i rû'yeti ve der-dest-i müzakeredir işaretiyle zât-ı şahâneye bahşedilen hukukun mer'iyeti gibi hususâtın teemmül ve tezekkâr edildiği zikrolunmuş ve bunlar için zahiren birtakım esbab gösterilmiş ise de Arnavudlarla onların üzerine sevkolunan kuvve-i askeriyyenin birbirlerine silah istimal etmeyip hükûmete muhalefet ve isyanda sebat etmelerine dair Paris'te tab ettirilip Arnavud askerlere hitaben müheyyicane ve fesad-cuyane binlerce beyannâmeler

tabıyla Dersaadet'e celb ve idhal ve Sivas telgraf müfettişliğine tayin olunan Niyazi Efendi vasıtasıyla oraca da teşkilâta teşebbüs ettikleri ve merhumundan Hafız Sami Efendi'nin fırkanın nâşir-i efkârı olan Meşrutiyet Gazetesi'ne mücahidîn-i meşrutiyetin feryâd-ı istimdadkâranesi ve hikmet-i hükûmet anlaşılmaz bir derd oldu serlevhalarıyla iki kıta makale-i fesadiyye dahi yazmış olduğu ve mûmâ-ileyhimin Kuşdili'nde de birleşerek erkân-ı hükûmetten bazı zevat hakkında suikasd tertîbi için de müdavele-i efkârda bulundukları ve jandarma Mustafa ve Necib ile Hoca Emin Efendi ve diğer Emin Bey'in dahi cemiyet efrâdından olmakla beraber muzır gazeteyi tevzî etmek gibi hidedemat ifâ eyledikleri kendilerinin sebkeden ifadat ve ikrarâtı ve hîn-i der-destlerinde bazılarının üzerlerinde ve ikametgâhlarında cemiyetin nizamname-i dahilîsi ve siyasî prgramı, Meşrutiyet Gazetesi ve mezkûr gazeteye yazılmış makale müsveddâtı ve Paris'te matbû beyannameler ve Şerif Bey'in Müdafaası nâmındaki risale ve cemiyete müteallik bazı muhaberâtı hâvî şifreli muharrerat gibi evrâk-ı fesadiyyenin zuhûr étmesi delalâtiyle rehîn-i hadd-i sübut olmasına mebnî cümlesinin ittifâk-ı ârâ ile mücrimiyetlerine ve nev-i cürmlerine gelince müzakerât-ı vakıanın heyet-i vükelâyı mevki-i iktidardan düştürmek ve bazısını telef etmek ve Meclis-i Mebusân'ı dahi dağıtmak gibi tebeddûlat ve cinayât ikâna mütedâir olması cihetiyle harekât-ı vakıanın memlekette bir şûriş ve ihtilâl çıkarmak maksadıyla ika edilmekte bulunduğuna kanaat-i kâmile hâsıl olduğundan Paris'te bulunan Şerif ve firarî Kemal Bey'lerin cemiyet-i mezkûrenin müessisi bulunmalarından ve binaenaleyh tertibât-ı hainane ve neşriyât-ı mefsedetkâraneye cüretlerinden dolayı temas ettiği mülkiye cezâ kanunnamesinin elli sekizinci maddesinin fıkra-i ûlâsına tevfikân müebbeden kale-bendliklerine ve İstanbul'da bulunan rûfeka-yı sairesinin bir günâ teşebbüsât-ı fi'liyye vukuuna delâlet eder hareketleri zuhur etmemesi cihetiyle fiilleri yalnız esbâb-ı fesadiyyenin suret-i icrâsını söyleşmek derecesinde kaldığından ve madde-i mezkûrenin fıkra-i saniyyesi mucibince faaliyet ve derecât-ı cürmiyyelerine nisbetle Sami ve Münir ve Hamdi Efendi'lerin on beşer ve

Asım ve Vasfı Efendi'lerin kezalik onar ve Talat ve Enver Efendi'lerin altışar ve Hafız Said ve Niyazi ve Selami ve Hasib ve Hafız Osman ve Gözlüklü Mustafa Efendi'lerle jandarma Mustafa ve Arnavud Necib Efendi'nin vicahen ve Paris'te bulunan telgrafçı Mahir Efendi'nin gıyaben dörder ve Emin Bey ile Hoca Emin Efendi'nin üçer sene müddetle kale-bend edilmelerine ve Naib Hayrani Efendi ile Yenipazarlı Mustafa Efendi'nin dahi gerçi her ikisinin de cemiyete intisabları anlaşılamamış ise de bunlardan Hayrani Efendi'nin üzerinde zuhûr eden varakanın makam-ı sadaret'e hitaben yazılmış tehdid-âmiz bir mektub olmasına ve Yenipazarlı Mustafa'nın dahi arkadaşlarına karşı gazinoda yazıp vermiş olduğu pusula mündericâtı da câlib-i şübhe ve dikkat bulunmasına nazaran bunların dahi erbâb-ı fesaddan ve ahvâli meşkûk kesandan oldukları ve memalik-i Osmaniyye'ye duhûlü memnû Meşrutiyet Gazetesi'ni tevzî ve kıraat edenlerden bulundukları ve mûmâ-ileyh Şerif Bey'in familyası Prenses Hanım'ın dahi cemiyetin İstanbul'da vücud bulmasına hizmet etmekle beraber evrak ve ceraid-i memnua hıfz ve tevzî ve derci ile buradakilerin muhaberatını temin etmekle ve suver-i saire ile de izhâr-ı mesâî ettiği ve kezalik burada bulunmayan mûmâ-ileyhin kahyâsı İsmail Efendi'nin de yalnız Paris'ten vürud eden evrâk-ı fesadiyyeyi sandıklarla gümrükten Kemal'in evine nakil ve Kemal ile Şerif'in muhaberesini teshil ettiği tahakkuk ettiğinden idare-i örfiyye kararnamesinin altıncı maddesi mucibince Hayrani Efendi'yle Mustafa'nın kuvve-i icraiyyenin tensib edeceği mahalle üç sene müddetle nefiylerine ve Şerif'in haremi Prenses Hanım'ın dahî beş sene müddetle memalik-i Osmaniyye'den teb'îdine ve altmış altıncı madde-i kanunîyyenin zeyli medlûlünce merhum kâhyâ İsmail Efendi'nin de bir sene müddetle habsine gıyaben ve diğer maznûn-ı aleyhim Sinob Mebusu Rıza Nur ve Miralay Mustafa Natık ve Topal-zade Osman Bey'lerle Salih Sırrı, Karabet Eşref, Attar Reşid tahsil memûru Mehmed Said, Mahmud Nedim, tekaüd İzzet Hayri İhsan, Hacı Kemal Davud, İsmail Hakkı Servet, Nurullah Raif Kemaleddin Efendi'lerle jandarma Nureddin ve Şerif ve Hacı Süleyman ve İsmail b. Mustafa ile Şahende Hanım'ın cemiyet-i

fesadiyye-i mezkûreye bi'l-fil müşareketlerine delâlet eder hal ve hareketleri sabit olamadığından, onların da cümlesinin adem-i mesuliyetleriyle ihlâ-yı sebillerine üç yüz yirmi altı sene-si teşrîn-i evvelin yirminci günü ittifâk-ı ârâ ile karar verildi."

Diğer mevkûfini tahliye edecekleri vakit Divân-ı Harb huzûruna celbetmek âdetleri değilmiş. Bizi istisnaî bir muamele olmak üzere, daha doğrusu o evvelce gayr-i resmî tebliğ edilen şeyleri kapalı bir lisân-ı resmî ile tekrar tebliğ ve teyid etmek maksadıyla celbetmişlerdi. Kezâ beni afv etmiş gibi davranıp lütufkârlıklarını göstermek ve kendilerine medyûn-ı şükran etmek istiyorlardı. Benim bu aralık yüzüm kırmızı imiş. Âzâdan biri: "Çıkardık ama kabahatli olduğundan yüzü kızardı. Ne ise..." demiş. İşte bu heyetin delil-i vesikaları hep bu makûle idi. Yüz kızarmasının mücrimiyete delâleti hiçbir mahkemede vaki olmamıştır. Halbuki şu insafsız zat beni o muhavere esnâsında ne olurdu terlediğimi de görüvere idi. Terleyen elbet yüzü de kızarır. Ben o esnâda kabahatimin değil Divân-ı Harb'in kabahatlerinin ıztırâbı altında idim.

Bu zâtın ismini öğrenemedim ise de mahkûmiyetim için pek çok uğraşmış olan Seyfeddin Efendi'nin olması muhtemeldir. Selahaddin Bey tahliye emrimi almıştı. Beraber gittik. Kâğıdı ve beni hapishane memûruna teslim etti. Nöbetçi, Ahmed Efendi idi. Beni tebrik etti. Kendisine teşekkür ve vedâ ettim. Salim Efendi suratı asmış oturuyordu. Halâsımdan hiç memnun olmadığı yüzünden belli idi. O ister ki bütün âlem zindanda olsun, onun emri, azameti altında dursun. Yine ben kendisinin yanına gittim; "Allah'a ısmarladık" dedim. Çünkü ne kadar olsa yine bu adamın birkaç kahve ve sigarasını içmiştim. Beni hamâma götürdüğü vakit ikimiz için bana verdimyip kendisi yirmi, yirmi beş kuruş kadar para sarfetmiş idi. Bilâhare mezkûr parayı odamdan göndermiş isem de yine kabul etmemişti. Fakat başını kaldırıp yüzüme bile bakmadı, bârid bir tavırla bilmem bir şeyler söyledi. Çakı ile bastonumu almışlardı, evrâkımı doldurdular, bohça da burda idi. İstedim. Çakımı verdiler. Baston ve bohça kaybolmuştu. Evrâkımın Divân-ı Harb'de olduğunu söyledi-

ler. Birkaç gün sonra gidip evrkâkı dahi aldım. Yatağımı hepsini toplayıp çıktım. Nöbetçi nefer bilmiyor, hâlâ olmaz diyordu; aldırmadım bile. Pederimle, Es'ad Bey kapıda bekliyorlar imiş. Görüştük. Zavallı ihtiyar seviniyordu. Es'ad Bey ile bir araba ile Adliyede Necmeddin Bey'e gittik. Dairesinde yalnız idi, öpüştük. Ne o, ne de ben bir şey söyleyemiyorduk. Ne ise ben borçlu olduğum teşekkürü ifâ ettim. Onun gözleri yaşardı ve ağladı.

Oradan çıktık, aşağıya indik. Adliye Nezareti'nin avlusunda Muâhede Gazetesi muharrirlerinden Şehabeddin Süleyman ve Rıfkı Bey'ler beni bekliyorlar imiş. Bazı şeyler sormak istedilerse de cevap verecek hâlim olmadığından ayrıldım ve Esad Bey'le bir arabaya binip köprüye indik. Gece beni bırakmadı. Kızıltoprağa, köşküne gittik. Karanlık idi. Kızı Hayrünnisa kapıda imiş ve benim geleceğimi tabîî bilmiyormuş. Benim geldiğimi anlayınca zavallı yavrucak küçücük boyuyla boynuma doğru sıçradı. Bu masumda gördüğüm şu saf hareket ömrümde görmediğim, hissetmediğim hissiyât-ı pâk-i beşerin en ulvî levhalarından biri idi. Yıkanıp çamaşırımı değiştirdim. Ve o gece ilk dünyâyâ gelmiş gibi vücûdumda büyük bir hafiflik hissettim. Güzel bir uyku uyudum.

9 Teşrîn-i evvel Muâhede Gazetesi'nde halâsım şu vech ile ilan ediliyor:

"Bütün vatandaşlara:

Tebşîr-i mühim

NUR'UN HÜRRIYETİ⁽¹⁾

Doktor Rıza Nur dün akşam saat on raddelerinde çıktı. Divân-ı Harb-i Örfî'nin ibraz ve irae ettiği hak ve adalete karşı bütün Osmanlılar müteşekkirdir. Mebus-ı muhtereme iftirâ eden zevâtın şediden mücazat olunacağına efkâr-ı umumiyye ve

(1) Bu makale muharririni Divân-ı Harb mahkûm etmiştir.

bütün matbuât-ı Osmaniyye muntazırdır.

Namuslu, muhterem, zekî Sinob Mebusunu bütün kalbimizle, samimiyetimizle tebrik eyler. Divân-ı Harb-i Örfî heyetine takdîm-i teşekkürat eyleriz."

Mezkûr gazetenin aynı nüshasında:

Rıza Nur Bey ile Mülâkat

"Sinob Mebusu Rıza Nur Bey'in dün akşam tahliye edildiğini işittiğimiz zaman bu zekî, namuslu, muhterem sîmâyı görmek üzere muharrirlerimizden iki zâtı hemen tayin ve i'zam ettik.

Muharririmiz şu vechile beyan ediyor:

"Matbaadan çıktığım zaman Rıza Nur Bey'in nerede bulabileceğini düşünüyordum. Ben bununla iştigal ederken bir kaç gün evvel Divân-ı Harb-i Örfî'ce tahliyesine karar verilen magdurîn-i sabıkadan Raif Bey'e tesadûf ettim. Kendisini tebrik ettikten sonra Rıza Nur Bey'in nerede bulunduğunu sordum. Ya adliyede adliye nazırını ziyarete gitti veya Kızıltoprak'tadır. Bu gece orada kalacaktır.

Hemen bir arabaya binerek adliyeye koştum. Arabadan henüz inmiştim ki Adliye Nazırı beyefendi hazretlerinin biraderiyle beraber Rıza Nur Bey'e tesadûf ettim.

Gözleri gülüyordu. Sîmâsında büyük bir mesuliyet-i müfterâdan kurtulan masumların sîmâsında görülen bir zıll-i beşâset geziyordu. Sînesi pür-iftihar yükseliyor, açılıyor, kabarıyordu.

Sakalları biraz uzundu, eskisine nisbetle biraz zayıflamıştı. Yanlarına yaklaştım, ellerini sıktım, kemâl-i samimiyetle elimi sıkıyordu.

- Biraz görüşebilir miyim? Rıza Nur Beyefendi, dedim!

- Maa'l-memnuniyye, azîzim, diye cevap verdi. Fakat;

- Pekâlâ, nasıl oldu. Suret-i tahliyeniz hakkında bize biraz malûmat verir misiniz?

- Fakat, demişti. Cümlemi bitirmeye müsaade ediniz. Biraz sükûna muhtâcım ve bir kulağım rahatsız, uğulduyor. Bir başka gün sonra görüşürüz,

- Doktor Münir ne olacak?

- "Kin ve nefretle" edepsiz!

Daha ziyade görüşmeye vakit müsaade etmedi. Muhterem Rıza Nur Bey vapura yetişmek üzere arabasına binmişti."

10 Teşrîn-i evvel Sabah'ta:

RIZA NUR BEY'İN BERÂETİ

"Mahud Cemiyet-i Hafîyye'ye mensub eşhasın Doktor Münir'in isnadâtı üzerine akdemce Divân-ı Harb-i Örfî karârıyla tevkif edilmiş olan Sinob Mebusu Rıza Nur Bey dün tahliye olunmuştur.

Beraet karârı Divân-ı Harb-i Örfî'nin dünkü ictimânda ittifâk-ı ârâ ile verilmiş ve saat dokuz buçuk, on raddelerinde Rıza Nur Bey'e tebliğ edilerek muamelât-ı lazimesi hemen icrâ olunmuş ve mebus-ı mûmâ-ileyh serbest bırakılmıştır.

Tahkikat-ı vâkıamıza göre Rıza Nur Bey'in taht-ı tevkifine alınması Cemiyet-i Hafîyye âzâsından mevkuf Münir'in ifadâtından ileri gelmişti. Merhum Paris'te bulunan mahud Şerif (Paşa)'den firarî Kemal'e bir "kart dö vizit" vürud ederek bunda "işbu kartın sahibi şâyân-ı itimad bir zattır; kendisiyle görüşüp ara sıra gazetemize makale gönderilmesi müsterhamdır." tarzında bazı ifadat muharrer bulunduğunu ve mezkûr kart firarî Kemal tarafından kendisine (yani Doktor Münir'e)

verilerek Rıza Nur Bey'e kendisi götürdüğünü -ifadâtında- beyan eylemiş idi.

Filhakika Doktor Münir'in Rıza Nur Bey nezdine gidip görüştüğü ve Paris'e yazılmak üzere malûmat taleb ettiği Divân-ı Harb'ce icrâ kılınan tahkikat neticesinde tahakkuk etmiş ise de kartın mevcudiyeti ve mündericâtı kanunen kanaat-bahş olacak delail ibraz eylemediği ve icrâ olunan tahkikat-ı amîkada da bu babda hiçbir delil elde edilemediği gibi, Doktor Rıza Nur Bey'in bu müracaattan sonra mevkuf Doktor Münir'le hiç münasebatta bulunmadığı da anlaşılmış ve icrâ kılınan tahkikat-ı amîkada mebus-ı mûmâ-ileyhin Cemiyet-i Hafîyye ile münasebatta bulunduğuna ve cemiyet-i mezkûreye muavenet ettiğine dair de hiçbir delil bulunamamış olduğundan, Divân-ı Harb-i Örfî şu ahvâli nazar-ı dikkate alarak ittifâk-ı ârâ ile adem-i mesuliyeti-ne karar vermiştir."

11 Teşrîn-i evvel (1)326 Levant Herald'da:

"Malum Cemiyet-i Hafîyye'ye iştirak ile müttehem olan Mebus Rıza Nur Bey evvelki gün tahliye edilmiştir. Mûmâ-ileyhin aleyhine hiçbir delil yoktu. Bu netice zaten malum idi. Çünkü Sinob mebusu masum idi.

Fakat aylarca zindanda bekletildi. Acaba buna idare-i örfiyye zamânında bile cevaz var mı? Burada kuvve-i hükûmetin bir sû-i istimâli, bir irtikâb vardır. Bunun müsebbib veya mesulleri aranmalı."

İzmir'de münteşir Rumca "Proudos" Gazetesi'nin 12 Teşrîn-i evvel (1)326 tarihli nüshasında:

BİR BERÂET

"Divân-ı Harb-i Örfî, Sinob Mebusu Rıza Nur Bey'i tahliye ederek bir defa daha bî-araflığını ve adaletini isbat etti. Zaten

biz aslâ zannetmemiştik ki muhterem mebus isnad edilen cerâim ile müttehem olsun. Lâkin, madem ki aleyhinde şübhe-ler zuhur etmiş ve hattâ vesaik mevcud denilmiş olduğundan –daimâ hakîkatin zuhûruna ve masumiyetinin tebeyyün edeceğine kanaat-i tâmmemiz olarak– açılan tahkîkâtın neticesine intizar ediyorduk.

İşte intizârımız çıktı ve mebus-ı muhteremin tahliyesi ile hissedar olduğumuz hoşnudî-i umûmî husûle geldi. Lâkin bizim için bir şey daha kalıyor ki o da alçakça ve haksızca aylarca zindanda bırakılmış olan mebusa tarzıye-i maneviyye verilsin. Bir milletvekilinin böyle ithâmât ile habse atılmasını ve masumiyetinin tahakkuku için bu kadar zaman beklemesini hatıra getirmek pek elem-bahşâdır. Bir şahs-ı umumî olması itibâriyle kendisine tarzıye itâsı behemehâl lâzımdır. İttifâk-ı ârâ ile ve müdebdeb olan berâetin aslâ kâfi gelmeyeceği itikadındayız.

Zannedersek Divân-ı Harb de bu fikirdedir. Memleketi ifsad edecekler hakkında takibat icrâsı lüzûmu vardır; fakat isnâdât emin, töhmet muhakkak olmayınca yapılmamalıdır. İşte bu sebeble tarzıye zarûrîdir.

"Divân-ı Harb ithamât-ı kat'ıyye ile bu işe şürû' etmişti. Şimdi kendi heyet-i tahkikiyyesi aleyhinde ta'kîbât icrâ etmesi lâzımdır. O kadar âşîkâr olan ve bir ma'sûmu ne mevkiine, ne de sıfat ve haysiyetine bakmayarak zindâna ilka eden ithâmât nereden zuhur etti? Bu, meselenin ikinci safhasıdır.

Divân-ı Harb'in şimdi bu noktayı tedkik etmesi zamânı olduğu fikrindeyiz. Böyle menfur bir fiilden dolayı müsebbiblerini cezâ-dîde ederek mebus-ı mûmâ-ileyh hakkında bir şahs-ı münferid ve bir vekîl-i millet olarak iki türlü adalet icrâ olunmalıdır."

O evvelce aleyhime sütunlar dolusu ateş püsküren Tanin ile Tercümân-ı Hakîkât Gazeteleri ancak bir, bir buçuk satır yazı ile gazetelerinin en nihayetinde çıktığını sade bir surette ilân etmişlerdi.

Sokakta, şurada burada boynuma sarılan, alnımdan, yüzümden, elimden öpen, ağlayan tanıdığım tanımadığım birtakım kimseler vardı. Halktaki bu hissiyât-ı necîbe beni müteessir ediyordu.

Etraftan tebrik telgraf ve mektupları yağmaya başladı. Hanem ziyaretçiler ile doluyordu. Beş dakikalık bir musahabeye bile başım tahammül etmeyip şiddetli bir sudâ geldiğinden hânenen uzak bir yere gidip istirahat etmekte idim.

Telgraflardan birkaçı:

"Haber-i tahliyeniz hayâtımın en mes'ud dakîkasını teşkil etmiştir⁽¹⁾."

Amasya Mebusu
İsmail Hakkı

"Berâetinizi diyemeyeceğim. Çünkü aleyhinizde yapılan ta'kîbât baştan aşağı kânûn-şikenâne idi. Hükûmetin hakkınızdaki lâıyk gördüğü işkenceden diyeceğim âkîbet kurtulduğunuzu işiterek memnun ve müteşekkirim. Sizi bundan dolayı tebrik ederim."

Dersim Mebusu
Lütfi Fikri

"Tahliyenizi haber aldım. Tevkifinizden müteessir olmadığım gibi tahliyenizden de mütehasşis olmadım. Çünkü tarih bu nisilli felâketleri büyük vatandaşlara vermiştir. Sizi tebrik ederek bir nokta varsa o da sizin vatana hizmet ve muhabbetiniz, garaz ve ivazdan ârî olan adâlet-i askeriyye karâriyle tasdik edilmiş olması ciheti azîzim."

İzmir'den İstimatiyadi

(1) Müşarün-ileyh Amasya'ya azîmet eder iken neticenin bâ-telgraf işârını birkaç zâta ricâ etmiş imiş. Sırası düşmüş iken zikrederek arz-ı teşekkür etmeliyim ki Sadr-ı esbak Kâmil Paşa hazretleri de neticenin telgrafla kendilerine bildirilmesini tenbih etmişler.

Daire-i intihabiyyem olan Sinob sancağının dört şehrine tahliye olunduğumu iş'ar için şu telgrafları çekmiştim:

Sinob Belediye Reîsi Rasim Bey'e

"Dün akşam tahliye olundum. Vicdanlı Sinoblulara, muhterem hemşehrilerime hiçbir vakit yüzlerini kara çıkarmayacak ve nasıyesi daimâ pak kalacak olan mebuslarının selâmını söyleyiniz."

Rıza Nur

Gerze'de Şükrü Efendi'ye

"Masum ve pak alnımla dün akşam tahliye olundum. Muhterem Gerzelilere, vicdanlı hemşehrilerime selâm."

Rıza Nur

Ayancık'ta Hacı Ahmed Bey'e

"Masum olduğumdan avn-i Hak ile iftirâlardan kurtulup dün akşam tahliye olundum. Selam."

Rıza Nur

Boyabad Belediye Riyasetine

"Masumiyetim hasebiyle iftirâlardan kurtularak beraet ettiğimi ahaliye bildirmeniz ricâ olunur."

Rıza Nur

Ber-vech-i âtî cevapları geldi:

"Zaten selâmet-i vicdânınızdan emin olan ahali-i mahalliye-nin bugün yine hakkı izhâra muvaffakiyetle şânınızı bir kat daha ilâya nailiyetlerinden mütehassıl memnuniyetlerini arz ediyorum."

Sinob Belediye Reîsi
Rasim

"Tebşirât-ı vâkıaya azîm teşekkür, devâm-ı afiyeti Cenâb-ı Hak'tan tazarru eylerim."

Ayancık eşrâfindan
Hacı Ahmed

"Vîcdân-ı umûmîde zaten masumiyetiniz muhakkak idiğinden beraetiniz meserret-i azîmeyi mûcib olmuştur. Selam ederiz."

Gerze ahalîsi nâmına
Belediye Reîsi
İbrahim

"Tebşirâtınız teessürât-ı elîmeyi mesrûriyet-i vefîreye kalbe vesîle olduğı ma'ruzdur."

Boyabad'dan
Şevket

"Berâetiniz kulüb-ı âmmeyi mesrûr etti. Meserret ve şetaretinize an-samîm iştirak eyleriz."

Sinob Varoş Mahallesi
Heyet-i ihtiyariyyesi

"Zât-ı âlîlerince mütehassıl sürûra iştirakle teşriflerine intizar ederiz."

Sinob tüccârından
Altun-oğlu

"Hakk-ı sâmillerinde tecellî eden karâr-ı âdil bizi lebrîz-i menn ü meserret etti. Meclis-i âlî'de vücûd-ı muhteremenizi görmekle iftihar ve kemâl-i samimiyetle arz-ı tebrikât eyleriz."

Sinob tüccârından Hacı Hasan-zade
Şükrü, Hüseyin

"Vatanın sizin gibi bir evlâdının uğradığı müfteriyattan

halâsını tebrik ile meserretinize iştirak eylerim."

Sinob
Petraki Kalonipi

Marûz-ı âcizanemdir

Zât-ı âlîleri gibi bir vücûd-ı meşrutiyet-nümûdun kadr-ı muallâ-yı hürriyet-ârâsına îrâs-ı nakîse etmek emel-i fâsidi ve ümîd-i vâhîsiyle geçende düşürüldükleri mezleka-i idbâr-ı ateş-nisârin lütf-ı Bârî ve Divân-ı Harb-i Örfî'nin iltizâm-ı adalet ve hak husûsundaki ihtimâm-ı Hudâ-pesendânesiyle bu kere bir gülistân-ı hürriyet ve saadet teşkil eylediğini istihbar etmekle hasbe'l-husûsiyye mesrûr oldum. Ancak uzun bir müddet için dûcârı bulundukları tengnâ-yı ıztırâbın vücûd-ı bihbûd-ı kerî-mânelerine îrâs etmiş olacağı za'f ü fütûrun tahatturu mûcib-i hüzn-i elîm olmaktadır. Maa-haza şu dünyâ-yı nâ-payidârın renc ü şâdisine itibar etmemek zât-ı sâmilere gibi bir mücahid-i hürriyetin mezayâ-yı âliyesi cümlesinden bulunduğunu teem-mül ile ta'dîl-i teessür eylemekteyim. Hasbe'l-kader çekilen işbu mezahim-i elîmenin maddî ve manevî mükâfâtı görüleceğinin tefekkürü dahî başkaca medâr-ı tesellî olmaktadır. Bâkî sıhhat ve afiyet ve ikbal ve saadetlerine duâ eyleyerek elinizden öperim efendim hazretleri. 16 Teşrîn-i sâni Kastamonu

Salim Efendi-zâde
Reşid

Muhterem vatanperver!

"Fedakârân-ı millet" meselesinin ikinci bir safha-i elem-engîzi demek olan hâdise-i ahîreden tahlîs-i girîbân edebilmeniz bâis-i meserretimiz oldu. An-samimi'l-kalb tebrîke müsaraat eyleriz. Zaten böyle musaffâ fakat muarız nasiyelere fırlatılan çirkâb-ı iftirâ, hazîza-i mezellekte vakfe-gîr-i redaet olanlara bir vesile-i i'tilâ (!) oldu.

Meclis-i Mebusân'ın kürsî-i hitabetinde elbette tayîn-i hakikat edilir. Bu milletin, hak ve hayattan hiç nasîbi yok mu?

Bu lâne-i bum ve gurabda milletin tâbût-ı izmihlâlini hazırlayan bir fie-i bagıyye hep icrâ-yı hükm-i tagallüb mü edecek?..

Ya Rab!... Bize bir yevm-i mes'adet-efzâ!...

İstikbal!...

Şu tasdîimden nâşî afv-ı âlîlerini temennî eyler ve bir âtî-i karîbde teşerrûf edebileceğimizi arz ederim muhterem vatan-daş!...

İzmir: 13 Teşrîn-i evvel (1)326

Ali Ulvi

Arz-ı âcizanemdir

Zât-ı âlînizi yalnız şahsen tanımam, ammâ cân-ı yürekten severim; çünkü vatanperver olduğunuza cidden emin olduğum cihetle mahabbet-i gıyabıyyem son derecededir. Elhamdülillah isnad olunan gûnâ-gûn ekâzib tezahür etti. Hak doğruların yardımcısidir. O hainleri ve sizi sevmeyen edânîyi an-karîb mahv ü perişan eder ol ulu Allah. Müteessir olma.

Bin yaşa ey vatanperver varol. Ey muhterem mebus düşününüz ki, nam ve meziyet-i âlînize karşı ben gibi meftun olan şahıs hadden efzûndur. Müftehir-i kalb olunuz ki hüsn-i muvafakıyyet-i kerîmânıza bu sûrette duâcınız pek çoktur.

Geceler gebedir, gün doğmadan neler doğar, sabır lâzımdır. Bir gün olacak ki, vatanının saadet ve selâmetini değil istifade-i şahsiyyesini düşünen edânînin mahv ü perişan olduklarını görmekle iftihar edeceğiz, nâcizâne tavsiye ve istirhâmım, itidâl-i deminizi muhafaza edip metanetinize halel getirmemekten ibarettir. Bâki Hazret-i Bâki siz gibi âli-cenab vatanperver zat-ı kadr-şinâsı bu millet-i necîbeye bağışlasın. Kemâl-i iştıyakla göz ve ellerinizden öperim hamden sümme hamden koca âlî-cenâb vatanperver.

13 Teşrîn-i evvel sene (1)326

Yeşili-zâde Ahmed Aziz b. el-Kadı
Merhum Nuri Molla

Diğer bir mektubdan bir parça:

"..... Çok şükür olsun Hakk'a ki dün akşam (Tan) Gazetesi'nin telgraf sütünü berâetinizi iş'ar yani bana tebşîr ediyordu. Derhal kalemi elime alarak şu birkaç satırı yazmaya mecburiyet hissettim. Her halde tevkîfiniz hakkındaki birçok rivâyâtı bir türlü aklıma sığdıramadığımdan, bu rûz-ı mesrûrun vürûduna zaten kani idim. Sizde acı bir hatıra bırakacak ve bırakmış olan üç ay kadar bir müddet; aynı zamanda hayât-ı umumiyeniz üzerinde bir tesir icrâ etmiştir ki bu da sizi daha ziyade ilâya hizmet edecektir. Sizi bütün kalbimle tebrik ederek bundan böyle mevkiinizin dahâ âlî olduğunu arz eder ve bununla iftihar eylerim..... ilâ âhir".

Rumca, Ermenice gazetelerle, Times ve Tan başta olduğu halde İngiliz, Fransız, İtalyan, Amerikan ve Alman gazetelerinden birçoğu hasılı bütün cihan matbuâtı lehimde ve hükûmeti takbih ederek makaleler yazıyorlar ve neşriyatta bulunuyorlardı. Halbuki Türkçe gazetelerden yalnız Muahede Gazetesi serbestçe idare-i efkâr edebilip diğerleri bir kâbûs-ı havf altında, bir endişe-i menfaat ile raşê-dâr olarak sükût ediyorlardı.

12 Teşrîn-i evvel Muâhede'de:

Rıza Nur Bey Tahliye Edildi

"Rıza Nur Bey tahliye edildi. Memalik-i Osmaniyye'de ika'-ı şûriş ve fesad için teşekkül eden bir Cemiyet-i Hafîyye'nin en mühim âmillerinden, en mühim âzâsından olmak töhmetiyle habse atılan Rıza Nur Bey, Divân-ı Harb'ce mesuliyeti tebeyyün edemediğinden tahliye edildi...

Biraz evvel bu haberleri "büyük" bir gazetede okuduğum zaman birkaç ay evvel bu mesele etrâfında bazı matbûâtın yaptığı gürültüler, birer birer hatırıma gelmeye başladı. O zaman titredim gibi tekrar titredim. Evet o zaman, itiraf ediyorum, gazetelerde bu tertibât-ı fesadiyye(!) yi haber aldığım zaman herkes gibi ben de titremiştim, bu Cemiyet-i Hafîyye neler hazırlamıştı. İstanbul'da kanlı bir ihtilal çıkartacak, vükelâ ve mebuslardan

bazısını katledecek, Ramazan'da başına büyük bir kalabalık toplayarak şariat isteyecek, istibdâdın iadesine hizmet edecekti ve bütün bu gülünç, fikirsizce, akılsızca yapılmış, fakat her halde menafi'-i vataniyye nokta-i nazarından gayet tehlikeli tertibâta genç doktor, Mebus Rıza Nur Bey iştirak etmişti. Bu demekti ki Rıza Nur Bey bir müstebiddi. Bir istibdad tarafdârıydı. Bu iddiâ esasen şâyân-ı merhamet derecede gülünç idi ki bunu gazetelerde okuduğum zaman bu kadar saçma bir ihtimâle kani' olan gazetecilerin memleketimizde yaşadıklarına acımıştım. Rıza Nur Bey bir müstebid; Doktor Rıza Nur Bey bir mürteci!...

Hükûmetin tebligatını kemâl-i safvetle gazetelerine koyarak, gözlerini bürüyen amâ-yı hırs ve tarafdârî ile hiçbir şey görmeyen, dimağlarını dolduran fırka cinnetiyle, haricde, kendilerinden başka, herkesi mürteci gören şâyân-ı merhamet (manteliteli) adamlardan filvâki' bundan başka türlü bir tarz-ı muhakeme bekleyemezdim. Onlar, o zavallılar düşünemezlerdi ki kuvâ-yı maneviyyesini zülâl-i ilm ü fen ile terbiye etmiş, muntazam bir tahsil görmüş, tarih-i cihânı okumuş bir adam, istibdad için çalışmayı hatır ve hayâline getiremezdi... Onlar o zavallı beyinsiz gazeteciler, düşünememişlerdi ki fikr-i hürriyetin ilk mehd-i zuhûru olan tıbbiye-i askeriyye yetiştirdiği evlâdına efkâr nâmına yalnız fikr-i hürriyet verir, ve bir doktor, fakat hakikî bir doktor, sanatını bir merbutiyet-i âşikâne ile seven çalışkan ve mütemeyyiz bir doktor katiyen bir müstebid, bir mürteci olamaz... Rıza Nur Bey niçin mürteci olacaktı. O da eskidenberi İttihad ve Terakki Cemiyeti âzâsından idi. Tabii cemiyete girerken hakkında tahkikat yapılmış ve namus ve vicdânına emniyet ve itmi'nan hasıl edilmişti.

O halde: Ha, sahi unutmuştum. Rıza Nur Bey elbette mürteci olabilir, mademki muhaliftir. Öyle değil mi?

Rıza Nur Bey, Abdülhamid'in dış bilemediği zat, onun idaresinin avdetine tarafdâr, ona hâdim!.. Mektebden çıktıktan az bir zaman sonra oldukça büyük muvaffakiyât-ı tıbbiyye elde eden

muktedir doktor Rıza Nur Bey, mürteci!... Çünkü vatan nâmına, menafi-i vataniyye için en iyi hareketi muhalefette bulmuş...

Ben beklerdim ki Rıza Nur Bey "hakkında delâil-i kaviyye!" toplanılarak tevkif edildiği zaman, memleketin bütün etibbâsı, bütün gençleri yek-âvâz olarak Rıza Nur Bey'in şahsı dolayısıyla ilim ve fenne sürülen bu lekeyi protesto etsinler, itiraz etsinler, bütün tıbbiye mensûbîni, medrese-i tıbbiyeden yetişen bir vücûdun, istibdâda alet iddiâsı adîmü'l-imkân olduğunu duymak istemeyen, anlamak istemeyen budalaların kulağına bağırsınlar. Ben isterdim ki bütün mebuslar, yek-âvâz olarak namuslu arkadaşlarını müdafaa etsinler.. Esef, bin esef ki bunların hiçbirisi olmadı....

Rıza Nur Bey tahliye edildi. Üç ayı mütecaviz bir mahbusiyetten sonra... Hani hakkında delâil-i kaviyye vardı!.. Hani kendisinin bir Cemiyet-i Hafıyye'ye mensubiyeti uzun müddetten beri biliniyordu da büyük, gayr-i kâbil-i itiraz vesaik toplamak için târîh-i tevkîfine değin intizar edilmişti... Hani o vesaik, o emniyet-i katiyye, o itimâd-ı vicdanî ne oldu.. Demek bunlar, bu vesikalar, bu deliller bir yalandan, belki de bir fırıldaktan başka bir şey değil idi... Öyle olduğu âşikâr... Çünkü işte âdilâne fakat, meslek itibariyle biraz sert düşünmeye alışmış olan bir heyet-i hakime kendisini tahliye etti. Adem-i mes'ûliyetine karar verdi... O halde...

O halde, Rıza Nur Bey'i tevkif edenlerin, tahkikat-ı ibtidaiyesini yapıp kendisini Divân-ı Harb'e tevdi edenlerin mevkii ne olacak anlamak isterim... Onlar, hâlâ rahat, rahat hiçbir suâle, bir itâba hedef olmadan mevkilerinde oturacaklar mı?... Böyle olursa Rıza Nur Bey'in şahsına, haysiyetine sürülen leke, üç ayı mütecaviz mahbûsiyeti, çektiği azab ve ıztırabların hesabını kim verecek? Köprü başında göz önünde vurulan zavallı Samim'in katilini hâlâ bulamayan ve bir maharet-i fevka'l-ade ile hafayâdan cemiyetler tevlid eden Emniyet-i Umûmiyye dairesi, bütün bunların karşısında hiç mi marûz-ı mesuliyet olmayacak! O halde, demek orası gayr-i mes'ûldür, demek yarın beni, şunu,

bunu tevkif ettirebilecek, her istediği şeyi yapabilecek. Öyle mi?! Öyle ise...

Demek Dahiliye Nazırı bu mesele için Emniyet-i Umûmiyye Müdiriyeti'ne, bir sual tevcih etmeyecek, demek Sadriazam, Dahiliye Nazırından buna dair izahat istemeyecek; belki de, yarab-bim, belki de Meclis-i Mebusan'da bile bunu, bu meseleyi mevzû-bahs etmek istemeyecekler.

Hayır; benim büyük bir emniyetim var; Rıza Nur'un tevkif edildiği zaman, vazifelerinde ihmal eden herkes, mebuslar, Osmanlı doktorları, Osmanlı tıp fakültesi, hattâ bütün Osmanlılar şimdi hep bir ağızdan hükûmeti ifâ-yı vazifeye davet edecekler, arkadaşlarının, meslekdaşlarının, aralarından yetişmiş büyük kardeşlerinin muvakkar şahsiyetine sürülen lekenin temizlenmesini, hükûmetten isteyeceklerdir... Ben bundan emînim... Çünkü, bu, böyle olmazsa bugün Rıza Nur Bey'in, yarın bir başkasının başına gelmesi pek muhtemeldir..

Daha sonra, öte beride cehl ü ihtiras ile fırlıdak çevirmek isteyenler, emin olsunlar ki Abdülhamid'in istibdâdını çekemeyen genç kanlar, yüksek ve necib nâsiyeler, böyle fırlıdaklara, böyle mülevves entrikalara tahammül edemezler."

Doktor Ali Süha

Doktor Ali Süha Bey tanıdığım bir zat değildi. Hattâ makalenin intişârından sonra kendisiyle görüşmek istediğim halde görüşemedim de. Bu zat da bu makaleden dolayı Divân-ı Harb'ce cezâ-yı nakdiye mahkûm olmuştur.

Jön Türk Gazetesi de 21 Teşrîn-i evvel tarihli nüshasında cesaret edebilip şu tarzda beyanatta bulunmuş idi:

"..... Pek azîm ehemmiyeti olan vekayi' bilâ-ehemmiyet geçiyor. Mesuliyet-i azîmeler terettüb etmiyor. Bizde bir adem-i takayyüd, bir ihmal ve teseyyüb hükümrandır. Mesuliyet-i azîme diyorduk. Zaman zaman mahkûmiyetini bekleyerek zindanda dört ay kadar inlemiş olan Doktor Rıza Nur'un

felâketinden mesûl-i hakiki kimdir? Dreyfûs'ü pek geç tahliye edenlerden bizim hükkâmımızın daha münis olduğuna şübhe yoktur. Lakin bir vekîl-i milleti haksız olarak habse tıkmaktan mütevellid bu ağır mesuliyet kime racidir? Misâl olarak Rıza Nur Bey'i gösterdik. Fakat bu hususta teksîr-i zikr-i vekayi pek sehildir. Pek mağrûr ve pek vatanperver olduğuna şüphe olmayan efkâr-ı umûmiyye böyle hukûk-i milliyeye taalluk ve teca-vüz eden mesâilde kesb-i asabiyyet ve hiddet etmeye henüz alışmamıştır. Matbuâtımız da ancak üçüncü senesinde-dir..... ilâ âhir".

Mizah gazetelerine de bizim mesele sermaye olmuştu. Tahsin Nâhid Bey de bu şiiri yazmıştı:

Bu Rıza Nur Bey'in gazel-i hâl-i âşinâsıdır
Ve sadr-ı güzînden vâki olan iştikâsıdır

Beni candan usandırır	Cefâdan baht usanmaz mı
Çırağan yandı âhımdan	Sadaret tuğu yanmaz mı
Hapiste kaldığım demler	Ne çektim sorma ey dâder
Bana cevreden adamlar	Aceb bir gün utanmaz mı
Sadaret adl ü ihsânı	Yakuptur şimdi hûrânı
Bu hal coşturdu urbânı	Bu ateşler sulanmaz mı
İlave çıktı aldandım	Girid'i feth ettiler sandım
Okudum dahi utandım	Çıkaranlar utanmaz mı
Hükûmet hâline karşı	Gözümden kanlı akar su
Efendim çok zamandır bu	Sadriazam inanmaz mı
Kolera toz çamur hırsız	Ahalî kaldı dermansız
Hakikat söyleyen haksız	Buna mide bulanmaz mı
Paşam bir rind-i hoş-gûdur	Adûv çeşminde bir mûdur
Sorun kim bu ne uykudur	Bu uykudan uyanmaz mı

Sinob'dan davet edildiğim gibi pederimden de aldığım bir nektubda:

"..... Ahâlî umûmiyetle buraya gelmenize muntazırdır. Gerze ahâlîsi berâetinizi bildiren telgrafi sokaklara yapıştırarak ilân-ı şâd-mânî eylemişlerdir...." deniliyordu. Meclisin küşâdına yedi sekiz gün kaldığına bakmayarak Sinob'a gitmek lüzûmunu hissettim ve vapura binip gittim.

Belediye reisi ve eşraftan birkaç zat bayraklarla donattıkları bir sandal ile vapura gelip beni aldılar. Sahile doğru gidiyorduk. Yolda diğer birtakım kayıklar bayraklarla donatılmış, ahâlî içlerine dolmuş bizi karşıladılar. Kendilerini selâmladım. Rovellerle, havâî fişekleri atarak, davullar çalarak ilân-ı şâd-mânîye başladılar. Biz önde, onlar arkada yolumuza devam ediyorduk. Ahâlî bütün sahillere dökülmüş ve bir kısmı da kalelerin üzerine çıkmıştı. Sahilden de rovelverler ve havaî fişekleri atılmaya başladı. Önlerinden geçtikçe kendilerini selâmlıyordum. Çıkacağım iskeleye ise ahâlî hıncahınç dolmuş idi. Memleketin müslüman hristiyan bütün eşrafı, ihtiyar ve usluları gelmişti. Çıktım yüzümden, gözümden, alnımdan öpmeye başladılar. Ben de birkaç ihtiyârın elini öptüm. Eşraf arkama düştüler. Bütün iki geçe olan o kalabalığı selâmlayarak belediye dairesinin önüne gittik. Belediye kapısı önündeki hitabete müsaîd olan yüksek yere çıktım. Belediyenin geniş olan önüne ahâlî toplandı.

Vücûdumu istilâ eden bir teheyyüc ile ahaliye ber-vech-i âtî hitab ettim. Kemâl-i sükûn ve dikkatle dinliyorlardı. Ve sonlarına doğru içlerinde ağlayanlar vardı:

"Benim âziz sevgili hemşehrilerim,

Henüz Meclis-i Mebusan'da iki sene, iki ictimâ oldu. Birincisinin nihayetinde bir felâketten kurtulup sizi ziyarete geldiğim gibi bu defa da fakat daha büyük bir belâ, bir iftirâdan kurtulup sizi görmeye geldim. O iftirâlar ile hayâtıma, nâmusuma kasdedilmek isteniyordu.

Siz beni bu mübarek vatanımızın namuslu ve malûmatlı bir genci, millete hizmet edebilecek surette yetiştirmiş bir evlâdı diye

mebusunuz intihab ettiniz ve umûr-ı mesalihinizi bana teslim ettiniz. Efendiler, emin olunuz ki, ben evvelki zannınız gibi namuslu bir adamım ve daimâ da öyle kalacağım. Şu iki senelik harekâtım, vatan yolundaki gayretim, kendi menfaatimi, kendi rahatımı, kendi hayâtımı bırakarak, başımı millet uğruna ortaya koyarak ettiğim mesaî-i mütemadiyem iyice isbat etti ki ben namuslu ve hakikaten vatanımı, milletini sever bir adam imişim [alkış]. Eğer meşrutiyetten evvelki hayâtıma da bakarsanız o da lekesiz, saf bir hayattır. Onda ne kimsenin malına, ne kimsenin namusuna veya menfaatine tecavüz görülmemiştir. O hayat hulasaten ilme, insaniyete, vatana hizmete vakfedilmiş pak, saf bir çalışkanlıktan ibarettir. Benim ilim ve tıbdaki muvaffakiyetim ve etibbâ meyânındaki mevkiim, az bir zamâna nisbetle çok olan âsâr ve telifâtım ve âsârımdan bazısının Avrupa lisanlarına tercümesi gibi şerefler Sinobluların iftihârını mucib mevaddandır.

İki senelik hayât-ı siyasiyyemde ise lisânım ve kalemim ile vatana ettiğim hidemat millet tarafından takdir olundu. Benim yani Sinobluların hakiki mebusunun ismi yalnız Osmanlı toprağında değil Avrupa'da dahi tanındı. Efendiler bunda benim için bir hisse-i iftihar bulmuyorum. Yalnız ben, bu şerefi, bu iftihârı Sinoblulara kazandırmış olmakla memnûnum [alkış].

Ben her müşkile, tehlikeye rağmen vatan selâmeti yolunda mücahedededen çekinmedim ve yine çekinmeyeceğim. Benim gözümlü korkutacak şey yoktur. Evvelce hapisten, ölümden korkardım. Fakat bugün zindâna da girerek, ölümlle birkaç defa kol kola, yüz yüze gelerek ona da alıştım. Ölüm korkulduğu kadar ağır ve vahşî değilmiş. Beni hapis ile hakkımda zulm edenlere azim teşekkürler ederim ki bilmediklerimi bana öğrettiler, ben de nakıs olan birtakım güzîde hasletleri bana kazandırttılar. Ezâ ve cefâ ve ölüm ehemmiyetsiz şeylermiş. Bunlar mebusunuzun istikbaldeki muvaffakiyâtına pek çok yardımlar edip sizin şerefınızı yükseltecek ve Sinob, Gerze, Boyabad ve Ayancık ahalisinin göğüslerini kabartacaklardır zannındayım [alkış].

Ben üç buçuk aydır hapishanelerde inledim; derdler, elemeler, tasavvur edilmez ıztırablar çektim. Niçin çektim?

Efendiler hiç için. Garazkârların, namussuz düşmanların iftirâları ile o derdlere giriftar oldum. Fakat doğduğundan beri namusunu muhafaza etmiş olan mebusunuz, her vakit sizin yolunuzda canını vermekten çekinmeyen ve ölünceye kadar da çekinmeyecek olan vekiliniz o kadar ağır iftirâlardan sonra sizin karşınıza yine pâk ve saf alnı ile geldi. Benden şübhe etmeyin. Ölünceye kadar da lekesiz vicdânı kendisine rehber olduğundan daimâ böyle açık alınlı olacaktır [alkış]. Farz ediniz ki ben namussuz olayım. Fakat benim namusum sizin namusunuz demek olduğundan onun her çi bâd-âbâd muhafazasına mecbûrum. Çünkü sizin namusunuz bende emanettir [sürekli alkışlar]. Halbuki ben namuslu ve doğruyım. Siz eminsiniz ki, Cenâb-ı Halik-ı kâinat doğruların yardımcısıdır.

Benim namusuma ebediyen şahadet edecek iki misâl-i fecî vardır:

31 Mart Vak'ası'ndan evvel vatanı idare eden kimselerin sû-i idarelerini ortaya koyup ve kendilerine nasihat ettiğimden onlarla fenâ kişi oldum. Halbuki selamet-i vatan için bu lazımdı ve 31 vekayii isbat etti ki ben haklı imişim. İkdâm'da neşredilmiş olan makalemde dediklerim maatteessüf hep aynı aynına çıkmıştır. İşte bu ve bunun gibi harekât-ı vatanperverânem hayâtıma sûikasdı davet etti. Atina ve Mısır'a gitmeye mecbur oldum. O vakit size Harbiye Nezareti'nden resmî olarak gelen telgrafta benim için hareket-i ihtilaliyyenin mürettibi ve muharriki olduğuma dair vesaik mevcud olduğu söyleniyordu. Ey hamiyetli hemşehrilerim, sonra ne oldu. Ben masum ve pâk bir adam imişim; o resmî bir garaz, bir iftirâ imiş. Bu defa da bir Cemiyet-i Hafîyye'de bulunarak ricâl-i hükûmeti kesecek imişim, ortalığı ihtilâle verecek imişim. Bundan bir şey tutturamayınca müslüman kadınlarına şapka giydirdi dediler ve daha bunun gibi cemiyet ile münasebeti olmayan şeyleri uydurdular. Lâkin hepsinden berâet ettim.

İşte bugün önünüze Cenâb-ı Hakk'a bin şükür yine pâk, temiz bir alınla geldim. Hem öyle ki düşmanlarım ve hükûmet doğduğumdan bugüne kadar bütün harekâtımı, ahvâlimi iyice tedkik ettiler. Cemiyet-i Hafîyye'ye mensubiyet bulamayınca beni ithâma medar olabilecek, milletin nazarından, teveccühünden düşürecek başka seyyiat da aradılar. Allah'a bin şükür ki pek namuslu imişim, bir şey bulamadılar. İşte bugün yanınıza anadan henüz doğmuş gibi pâk bir halde geldim. Düşmanlarım bana fenâlık edeyim derken iyilik etti. Çünkü herkesin aleyhinde olabileceği gibi benim de aleyhimde şöyle böyle söyleyenler olabilirdi. Bugün resmen tahakkuk etti ki ben her şeyden berî, pek namuslu bir adam imişim. Bunun ile de yine siz iftihar ediniz [alkış].

Muhterem vatandaşlarım! Bir kelâm-ı hikmet var. "*el-Muhlisûne alâ hatarin azîm.*" Yani halis, pâk ve vatan ve millet hadimleri daimâ azim muhatara ve tehlikelere maruzdur. Bu söz pek doğru, ve pek büyüktür. Benim yalnız kabahatim vatanımı, milletimi sevdiğimden, o uğurda vicdânımın her emrettiğini kimseden korkmayarak bağırıp söylediğimdir. İnsan yalnız Allah'tan korkmalı.

Tarih-i beşere bakınız. Mâzîde ve hâlde, şarkta ve garbda bunların parlak misallerini bulursunuz. Ulemâ, millet hayrahahları, vatanperverler daimâ sefalet ve fakr u zaruret içinde kalmışlar. Hakaret görmüşler; zindanlarda ölmüşler. Yahud da idam edilmişlerdir. Muhyiddin Arabî hazretleri gibi evliyaullah dinsiz diye asıldı. Böyle bir mübarek rûha kıyıldı. Mezhebimizin sahib ve vazı olan İmâm-ı Azam hazretleri zindanda dayak yedi ve terk-i hayat etti. İmâm Musa Kâzım aynı akıbet-i felâkete uğradı. Daha.... Evlâd-ı Resul, Kerbelâ'da Yezid'in elinde câm-ı şehadeti içti. Daha... Hazret-i Ali ihtirasât-ı siyasiyye eser ve sevki olarak ibadet esnâsında arkasından vuruldu. Sadr-ı İslâm'da daha böyle misaller ister misiniz, hadsiz hesabsızdır.

Efendiler, ben kendimi bu zevât-ı kirâma benzetmek hadd-i nâ-şinaslığında aslâ değilim. Yalnız "*el-muhlisûne alâ hatarin*

azîm" kelâmını isbat eden misaller sayıyorum. Bu misallerden garbda ararsak yüz binlerle buluruz; fakat mâzînin en azametli iki milleti arasında en güzel misaller vardır.

Roma'da vatanını seyyiât-ı idaresiyle inkırâza sürükleyen müstebid bir hükümdârı tenkid eden dünyânın en meşhur hatibi Çiçeron akıbet.. gayret-i milliyesi, hidemât-ı vatanıyyesi ayaklar altına alınarak idam edildi ve ser-i maktûu o zalimin canavar kalbli karısına getirildiği zaman Çiçeron'un o hamiyetli ve bî-günah diline iğneler batırıldı ki o kadın "akıbetin dilinin belâsıdır. Ve işte cezân!" demek istiyordu.

Yunan'da meşhur natika-perdaz Demosten var. O zaman Makedonya kralı İkinci Philip Yunanistan'ı zaptetmek istiyor ve Yunan ricâlinden birçoğunu para kuvvetiyle kendi tarafına celbediyordu. Vatanını pek çok seven Demosten durmaz, fırsat kaçırmaz, Philip aleyhinde nutuklar verir, halka hakikati anlatıp intibâha davet ederdi. Böyle gayretinden canı içine sığmaz bir vatanperveri, zamânının namussuz hükûmeti, o kavmin vatanı düşmanı olan Philip'e teslim etmek istedi. Demosten bu denâeti haber alınca meyus olup düşman eline düşmekten ise zehir yiyerek intihar etti. Yine o millette hekim Sokrat gibi büyük bir sîmâ-yı ilm ü vicdan, muvahhid olduğundan zamânının taaddüd-i ilâha itikad eden cahil ve mutaassıb ahalîsinin ahmak mahkemesi tarafından idâmına hükmedilip baldıran zehiri ile zindanda tesmîm edildi.

Yine doğruluk ve hakikat yolunda Lokman Hekim vatanından firâra mecbur oldu. Tarihte ve her millette, pak vicdanlı insanları ağlatacak böyle fecî vakalar, dünyânın hürmetini kazanmış mazlumlara pek çoktur.

Ben onları sayıp sizi yormak istemem. Ancak pek yakın zamandan ve bizim milletimizden iki zâtı göstereceğim ki, hepsine kâfidir.

Biri Magosa zindanlarında, çürüyen milletin en büyük şair ve vatanperveri Kemal Bey, diğeri Taifte boğdurulan Osmanlı

milletinin en büyük sîmâsı, babası Midhat Paşa'dır. Bu Yıldız engizisyonu mezalimine dûcâr olan Midhat Paşa'nın vakası benimkine pek müşabihtir. (Burada suret-i tevkifim, hapishanede ahvâlim ve muhakemenin suret-i cereyânını söylemiş isem de tekerrürden ihtirazen nutkun o kısmını tayıydediyorum.)

Bir şey de vârid-i hatırınız olmalı. O da bu musibetler neden daimâ bana geliyor. Sebebi basittir. Çünkü bir ahmağa veya kendi menfaatini düşünür bir sükûtiye kimse bir şey yapmaz. "Atarlar taşı diraht-ı meyve-dâr üzre" ve bu da yine Sinobluların iftîhârı olmalıdır.

*

Yalnız mebus milleti için gayret ve fedakârlık etmez. Milleti de onu sever ve kendi ahalîsi de onu muhafaza eder. Bugün 30 milyonluk Osmanlı milleti tarafından sevildiğimi hissederek mahzûzum ki bu saf muhabbet ve hürmet bana değil yine Sinob ahalîsine aiddir. Aynı zamanda size yani hemşehrilerime düşen vazife de beni muhafaza etmektir. Bunu da siz yaptınız. Ân-ı tevkifimde çektiğiniz telgraftan haberdar olan kimseler aferin Sinoblulara diyor. Bununla da ben iftihar ediyorum. İşte böyle hemşehrilerim var diyorum.

Fakat bu telgrafa, kimse vakıf olmadı. Çünkü kahr olası matbuat tabasbus, cerr-i menfaat, havf-ı helak içinde titriyorlar. Vah yazık o millete ki matbuâtı böyledir. Böyle milletin hürriyeti, meşrutiyeti, hayâtı zevâlê vasil olur.

O gazeteler beni hain-i vatan gösterdiler, milleti aldattılar. Lâkin güneş balçıkla sıvanmaz, Allah âdildir. Hakikat meydana çıkınca bütün millet benim felâketime ağladılar. İşte bugün mazlumluk meziyetini de kazanarak mübarek vatanım olan Sinob'u ziyarete geldim ve bu mukaddes toprağa ayağımı sürmek, bu can bağışlayan havayı ciğerlerime doldurmak, kendileri için bu derdlere girdiğim, her türlü menfaat-i şahsiyyemi fedâ ettiğim, onlara hizmetle zevk duyduğum vatandaşlarımı görmekle bugün mesrûrum. Yüreğimin yandığı bir şey varsa bu sene Si-

nob'u köy köy dolaşacaktım, ona mani oldular [alkış].

Ahalî gece gündüz akın akın haneme ziyarete geliyorlardı. Ev bir düğün evi gibi idi. Çiçekler, bazı el işlemesi fantezik şeyler, yoğurt, yemiş gönderiyorlardı. Sokakta tesadüf eden ihtiyar kadınlar "geçmiş olsun evlâdım" diyorlardı. Hasılı sürur ve hurbur hadd-i gayesinde idi. İttihad ve Terakki kulübü mensubîni dahi ziyaretime geldiler. İki üç tanesi müstesnâ olmak üzere o âzâda da hakkımda muhabbet olduğunu hissettim.

Yalnız çektiğim ezâları unutturan muhabbet-i milletin bu galeyânını musavvir bu levha-i garrâda bir keder, kusur var idi ki o da pek liyakatsiz olduğu halde İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin bir çırağı, bendesi olan Mutasarrıf Abdullah Bey ile Redif Kumandanı Miralay Şevki Bey ve jandarma zâbiti Hamid Efendi'nin bu masum ve pâk levha üzerine birkaç garaz ve tarafgîrî fırçası darbesiyle bir iki siyah leke sürmeleri idi. Ahalî istikbal için askerî musikisini talep etmişler. Onlar vermemek için âlât-ı musikiyyeyi kaçırıp saklamışlar. Kezâ mekteb çocuklarını getirmek istemişler. Onu da bahanelerle menetmişler. Hattâ hristiyan mekteb çocuklarını yoldan çevirmişler. Gösterdikleri sebep-i âdî ise diğer mebus Hasan Fehmi Efendi geldiği vakit istikbal olunmamış, hiçbir şey yapılmamış, medrese köşesinde kalmış imiş. Şimdi Rıza Nur Bey'e yapılırsa aralarında münâferet çıkarmış! Halbuki bana da ona da istediğini yapan millettir. Bu bir arzû-yı millet, ne türlü olursa olsun tezahür etmelidir. Hükûmetin bunu men'i ne demek!

Mutasarrıf, memurları istikbâle gelmekten menetmiş. Hattâ fişek atılmasını da mene kıyam etmiş ise de nasılsa ona muvaffak olamamış. Bir millet vekîlinin istikbâline bizzat kendisi ve kumandan dahi gelmek lâzım ve hiç olmazsa nezaket ve terbiye olduğu halde onların bu muameleleri ne kadar çirkindir! Ben hain miyim; olsam bile üzerimde henüz millet vekâleti olduğundan her halde ihtirâma lâyık idim.

Bununla kanaat etmeyip nazar-ı halktan beni iskat için İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne has entrikalara başlayıp nutkumda

söylediğim Yunan hükemâsı hakkındaki sözleri Şevki Bey sû-i tefsir ve işaaya başlayıp "Yunan'dan bahsetti. Zaten hristiyan tarafdâridir" diye ithâma başlamışlar. Bu adamlar Yunan hükûmeti ile devletimizin arası açık olduğundan halkın safve-tinden istifade etmek istiyorlardı. Halbuki benim bahsettiğim o eski Yunan hükûmeti ile şimdikinin ayrı şeyler olduğunu, Yunan hükemâsının Yunan'a aid değil, beyne'l-milel ve umumî olmuş eşhastan bulunduğunu tefekkür etmiyorlardı. Henüz müfteriyattan kurtulmuş iken burada dahi böyle âdi bir iftirâ icâdından çekinmediler. "ve afa'llahü...".

Nısfı müslüman, nısfı Rum olan Sinob ahalîsinin hristiyan cemaati nâmına haneme bir heyet gelip ber-vech-i âtî nutku okudu:

"Fart-ı sürur ve iftihar ile cemaatımız ve Sinob nâmındaki maarifperver cemiyetimiz umumen resm-i hoş-âmedîyi ifâya heyet-i acizanemizi tevkil eylediler. Bendeniz de hasbe'l-vekâle arz-ı mâ fi'l-bâle şu suretle mücaseret ediyorum. Efendimiz! Cemaatımız, Meclis-i Mebusân'a müdavemet ve kuvve-i teşriiyyedeki icraatınızın daimâ pey-revi olmuş ve vaka-i ahire-i elem-nâkde zât-ı âlîleriyle beraber cerîhadâr ve dil-gîr olarak hak ve hakikatin taharrî ve teftîşine münhemik bulunmuş ve fakat hissiyât-ı samimane-i vatanperverânemize istinaden çâr-ı çeşm ile berâetiniz intizar etmekte bulunmuştur. Nihayet şahid-i ulvî-i âmâlimiz arz-ı çehre-i ibtisam etti. Şân ü şeref-âver olan haber-i meserret-eser berâetiniz samia zib-i iftihârımız oldu.

Bu mücadele-i vatanperverânedeki galibiyet ve muzafferiyyetinizi, ruhlarımızın en rakik hissiyâtına tebean yek-dil ve yek-âvâz olarak tebrik eyleriz. Fakat, aksâ-yı âmâlimiz olan selâmet-i vatan ve millet uğurunda mesele-i malume-i maziyyeden zât-ı âlîlerince aslâ ye's ve fütur arız olmayıp bilâkis bir ciddiyet-i mütevaziane fakat bir azm-i katî-i merdâne ile efkâr ve hissiyât-ı hürriyetperverânemizde sabr ü sebat ile devam etmenizi tavsiye eyleriz. Çünkü vatan, millet bunu sizden bekliyor.

Yaşasın vatan, yaşasın mebusumuz."

Trabzon'da münteşir Tarık Gazetesi⁽¹⁾ 4 Teşrîn-i sâni tarihli nüshasında şu suretle bast-ı makal etti:

Sinob'da Mesud Bir Gün

"Sinob'dan aldığımız bir mektubda bildiriliyor:

Sinob mebus-ı muhteremi Doktor Rıza Nur Bey daire-i intihabiyyesi olan Sinob'u teşrif buyurmuş, Sinob eşraf ve mütehayyızânı ile ahalî-i hamiyet-mendâm bu gayur mücahid-i hürriyeti bu mebus-ı muhteremi şânına lâıyk bir suret-i mutantana ve muşa'şada istikbal etmiş; bu münevver, bu nezih sîmâyâ karşı kalblerinde perverde eyledikleri muhabbeti, muhabbet-i hakikiyyeyi fiilen de isbat etmiş; var olsunlar Sinoblular!

Dersaâdet'den hareketinden sonra derûnunda koleradan bir musâb vukua gelmesine mebnî -beş gün karantina beklemek üzere- Sinob limanına giden Nemçe vapurunda Rıza Nur Bey'in.. Türkiye'nin bu necib evlâdının bulunduğunu istihbar eden Sinob ahalîsi.. O kadr-şinas vatandaşlar, bu cesur meşrutiyet kahramanını emsâli görülmemiş bir surette bir suret-i fevka'l-adede istikbâle karar vermişler. Vaktâ ki vapur yaklaşmış, zengin fakir bütün Sinob ahalîsi müştâk-ı hakikisi olduğu bu çehre-i iffeti, bu mücessem nümune-i hamiyyeti görebilmek ümîdiyle istikbâle şıtab etmiş; her taraftan havaî fişekler atılmaya, bu sûr-ı millîye başka bir revnak başka bir şetaret bahşetmeye başlamış; o mâzen -tam mânâsıyla- Sinob limanı bir gulgule-zâr-ı şetarete dönmüş; heyet-i müstakbile, azim bir meserret ve şad-manî içinde, yüzlerinde lema-i sürur parlıyor. Kalblerinde şule-i gurur çağlıdıyormuş; herkes pür-neşe göğüsleri sevinçlerinden kabarıyor, kalbleri titriyormuş.

O hengâme-i meserret-efzâda Rıza Nur Bey.. Herkesin mü-

(1) Bu gazete pek cesur davranıp mevkuf bulunduğu zamanda bile "Meclis-i Mebusan'da Fırkalar Meselesi" nam eserimi gazetesine tefrika etmiştir.

tehassiri olduğu o vücûd-ı kıymetdar vapurun güvertesinde gö-zükmüş, arz-ı çehre-i ibtisam etmiş; bu sevimli doktoru karşıla-rında gören halkın a'mâk-ı kalbiyyesinden kopup gelen sadâ-yı şükran, âvâze-i meserret etrâfı cınlatmış; Sinob'u.. Sinob lima-nını doldurmuş bârekâllah ne parlak ne şa'saalı istikbal!

Bakınız! Bir mebus.. Sinob mebusu –bir mecburiyet-i elîme saikasıyla– aylarca ayrı düştüğü müvekkillerine kavuşuyor. Hem nasıl?.. Alkış sağanakları içinde.. Bu ne şeref! Bu ne saa-det! Bütün bir şehir halkının mazhar-ı hüsn-i teveccühü olmak.. Ne büyük, ne kıymetli bir muvaffakiyet! İşte yüreği her dakika terakki ve tealî-i vatan arzusuyla... Arzû-yı halisanesiyle inle-yen, çarpan; kalbi her an milleti istilâ eden cehaletten dolayı kan ağlayan vatanperverlerin maddî ve manevî mükâfâtı.. İşte hakiki hürriyete aşık, esaslı, tarafdâr bulunan vatan yaverleri-nin akıbeti.. Akıbet-i gıpta-bahşâsı.. Mîr-i müşarûn-ileyh ne ka-dar tazim ve tekrim edilse sezâdır. Sinoblular mesud ve fakat Trabzonlular me'yus; çünkü Nemçe'de müsab vuku bulmaya idi vapur doğru Trabzon'a gelecek, biz Trabzonlular da Rıza Nur Bey'i otuz milyon Osmanlı'nın bu şân-ı tebcil, şâyeste-i tahsin olan mebusunu görecek idik. Teşrifleriyle hamiyet-mendân-ı ahali şeref-yâb-ı huzur, Trabzonumuz da vaye-dâr-ı fahr ü sürûr olacaktı. Lâkin, heyhat! Bu mesudiyet bizlere; biz Trabzonlula-ra müyesser olmadı..."

10 Teşrîn-i sâni gecesi Sinob belediye dairesinde vermiş ol-duğum konferansın bazı aksâmını dahi dercediyorum:

"Osmanlı İmparatorluğu bir şanlı tarih ile başlayıp bize eslâfa dair nice kahramanlıklar, nice menakıb-ı ulviyyeler ile medâr-ı fahr oldu. Tarihimiz gösteriyor ki her milletin uğradığı evolüsyonun, yani devr-i terakki, tevakkuf ve inhitâta biz de uğ-ramışız. Devletimiz edvâr-ı tekâmülünün birinci devresini tehli-kesiz geçirmiş ve o kadar az bir zamanda –İskender-i Kebir istisnâ edilirse– hiçbir millete nasib olmayacak süratle pekçok memalik feth eylemiştir. Fakat sonra, Sultan Süleyman'dan sonra kanlı safhalar başlamış, millet haricî düşmanlarla uğra-

şırken dahilen de mütemadiyen birbirini gırtlaklamış ve inkırâza doğru sürüklenip gitmiştir. Tarihimizde dâvâ-yı hak nâmına îka edilmiş ihtilal ve kıyamlar hadsiz hesabsızdır. Her ne kadar her kıyâmın ibtidâsı, suret-i tertibi büyük bir hiss-i vatanperverî ile başlamış ise de, esas hükûmeti zabt ve kuvve-i idareyi ele geçirmekte olmuştur. Bu da tabîî. Çünkü dünyâda en büyük olarak iki lezzet varmış ki, birini söylemeye teeddüb ederim, diğeri icrâ-yı hükûmet zevki. Bunları tadan bunlardan ayrılamazmış. Hükûmeti yed-i zabta alıp merci-i âmm ü hâs olmak, akribâ ve edvâyı memuriyetlere tayin etmek, bunun için de lâzım gelen parayı tedarik maksadıyla irtikâb ve irtişâyâ dalmak zarurî oluyor. Tarihimizde, nezd-i ecdâdımızda bulduğumuz bu elim misallerin maatteessüf bugün de pek fecî bir nümesini görüyoruz.

Bizim padişahların astığı astık, kestiği kestik idi. Herkesin hattâ sadrıazamların başları bilâ-hükmi şerî bir emr-i keyfî ile çakıl taşları gibi yerde yuvarlanırdı. Tarihin bu cinayetleri ifade için kullandığı "fermân-ı kazâ cereyân-ı sadır oldukda kemend-i bî-aman ile boğulup ser-i maktûu hâk üzre galtan oldu" cümlesi bize pek sûzişli ve müessir bir hitabdır ki, mutlakîyet-i idareye bizim ve ensâl-i âtiyyemizin ebedî nefret ve gayzına sebeb-i kâfidir.

O padişahlar, önlerinde bir kuvve-i mukavime ve tedibkârâne görmediklerinden ve bilâkis mütemellikanın riyâ ve tabasbusları ve medâyah-i kâzibesi hasebiyle öyle bir hâle gelmişlerdi ki, kendilerini mülhem-i min-tarafillah addedip nice hidemât-ı ber-güzîde-i vataniyye ifâ eylemiş sadrıazam ve ricâl-i hükûmeti katl ile ettikleri cinâyâtı savab addedecek kadar fikr ü muhakemeden mahrum kalmışlardı. Envâ-ı zevk ve fuhşa düşmüşlerdi. Saray kadınları umûr-ı hükûmete karışmışlar ve saray isrâfâtı millete ip kuşandıracak raddeye kadar varmıştı.

Düşmanlar memleketlerimizi zabtetmekte, devâir ve muamelât-ı hükûmet hâl-i tezebzübde, umûr-ı mâliyye teşevvüş edip masarîf-i hükûmet tesviye edilememekte idi. Nihayet Ab-

dülhamid gibi dünyâda nadir yetişen Dahhâk-i zalim, Neron ve Haccâc-ı zalim gibi zaleme-i benâma bi-hakkın eş olan bir hunkâr, istibdâd-ı sâbıkı evc-i a'lâsına îsal etti idi. Fakat onun mezalimi, seyyiât-ı idaresi millette kısmen bir intibah peydâ ederek taht-ı saltanat-ı zulmiyyesi başına geçirildi.

İşte Osmanlı İmparatorluğu asırlardan beri inhitat içinde, sukuttan sukuta giderek, musibetten musibete düşerek inkıraz uçuşurumu kenârına kadar gelmiş iken, millet amîk bir kloroform uykusunda iken meşrutiyet ilan edildi.

*

Meşrutiyet-i idare ne demektir? Milletler kaç türlü şekli-i idare ile idare olunurlar? -Üç türlü eşkâl-i hükûmet vardır:

Mutlakıyet-i idare yani istibdad, meşrutiyet-i idare, cumhuriyet. Mutlakıyet-i idarede yalnız bir keyif vardır, o hükümrandır. Sünnet-i şerife olan meşveret yoktur. Mutlakıyet-i idare (absolutisme) bazen ve nadiren müterakkıyâne olur, âdilane demiyorum, zîrâ olamaz. Bazen terakkıyât-ı fikriyye ve medeniyye görülür; o da padişahın zâtına menuttur; fakat ekseriyâ zalimane ve cahilanedir. Bu idarelerde padişahın ahalî kölesi, vatan çiftliğidir. Nihayet mutlakıyet-i idare istibdad (despotisme) derecesini bulur ve bu da idare-i maslahatla olur ki, idare-i maslahat kanun değil keyiftir. Çünkü idare-i maslahat sabit değil, her şahsa göre tebeddül eder. Bu idarelerde milletler inlerler, hükûmet cebr ve kahr eder. Milleti soyar. Mahkemeler hakkı unuttur, memurîn-i hükûmet yalnız cerr-i nakd ve menfaati düşünür.

Bu efâl-i seyyie millete tesir edip nihayet aksü'l-amel husûle gelerek kıyam ve isyan ile millet zulümden kurtulur. Fransızca "réaction" denilen aksü'l-amel ve irticâ izah edeyim. Eğer hükûmet, mutlaka ve zalime ise mukabili yani ahalînin kıyâmı aksü'l-ameldir ve memduhtur. Eğer hükûmet âdil ve meşruta ise ahalînin kıyâmı irticâdır ve merduddur. Bunları fark ediniz. Çünkü bu hususta milletin ezhânı tahdiş ediliyor.

Meşrutiyet-i idare meşveret-i usûl-i hükûmiyyettir. Burada ne bir hükümdârın, ne bir valide sultânın, ne de sadriazam ve hükûmetin keyfi yoktur. Mutlakıyet-i idarede milletin hükûmetten emniyeti zail olduğundan meşrutiyet-i idarede kendi tarafından emin olarak intihab ettiği vekillerini mebus nâmıyla gönderip Meclis-i Mebusân'ı teşkil eder.

Mebuslar ise aralarında müşavere ile müzakere ederek hükûmeti daimî bir teftiş ve kontrol altında bulundururlar.

Meşrutiyet usûl-i hükûmeti ikidir: (Monarchie constitutionnelle). Almanya gibi. Ve parlamentarizm, Fransa gibi. Bizde parlamentarizm vardır. Bu usullerden hangisi müreccahtır. Dünyâda her şeyde olduğu gibi bunlarda da hem mehasin, hem mazarrat mevcud. Malum ya dünyâda kusursuz hiçbir şey olmaz, ammâ yekdiğere nisbet var ki o vakit bizim hâlimize münasib olan, hükümdar iyi olmak şartıyla monarşidir. Onda mebusan, yalnız kavanîn-i milleti yapar. Azil ve nasb-i vükelâ mebusânın ekseriyetine aid olmayıp yed-i padişaha verilmiştir. Diğerinde ise emin diye gönderilen mebuslar ve saire vükelâ olur, hükûmeti idare ederler. Mebusların bazıları bazı kuvâ-yı hafîyye tarafından ve hükûmet tarafından iğfal ve iknâ olunarak öyle ahvâl-i seyyie olur ki, millete istibdâdı aratır. Efendiler, işte ikisinde de mahzurlar var. Birinde hükümdârın müstebidâne muamele etmesi, diğerinde ise tegallüb-i eclâf ü esafil meydana gelmesidir. Bana kalırsa altı yüz senelik bir hanedandan olan ve halife sıfatını iktisab etmiş olan bir zâtın icrâ ettiği istibdad ve tahakküm, baldırı çıplakların tahakkümüne her halde müreccahtır.

Cumhuriyet. Padişahın da ahalî tarafından, onların vekilleri tarafından intihab olunması ile husûle gelen bir şekl-i idaredir. Cumhuriyet eskidir. Yunan hükûmetleri küçük cumhuriyetler idiler. Atina, İsparta gibi. Roma devleti bir cumhuriyet idi. Bilirsiniz ki Roma'yı iki piç birader inşâ ve başlarına topladıkları hayduklar ile birleşip bir devlet-i muazzama teşkil ettiler. Piç ammâ faziletli ve celadetli imişler. Roma etrâfına yapılan kaleyi "böyle şey mi olur, bunu atlayıp düşman geçer" diyerek atlayan

biraderine diğeri "Roma'nın duvarını geçen düşman hemen orada öldürölür" deyip kardeşinin başını kesmiştir. O haydudlar zamanla birer zade-gân âile olmuşlar ve Roma'nın müessisi onlardan "sena" denilen Meclis-i âyân'ı teşkil etmiştir. Burada istitrad olarak söyleyeyim ki, zade-gân âileler her yerde, her millette ekseriyetle böylelikle, zulm ve sirkatle meydana gelmişlerdir. Bunların menşeleri böyledir. İnsan için zade-gânlık aslâ bir şeref değildir. Şeref-i hakiki, şeref-i zâtîdir ki o da ilim ve namus ile olur. "Şeref neseb ile değil, ilim ve edeb ile" hikmeti ile Hazret-i Ali'nin "eyyühe'l-fâhîru cehlen bi'n-neseb, inneme'l-insanü li ümm ve lieb" kelâm-ı fâzılanesi malumdur. İşte bu zade-gânın ahalîye cevri ve mezalimidir ki "demokrat" fikirlerinin zuhûruna ve halk tarafından mazhar-ı rağbet olmasına sebep olmuştur. Sena, Roma'nın Meclis-i Mebusân'ı makamına kaim olmuş idi. Fakat zamanla bunların halk üzerindeki zulümleri ve halkı soymaları, kanunları hep kendilerine uyar surette, kendi menfaatlerine muvafık tarzda yapmaları Roma milletinin kıyâmını mucib olup kanlı nizâlardan sonra âyân arasına tribün nâmıyla zade-gân olmayan ahalîden millet vekilleri de koymaya muvaffak olmuşlardır. İşte bunlar tamâmıyla bizim mebusları-mıza muadildir.

Meşrutiyet-i idarede üç müstakil kuvvet vardır: Kuvve-i teşriyye, kuvve-i icraiyye, kuvve-i adliyye. Bunlar, hele kuvve-i adliyye tamâmıyla müstakildir ve onun istiklâli mukaddestir. Ne kuvve-i icraiyye, ne de teşriyye ona müdahale edemez. Eğer bir vâli veya mutasarrıf, bir cezâ reîsi veya müddeî-i umumîye bir şahıs hakkında berâet veya cezâ karârı verdirmeye sa'y ederse ona Allah'ın lâneti olsun. Eğer memurîn-i adliyye de o nüfûza tâbi olursa Cenâb-ı Kahir-i Mutlak onları da kahretsin. Zirâ hukuk-ı milletin en mühim kısmı bu mahkemelerdedir. Kuvve-i teşriyye iki kısımdır: Âyân, mebusan. Âyân; eşrâf-ı belde, kudemâ-yı memurîn, fuzelâ ve ulemâ-yı benâm gibi zevattan ve müsinn kimselerden ibaret olacak. Âyânı, bazı memleketlerde ahalî, bazı yerde mebusan, bazı yerde padişah ve hükûmet intihab eder. Bizde hükûmet intihab ettiğinden işe sû-i isti-

malat girmiştir. Hükûmete hizmet vaad eden birtakım ayda üç beş lira görmemiş baldırı çıplaklar ve seyyiât-ı mâziyye ashâbı da âyân intihab edildi. Maamafih âyânın her yerde kıymeti her nokta-i nazardan mebusânın derûnunda ise de maatteessüf bizde emr-i ber-akis olup iktidar ve fazilet ve terakki-perverlik husûsunda mebusânın fevkinde bulunduklarını müteaddid defa izhar ettiler. Ve bâ-husus kuvâ-yı hafîyyenin nüfuz ve tesîrine tâbî olmamak gibi bir fazilet, bir kahramanlık dahi gösterdiler.

Askerin cemiyetlere girip umûr-ı siyasiyyeye müdahale etmeleri pek muzırdır. Bu hususta üç vâzih misal vardır: İki tarihî, birisi yakında olan. Tarihî olanlar Roma'da pretoryanlar ve bizde yeniçeri zorbalarıdır. Bilirsiniz ki Yunan'da bir zorba çıktı. Yunan'ı karıştırdı. Böyle bir orduda itaat-i askeriyye kalmaz. İtaat olmayınca ordu kesb-i za'f eder, düşman-ı haricîye karşı duramaz. Askerlik bir esaret-i müteselsiledir.

Ashâbı para mukabilinde milletin bu teklifini kabul etmiş ve esarete râzî olmuşlardır. Militarizm bir devlet için pek mühlik bir şeydir. Bugün milletin arzularından en mühim bir şey de askerin sahne-i siyasetten çekilmesidir. El-yevm askerler resmen çekildiler; fakat yine maatteessüf gizlice müdahale ediyorlar. Kumandanlar veya ekseriyetle mülazım ve yüzbaşılar kulüplere dahil bulunuyor ve bazı mesail-i millîyye ve umûr-ı hükûmete karışıyorlar. Askerden vâli, mutasarrıf tayîni militarizmin âsâr-ı mütezâhiresindendir. Çünkü komitacılık etmiş olan askerler tabii mükâfat isterler ve bunun için de paralı olan memuriyet-i mülkiyeleri talep ederler.

Hükûmetin dahilî politikası:

Hükûmetin bütün harekâtı cemiyetin taht-ı tesîrinde olduğundan ve bu da o hâle göre tabii bulunduğundan, 31 Mart ve Nisan vekayiinden sonra usûl-i idare-i hükûmette lütf u mülayemet yerine kahr ü şiddet kaim oldu. Şimdiki kabine re's-i kâra geldiği vakit hatıra-ı enâmdan aslâ silinmeyecek bir cümle ile işe girişeceğini söylemişti. Bilirsiniz, bu cümle "adl ü ihsan" idi. Kabinenin, mutlaka lazım olan adilden başka bir de ihsan

cihetini iltizâmı gösteriyordu ki, politikalarının esâsı lütf u mülayemet olacaktı ve her emr ve her kârı tatlılıkla halledeceklerdi. Heyhat, ben o vakit –hatırlarınızda ise– hükûmetin bu programına itiraz edip bu vad-i vaidleri çok dinlediğimizi, laf değil iş istediğimizi ve bu sözlerin kısmen de sarîh ve muayyen olmayıp mübhem bulunduğu ve cıva gibi elde, avuçta durmayacak şeyler olduğunu söylemiştim. Heyhat, bizzat nefsimde de âlâm-ı fecaat-âlûdunu çekerek gördüm ki, fiiliyat büsbütün aksi çıktı. Mutadî ve kanunî bir idare yerine örfî ve keyfî bir idare kondu. İdare-i örfiyye, her memlekette ancak bir isyân-ı müsellaah olduğu vakit konur. Vaz'ı, ref'i, temdidî Meclis-i Mebusân'a aiddir. Her idare-i örfiyye 10-20 gün, nihayet bir ay devam edebilir. İsyan basılınca o da kalkar. Roma'da bile diktatörlük bir memuriyet-i resmiyye iken idare-i örfiyyelerin bu kadar devâmı görülmemiştir. İdare-i örfiyye hakkında, milletin nazar-ı tasvîbinden geçmiş henüz bir kanun yok. Pek lüzumlu bir kanun olduğundan bir an evvel yapılmasını temennî ederim. Efendiler, memlekette henüz kanlı kıyamlar var mı ki idare-i örfiyye iki senedir devam ediyor?! Biz idare-i mutlakayı neden istemezdik. Keyfî muamelattan dolayı değil mi? Şimdi de keyfî muamele olunca meşrutiyete ne hacet vardı!

Memlekete hâl-i tabiîsini vermeli; çünkü böyle fevka'l-ade idareler hem Avrupa'nın muhtac olduğumuz emniyetini bizden selb eder, hem de böyle idareler onun sahibi olan hükûmetin aczini gösterir. Efendiler, mahakim-i adliyye yerine divân-ı harbler ikame ettik. Divân-ı harbler ne kadar adaletle tarafdâr olsa, mahakim-i adliyye gibi icrâ-yı adalet etmekten âcizdirler; çünkü o bir ilm-i âlî, bir sanat-ı mukaddesedir; askerlik ile aslâ münasebeti yoktur.

Siyasiyyât-ı dahiliyyelerde rıfk u mülâyemet olduğu gibi bir de cebr ü kahr, şiddet usûlü vardır. Mîlel-i muhtelifede bu şiddet usûlünü tutmuş birçok hükûmetler ve kabineler gelmiştir. İster gayr-i meşrû, ister meşrû olsun kendi menfaatlerini tahlis için o hükûmetler halkı ezmişlerdir. Bu usûle (terrorisme) derler ki, böyle bunu bir komita yapmayıp da hükûmet yaparsa on-

da resmî terörizm demek icab eder. Şiddet politikası iyi politika değildir. Çünkü herkesi hapslere doldurmak, sürmek, mahakim-i adliyye karârı olmaksızın suver-i muhtelifle ile idam etmek fenâ şeylerdir. Bu gibi ahval daimâ bi-nefsihî aksû'l-amel-ler, hiss-i intikamlar tevlid eyler. Bunun iki güzel misâli vardır: Bulgaristan'da İstanbulof, Portekiz'de Amiral Braga kabineleridir. İstanbulof, şiddeti halka revâ gördü; sonra fakat kendisini de vurup öldürdüler. Ve bugün de Bulgarlar, rûfekasının irtikâbat ve seyyiâtını mahkemelere rû'yet ettirmekle meşgul bulunuyorlar. Portekiz'de ise Braga'nın diktatörlüğü şu son cumhuriyet ihtilâline kadar sebebiyet verdi. Eğer biz normal dedikleri idareyi yani hâl-i tabîi idaresini tatbik etmezsek neticede Avrupa'nın bizim meşrutiyetle felah bulacağımız ümîdi zail olur, artık kabiliyetsiz olduğumuza iyice hükmederler ve mesele-i şarkıyyenin halli cihetine giderek eski sû-i niyetlerini yani Osmanlı memleketinin taksimini icrâ ederler ki bunu men'e, muhafaza-i nefse maatteessüf kudretimiz yoktur. Terörizm ve şovenizm usûlünden feragat etmek ve her fırka ve unsur ile uyuşup efkâr-ı umumiyye-i milletin muhassıla-i muvazenesini tatbik etmek lazımdır ki, arzû-yı millet odur. Kanun ise doğru, yanlış arzû-yı millettten başka bir şey değildir.

Es-sulhü seyyidü'l-ahkâm.

Şurada bi'l-münasebe arz etmek isterim ki, ahalî ve memurîn, yekdiğeri aleyhinde eskiden tefevvühât-ı lisaniyye vardı diye bölünürlerdi, şimdi de irticâ var diye düşmanlarını İstanbul'a sevk etmek istiyorlar. İrticâ yoktur, bu memlekette âleme karşı millete böyle bir leke sürmek denâettir. (Haricî politikadan ittifak ve itilâf-ı müsellesten ve onlarla münasebâtımızdan bahsettikten sonra devamla)

*

Efendiler,

Bugün ahvâl-i memleket hakkında bir tablo tersîmi arzunda bulunursak, fırçamız en muzlim renkleri vurmaya mec-

burdur; ahvâl-i hazıra ve âtiyye için bir sahne iraesî icab ederse, kanlı ve âh ü eninli menazırdan başka bir şey bulamayız. Halk, fakr ü zarurette aç açık, medeniyet ve maariften eser yok. Yollar, binâlar gibi âsâr-ı nafia yok, ziraat ve sınaat mefkud. Vatan büyük bir harabe hâlinde.

Fakat kesr-i ümid etmeyelim. Her şeyin başlangıcı böyledir. Bunlar da geçici muvakkat safhalardır. Ufk-ı istikbal bize bir şems-i ikbal ve saadet doğurmakla meşguldür, müsterih olalım. Atiye memleketimizi mamur ve evladlarımızı mesud göreceğiz (Pek sürekli aklılar).

Kumandan Şevki Bey bizim bir konferansımız üzerine de fesad çıkarmaktan geri durmayıp konferansta "istibdâd medh" ettiğimi söylemiş ise de halktan kulak asan olmamıştır.

Rum kulübünde de bir konferans itâsı için davet edildim. Bunu işiten mutasarrıf, kumandan, Hamid Efendi ve sair cemiyet âzâsı, müslümanlar arasına fesad ilkasına başlayıp buna da türlü mânâlar verdiler.

Maamafih bir akşam gittim. Kulübün hususî musikisi ile karşıladılar ve bir nutuk irâdiyla beni selamladılar. Ben de tezyin edilmiş olan kürsüye çıkıp kendilerine, Rum vatandaşlarının hakkımda gösterdikleri teveccüh ve muhabbete teşekkür ettim ve bazı münasib sözler söyledikten ve şerbetler içildikten sonra alkışlar arasında avdet ettim.

Ayancık, Gerze ve Boyabad'dan davet edilmiş isem de kış bastırıp dağlara kar yağdığından ancak Gerze'ye gidebildim. Atlara binerek beş kişi refakatiyle Gerze'ye müteveccihen yola çıktık. Eşraf ve ahali, nahiye müdürü ve jandarmalarla beraber yüz kişi bir saatlik mesafeye kadar gelip istikbâle çıkmışlar imiş. Bana hürmet değil hakaret eden hükûmetin burada memurlarının da bulunması hayretimi mucib olmuştu. Meğerse Gerze ahalîsi asabiyetli bir halk olduğundan müdür-i nahiyeyi de jandarma ve polislerle beraber istikbâle icbar etmişler imiş. Atlardan indik. Beni tekrar gördüklerine duâ ve "gözümüzün nûru" gibi tabirlerle günâ-gün sözler söyleyerek hatırımlı tatyib

ettiler. Tekrar atlara binip yola revan olduk. Ahalî, bütün yollara dizilmiş, mekteb çocukları çıkarılmış. İşte bunlar bana çektiğim âlâmı unutturuyor. Zindan âlâmı ile kaybettiğim eyyâm-ı ömrü tekrar kazandırıyor, vatan uğurunda eskisinden daha fedakârane çalışmak için gayretler, hevesler veriyordu. Eşraftan Hacı Zekeriya Bey ile mahdûmu Yakub Efendi'nin hanesinde müsaferetim tensib edilmiş; oraya gittik. Beni memnun etmek için bu zevat elden gelen her şeyi yapıyorlar, müteaddid uşakları var iken bizzat kendileri ve ahalî hizmet ediyorlardı. Kendileri ile görüştük, konuştuk ve ahvâl-i memleket hakkında ma'lûmât aldık. Cuma namazından sonra belediye dairesinin etrâfına toplanan ahalîye bir nutuk söyledim. Uzun süren nutkun bugün hatırımda yalnız bir cümlesi kalmış ki "Meşrutiyet her işin açık olması demektir. Meşrutiyette gizli kapaklı iş olmaz." Bu sözü pek alkışladılar. Bu hal, bu halkın meşrutiyetin rûhuna nüfuz ettiğini gösteriyordu, sevindim. Bir gün sonra avdet ediyordum ve yine atla gitmek istiyordum. Halbuki ahalî kayıklar donatılmışlar ve en ihtiyar ve en mahir kaptanlarını kaptan tayin etmişler. Bu zat elli senelik bir deniz tecrübesinin gurûru ile diyordu ki: "Ben seni başkasına teslim edemem. Kendi elimle Sinob'a teslim edeceğim". Arzularına iktifaen sandala bindik. Sahillere ahalî yığılmıştı. İskelede eşraf ve ahalî ve mekteb çocukları vardı, berâ-yı teşyî ahalî nâmına nutk-ı âtîyi okudular:

"Vekîli bulunduğunuz millet-i necîbe hakkında sıdk u sadakat ve fedâ-yı can ederek vatan-ı muazzezimize ettiğiniz hüsn-i hidemâtınız cidden şâyân-ı şükran ve mahmedettir.

Selef-i mâ-esleften mürur eden misâl-i Hazret-i Yusuf gibi makam-ı sencde bulunmak büyüklüğünüze dâl olup mükerreren tahlis-i can eylediniz. Bu, değil sizin için cümle ehl-i vatan için mucib-i şükrandır.

Üç seneye karib bilcümle müvekkilleriniz husûsiyle civar komşu bulunan Boyabad ahalîsi vatandaşlarınız teşriflerinize muntazır idi.

Lehü'l-hamd bugün buraya teşrifiniz, burası için îd-i meserret oldu.

Vatanımıza olan hüsn-i hidemâtınız cidden şâyân-ı takdirdir.

Hamden sümme hamd, vatanımızdan ez-her cihet emsallerine fâik âkıl ve faal ve gayûr bir vekil çıktığını vatana anlattınız. Vatan sizi, siz vatani anladınız. Hususan giriftar olduğunuz felaketlerden bütün millet müstagra-k-ı ye's ü keder kalmış idi. Doğruların yardımcısı Hazret-i Allah olduğu için, halâsınıza cümle millet duâcı olup hamden sümme hamden vechinizi müşahede ile mülakatınız yevm-i meserret oldu.

Vatan ve millet sizden memnun, siz de millet ve vatanımızdan memnun ve hoşnud olacağınız tabîî ve teşrifleriyle de müsbittir. Sizin gibi âlî-kadr ve âlî-cenab muhterem bir mebusa naiyyet ve muvaffakiyetimiz pek büyük bir bahtiyarlıktır. Sizden vatana hizmet bekliyoruz. Ve hizmetinizden de ümid-vâriz. Cenâb-ı Hak muvaffak-ı bi'l-hayr buyursun."

Açıldık; sahillerde küme küme yığılmış olan halktan ve kayıklardan lâ-yüad rovelverler atıldı ve bu şenlik yarım saat kadar devam etti.

Sinob'da, Gerze'de ahalî derdlerini döktüler, herkes hükûmetten şikâyet ediyordu. Ne bir yol, ne halkın işine yarar diğer bir şey yapılmadığını, hiçbir mekteb açılmadığını, hırsızlıktan köylünün elinde hayvan kalmadığını, yalnız Gerze'nin köylerinde bir ay zarfında 13 ve bi'n-nefs kasabada 3 beygir çalındığını⁽¹⁾, yalnız hükûmetin cebr ü şiddet gösterip adalet yerine zulüm icrâ ve her önüne geleni darb ettiğini söylediler. Bele-

(1) Burada bir garibeyi zikretmeden geçemeyeceğim: Birinin hayvanı çalınmış; hükûmete müracaat etmiş. Hükûmet âciz veya âtil. Hayvanı bulamamış. Nihayet köylü kendisi yerini bulup hırsıza para vererek hayvanını istirdad etmiş. Bundan haberdar olan jandarma hırsız söyleyeceksin diye adamcığızı bir temiz ıslatmış. Dedim ki "niçin söylemedi?" dediler ki "söylesin de hırsız hayvanı tekrar mı calsın!"

diyenin nef-i memleket için olan teşebbüsâtına daimâ mutasar-
rîf, askerî kumandanı müşkilatlar çıkarıp men ediyorlar imiş.
Hele jandarmadan pek ziyade şikayet ettiler. Sinob'da jandar-
malar dayaktan bir adam öldürmüşler ve sonra sahte bir rapor
alarak sarhoşluktan öldü deyip işi kapatmışlar. Hamile bir ka-
dını sahil-i bahrde darb edip iskat-ı cenîne sebebiyet vermişler.
Sokaklarda herkesi darb etmişler. Hristiyan ve müslüman ara-
sında maazallah bir vaka hudûsüne sebebiyet vermeye kadar
varmışlar. Tiyatroda bir münasebetsizlik yapan birkaç Rum de-
likanlılarını ölünceye kadar döğmüşler. Bunu kâfi görmeyip sü-
rükleye, sürükleye hükûmet konağına isal ve orada falakaya ta-
kararak tekrar darb etmişler. Hükûmet konağında onlarca bir
"âlet-i adalet!" olarak falaka asılı duruyormuş.

Halk bunlardan bîzar ise de hükûmet zalim ve cebbar oldu-
ğundan nâçar sükût ettiklerini yana yakıla söylediler. Benden
meded umuyorlardı. Fakat ben bu eşkiyâ çetesinden başka bir
şey olmayan bu heyete ne yapabilirdim! Gerze'de ahâlî diyordu
ki: "Birini hükûmetten istemezler mi, o adamın daha burada
korkudan yarı canı çıkıyor; çünkü hükûmet bir defa istedi mi
kabahatli ol, kabahatsiz ol evvelâ "şekerli kahve"yi [dayak] içiri-
yorlar; suâli sonradan soruyorlar." Aman yarabbi! Bu ne
hükûmettir bilmem! Sahrâ-yı Kebîr'in kumlarında, Çad gölü-
nün sazlıklarında icrâ-yı saltanat eden kabileler, yamyamlar
hükûmet-i vahşiiyesi bile bunu yapmaz. Hiç olmazsa ibtidâ ka-
bahati sorar.

Zavallı köylüçüklere gelince, istibdad ve meşrutiyeti bilmi-
yor; "bu padişahın günü pek fenâ" diyorlardı. Kendilerine nasi-
hatler edip bunda ne meşrutiyetin, ne de padişahın kabahati ol-
mayıp ve halifenin pek halim selim bir zat ve meşrutiyetin ise
meşveret ve şeriat hükûmeti olduğunu anlattım ve fenâlıkların
müsebbibi ise birtakım çapkınlar olduğunu lisân-ı münasible
izah edip sabr etmelerini tavsiye ettim. Onlar bir şey bilmiyor-
lardı. Ancak jandarmanın ezâ ve hakaretini, adliyenin haksız
muamelâtını görüyor ve biliyorlar, bu sebeble hükûmetten mü-

teneffir bulunuyorlardı. Hürriyet bu mu, diyorlardı.

Hükûmet, millet nazarında nasıl telakki edildiğini bilse de hükûmetin her yükünü boyunlarına alan bu zavallılara biraz baksa ne olur?! Onlar hükûmetten iyi muamele ve adalet, hırsızlık ve cinayetin men-i emniyet-i can ve mal ve namus, bir de yol ve mekteb istiyorlar. Ne başka bir matlebleri, ne de bildikleri var. Padişahân-ı ızam da halifesi, padişahı bulundukları milletin kendi haklarındaki fikirlerini bilsinler; köylüler hükûmet ve kuvvet nâmına bir padişah tanıyorlar. İyilik ve kötülüğü oraya yükletiyorlar. Bu sebeble zât-ı şahanenin bir derece işe karışıp men-i mezalim suretiyle kendilerini göstermeleri bir ihtiyac hâlinindedir.

Biz hapishanede iken Sinob'da da aleyhimizde entrikalar çevirmekte gayretler gösterilmiş. Mutasarrıf, kumandan, bâ-husus Hamid Efendi paçaları sıvamışlar. Hamid Efendi iftirâlar tertib ederek Emniyet-i Umumiyye Müdiriyyeti'ne jurnaller göndermiş ve nihayet kendisi de İstanbul'a gidip ma'lûmât-ı şifahiyye vermiş. Pederimin, biraderimin hanelerini basmaya teşebbüs etmiş. Biraderim de dahil olduğu halde otuz üç kişilik bir defter yapıp cümlesini mürteci diye bağlayarak İstanbul'a göndermeye kıyam etmiştir. Bereket versin jandarma kumandanı Celal Efendi, sahib-i nâmûs ve âkibeti düşünür bir zât olduğundan mani olmuş. Keşke göndere idi, bu da ayrı bir rezalet olacaktı! Gûyâ Sinob'da da Cemiyet-i Hafîyye'nin bir şubesi varmış. Ben kendilerine gazete ve saire gönderiyormuşum. Birkaç dükkân dahi basmış. Cezâ reîsi ile müdde-i umumîyi cemiyete mensubdur diye ihbar ve azl ettirmiştir. Çünkü bunlar tenezzüh için Gerze'ye gitmişler imiş. Bu tenezzühü o vakit Gerze'de bulunan biraderim Şükrü ile cemiyet umûruna dair müzakere edilmesi suretinde tefsir etmiş. Halbuki ettiğim tahkîkât gösterdi ki, şu adamın şu muamelât-ı nâ-revâsı hiç olmazsa yanlış bir hiss-i vatanperverî ile olsun değilmiş. Arada garaz varmış; bu meseleyi bir âlet-i intikam addetmiş. Yazık!..

Dünyâda ne kadar işler karıştırılmışsa hepsinde de, hubb-i

vatan, hamiyet-i milliyeye gibi şeylerin ancak bürünmek ve setr-i zamir için bir kisve addedilip hakikat-i maddenin sırf nefsanîyet ve menfaat olduğunu bu iş de isbat ediyor. Çünkü Hamid Efendi'nin defterini yaptığı kimseler adavet ettiği adamlar imiş. Hamid Efendi bu hüsn-i hizmet-i vatanperverane(!) sine binaen yüzbaşılığa terfi edilmiş ve zamimeten rütbesinden bir rütbe mâ-fevki maâşa nail olmuştur. Zaten Hamid Efendi o vakit "Böyle şeyler yapma." diye kendisine nasihat eden bir mahrem dostuna: "Yapmazsak biz nasıl terfi edeceğiz." de demiş.

Bu hafiyeler, bu makule eşhas; nasılsa buzlar içinde kalıp da uyuşuk duran ve meydana çıkamayan yılanlar gibidir ki, o vakt-i istibdadda fırsat bulup meydana çıkamamış iken meşrutiyet kendilerine yaz güneşi gibi tesir etmiştir.

Cezâ reîsi ve müddeînin azli hakkında mutasarrıftan izahat istediğim vakit burada "demokrat" fırkası tesîsine teşebbüs etmelerini ve halbuki memurînin bî-taraf olması lüzûmunu sebep gösterdi. O halde siz ve bazı memurlar İttihad Cemiyeti'ne nasıl mensub oluyorsunuz, dedim. Bana "O başka." dedi. Galibâ İttihat Cemiyeti cemiyet değil semavî bir teşkilat, memur olan âzâsı da, tarafgir olabilir insan değil melekler idi!

Bu mutasarrıf bilâ-sebebe-i kanûnî ora müslüman gençleri tarafından yapılan maarifperveran kulübünü de seddetmişti.

Bu şoven mutasarrıf o kadar müstebid idi ki, mutasarrıfın ısrârına rağmen memuriyetinde kalmayıp da meclis-i umûr-ı tıbbiyye riyasetinden aldığı emr-i telgrafı ile İstanbul'a hareket etmek isteyen belediye doktoru Leon Efendi'yi vapurdan hareminin figanlarına rağmen müsellağ jandarmalar ile çıkarmaya gözümün önünde kıyam etmişti. Jandarmalara: "Mutasarrıfa söyleyin. Müsellağ jandarma ile birini vapurdan cebren çıkartmak bir tevkif demektir, adliyenin tevkif müzekkeresi olmaksızın hiç kimseyi mutasarrıflar kendi keyifleri ile tevkif edemezler" dedim de zavallıyı zorla kurtarabildim. Acabâ böyle bir mutasarrıf medenî ve âdil devletlerde olsa onu ne yaparlardı?! Fakat mutasarrıfta kabahat yok. Asıl kabahat merkez-i hükû-

mette. Zîrâ kendilerine Abdülhamid'e has emirler geliyordu. Meselâ Sinob'a gider iken Dahiliye Nezareti'nden Kastamonu, Taşköprü, Boyabad ve Sinob hükûmetlerine şifreli telgraflar çekilip vereceğim konferansların Dersaadet'e iblâğı emredilmiş. Bir mebusun harekâtını teftiş eden meşrutî(!) hükûmete ne demeli?!...

Sinob'da istimâ ettiğim ahvâl-i müessife meyânında, biri de oranın İttihad ve Terakki kulübünde fesadlar tertibi ve müslüman hristiyan meyânına tohum-ı nifak saçılmasıdır. Siyasiyattan ve cemiyetten çekildi denilen zâbitler hattâ kumandanları, erkân-ı harb miralay Şevki Bey cemiyette âzâ ve müdavim. Zaten askerî kulübünü de cemiyetin bir şubesi hâline koymuşlar. Hükûmetin bî-taraf olduğunu ilan ettiği memurlarından bazısı, hattâ mutasarrıf-ı livâ cemiyete müdavim ve orada konferans itâ eyler ve bana da tâ Selanik'den cemiyete mensub olduğunu makam-ı iftiharında söyler. Asayiş ve emniyet-i memlekete memur jandarma zâbiti yine orada, ikide birde bir serseri cemiyet müfettişi nâmiyle kazâ ve nevahîyi dolaşıp oralarda cemiyet kulüpleri teşkiline teşebbüs eder ve ahalîden cemiyete iane nâmiyle paralar dolandırır. Arkasından diğer biri gelip "evvelki kâzib ben sahîhim, parayı bana verin" der. Cerrar hocalardan bile bazıları bu nâma dolandırıcılık ederlermiş.

Sinob'da meşhûdum olan vekâyi-i müellimeden bir diğeri de, sonbahar manevralarından avdet eden Sinob, Boyabad, Ayancık taburlarının ahvâl-i perişânı oldu. Bu asker koleraya bulaşmış ve Sinob'u da bulaştırmıştı. Bir gün hava pek soğuk ve yağmur şakır şakır yağıyordu. Asker karantinadan şehre gelmişti. Hemen o anda redif dairesinde döge döge neferâtın elbisesini soymuşlar, bir don ve bir gömlekle sokaklara salıvermişler. Zavallı askerler kumandan Şevki Bey'e; köyümüze kadar gidelim, orada kendi elbisemizi giyip elbiseyi iade edelim, diye yalvarmışlar ise de dinletememişlerdir. Bîçareler aç, çıplak, soğukta, yağmur altında kaldılar. O vatan müdafaası hizmeti için köylerinden, hanelerinden alınan efrâd-ı millet kapı kapı dilerdirildi. Halk hükûmete lanet edip bu bîçarelere ekmek ve elbise

verdiler, hanelerine aldılar. Halkı hükûmetten nefret ettirecek böyle vakalar her gün eksik değildi ki... Harbiye Nazırı milletten bu kadar paralar alıp ne yapıyordu bilmem.

Meclis-i Mebusan'da Hükûmetin Siyaset-i Umûmiyyesinin
İzâhı[Beyannâme] Esnâsında Cemiyet-i Hafîyye ve
Rıza Nur Meselesi

Sadriazam İbrahim Hakkı Paşa, beyanât-ı mezkûre sırasında bu meseleden aslâ bahsetmeyerek hükûmetin bu hatâsını sükût ile geçiştirmek istemiş ise de muhalif mebuslar hayât-ı meşrutiyet için pek mühim olan bu meseleyi sahne-i müzakerâta vaz' ve münakaşa etmişlerdir. O müzakerattan bize aid olan aksâmı dercediyorum:

Rıza Tevfik Bey (Edirne) - Evvel emirde adl ü ihsan şunu iktizâ ederdi ki, memlekette hissiyât-ı garazkârane ve böyle bilhassa yek-vücut olan bir memleket arasında partizan toplamak itibâriyle bu adl ü ihsan politikası, bir zulüm ve udvan muamelesi icad etmesin. Halbuki etti. Hem o suretle etti ki, hiçbir vesika-i âdiyye olmayarak birçok adamlar sû-i muamele gördüğü gibi, her türlü sû-i muameleden haysiyet-i mebusiyyeti itibâriyle müstesnâ bulunması lazım gelen bir arkadaşımız, Rıza Nur Bey suret-i mahsusada hapse atıldı. Bekir Ağa Bölüğü'nde mahbus oldu. Ve gençliğinden, hayâtından meyyus oldu. Bir vesika-i muayyene de gösterilemedi. İhtimal ki Rıza Nur Bey fenâ adamdır. İhtimal ki igtîşâşa hizmet edecek bazı harekette bulundu. Burası hiç vazifem de değil. Zîrâ bu gibi ahval ve keyfiyâtı daimâ esbâb-ı ictimaiyye ihzar eder, husûle getirir. Ben onu tayin etmenizi isterim ki, bu gibi ahvâlin, bu gibi zurûfun teşekkülünde ne derece zî-medhal olmuştur? Yoksa hiç olmamış mı? Her halde bu adamı hükûmet vesaik-i maddiyye ile hapse atacaktı. Vesaik-i maddiyye ve esbab da gösterecek idi. Böyle bir şey gösteremedi. Bu adam dört ay müddetle Bekir Ağa Bölüğü'nde yattı. Bekir Ağa Bölüğü, meşrutiyetimize şeyndir, ayıbdır. Adetâ Fransa ihtilâlinden evvel mevcut olup da sonra ihtilalciler tara-

findan yıkılan Türkiye'nin İstanbul'da kâin Bastil'idir. Bu meşrutiyete ayıbdır. Burada meşrutiyetperver bir hükûmet vardır deniliyor; Sadriazam Paşa hazretleri tarihten bahsediyorlar. Ben de biraz bilirim. Fakat tarihi ben kendi gözlüğümle okudum. O halde ricâ ederim Naimâ Tarihi'ni açınız. "Ol biçaregânın boynuna kemend-i can-güdaz geçirildikde hay bire meded deyip başına değnek üşürüldü" diyor. Değnek üşürenler kaç tanedir? Ve bunlar ne sebeble üşürülüyor? Tekmil Demokrat Fırkası, doğrudan doğruya domuz topundan, tomruktan geçiriliyor. Neredeyiz? Avrupa bunları bilmiyor mu? Bütün düvel-i mütehabbe ile hüsn-i hal üzereyiz, şöyleyiz, böyleyiz, dediler. Ben birçok adamlarla görüştüm. Vallahi billahi böyle değil. (Sol taraftan alkışlar). Ve bunu söylemeye de mecbûruz. Ayıbdır, tehlikedeyiz, herif akıl etmiş, dayak yedikten sonra fotoğrafı çıkarmış. Neden dolayı dayak atılıyor? İrticaî ise bu herifi asmalı idi. Nasıl ki Rıza Nur Bey de asılmadı. Bendeniz asılmanın, kesilmenin tarafdârı değilim demek değil. Bilakis cezânın teşdidî tarafdârıyım. Fakat bu da usûlüne muvafakatle meşruttur. Haysiyetli bir adamı fikri için, hissiyatı için herkes nazarında terzil etmemek iktizâ eder. Hüsn-i idare edecek adamlar için şiddete tarafdârım. Siz bu meclisin mâ bihi'l-kıyâmı olan Kanûn-ı Esasî'nin en mühim maddelerinden birincisini yıktıktan sonra hangi bir dalda tünkeleyeceksiniz. Size sorarım, bir tanesini değil, altmış beş maddesini berbad ettiniz, hükümsüz bıraktınız.... ilâ âhir.

Rıza Tevfik Bey (Edirne) - Ben sizi "tahtie" etmek için söylemedim. Hattâ Rıza Nur Bey meselesinde sizin mesleğinize karşı eski bir adam zannettiğimiz (Adliye Nazırı Necmeddin Molla Bey'i işaret ederek) bu adam Rıza Nur Bey'i muhafaza etmiştir. Bunu da işittik. Adliye Nazırı Beyefendi pek ziyade haksızlık olur demiş.

Rıza Tevfik Bey - (Devam ederek) Ben biliyorum buradaki cemiyet-i fesadiyyeden bir şey çıkmadı. Çıktı ise niçin asmadınız?

Kozmîdi Efendi - Şimdi bu noktaya matuf olan ve Kanûn-ı Esasî'nin temin ettiği husûsun en mühimlerinden bulunan hürriyet-i şahsiyyeyi de temin etmek lazımdır.

Sadrıazam Paşa - Devlete karşı fesad etmemek şartıyla hürriyet-i şahsiyye mahfuzdur. Kozmîdi Efendi! Zaten hürriyet-i şahsiyye, bazı kuyud ve şurut ile kaimdir; fesad ile değil.

Kozmîdi Efendi - Hakikaten kabine bize diyebilir ki, hürriyet-i şahsiyye bazı kuyud ile kaimdir. İka ettiği cürmden dolayı bir şahsın hürriyet-i şahsiyyesini tahdid ediniz; fakat gerek fesad ika ettiği ve gerek siyaseten heyet-i ictimaiyyedeki vaziyeti itibâriyle hukuk-ı cezâyâ taalluk edecek bir noktada bir kimse-nin ika ettiği muhakkak olan bir cürümden dolayı onun hürriyet-i şahsiyyesini tahdid için acabâ kanûnun vazettiği bazı kuyud ve şurut yok mudur? Hükûmetin, öyle keyfe mâ-ittefak hoşuna gitmeyecek surette söz söyleyen Kozmîdi'nin yahud Rıza Tevfik Bey'in hürriyet-i şahsiyyesinin tahdidi elzem olduğu takdir olursa, hiçbir kayd ü şart-ı kanunî altında bulunmayarak fesad yapıyor, cemiyet-i hafîyye teşkil ediyor demek suretiyle ve hattâ Kanûn-ı Esasî'yi muhafaza için vaz' ettiği heyet-i askeriyyeyi de bi'l-igfal âlet olarak istimal ederek diğerinin hürriyet-i şahsiyyesini ihlal ederse, hükûmetin bu yaptığı Kanûn-ı Esasî'ye mutabık mı diyeceğiz?

Sadrıazam Paşa - Misal söyleyin.

Kozmîdi Efendi - Misal Rıza Nur Bey'dir.

Kozmîdi Efendi - Rıza Nur Bey hakkında gazetelerin yazdıklarını gördük. Hepimizin malûmudur. Bu mesele ilk zuhur ettiği sırada hükûmetin icraât-ı hususiyyesinden biraz malûmât-ı sahihası olan gazetelerden biri de muhakkak bir surette Rıza Nur Bey'in, teşekkül ettiği mertebe-i sübûta isal edilen bir cemiyet-i hafîyyenin müessislerinden olduğu ve bu cemiyet-i hafîyyenin meşrutiyeti maazallah tehlikeye ilka edeceği ve hiyanet ve sûikasd edeceği anlaşıldığının tahakkuk ettiğini yazmış idi. Bendeniz resmî dosyasını görmedim; fakat idare-i mül-

kiyye tarafından idare-i askeriyyeye gönderilen zabıt varakası tedkik edilse bu zabıt varakasinda tabiî surette bu meselenin böyle olması muhakkaktır. Bilmiyorum diyorum. Öyle zannediyorum. Bunun böyle olması ihtimâlini ne ile kabul edelim. Çünkü idare-i askeriyye pek çok mesailde kendisine tevdi edilen vazifenin hudûdunu hiçbir vakit tecavüz etmek istemediğini gayet vazıh bir surette gösterdi. Onun için, gerek kuvve-i adliyyeden ve gerek kuvve-i zabıtan gelen bu gibi işleri reddetti.

Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa - Cihet-i askeriyyeden öyle bir şey yoktur. Cihet-i askeriyye her şeyde ale's-seviyye adaleti muhafaza etmiştir ve edecektir.

Kozmidi Efendi - Cihet-i askeriyye, kendi vazifesinin hudûdu haricinde bir iş tevdi olunduğu vakit bakmak istemedi. Bu iş benim vazifemin haricindedir dedi. Emsâl-i adidesi vardır. Demek oluyor ki, bu meseleyi tedkik etmek için bir taraftan kendisine böyle bir cemiyet-i hafıyyenin mevcut olduğuna dair birtakım edille mi gösterildi? Böyle edillenin var olduğu söylenirse ve heyet-i askeriyye görürse ki meşrutiyeti tehlikeye ilka edecek bir cemiyet-i hafıyye vardır, tabiî o vakit mesele kendi vazifesinin hudûdu dahiline gireceği için bu işi tedkike teşebbüs etti. Ve ettiğine bence çok iyi etti. Rıza Nur Bey arkadaşımız heyet-i askeriyyeye tevdi edilmemiş olsaydı, mesele malum bir halde cereyan eder ve kuvâ-yı hükûmetimizden madud olan başka bir kuvvete teslim olunan Rıza Nur Bey asılırdı.

Sadırazam Paşa - O nasıl lakırdı.

Kozmidi Efendi - Çünkü mahakim-i adliyye hükûmetin tesîri altındadır.

Kozmidi Efendi - Hükûmetin tesîri altında bulunan devair-i saire ediyorum.

Sadırazam Paşa - Rıza Nur Bey'i hangi mahkeme muhake-me etti? (Gürültü)

Kozmidi Efendi - Dinlemeye mecbursunuz. Serbestî-i

kelâma mani olmayınız, sükût ediniz de ben de lakırdımı bitireyim.

Abdullah Azmi Efendi (Kütahya) - Sözleriniz edeb dairesinde olmalı.

Kozmidi Efendi - Hakikat edeb dairesini tecavüz etmez. Edeb dairesini tecavüz eden dalkavukluktur. Dalkavukluk eden edebsiz olur. (Gürültü) Heyet-i askeriyyenin namus ve vicdânı Rıza Nur Bey'i kurtardı. Rıza Nur Bey'i kurtaran şey kanun ve adalettir dedikleri halde Paşa hazretleri elbette bendenizle beraber tasdik ederler ki, o kanun ve adalet gördü ki Rıza Nur Bey'de bir cürm yoktur.

Sadriazam Paşa - Her maznun mahkûm olmaz.

Kozmidi Efendi - Sözümü kesmeyiniz efendim. (Gürültü)

İsmail Bey (Gümölcine) - Reis Bey! Nizamnameyi tatbik edin.

Kozmidi Efendi - Tabîi adalet ve kanun, kendisine dehşetli bir mücrim olmak üzere gösterilen Rıza Nur Bey'in masum olduğunu gördü. Onun hakkını ihkak etti ve salıverdi. (Gürültü) Sükût ediniz, sonra söyleyiniz. Şimdi Rıza Nur Bey'in tabîi masumiyeti tahakkuk etti. Çıktı; fakat meydanda bir şey kaldı. Nedir o? Çektiği azab!. Tabîi o azâbı çektirmemek hiç kimsenin elinde değildi. Bir kimseyi mutlaka bir cemiyet-i fesadiyyenin âzâsı diye, müessisidir diye bir idare-i örfiyyeye gönderirlerse tabîi onu isticvab etmek üzere tevkif eden o idare-i örfiyye elbette onu bir kâşânede oturtmaz, o tabîidir. Sonra bir kimse haps olunursa hapishanede ne izzet-i nefis kalır, ne de sıhhati noktasından iyi bir surette yaşar. Bilakis rencide olur. Şimdi bunların mesuliyeti kimde kalıyor?..... ilâ âhir.

Şefik el-Müeyyed Bey - Efendiler, ben size derim ki, öyle hüriyetler mefkud olduğu gibi hukuka da aslâ riayet edilmiyor. Geçen gün Rıza Tevfik Beyefendi, Rıza Nur Beyefendi için söylediler. Hakikaten bu şâyân-ı eseftir. Bendeniz gidip gördüm; işit-

tim, tahkikat icrâ ettim, müteessir oldum. Bizzat hapishanede görmeye gittim. Resmî olduğunu beyan ettiğim mevkiden tahkikat icrâ ettim. Sordum, ya hu! Bu adam ne yaptı? Rıza Tevfik Beyefendi daha iyi bilirler. Bilir misiniz, bana ne cevap verdiler? Efendim siz olsanız. Buna hükmedeceksiniz. Bilmezsiniz ne yaptı? Şerif Paşa'nın kartı üzerine bir ibare yazılmış da o kart bi'l-vasıta Rıza Nur Bey'in evine getirilmiş. Kart nerede, Rıza Nur Bey'in evinde mi? Yok. Ne olmuş; nedir?

Sadırazam Paşa - Cevab verilecektir.

Şefik el-Müeyyed Bey - Rıza Nur Bey'in cürmü bundan ibarettir. Başka bir şey yoktur. Gûyâ bir kart birisi tarafından Rıza Nur Bey'e götürülmüş. Şahadet eden yok. Bunun aslı olmadığı tahakkuk ettikten sonra yine bir müddet alıkonuldu. Niçin? Onu da resmen tahkik ettim. Bir taraftan daha başka bir şahid çıktı. Amma nasıl şahid. Onu zikretmekte teeddüb ederim. O surette o zavallı adam bir ay daha mahbus kaldı. Sonra o adam ne çıktı, ne geldi, ne de şahadet etti. Aslı olmadığı da tezahür etti. Nihayet o adam, böyle dört beş ay mahbus tuttuktan sonra, bırakıldı. O müddet zarfında ne çekti? Bizim arkadaşımız olduğumuz için onu görürüz, tanırız, biliriz. Onun için müdafaa ediyoruz. Onun müdafaasında bulunuyoruz.... ilâ âhir.

Vartakis Efendi - Meşrutiyetin bekası meclis-i umumî ile belli olur. Meclis-i umumî, meşrutiyetin ibka olunmasının birinci sebeplerinden biridir. Meclis-i umumî âzâlarından birinin hürriyet-i kelâmı kat olunursa; serbestî gasb olunur. Meclis-i umumî cerihadar olduğu gibi meşrutiyetin esaslarından en büyüğüne halel gelmiş olur. Burada hepiniz de anladınız ki, Doktor Rıza Nur Bey meselesine geliyorum. Bu meselede şimdiye kadar hiçbir sebep görmedik. Acabâ Doktor Rıza Nur Bey'i tevkif etmek için ne sebepler vardı. Doktor Rıza Nur Bey'i niçin tevkif ettiler ve niçin bıraktılar? Acabâ Doktor Rıza Nur Bey (o pozisyon-muhalefet) de olduğu için mi bu hareketi onun başına yaptılar. Bunu anlamak istiyoruz. Eğer bundan evvelki gün Hakkı Paşa hazretleri kendi beyannamesinden söylemiş veya-

hud şifahen beyan etmiş olsaydı..... ilâ âhir.

Lütfi Fikri Bey - İşte şu ahval cümlesinden biri de bir iki ay evvel çıkarılan Cemiyet-i Hafîyye meselesidir. Onun hakkın-da ayrıca takrir vereceğim. O Cemiyet-i Hafîyye işini, ne yolda zuhur ettiğini bilmek isteriz. Çünkü bazı kimseler arasında hükûmetin bunu i'zam ettiği söyleniyor.

Dahiliye Nazırı - Halt etmişler.

Lütfi Fikri Bey (Dersim) - Fakat her halde bunun ne kadar garib ve hazin bir şekil aldığı meclisimizce de malumdur. Çünkü bizim bîçare zavallı Rıza Nur Bey onun bir kurbanı olmuştur. Ben ol-vakit bir yere gitmiştim, İstanbul'a geldim. Bîçare hapsolunmuş. Doğru Sadriazam Paşa'ya gittim ve kendilerine dedim. Paşa hazretleri, benim size hürmetim vardır. Eğer ben size mecliste bazen tecavüz ediyorsam, mazur görünüz. Şahsınıza hürmetim vardır; size taarruz etmeye beni böyle şeyler icbar ediyor. İşte size bir mesele daha! Mütalaâtımızı dinleyiniz, hüsn-i telakki ediniz, ileride sizinle muaraza etmeyelim. Mütalaâtımı, tetebbuâtımı söyledim, tedkikatımı beyan ettim. Birçok kanunlar getirdim. Paşa hazretleri, siz bir mebusu böyle ve-lev eyyâm-ı tatiliyyede olsun hapsedemezsiniz. Siz 79'uncu maddeye istinad ediyorsunuz, diyorsunuz ki 79'uncu madde ahkâmınca ictimâ zamânında ceraim-i meşhudenin gayri ahval-de bir mebusun tevkifi lazım gelse mensub olduğu meclisten bir karar istihsal olunur. Mademki şimdi hâl-i ictimâda değildir, biz bunu hapsederiz, tevkif ederiz. Ben size o vakit dedim ki, Paşa hazretleri bizim Kanûn-ı Esasî'mizde bir başka madde daha vardır. Bu 48'inci maddedir. Şimdi numarası değişmiştir. O diyor ki, (Haute trahison) yani vatana hiyanet, Kanûn-ı esasî'ye ihanet cürmüyle bir mebusun Meclis-i Mebusan'da ekseriyet-i sülûsan ile ithâmına karar verilmezse mebusluktan sakıt olmaz. Şuradaki itham kelimesi vuzûh-ı kâfiyye ile gösteriyor ki, sizin bir mebusu eyyâm-ı tatiliyyede ale'l-ade bir ferd gibi takib etmek hakkınız münhasıran ceraim-i âdiyyeye aiddir. Ceraim-i siyasiyyeye gelince muamele başka olmak lazım gelir ve bu da

pek sarihtir. Çünkü ceraim-i siyasiyye daimâ fırkalar arasında bir âlet-i intikam ve itiraz olabilir. İşte bunu Kanûn-ı Esasî nazar-ı dikkate alarak ceraim-i siyasiyye için mebuslara daha bir takım teminat bahş etmiştir ve bazı memleketlerin kanûnunda bu vardır. O aralık elime İspanya Kanûn-ı Esasîsi geçti, orada bu maddeyi bulup kendilerine gösterdim. Aynen bu mealdedir. İspanya Kanûn-ı Esasîsi diyor ki: Bir mebus bir cürm-i siyasî ika ederse meclis ictimâ etmediği bir zamanda ve eyyâm-ı tatiyyede dahi hükûmet Meclis-i Mebusân'ı celb ve davet etmeye mecburdur. Zîrâ bu cürmden yalnız Meclis-i Mebusan...

Sadırazam - Bizim kanun böyle demiyor.

Lütfi Fikri Bey (devam ile) - Bir mebusu itham edebilir dedim, güldüler bana!..

Sadırazam - Gülmedim. Güldüler diye bir tesir hasıl etmeye çalışma.

Lütfi Fikri Bey (Dersim) (Devam ile) - Sonra eğlendiler. İspanya dünyânın bir tarafında, biz öbür tarafındayız dediler.

Sadırazam - Öyle değil mi?

Lütfi Fikri Bey (Dersim) (Devam ile) - Eğer siz 48'inci maddeyi böyle anlamazsanız, kendilerine beyyine olarak bizim vaktiyle 48'inci maddeye burada yaptığımız tadilâtı ibraz ettim. Esbâb-ı mucibesini gösterdim. Burada isterseniz arz edeyim ve tadilat dediğim merkezdedir. Zaten Kanûn-ı Esasî'nin rûhundan anlaşılan bu şey bizim tadilatımızda daha sarîh bir şekle girmiştir. Bunu âyân da kabul etti. Biz demişiz ki, 48'inci madde ahkâmınca bir mebusun Kanûn-ı Esasî'yi değiştirmek ve vatana ihanet cürmünden dolayı Meclis-i Mebusan'da ekseriyet-i sülûsanla ithâmına karar verilirse o vakit iskat olunur. Bakınız tadilâtımız nasıldır. Evvelce sûret-i katiyyede iskat olunur deniyordu. Biz muvakkaten iskat olunur dedik ki sonradan işin alacağı şekle göre kendimizde bir karar hakkını muhafaza edelim. Diğer taraftan diğer maddede dedik ki, bu suretle itham olunan bir mebusun muhakemesi Divân-ı Âlî'ye aiddir. Bu mad-

deler hem bizde hem de âyânda kabul olunmuştur. Eğer irade-i seniyyeye iktiran etmemiş ise...

Sadriazam - Kanun olmuş mu?

Lütfi Fikri Bey (Dersim) - Buna karşı ben size dedim ki eğer bu kanun olsaydı sizin şimdi şu muameleyi yaptığınızdan Divân-ı Âlî'ye gitmeniz lazım gelirdi! Fakat bunun böyle olduğu yani bizim Kanûn-ı Esasî'mizin rûhu böyle olduğu âyânın kabûlü ile müsbittir; çünkü Kanûn-ı Esasî'nin tefsîri âyâna âiddir. Biz böyle kabul etmişiz, âyân da bunu kabul etmiş dedim. Efendim, o vakit Meclis-i Mebusan var mı ya? Söz dinlemeye tenezzül bile etmediler! Bildikleri gibi yaptılar. Ben çok teessüf ettim ve müteessif oldum. Hakikat-i halde vahim delâil var, başka türlü yapamazdım dediler. Bîçare üç buçuk ay yatıyor, üç buçuk ay sonra beraet ediyor!...

Sadriazam - Fenâ mı, beraetine teessüf mü ediyorsunuz?

Lütfi Fikri Bey (devamla) - Cürmü ne imiş?! Doktor Münir isminde bir adam Paris'ten gelmiş. Şerif Paşa'yı görmüş. Doktor Rıza Nur'a bir kart getirip görüşmüş. Gûyâ bu kartta Şerif Paşa -ki zaten bir Cemiyet-i Hafîyye esasları vaz etmişmiş ve Rıza Nur Bey'e bir vâlinin bir mutasarrıfa emir vermesi kabîlinden olarak bazı emirler veriyormuş! Şâyân-ı itimaddır diyerek bir adam tavsiye ediyor. Ale'l-ade bir tavsiye bu. Rıza Nur bu kartı almış, bana itiraf etti; fakat tahkikatta söylemeye korkmuş! Çünkü var, kartı almış diyecekler, kim bilir ne olacak! Fakat efendiler, böyle bir kartı ben de alabilirdim. Çünkü Şerif Paşa'yı Mısır'dan tanırım. Ben orada avukat idim. O da zevcesinin arazî işleri için oraya gelirdi. Geldi, görüştüm. Burada Meclis-i Mebusan, Ayasofya karşısında iken koridorlarda sözlerini beğeniyorum falan diye beni tebrik de etti idi. Demek oluyor ki aramızda bir münasebet peydâ oldu. Benim de burada muhalif olduğumu biliyor. Paris'ten buraya bir adama bir kart verse, üzerinde hamil-i kart gayet mahrem bir adamdır dese, o adam da benim ile gelip görüşse, Elhümdülillah Ayastafanos'ta oturduğum için kimse gelmiyor; buralarda olsam gelirler. Bu kartı bana verse,

Şerif Paşa bana birçok şeyler yolluyor, makaleler gönderiyor, hem de kırmızı kalemle (sulinye) ediyor, yani altını çiziyor, bunlar bende var. Eğer polis evimi arasa idi görecekti. Şimdi bu beni tevkif etmek için kâfi mi idi?!... Rıza Nur'u bir kartla tevkif ettikleri halde kim bilir bana ne yapacaklardı! Bu noktayı çabuk geçiyorum. Çünkü bu babda (anket parlamanter) istiyorum. Bir mebusun tevkifi hakkında bu yolsuz ictihâdınız doğru olmak lazım gelse bile her halde bir kayd-ı ihtirazî yapılmak lazım idi. Başkasına yapılan bir muamele ona yapılmayacaktı ve hattâ kendisinden işittiğimize nazaran karttan başka ortada bir şey olmadığı halde bir aralık bir adam peydâ oluyor. Kim imiş o adam? Bir adam ki doktoru görmüş tanıyormuş. Kadıköyü'nde mahkûm olan Kemal Bey ile görüşürken görmüş. Gördüm diye ifade veriyor, Rıza Nur Bey'i tanırdım diyor. Rıza Nur Bey geliyor, müşkilatla tanıyor! Evet bu sarı doktor, yakışıklı adam bu diyor! Başka isbâta ne hacet! Kart gelmiş, Kemal Bey'le görüşmüş, bitti. Çete başı vesselam! Peki, bir mesele var ki tezahür ediyor, fakat hiç ehemmiyete alınmıyor. Bu kartı getiren adam Rıza Nur Bey'in artık semtine uğramıyor. Bir daha gitmedim diyor. Demek ki hüsn-i kabul görmemiş. Benim evime de bir defa gelebilirdi. İkinci defa gitmiş mi, üçüncü defa gitmiş mi? Mesele orada. Katiyen tezahür ediyor ki gitmemiş, onun için Divân-ı Harb bunu beraet ettirdi.

Dahiliye Nazırı - Bu kadar değil.

Lütfi Fikri Bey (Dersim) - Bu münasebetle hatırıma bakınız bir şey geldi. Bizde ve Avrupa'da meşrutiyet nasıl telâkki olunuyor. Farkı tamamen gösterdiği için şâyân-ı dikkattir. Geçenlerde Londra'da bir Doktor Grapen meselesi oldu. Bu Grapen zevcesini öldürmüştü. Kaçtı. Bir adadan aldılar, getirdiler. (Dayli Kronik) Gazetesi malum, Avrupa'da mühim bir gazetedir. Avrupa'da bir katl veya cinayet oldu mu hemen efkâr-ı umumiyye bununla meşgul oluyor. (Dayli Kronik) gazetesi, Doktor Grapen kendisini tevkif eden polis memuruna itirâf-ı cürm etmiştir diye yazdı. Bunun üzerine müddeî-i umumî mahkemeye müracaat edip, böyle henüz mahkemeden geçmemiş bir adamı efkâr-ı

umumiyyeye karşı kendisini müdafaadan âciz olduğu bir zamanda itirâf-ı cürm etti diye yalan yere yazmak adalete bir hakarettir dedi. Gazeteyi beş bin frank cezâ-yı nakdiye mahkûm ettiler. Şimdi geliniz bize; Rıza Nur Bey'in esnâ-yı tevkifinde birçok gazeteler itirâf-ı cürm etti diye yazdılar. Elbette manzûr-ı âlîiniz olmuştur. Bunlar hakkında müddeî-i umumî bu dâvâ ikamesini hatırına bile getirmedi. Acabâ bizde böyle bir madde yok mu idi; vardı. Bu, matbuat kanûnundaki yirmi sekizinci maddedir. Müddeî-i umumî o maddeyi sonra hatırına getirdi. Bilir misiniz ne vakit? Rıza Nur Bey beraet etti, Muahede Gazetesi Demokratların gazetesi, hani ya Rıza Nur Bey itirâf-ı cürm etmişti. Hakkındaki delâil ne oldu! Demek Emniyet-i Umumiyye Müdiriyeti böyle istediği adamı aylarca yatırabilecek dedi. İşte o vakit Emniyet-i Umumiyye Müdiriyeti'ni muhafaza için matbuat kanûnunun o maddesi tatbik olundu, gazete kapandı, gazeteci mahkûm oldu. İşte efendiler, aynı maddenin İngiltere'deki suret-i tatbiki, işte bizdeki suret-i tatbiki! Ben matbuat kanûnunun tertîbine iştirak edenlerdenim. Bu kanûnun memleketimizdeki suret-i tatbikini gördükçe onun tertib ve tahrîrine olan iştirâkimden utanıyorum.

Mahmud Mahir Efendi (Kırşehir) - Buna iştirak ederiz.

Pançadorof Efendi (Manastır) - Klodolase anes!

Lütfi Fikri Bey - (Devamla) - Rıza Nur Bey'in suret-i tevkifi-
ne gelince: Bunda hakikaten gayet acınacak, hazin şeyler de olmuş. Gerek suret-i tevkifte ve gerek orada kaldığı müddetçe acıklı haller olmuş. Meselâ bir akşam beş on kişi şiddetle kapıları açarak, kırarak; tahkikat yapacağız diye içeri girmişler. Bîçare Rıza Nur Bey korkmuş. Bîçare tahkikat yapacaklarını anlamış. Odasına kapanmış. Sonra gayet huşunetle bunu bir arabaya bindirmişler, oraya yollamışlar, orada bir pis odaya kapatmışlar. Söylemesi ayıbdır, kendisine kenef karşısında ufak bir oda vermişler. Kapının önüne süngülü nöbetçiler koymuşlar. Burada yat demişler. Yatak da amma ne yatak! Pek kirli imiş. Bîçare demiş ki, yatak pek kirli, temizi yok mu? Cevaben; be-

ğenmedin mi; orada Yusuf Paşa yattı demişler. Asılan Yusuf Paşa'nın yatağı imiş. Beğenmedikleri devr-i sabıkta böyle elim şeyler yapılmamıştır.

Harbiye Nazırı - O bir zâbite mahsus oda idi.

Rıza Tevfik Bey - O zâbite yazık değil mi?

Lütfi Fikri Bey - Bilmiyorum; fakat emin olunuz ki, devr-i sabıkta ben yakalandığım vakitte pek mülâyimane muamele görmüştüm. Öyle insânı öldürebilecek bir heyecana uğratmadılar. İçeri sivil giyinmiş iki adam geldi. Buyurun zabtiyeye, dediler, gittim. Orda tercüme odasında yatırdılar; müsafır ettiler. Evimden yatak geldi. Pastırmacıyan Efendi'den Rusya'da ne yolda hapsedildiğini sorunuz. Biz burada kıyamet kopardık ki Osmanlı mebusunu tevkîf ettiler. Efendim, Rusya'da tevkîf olunan Osmanlı mebusu burada tevkîf olunan Osmanlı mebusundan daha iyi muamele görmüştür. Hapishanenin haricinde kendisine iki oda vermişlerdir. Haydi tahkikatın icrâsı için tevkîf etsinler; fakat tahkikatın hüsn-i cereyânı için bu zulme, bu işkencelere lüzum var mı idi? Kenef karşısında bir odada oturmuş, iki buçuk ay hiçbir yere çıkmamıştır. Gece, gündüz daimâ orada oturmuştur. Vakıâ yalnız onu döğmemişler; fakat başkaları döğölmüş. Bunu için (anket parlamanter) talep edeceğim. Birçok dayaklar, domuz topları, birçok elim muameleler ve acınacak haller olmuş; fakat buna ilişmemişler. Bu yalnız iki buçuk ay dışarıya çıkarılmamıştır. İki buçuk ay sonra beraeti zamânı yaklaştığı vakit azıcık müsaade etmişler. Biraz avluya çıkarmışlar. Duvarda gece safâsı varmış. Bîçare yeşil görmüş, almış, yüzüne gözüne sürmüş (bîçare sadâları). Bu ağlanacak bir haldir efendiler. Şimdi şu ahvâle nazaran dediğim şeyleri isbat ettim mi etmedim mi? Kabine programlarında, bütün meşrutiyeti bütün rûhuyla memlekete sokacaklarını katiyen vaad etmişler, Avrupa'nın takdîrini celb edeceklerini söylemişlerdi. Hükûmet şu programını ifâ etmiş midir; etmemiş midir ve edecek halde midir, değil midir? Bunu siz takdir buyurun efendim. İşittim, ekseriyet fırkası kabineye itimad karârı vermeden evvel, evvelce muhalifleri dinlemeye karar vermiş, bu karar

şâyân-ı tebriktir... Efendiler, işte ben aklımın yettiği kadar hazırlandım, bildiklerimi size söylüyorum. Ben vazifemi ifâ ettim. Şimdi sıra sizindir. Vazifenizi ifâ ediniz. (Sol ve sağ cenahlardan şiddetli alkışlar).

Abdülhamid Zehravî Efendi - Şimdi ben üç şeyi iddiâ ediyorum. Bu mutasarrıf müsadere yaptı. Kanûn-ı Esasî'ye darbe vurdu. Muhterem bir mebusa iftirâda bulundu. (Nedir o sadâları). Zamânında olduğu gibi hafiyelik burada tekessür ettikten sonra taşraya da sirayet etti. Gûyâ arkadaşım Cemiyet-i Hafîyye'den imiş, veyahud bir Cemiyet-i Hafîyye teşkil etmiş, bunu da vâlîye yazmışlar. Dahiliye Nazırı burada olsa idi şimdi malûmâtı olup olmadığını söyleyecekti. Alınız iftirâyı bir misal. Mebuslara olan hücumları anladınız mı? Ettiği müsadere nedir? Daire-i intihabiyyemde bir taife var.... ilâ âhir".

Dağavaryan Efendi (Sivas) - Filvaki çok söyleyeceklerim vardır. Yalnız arkadaşlarımla söylediklerini tabiidir ki tekrar etmekle sizi taciz etmek istemem. Yalnız onların unuttukları bazı meseleler hakkında, bazı noktalar üzerine nazar-ı dikkatinizi celb ederim. Rıza Nur Bey meselesini çokları söyledi. Yalnız müsaadenizle efkâr-ı umumiyyenin tercümânı olmak isterim. Rıza Nur Bey mahbus olduğu vakit bendeniz bir şey söyledim. Ben doktoru iyi tanırım, bu adamın çok kabahati olabilir; yalnız kabil değil meşrutiyete karşı olamaz dedim. Hattâ ikinci günü reis beyi de gördüm. Bunu kendilerine söyledim. Bu mümkün değildir. Bu adam iyi bir Osmanlıdır. Vatanını seven, meşrutiyeti seven bir adamdır. Tatil esnâsında dolaştığım memleketlerde bu meseleye dair vuku bulan suallere şu cevâbı verdim, yalnız bakınız ne mütalaada bulundular. Dediler ki: Sizin tatilinizden birkaç gün sonra bunu mahbus ettiler ve Meclis-i Mebusân'ın açıldığından birkaç gün evvelisi de salıverdiler. Bunda hususî bir efkâr varmış; zîrâ Meclis-i Mebusân'da bulunan ekseriyet fırkasına karşı bir parti teşkil etmek niyetinde bulunuyormuş. Buna müsaade vermemek için tatil esnâsında böyle sakladılar. Filvaki bir dereceye kadar şüphelendim; fakat der-hatır ettim ki Rıza Nur Bey bir fırka yapmak için iki defa

bana teklif etmiştir. Arkadaşlarımdan bazılarına da müracaat etmiştir. Bunun hakkında tabiidir ki kabine tarafından bize iza-hat verilecek. Ahalîde bu gibi efkâr dolaşıyor, bunu işitmişim..... ilâ âhir".

Sadırazam'ın müdafaâtı - Binaenaleyh Rıza Tevfik Beyefendi'nin sözlerinden dolayı cevap vermekliğim lâzım gelen iki cihet vardır. Devlet hakikaten muamele-i şedide mi yapıyor? Bir de Nur Bey meselesi nedir? Hatırda kalsın, oraya geleceğim. Sonra Kozmîdi Efendi söz aldılar. Kozmîdi Efendi tariz ettiler. Bu tarizatta bir hadise var. O hadiseyi çıkarırsam orada da iki nokta kalır; biri, hükûmet şiddet ediyor diğeri de Rıza Nur Bey meselesinde hükûmet yolsuz hareket etti. Tabîî bu babda birçok sözler söylediler... Kozmîdi Efendi'nin ifadâtında ayrıca başka bir nokta daha kalıyor. Dediler ki: Rıza Nur Bey bereket versin ki Divân-ı Harb'e gitti. Ya Divân-ı Harb'e gitmeye idi de hükûmetin nüfûzu altında olan yerlere gideydi, hâli nasıl olurdu. Ben pek müteşekkîr oldum ki, Divân-ı Harb'in bî-terafîlığını takdir ettiler ve yine pek müteessîf oldum ki, hükûmetin elinde diğer vesait-i hükm olduğunu söylediler. Zannediyorum hükûmetin elinde bilirsiniz ki, vesait-i hükm yoktur. Bugün iki mahkeme var. Adliye mahkemesi, bir de Divân-ı Harb, yani küllî ahvalde adliye mahkemesi bazı ahvalde Divân-ı Harb vardır. Bu bir tariz ise, sözlerini reddederim; çünkü adliye mahkemesi hükûmetin nüfûzu altında değildir. Bırakın ki hükûmet zalimdir, zalim değil demem fakat hükûmet zalim olsun olmasın adliye mahkemesi hükûmetin nüfûzu altında değildir. Rıza Tevfik Beyefendi'nin dediği gibi, hükûmetin şiddet politikasına ve suret-i umumîyyede bir de Rıza Nur Bey hakkındaki hareketine geleceğim. Sonra Şefîk el-Müeyyed Bey söz aldılar. Bu aynı meseleleri tekrar ettiler. Yani kendinden evvel söz alan hutabâyı kıram gibi Rıza Nur Bey meselesinden bahsettiler. Bu mevkufiyet mugayir-i kanundur, dediler. Biraz sebep-i mevkufiyeti anlatmak istediler. Bir kartvizit için tevkîf olunmuş, zulm oluyor. Vartekîs Efendi'nin ifadeleri, doğrusu diğerlerine takadüm etti. İtirazâtında daha mahiyetli cihetler gördüm. Kendisi

hükûmetin birçok eksik noktalarını nazar-ı dikkatimize irae ettiler. Dediler ki, ben suret-i umumiyyede tenkid fikriyle hareket etmiyorum, birtakım yanlış şeyler var onları söylemek istiyorum. Meselâ Rıza Nur Bey'in meselesini anlatmalısınız dediler. O mecburiyeti en evvel takdir eden benim⁽¹⁾. Çünkü o suâlin geleceğini biliyorum. Lütî Fikri Bey'in dediği gibi meşrutiyeti, kavanîni, Kanûn-ı Esasî'yi çiğnemek elbette ağır meseledir. İşte bu noktada bilâ-fütur çiğnediğimizin isbâtı olarak gösterdikleri şeyler vardır. Bu gösterdikleri şeylerin birisi Rıza Nur Bey'in meselesidir. Diğeri bir kanûn-ı muvakkatin, çeteler kanûnunun neşridir. Sonra umumî gösterdikleri delil hükûmetin şiddet göstermesidir.

Lütî Fikri Bey - Ve idare-i örfiyyeler...

Sadrıazam Paşa - İşte şiddet dedim ya. Bu Rıza Nur Bey meselesi hükûmetin en ziyade mucib-i teessüfû olan bir iştir. Bundan emin olunuz. Çünkü bir hükûmet için bir mebusu tevkif ettirmek o kadar fenâ bir şeydir ki, bir hükûmet bunu müteessif olarak yapar. Bazı sözler söylendi. Hattâ zannederim Dağavaryan Efendi dedi ki, biz bir şeyler işitiyoruz. Rıza Nur Bey bir fırka-i muhalife teşkil edecek imiş. Tam meclis dağılır dağılmaz, yani Rıza Nur Bey bir bahane ile tevkif edilmiş. Sonra artık fırka-i muhâlîfe teşkîli kabil olmadığı bir zamanda çıkarılmış, buna inanmadım. Fakat şübhe ettim, dedi. Halbuki şübhe de etmemeli idi. Çünkü bunu yapmak isteyen bir hükûmet cezâyı idâmını kendi imzâ etmiş demektir.

Efendiler! Dağavaryan Efendi için söylüyorum. Rıza Nur Bey bir fırka-i muhâlîfe teşkîl edebilecekmış. Zaten edebilir, yalnız Rıza Nur Bey mi bir fırka-i muhalife teşkîl edebilir? Herkes teşkîl eder. Bu meclis-i âlîde fırka-i muhalife yok mu? Ve olmalı. Benim şu mübahasede gücendiğim bir nokta varsa emin olunuz, fırka-i muhâlîfenin dağınık olmasıdır. Ve gücüme gitti. Çünkü bazen birinin söylediğini diğeri nakzetti. Hattâ aralarında

(1) Böyle idi de acabâ neden ilk beyanatlarında muvazzahan izah etmediler.

mübâhase oldu. Fırak-ı muhalifeden davet olunduğu vakit takımıyla bir heyet-i vükelâ çıkarılmalı. Bugün Meclis-i Mebusân-ı Osmanî'de müstakil nâmıyla sekiz on ve muhâlif nâmıyla iki fırka görmekten ise, bunları büyük bir fırka-i muhâlîfe şeklinde görmek daha hayırlıdır. Artık Rıza Nur Bey fırka-i muhâlîfe teşkil edecekmiş diye korkacak ne vardır? Fırka-i muhalife zarurî bir şeydir. Herkesin fikri bir değildir. Hayât-ı meşrutiyette muhaliflerin bir vazifesi, bir rolü vardır. O rolü ifâ etmelerinden hükûmet de müstefiddir. Hükûmet bir şey yaptığı vakit onun husemâ-yı siyasiyyesi hatâsını daha ziyade şiddetle yüzüne çarpar. Onun için Dağavaryan Efendi bu noktada şayet şüphe etmişlerse artık o şüpheleri ber-devam değildir. Muhâlif olmasının te'siri yoktur. Çünkü o, belli bir şeydir ki, bir mebusun mevkii meselesinde hiçbir mebus o, muhalif mi değil mi diye düşünmez. Bu gibi meselelerde tamâmen bir kanûnun muhafazasıyla mükellef adamlardır. Hiçbir vakitte bir ekseriyet fırkası ekalliyet fırkasından bir adam tevkîf olunmuş diye sevinmez, gücüne gider. Bu pek tabiidir. Bu yanlış bir fikirdir. Bunda bir fikr-i siyasî aramak pek fenâdır, pek abestir. Yalnız mesele nerede kalıyor? Birisi Rıza Nur Bey'in tevkîfi lâzım gelir miydi gelmez miydi, diğeri tevkîf olunabilir miydi olunamaz mıydı meselesidir. Acabâ bu ne dereceye kadar hükûmetin heyet-i umûmiyyesine aid bir meseledir? Malûm ya umûr-ı cezaiyyeyi, onu rüyetle mükellef heyet halleder. Ve kabine onların icab ettirdiği şeye müdahale etmez ve etmemelidir. Müdahale etmek doğru da değildir.

Bir nokta benim için meçhul kalmıştı. Bu Rıza Nur Bey meselesi tahaddüs etti, cereyan etti bitti, bir noktayı anlamadım. O noktayı da Lütî Fikrî Bey îzâh ettiler ve kendilerinden başka mebusân-ı kiramdan bir zat da tamamen te'yîd eder surette söylediler ve bunlardan ne için tevkîf edildiğini anladım. Deniliyor ki bir kart var. Evet bir kart var ammâ öyle keyfe mâ-ittefak bir kart değil. Paris'ten bu Şerif Paşa mı? Bey mi ne ise Paris'ten Rıza Nur Bey'e verilmek üzere bir kart göndermiş. Tevkîf olunan adam diyor ki, ben bu kartla Rıza Nur Bey'e gittim ve kendi

numaramı verdim. Yani Cemiyet-i Hafîyye'deki numaramı. Ben on dokuz, doksan birim dedim ve o anladı. Konuştuk ve o kartta yazıyor ki, "işte bu zat cemiyetimizdendir, kendisine emniyet edebilirsiniz." Bu kartın gittiği muhakkak. Yani bunda hiçbir mahkeme tereddüd edemez. Üç tane adam da bunu söylüyor. Ve bunu ihdas etmelerine, icâd etmelerine bir sebep yok. Rıza Nur Bey, ben böyle kart almadım diyor. Sonra Rıza Nur Bey'in tahkikatında görülüyor. Hizmetçi diyor ki: Rıza Nur Bey, kendisine taharriyâta geldikleri gün mutfakta bir kâğıt yaktı. Ve taharriyâta adam geldiği vakit bana usulcacık dedi ki, ben mutfakta kâğıt yaktım onları süpür. Sonra bazı şahidlerin o adamın Rıza Nur Bey'i tekrar görmediğini başka bir vâsita-i muhâbere olduğunu söylüyorlar. Bir İslâm hanımı varmış. Vâsita-i muhâbere imiş. Gider gelirmiş. Ve hizmetçi diyor ki, o kadına rastgeldim. Rıza Nur Bey'e gidiyorum dedi. Şimdi böyle kendinin aldığı muhakkak olan bir kartı Rıza Nur Bey inkâr ediyor. Bütün dâvâ bunun üzerine dönüyor. Bunu aldığı muhakkak. Lütfi Fikri Bey izah buyurdular ve pek güzel söylediler bunu anladım. Fakat çok hatâ etmiş, diye idi ki evet ben kart aldım. Fakat ben bu adamın cemiyet tertib ettiğinden haberim yoktur. Bu sûret-i ifade mahkemeyi çok tenvîr ederdi. Bu, takdîre aid bir meseledir. Muhakkak olan şeyi inkârda ısrar etmesi kendisinin tevkîfine sebep olmuştur. Bir adam bununla tevkîf olunur mu? Diyorlar ki, olunmaz. Bu, takdîre aid bir meseledir. Allah tekrârından saklasın. Geçen sene bir vak'a-i irticâ oldu. Bu vak'a-i irticâ nasıl oldu ve netayici ne oldu? Bu, herkesçe ma'lûmdur. Bir müddetten beri geçen sene nihayetlerinde ve bu baharda halk arasında böyle birtakım şeyler olacakmış falan diye heyecan-âmiz lâkırdılar eksik değildi. Tabîî hükûmet müteyakkız bulunmak mecburiyetinde idi o sırada hükûmet bir Cemiyet-i Hafîyye olduğunu anlıyor. Vakîâ bu Cemiyet-i Hafîyye'nin başında bulunan adam itibâriyle o kadar ehemmiyeti yoktu. Rıza Tevfik Bey'e hak veririm (şârî vâfî) gibi bir iş. Yani dediler ki, Şerif Paşa'yı niçin ehemmiyetli tuttunuz? O işin içinde tesadüf etmiş. Yoksa hakîkaten Şerif Paşa'nın bu memlekette taklîb-i umur edecek kadar siyasî bir adam olduğuna ne

hükûmet kaildir ve ne de ahalî kaildir. Fakat parası var anlaşılan, kim bilir ne maksada mebnî ise bazı âmâlî de vardır. Bunun husûlü için bir Cemiyet-i Hafîyye yapmış. Bu muhakkak. Hükûmet tutmasa böyle bir Cemiyet-i Hafîyye dal budak salabilir, bunun içine birtakım âmâl ve ihtiras karışabilir, arkasından ne çıkacağı bilinmez.

Cemiyet-i Muhammediyye nâmı altındaki saçma adamların hareketi malûm. Birisinin, bir abdal adamın başta bulunarak abuk, sabuk ne söylediğini bilmeyerek yaptıkları cemiyet memleketinde bir fesâd-ı azîmi mûcib olmuştur. Binaen-aleyh bir Cemiyet-i Hafîyye bulunmasına hükûmetin nasb-ı nazar-ı dikkat etmesi pek tabiidir. Bunun için hükûmet itham ediliyorsa ve hükûmetin ithâmı gözünü fazla açtığı için ise ben kabul ederim.

Şimdi, bunda bir mebusun iştirâki kaldı. Malûmunuzdur ki, bu gibi tahkikat mevkûfen olur. Malûm-ı âliniz zaten umûr-ı cinaiyyede mevkûfen muhakeme lâzım gelir. Binaen-aleyh onu tevkîf edelim mi etmeyelim mi noktasına gelince: Kanûn-ı Esâsî mânî' değilse hükûmetin tevkif-i hakk-ı kânûnîsini istimal etmek isteyen selâhiyetdar bir heyete karşı hakk-ı itirâzı olamaz. Ammâ bu iyi mi oldu? Elbette hükûmet başına bir derd aldı. Şimdi itirâzâta maruz oluyor. Eğer bunu tevkîf ettirmemek kabil olsaydı, Divân-ı Harb'e bunu tevkîf etme diyebileydi birçok itirazlardan kurtulurdu. Fakat hükûmet ne çıkacağını bilir mi? Rıza Nur Bey kendi burada değildir. Rıza Nur Bey benim şahsen çok sevdiğim bir adamdır. Cidden şahsını çok severim fakat ne yapalım? Umûr-ı hükûmet başkadır. Husûsî olan muhabbetler başkadır. Binaen-aleyh burada demek ki şâyân-ı tedkik olan mesele Rıza Nur Bey'in tevkifiyle hükûmet Kanûn-ı Esasî'ye muhalif bir şey yaptı mı yapmadı mı noktasıdır. Şimdi Rıza Nur Bey'in mebus olması itibâriyle bir vak'a-i cinâiyyede bulunduğu dair delâil ve emare hasıl olursa tevkîf olunabilir mi? Malûmdur ki, bu delâil ve emâre ile üç adam da falanca da dahildir diye söyleyince o adam çağrılır ve netîce-i istintakta ve muvakkaten mevkuf tutulur. Adliyyede de olsa öyledir. Yalnız bunun mebus olması meseleyi ne şekilde ta'yîn eder?

Lütfi Bey ile de vaktiyle bu hususta görüştük, kendileri bizi iknâ etmediler ve ben de kendilerini iknâ edemedim, yalnız kendileri delillerini söylediler. Ben de dinledim. Kendileri bir maddeye istinad ediyor. Eski 48 inci madde ki yeni olursa 51 inci olacak. Bu işe taalluk eden o madde değildir. Meclis-i umûmî âzâsından biri hiyanet ve Kanûn-ı Esasî'yi nakz u ilgaya tasaddî ve irtikâb töhmetlerinden biriyle müttehem olduğunda mensub olduğu heyet âzâ-yı mevcudesinin sülûsân-ı ekseriyet-i mutlakasıyla itham olunur veyahud kanûnen habs ve nefyi mucib bir cezâ ile mahkûm olursa âzâlık hakkı zail olur. Ve bu efâlin mücazâtiyle muhakemesi mehakim tarafından rü'yet ve hükmolunur. El-yevm mevcûd olan Kanûn-ı Esasî'nin 48 inci maddesi şunu diyor. Bir kere kaideten, bu nereye dair olan hükümdür. Bu madde, âzâlık sıfatının zevâline dairdir. Meclis-i umûmî âzâsından birinin yani gerek âyândan ve gerek mebusandan birinin âzâlık hakkı nasıl zail olur; ona dairdir. Bu zeval Kanûn-ı Esasî'yi nakz ü ilgaya tasaddî veyahud irtikâb töhmetlerinden dolayı olursa heyet âzâ-yı mevcudesinin sülûsân-ı ekseriyeti karar verir veyahud kanûnen habs ve nefyi mucib bir cezâ ile mahkûm olursa âzâlık sakıt olur. Muhakeme mehakim-i aidesine aiddir. Mehakime aid ise şimdi bunda Rıza Nur Bey'e tatbik edilecek hiçbir şey yoktur. Çünkü bu âzâlık sıfatının zevâlinden bahsediliyor. Halbuki âzâlık sıfatının zevâli hakkında bir muamele yoktur.

Rıza Nur Bey'e tatbik olunan madde hangisidir? O daha ileride gelen bir maddedir. Kanûn-ı Esasî'nin madde-i asliyyesidir. Çünkü o maddelerin tadilâtı irade-i seniyyeye iktiran etmemiştir. (79) uncu madde; heyet-i mebusânın müddet-i ictimaiyyesinde âzâdan hiçbiri heyet tarafından ithâmına sebeb-i kâfi bulunduğu ekseriyet-i sülûsan ile karar verilmedikçe mebusluktan ıskat edilemez. Yahud bir cünha veyâ cinayet icrâ ederken tutulmadıkça tevkîf ve muhakeme olunamaz diyor. Burada cürm-i meşhud hâli yok. Binaen-aleyh Meclis-i Mebusan açık olsaydı, Rıza Nur Bey'in ithâmı için, mutlaka ekseriyet karar vermedikçe tevkîf ve muhakeme olunamayacaktı. Fakat kanun Meclis-i

Mebusân'ın müctemi olmadığı zamânı istisnâ etmiştir. Buna şübhe yok. Heyet-i mebusân'ın müddet-i ictimaiyyesinde böyle olur.

Şimdi heyet-i aliyyenizin bu noktadaki temenniyâtına gelelim. Bu kanun asıldır, sonra bir de temenniyat var. Kanûnun tadilini arzu ediyorlar. Bu temenniyat daha kanûn değil, fakat Meclis-i âlî'nin bir arzusudur. Meclis-i umumî âzâsından hiçbirisi meclisin müddet-i ictimaiyyesi zarfında mensub olduğu meclisin kararı olmayınca cerâim-i meşhûdeden maadâ ahvalde ta'kib ve tevkîf olunamaz, diye seksen üçüncü maddede bir sarahat var. Kırk sekizinci madde âzâlıktan iskat hakkındadır. Artık heyet-i aliyye takdir eder. Herkesin elinde kitab var. Cinayet ve cünhaya müteallik ta'kibât, meclisin kararıyla âzâlığı müddetince tehir olunabilir. Âzâlığı mani ahvalden birine dûcâr olduğu katiyen sabit olan âzâ yine meclisin kararıyla âzâlıktan sakıt olur ilâ âhir. Mebus olmadan evvel başlanmış olan tahkikat meclisin kararıyla tehir olunabilir. Sonra bunda da yine müddet-i ictimaiyye zarfında denmiş.

İspanya Kanûn-ı Esasîsi başka türlü imiş. Bunu evvelce söyledim. İspanya Kanûn-ı Esasîsi bu memlekette cârî değil, onun hükmü yok. Fakat bugün bu meselede Rıza Nur Bey'in yerinde başka bir adam bulunsa idi ve kendisinde bulunduğu muhakkak olan bir şeyi inkâr ettiği cihetle taht-ı şübheye girerdi. Mesele cinayet olduğundan maznûnen tevkîfi lâzım gelir. Rıza Nur Bey her ne kadar mebus ise de müddet-i ictimaiyyenin harici bir zamanda olduğundan tevkîfine Kanûn-ı Esâsî mucibince müsaade vardı. Hükûmet, mebusa karşı kanûnu icrâ etmezse kanûnun icrâsı lâzım geldiği bir zamanda ahaliye karşı da icrâ etmemeli. Kanûnun icrâsı bir keyfiyettir. Ve-lev ki mucib-i teessüf bir hal olsun, hükûmet vazifesini yapmak mecburiyetindedir. Ve vazifesini ifâ eden bir hükûmet müsterihtir ve pek memnun olur ki, Rıza Nur Bey hakkında bir beraet kararı çıkmıştır. Yani o heyet-i hâkime inkâr olunmayacak bir şeyin inkârına karşı mademki diğer delâil kendisine tehacüm etmiyor ve vâki' olan inkâr da bir inkâr-ı müelleddir. Ve mademki Rıza Nur Bey,

bu adam geldi. Bana dedi ki ben Paris'e gidiyorum. Hükûmet aleyhinde bazı şeyler söyleyeceğim. Neşriyat yapacağım. Bana bazı malûmat söyle, ne var. Muhalif fırkadan bir mebus hükûmetin hataiyyâtı hakkında bir bend yazmak iktidârını daimâ haizdir. Bana bu yolda müracaatlar pek çok vaki oluyor. Fakat sonra kendisini görmedim, diyor. Mahkeme bu delâili, mahkûm etmeye kâfi görememiştir.

Şimdi burada birçok sözler söylendi. Bunların birtakımına kendimi cevap vermek mecburiyetinde addetmem. Rıza Nur Bey nerede oturtulmuş, hangi yatakta yatırılmış, o yatakta bilmem kim yatmış. Bunlar söyleniyor, ümîd ederim ki bu yatakta kim yatmış olursa olsun o vakitten beri bezi yıkanmıştır. Fakat mesele bunda değil. Hükûmet ne yapmış. Bunlar hükûmete karşı söylenecek sözler değil. Şayet o odada mahkûm-i idam bulunan bir adam hapsedildiyse orası esasen hapishane değil. Orası o dairenin bir odası. Hattâ Mahmud Şevket Paşa hazretlerinin dediği gibi, zâbitânın ale'l-âde yatmış oldukları odalardır. Fakat bu odalar pek mükemmel bir oda değildi. Ammâ rahat edilemezmiş. Bu da tabiidir.

Rıza Nur Bey, neticeten beraet etmiş olmasından nâîi tevkîften Kozmîdi Efendi ve Rıza Tevfik Bey ehemmiyetle bahsettiler. Bu mesele hakîkaten mesâil-i ictimaiyyenin mühimlerinden, fakat maatteessüf henüz halledilmemiştir. Maznûnen mevkûfiyet meselesi her yerde cârîdir. Rıza Nur Bey bugün söylediğimiz bir arkadaşımız olduğu halde beraet edeceği bir mahkemenin müddet-i cereyânında kendisinin mevkûf bulunmasından dolayı müteazzî oluyoruz, rahatsız oluyoruz. Fakat bütün memâlik-i Osmanîyye'de Osmanlılar ve bütün dünyâda, her memlekette vatandaşlar her şeyle maznûn olursa tevkîf olunurlar. Tevkîfhâne iyi fenâ, her ne ise orada otururlar. Herkesin oturduğu yerlerde kahrılar. Ve bazıları da pek çok zaman sonra beraet kazanırlar.

Bilirsiniz ki, bazı yerlerde muhakemât gayet uzundur. Bir cinayet muhakemesi çabuk bitmez, cinayetle müttehem pek çok

adamların muhakemeleri altı sekiz ay, bir sene sürer. Sonra mahkeme der ki, senin kabahatin yok, sen beriyyü'z-zimmesin, işte bu. Fakat bu doğru mu? Herkes kabul etmiş. Fakat temadî-i mevkûfiyetten dolayı daha tazmînât esâsını kanunlar kabul etmemiş. Zengin memleketler, adalet için çok para sarfedebilen memleketler bile böyle tazmînât esâsını kabul edememişler, ammâ bu doğru mu? Bugün Fransızlar tazmîn etmiyor. İngiltere de etmiyor. Biz de etmiyoruz. Zannederim Belçika'da böyle bir şey var, tazminat veriliyormuş. Tazmînât vermek zordur. Bir cinayet dâvâsı için bir katlden dolayı maznûnen tevkif edilenlere tazmînât verilmek lâzım geldiği halde pek çok masraf edilmesi lâzım gelir.

Lütfi Fikri Bey (Dersim) - Öyle bir kart gelmiş diye bir adamı tevkîf ederler mi?

Sadırazam Paşa - (Lütfi Fikri Bey'e hitaben) Zât-ı âlînizle muhakeme olmuyoruz. Siz söylediniz, ben de söyledim. Ve ben size irâd-ı nutk buyurduğunuz sırada işkence etmedim. Bana işkence etmeye lüzûm yoktur.

İsmail Bey (Gümülcine) - İşkenceyi isbat edeceğiz.

Sadırazam Paşa - Telaş etmeyin. Rıza Nur Bey'e işkence edilmemiş, öyle bir söz bile olmadı.

İsmail Bey (Gümülcine) - Paşa hazretleri! İşkenceyi isbat edeceğiz.

Halil Bey (Menteşe) - Rıza Nur Bey refikimizin tevkif edilmesi meselesi, herkes gibi bizim de cümlemizi müteessir etmiştir. Ve bu teessürümüzü de zannederim Rıza Nur Bey kardeşimiz de hissetmiştir. Rıza Nur Bey refikimizin tevkifi meselesine dair Sadırazam Paşa hazretleri tarafından verilen îzâhat hepimizce ma'lûmdur. Yalnız Lütfi Bey biraderimiz dediler ki, (48) inci madde mucibince "Haute trahison" dedikleri, bir mebusun bir cinayete tevkifi için meclis hâl-i ictimâda bulunmasa bile Meclis-i Mebusân'ın sülûsân-ı ekseriyet karârı lâzımdır. Paşa hazretleri de buna bir cevap verdi. Filvaki 48 inci maddede

Kanûn-ı Esasî'yi ilgaya tasaddî ve irtikâb cürmlerinden dolayı Meclis-i Mebusân'ın sülûsân kararıyla mebusluktan sâkıt olur veyahud habs ve nefy ile mahkûm olanlar sakıt olur diyor. Kırk sekizinci madde bir defa itham suretiyle mebusluktan iskatin hangi cürümlerde vaki olacağını söylüyor. Sonra mahkûmiyet suretiyle iskat hangi cürmlerde vaki olacağını söylüyor. Binaenaleyh biz o maddeyi Sadriazam Paşa hazretlerinin söylediği gibi yalnız iskata müteallik bir madde olmak üzere kabul ediyoruz. Diğer madde Meclis-i Mebusan ictimâda bulunmadığı zaman bir mebusun nasıl tevkif edileceğinden bâhistir. Filvaki Lütî Fikri Bey'in irad ettiği sözler bizim lehimizdedir. Yani mebusânın lehindedir. Mebusânın lehinde olmaktan dolayı bizim de kendi fikirlerine iştirak etmemiz daha münasib olurdu gibi bir şey anlaşılır. Fakat biz kendimize taalluk eden hususatta da kanûnun ahkâmında maksadın hilâfında bir tefsir yapılmaması daha muvafık olacağı fikrindeyiz. Onun için Lütî Fikri Bey kardeşlerimizin bu meseleyi 48 inci maddeye istinad ettirmesini muvafık görmüyorum... ilâ âhir."

Günlerce devam eden bu müzakerat teblig-i âtî vech ile bitmiş, muhalifinin o kadar muhik ve kat'î beyanâtı keen-lem-yekün hükmünde hebâ olup gitmiştir:

Reis - Neticeyi arz ediyorum efendim. Kabinenin siyaset-i umûmiyye ve hariciyyesi hakkında verilen reyler: Kabineye (63) rey-i muhalife karşı (123) rey ile itimad olunmuştur. (Alkışlar)

Bu müzakerat esnâsında Sinob'da bulunuyordum. Hitâmına doğru İstanbul'a muvasalat edebildim. Müzakerât-ı mezkûre üzerine bazı gazetelerin mütalââtını da ber-vech-i zîr ilâve ediyorum.

21 Teşrîn-i sâni tarihli Tanin'in "Dünkü Meclis" ünvanlı başmakalesinden:

(Rıza Tevfik Bey'den bahseder iken)..... Söz söylemekten hiç imsak etmeyen aziz muarız her neden ise delil göstermek

lüzûmunu aklına getirmiyordu. Yegâne delil, Rıza Nur Bey'in kendi tabîri vechile, Bekir Ağa Bölüğü'ne alınması, hapishaneye atılmasıdır. Burada muhterem mebusun tarihe de âşinâ olduğunu kendisinin teminâtıyla öğrendik. Bize Bastil'den bahsetti, her şeyden bahsetti. Fakat bir noktayı unuttu. O da bu sözlerine temel olacak delâil-i maddiyye iraesî idi. Hükûmet Rıza Nur Bey meselesi hakkında izahat vermediği için hakikatin neden ibaret olduğunu resmen bilmeyiz. Onu elbette yarınki celsede öğreneceğiz. Fakat biz öyle zannediyoruz ki, Rıza Nur Bey hapishaneye değil tevkifhaneye konulmuş idi ve beraet ettiği için tahliye olunmuştu. Muhakemeleri neticesinde beraetlerine hükmedilen kimselerin tevkif edilmeleri bir zulüm ve udvan ise, zulümde bütün memalik-i mütemeddinenin bizim ile müşterek olduklarını düşünerek tesellî bulabiliriz. Muhterem doktor, bir kimsenin yüzüne bakar bakmaz masumiyet veya mücrimiyetini anlayacak bir usûl keşfedinceye kadar muahharen beraet kazanan birtakım mevkuflar dünyânın her tarafında görülecektir. Yalnız doktorun bu meselede bir noktada hakkı olabilirdi, Rıza Nur Bey'i tevkif ettiniz, tevkifini icab eden esbab ne idi? Bu esbâbın kendisini tevkif ettirecek derecede ehemmiyeti var mıydı? diye sorsa idi bir hakîkatin tezahürüne hizmet etmiş olurdu. Çünkü o esbab ortaya konurdu, herkes anlardı, Rıza Nur Bey bi-gayri hakkın tevkîf edilmişse tevkîf edenler mesul tutulurdu. Halbuki bu ciddî noktayı bırakıp da modası pek geçmiş belagatlarla Bekir Ağa Bölüğü'nden bahsetmek, Bastil'i yad etmek hiç bir faide temin etmese gerektir....."

25 Teşrîn-i sâni Tasvîr-i Efkâr'ın başmakalesi:

Tatîl-i Cidal

"Eğer Müneccimbaşı Efendi, Zilhicce'nin cumadan başladığını tayin edemez ise Receb'den beri devam edildiği vecihle bermutad (tekmîl-i selâsin) ıstılâh-ı malûmuna istinaden pazartesi günü (îd-i nahr) vaki olacaktır....."

Âzâ-yı hamiyet-ittisâmın serdettiği itirazâtın en mühim ve muhikkını Rıza Nur Bey'in tevkîf ve beraeti meselesi teşkil

eder. Çünkü hürriyet-i şahsiyyenin masun bulunmadığı bir melekette meşrutiyeti temsil eder sütunlar dikilse, bize Sultanahmed meydanında merkûz bulunmuş olan Dikilitaş'ın mahkûkâtı kadar mefhumsuz kalır. Tantanalı alkışlar, müşa'şa' lâfızlar bizi birkaç gün için aldatabilir. Fakat hakikat-i meşrutiyeti gösteremez. Çünkü her bir ictimâ-ı siyasîden maksad-ı aslî, efrâd-ı cemiyetin hukuk-ı tabiiyye ve gayr-i münderisesini siyânet ve muhafazadan ibarettir ve bu hukuk da ahvâl-i ictimaiyye-i akvâmı tarîk-i necâta inhac eden Fransa inkılâb-ı kebîrinden beri malûm olduğu üzere: Hürriyet, hakk-ı temellük, emniyet, zulme mukavemettir. Bu da: (Her şahsın hukuk-ı tabiiyyesinin isti'mâli cemiyetin âzâ-yı sairesine, yine ol hukuktan istifadeyi temin eden hududdan başka bir şey ile mukayyed olamaz.) kavliyle şerh ve izah olunmuştur. Şimdi bu şerh ile izah olunan hukûk-ı tabiiyyeden en mühimmi olan hürriyet dûçâr-ı taarruz olmuş mudur, olmamış mıdır?

Ketme hacet yoktur ki, Rıza Nur Bey'in hürriyeti ihlâl edilmiştir. Bir şahsın hürriyeti ilâ-mâşaallah her türlü tecavüzden masun bulunmak aslı doğrudur. Fakat şurûtu dairesinde olmak üzere: Çünkü bir şahsın hadd-i hürriyeti şahs-ı âharın hadd-i hürriyetine temas ettiği anda münderis olur. Şimdi bize göre tedkik olunacak şey, Rıza Nur Bey bu hakk-ı hürriyeti efrâd-ı cemiyetin hürriyetine temas ettirmekle ihlâl-i hukuk etmiş midir, etmemiş midir; maddesidir.

Evvelki günkü celsede Kütahya Mebusu Ferid Bey'in şu sözlerini cidden şâyân-ı tedkik görmekteyiz. Dediler ki: Bu günkü ictimâda bendenize tekaddüm eden rüfekâ-yı kiram umûr-ı dahiliyye hakkında birçok mübahasatta bulundular. Hülâsa edecek olursak bir noktada ictimâ eder ki, o da memleketimizde kanûnun temâmî-i tatbikine muvaffakiyet elvermemiş olmasıdır. El'an Osmanlı hududları dahilinde kanûnun fevkinde hiçbir kuvvet bulunmadığı esâsı maalesef memleketimizde tatbik olunamamıştır. Bazı idare-i keyfiyyeler, kanûna muvafık olmayan harekât, rüfeka-yı kirâmın bu iddiâsını müeyyid bulunmaktadırlar." ...

Ferid Bey bu kavliyle memlekette bir kuvve-i keyfiyyenin vücûduna mutmain olduğunu bildiriyor. Çünkü Ferid Bey, macerred itiraz olsun, fikriyle laklakakârlık eden avam-ferîblerden değildir. Ferid Bey, meslek-i mahsûs ve müstakimiyle ictihadâtında infirad etmiş bir uzv-ı şâyân-ı mefharettir. Ferid Bey bu kavliyle şübhe yoktur ki Rıza Nur Bey'in dûcâr olduğu taarruzâtı ifham etmek istemiştir.

Ortada bir idare-i örfiyye ve onun lâzım-ı gayr-i müfarıkı olan Divân-ı Örfî durmaktadır. Hükûmet efraddan birini şübhe-li görüyor, Emniyet-i umûmiyye Müdürü'ne tahkîk emri veriyor. Yahud Emniyet-i Umûmiyye birinin nâ-kanun bir teşebbüs-i âsâyiş-şikenânesini tahkîk ediyor. Mesuliyeti der-uhde ederek onu tevkif ve idare-i örfiyyeye teslim ediyor. Bugün mademki bu memleket idare-i örfiyyenin devâmına müftekir görülmektedir. Mahkemesi de hâl-i faaliyette bulunmak zarurîdir. Divân-ı Harb-i Örfî, müstesnâ ahvalde teşekkül eden müstesnâ mahkemelerden olduğu için onun usûl-i muhakemâtı o istisnâ daire-sinde bir şekl-i mahsûstadır. Teslim olunan şahsı, derhal muhakeme eder, vesikaların kuvvet ve za'fına göre ya mahkûm veya tahliye eyler.

Halbuki Rıza Nur Bey'i oraya sevkeden ahval her ne olursa olsun, Divân-ı Harb-i Örfî onu üç ayda ancak tedkik edebildi. Bu müddet-i tavîle ezâ ve işkenceye giriftar olan bir maznun, o safha-i hayâtında ne haller, ne infialler geçirmiştir. Onu giriftar olmayanlar tasavvur edemez. O mahkemenin iki kapısı vardır. Biri ekseriyet üzere darağacına sevkeder, diğeri ahyanen temîn-i hayat eder.

İşte Rıza Nur'u değil, bir masûmu göz önüne alarak öyle düşünmeli. Bir adamın evinde Şerif Paşa'nın üzeri yazılı bir kart viziti bulunmak, o adamı Divân-ı Harb'e sevkedecek bir sebep-i mühim addedilemez ve ondan başka bâis-i tevkif bir şey bulabilmek için de bir adam üç buçuk saat bile tevkif olunamaz.

İşte Sadriazam hazretlerine mebusan tarafından irad olunan suallerin en mühimmi bu hürriyet-i şahsiyye ve emniyet-i

dâr meselesidir... ilâ âhir."

Müzakerâtı Tanin ve Tercümân-ı Hakikat gazeteleri bazı yerlerini tay, bazı yerlerini tebdîl ve tağyîr ve bazı yerlerine hiç söylenmeyen cümleleri ilâve ederek neşrediyorlardı. Ezcümle Tercüman Gazetesi neşrettiği zabıtnâme-i müzakeratta: "... Rıza Nur Bey meselesi, bir mebusu tevkife mecbur olduğundan dolayı fevka'l-ade müteessif olan hükûmeti son derecede işgal etmiştir. Dağavaryan Efendi, Rıza Nur Bey meselesinde hükûmetten şübhelendi. Rıza Nur Bey'in bir fırka teşkil etmesinden hükûmetin ihtiraz ettiğini söyledi, size sorarım Rıza Nur Bey bir fırka tesîsine muktedir mi idi?⁽¹⁾ ilâ âhir." diyerek bir de tezyîf ilâvesinden sonra mes'eleyi kapatıveriyor.

26 Teşrîn-i sâni sene (1)326, (La Turquie) Gazetesi'nden:

"Meclis-i Mebusan'da Mebus Doktor Rıza Nur Bey'in tevkifi hakkında büyük gürültü çıkarıldı ve bu keyfiyeti öne sürerek hükûmet-i hazıranın tazyik ve itisâfına yeni bir delil gösterilmek istendi. Halbuki harekât ve münasebâtı suret-i katiyyede şübheli görünen mûmâ-ileyh Rıza Nur Bey'in tevkîfine mütedâir olan tedâbir-i ihtiyatiyye-i hükûmeti haklı görmek için 13 Nisan-ı efrenci (31 Mart) vekayi-i irticaiyyesini tahattur etmek kâfidir. Sadriazam Hakkı Paşa, Mebus Rıza Nur Bey'in şahsına teveccüh ve muhabbeti olmakla beraber mukteziyât-ı hükûmeti nazar-ı dikkate alarak mûmâ-ileyhi tevkif ettirmekte tereddüd eylememiştir."

La Turquie'ye göre elde daimâ bir "31 Mart" tehlikesi silâhı olacak ise ve bu silâh ile bî-günah olarak herkes hâşşelere doluracaksa vay hâle!...

27 Terşrîn-i sâni Tasvîr-i Efkâr'ın başmakalesinden:

"... İtirazât-ı vakıanın en mühimmini ise Rıza Nur Bey'in tevkîfi meselesi teşkil ettiğinden bu hâdise-i sakîme yalnız

(1) Bu noktayı Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın bilahare tarafımızdan tesîsi izah eyleyler.

muhaliğine medâr-ı iştikâ değil, umum âzâ-yı meclise bir dâğ-ı derûn olmuş idi. Binaen-aleyh Sadriazam tarafından bu madde-nin izâhına mübaderet olunması üzerine huzzârın sem'-i dikkati kâmilen kürsüye teveccüh etmiş idi.

Kanûn-ı Esâsî'nin yetmiş dokuzuncu maddesi hükümünce mebusandan hiçbir müddet-i ictimaiyye zarfında ekseriyetle karar verilmedikçe ve bir cürm-i meşhûd hâlinde bulunmadıkça tevkîf ve muhakeme olunamaz.

Muhalifinden Dersim Mebusu ise Kanûn-ı Esâsî'nin bir mebusun mebusluktan iskatı hakkındaki maddesini nazar-i itibâra alarak, Rıza Nur Bey'in tevkîfi bir şekl-i keyfide icrâ olunduğunu iddiâ eylemiş idi. Sadriazam Paşa bunun hilâf-ı hakikat olduğunu ve çünkü Rıza Nur Bey'in tevkîfi meclisin mün'akid bulunmadığı bir zamanda vuku bulduğunu beyân ile def-i itiraz eylemiş ve bir halisiyet-i ifade ile demişti ki: "Hakîkaten Rıza Nur Bey'in sebep-i tevkîfi bence mechûl idi. Ve ben herkesten ziyade merak ve taaccüb ediyordum. Ona ise ben pek yakın bir zamanda muttali oldum. O da Rıza Nur Bey'e Paris'te bulunan Şerif Paşa tarafından gönderilmiş bir kart vizitin mîr-i mûmâ-ileyh tarafından inkâr ve görenler tarafından iddiâ ve hizmetçisi tarafından da bu kartın yakıldığı ifade ve isbat edilmesinden ibarettir". Görülüyor ki, Rıza Nur Bey'i maatteessüf iki üç mah hâl-i hapisde bulundurmuş olan madde bundan ibarettir. O da mîr-i mûmâ-ileyhin usûl-i muhakeme-i cezaiyyeye adem-i vukufundan ve mevcudiyeti her türlü şübuhâtı selb etmesi lâzım gelen bir kart vizitin mefkûdiyeti birçok şübheler tevlîd ve birçok tedkikat intac etmesinden neşet eylediği anlaşılmıştır..... ilâ âhir".

Marsilya'da münteşir "Sémaphore" Gazetesi'nin de ayrıca bu mesele hakkında iki makale yazarak hükûmeti takbih ettiğini nâmıma gönderilen iki nüshasında gördüm.

İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik'te münteşir ve bilhassa Doktor Nazım Bey'e mensub olan Rumeli Gazetesi'nden:

Rıza Nur Bey Meselesi

Dersaadet'te Cemiyet-i Hafîyye'ye nisbeti olmak töhmetiyle bir müddet mevkuf kalıp nihayet beraet-i zimmeti tahakkuk ederek tahliye kılınan Sinob Mebusu Rıza Nur Bey hakkında Sadriazam Hakkı Paşa'nın Meclis-i Mebusan'da izahat verdiği malumdur. Hakkı Paşa bu izahâtı meyânında başlıca Rıza Nur Bey'e Şerif (Paşa) nın bir kartı tevdi olunduğunu, Rıza Nur Bey'in bu kartı inkâr eylemesi dâi-i şübhe olarak ta'mîk-i tahkîkâta lüzum ve zaruret hasıl olduğunu beyan eylemiştir. Bize göre Rıza Nur Bey meselesi için verilen bu izahat noksandır. Rıza Nur Bey tahkîkât ve muhâkemât-ı örfiyyede, Cemiyet-i Hafîyye alakadarânından iki kişi tarafından pek açık ve pek katî surette itham edilmiş, bu iki kişinin beyanâtı hakkında ta'mik edilen tahkîkât himmeti yetişmese, mebus-ı mûmâ-leyhin bu vartada pek bir nâsiye ile çıkması ihtimâli bulunmamış idi. Mesmûâtımız sahîh ise bizim bu babdaki malûmât-ı mevsukamız, Rıza Nur Bey'in mazhar-ı tahliye olduktan sonra itirafâtı ile de müeyyedir. Rıza Nur Bey, Divân-ı Harb-i Örfî'nin tahkîkât-ı mû-şikafanesi olmasa, vatana ihanet suretindeki o girive-i mülevvesten tahlîs-i giriban edemezdi.

28 Teşrîn-i sâni Muahede Gazetesi'nin başkamalesi:

Rıza Nur Bey Meselesi

Hayât-ı meşrutiyetimizde tezahür eyleyen mesail-i nühimmeden, hattâ müessifeden en ziyade calib-i dikkat, bilhassa, calib-i endişe bir hâdise, bir hâdise-i meşrutiyet-şikenane varsa o da "Rıza Nur Bey Meselesi"dir... O vaka-i müellimedir.

Bu mesele için Hakkı Paşa ilk beyanâtında, umumengörüldüğü üzere, bahs bile açmamıştı. Nedense teferruât-ı unurdan addedilmek istenilen o mühimme-i vukuât-ı meşrutiyetinizdir ki, âdetâ sükût ile geçiştirilmek istenilmişti!.

Hükûmetimizin öteden beri ihtiyar eylediği yolsuzluğu, siyaset-i dahiliyye ve hariciyyemizde gösterdiği renksizliği daha doğrusu, Lütî Fikri Beyefendi'nin tabîri vech ile, kabiliyetsizliği

delâille, berahîn-i katiyye ile teşrih eyleyen muhalifînimizin bir hiss-i samimî-i meşrutıyyet-perestane ile ortaya sürdüğü bir mesele de; Rıza Nur Bey meselesi idi.

Lütfi Fikri Beyefendi; Rıza Nur Bey'e revâ görülen muamele-i nâ-layıkadan, o zavallı mebusumuzun uğratıldığı azab ve ıztırabdan şikâyet eylemiş... Yine kendine has tarz-ı beyâniyle, bir celadet-i ifade ile o fecia-i elîmenin sahaif-i siyah melûlünü birer birer açmış... O hayât-ı müdhişin silsile-i ıztırâbını, silsile-i hüsrânını o kürsü-i hitabette, dâr-ı meşveretimizin mukadderât-ı milliyye-i Osmaniyyemiz üzerine bir nigâh-ı tecessüs-i halaskâr atfeden o mevki-i murakabesinde âdetâ bütün o ekdârı, o âlâm-ı sefalet-engîzi ağlamıştı.

Hattâ; hamiyetli, vicdanlı birçok mebuslarımız o meriyye-i hazînin elhân-ı enindârı altında, tesîr-i yes-engîziyle ağladılar... O girye, o girye-i samimî-i terahhum Lütfi Fikri Beyefendi'nin hararet-i beyaniyle dört, beş aydır gözlerde, vicdanlarda tekâsûf eyleyen, incimad eden hassasiyetin, bir hassasiyet-i müztaribenin erimesi idi... O katarât-ı teessûf, o şevahid-i teessür idi ki meclisimizde şefkat-ı Osmaniyye'nin böylece hazin hazin tecellî eylemesine yol verdi...

*

Bütün bu hazin, gam-gîn tecellînin en müessir, en rakik, en mutenâ cihetini bu mesele yüzünden, Rıza Nur Bey meselesi için cism-i nazenîn-i hürriyetin, meşrutiyetin gelişi güzel cerihadar oluşu idi... O mühimme idi, o dakika-i ictimaiyye idi ki, bütün meclis-i millî-i Osmanî heyet-i muhteremesini tahrik eyledi... Eyledi de Lütfi Fikri Beyefendi ve daha sair muhalif mebuslarımız hattâ Vartekis Efendi bile Hakkı Paşa'nın beyannamede sükût ile geçiştirmek istediği Rıza Nur Bey meselesi hakkında istizahatta bulundular.

Bununla beraber Hakkı Paşa, o, vezîr-i mağrûrumuz hiç de itminân-ı bahş olmayan, bazı mütalaât-ı hukukiyye serdiyle meseleyi büsbütün muğlak, karanlık bir şekle, itimâda şâyân ol-

mayan bir hâle ifrağ eylediler... Hakkı Paşa hikâye-i hâle başla-
yınca, hatıra âdetâ bir "Rıza Nur Bey mesele"si vaki olup olma-
dığı suâli tevarüd eyliyor. Bilhassa hadisenin bu derece uryan,
bu rütbe hiçbir vaz-ı garîbe ifrâğını doğrusu efkâr-ı umumiyye-
nin Hakkı Paşa zekâsıyla, Hakkı Paşa irfânıyla gayr-i mütena-
sib telakki edeceği teemmül olunmuyor mu diye insanda bir de
iştibâh-ı hazin tevellüd ediyordu.

Tasvîr-i Efkar ve Tanin'in de taht-ı itiraflarında olduğu gibi
mehâmm-ı hâdisâtтан olan bu mesele niçin böylece setredilmek
isteniliyordu. Buralarını efkâr-ı umumiyye-i Osmaniyye'dir ki
bilmek ister... Öğrenmek tarafdârıdır.

Biz sadr-ı mağrûrumuzun temhidât-ı malûmesini niye sak-
layalım, gayr-i kâfi gördük... Emniyet-bahş bulamadık. Bunun
içindir ki meşrutiyet-i mesudemizle şiddetle münasebetdar olan
bu meseleyi fikrimizce, düşüncemizce tavzih eyleyeceğiz... Esa-
sen matbuattır; matbuât-ı hürredir ki, meşrutiyetin hükümler
olduğu bir diyarda, bir memlekette, bu gibi mesail üzerine
efkâr-ı umumiyyeyi tenvir vazifesiyle, meseleyi teşrih selahiye-
tiyle âdetâ muvazzaftır... Öylece efkâr-ı millete maddeyi olduğu
gibi göstermeye mecburdur.

İşte biz de manen, maddeten her türlü mesuliyetten, millete
karşı der-uhde eylediğimiz vazife-i tavzihi yerine getirerek kur-
tulmak istiyoruz... İstedik. Bunun içindir ki, her ihtimâle rağ-
men bu bâr-ı mesuliyeti üzerimizden atıyoruz.

*

"Rıza Nur Bey meselesi" evvel emirde hukuk-ı şahsiyyeyi..
Sâniyen; hürriyet-i şahsiyye ve masuniyet-i mesâkin gibi
Kanûn-ı Esasî'mizle teyyüd eden hukuk-ı umumiyyeyi ihtivâ
ediyor.

Bir mebus veya bir ferd-i Osmanî her ne suretle olursa ol-
sun tevkif edilirken -ve-lev memlekette idare-i örfiyye de olsa-
bir tevkif müzekkeresi ibraz edilmek lazım gelmez mi? Bilhassa,
Rıza Nur Beyefendi'nin evine giren on beş yirmi sivil memurla

yalnız bir tek resmî polisin, üniformalı zâbıta memurîninin hükûmetçe musaddak bir hüviyet veya bir selahiyet varakasını irae eylemesi lâzım değil mi idi...

Bir de eve yukarıda söylediğimiz gibi öylece meşrutiyet-şikenane, zorla giren bu memurlardan maadâ bütün sokağı imlâ eyleyen yüzü mütecaviz abluka memurlarının beraetle neticeleyen bir maznuniyet-i garibe için saldırılması ne gibi bir vehimden, vehm-i müfritten doğdu.

Biz ne ise bütün bunları geçiyoruz... İdare-i örfiyye var cevâbına mazhar olacağımızı bildiğimiz içindir ki, sükût edeceğiz. Fakat Sadriazam Paşa'nın beyanâtını, izahât-ı gayr-i musibesinidir ki tedkik eyleyeceğiz.. Eylemeye; mesele arîz-i amîk açıldığı içindir ki mecbûruz.

Sadriazam Paşa diyor ki:

"Bir kart meselesi var... Rıza Nur Bey bunu inkâr etmiş; onun için tahliye edilememiş.. Müddet-i mevkufiyetinin temadîsine bu sebep-i bais olmuş.. Daha bazı "mış"lar."

Biz bu mütalaâtı tedkik ettik ve anladık ki Sadriazam Paşa o sözleriyle bizim iddiâmızı tenvîre yardım ediyorlar. Demek ki Rıza Nur Bey, eğer kartı inkâr etmeye idi; ikrar edeydi.. tahliye olunacaktı. Bundan anlaşılıyor ki, esasen kart ehemmiyetsizdir; hiçbir şeydir. O halde zât-ı meselede, bilhassa kartta mucib-i töhmet bir şey yokmuş. Bu bir!

*

Sadriazam Paşa'nın ikinci vesikası da şu: "Yakılmış kâğıt külleri meselesi!" dir. Rıza Nur Bey tevkiften evvel bazı kâğıtlar yakmış ve küllerinin ortadan kaldırılmasını hizmetçisine emretmiş... Hasılı mesele-i ihrak, bir de emr, mücrimiyetini isbat ediyormuş!

İşte bu vesikaya, vesika-i katiyyeye(!) dir ki Çin hakimleri bile gülerler. Doktor mebus, bilhassa muhalif bulunan bir mebus hemen herkesten, her taraftan türlü türlü haberler, mek-

tublar, vesaik alır... Bu gayet tabiidir. Bir de aynı zamanda hususât-ı âileye müteallik mevad, muhabbet mektupları, aşk, alaka itirafnameleri de her ferde hemen her gün gelen şeylerdendir. Binaen-aleyh bu gibi husûsî evrâkın evvel emirde kâğıt sepetine, daha sonra ocağa atılan kâğıtların meydandan kaldırılmasını emretmek de o derece sade bir harekettir. Şimdi bunlardan, bu hallerden temadî-i mevkufiyeti icab ettiren ne gibi bir şey çıkarılmış. Bu iki!

Bir şahıs herhangi bir cürmden dolayı gerek siyasî gerekse âdî bir töhmetle tevkif edilince der-akab muhakemesi icrâ edilmek lazım gelmez mi! Halbuki Rıza Nur Bey üç aya karib bir müddet taht-ı mahbusiyyette kaldı! Heyet-i tahkikiyyelerde süründürüldü. Demek ki, ân-ı tevkifinde vesaik-i ithamiyye yoktu. Onun içindir ki mesele ta'vîk edildi.. Temadî eyledi... Bu üç!

Daha sonra Sadriazam Paşa, Rıza Nur Bey'in tevkifini Otuz bir Mart hadise-i müessifesinin hatırlarda kalan ikazıyla, kıyâm-ı mesrûdun heyet-i icraiyyemizde husûle getirdiği ihtiyatkârlığa atfediyor. O halde bundan sonra her şübhe büyük bir maznuniyeti, her maznuniyet azim bir mevkufiyeti, medid ıztırabâtı tevlid edecek, öyle mi? Bu sözlerde hikmet aramak haylice boş yere vakit kaybetmek demektir. Onun içindir ki burasını da geçiyoruz. Fakat ricâ ederiz. Hakku'l-insaf derpiş buyurulsun, Otuz bir Mart bahanesiyle her zavallının, bilhassa her muhalifin böyle beliyyelere, mesaibe dúcâr olması muhtemel değil mi. Bu silahladır, bu silâh-ı gayr-i kânûnî iledir ki bir hükûmet her ferdin, her ferd-i Osmânînin hukûk-i hürriyesini, hukûk-i insaniyyesini gasbedebilir. Ederek ise her hükûmet böylece "terörizm" tatbikatına, icraât-ı şiddet-engîzini bîmühâbâ tamîme kadir olabilir.

*

Yukarıdan beri saydığımız, döktüğümüz delâildir, vesâik-i kat'iyedir ki Sadriazam Paşa'nın ne rütbe yanıldığını, yanılarak ise Meclis-i Âlî-i millîmizdeki mütalaât-ı gayr-i vâridesiyle meseleyi teşrîh edemediğini tayin ediyor; bu meselede bizim

kanaatimiz, kanaat-i kâmilemiz var ki -bedaheten görüldüğü gibi- hükûmet bu hususta pek çirkin bir cüretkârlıkta, bir cüret-i meşrutiyet-şikenânede bulunmuştur. Esasen bu hallerdir, bu icraât-ı müessifedir ki, Darûş-Şûrâ-yı Âlî'mizde tamamen izah olundu. Meydana çıkarıldı.

Rıza Nur Bey'in esnâ-yı mevkûfiyetinde ikamet ettiği oda meselesi de câlib-i dikkattir. Hattâ câlib-i merhamettir. Bu hususta Sadriazam Paşa'nın teminâtına rağmen Rıza Nur Bey'in macerâ-yı mevkûfiyyetini îzâh edeceği de, gördüğü, maruz kaldığı fikret-sûz-ı ıztırabâtı tasvîr eyleyeceği de muhtemeldir!

Bizim en ziyade enzâr-ı dikkatimizi celb eden şey ise, Rıza Nur Bey'in mecliste bilhassa, beyanname okunurken İstanbul'da bulunduğu halde isbât-ı vücud etmemesidir. Bunu rüfesi hayretle, derin bir taaccüble telakki eylediler.

Bir de Hakkı Paşa, kâffe-i mesuliyeti Divân-ı Harb üzerine atarak "biz müdahale etmedik. Edemezdik" buyurdular. Biz bunun da gayr-i varid olduğunu dermeyeran etmekle yanlış hareket etmemiş olduğumuza bir itikad-ı kâmil ile zahibiz. Zîrâ Emniyet-i Umumiyyece Rıza Nur Bey'in tevkif edileceği ihbar olunduğu zaman mesrudât-ı sâlifemizle isbat ettiğimiz gibi pek hiç, pek boş olan o delâilî tedkik etmeden emr-i tevkife ruhsat vermesi heyet-i icraiyyenin müdahalesini isbat etmez mi?..

*

Biz mebus-ı muhterem Rıza Nur Beyefendi'yi tahliye olduğu zaman görmüştük. Eski taravet-i vechiyyesi tehacüm-i âlâm ile solmuş, bir reng-i isfırrar eski penbeliğin, âsâr-ı şebâbın üzerinde hiss olunur tahribat yapmıştı.

Şimdi düşündükçe, bir yeşil yaprağın vuslatıyla gözleri yavaşan, Rıza Nur Bey gözümüzün önünde semâ-yı meâliyât-i medeniyyete doğru suûd ediyor. Bu mücahid-i muhterem, meydân-ı insaniyyetin şahâne bir kahramanıdır.

Onun içindir ki Meclis-i millîmizde Rıza Nur Bey'i çok sevdiğini iftiharla ilan eyleyen Hakkı Paşa, mebus-ı müşarûn-iley-

hin mecliste bulunmadığını zikrederken gülmüştü. O handedir; o ibtisâm-ı hazindir ki vicdan azablarının elim ve fecî bir giryesi, merareti olduğuna rânâ delâlet eyledi.

Bununla beraber bugünün şerefi, şân-ı mücahedesidir ki o mebusa, o muhterem zâta aiddir. Biz Rıza Nur Bey'den bir şey temennî ederiz. O da ye'se, fütûra düşmemeleridir. Zîrâ; tarihtir, o ma'kes-i vukuât-ı âlemdir ki bu türlü kahramanlara, vatanperestlere büyük parlak sahifeler, şa'şaalı, mutantan neşayid-i zafer tahsis ediyor.. Zabt eyliyor.

Sadriazam Paşa ile muhalifinin sözleri birbirini tutmuyor; birçok tezadlar, mübhem, karanlık noktalar var. Buralarını mebus-ı muhteremin tenvir eyleyeceğini kaviyen zannediyoruz.

İşte biz tenkidâtımızla meseleyi, "Rıza Nur Bey meselesini" kabil olduğu kadar sarahaten gösterdik. Öteden beri her işin, her şeyin olduğu gibi; hakikatiyle tecellî eylemesini dilediğimiz içindir ki bu husustaki düşüncelerimizi bî-mühâbâ ortaya sürdük... Vazifemizi yerine getirmektedir ki müftehiriz; âdetâ bahtiyâriz.

8 Kânûn-ı evvel Sabah'ta:

Rıza Nur Bey İçin

"Sadriazam Paşa'nın Meclis-i Mebusan'da vuku bulan beyanâtı esnâsında Dersim Mebusu Lutfi Fikri Bey, Mebus Rıza Nur Bey hakkında istizâhı hâvî bir takrir vereceğini beyan etmişti.

Evvelki gün Ahalî Fırkası Reîsi ve Gümülcine Mebusu İsmail Hakkı Bey'le on beş refîkinin imzâlarını hâvî olduğu halde mezkûr takrir Dersim Mebusu tarafından makam-ı riyasete takdim olunmuştur.

Takrîri imzâ eden mebusın Rıza Nur Bey gibi bir mebusun tevkifi için ortada ne mevcut bulunduğunu ve Cemiyet-i Hafîyye'ye mensubiyetleri iddiâ olunarak tevkif olunan eşhâsa ezâ ve cefâ edildiği söylendiğinden efkâr-ı umumiyyeyi ve bu husustaki

sûizanları tenvir etmek üzere mûmâ-ileyh hakkında tahkîkât icrâsını taleb etmektedirler."

Suret-i takrir:

Mecdî Efendi - On altı mebus tarafından verilmiş bu takrir var.

Dersim Mebusu Lütî Fikri, Gümülcne Mebusu İsmail, Siroz Mebusu Dalçef, Selanik Mebusu Vlahof, Kozan Mebusu Ham-parşum, Zor Mebusu Hızır Lütî, Kerk Mebusu Tevfik, Kerbelâ Mebusu Mehdi, Şam Mebusu Şefik el-Müeyyed, Musul Mebusu Davud Yusufani, Musul Mebusu Muhammed Ali Fazıl, Hama Mebusu Abdülhamid Zehrâvî, Karahisar-ı Şarkî Mebusu Ömer Fevzî, Suriye Mebusu Rüşdü, Kudüs-i Şerîf Mebusu Saîd, Kare-si Mebusu Vasfî imzâlarıyla.

Meclis-i Mebusan Riyasetine

Birkaç ay mukaddem, memleketimizde ihlâl-ı âsâyiş ve şekl-i hükûmeti tağyir maksadiyle teessüs ettiği iddiâ olunan Cemiyet-i Hafîyye'ye dahil olduğu iddiâsıyla maznunen taht-ı tevkife alınan ve üç ayı mütecaviz bir tevkiften sonra tahliye edilen arkadaşlarımızdan Sinob Mebusu Rıza Nur Bey'in hîn-i tevkifinde kanunen tevkifini icab ettirecek ne gibi esbab ve delâilin mevcut olduğunun meclisimizce bilinmesi, gerek meclisin kadr ü haysiyeti ve gerek âtiyen her birimizin mütefâviten muhafaza-ı selameti nokta-i nazarından pek mühim olduğu gibi aynı suretle itham olunarak taht-ı tevkife alınan diğer bazı kim-selerin de -kendilerine hakikati söyletmek için- işkence edildiği, darb yahud dolab gibi suret-i mahsusada yapılmış olan birtakım dik yerlere hapsolunduğu yahud hapishane lisânında domuz to-pu denilen bir vaziyet-i mahsusada bağlandığı haberi ve Avrupa'da gazete sütunlarına kadar geçmiş hattâ Meclis-i Mebusan kürsüsünde bazı arkadaşlarımız tarafından beyan ve iddiâ olunmuştur. Böyle meşrutiyet-i idareyi kökünden sarsacak ve meşrutiyetin ilân-ı iflâsı demek olacak bir muamele hakikaten vaki olmuş ise icâb-ı kanunîsinin icrâsına tevessül etmek ve olmamış

ise yâr ü ağyâr nazarında hükûmet-i meşrutamızı böyle bir lekeden tathir etmek elzem ve lâbüd olduğundan, gerek Rıza Nur Bey'in sebeb-i tevkifi ve gerek icrâ edildiği mervî olan işkenceler hakkında meclisimizce bir (anket parlamenter) icrâsı husûsunun taht-ı karâra alınmasını ve keyfiyetin tayîn-i esamî suretiyle reye konulmasını teklif eyleriz.

Reis - Bu takrîri nazar-ı dikkate alıyor musunuz? (Hay hay) Bunu ruznâmeye idhal ile gayet soğukkanlılıkla müzakere edelim. Pazartesi ruznâmesi zaten doludur. Çarşamba ruznâmesine, eğer o gün olmazsa cumartesi. Fakat bundan geri kalmayın. Taalluku olan nazırlar da burada bulunsunlar efendim, bu takrîri cumartesi günü vükelâ huzûrunda müzakere edeceğiz.

Rıza Nur Bey (Sinob) - Bendeniz bu babda müdahale edemem. Heyet-i celile nasıl kabul ederse öyle olsun.

13 Kânûn-ı evvel İkdam'da:

Kabinenin Mevkii ve Rıza Nur Bey Meselesi

"Kabinenin mevkiine dair bir menba-ı mevsuktan aldığımız ma'lûmâta istinaden diyebiliriz ki, ekseriyet fırkası erkânından bazıları istizah tarikiyle tenkid etmek tasavvurundan vaz geçmiş tir. Fırkanın böyle bir karar ittihaz etmesine başlıca sebeb ictimâ-ı mezkûrda gerek kabine ve gerek kendi namlarına hazır bulunan nüzzardan birkaç zâtın kabinenin mesleği hakkında kanaat-bahş izahat vermiş olmalarıdır.

Kabinenin mevkiine en ziyade taalluk eden mesele Rıza Nur Bey meselesi olduğu malumdur... ilâh."

14 Kânun-ı evvel "Genç Türk" Gazetesi'nin başmakalesi:

Rıza Nur Bey Meselesi ve Kabine

"Cumartesi günü Meclis-i Mebusan'da icrâ-yı müzakerat olunurken ikinci celsenin nihayetinde on altı mebus tarafından imzâ edilip ruznâmeye idhâline karar verilen bir takrir var idi

ki, ehemmiyeti hasebiyle buna dair beyân-ı mütalaat etmekten kendimizi alamadık...

Takrir; muhalif mebuslardan bazıları tarafından imzâ olunmuş ve mündericâtında hakikaten calib-i dikkat nukat-ı mühimme bulunduğundan ekseriyet fırkası tarafından reddedilememiştir.

Takirde deniyor ki: [Birkaç ay mukaddem memleketimizde ihlâl-i âsâyiş ve şekl-i hükûmeti tağyir maksadiyle teessüs ettiği iddiâ olunan...] Burada bir zan, bir tereddüd var, takriri imzâlayan mebusân-ı kiram [ihlâl-i âsâyiş ve şekl-i hükûmeti tağyir maksadiyle teessüs eden Cemiyet-i Hafıyye] demiyor, di-yemiyor... [teessüs ettiği iddiâ olunan] kaydıyla o cemiyetin teessüsünde bu gibi makasid bulunup bulunmadığında iştibah gösteriyor.

Bu fıkradan sonra takrîrin asıl rûhu olan Rıza Nur Bey'in tevkifi meselesi mevzû bahs oluyor. Ve deniyor ki: [Rıza Nur Bey'in hîn-i tevkifinde kanunen tevkifini icab ettirecek ne gibi esbab ve delailin mevcut olduğunun meclisimizce bilinmesi, gerek meclisin kadr ü haysiyeti ve gerek âtiyen her birimizin mütefaviten muhafaza-i selameti nokta-i nazarından pek mühim olduğu gibi...]

Takriri imzâ eden mebusân-ı muhtereme Rıza Nur Bey'in hîn-i tevkifinde mevcut olan esbab ve delâili anlamak, bilmek istiyorlar ki, bunun ne derecede lüzum ve ehemmiyeti olduğunu yazıyorlar... Şimdi bir şahsın taht-ı tevkif veya isticvâba alınması için o şahsın maznuniyet ve mevkûfiyetini mücib olacak esbâb-ı sübutiyyenin vücûdu şarttır, bu esbâbın fıkdanı hâlinde değil bir mebus, hatta âdî bir çöpçü bile taht-ı tevkife alnamaz ve bunu bizim me'mûrîn-i hükûmet pek rânâ bilirler.

Rıza Nur Bey, Cemiyet-i Hafıyye'ye mensubiyet iddiâsıyla taht-ı tevkife alındığı zaman, bazı cerâid yek-âvâz olarak, mebus-ı muhteremin hiyanetinden ve denâetinden bahsettiler; tevkifi mucib delâilin gayet kavî olduğunu, birkaç aydan beri zabı-

ta tarafından tedkikat ve tarassudât-ı mû-şikefane(!?) icrâ olunduğunu ve cemiyetin Beyoğlu şu'be-i mevhûmesini Rıza Nur Bey'in idare ettiğini yazdılar; fakat Divân-ı Harb-i Örfî uzun uzadıya icrâ ettiği isticvabat ve tahkikatta bu isnadâtın müfteriyât-ı leîmaneden ibaret olduğunu meydana çıkararak mebus-ı müşarûn-ileyhin hürriyetini iade etti ve bunun üzerine o cerâid-i leîmenin püskürdüğü müfteriyat -tahliyeden sonra- o gazetelere rücû etti, sıfatları oldu...

Efkâr-ı umumiyye ile bütün mebusân-ı millet kanidir ki: Rıza Nur Bey hiçbir sebep-i kanunî yoğiken fuzulî yere haps ve tevkîf edilmiştir; tevkîfinde delâil-i kâfiye aranmadığı gibi; bir müstantıkın, -yahud idare-i örfiyyenin- tevkîf müzekkeresi dahi yoktur. Bu böyle olduğu halde mebusân-ı kirâmın bunu bir istîzâh sûretinde yapmayıp da (anket parlamenter) suretinde yapmaları garibdir. Zaten Rıza Nur Bey'in haps ve tevkîfi emrini verenler hakkında mebusânımızın hâlâ itimad taşımaları şâyân-ı hayrettir. Bu bir meseledir ki: Bunda mahvolan, tahkîr edilen bir şahıs, Rıza Nur Bey'in şahsı değil, onun haiz olduğu elli bin kişinin vekâletidir.

Ekseriyet fırkası âzâsı, kendi arkadaşlarının tevkîfini müteâkib mecliste şakk-ı şefeh etmedikleri gibi, tahliyesinden sonra da delâil ve esbâbı araştırmamak husûsunda tekâsül gösterdiler; acabâ Rıza Nur Bey'in sâir mebuslardan bir farkı mı vardı? Yoksa ekseriyet fırkasından başka bir fırkaya tâbi olmak, muhalefet fikrini beslemek bir cürm-i azim midir?

Rıza Nur Bey tevkîf olunduğu zaman birçok dûr-endişân-ı ümmet gibi biz de demiş idik ki: [Bu bir baykûşî nazîresidir]. Bu sözümüzün sıhhati mebus-ı muhteremin tahliyesiyle meydana çıktı. Kirletmek istenilen bir cephe yine nûr-ı ismeti ortaya saçarak, yine fûrûzan yine tâbân bir halde iade-i mevki etti...

Sadriâzam Paşa'nın [bir mebusun taht-ı muhâkemeye alınması kabildir] sûretinde mebusân hakkındaki nizamnameyi başka suretle te'vîl etmesi pek garîb, pek safsata-âlûd bir te'vildir. Biz öyle biliyoruz ve birçokları da itiraf ediyorlar ki, bir

mebusun tevkîf edilebilmesi için Şûrâ-yı Millet âzâsının sülûsân-ı ekseriyet ârâsı ittifak ederse tevkîf olunabilir, hattâ bir mebusun tevkîfi için bu karar şarttır; idare bile hükümsüz kalır...

Takrîrin ikinci kısmı, yine Cemiyet-i Hafîyye'ye intisab töhmetiyle hapsolunan bazı kimselere işkence ve darb icrâ olunduğu, domuz topu tabir edilen sûret-i işkencenin tatbik edildiği iddiâsının tahkîki içindir.

Biz tahkîkât-ı mukteziye icrâsına kadar, sükût etmeyi eslem-i tarîk olarak görüyoruz. Fakat Demokrat Mustafa'nın yaralı, bereli resmiyle, madrubiyetine dair olan tabib raporu aid olan mahallere takdim olunduğundan icrâ edilecek tahkîkatın mükemmeliyetine, hem Demokrat Mustafa'nın keyfiyet-i darbı, hem de diğer rivayet olunan madrûbînin ahvâlî yardım edecek tir.

Meclise verilen takrîrin ehemmiyeti derkârdır; bu takrîri imzâ eden hak-gû, doğru özlü mebuslarımızın hizmeti, teşebbüsü de şâyân-ı takdîsdir. Çünkü bir memlekette hürriyeti, meşruiyeti payidar etmek adaletin temâmî-i tatbikiyle kaimdir...

"Hem yakarsın berk-ı şemşîr-i sitemle âlemi,
Hem de dersin ki: Ser-i kûyumda feryad olmasın."

17 Kânûn-ı evvel İkdam'da:

Kabine'nin Mevkii ve
Ekseriyet Fırkasının Dünkü İctimâi

"Ekseriyet fırkasının dünkü ictimâi, kabinenin tayin mevkii nokta-i nazarından son derece haiz-i ehemmiyet bulmuştur. Sadriazam Paşa hazretleri, Rıza Nur Bey'in tevkîfi meselesine dair muhalifin tarafından vuku' bulan ve Meclis-i Mebusan'ın bir heyet-i muhsûsası marifetiyle tahkîkat icrâsını mutazamın bulunan teklif fırkaca tasvîb edildiği takdirde istifâ eyleyeceğini suret-i husûsiyyede beyan etmiş olmakla, mezkûr ictimâda evvel emirde bu mesele nazar-ı dikkate alınmıştır. Fır-

ka, bir hayli müzakerât ve münakaşattan sonra muhalifinin taleb-i vakiini redde ekseriyetle karar vermiş, binaenaleyh bir buhrân-ı vükelâ zuhûru ihtimâli şimdilik ber-taraf olmuştur."

17 Kânûn-ı evvel 326 Jön Türk'ten:

Sadırazam Paşa'nın Konağında İctimâ-ı Vükelâ ve
Rıza Nur Bey Meselesi Hakkında Anket

"Dün, bade'z-zuhr Meclis-i Mebusan Reîsi Ahmed Rıza Bey, Hakkı Paşa ile uzun uzadıya müzakeratta bulunmuştur. Bâbîâlî koridorlarında deveran eden rivayâta göre müzakere, Rıza Nur Bey'in tevkîfi meselesine dair tahkîkât icrâsı hakkındaki takrîr üzerine cereyan etmiştir. Hakkı Paşa meclisin bu mesele üzerine tekrar münakaşa kabul etmesine isti'fâ tehdîdi ile muhalefette bulunuyormuş."

711 numaralı Takvîm-i Vekayî'den:

ANKET PARLAMENTER ÜZERİNE MÜZÂKERÂT

Reis - Şimdi (anket parlamenter) yapılması için birkaç mebus tarafından verilmiş bir takrîr vardır. Onu müzakere edeceğiz. Evvelâ takrîr sahiblerine söz vereceğim. (Kâtiblere hitaben) Lütî Fikrî Bey'in takrîrini okuyalım.

Nâlî Efendi (Manastır) - Takrîr evvelce okunmuştu. Bir daha okunursa tekrar Takvîm-i Vekayî'e geçmesi lâzım gelir. (Tekrar okunmasına hâcet yok sadâları).

Lütî Fikrî Bey (Dersim) - Efendiler, bendeniz arzu ederim ki, takrîrle müzakere ve münakaşasını talep ettiğimiz mevzû hakkında evvel emirde ekseriyet fırkasına mensup zevat söz söylesin. Çünkü işittiğimize nazaran ekseriyyet fırkası takrîrimizin kabul edilmemesine karar vermiş olduğundan, bendenizin takrîrimi tevsî yolunda söyleyeceğim sözün bir işe yaramayacağı bedihîdir! Kendileri ne için takrîrimi kabul etmeyeceklerini burada söyleselerdi tabiidir ki, bendeniz o noktalara

cevab verirdim, bu sûretle mübahese daha muttarid bir sûrette cereyan ederdi, az vakit sarf olunurdu. Ne ise? Mademki makam-ı riyasetten en evvel söz takrirde imzam bulunmak itibarıyla bana verildi. Ekseriyet fırkasından husûsî olarak görüştüğüm zevâtın mütalaalarına nazaran mûcib-i itiraz olduğunu tahmin ettiğim noktalar hakkında mütalaâtımı serd edeceğim.

Efendiler! Bu mesele hakkındaki münakaşa başlıca üç nokta etrâfında olmak lâzım gelir. Biri Meclis-i Mebusân'ın ale'l-ittlak (anket parlamenter) yani bir meselenin tahkîkî için bir komisyon teşkiline hakkı var mıdır yok mudur? İkincisi: Böyle bir hakkı ale'l-ittlak kabul olunduğu halde çarşamba günkü müzakerede serdedilen itirazlar vârid midir? Yani İdare-i Örfiyye'ye müteallik işler hakkında da bu anket parlamenter hakkı mevcut mudur, değil midir? Üçüncü nokta ise meselenin kendisidir. Esasen bu mesele (anket parlamenter) i icab edecek bir iş midir? Değil midir? İşte bu muhtasaran serdettiğim üç nokta hakkındaki mütalaâtımı sırasıyla arzedeceğim.

Birinci nokta hakkında işittiğim birkaç söz, bu babda bendenizi kısa söylemeye sevk ediyor. İşittiğimize nazaran bu noktadan meclisimizde bir ihtilaf yok imiş. Meclisin ale'l-ittlak tahkik komisyonu tayin etmeye hakkı kabul olunuyormuş, (merkezdeki sıralara bakarak) eğer istibâhınız varsa îzâh edeyim. Yani meclisin tahkik komisyonları tayin etmeye hakkı var mıdır? Yok mudur? Anlatayım. İçimizde bir kişi olsun aksi mütalâada olan var mıdır? Ve bu babda hükûmetin nokta-i nazarı nedir? Sözü uzatmak istemiyorum. Bu babda mu'teriz varsa fikrini söylesin, icâb ederse îzâh edeyim. Bendeniz her halde diyorum ki, bu (anket parlamenter) hakkı meclisimizden alınamaz. Bir meselenin tahkiki için heyet tayini hakkının Meclis-i Mebusan'dan ref olunması Kanûn-ı Esâsî ile Meclis-i Mebusân'a bahş olunan hakk-ı murakabeyi sıfıra ircâ etmek demektir. Hakk-ı murakabe başlıca üç suretle icrâ olunabilir. Bunların yalnız biri bizim Kanûn-ı Esâsî'mizde sarîh olarak gösterilmiştir. O da malûm-ı âliniz istizâhtır, diğer ikisi yani sual ve tahkik komisyonu meseleleri hakkında bizim Kanûn-ı Esâsî'mizde sarahat görmeyecek-

siniz. Halbuki hakk-ı murakabenin demin arzettiğim gibi başka türlü icrâsı müstehîl olduğundan Kanûn-ı Esâsî'mizde bu babda sarahat olmamasına rağmen teamülen gerek sual, gerek tahkik komisyonu usûlünü meclisimize sokmuşuzdur. Bu meseleyi daha ziyade tevsî etmiyorum. Yalnız eğer ekseriyet fırkasına mensub rûfeka-yı kiram veyahud hükûmet tarafından bu babda itiraz edilecek olursa o itirâza cevap vermek hakkımı hıfz ediyorum. Yalnız kendilerine de dostane söylerim ki, kendilerine karşı yine kendi sözleriyle delillerim vardır! Ayıb olur, boş bulunmasınlar söylemesinler! Gerek Sadriâzam Paşa'nın ve gerek Halil Beyefendi'nin, gerek sair vükelânın bu babda sözlerini Takvîm-i Vekayi'den çıkardım bunun için. İtiraz etmesinler!

Halil Bey (Menteşe) - Kendi sözlerini unutmazlar.

Lütfi Fikri Bey (devamla) - Görüyorsunuz ki (franşman) gi-
diyorum! Şimdi ikinci noktaya geçiyorum: Ale'l-ıtlak kabul olu-
nan anket parlamenter hakkı, idare-i örfiyyenin mevcudiyeti se-
bebiyle acabâ dūcâr-ı sekte olmak lâzım gelir mi? Malûm-ı
âliniz, evvelki gün yani çarşamba günü istizâh hakkında böyle
bir mesele uyandı, idare-i örfiyyenin mevcudiyetinden dolayı bu
gibi şeyleri istizâh edemeyiz dendi. İşte bu mülâhaza sebebiyle
meseleden azıcık bahsetmek istiyor ve cevaben diyorum ki, bir
defa dediğiniz kabul olunsa bile yani Bağdad Mebusu İsmail
Hakkı Bey'in dediği gibi idare-i örfiyye kuvve-i adliyenin yerine
kâim olsa bile -ki bu doğru değil- yine idare-i örfiyyeye müteal-
lik husûsât için gerek istizâh gerek anket parlamenter yapma-
mız hakkı baki kalıyor.

Meselenin, o vakit de bir nebze bahsettiğim gibi, Divân-ı
Harb'ce rü'yet olunduğuna kadar geçireceği safahat hakkında
istizâh binaenaleyh anket parlamenter hakkının kalması lâ-
büddür; çünkü bu şeyler Divân-ı Harb'in hakk-ı kazâsına aid
husûsât değildir, Divân-ı Harb'e aid bir mesele değildir, kuvve-i
icraiyye vazifesini îfâ eden hükûmet-i akseriyyeye aid işlerdir
diyorum. Buna misal olarak o gün (Roşet) meselesinden bahset-
tim, bu mesele tamamen bizim meselenin aynıdır. O mesele

hakkında şimdi de bir diğer nokta-i nazardan da birkaç söz söyleyeceğim. (Roşet) meselesinde anket parlamanter icrâ olundu. Zannederim bu; bugünlerde bitmiştir. (Roşet) hakkında anket parlamanter bakınız neden oluyor. (Roşet) mahkûm olmuş bir mahkeme huzûrunda iki seneye mahkûm olmuş bir bankerdir. Gûyâ bunun dolandırıcılığa delâlet eder bazı muamelâtı mevcut imiş. Polis Nezareti buna vâkıf olmuş fakat hakkında bir şikâyet, bir ihbar vâki olmadığından ve diğer taraftan böyle bir adamın ortalıkta dolandırıcılıkta bulunmasını muvafık görmediğinden hükûmet gûyâ birtakım şikâyetçiler bulmuş ve böylece bu meseleyi adliyeye düşürmüş! Dikkat buyurunuz ki, bu adam mahkûm olmuştur. Sizin ictihâdınıza nazaran, ne ehemmiyeti vardır iş teferruatta kalıyor. Mademki mahkûm olmuştur. Polis Nazırı fazla gayret göstermiş şikâyetçi aramış veyahud aramamış bunların ehemmiyeti olamaz demenizi tabîî buluyorum. Fakat orada buna büyük ehemmiyet atfetmişler ve bu mesele hakkında anket parlamantere karar vermişler ve bu gibi şeylerde teamülen görüldüğü vechile muhaliflerin en büyüklerinden olan (Jores) bu (anket parlamanter) için tayin olunan komisyona ri-yaset etmiş.

İşte, bizde de mesele aynı suretle vaki oluyor. Yalnız burada mevzû bahs olan şahıs Fransa'da olduğu gibi mahkûm olmamıştır, beraet etmiştir! Şu hâle nazaran Rıza Nur Bey'in sûret-i tevkîfi hakkında değersiz ihbarlara ehemmiyet verilmiş itirâzâtı Fransa'daki (Roşet) meselesinden ziyade vârid olmak lazım gelir! Çünkü deminden arzettiğim gibi Rıza Nur Bey beraet etmiştir. Binaenaleyh şu misaller zannederim işi lüzûmu kadar tavzîh ediyor. Rûfeka-yı kirâmın bazılarınca hâlâ idare-i örfiyyeye aid işlerde hakk-ı murakabenin mevcudiyeti hakkında tereddüd kalsa bile bu meselede bizim (anket parlamanter) hakkımız yine her türlü şüpheden varestede olmak icab eder. Çünkü mesele Divân-ı Harb'in karârına müteallik olmuyor. Mesele Divân-ı Harb'e sevk edilen Rıza Nur Bey'in sûret-i tevkîfine münhasır kalıyor. Bu nokta-i nazardan (anket parlamanter) hakkı pek sarîh ve meşrû olarak telâkki olunmak lâzım gelir.

Fakat bendeniz esasen iddiâ ediyorum ki Rıza Nur Bey'in tevkîfî meselesi ve suret-i umûmiyyede Cemiyet-i Hafîyye'nin tahkîkat meselesi aslında hiç Divân-ı Harb'e verilmemiş bir meseledir. Efendiler; meseleyi belki o kadar ehemmiyet verip de taharrî etmemiş, tedkîk etmemişsinizdir. Bendeniz bu işe merak ettim. Sûret-i mahsûsada tahkîk ettim. Divân-ı Harb'in bizde az çok takarrür etmiş bir teamülü vardır. Ahvâl-i âdliyyede biliriz. Müstantık ne yolda tevkîf karârı verir. İdare-i örfiyyeye gelince: Bakınız Divân-ı Harb'in bu babda teamülü ne idi? Bir adam İstanbul'dan Divân-ı Harb'e sevk olundu mu yahud haricden getirildi mi –ben Otuz bir Mart'tan sonraki ahvâli ber-tafsîl îzâh ediyorum– Divân-ı Harb reîsi o şahsa müteallik evrâkın zahrına" hapishanece tevkîf olunarak evrâkının iadesi" der idi, o evrak bir sûretle askerî hapishanesine yani hapishane-i örfiye gider. O adam hapishane-i örfide tevkîf olunur. Evrâkı da iadeten Divân-ı Harb riyasetine gönderilir ve tahkîkât ve sair muamele-i kanuniyyesi icrâ olunurdu, diğer cihetten Divân-ı Harb'in mahsus bir heyet-i tahkikiyyesi vardı.

Halbuki (Cemiyet-i Hafîyye) meselesinde bütün bu teamülün haricinde bir hareket vukuunu görüyoruz. Efendiler! (Cemiyet-i Hafîyye) meselesinde (anket parlamanter)'e –o günkü karârınıza rağmen vâki olacak maruzâtımdan müteessir olarak inşaallah karar verirsiniz– göreceksiniz ki bu mesele esasen gayet garîb sûrette başlamıştır. Cemiyet-i Hafîyye meselesini Emniyet-i Umumîyye'ye en evvel ihbar eden istihbarat memurları değildir. Bu babda hiçbir sıfat-ı resmiyyeyi haiz olmayan kimse-ler haber vermişlerdir. Tekrar arz ediyorum (anket parlamanter) komisyonunca bu tamamen tahakkuk edecek bir noktadır. Hattâ bu ihbar üzerine Emniyet-i Umûmiyye Müdiriyeti bu işe resmen memur olan kalemlerin yani istihbarat memurlarının nazar-ı dikkatlerini celbetmiş ve bunlar icab eden tahkîkatı yaptıktan sonra bunun kat'iyen asl ü esâsı yoktur, bir gazete getirmekten ibarettir, i'zam olunacak mesele değildir diye rapor vermişler. Fakat bu raporla Emniyet-i Umûmiyye Müdiriyeti kanaat etmemiş ve iş başka ellere tevdi edilerek bizim bildiği-

miz Cemiyet-i Hafîyye meselesi husûle getirilmiştir! Bu noktada eğer (anket parlamanter)'e müsaade buyurursanız tamamen tezahür edecektir! Hükûmet bu meselede fevka'l-ade bir heyet-i tahkikiyye ta'yinine lüzûm görmüştür! Demin de arzettim Divân-ı Harb'in kendisine mahsûs bir heyet-i tahkikiyyesi vardı. Halbuki bu babda fevka'l-ade bir heyet-i tahkikiyye tayin olunmuş. Bunların size isimlerini de söyleyeyim, biri vaktiyle polis müdürü şimdi İstanbul Polis Müdürü olan Kemal Bey, diğeri vaktiyle deniz merkez memûru iken şimdi Polis müfettişi olan Fahri Bey, üçüncüsü de müteferrika merkez memûru iken bu kere Kadıköy merkez memurluğuna tayin olunan Zekeriya Macid Bey'dir. Bu üç zat Emniyet-i Umûmiyye Müdiriyeti'nden Heyet-i Tahkikiyyeye dahil olmak üzere tayin olunur. İki kişi de Divân-ı Harb'in heyet-i tahkikiyyesinden alınır. Bunların biri Harbiye ketebesinden İrfan Bey, diğeri de Divân-ı Harb'in müteferrika muamelâtına memur olan Gözlüklü Celal Bey. Görüyorsunuz Cemiyet-i Hafîyye işine bakan heyet-i tahkikiyye fevka'l-ade olarak teessüs eden bir heyet-i tahkikiyyedir! Şu sûret zannederim ki ne idare-i örfiyye kararnamesinde ve ne de idare-i örfiyye kararnamesi haricinde mevcut olan kanunlarımızda vardır.

Fakat efendiler; usulsüzlük, münasebetsizlik bundan ibaret kalmıyor. Bu (Heyet-i tahkikiyye-i muhtelita) yine hiç olmazsa resmî bir heyetti. Bunun yanında maatteessüf daha çalışkan, daha işi yapan gayr-i resmî bir heyet daha teşekkül ediyor. Bütün işleri gören ve tahkik ettiren, bütün tevkîfleri icrâ ettiren bu heyettir. Bu heyeti de teşkîl edenlerin hepsinin isimleri ben-denizce mazbuttur. Fakat şahsiyâta girişmemek için bunları söylemekten sarf-ı nazar ediyorum. Bunlardan bahsetmeyeceğim, yalnız bunların birisi bu babda pek büyük bir rol oynadığından onun ismini müsaadenizle söyleyeceğim. Bu zat, ahz-ı asker reisi Erkân-ı Harb Miralaylarından İsmail Hakkı Bey'dir. İşte bu zâtın riyaseti etrâfında toplanan zevat Cemiyet-i Hafîyye tahkikâtının gayr-i resmî ve fakat en faal âzâsı olmak üzere bu işi deruhde etmişlerdir. Şu suretle efendiler görüyorsunuz

ya, iş aslında iki kat gayr-i meşruiyetle başlıyor!

Hattâ efendiler, bu dediğim o kadar mevsuktur ki, benmeniz Ağustos'un sonlarına doğru idi, Rıza Nur Bey'in tevkifi Temmuz'dadır, kendisiyle kimseyi görüştürmüyorlardı. Hattâ bilmem İsmail Hakkı Paşa hazretleri görüşebildi mi? Bendeniz de birkaç defa teşebbüs ettim, muvafak olamadım. Yalnız Ağustos'un sonlarında idi. Yolda birisine rast geldim. Bendenize dedi ki, Rıza Nur Bey'le görüştürüyorlar. O vakit benmeniz de sizin gibi düşündüm. Bu Divân-ı Harb'e aid bir meseledir dedim, kalktım Divân-ı Harb dairesine müracaat ettim. Kenan Paşa ile o vakit ilk defa teşerrüf ettim. Bu münasebetle söylerim ki, bu zat bana pek muhterem bir zat olarak göründü. Bu zâta sebep-i müracaatımı söyledim. Bana dedi ki: Bu babda size bir gûnâ teshîlât irae edemeyeceğim. Çünkü Cemiyet-i Hafîyye tahkîkâtından biz resmen haberdar değiliz. Bu tahkîkât bizim maiyyetimizde icrâ edilmiyor. Bizde olmayan bir iş için, maznûnu görüp görmemeye tabîî emir vermeye selâhiyetim yoktur. Tabîîdir ki şimdi yalan söylüyorsam Kenan Paşa hazretleri yarın beni tekzîbde kusur etmez! Bu söz üzerine Harbiye Nazırı paşa hazretlerine gittim söyledim. Onlar da müsaade etmediler, görüşemedik.

Bu böyle olduğu gibi efendiler, Divân-ı Harb'in o arz ettiğim gayr-i meşrû heyet-i tahkikiyyenin muamelâtına ne kadar bîgâne kaldığının en büyük delâili de bilâhare o heyet-i tahkikiyye tarafından Divân-ı Harb'e sevkolunan maznunların esnâ-yı muhakemesinde tezahür etmiştir. Çok defalar orada yani Divân-ı Harb'de maznunlar haklarındaki işkencelerden, zulm ü i'tisافتan bahsettikleri zaman Divân-ı Harb heyeti bu babda şâyân-ı takdîr bir eser-i insaf göstererek müteessir olmuşlar, başlarını öne eğmişler. Bir çok defa reis, bize ondan bahsetmeyin, o heyet-i tahkikiyye bize aid değildi demeye mecbur olmuştur! Gayet mühim olan bu noktanın da kezalik biliyorum ki eğer meclisinizce anket parlamanter icrâsına karar verilirse tamamen tezahür edeceğine emniyetim ber-kemaldir.

Yine efendiler, bu heyet-i tahkikiyyenin ne kadar Divân-ı Harb'in haricinde büsbütün bir sûret-i istisnaiyyede ifâ-yı vazîfe etmiş olduğunun en büyük delillerinden biri de, belki gazetelerde okumuşsunuzdur, Cemiyet-i Hafiyye işinde en ziyade medhaldar olduğu iddiâ olunan Hafız Sami'yi postahaneden paketler alır iken tarassud eden ve tevkîf ettiren ne kanun dairesinden ve hattâ ne idare-i örfiyye kararnamesi ahkâmınca bu gibi meseleler ile muvazzaf olması lâzım gelen bir kimse değildi! Bu iş hiç kendisine taalluk etmeyen bu adam tarafından yapılmıştır! O zâtın da ismi bende mahfuz ise de şahsiyâta girmemek için onu da söylemek istemiyorum.

Bütün bu muamelât efendiler, gösterir ki, Cemiyet-i Hafiyye tahkikatından Divân-ı Harb haberdar olmamıştır. Bu mesele Divân-ı Harb'e ancak heyet-i tahkikiyyenin fezleke-i umumiyyesiyle gitmiştir. Hattâ mühim ve şâyân-ı dikkat bir nokta söyleyeyim. O fezleke-i umûmiyyeyi Divân-ı Harb'den heyet-i tahkikiyyeye alınan İrfan Bey -ki namuslu bir adam olduğu söyleniyor- bu mazbatayı katiyen mühürlememiş ve mühürlemekten istinkâf etmiştir! Bugün o fezleke-i umûmiyyeye bakacak olursanız göreceksiniz ki, orada İrfan Bey'in imzâ veya mührü yoktur! Halbuki keyfiyet asıl Divân-ı Harb'e müteallik olduğu cihetle asıl onun imzâsı bulunmalıydı!

Bu tafsilâtı lüzûmu kadar tevsî ettim ve tamamen fikrimi arzettim. İdare-i örfiyye münasebetiyle (anket parlamanter) için zerre kadar şüphemiz varsa mutlaka zail olmuştur. Çünkü bu Divân-ı Harb'in haricinde cereyan etmiş bir muameledir!

Şimdi sözlerimin ibtidâsında üçüncü nokta olarak tayin ettiğim bahse geliyorum. Takririmizde mevzû bahs olan meseleler, Meclis-i Mebusan'ca memlekette en büyük kuvvet olan ve kuvve-i icraiyye üzerine hakk-ı murakabesi olan Meclis-i Mebusan'ca bir anket parlamanteri icab ettirecek kadar mühim midir, değil midir? Efendiler! Yine bazı arkadaşlarımdan işittiğime nazaran hükûmet ve ekseriyet fırkasına mensub rûfeka-yı kıram diyeceklermiş ki, bu meseleler siyaset-i umumiyye mûna-

kaşasında mevzû bahs olmuş ve o vakit kabineye itimad beyan edilmiştir. Binaenaleyh şimdi bu mesele tekrar mevzû bahs edilemez!

Talat Bey (Ankara) - Kaziyye-i mahkeme teşkil etmiştir.

Lütfi Fikri Bey (devamla) - Buyurduğunuz bir meclis için değildir. Bir mahkeme içindir. Fakat esasen bendeniz diyorum ki, bu hiç böyle olmamıştır. Biz takrîrimizde iki nokta hakkında anket parlamanter istiyoruz, evvelâ Rıza Nur Bey'in esbâb-ı tevkifini öğrenmek istiyoruz, zavallı meclisin mebusları, ale'l-husus biz muhalif mebuslar diyoruz ki biz, ne gibi teminat ile eyyâm-ı tatiliyyede burada kalacağız, anlayalım bize teminat verin. Bundan ekseriyet fırkası emin olabilir. Fakat biz muhalifler o tehlikeye daha ziyade marûzuz ve zannederim ki Sadriazam Paşa hazretleri insaf ve kabul buyururlar ki bu babda en ziyade muhalif mebusları temin etmek lazım gelecek!...

Sadriazam Paşa - Vicdânınızdan eminseniz korkmayın.

Rıza Tevfik Bey (Edirne) - Avrupa'ya gidin.

Lütfi Fikri Bey (devamla) - Diğer taraftan efendiler, meclisin muhafaza-i haysiyeti itibariyle de bu nokta gayet mühimdir demiştim, bendeniz siyaset-i umumiyyeden bahsederken Rıza Nur Bey'in suret-i tevkifi hakkında birkaç söz söylemiştim, belki hatırlarsınız. Tahkikatta inkâr olunan ve hakikatte alınmış olan bu kart vardı ki, bendeniz bu kartı Rıza Nur Bey'in almış olduğunu söylemiştim. Sadriazam Paşa hazretleri bizim siyaset-i umumiyye hakkında söylediğimize cevap verirken bu noktaya cevap verdiler, fakat ne söylediler? Bendeniz, o vakitki sözleri hatırladığım gibi Takvîm-i Vekayi'e de baktım. Sadriazam Paşa o vakit söylediği sözlerle meclisin tenvîr-i efkârına hizmet etmiş olmadılar. Belki kendileri benim sözlerim üzerine tenevvür etmiş olduklarını beyan ettiler! Çünkü Sadriazam Paşa dedi ki, ben şimdi anlıyorum Rıza Nur Bey niçin tevkîf olunmuş? Bir kart gelmiş, o kartı inkâr etmiş. Tabîî nazar-ı dikkati celbetmiş. Hulâsası, kartın geldiği muhakkak imiş. Bu sûretle birçok mış-

larla beraber söylediği sözlerin hulâsası şu oluyor ki, eğer Rıza Nur Bey kartı inkâr etmemiş olsa imiş tevkîf olunmayacakmış(!) demek oluyor.

Bendeniz maksadımı kendilerine iyi anlatamamışım. Anket Parlamenter'e müsaade olunursa tahakkuk edecektir ki, Rıza Nur Bey kartı inkâr ettiğinden dolayı tevkîf olunmamıştır. Hatta Rıza Nur Bey o kartın geldiğini kabûl mü edecek yoksa inkâr mı edecek bu malûm olmadığı bir zamanda tevkîf olunmuştur! Vîcdânınıza müracaat ediyorum ve bir şey sual edeceğim. Rıza Nur Bey bir mebus, hem muhalif bir mebustur. Tabiidir ki hükûmetçe icra edilen tahkikat üzerine Rıza Nur Bey'e ait bir delilin zuhûrundan Sadriazam Paşa'nın haberdar olması lâzımgelirdi. Sadriazam Paşa böyle muhalif bir mebus hakkında tahkikat zamanında bir kartın zuhûr ettiğini haber aldıkları vakit ne yapacaktı?

Bendenizce, bu babda yapılacak muamele gayet sâde idi. Rıza Nur Bey'i bir vasıta ile nezd-i devletlerine davet etmek ve oraya geldikleri vakit kendilerine bu karttan bahsetmek olacaktı. Bilfarz kendisine diyecekti ki, sizin böyle Cemiyet-i Hafîyye gibi kepezeliklere tenezzül etmeyeceğiniz malûmdur. Fakat nasılsa pek teessüf ederim tahkikât zamanında böyle bir kart zuhûr etmiş, bu nedir? Tabîi o vakit Rıza Nur Bey böyle bir sual üzerine kartın ne olduğunu söylerdi ve benim de sizin de, az çok Şerif Paşa'ya bir selâm vermiş olanların da alması me'mûl bir karttan maada ortada bir kart olmadığını ve o kartı getiren adamı da bir defadan ziyade kabul etmediğini ilâve ederdi. Halbuki böyle mi yapıldı efendiler? Rıza Nur Bey bir takım delâil-i kat'iyye altında eziliyormuş gibi evi bir haydud tutarcasına onbeş-yirmi kişi ile muhasara edildi, getirildi. Geçenki münakaşalar zamanında tasvîr ettiğim odada yatırıldı. Ertesi gün süngüler ile heyet-i tahkikiyenin huzûruna çıkarıldı. Bu heyetin nasıl bir heyet-i tahkikiyye olduğunu da tabîi biliyor çünkü ben de biliyordum! Bu suretle bir muameleye uğrayan tevkif edilen ve bir heyet-i tahkikiyye huzûruna çıkarılan Rıza Nur Bey korkmadan bu kartı aldım diyebilir miydi efendiler? Vîcdânınıza

müracaat ederim, düşününüz. O söylemedi, siz olsa idiniz siz de söylemezsiniz, ben de söylemezdim ve bunu söyleyecek adamın mutlaka ahmak bir adam olması lazım gelirdi! Çünkü ortada bir kart yok, o itiraf üzerine pek memul ki Münir'in dediği mealdeki kartın o kart olduğunu kabul etmek ve o suretle Rıza Nur Bey hakkında muamele icrâ etmek cihetine teşebbüs olunacak ve şimdi Rıza Nur Bey'i karşımızda görmeyecektik. Onun için inkâr etmeye mecbur oldu, sebebini de gösteriyorum.

Esasen efendiler, anket parlamanter talebinde dayak meselesiyle Rıza Nur Bey'in esbâb-ı tevkifini birbirine ilave edişim sırf bir rabita-i maddiyyeden dolayı değildir. Ankete müsaade buyurursanız göreceksiniz ki, bu darb ve işkencelerle Rıza Nur Bey meselesi arasında gayet samimî, yakından bir rabita vardır. Anket parlamanterde tamamıyla tezahür edecek ki, Doktor Münir Bey çok dayak yemiş ve pek çok işkenceye uğramış ve diğer taraftan gizlice kendisine hapishane odalarında demin ismi geçen zat tarafından pek çok mevaïd vaki olmuş! Bu suretle bir taraftan işkence diğer taraftan mevaïd yani haber ver seni kurtarız gibi tatlı sözler işiten bu adam Rıza Nur Bey'in ismini söylemek ve hattâ ona iftirâ etmek mecburiyetinde kalmıştır. İşte bu nokta anket parlamanterde tezahür edecek.

Hulasa efendiler, Rıza Nur Bey hakkında evvelce bu suretle cereyan etmiş bir mübahase yoktur, bu mübahase bu şekilde ilk defa olarak şimdi cereyan ediyor ve zaten ben o vakit bir anket parlamanter istemek hakkımı hissediyorum demiştim. İşkence meselesi için de aynı hukukumu muhafaza etmiştim, böyle söylemiştim. Hele efendiler, işkence hakkında burada kabine tarafından bir harf söylenmedi, hem nasıl söyleyebilir? Heyet-i tahkikiye işkence etmiş, bu kabinenin siyaset-i umumiyyesine taalluk edebilir mi? Haydi diyelim ki, Rıza Nur Bey muhalif mebus olmak hasebiyle kabinenin siyaset-i umumiyyesine aid bahiste bundan bahs olundu. Fakat bir heyet-i tahkikiyyenin işkence yapması meselesi siyaset-i umumiyyeye nasıl taalluk eder? Katiyen bu meselenin siyaset-i umumiyyeye taalluk ettiği benim aklıma gelmedi. İşte bundan dolayı o vakit Sadriazam

Paşa'nın beyanâtına itiraz ettiğim sırada bu kürsü üzerinde anket parlamanter hakkımı hıfz ediyordum, demiştim. İşte şimdi o takrîri verdik ve bugün münakaşasını ediyoruz. İşkence, efendiler, maatteessüf vuku bulmuştur. Geçenlerde muhaliflere mensub bir gazete nasılsa bizim namuslu muhalif olduğumuzu, hüsn-i niyetimizi kabul ediyordu. Eğer siz de onunla müttefik iseniz ve eğer burada size muhalif olarak gördüğünüz bizlerin sırf kabineyi düşürmek için her şeye, hattâ müfteriyâta cüret eder adamlar olmadığımıza kani iseniz, sözlerime inanınız ki, eğer bu işkenceler hakkında bendenize kanaat gelmese idi katiyen bunu talep etmeyecektim. Ve bu kirli çamaşırların bu kürsüde yıkanmasını arzu etmeyecektim. Fakat buna emin olunuz işkenceler olmuştur! Bu işkenceleri belki sizler de işitmişsinizdir. (Sol ve sağ taraftan hay hay sadâları).

İsmail Hakkı Paşa (Amasya) - İşitmek değil gördüm bile.

Lütfi Fikri Bey (devamla) - Bu devr-i sabıkta da olurdu fakat o vakit işte bir mantık vardı. İşkence olurdu ammâ kapalı kalırdı, kimsenin söylemeye hakkı yoktu. Fakat şimdi mademki burada bir kürsü var, her şey söylenebilir. Böyle bir zamanda işkence yapılamaz, çünkü bunu elbette duyacağız elbette içimizden birimiz kalkıp söyleyecek. Eğer içinizde bu işkenceleri duymamış kimseler varsa, şimdi söyleyeceğim birkaç sözle onlar da bir fikir hasıl edeceklerdir. Efendiler! Bir adam Cemiyet-i Hafiyeye meselesinden tevkif olunup heyet-i tahkikiyenin huzûruna geldi mi, bu heyet-i tahkikiye -ki ona ekseriyetle Kemal Bey ri-yaset ediyordu- o adama muayyen birtakım şualler sorardı. Bu sualler hemen daima şunlardı: Numaran kaç yani Cemiyet-i Hafiyeye'deki numaran kaç? Seni kim tahlif etti? Ve nerede tahlif olundun? Hangi şubeye mensubsun? Ve sen kimi tahlif ettin ve şube reîsinin adı nedir? Bu سوال muttariden bir formül gibi bütün maznunlara irad olunuyordu ve ekserisi de tabîi inkâr ediyordu ve masum olduğunu söylüyordu. Kendilerine bir şey söyletmek imkânı olmadığı anlaşıldı mı heyet-i tahkikiye reîsi: "Anlaşıldı, sen bize doğrusunu söylemeyeceksin sen onu hapis-hane memurlarına söylersin" diyor ve maznun odadan dışarı çı-

karılıyor ve bilir misiniz nereye götürülüyor? Heyet-i Tahkikiyye hapishane memurlarının odasında ictimâ ediyordu. O odanın karşısında karanlık bir oda varmış, işte oraya götürülüyor ve işkence ediliyor. Tabiidir ki işkence edilen kimselerin feryâd ü figanı heyet-i tahkikiyyece duyuluyordu! Bu işkenceler neden ibaretti! Derseniz onları da anlatayım: İşkencelerin muhtelif suretlerini tatbik etmişler! Evvelâ (Klasik) maruf olan falaka! Bu falaka gayet kalın bir meşe sopasından mamul imiş! Lazım gelen kızılık değneklerini Mısır Çarşısı'ndan alırlarmış ve ekserî bunları alan kimse de o vakit hapishane kanûnu imiş. Emniyet-i Umumiyeye taharrî memurluğunda istihdam olunan Bursalı İsmail isminde bir şahıs imiş. Bunları perdelik değnek diye alırlarmış!

Rıza Tevfik Bey (Edirne) - Oh ne âlâ! Ne âlâ.

Lütfi Fikri Bey (devamla) - Ve bunları suda ıslatarak gûyâ hakikati söyletmek için zavallıları falakaya yatırıp dayak atarlarmış. Dayağın hadd-i asgarîsi elli sopa! Maznûnun derece-i mukavemetine göre...

Rıza Tevfik Bey - Allah ömürler versin.

Lütfi Fikri Bey (devamla) - Bu aded artarmış. Döğenlerin kim olduğunu soracak olursanız: Debre ihtilâlinden dolayı bura Divân-ı Harb'ine getirilen ve Divân-ı Harb-i Örfî'ce beraet etmeleri üzerine hapishane gardiyanlıklarına tayin edilen birtakım kimse! Bunlar 1323 senesi mürettebâtından olduğu için şimdi galibâ tezkere almışlar. İşte başlıca bunlar döğüyormuş. Fakat agreb-i garaib olarak maznûnu maznûna döğdördükleri de olurmuş! Meselâ biri jandarma Şerif, ki şimdi Ankara'dadır. Kezalik jandarma Nuri, Mustafa. Nasılsa bunlara heyet-i tahkikiyyece yüz verilmiş. Zaten hapishanede yattığım vakitten beri biliyorum. Böyle bazı mahbuslara hapishane memurları yüz verirler, onları dışarda kullanırlar. Galibâ bu üç jandarma da böyle işe yarar adamlar imiş ki bunlara biraz yüz vermişler. Bizi memnun ederseniz sizi afvettiririz vaadinde bulunmuşlar. Bu üçü, jandarma Şerif, Mustafa ve Nuri bu suretle efendiler, dayak at-

mak vazifesiyle de tavgif olunmuşlar! Dayakla kendilerinden bir şey istihsal edilmek mümkün olamayan maznûnlara domuz topu denilen bir işkence yapılmış. Bu Makedonya'dan gelmiş, İstanbulca maruf değil. Denildiğine nazaran oralarda bunu komitacılar yaparlarmış (ayaklarını göstererek), maznûnun ayakları bağlandıktan sonra ipe yukarı kaldırılıp kafasını bacağının arasından geçirmek yani ayıbdır söylemek ağzını kendi bacakları arasına getirmek imiş. Bu gayet tehlikeli eziyetli bir vaziyet olduğu için bu vaziyette hadd-i azamî otuz dakikadan ziyade durduramazlar imiş...

Reis - Efendim bu tafsilâtı da dinlemek istiyor musunuz! (Hay hay sadâları)

Müfid Bey (Ergiri) - Hakikaten dinlemek istiyoruz.

Lütfi Fikri Bey (devamla) - Üçüncü bir vaziyet efendiler, bu domuz topuna karabeti olan bir vaziyet ki, diz üstü maznûnu oturtmak, kafasını mümkün merteye arkaya getirmek.

İsmail Paşa (Amasya) - Engizisyon.

Lütfi Fikri Bey (devamla) - Ve mafsalları arasına budaklı bir ağaç koymaktan ibaret! Bunlar da kâfi gelmezse daimî surette aylarca Bekir Ağa Bölüğü'nde, geçende dolaplar demiştim, loca deniyormuş. Bunlara koyuyorlar. Zavallılar orada katiyen ihtilat etmiyorlar. Bir parça su, bir parça ekmek ile aylarca yatıyorlardı. Doktor Münir gibi Hafız Sami gibi, fakat birçokları da beraet etmişlerdir.

Beraet edenlerin bir kısmının esamîsini sayayım: Demokrat Mustafa, bu zat en ziyade serkeşlik etmiş. Ben de elimden gelirse bir gün size böyle yapardım demiş! Kendisine her türlü işkence yapılmış. Sonra efendiler polis komiserliğinden muhrec Hacı Kemal Efendi, sonra onun ahbâbından Davud Efendi talebe-i ulumdan, bunlara fevka'l-ade işkence etmişler ve bu maatteessüf Tokat Mebusu Mustafa Sabri Efendi'ye bir el atabilmek emeli ile olmuş diyorlar! Çünkü bunlar Mustafa Sabri Efendi ile görüşürmüş.

Ömer Lütî Efendi (Burdur) - Ata Efendi olacak.

Lütî Fikrî Bey (devamla) - Ata Efendi olsun, talebeden sonra Hafız Kemal Efendi, Laleli hatîbi. Bu firarî Kemal'in kain-biraderi. Bu zat o kadar halim ve çelebi bir adam imiş ki, insan ona işkence etmek değil hattâ dokunmaya bile kıyamazdı diyorlar. Sonra Söke Naibi Abdurrahman Efendi, şimdi Gebze naibi. Bu zâta çok kızmışlar. Çünkü bu zat Süleymaniye İttihad ve Terakki klüb âzâsındandır. (Trahizon) addolunmuş! Bunu birçok işkencelerle beraber üç ay Bekir Ağa Bölüğü'nde ayağında elli kiloluk demir olduğu halde yatırmışlar. (Vah vah sadâları) Sonra maarif ketebesinden Sırrı Efendi. Bu çocuk artık işkenceden bîzar olmuş. Bir gün abdesthanede intihar etmeye teşebbüs etmiş, muvaffak olamamış. Bilahare muhakemesi icrâ edilmek üzere Haydar Paşa Hastahanesi'ne gönderilmiş, orada dayaktan mütevellid âsârı bütün tımarcılar görmüş. Kendisini tedavi eden doktorların biri de Sadeddin Vedad Bey'dir. Bu yolda işkence edilenlerden Şile tahsil memûru Said Bey hapishanede cinnet getirmiş. Dili tutulmuştur. Edirneli, mekteb-i hukuk talebesinden Salim Efendi'ye de pek çok işkence edilmiş. Fakat bunların içinde gümrük ketebesinden İsmail Hakkı Efendi en ziyade bedbaht olanların biridir. Çünkü işkenceden sağ ayağının baş parmağı yanındaki parmak kangren olmuş düşmüştür. Bunun tedavîsine memur olanların biri de Harbiye Nezaretinde memur itfaiye cerrahlarından bir zattır. İsmi unuttum. Anket parlamanterde tabîi bu da tahakkuk edecektir. İşkence edilenlerin tedavîsine ahz-ı askere memur Yusuf Bey isminde bir zat bakarmış.

İşte efendim, bu ve emsâli pek çok müdhiş şeyler eğer anket parlamanter yapılmasına müsaade ederseniz tamamen tezahür edecektir. Pek çok şeyler isbat olunacak (elindeki bir sopayı göstererek), şu gördüğünüz kanlı sopanın da orada bu bîçareler üzerinde kırılmış sopalardan olduğu anlaşılabilecek (bir kamçı irae ederek) şu gördüğünüz kamçının da hapishanedeki memurînin kamçısı olduğunu ve bunun ile maznunların size isbat ederim ki, döğüldüğü meydana çıkacak. Kezalik efendiler isbat edeceğiz

ki (elinde bir zarf içindeki cismi irae ederek) şu gördüğünüz ufak şey, işkence edilen bir adamın parmağından düşmüş bir tırnaktır! Bu kadar katî ve sarîh ithamların karşısında zannedirim ki, namuslu bir kabine anket parlamanterin aleyhinde bulunamaz! Ale'l-husus efendiler, şu sarîh ithamla hükûmete âtiyen aleyhimizde kullanacak bir büyük silah vermiş oluruz.

Bu anket parlamanterin neticesinde bizim sözlerimizin sırf iftirâ olduğu tezahür ederse tabiidir ki, hükûmet bize ileride bir münakaşa olduğu vakit, susun müfteriler, siz daimâ iftirâ ediyorsunuz! Cemiyet-i Hafîyye içinde de şöyle yaptınız böyle dediniz fakat işte bakınız hakikat tezahür etti, işkencenin filanın yalan olduğu anlaşıldı diyebilecek ve bizi başımızı önümüze eğmeye mecbur edecek! Ne için hükûmet böyle bir silâhı almak istemiyor. İşittiğimize göre Sadrazam Paşa demiş ki, eğer siz anket parlamanteri kabul ederseniz ben isti'fâ edeceğim, bunu tabîî görüyorum. Çünkü anket parlamanter yapılırsa neticesinde elbette çekilmeye mecbur olurlar zannediyorum!

Efendiler, benim yalnız bir reyim vardır. Ben vazifemi ifâ ettim. Bütün bu meseleleri tahkik ettim, delâil ile geldim size anlattım şimdi iş size kaldı düşününüz teemmül ediniz reylerinizi veriniz. Fakat ricâ ederim, her şeyden evvel oğullarınızı, torunlarınızı düşününüz; onları babalarına dedelerine aid hatıralardan utandırmayacak bir rey veriniz bunu ricâ ediyorum (sol taraftan şiddetli alkışlar ve sağ taraftan alkışlar).

Reis - Efendim daha söz söylemek için Tefvîk Efendi, Rıza Tefvîk Bey, Haydar Bey, Sıdkı Bey söz aldılar. Buyurun Tefvîk Efendi.

Tefvîk Efendi (Kangırı) - Efendim, Lütî Fikrî Beyefendi şu kürsüde pek hazin manzaralar irae etti, ammâ bendeniz bu menazırın müstehil olmasından biraz şübhe ediyorum Anket parlamanter Kanûn-ı Esasî'de var mıdır? Bizim Kanûn-ı Esasî'mizde sarahaten anket parlamanter yok. Diyorlar ki, teamül ve kanûn-ı meşrutîyet kabul ediyor. Efendiler! Bir yerde ki, idare-i örfîyye olur, devletin Kanûn-ı Esasî'sindeki bazı mevaddın

imhâlini icab eder. Olmayan bir şeyi imhâl ettiği için idare-i örfiyye itham edilemez. Anket parlamanter bizim meclisimizde hiç istimal olunmamış. Bizde hâlâ teamül hâline girmemiştir. Gerçi Adana meselesinde Yusuf Kemal Bey ve Agop Babekyan Efendi'yi gönderdik, ammâ onları fevka'l-ade bir meclis-i muhtelit olarak gönderdik. İçlerinde cihet-i mülkiyyeden bir memur vardı. O, fevka'l-ade bir meclis idi. Anket parlamanter değil idi. Hatırlarınıza gelir ki, Arnavudluk vukuâtında Arnavud arkadaşlarımız bir anket parlamanter istediler. Lütfi Fikri Bey de dahil olduğu halde meclis bunu kabul etmedi. Lütfi Fikri Bey bu delâili bugün daha ziyade hazırlamış. Kabinenin siyaset-i umumiyyesini beyan sadedinde irad ettiği nutukta mübhem birtakım kelimâta birkaç söz ve nereden aldığı malum olmayan bir sopa ile bir tırnak ilave ettiler. Başka bir şey ilave edemediler. Bunların hepsine de Sadriazam cevap vermiş, Sadriazam'ın cevâbına meclisin ekseriyeti kanaat hasıl etmiş ve beyân-ı itimad edilmiş idi. Lütfi Fikri Bey de ben anket parlamen talep etmek hakkımı muhafaza ediyorum; dediler. (Anket parlamen değil anket parlamanter sadâları) Ben Fransızca bilmem, anket parlamen diyorlar. Heyet-i tahkikiyye, heyet-i teftişîyye her ne ise...

Seyyid Bey (İzmir) - Tahkik Komisyonu.

Tevfik Efendi (devamla) - Tahkik komisyonu deyiniz; her ne dersiniz deyiniz. Lütfi Fikri Bey şahsa aid talebi muhafaza edebilir. Kabûlü de heyete aiddir, ammâ biraz da mantikî olmalıdır. Bir şey ki kendi eliyle tamam olmuş, o şeyin nakzına kendi eliyle sa'y ederse muvafık olmaz. Bendeniz anket parlamenin yahud komisyonun reddi tarafdârıyım.

Ömer Lütfi Efendi (Burdur) - Hep aleyhine söyledin.

İsmail Bey (Gümölcine) - Reis Beyefendi! Çıksın; Sadriazam ne cevap verecekse versin. Yahud takrîrin aleyhine olanlar söylesin.

Reis - Sadriazam Paşa hazretlerinin de hakk-ı kelâmı var.

Her ne vakit isterse söz alır, söyleyebilir. Hattâ size tekaddüm eder. Rıza Tevfik Bey buyurun; söz sizin.

Rıza Tevfik Bey (Edirne) - Anlayalım, dinleyelim sonra söyleriz. Bakalım ne diyecekler bir kere anlayalım...

Seyyid Bey (İzmir) - Söz almış on beş kişi daha var. İzahat vereceklerse gelsinler söylesinler.

İsmail Bey (Gümölcine) - Tahrir sahiblerinin bir defaya mahsus olmak üzere söz söylemeye, cevap vermeye selahiyeti vardır. Ber-mucib-i nizamname-i dahilî, bendeniz de tahrir sahiblerindenim. Fakat, aslâ şimdi söylemeyeceğim, verilecek cevâbı dinledikten sonra söyleyeceğim. Beyanname meselesinde dolaba girdik. Bir daha dolaba girmeyiz.

Reis - Müsaade buyurun efendim.

Rahmi Bey (Selanik) - Efendim bu istizah değildir. Bir anket parlamanter taleb edildi. Bu talebi hâvî olan tahrir nazar-ı mütalaaya alındı. Mecliste müzakere ediliyor. Sadriazam Paşa'nın cevap vermek mecburiyeti esasen mevcut değildir, meclis anket parlamanter meselesinin kabul edilip edilmemesini müzakere ediyor. Leh ve aleyhte burada müzakere ve mübahase edecek, buna dair bir karar ittihaz edilecektir. Karârın kabul ve adem-i kabûlü meselesi mevzû bahs edilirse, yani meclisin verdiği bu karârı heyet-i vükelâ; biz kabul etmeyiz, başka bir heyet-i vükelâ gelsin derse o başka mesele. Asıl mevki-i mübahasede bulunan mesele anket parlamanter teklîfidir. Bizim aramızda cereyan eden müzakere, bu teklif burada kabul edilecek mi edilmeyecek mi meselesidir? Bu mesele Lütî Fikri Bey tarafından izah edildi. Aksini söyleyecekler de söylesinler. Söz alanların sözleri bittikten ve müzakere kâfi görüldükten sonra reye konulsun. Sadriazam'ın zaten söz söylemeye mecburiyeti yoktur.

İsmail Bey (Gümölcine) - Pekâlâ kabul ediyoruz. Ya reye koyunuz, yahud leh ve aleyhte söz söylensin.

Rahmi Bey (Selanik) - Eğer reis müzakereyi kâfi görürse reye konabilir.

Reis - Fakat, kaideten bir takrir verildiği vakit evvelâ takrir sahibleri takrir hakkında beyân-ı mütalaa ediyorlar, meclisi ikaz eyliyorlar. Şimdi Lütî Fikri Bey'in verdiği izahâtı kâfi görüyorlarsa o başka.

Rahmi Bey (Selanik) - Söz istedik. Sıra ile söz veriniz.

Reis - Rıza Tevfik Bey! Size soruyorum: Sözünüzden vaz geçtiniz mi?

Rıza Tevfik Bey (Edirne) - Hükûmet bir itham altında bulunuyor. Bundan dolayı evvelâ kendileri söylesinler. Sonra ben söyleyeceğim.

Reis - Siz söyleyeceğinizi söyleyin. Hükûmet icab ederse söyle efendim.

Sadriazam Hakkı Paşa - Söz isterim.

Rahmi Bey (Selanik) - Anket parlamanter meselesinde hükûmet söz söylemeye mecbur değildir. Bu mesele bizim aramızda hallolunacak bir meseledir.

Ferid Bey (Kütahya) - O halde reye koyunuz efendim. (Gürültü)

Rıza Tevfik Bey (Edirne) - Hükûmet söylesin efendim. Bakalım bu meselede hükûmetin nokta-i nazarı nedir?

Reis - Öyle ise sizi geçiyorum. Sonra nöbetiniz ya gelir, ya gelmez.

Rıza Tevfik Bey (Edirne) - Gelir, gelir. Neden gelmesin?

Rahmi Bey (Selanik) - Reis bey, nizamname-i dahilîyi ihlâl ediyorsunuz. Herkese sırası ile söz veriniz. (Gürültü)

Rıza Tevfik Bey (Edirne) - O halde müsaade buyurun. Ben söyleyeceğim.

Mahir Said Bey (Ankara) - Reis B y, baksanıza Sadrıazam Paşa söz söylemek istiyor. Ayak  zeri bekliyorlar. (Gürültü)

Sadrıazam Paşa - Efendiler! Müsaade buyurun. Bendeniz iki nihayet    dakikadan ziyade söz söylemeyeceğim. Lütfi Fikri Beyefendi ortaya    mesele koydular. Bendeniz, ifadelerinden anladım ki, meclisin anket parlamanter yapmaya hakkı var mı yok mu? Bu meselede vükelânın reyî nedir? diye sordular. Ve heyet-i vükelâya; zinhar aleyhinde bir   ey söylemeyiniz. Zîrâ söylerseniz sizi eski sözlerinizle ilzam ederiz. Bunun için anket parlamanteri kabul ediniz; dediler. Bu mesele bendenizce şimdi meclisin anket parlamanter yapmaya hakkı var mı yok mu meselesi değil. Vak   Kanûn-ı Es  s 'de anket parlamanter yoktur. Fakat sual de yoktu. Meclis al  tar k 'l-ictihad vaz' etti; dediler. Ve bu pekâlâ da oldu. Eğer meclis, anket parlamanter yapmak husûsunda da ictihad ederse o ictih d n muarız  Meclis-i Vükelâ değildir. Ondan emin olunuz.

Şimdi, ikinci bir mesele beyan ettiler. Orada niçin o kadar... ettiler bilmiyorum. Yani demek istediler ki, bu anket parlamanter Divân-ı Harb'e aid olursa bir çekinecek nokta var mı? Bilmiyorum. Bu Divân-ı Harb'e aid değil. Yani emin olun. Bu Divân-ı Harb'in de mal m t  olmayan bir heyet-i tahk kiyyeye aiddir, dediler. Neye aid olursa olsun. Bunun da kıymeti yoktur.

Asıl mesele, üçüncü meseledir. Lütfi Fikri Bey'in bu meselede yani Rıza Nur Bey'in tevki inin muvafık-ı kanûn olup olmaması meselesinde teredd dleri b k dir. Bunun parlamanto tarafından tahkîki arzusunu izhar ediyorlar. Nitekim Divân-ı Harb'in ve Heyet-i Tahk kiyyenin bazı işkenceler icrâ ettiğini beyan ediyorlar.   te meselenin vaz'ı budur. Çünkü Divân-ı Harb'in vicdanen verilmiş olan hükmüne hiç bir tahkîkat taall k etmez. Binaenaleyh tahkîkat idareten yapılan muamelât ile hitam bulur. Ricâ ederim, söylesinler. Herkes de geçen m zaker t  pek güzel tahattur ederler. Geçenlerde kabinenin siyaset-i dahiliyye ve hariciyyesi hakkında dört gün müzakere cereyan etti. Bazen gece yar larına kadar kalınd . Muha-

lifin-i kirâm hazerâtından, zannederim, otuz kişi kadar söz söyledi. Acabâ muhalifin-i kirâmın o vakit hiç olmazsa üçte ikisi Rıza Nur Bey'in tevkîfinde idare-i örfiyyenin şiddetinden bahsetmediler mi? Bendeniz o vakit Heyet-i Vükelâ nâmına cevaplar verdim. Ve o cevablardan sonra İsmail Beyefendi'ye hattâ suallerine cevaben ihtar ettim, dedim, ki bu suallerinize cevap verecek değilim. Çünkü bu müzakere uzayacağı kadar uzadı. Ve efkâr tenevvür etti. Bundan sonra isterseniz daha söyleyin. Benim Heyet-i Vükelâ nâmına söyleyecek bir sözüm yoktur; dedim. Şimdi görüyorum ki, mesele aynıyla Rıza Nur Bey'in tevkîfinin muvafık-ı kânûn olup olmaması, orada muvafık-ı kânûn muamele cereyan edip etmemesi ve idare-i örfiyye tarafından yahud tahkîkât heyeti tarafından hiddet ve şiddet ibraz edilmesi meselesidir. Dört gün geceli gündüzlü devam eden müzakeratta muhalifinin ayrı ayrı gâh İstanbul'a, gâh sair mahallere Makedonya'ya ve saireye atfen söyledikleri sözler aynı sûretle anket parlamanter sûretinde tavazzuh ediyor. Çünkü Lütfi Fikri Bey evvelce söylediler ki: Sözleriniz bence mûcib-i kanaat olmalı. Ve ben anket parlamanter istemek hakkımı muhafaza ediyorum. Yani o evvelki mübahese anket parlamantere karar vermek sûretiyle devam ettirilecek. Halbuki Heyet-i Vükelâ bunda söyleyecek bir söz görmüyor. Yani bu iki mesele, gerek Rıza Nur Bey'in muhakemesi meselesi, gerek Divân-ı Harb heyetince, idare-i örfiyyece icrâ edilen hiddet ve şiddete dair itirâzât meselesi, muhalifler tarafından arız ve amîk söylendi.

Lütfi Fikri Bey bugün bir değnek, bir kırbaç göstererek ona bazı maddiyat ilâve ettiler. Fakat şu değnek ile kırbaçtan başka söylediği sözlerde yeni bir şey görmedim. Yine aynı mesele, aynı mübahese. Bundan başka bir şey yoktur. Bu mübahese bugün anket parlamantere karar verdirmek talebiyle tekrar ediyor. Binaenaleyh Heyet-i Vükelâ, İsmail Bey'e hitaben söylediği; başka bir şey söylemeyeceğim sözünü yine tekrar etmek mecburiyetindedir. Çünkü bir mesele müzakere olunmuş ise olunmuştur. Ve bu memlekette aynı mesail gâh anket parlamanter sûretiyle,

gâh istîzâh sûretiyle ve suver-i saire ile yirmi kere müzakere olunursa, buna ne memleketin, ne de heyet-i aliyyenizin tahammülü olur.

Diğer taraftan Heyet-i Vükelânın nokta-ı nazarına gelince: Heyet-i Vükelâ bu babda bazı izahat vermiştir. O îzâhat o gün kabul edilerek Heyet-i Vükelâ hakkında beyân-ı itimad olunmuştur. Lütî Fikri Beyefendi o gün adem-i itimad reyî verdiği gibi bugün de aynı reyî vermek hakkını hâizdir. Fakat Lütî Fikri Bey, Heyet-i Vükelâ hakkındaki adem-i itimâdını göstermek için her gün anket parlamanter veyahud istizah da taleb edebilir. Eğer o talebde heyet-i aliyyenizin de ekseriyeti müşterek ise bir Heyet-i Vükelâ kendi hakkındaki itimâdın zâil olduğunu görünce ne yapar? Tabîî çekilir, halbuki öyle değildir. Bizi de bir itham altında bulunduracak sûrette söz söylediler, dediler ki; Heyet-i Vükelâ namuslu ise çekilir. Heyet-i Vükelânın namûsunu Lütî Fikri Beyefendi'nin temin etmesine ihtiyaç görmem. Çünkü namussuz adam buraya girmez. Heyet-i Vükelâ kendi namûsundan, hamiyetinden emindir. (Alkış) Yalnız Heyet-i Vükelânın kendisinden emin olması kifayet etmez. Heyet-i aliyyenizin de emniyeti lâzımdır. Ve o emniyetin, itimâdın devâmı lâzımdır. Heyet-i aliyyenizin o gün dermeyan ettiği itimad ber-devam mı, değil mi? Mesele budur. Teessüf ederim ki, gûyâ yeni bir şey varmış gibi aynı meseleyi yine tekrar ediyorlar. Bu cihetledir ki fazla bir söz söylemeye lüzum görmüyorum.

Mahir Said Bey (Ankara) - Efendim, işkence edilmiş mi, edilmemiş mi? Onu söyleyiniz.

Sadırazama Paşa - Hayır, hükûmet işkenceyi kabul etmez.

İsmail Bey (Gümölcine) - İşkence edildiği isbat olunacak.

Sadırazam Paşa - Efendim, heyet-i aliyye takdir eder. Hükûmet nâmına bir heyet-i askeriyyenin, koca bir Harbiye Nezaretî'nin -çünkü Lütî Fikri Bey'in duyduğunu herkes duyabilir- bu kadar mezalimi icrâ ettiği hakkında Devlet-i Aliyye aleyhine bir şikâyetnâme tertîb olunmak lâzım gelse idi elbette Lüt-

fi Fikri Beyefendi'nin tehacüm-i şedîdesinden daha güzel bir şey yazılamazdı.

Lütfi Fikri Bey (Dersim) - Harbiye Nezareti'nin değil. Sözle-
rimi tebdil etmeyiniz.

Sadırazam Paşa - Çünkü Heyet-i Vükelâyı düşürmek için teşebbüs olunan vasıta hakikaten Heyet-i Vükelâ aleyhine mi, yoksa Devlet-i Aliyye aleyhine midir? Bilmiyorum. Her halde bu da bana aid değil. Ben namûsumla temin ederim ki, mecliste bulunan Rıza Nur Bey'den kendisinin masumiyetine dair bir iki defa kâğıt aldığım halde, başka hiç kimseden, bana işkence edildi diye bir kâğıt almadım ve hiçbir vakit Divân-ı Harb reîsi, ben de hükûmet-i icraiyye reîsi olduğum halde; bizim haricimizde tahkikat icrâ ediliyor. Biz bunun selâmetine emin değiliz diye bana müracaat etmedi ve Harbiye Nezareti'nin hiçbir zâbitinin, memûrunun işkence ettiğine dair bir rivayet işitmedim. Halbuki böyle bir nezaret heyetinin -ki memleketin müdafaası ile mükellef adamlardır- bu kadar mezalimi ifâ ettiğini kabul etmem. Onların cümlesi namûsundan emin olduğum zevattır. Binaenaleyh kat'iiyen reddederim.

Rıza Tevfık Bey (Edirne) - Efendiler, Lütfi Fikri Bey'in uzun izahâtını dinlediniz. Bugün memlekette bir feryad vardır. Bu bir hakikattir, ben işitmedim demek zannederim biraz kuvvetli sözdür. Bu feryâdı herkes işitiyor. Hattâ hükûmetle münasebeti olmayan, hapishanelerle münasebeti olmayan mahalleler feryâdı işitiyor. Bu gayet ehemmiyetli bir meseledir. Bunu sade biz değil, ecnebiler de işitiyor, cebim şikâyetnamelerle doludur. İsterseniz size gazetelerin tahkikatını yukarıdan aşağıya söyleyeyim. Bu adamakıllı nazar-ı dikkate alacağımız ehemmiyetli bir meseledir. Sonra Lütfi Fikri Bey'in gösterdiği alâmât-ı maddiyyeyi timsâl-i meşrûtiyet gibi mi tanıyacaksınız? Oradaki so-paların aslı faslı yok mudur? Ben günde ale'l-vasat, mübalağalı söylemeyeyim, kırk, kırk beş tane mektub alıyorum, şikâyet mektûbu, telgraf. Bunları yastık yapıp üstüne yatsam uyum kaçır. (Handeler) Bunlar eski mesele olabilir. Fakat bu mesele

devam ettiği müddetçe tabîî tasdî edeceğiz. Şâyân-ı dikkat bir cihet daha var. Lütî Fikrî Bey'in bu tahkîkat komisyonu dediği şey sahîh ise buna memleket müsaid bulunmuş demektir. Buna müsaid bulunduğu halde en ziyade milletin itimâdına mazhar olan mebusan arasından teşkil olunacak bir heyet-i tahkîkiyye meclisin tahammül etmeyişi garibdir. Hiçbir selâhiyet ve resmîyet-i kanûniyyesi olmayarak ahalîden böyle bir heyet-i tahkîkiyye teşekkül edebiliyor da, milletin vekillerinden bir heyet-i tahkîkiyye neden yapılamıyor?

Paşa hazretlerinin vaktiyle vermiş olduğu teminat; biz Rıza Nur Bey'e bir şey yapmadık. Öyle bir zan hasıl ettik, bir kart meselesi varmış, sonra aslı faslı yok imiş, çıkardık sûretindedir. Şimdi eğer kendileri tahkikata cesaret ediyorlarsa bu bize birtakım delâil-i kanûniyye gösterecek. Binaenaleyh biz o delâili istemekte mazûruz. Çünkü hükûmete hiç itimad etmemekteyiz. Tabîîdir ki dışarıda işittiğimiz feryadlar da bizim adem-i itimâdımıza kuvvet veriyor. Binaenaleyh bu tahkîkatı istiyoruz. Bu tahkîkat, medenî ve meşrutiyetperver memleketlerde daimâ yapılmaktadır. Dedikleri gibi bu tafsîlâtı iyi kötü addedeceklerine, bu kabahatleri üzerlerine alacaklarına her halde bunu kabul etsinler. Memleket halkı bunu istiyor. Bu tafsîlâtı iyi kötü bir fikir hasıl edecek. Bu felâketi görecek -bence bu felâkettir- çünkü yalandan bir isnad olsa bile kendi şöhet-i şayia-ı adaletleri icabınca bunu defetmek için bir selâhiyet veriyoruz. Kendileri emin ise niçin bundan çekiniyorlar.

Ondan sonra, bütün bu mübahesette benim gördüğüm bir şey var -ki geçmiş mübahesâtımızda imâ etmiş idik, şimdi daha açık söyleyeceğiz- ben bunları tafsîlâtı addediyorum. Asıl benim nokta-ı nazarımca bir felâket var ki, o da hükûmet-i sahîhanın hangi ellerde bulunduğu dair bende bir şüphe var. Ricâ ederim, afvedin, acabâ hükûmet (heyet-i hükûmeti gösterek) şu muhterem heyet mi? Bence değil. Acabâ ekseriyet fırkası mıdır? O da değil. Çünkü çok arkadaşlarımızla görüşüyoruz, diyorlar ki, ne yapalım hakkınız var ammâ biz disiplini bozmamak için böyle rey vereceğiz. (Gürültü, reddederiz sadâları)

Efendiler! Ricâ ederim, ben yalan söylemiş adam değilim.

İsmail Mahir Efendi (Kastamonu) - O şahsın ismini söyle!

Rıza Tevfik Bey - Şahıs söylerim hoca efendi. Söylerim hoca efendi! Binaenaleyh zabt ü rabtını bozmamak için.

İsmail Mahir Efendi - Vicdan yalnız siz de mi var?

Rıza Tevfik Bey (Edirne) - Sus hoca efendi! Benim vicdânım var. Fakat bereket versin ki kendime kadardır. (İsmail Mahir Efendi'ye hitaben) Şunu bilhassa size ihtar ederim ki, bu memlekette bu şartta zulm yeni değildir. Bu pek eskidir. Fakat siz unutuyorsunuz galibâ! İmâm-ı Azam'ı dayakla öldürdünüz. İmâm-ı Hanbelî, falakada öldü. O vakitki hükûmet-i zâlimeyi tutan, yine senin gibi başı sarıklı adamlar idi. Daha ne vakte kadar dayanacağız. Beni söyletmeyin! Abdülhamid'i de....

Reis - Efendim şahsiyâta girmeyin ricâ ederim.

Rıza Tevfik Bey - Öyle ise söyletmeye icbar etmesinler. Ben şahsiyâta girmiyorum. O vakitte de bir ekseriyet vardı. Ben hoca efendi ile görüştüm. Söylemek istemem, eğer burada bu memlekette bu hal devam ederse iyi olmaz (gürültü). Efendiler! Ricâ ederim, beni terbiyesizliğe mecbur etmeyin. O sorduğunuz isimleri söylerim. Ortada bir felâket var. Biz acabâ yeni devr-i meşrutiyette mi yaşıyoruz, yoksa hepimizin lânet ettiğimiz kurûn-ı vustâda engizisyon devrinde mi yaşıyoruz? Bu husûs, vicdânımı tereddüde ilka ediyor. Ben bunu size soruyorum ve doksan beş kere sormadıkça gelip bir kere söylememişimdir. Soruyorum. Bizde kabahat yok diyorlar. En ziyade itimad ettiğim ve hâlâ benim de âzâsından bulunduğum İttihad ve Terakki âzâ-yı muhteremesi de var. Onlar da diyorlar ki; hayır, bu bizden değil. O halde bunu kim yapıyor? Bu vukûâtın arasında müstehcen gizli, cin gibi bir kuvvet var, kimdir? Ricâ ederim; onu bilelim, bu zulmü yapan kimdir? Onu bilelim. Bu ne ile tahakkuk edecektir? Biz o kadar büyük adamlar değiliz ki, Cenâb-ı Hak bize ilham ihsan buyursun da bunu ilhâmımızla bilelim, öğrenelim. Şimdi tecrübe devridir. Binaenaleyh tecrübe

edeceğiz, göreceğiz. Tahkikat fennîdir. Fende de böyle, adliyede de böyle. Binaenaleyh Beyefendi'nin söyledikleri doğru ise yani haricden bir heyet-i tahkikiyye ve komisyon kalkıp bir cemiyet aramaya çıkarsa, bu bila-selâhiyet-i resmiyye nasıl olabilir? Benim size derin hürmetlerimle beraber, bu meclis-i muhteremden bir heyet-i mahsûsanın teşkilini ve tahkikata teşebbüsü kabul etmiyorsunuz. Burası anlamadığım bir muammâdır, sizi halk nazarında ve bizim nazarımızda bir şübheden kurtaracak ve haysiyetimizi artıracaktır. Biz bunu istiyoruz.

Dikkat buyurun, arzettiğim gibi zulm burada yeni bir şey değildir, biz bunu daha hariku'l-ade bir şey olarak ortaya atmadık. Eskiden beri devam eden hallere min-cihetin benzemeyelim diye arzu ediyoruz. Bilfiil itikadınızdan dolayı değil teseyyüb ve ihmâlinizden dolayı, bu haller vükua geliyor diye söylüyorlar. Ben de sizin içinizdeyim. Zîrâ ben de o cemaatten çıkmadım. Binaenaleyh ben istiyorum ki, bu haysiyet meselesidir, hakikat ortaya çıksın, meydana konulsun. Yarın bize vâkî olan şikâyeteye karşı biz ne cevap verelim? Şikâyâtın tahkikini yalnız sizin emrinize mi bırakalım? Bu böyledir diyecekseniz kazıyyeten asıl bizim delail-i katiyye ve maddiyye ve sübûtiyye ile isbat edeceğimiz şeylerde bizden iman istiyorsunuz. Yani size inanmayan sizin icraâtınızı beğenmeyen adamların imânına iftikar ediyorsunuz, bizim size imânımız olsa idi size müracaat etmezdik. (Händler) Mantıksızlık görüyorsunuz ya nerededir? Binaenaleyh hem bizim vicdânımızı temin etmek ve hem memleketin istirâhatını mûcib olmak için bu tahkikata müsaade etmeli idiniz. Yoksa herkes vaktinden evvel karar vermiş de reddedecekmiş. Böyle olur mu? Ricâ ederim memleketin bir mesele-i hayatıyyesinde biz çocuklar gibi burada, has dur! Selâm dur! Oynamıyoruz. O karârı sümme't-tedkik vereceksiniz. Ben hiçbir firkadan değilim. Lâkin hamıyyetten arz ediyorum. Hükûmet-i sahîha tayîn etsin. Ben istiyorum ki; hükûmet, selâhiyet, kuvve-i icraiyye bu muhterem efendilerin, bu muhterem kabînenin eline geçsin. Sekiz türlü hükûmete tâbî olmayalım. Bunu evvelce de imâ ettim, dedim ki: Acabâ haricde on beş kişi mi yoksa kabine-

deki üç kişi mi icrâ-yı hükûmet ediyor? Bu tahakkuk etmiyor. Biz mes'ûl olan hükûmeti bulamıyoruz ki onun yakasına sarılalım ve hukûk-ı ibâdî isteyelim. Ricâ ederim: Bu gibi şeyleri düşününüz de ona göre bir hüküm veriniz. Çünkü evvelce böyle şeylere hüküm verilmez.

İlyas Sami Efendi (Muş) - Zât-ı âlînize gelen o mektublardan birkaç tanesini okur musunuz efendim?

Rıza Tevfik Bey (Edirne) - Bir kere bütün Demokratlar haf-tada bir kere haraca kesmişler, mektub gönderiyorlar. Hiçbir kimseden şübhemiz yoktur, hükûmete inanırız, dedikleri halde Taşoz adasından ve saireden aldığım mektuplarda birtakım memûrîn orada kanun haricinde birtakım icraat yapıyorlar. Kolaylık olmak üzere de âyân-ı memlekette haysiyetle tanınmış adamları tutup habse atıyorlar. Ötesi sizce malum. Binaenaleyh bu kusurlar, bu münasebetsizlikler en sonunda bir fikr-i umûmî ve bir düstûr-ı mahsûs şekline giriyor. Teessüf ederim ki, bütün bu zulümler daimâ kendine taraftar toplamak maksadıyla yapı-lıyor, hükûmet mevki-i iktidarda bulunmaktan başka bir şeye takayyüd etmiyor. Hükûmet kendisini düşünüyor, diyorlar. Ben zannetmem ki bu kadar olsun. Bu lekeyi bu zann-ı fâhişi ortadan kaldırıp silmek için zannederim ki tahkikat yapmak asıl kendilerinin menfeatine muvafık idi. Ben neyim? Ben burada bir derviş-i seyyâhım. Yarın burada yokum. Eğer getirirseniz aşk olsun size. Onun için inanmanızı istirham ederim. Ben şöyle böyle dediğim zaman, efendi hazretleri inanmıyor. Ben efendi hazretleriyle de bazı şeyler konuştum. Ricâ ederim sözlerime inanmalı. (Handeler, sol taraftan alkışlar)

Reis - Efendim, Lütfi Fikri Bey demin bazı tafsîlât arzederlerken bu tafsîlâtı dinlemek istiyor musunuz demiştim. Şimdi yine tekrar ederim ki burada söylenen sözleri tekrar etmeyi memleket için pek faydalı ve hayırlı görmüyorum.

Rahmi Bey (Selanik) - Bu kadarını söyledikten sonra zaten alt tarafta bir şey kalmıyor.

Reis - Bunlarla dört gün uğraştık. Şimdi yine tekrar ediliyor. Bir hayli şeyler söyleniyor. Vakit zâyî oluyor efendim.

Haydar Bey (Saruhan) - Efendiler! Sadriazam Paşa geçenlerde devletin siyaset-i umumiyyesine dair izahat verdiği zaman Lütü Fikri Bey'in takrirlerinde beyan olunan meseleleri, başta Lütü Fikri Bey olduğu halde rüfekaşı serdetmişler ve ellerindeki bilcümle vesaik-i kanûniyyeyi heyet-i aliyyenize arzylemişlerdi. Gerek Lütü Fikri Bey ve gerek rüfekaşının itirâzât-ı vâkıaları ile kabine tarafından beyan olunan müdafaât heyet-i muhteremece istimâ' olunduktan sonra mu'terizlerin itirazâtının merdud olduğuna (alkış ve gürültü).

İsmail Paşa (Tokad) - Düşünerek söyle be!

Haydar Bey (devamla) - ...merdud olduğuna meclisimizce kanaat hasıl olmuş ve hükûmetin bu babdaki müdafaât-ı muhıkkası kâfi görülerek müzakereye hitam verilmişti. Binaenaleyh siyaset-i umûmiyye meyânında halledilmiş olan mesaili be-tekrrar tedkîke girişmek, bir mahkemede halledilmiş olan bir dâvâyı tekrar o mahkemeye arzylemek kabîlindendir. Daha doğrusu bu meseleleri burada yeniden mevki-i müzakereye koymak bir gün evvel verilen bir itimad karârını bir gün sonra aynı meseleden dolayı geri almaya kalkışmak demektir ki, bunun bütün cihan nazarında ne kadar çirkin bir manzara teşkil edeceğinî, (gürültü) ve kabine ile meclisimizi ne kadar süflî bir tabakaya indireceğini pek ednâ bir mülâhaza ile anlayabiliriz. Binaenaleyh, hükûmeti daimâ zayıf göstererek kendilerini halka karşı kuvvetli tanıtmak, bu gibi hallerden istifade ederek meclisi birtakım yanlış yollara sevk etmek sûretiyle gülünç kararlar almak isteyenlerin artık sözlerine aldanmayalım. Bu meseleler kabine tarafından siyaset-i umûmiyye hakkında izahat verildiği vakit o meyanda halledilmiştir. Tekrar arz ediyorum ki, bunu yeniden mevki-i müzakereye koymak, verilen itimad karârını geri almak demektir.

Boşo Efendi (Serfiçe) - Olabilir ya.

Haydar Bey (devamla) - Evet öyledir efendim. Zaten muhalifinin bu takrîri vermekten maksadı emin olunuz ki kabineyi istifâ ettirmek ve memlekette bir herc ü merc-i umûmî meydana getirmek içindir (gürültüler). Çünkü Divân-ı Harb evrâkı bize teslim etmeyecek olursa ne olacak?⁽¹⁾ Tabii, kuvvetimizi Divân-ı Harb üzerine sevk etmek iktizâ edecek ve bundan bir herc ü merc-i umûmî zuhur eyleyecektir. (Gürültüler) Bendeniz takrîrin katiyen reddi tarafdârıyım. Zîrâ mesele halledilmiştir.

Rıza Tevfik Bey (Edirne) - O herc ü merci bastırmak için hükûmete yardım ediyoruz.

Reis - Söz almadan söz söylemeyin efendim.

Sıdkı Bey (İzmir) - Efendiler, bendeniz ne Lutfi Fikri Bey biraderimiz kadar şiddetle beyanatta bulunacağım ve ne de Haydar Bey biraderimiz kadar bu takrîrin aleyhinde bulunacağım. Fakat bu husustaki mütalâamı arzetmezden mukaddem Rıza Tevfik Bey'in bir ifadesini tashîh etmek isterim. O da hükûmetin nasıl bir kuvvetle idare olunduğunun meçhul bulunduğu ve bir de ekseriyet fırkasına mensub olan mebusların efkârları hilâfına rey vermeye mecbur tutulduğu hakkındaki ifadesidir. Bunu reddedeceğim, çünkü bendeniz de heyet-i muhteremeniz içinde malûm olduğu üzere ekseriyet fırkası arasında bulunuyorum. Hiçbir vakit ekseriyet fırkasında kendi vicdanımın hilâfında rey vermeye bir mecbûriyet karşısında bulunmadım. Sözlerimi kemâl-i ehemmiyetle hem söyler ve hem de burada fırkaca ittihaz edilmiş olan mukarrerâtın reyime tevafuk ettiğinden dolayı reyimi verdim.

(1) Divân-ı Harb evrâkı meclise vermezse kendi cinayâtı itiraf etmiş olur. Bu ne gayr-i mantikî sözdür ki, memlekette meşrutiyet varsa Meclis-i Mebusan'dan büyük kuvvet tasavvur olunur mu? Diğer her kuvvet ister istemez onun emrine mutavata mecbur. Divân-ı Harb evrâkı vermeyecek diye bu kadar hakk-ı mazlûmân aranmasın mı?! Bu söz, Cemiyet-i İttihadiye'de geçen bir sözdür ki Haydar Bey söylüyor.

Rıza Tevfik Bey - Şahsınızı ben tebrik ederim.

Sıdkı Bey (devamla) - Bendeniz kendi telâkkîmi söylemeye mecbûrum. Hakikat bu merkezdedir. Takrîr meselesine gelince, bendeniz takrîrin kabul edilmesi tarafdârıyım. Ne için kabul edilmesi tarafdârıyım? Evvelâ kabîne şu kürsüden dehşetli bir itham karşısında bulunuyor. Siyaset-i umûmiyye mevzû bahs ve müzakere olduğu zaman bu kabil ithâmât bu kürsüden serdedilmemiş idi. Hepimizin hatırandadır ve Takvîm-i Vekayî'in zabıtlarında dahî mundericidir ki, siyaset-i umûmiyye müzakeresinde herhangi bir meselenin tafsîlâtına girildiği zaman Sadriazam Paşa hazretleri bu tafsîlâta aiddir. İstedığınız tafsîlâtı istizah sûretiyle aid olduğu nâzırdan sorabilirsiniz. Binaenaleyh şu hakikat bugün tezahür ediyor.

Şimdi, şöyle bir iddiâ mevcuddur. Acabâ vaki mi, değil mi? Bu iddiâ sırf bir müfteriyattan mı ibarettir, yoksa îkâ edilmiş bir hakikatten mi ibarettir? Bu bizim nazarımızda meçhul kalıyor. Haricden bu gibi vukuâtın tahaddüs ettiğine dair az çok hepimizin kulağına bazı havadisler gelmiştir. Fakat hiçbir mebusun bu gibi husûsâtı devâir-i resmiyyesinde tahkîk etmeye selâhiyeti olduğunu farz etmediğimden ve ancak heyet-i umûmiyyenin hükûmet-i icraiyye hakkında bir kontrol hakkı olduğunu bildiğimden bunlara hiç ehemmiyet vermedim ve yalandır dedim. Çünkü bugün devr-i meşrutiyette bulunuyoruz, haklarında böyle işkencelerde bulunulanlar merci-i âidinde ikame-i dâvâ ederler ve hiç şübhesiz ki Kanûn-ı Esâsî'nin hüsn-i muhafazasına yemin etmiş olan ahkâm bu fecayiin müsebbiblerini cezalandırırlar. Halbuki bugün bu noktada bulunmuyoruz.

Bugün bu kürsüde ve elli bin nüfusun ve bi'n-netîce bütün Osmanlıların vekâlet-i mutlakasını haiz olan bir mebus ve onu tasdiklen müteaddid mebuslar; şu kabil işkenceler olmuştur, nazar-ı dikkatinizi celbederiz diyorlar. Sonra kabine geliyor buraya diyor ki, ben bu meseleler hakkındaki cevâbımı siyaset-i umûmiyyenin müzakeresi sırasında serdetmiştim. Binaenaleyh bu şimdiki ithâmât ahvâl-i sabıkayı tekrardan ibarettir. Meclis-

sin evvelce adem-i vücûduna karar verdiği bir meselenin burada tekrar mevzû bahs ve münakaşa edilmesine lüzum görmem. Bendenizin istidlâl ettiğim budur.

Halbuki, bir takrir verildiği zaman, bendenizin öyle hatırımda kalmış, ihtimal ki hatâ etmiş olabilirim, evvel emirde nazar-ı dikkate alınıp alınmaması, şâyân-ı kabul olup olmaması ibtidâ reye konulur. Bu takrîr de kıraat olunduktan sonra heyet-i umûmiyye karârıyla ruznâmeye idhal edilerek bugün müzakere edilmesi takarrür etti, nitekim müzakereye başladık. Hattâ bu müzakerenin bizim beynimizde değil, ihtimal (anket) teklîfi hükûmetçe kabul edilmez de neden dolayı kabul edilmeyeceği hakkında bize izahat verilir mülâhazası ile kabînenin huzûrunda icrâsı için bugüne tehir ettik. Halbuki Sadriazam Paşa hazretleri, bunun adem-i lüzûmu hakkında kabine bize bir izahat vermedi. Acabâ kabîne bu îzahâtı vermeye mecbur mudur? Karardan sonra dahi Meclis-i Mebusân'a kendi reyini söyleyebilir. Eğer bu karar reyine tevafuk ederse kabul eder, reyine tevafuk etmezse ben bu karârı kabul etmem der. O vakit Kanûn-ı Esâsî'nin tadil suretiyle ıslah edilen maddesi mucibince yeniden müzakereye konulabilir.

Lütfi Fikri Bey, pek şiddetli davrandığı ve anket parlamenterin lüzûmuna dair teferruâtıyla izahat verdiği halde, zannedirim ki en ruhlu noktasını geçti. Bu anket parlamanter yani Meclis-i Mebusân'ın tayin edeceği heyet-i niyabet mahkeme nabi gibi, bizim diğer encümenler gibi olacak. Divân-ı Harb-i Örfî kararının tenkîdi için değildir, dedi. Şundan anladım ki, geçen gün Seyyid Bey biraderimizin Divân-ı Harb mukarrerâtını takdire müsteniden verilmiş olduğu için şâyân-ı tenkîd değildir mütalâasını ya kabul etti veyahud ona meyyal bulundu. Bendeniz diyorum ki, şu teklîf doğrudan doğruya Divân-ı Harb-i Örfî kararını aleyhine olsa acabâ meclisin selahiyeti var mı, yok mu? Sadriazam Paşa hazretleri de ifadelerinin bir kısmında dediler ki: Divân-ı Harb-i Örfî kararları takdire müsteniddir, binaenaleyh tenkîdden varestedir. Bendeniz bu esâsı kabul edemem. Karar, hükm-i tenkidden varestede olabilir. Fakat hâkim hiçbir

vakit mesuliyetten vareste olamaz. Eğer Meclis-i Mebusan bütün milletin kuvvetinden terekküb etmiş bir kuvvet ise ve o kuvvetin mevcudiyeti bi-hakkın tanınıyorsa bu meclisin Divân-ı Harb-i Örfî kararlarından dolayı Divân-ı Harb'i teşkil eden zevâtın üzerlerinde hakk-ı teftîş ve kontrolü vardır. Neden böyledir? Ahvâl-i âdiyede derecât-ı mehâkimin fevkinde bulunan mahkeme-i temyiz âzâları aleyhine dahî iştikâ-i anî'l-hükkâm dâvâsı ikame etmek ve onları Divân-ı Âlî'ye sevk etmek tarîk-i kanûnîsi mevcuddur. Ahvâl-i âdiyede mevcûd olan şu tarîkin, şu usûlün Divân-ı Harb-i Örfiler üzre dahî mevcudiyetini kabul etmek mi, etmemek mi mahzurludur, bunu muhakeme etmek isterim. Bendeniz zannederim ki, kabul etmemek Meclis-i Mebusan, Şûrâ-yı Devlet derekesine ve kendi itikadımca ta'bîr-i umûmîsi ile Meclis-i Mebusan yok demektir. Çünkü bugün mevzû bahs olan mesele, bir mebusun muhâlif-i kânûn olarak dört ay kadar hapis ve tevkif edilmesinden ibarettir. Fakat o mebusun hapsi heyet-i muhteremenizin zamân-ı ictimâına tesadûf etmediğinden dolayı o kadar nazar-ı ehemmiyete alınmıyor. Eğer biz Divân-ı Harb-i Örfiler üzerinde kontrol hakkını kabul etmezsek bi'n-netîce bu kabîneye tesir eder. Bu esâsı kabul etmeyecek olursak, bu gibi ahvalde kendisini buraya getirip de istîzah edecek değiliz. Bu surette içimizden herhangi birimiz Meclis-i Mebusan kapısından çıkar gider -ki el-yevm memleketimizde idare-i örfiyye cârîdir- yaka paça ikimizi, üçümüzü tutup götürürlerse ne yapacağız? Bunu çağırıp sorabilecek miyiz?

Nesim Masilyah Efendi (İzmir) - Esbâb-ı ciddiyye varsa yakalar.

Sıdkı Bey (devamla) - Ricâ ederim kesmeyiniz. Kürsüde cerhediniz. Çünkü bendeniz burada bir mesele-i kanûniyye hallediyorum.

Sadırazam Paşa - İsmail Kemal Bey'i tevkif edemediler. İstediler.

Sıdkı Bey (devamla) - Güzel efendim, yapamadılar. Eğer yapmış olsa idiler, niçin yaptınız diye bunları muaheze edecek

mi idik? Halbuki idare-i örfiyyeler üzerinde, mukarrerât-ı örfiyye üzerinde hakk-ı tenkîdimiz olmazsa bunu ne suretle soracağız? Soramazsak, Paşa hazretlerinin ifade-i aliyyeleriyle ifade-niz beyninde bir mübâyenet hasıl olur. Yapamazlar demek için bir kuvve-i te'yîdiyye lâzımdır. Bi'l-umûm muamelât üzerinde bu kuvve-i te'yîdiyye olarak meclisin tedkikat icrâ etmeye ve kontrol yapmaya selâhiyet-i kanûniyyesi vardır. İşte hakimiyet-i milliyye, hakimiyet-i umûmiyye ancak bu sûretle tezahür eder. Yoksa herhangi bir heyetin bir meclisin mukarrerâtından, muamelâtından tevellüd eden ahvâlin mesuliyetini taşıyacak karşımızda adamlar bulunmayacak olursa ve onların muamelâtına müdahale edemezsek, efendiler, biz burada beyhude durmayalım, dağılalım. (Sağ sol taraftan alkışlar)

Anket parlamanter, bendenizin telâkkim vechile encümenler, bu encümenin teşkilinde kabine ne mahzur tasavvur ediyor. Bu söylenilen şeyler yapılmadı, olmadı diyor, hem de teferruâtına vakıf değilim diyorlar. Vakıfım demiş olsa idi bendeniz kendilerine teessüf ederdim. Bir Sadriazam milletin, memleketin mehâm-ı umûru ile uğraşır. Teferruattan haberdar olmaz. Fakat bu meseleler hakkında bir ikisinin mevcut olup olmadığını tedkik etmekte ne mahzur tasavvur olunabilir? Bir heyet teşekkül eder, o heyet icrâ ettiği tedkikatla, gerek Divân-ı Harb-i Örfî'lerin ve gerek onlara mülhak olmak üzere Lütî Fikrî Bey'in iddiâ ettiği vechile hilâf-ı usûl ve hilâf-ı kanûn teşekkül eden heyet-i tahkikiyyelerin kanûn dairesinde teşekkül edip etmediklerini ve icrâ ettikleri muamelâtın tamâmıyla ahkâm-ı kanûniyyeye muvafık olup olmadığını görür. Bendeniz bu iddiâların tamâmıyla tekzîb edilmesi tarafdârıyım. Fakat böyle bir mesele efkâr-ı umûmiyyede, muarızlarla heyet-i hükûmet arasında ne için münâzaun-fih kalsın. Memleketimize ne kadar açık görünürsek ve ne kadar açık yürür isek meşrutiyeti ahalimize o kadar çabuk anlatmış ve onların efkârını tenvîr etmiş oluruz.

İsmail Paşa (Tokad) - Vallahi pek yanlış gidiyorsun.

Sıdkı Bey (devamla) - Binaenaleyh bendeniz anketin kabul edilmemesini kabul edildiği halde zuhûru melhuz olan, tevellüd edeceği zannolunan mahzurdan bin kat daha mahzurlu görüyorsunuz.

Reis - İsmail Bey, söz sizin.

İsmail Bey (Gümülcine) - Reis Bey, leh ve aleyhte söylenmiyor mu? Şimdi de lehte söyleyecek olan söylesin (gürültü).

Reis - Efendim, ricâ ederim sıranız geldi, söyleyecekseniz söyleyiniz.

Rahmi Bey (Selanik) - Reis Bey, herkes sırasıyla söz söylesin.

Reis - Leh ve aleyhte bir müzakere tanzim edilmedi. Söyleyeceğinizi söyleyebilirsiniz, lehinde olsun aleyhinde olsun. Hasan Fehmi Efendi buyurun. (Gürültü).

Rahmi Bey - Hasan Fehmi Efendi'ye nasıl söz veriyorsunuz? Bakınız ben ondan evvel söz istedim.

İsmail Paşa - Ben de ondan evvel söz aldım.

Rahmi Bey - Ben de lehinde söyleyeceğim. (Gürültü)

Reis - Efendim, ricâ ederim, siz de söz almadan söylüyorsunuz. Bir gürültüdür gidiyor.

Rahmi Bey - O sizin hüsn-i idare edemediğinizden hasıl oluyor (gürültü).

Reis - Siz bu meseleyi müzakere etmiyorsunuz, şahsın ağzından çıkacak sözlere cevap vermek istiyorsunuz.

İsmail Bey (Gümülcine) - Efrâd-ı Osmaniyye'nin hukûk-ı asliyesinden olan hürriyet-i şahsiyyeye tecavüz ediliyor ve bu tecavüzlerin mütecasiri olmak üzere şu heyet-i hükûmet muvacehemizde bulunuyor. Efrâd-ı Osmaniyye'nin hukuk-ı asliyesinden olan hukuk-ı hürriyet-i şahsiyyesine tecavüzle beraber işkence, bilâ-sebebi kanûnî haps ve tevkif ve sonra bilâ-delil me-

bus hapsi gibi cinayât-ı azîmenin müttehemi olmak üzere irae edilen bir heyet-i hükûmet, yine onun murakıbbı olmak lâzım gelen heyet-i teşriiyye muvacehesinde bu yolda ehemmiyetsiz delilsiz ve şimdiden sonra bu mesaile cevap vermeyeceğim yolundaki ifadelerle iktifâ ederek işi bu derekelere düşürüyor, binaen aleyh, ben iddiâ ederim ki, tarihte ilk defa olarak bir Meclis-i Mebusan bu kadar azîm ithâmât ve cinâyât karşısında ruhsuz, boş, böyle zayıf bir sûrette idare-i kelâm eden heyet-i vükelâ muvacehesinde bulunmuştur. Sadriazam'ın bu bir küme müdel-
lel ve müeyyed ve müekked esbab ve delâil karşısında makam-ı müdafaada îrad ettiği sözler şunlardır; beyannâme-i umûmînin esnâ-yı kıraatında -şu beyanname okunulalı on beş gün yirmi gün olmuştur- bu Rıza Nur Bey meselesi mevzû bahs olmuş idi, ol vakit lâzım gelen cevapları verdim.

Hepinizin ayrı ayrı vicdanlarına müracaat edeceğim şu beyanname okunulalı on beş yirmi gün oldu, şu beyannamede. Şu Rıza Nur Bey meselesine dair, değil teferruat itibâriyle hattâ esâsı tamamen ihtivâ edecek surette söz sebkât etti mi ve sebkât eden söz yalnız Rıza Nur Bey'in tevkîfinden ve Lûtfî Fikrî Bey'in bir saattan fazla zaman izah ettiği gibi mahal ve mekân ve eşhâsa aid delâil tahtında beyan ve mütalâa edildi mi? Şübhesiz buna edildi diyecek bir ferd tasavvur edemem. Eğer esastan bahsetmek meselenin bilahare istîzah sûretiyle veyahud bir heyet-i tahkikiyye teşkîlî sûretiyle tahkîkî imkânını selbetmek lâzım geliyorsa, o halde işkence denilen darb denilen hilâf-ı kanûn haps ve tevkîf denilen efâl-i azîme ve cinâyât mesail-i müteferriadan addolunarak hiç mevzû bahs edilmeyecek midir? Ve bunlar heder kabîlinden meskûtun-anh mı kalacaktır? Ve bu mesail-i tecavüzât-ı mühimme esastan ayrı olarak maa't-teferuat yegân yegân isbat edilmek sûretiyle dermeyân edilirse bu ifâdât ve ithâmât karşısında heyet-i vükelâ ve Sadriazam ben cevap vermeyeceğim demekle mi iktifâ edecektir ve bu şâyân-ı kabul mü görülecektir? Hayır, şübhesiz Sadriazam bunlara cevap vermeye mecbur tutulmalıdır. Sadriazam, meclisin hissiyât-ı teşriiyye ve hakimesini tehyîc etmek lâzım gelen bir sözde

bulundu ki, bence hakikaten bu sözle müttehem tutulmak lâzım gelirdi. Maa't-teessüf hiç kimse bu heyecânı izhar etmedi. Sadri-azam demek istedi ki, beyannamenin kıraati sırasında hiçbir şey söylemeyeceğimi ve şimdiden sonra da sorulan suallere cevap vermeyeceğimi söylemiştim, işte bu meselede de o söylediğim söze tebean cevap vermeyeceğim.

Acabâ hangi mülkte ve hangi memlekette bir heyet-i vükelâ reîsi veyahud bir nâzır bulunabilir ki, izahâtını bir defaya münhasır kılsın da kendisini heyet-i mebusâna karşı müstagni bir vaziyette bulundurarak heyet-i mebusânın ve hattâ mensûbu bulunduğu milletin mesail-i hayatiyyesine ve hukûk-ı asliyyesine müteallik i'tisâfât ve cinâyâtı ihtivâ eden bir mesele-i azîmeden müterettib suâle cevap vermemek mesleğini ihtiyar etsin, bu ne demektir efendiler? Benim size nazım geçiyor. Ben ne yapsam mevki-i iktidarda kalacağım. Binaenaleyh ben sizin her suâlinize cevap vermekten âzâdeyim. İsterseniz kabul edin. Bu, bu demektir. Bu demek ammâ öbür taraftan da işkence, darb gibi mezalime karşı da cevap alamamak sûretiyle beride bir heyet veya efkâr-ı umûmiyye bugün birtakım efrâd-ı Osmaniyye'nin nâ-hak yere irtikâb edilen mezalimin faillerini mücazat etmek, hukûk-ı zayıyâı telâfi ve tazmîn edememek tehlike içinde kalıyor.

Hiç şübhe etmem ki, bu manzara karşısında Sadriazam'ın bu tavr-ı aczi muvacehesinde cümmeniz ayrı ayrı müteessirsiniz ve vicdânınız titremektedir. Çünkü bu mezalimin irtikâb olduğunu hepiniz tasdik ediyorsunuz. Ne kadar sükût ederseniz ediniz. Alenen izhar etmezseniz etmeyiniz. Fakat her halde vicdânınız inlemektedir ve ellerinizi vicdânınız üzerine koyduğunuzda (gürültü) onun muhtarib ve muazzeb olduğunu anlarsınız. İstedığınız gibi gürültü yapabilirsiniz, fakat ben içinde bu mezalim ve i'tisâfât ve işkencelerden müteessir olmadık bir adam tasavvur edemem. Hükûmeti bin türlü mehalike doğru sürükleyen bir Sadriazam'ın bilâ-delil verdiği cevap size kanaat-bahş oluyor da bir mebusun delâil-i muknia ve esbâb-ı mütenevvia ile şahıs ve mekân tasrihiyle serdettiği mütalâat nazarınız

da hiç de haiz-i tesir olmuyor mu?

Bir heyet-i vükelânın Meclis-i Mebusân'a karşı bir mesuliyet-i dâime altında icrâ-yı vazife etmesi lâzım gelir. Bunu şübhesiz içinde reddedecek yoktur. Halbuki Sadriazam'ın bu istighnâsı tahtında menkûz ve muhtas bir ukde bir şübhe arayınız. Bu ukde, bu şübhe mesuliyet-i vükelâyı akîm bırakmaktadır. Bunun sizin de ayrıca ta'mik etmenizi ihtar ederim. Bu istighnâ ile heyet-i mebusan istiklâlîni de kaybediyor. Bunu tecrübe ve hal gösteriyor. Nasıl ki bize bir buçuk senelik vukuat gösteriyor, bugün zımnen heyet-i mebusan, yavaş yavaş heyet-i vükelânın taht-ı emrine ve istibdâd ve hakimiyetine giriyor ve girmektedir. Meclis-i Mebusân'ın taht-ı hâkimiyet ve âmiriyetinde bulunmak lâzım gelen heyet-i vükelâ o âmiriyet ve hâkimiyeti makûsen istimal etmek istiyor. Bu tecrübe, bu vukuat, bu usûl-i meşrutîyyetin bir uçuruma doğru yuvarlanmakta olduğunu gösteriyor. Bizim Meclis-i Mebusân'ımız bu kabineye olan ibtilâ-yı müfriti neticesinde şu bir buçuk sene zarfında gayet garib bir tarz ve şekil iktisab etmiştir. Ben de âzâsından bulunmak itibâriyle bu şekilden müteessir olarak bahs ediyorum.

Buraya, hattâ Kanûn-ı Eşasî'ye külliyyen muhalif, kavanîn-i mevcûdeye ve cariyeye keزالik muakis olarak birtakım levâyih-ı kanûniyye geldi. O levâyih-ı kanûniyyenin tarz-ı teklîf ve ısrârında da aynı şekil görünmektedir. Çok defa heyet-i vükelâ meselâ bu meselenin reddiyle istifâ edecekmiş zannıyla veya hud nûzzardan birinin bizim muvacehemizde, ben istifa ediyorum veya heyet-i vükelâ istifâ edecek yolunda vuku bulan bir ifadesiyle, hattâ en mukaddes en mübeccel kavanînimizi ayaklar altına aldık, çiğnedik. Bunu red ve inkâr edebilir misiniz? Vukuat, hadisât-ı yevmiyye meydandadır. Bu meselede de aynı hâli takib ediyoruz. Zannederim ki, hiçbir hukuk-şinâs şübhe edemez ve dünyânın hiçbir tarafında hiçbir meclis-i mebusan ve hiçbir mebus, bir zat katiyen inkâr edemez ki, bugün her meclis-i mebusan (anket parlamanter) teşkiline selâhiyettardır. Ne gibi mesailde selâhiyettardır? Ta'mîk ve tahkîkine

lüzûm gördüğü mesailde selahiyetdardır. Ve o ta'mîka lüzûm gördüğü mesailin ta'mîki sırasında meclisin fikriyle, kabinenin bana itimâdınız var mıdır veya yok mudur ifadesi tearuz ettikde heyet-i vükelâya karşı bir sual irad etmek lazım gelir. O sual, sen benim hak ve selâhiyet-i kanuniyyemin icrâsında senin için ne zarar görüyorsun, suâlinden ibarettir. Evet, şöyle bir iddiâ var, şöyle isnadat var, itham var. Bir cinayet-i azime hattâ kabineye bi'n-netice izafe edilecek cinayet ve itham var. Bu ithâmın tedkikine biz karar vermekle size ne zarar terettüb ediyor? Bu sual irad olunmak lazım gelir. Eğer bir zarar terettüb etmiyorsa heyet-i vükelânın buna derhal rızâ vermesi ve kendisi meseleye müdahale etmemesi lazım gelir. Zarar terettüb ediyorsa o zarar efendiler nedir? Bunu bilelim?

Cemiyet-i Hafîyye ve Rıza Nur meselesinde bu zarar olsa olsa şu olabilir; filhakika Rıza Nur bi-gayr-i hakkın tevkif olundu, kanûna muhalif olarak tevkif olundu. Darblar, işkenceler irtikâb edildi, bin türlü cinayet irtikâb olundu, şübhesiz heyet-i tahkikiyye kabul olunduğu takdirde bunlar sabit olacak ve kabinenin mahiyeti meydana çıkacak. İşte zarar budur ve kabinenin ve Sadriazam'ın sebep-i isti'fâsı da budur. Sadriazam, size karşı olan bu istiğnâsının icrâ ettiği tesîri nazar-ı dikkate alarak, sizin üzerinizde fevka'l-âde bir nüfûzu bulunduğuna itimad ederek bu suretle Meclis-i Mebusân'a meram anlatabileceğini ve Meclis-i Mebusân'ı isti'fâ ederim gibi nim bir tehditle taht-ı tes-hir ve tazyikte bulundurabileceğini hesap ederek bu işe ehemmiyet vermemiştir. Bütün bu söylediklerim hakikattir ve hattâ sizin heyet-i vükelâ reîsiniz kendi nazarında bir mebusan şahsının ehemmiyeti olmadığını göstermek için Rıza Nur meselesinde ufak bir tahkîkâta bile lüzum görmemiştir.

Hâsıl-ı kelam, heyet-i tahkikiyye meselesinde kabine tuttuğu tarîk-i sakîmin yani hem Kanûn-i Esâsî'ye hem de kavânin-i sâireye muhalif olarak takib ettiği tarîk-i sakîmin artık red ve inkâr edilemeyecek derecede sübûtu mülâhazasıyla bu yolda ifadatta bulunmaktadır. Emin olunuz ki, bu Cemiyet-i Hafîyye ve Rıza Nur Bey meselesi münasebetiyle kabine tiril tiril titremek-

tedir ve ihtimal ki kendileriyle hususî münasebatta bulunsanız, kendilerinin bu tereddüdlerini bu mülâhazalarını itiraf edeceklerdir. Rıza Nur Bey meselesi münasebetiyle bugün mecliste isbât-ı vücud eden ve daimâ fazla söz söylemek merâkında bulunan Hakkı Paşa'nın gerek çehresinden ve gerek kürsüde gayet mütereddid, gayet meşkûk gayet iştibahî bir surette ve yalnız bir iki cümle ile iktifâ etmesinden bu tereddüdlerini anlamışsınızdır.

Tekrar ederim ki, bugün heyet-i vükelâ bu mesele karşısında tiril tiril titremektedir. Çünkü bu mühim bir mesele-i maddiyyedir. Çünkü bu, suver-i sübutiyyeye hem de suver-i sübutiyye-i tahririyye üzerine müesses bir meseledir.

Ben, Lütî Fikri Bey'in ifadâtı üzerine fazla ifadat ilave etmeyerek size bir iki beyyine-i tahririyyeden bahs edeceğim ve onu size göstereceğim. Yalnız bu sözümü istitrad makamında arz edeceğim. Ekseriyet fırkasından bazı zevat, beyanname sırasında gerek kendileri şifahen ve gerek gazetelerinde dediler ki; muhalifler birçok söz söylediler fakat söyledikleri şey için hiçbir suver-i sübutiyye gösteremediler. Bu söz birçok defa tekkerrür etti. Fakat ricâ ederim, hepinizde de insaf vardır. Vicdânınız sizi tabîî musib bir yola sevketmektedir ve o yola gitmemekte bir tereddüd vukua gelse bile vicdânın sevki âşikârdır. Lütî Fikri Bey'in şu Cemiyet-i Hafîyye meselesinde, şu işkence, darb ve sair meselelerde şu kürsüde irad ve ifade ettiği delâil, size arz ettiği suver-i sübutiyye-i kanuniyye hem şahsiyet, hem eşkâl, hem mahal ve mekân tafsil ve tavzihiyle serd ve ityan ettiği ifadat ve mütalaâtın sizin nazarınızda hiçbir ehemmiyeti yok mudur ki siz beyanat sırasında, bize suver-i sübutiyye-i kanuniyye irae ve ibraz etmiyorsunuz diyerek bizim siyaset-i umumiyye hakkında mütalaâtımızı reddettiniz ve şimdi de bunlar teferruattır diye reddetmek istiyorsunuz. Şübhesiz ki efendiler, bu delâil bir mahkeme-i cinayet huzûrunda, içinizde hükkâm da vardır, hem de kanaat-i vicdaniyyesi hükme iktiran etmek suretiyle nafiz olan bir mahkeme-i cinayetin huzûrunda serd edilmiş olsa, hiç şübhe etmeyiniz ki sebep-i mahkûmiyyet olur. Halbuki

bu delâil size hüküm vermek için değil, yalnız meseleyi i'dad ve ihzar edecek ve işin hakikatini bize bildirecek olan bir heyet-i tahkikiyye teşkili için bile kâfi gelmiyor.

Bu heyet-i tahkikiyyeyi teşkil ettiğiniz halde, efrâd-ı Osmaniyye'nin ve Kanûn-ı Esasî'ye merbûtum diye iftihar etmekte olan bedbaht millet-i Osmaniyye'nin hangi meşum ve menhus ellerin kahr ü gazabıyla ezildiğini anlayacaksınız. Bu heyet-i tahkikiyyeyi teşkil ederseniz, gerek muhalif ve gerek müzahir bu hakikati anlamış olacaksınız ve göreceksiniz ki efendiler, bu işkenceleri yapan ve millet-i Osmaniyye'yi bu türlü ezâ ve cefâyâ müstehak farz eden ve o feryadlar karşısında inlemeyen, taş gibi kalan adamlar, vaktiyle Abdülhamid'in hazine-i hassasından muayyen bir maaş almış ve ona da o yolda hizmet etmişlerden biridir ve yine bunların Şamlı İzzet'e hizmet etmiş ve ona müddet-i medide jurnal vermiş ve kezalik müddet-i medide onun mezalimine, i'tisafâtına âlet olmuş olan bir şahs-ı menhus tarafından yapılmış olduğunu göreceksiniz ve yine bu mezalim ve itisafâtın maktul Fehim'in adamlarından biri tarafından ika edildiğini göreceksiniz. Şimdi ediniz, bu heyet-i tahkikiyyeyi anket parlamanteri kabul ederseniz netice itibâriyle ne öğreneceksiniz? Şunu öğreneceksiniz ki, vaktiyle Abdülhamid idaresinin idamesini teyid eden ve Abdülhamid idaresini yine darb ve işkence ile muhafaza ve idame ettiren eller bugün meşrutiyetimizin en gizli köşelerine kadar girmiş ve en mühim memuriyetleri ele alarak kendini muhibb-i meşrutiyet göstermek suretiyle meşrutiyet-i Osmaniyye'nin aleyhine doğru hareket etmekte bulunmuştur. Bu hakikati göreceksiniz.

Eğer sizin nezdinizde tarafımdan iddiâ edilen şu hakayıkın da ehemmiyeti yoksa, o vakit ne heyet-i tahkikiyye istemek lazım gelir, ne de Kanûn-ı Esasî'nin muhafazası için burada bir söz söylemek icab eder. Bunu öğrenmek isterseniz bunu kabul etmelisiniz. Çünkü evet buna bazı zevat için için güldüler. Fakat bendeniz burada iddiâ ediyorum ki bu meşâkkı, bu mezalimi, bu i'tisafâtı, bu efrâd hakkında, zavallı fukarâ hakkında gören zaleme onlara mensubdur. Bunu tekrar ediyorum. Bakınız

sizi hangi vadilere götüren onlar ki bu müdhiş, bu ananeli cinayâtı alenen söylemeye bizi mecbur ediyor.

İsmail Hakkı Bey (Bağdad) - Bunların hepsi mübhemiyattır. Açık söyle.

İsmail Bey (devamla) - Senin nazarında işine gelmeyen hep mübhemiyattır. Burada millet-i Osmaniyye'nin hukuku müdafaa ediliyor, mevzû bahs oluyor. Kanlı değnek gösteriliyor, kırık parmaklar gösteriliyor. Tırnaklar gösteriliyor. Kabine reîsiniz bu hakayık karşısında karar ediyor. Hâlâ mı iştibah gösteriyorsunuz. Çık sen aksi olarak ufak bir delil göster bakayım.

İsmail Paşa (Tokad) - Canım, akşam oldu.

İsmail Bey (devamla) - Ne gösterdiniz? Ben anlamıyorum; Osmanlıların hürriyet-i şahsiyyesi tecavüze uğrar, kanun çiğnenir, hürriyet-i matbuat taarruza uğrar, gazeteler kapatılır, eşhas haps ve tevkif edilir; nazarlarında ehemmiyeti olmaz. Diğer taraftan birçok zevat, bir mebus haps olunur, işkence edilir. Nazarlarında kezalik ehemmiyeti olmaz. Bir bölük rezail irtikâb olunur, ehemmiyeti olmaz. Bu kabinenin ve sizin nazarınızda hangi şeyin ehemmiyeti vardır, söyleyin. Bunlara hep iştibah ile mi bakıyorsunuz? Bir rapor ibraz edeceğim ki, akib-i vakadan ahz edilmiştir. İhtimal ki, ona da iştibah ile bakacaksınız. Çünkü mesleğiniz bu, sakın bu raporu veren doktoru da sahtekârlıkla itham etmeyesiniz. Aman yarabbi, fazilet ve hilkat-i insaniyyeye karşı bu ne kadar iştibah! Dehşetli bir iştibah, dehşetli bir tereddüd.

Bu rapor, Demokrat Mustafa hakkındadır. Demokrat Mustafa denilen adam (gürültü) darb ve işkence edildikten ve oradan çıktıktan sonra müdekkik ve zekî adamlar delaletiyle bir doktor nezdine götürülür. Bu doktor bunu mükemmel surette muayene eder ve o dakikada bir rapor itâ eder. Bu rapor onun ayrıca kopya defterinde de böylece mevcuddur. Heyet-i tahkikiyye o kopyayı da defterde görebilir. İsticvab edebilir. Bu raporda diyor ki, şöyle bir adam falan gün falan saat getirildi

[oku oku sadâları] fransızcadır, tercüme etmek lazım gelir. Size meâlîni söyleyeyim. Diyor ki, böyle bir zat bana getirildi. Ariz ve amik muayene ettim, âti'z-zikr şeyleri gördüm: Göğsünün ve kaburga kemiklerinin üzerinde sopa yarası olduğuna hiç şübhe edilmeyen büyük büyük bereler gördüm. Küreklerinin iki tarafında iki santimetre arzında. Kezalik sopa yarısından olduğuna şübhe edilemeyen cüruh gördüm kezalik bir başka aletle bükülme suretiyle yani çimdirmekten mütevellid yaralar gördüm, diyor. Onun üzerine bu raporu verdim diyor. Heyet-i tahkîkiyyenin ufak bir tahkîkâtıyla o kopya defterini de göreceksiniz, o zâtı da isticvab edeceksiniz. Bu suretle Demokrat Mustafa'nın müracaat ettiği günün tayiniyle bulunur ve emniyet hasıl olur. Meğer ki Baban-zade Hakkı Bey, mütereddid ve şübheli ve zayıf düşünerek, bu Demokrat Mustafa kendisini mukemmel surette tekrar darb ettirdikten sonra bir doktora müracaat etmiştir diyecek kadar insafsızlık edesiniz.

Ahmed Bey (Lazistan) - Müsaade eder misiniz, bir şey söyleyeyim. Acabâ sahib-i vicdan, Türkçe bilir bir Osmanlı doktoru bulamamışlar mı?

İsmail Bey (devamla) - O Cemiyet-i Hafîyye'nin zuhûru sırasında bütün memalik-i Osmaniyye garazkârların eli altında tir tir titredikleri bir zamanda, hattâ mebus tevkif olunduğu bir sırada kim cesaret eder de böyle bir muataba yapar. Acabâ senin cesaretin müsaîd mi Ahmed Bey? O vakit birçok adamlar bilâgünah Divân-ı Harb'e gönderildi. Sonra hepsini beraet ettiler. Bu kadar mezalime, bu kadar i'tisafâta sebep olan bir zamanda hâlâ Osmanlı doktordan bahsediyorsunuz. Öteden beriden birçok biçaregânı, bunlar Cemiyet-i Hafîyye'dendir diye tutup gönderiyorlardı. Ona da şüphe mi etsinler? Şübhesiz Kanûn-ı Esasî'nin ve kavanîn-i sâirenin taht-ı tesîrinde bulundurduğu masuniyet-i mesâkin meselesiyle bu Cemiyet-i Hafîyye meselesi, bizi titretecek surette vukuat ve meşhudat vücûda gelmiştir. Yani heyet-i tahkîkiyyenin teşkil-i lüzûmu sırasında biraz da bunlardan bahsedersem sizi tenvir etmiş olurum. Gerek bir Cemiyet-i Hafîyye meselesinde ve gerek onun teferruâtında kava-

nin ahkâmını idare-i örfiyye kavanînine neden kavanîn-i saire gibi tatbik olunmamış.

Filhakika efendiler, hattâ ikametgâh taharrîsi dahi kavanîn-i mevcudeden hiçbirine tatbik edilmeyerek ve usûl-i kanuniyyeye riayet edilmeyerek bir şakavet çetesinin kahren bir haneye dühûlü kabîlinden vukua getirilmiştir. Binaenaleyh heyet-i tahkîkiyye teşkilinde bu mesail de gayet ehemmiyetli bir surette nazar-ı dikkate çarpacaktır. Meselâ bu Demokrat Mustafa'nın Ortaköy'deki hanesine mahallenin imâmı ve muhtârı bulunmaksızın doğrudan doğruya polis komiseri iki polis neferini istishab ederek dühul etmiştir. Kezalik Fatih'te bahr-i sefid kurşunlu medresesinde iki talebenin odasına yine aynı tarzda usul ve kavaide riayet edilmeyerek ve Kanûn-ı Esasî'ye külliyyen mugayir olarak dühul edilmiştir. Kezalik Aksaray'da Hacı Kemal Efendi'nin hanesine de yine usul ve kavaidine aslâ riayet edilmeyerek girilmiştir. Böyle gece yarısı ikametgâha taarruz bize, kanûnun riayetini emrettiği usul dairesinde girilmediğini isbat için, size iki resmî vesika irae edeceğim. Çünkü ikametgâh taharrîsi denilince ötede darblar, işkenceler, domuz topları icra edilmiştir. Bunun ne ehemmiyeti olabilir diyeceksiniz. Hayır ikametgâh taharrîsi meselesi bendenizce onlardan daha mühimdir, bunun için bir varaka-i resmiyye almaya kendimi mecbur gördüm. Fatih'te kurşunlu bahr-i sefid medresesinde Arnavud Ata ve Hacı Kayma'nın ikametgâhları hiç kanûna temas edilmeyerek kemâl-i cebr ü zulmle icrâ edildi. Ne yolda? Dikkat ediniz, ikametgâh taharrîsini ve suret-i icrâsını, imzâlı, tarihsiz numarasız bir varaka, falan falan eşhâsın hanesini taharrî ediniz. Bu emirdir. Kimin tarafından emir. Meselâ İstanbul polis müdür muavini tarafından verilmiş bir emir. Ne Divân-ı Harb-i Örfî'nin haberi var. Ne kanunen ikametgâh taharrîsine selahiyetdar olan bir heyet veyahud bir şahıs tarafından verilen bir emir var. Ale'l-ıtlak Emniyet-i Umumiyye Müdürü muavininin ismi. Bu Fatih Komiseri Cemal Efendi'ye geliyor. Bereket versin bu Fatih komiseri olan zat kanûna riayetkâr olduğundan ve böyle bir indî tezkere ile ve selahiyetdar olmayan bir şahsın em-

riyle taharrî edilmemesini lazım gördüğünden yaptığı der-ke-narda böyle bir mahiyet-i resmiyyeyi haiz olmayan; numarası, damgası, mühr-i resmîsi bulunmayan tezkere ile ben taharriyât-ı kanuniyye icrâ edemem diyor. Bunların içinde namuslu memurlar da vardır. Fakat Emniyet-i Umumiyye Müdiri-yeti ale'l-ıtlak gönderdiği bir iki polisle yine kahren, cebren hane-yi taharrî ettiriyor. Bu suret-i taharrî dairelerinde ve defatir-i resmiyyelerinde mukayyed olmak lazım gelir. Çünkü bu hemen aynı gibidir. Bu yolda hilâf-ı kanun ikametgâh taharrîsi de vukua geliyor.

Sonra kezalik Cerrah Paşa hatîbi Hacı Kemal Efendi'nin hanesi de böylece kanûna muhalif olarak taharrî ediliyor. Dikkat buyurunuz! Cerrah Paşa, Şehremîni merkez memuriyeti dahilinde olduğu için evvel emirde bu taharrî emri Şehremîni merkez memûruna verilir. Bu memur kezalik emr-i şifahî ile -çünkü bunda bir tezkere de yok- böyle doğrudan doğruya hilâf-ı kanun muamele yapmayacağını söyler ve bu namuslu memur bunda ısrar eder. Şu tahkîkât neticesinde bütün mahiyeti ve yaptığı bütün mezalim ve rezaili pekâlâ sabit olacak olan ve İstanbul Polis Müdürü olan Kemal Efendi nâmındaki adam bunu şifahen emr ediyor ve bu emr-i şifahî ile ikametgâh taharrîsi mümkün olmadığını ve yapamayacağını söyleyerek asıl Şehremîni merkez memûru olan zat bunu reddediyor. Fakat polis müdürü Kemal bu kanun-şikenane ve menfur muamelede ısrar gösteriyor, ikametgâhın bulunduğu mahallin merkez memûrunun reddi üzerine o daireye hakk-ı âmiriyyeti olmayan yani o daire dahilinde bulunmayan Aksaray merkez memûruna şifahen emrolunuyor o emir üzerine icrâ ediliyor. Bu da mukayyedir.

Bu yolda vukua gelen hane taharriyâtı, bir şekavet çetesi-nin ale'l-ıtlak ve bağteten bir haneye girmeleri kabîlinden olarak usul ve kanûna riayet edilmeyerek doğrudan doğruya icrâ ediliyor. Bu da gösteriyor ki bu Cemiyet-i Hafîyye meselesinin suret-i tahkîki ve bunun safahâtı kanunî olmayan ve hattâ Sad-riazam Paşa'nın da vakıf olmadığı deminki ifadeleriyle malum olan indî ve keyfî ve mutesif eller tarafından icrâ olunuyor ve bu

mutasif eller tarafından icrâ olunduğu da bu heyet-i tahkikiyenin icrâ edeceği tahkikât ile anlaşılacaktır. Binaenaleyh efendiler, bu mesele lüzûmu derecede izah olundu. Eğer kabine bu mesele neticesinde sukuttan korkar da bunu kabul etmezse reddetmeliyiz.

Sadriazam Paşa - Kabine sukuttan korkmaz.

İsmail (devamla) - Şu halde Hakkı Paşa bu meseleyi bizden daha ziyade bir tehalükle, bizden daha ziyade bir arzu ile kabul etmelidir ve ben muamelâtın muvafık-ı kanun olarak cereyânından emînim, İstanbul'da ve memalik-i Osmaniyye'nin her tarafında hilâf-ı meşrutîyyet hâlât irtikâb edilmemiştir, adalet ber-kemaldir, zulm yoktur deyip meydan okumalı ve bu tedkik olunsun, demelidir.

Sadriazam Paşa - Hakkı Paşa meselenin mahiyetini düşündü.

İsmail Bey (devamla) - Malumdur ki, bir şeyin umûr-ı batınada delîli o şeyin makamına kaimdir. Bunun ehemmiyetini, mahiyetini düşünse idin, sana ve kabineye nisbet olunan cinayât-ı azimenin ihbârını müeddî ve müeyyid olan böyle bir mesele-i mühimmede; ben beyanname esnâsında sözlerimi söylemiştim, başka söz söylemeye lüzum görmem, artık söylemeyeceğim yolunda bir ifade ile geçiştiremezdin. Daha doğrusu korkuyorsun, titriyorsun.

Sadriazam - Heyet-i aliyye takdir eder.

İsmail Bey (devamla) - İşte efendiler! Heyet-i aliyye takdir eder diyorlar. Bunu işite işite kulaklarımız doldu. Yani itimâdınız varsa dururum, yok ise giderim. Şimden sonra hangi bir mesele-i kanuniyyeyi burada mevzû bahs etmek istersek Sadriazam'dan bu sözü işiteceksiniz. Ben bunu mahsûl-i acz ü za'f olarak telakki ederim ve bugün şu ta'dâd ettiğim esbâb-ı kanuniyyeye istinaden iddiâ ederim ki, Sadriazam'ın şu ictinâbı bir karâr-ı kanunîdir.

Sadırazam Paşa - Onu da heyet takdir eder.

İsmail Bey (devamla) - Bu meselenin karşısından kaçmaktır ve istig'nâ ile meclisin her halde kendi emrine ittibâ edeceğini...

Sadırazam Paşa - Hâşâ, hâşâ!

İsmail Bey (devamla) - Hâşâ değil. Ne söyleseniz, ne yapsanız siz bunu kabul edeceksiniz, ben size bunu kabul ettireceğim.

Sadırazam Paşa - Olur mu öyle şey canım.

İsmail Bey (devamla) - Bu hem mahsûl-i acz ü za'ftır ve hem de lafta kalan Kanûn-ı Esasî'nin muhafazası esaslarını ayaklar altında çiğnemektir. Eğer Hakkı Paşa bu Cemiyet-i Hafıyye, Rıza Nur Bey meselesinde mezalim ve i'tisafat icrâ olunmadığına emin ise ve eğer bu Cemiyet-i Hafıyye meselesinde mübaccel ve muhterem tanılan hukuk-ı Osmaniyye ayaklar altında çiğnenmediğine ve meseleye meşum ve menhus ve zalim ellerin ve hilâf-ı kanun olarak birtakım ellerin girmediğinden emin ise, mutmain ise, heyet-i tahkikiyyeyi kendisi arzu etmelidir. (Gürültü) Yoksa bütün bunlar laftan ibarettir. Böyle giderse millet-i Osmaniyye'nin hukuku ayaklar altında çiğnenecektir. (Gürültü)

Rıza Paşa (Karahisar) - Efendiler! Bendeniz şimdiye kadar cereyan eden müzakerâtı ve serd edilen mütalaâtı saded hari-cinde görüyorum.

Nali Efendi (Manastır) - Paşa, bu sözü evvelden söyleyedin!

Rıza Paşa (devamla) - Ricâ ederim, sözümü kesmeyin, çünkü bendeniz biraz asabîyim, şaşırıyorum. Evvel emirde mevki-i bahs ve müzakereye vaz edilen madde (anket parlamen) ın kabul veya reddidir. (Parlaman değil parlamanter sadâları) Canım neme lâzım! Bizde böyle derler. Türkçesi, mebusan tarafından bir heyet-i tahkikiyye teşkilidir. Bu heyet-i tahkikiyye ne vakit icab eder? Evvel emirde bunu fark ve temyiz edelim. Şimdiye kadar serdedilen iddiâlar üzerine bu heyet-i tahkikiyyenin kabûlü lazım mı, değil mi noktasına ondan sonra hükmedelim.

Efendiler, ne vakit bir mesele tahaddüs ederde o meselenin fail-leri için sevkedilecek bir makam bir heyet, bir mahkeme bulunmazsa o vakit anket parlamanter teşekkül edebilir. Meselâ heyet-i nüzzârdan biri vazifesini sûistimal eder veyahud maiyyetten biri irtişâ gibi bir şeye cesaret eder ise ve ondan da dolayısıyla nazır haberdar ise, bu halde bunun için anket parlamanter teşekkül eder.

Ömer Lütfi Efendi (Burdur) - Mesele de aynıdır.

Rıza Paşa (Karahisar) - Ricâ ederim, aynı mı, değil mi? Bunu sonra fasl edeceğiz. Gazetelerde manzûr-ı âliniz olduğu üzere Bulgaristan Sobranyası'nda bir anket parlamanter yapıldı. Bu neden dolayı idi? Harbiye Nazırı'nın inzimâm-ı muvafakati ile esliha mübayaasına memur olan komisyonun sû-i isti'mâlâtı, maliye me'mûrunun inzimâm-ı muvafakati ile maiyyetinin sû-i isti'mâlâtı, kezalik Nafia Nazırı'nın inzimâm-ı muvafakati ile şimendüfer mübayaatı komisyonunun birtakım vagonlar alması. Şimdi burada meydanda ne var? Meydanda bir Doktor Rıza Nur Bey meselesi, bir de darb meselesi var. Bunu şimdiye kadar pek çok defa serdettiler. Serdedilen müddeiyat birtakım raporlar ib râzıyla teyid ediliyor. Ben bunu hakikat olarak kabul etmekle beraber, yani ben bunların hepsini vaki olmuş gibi kabul etmekle beraber, eğer böyle darb meselesinden dolayı (anket parlamanter) teşkîli kabul olunursa o halde bu Meclis-i Mebusan senenin on iki ayını daimî (anket parlamanter) teşkîli ile imrar edecek. Çünkü bu darb meselesini vakîâ Makedonya meselesinde veyahud bu söyledikleri şeyde hakikat olarak kabul ettiğim halde hiç değilse etrâf ve civar komşulardan taklîden kabul edilmiş nâ-meşrû bir usul olduğundan ben bunu takdir etmiyorum, takbih ediyorum. Takbih etmekle beraber, maatteessüf bunu hükûmât-i saireden iktibas edenler öyle bir atik olarak iktibas etmediklerinden dolayı bunun mahiyetleri şimdi çıkıyor. Eğer bu usul onlardan pratik olarak iktibas edilip mevki-i tatbîke konsa idi bu şimdiye kadar katiyen meydana çıkmayacaktı. Ve böyle uzun uzadıya bir mesele olmayacaktı. Bilmem ne varmış? Eğer dolayısıyla civar olan hükûmetten bu usul iktibas edilmiş

de orada tatbik edilen usûle tevfikân icrâ edilmiş olsa idi yani kumlu torbalarla dökülmüş olsa idi ne o darbdan eser görülecekti ve ne de o anket parlamantere lüzum görülecekti. Domuz topuna gelince: Lütî Fikrî Beyefendi'nin beyanâtına nazaran domuz topu yapılan adam on beş dakikadan, yarım saattan ziyade yaşayamadığı için bundan fazla o halde durdurulmuyormuş. Tutuşturup da râkib olduğu arabasını fitilleyerek evine kütük gibi kupkuru gönderdikleri müslümanları ne için görmüyorlar? (Nerede bu sadâları) Rumeli-i şarki'de (gürültü). Ricâ ederim, ben bunları takdir etmiyorum. Hükûmet-i Osmaniyye'yi âdetâ bir anarşi hâlinde gösterip gûyâ diğer hükûmetlerde bu gibi şeyler yokmuş gibi tenkid etmek muvafık-ı insaf değildir, diğer hükûmetlerde bunun daha fenâsı, daha fecîi vardır. Fakat bunlara bakarak biz katiyen bunları yapmadık. (Gürültüler).

Ahmed Mahir Efendi (Kastamonu) - Canım, biz de mi öyle yapalım? Böyle şeylerin lüzûmu yok. Misal lazım değil.

Rıza Paşa (devamla) - Bendeniz böyle yapılısın demiyorum. Bunlar olmakla beraber bir anket parlamanteri icab ettirmez demek istiyorum. Ve böyle olmakla beraber anket parlamanter hukuk-ı umumiyyedendir. Bu darb meselesinde hukuk-ı umumiyye mündemic olmakla beraber hukuk-ı şahsiyye vardır. Bu gibi mesailde anket parlamanter teşkil olunmaz. Darb olunan ve işkencede tırnağı çıkarılan kimse, doğrudan doğruya aid olduğu mahkemeye müracaat eder. Bu meselede anket parlamantere lüzum yoktur. Fırak-ı muhalife mensubîni beyhude yere uğraşmasınlar, bu darb meselesinden müteessir olan kimse yani hukuk-ı şahsiyye müddeîsi mahkemeye müracaat eder, müddeî-i umumî de müdafaa eder ve iş meydana çıkar. Yoksa bu fiili icrâ eden heyet-i tahkikiyye veyahud Divân-ı Harb-i Örfî ve dolayısıyla onların âmiri olan Harbiye Nezareti bunları tecviz etmiş ise ve bunlara böyle yapın diye emir vermiş ise, yani bunun gibi bir emare-i kaviyye var ise o vakit diyeceğim yok ve o vakit nüzzar için anket parlamanter lazım gelir. Bundan dolayı bunlar hukuk-ı âdiyyedendir. Muhakemeye müracaat edilmesi ve anket parlamanterin böyle işlerde usul ittihaz edilmemesi

ni ve reddolunmasını teklif ederim.

Rahmi Bey (Selanik) - Efendim, anket parlamanterin meclsimize ne suretle geldiğini bütün rüfeka-yı kiram bilir. Hükûmetin siyaset-i umumiyyesi hakkındaki beyanat sırasında Lütfi Fikri Bey söz söylerken; bilahare kabinenin bu beyanatını müteakib toplanacak ârâ neticesinde kabinenin mevkinin sağlam olduğu tahakkuk ve taayyün ederse, ikinci bir hücum olmak üzere böyle bir anket parlamanter, teklifinde bulunacağım; demiş idi. Ve o teklifini geçenlerde bir takrir vererek icrâ etti. Bendeniz bilmem, bu meseleyi arkadaşlardan başka suretle anlatan var mı? Bugün Lütfi Fikri Bey'in Rıza Nur Bey meselesinde hükûmet veya cihet-i askeriyyenin işkenceleri engizisyon devrelerini andırır...

Lütfi Fikri Bey (Dersim) - Cihet-i askeriyye değil. Demedim.

Rahmi Bey (Selanik) - Ricâ ederim. Söylediniz ve isimlerini söylemek istemem diye mevkilerini beyan ettiğiniz eşhas ile sözlerinizin askeriye ve cihet-i mülkiyyeye teveccüh ettiği ifadâtınızdan taayyün etmiştir. Bâ-husus eğer zannınız öyle ise yahud itikadınız, böyle neden korkuyorsunuz?

Lütfi Fikri Bey (Dersim) - Korkmuyorum. Bir heyet-i muhtelita dedim.

Rahmi Bey (Selanik) - Pekâlâ efendim. O halde dinleyiniz. Bugün evvelce söylediklerinizden fazla olarak bazı vesaik olmak üzere gerek Lütfi Fikri Bey'in ve gerek İsmail Bey'in buraya getirdikleri şeyleri gördüm. O vesaik de nedir? Bir kamçı, kanlı bir sopa, bir zarf içine konulmuş bir tırnaktır. İsmail-Bey'in de bir doktor raporu olmak üzere ismini söylemediği ve yalnız muhteviyâtından bahsettiği bir varaka. Efendim, filhakika bu mesele bizce gayet ehemmiyetli ve gayet câlib-i dikkat bir mesele olmak üzere telakki edilebilirdi. O da ne vakit? Eğer bu mesele hakkında tedkik icrâsı teklîfi cidden vatanperverane bir surette icrâ edilmiş olsaydı.

Şefik el-Müeyyed Bey - Bu sizin takdîrinize mi aid?

Rahmi Bey (Selanik) - Ben kendi takdîrimden bahsediyorum. Şefik el-Müeyyed Bey'in takdîrâtını da yine Şefik el-Müeyyed Bey kendi takdîrâtı vechile söyler.

Şefik el-Müeyyed Bey - Başkasının hissiyâtına hükmedemezsiniz ki.

Rahmi Bey (Selanik) - Ben kendi suret-i telakkimi arz ediyorum.

Salim Efendi (Karesi) - Reis beyefendi rica ederim, İsmail Beyefendi bir saat kadar söyledi, hiçbir kimse sözünü kesmedi. Ricâ ederim, meclisin intizâmını muhafaza edin.

Ömer Feyzi Efendi (Karahisar) - Biz hiçbir şey söylemedik (gürültü).

Hasan Fehmi (Sinob) - Sadrıazam'ı tahkir ettiler. Daha nasıl söyleyecekler?

Reis - Ömer Feyzi Efendi, sükût ediniz efendim.

Rahmi Bey (Selanik) - Şimdi efendim, netice, bir şey taayyün ediyor efendim. O da yine kabinenin ne suretle olursa olsun iskatı keyfiyeti, yani muhaliflerin metalibinden netice itibâriyle bu çıkıyor. (Gürültü) Rıza Tevfik Bey, falan falan meselelerden biz şübheye düştük diyorlar ve hakikaten Rıza Tevfik Bey bu hususta şübheye düşmüş olmasaydı bunu böyle teklif etmeyeceğine ve o beyanât-ı umumîyye sırasında kabineye muhalif rey beyan etmeyeceğine emin idim. Öyle kabul edelim ki, Rıza Tevfik Bey böyle telakki etmiştir. Yani şübhe hasıl etmiştir. Ve bundan dolayı böyle bir teklifte bulunuyor. Fakat Rıza Tevfik Bey ile aramızda bugün bir fark var ki, Rıza Tevfik Bey, beyanât-ı umumîyye için rey toplandığı zaman bu şübhesini söylemiş. Kabinenin aleyhinde olduğunu daha o zaman göstermişti. Fakat biz öyle değil. Biz bütün bunları dinledikten sonra kabinenin katiyen işkence kabul etmediğini ve o kabineye itimad ettiğimizi verdiğimiz reylerle gösterdik. Bu nukatin bugün tekrar

tedkiki cihetine gitmek kabinenin velev ki rücû tarikiyle olsun o beyanâtına karşı itimat etmemek demektir ki bu, kabineye karşı adem-i itimad demek yani kabinenin iskatı ve bizim için de iki gün evvelki karârımızdan rücû demektir. Arz ettiğim gibi, muhalifler bunu her vakit taleb edebilirler. Yani her fırsattan bi'l-istifade kendilerine muhalif olan bir kabinenin sukutunu arzu edebilirler.

Demin İsmail Bey diyorlardı ki, nazırlarla hususî temasta bulunulsa, onlarla ciddî münasebette bulunulsa onların tiril tiril titremekte oldukları tahakkuk eder. Zannederim ki nazırlarla temasta bulunan bizim fırka mensubînidir. Her halde İsmail Bey'den kat kat ziyade kabinemiz efrâdı ve âzâsı ile temasta bulunan bizim fırkamızdır. O kabine bu fırkanın müzaheretine istinaden icrâ-yı vazife ediyor. Biz hiçbir vakit kabinenin tiril tiril titrediğini görmedik. Bir insanın titremekten dolayı istignâ göstermesini de, zannederim, dünyâda hiç kimse kabul edemez.

Bendeniz, her muhalifin her vesile ile kabineyi sürüklemek; düşürtmek suretinde birtakım hücumlarda bulunmasını kabul ettikten sonra yalnız bir cihete nazar-ı dikkatinizi celb edeceğim ki, o da bu hücumların vatana zarar getirecek şekilde olması husûsudur. Ne gibi efendim? Bugün kabinenin siyaset-i umumiyyesi hakkında söylenen sözlere mukabeleten muhalifinin söyledikleri sözler ne idi? Meselâ: Adliye berbad, hükkâm daimâ garazkârane ifâ-yı vazife ediyor. Cihet-i idare yani idare-i mülkiyyemiz aciz ve garazkâr memurlar elinde, her yerde isyan ve ihtilal. Ve bütün bunlar nazırın ve o nazırın tayin ettiği memurinin aczinden ve iktidarsızlığından münbais, cihet-i askeriyyede de intizamsızlık, işkence, zulm. Bilmem artık ne kalıyor efendim? Meclis-i Mebusan'ımızın ekseriyeti ise bütün bunları görerek, bilerek ve insâfa gelmeyerek bütün bunları mürevvic..

Efendiler! Eğer hakikat-i hâlimiz bu ise, bilmem bendeniz zannederim ki, cidden vatan haini olan bazı adamların ecanibe karşı memleketimizin sû-i ahvâlini tasvir suretinde çalışıp da

bulabildikleri elvâhı daha mükemmel surette tasvir edebilmek için bizim bazı muhalifimizden gelip ders almaları icab eder. Eğer bugün ekseriyet fırkası hükûmetin zulm veya işkence ettiğinde değil kanaati hattâ tereddüdü olsa bu tereddüdü neticesinde yapacağı tahkikatta aaleb-i ihtimal olmak üzere bunların yapıldığına kanaat hasıl etse; hükûmeti bugün anket parlamanter ile değil, siyaset-i umumiyye hakkındaki beyânatını müteakib adem-i itimad reyile iskat ederdi ve bunu yapmaktan ekseriyeti menedecek dünyâda hiçbir kuvvet tasavvur edemem ve bunda da zerre kadar şübhe ve tereddüdüm yoktur.

Bir de daimâ söylenen bir söz var: Gizli eller.. Efendiler! Bu gizli eller sözünün ne maksadla söylendiğini bilemem. Fakat cidden nüzzârı idare eden gizli eller varsa, o gizli ellerden olmayan ve elan mevki-i iktidarda bulunan nüzzar hakikaten küçüklük etmiş olurlar. Ben zannetmem ki, nazırlarımızdan hiçbirisi bunu kabul etsin. Saniyen o nüzzar meyânında (iki üç) ten bahs olunuyor. O iki üç ki hakikaten onlar ekseriyet fırkasının daimâ göz bebekleridir. Ve fırka onların daimâ bugüne kadar bütün değişen kabinelerinde bulunmasına sarf-ı gayret eylemiştir ve her gelen kabine heyeti o iki üçten daimâ memnun kalmıştır. Ben onların -ki vaktiyle zulmün, eziyetin, bilâ-sebeb habsin lezzetini, ne demek olduğunu bugün muhalifinden belki daha ziyade tatmışlarındandır- onların böyle mezalime iştirâkini ben aklıma bile getiremem ve zannederim cidden bu mesaili baştan başa tedkik ve muhakeme eden bî-garaz zevat da katiyen böyle bir tereddüde düşmezler.

Kabine çekinmezse anket parlamanteri kabul etsin diyorlar. Esasen mesele, bunu kabinenin kabûlü meselesi değildir. Meclisin kabûlü ve adem-i kabûlü meselesidir. Meclis bugün anket parlamanteri kabul ediyorsa ne âlâ. Kabine o vakit kendi bildiğini gelir söyler ve bizim için yapılacak muamele yapılır. Fakat meclis bunu kabul etmezse, kabineye karşı, namuslu bir zat isniz bunları kabul ediniz demek; zannedersem düşünülmeyle söylenmiş ağır sözlerdendir. Ben zannederim ki, namuslu bir mebus bu sözleri söyleyemez. (Gürültü) Ricâ ederim, bir kabine

reîsine sen namuslu bir adam isen bunları kabul et demek o mebus için namusla oynamak demektir. Çünkü kabine reîsine her şey için namusunu ortaya koymak zannederim biraz namusla oynamak demektir ki iyi değildir. Gerek mukarrerât-ı sabıkamıza münafî harekette bulunmamak ve gerek katiyyen ve katibeten hükûmet-i hazıranın böyle bir menfur harekette bulunmamacasına katiyen emin bulunmaklığımız hasebiyle esasen biz bu anket parlamanter teklifini reddediyoruz.

İkinci bir meseleden bahs etmek istiyorum ki, bir iki günden beri her gün tekerrür etmektedir, o da masuniyet-i mesakine tarraz, idare-i örfiyyenin şekl ü sureti, Meclis-i Mebusân'ın ona karşı aziyeti, falan falan gibi hususâtdır. Efendiler! Bu mesail cidden bizim için haiz-i ehemmiyettir. İdare-i örfiyye memleket için lazım değilse onu kaldıralım, bu cihet burada müzakere edilir. Ekseriyet adem-i lüzûmuna kanaat hasıl ederse derhal idare-i örfiyye ilga edilir. Yok idare-i örfiyye ibka edilecekse, idare-i örfiyye ile diğer şuaabât-ı idarenin ne suretle birleştirilebileceği bilmem bizce mi tayin edilecektir? Yoksa şimdiye kadar taayyün etmiş midir?

Lütfi Fikri Bey, anket parlamanterin şimdiye kadar her ne kadar Kanûn-ı Esâsî'mizde mevcut değilse de teamülen kabul edilmiş olduğunu beyan ettiler, evet böyledir. Fakat bu idare-i örfiyyenin de Otuz bir Mart hadisesinden beri şimdiye kadar teamülen kabul edilmiş bir şekli var. Biz görüyoruz ki, her meselede Divân-ı harbler, gerek Emniyet-i Umumiyye Müdiriyeti'nde bulunan bazı memurîni ve gerek sair memurîni daimâ istihdam ediyor. Hattâ yine görüyoruz ki, Divân-ı Harb'e sevk olunan bir mesele, değil bidayetinde, hattâ tedkike başlandıktan sonra bile artık bunun bize taalluku kalmamıştır diyerek o meseleyi Divân-ı Harb'in cihet-i adliyyeye sevkettiği de vardır. Bu mesail, yani Emniyet-i Umumiyye Müdiriyeti'nde bulunan falan ve falan zâtın evleri taharrî etmesi, bilmem falan zâtın falan tarafından verilen bir emir üzerine falanı der-dest eylemesi, falanın Divân-ı Harb'e sevki, bütün bunlara ne şekl ü surette yapılmıştır. Ve o şekl ü sureti biz teamülen kabul edecek miyiz, etmeye-

cek miyiz? Eğer teamülen kabul edecek isek o usûl öteden beri geldiği gibi devam edip gidecek. Yok eğer bunlara biz bir şekil verecek isek, meclis her gün bu gibi muamelât ile tevaggul edeceğine dört gün otursun da şu hâle bir şekil versin ve bu da bir kanûn şeklini iktisab ederek, gerek cihet-i askeriyye ve gerek hükûmet-i mülkiyye bunu tatbîke mecbur kalsın. İllâ biz o zamâna kadar şu şekilde idare-i örfiyye olmaz, idare-i örfiyye muamelâtının falan noktasında biz hakimiz, falan cihetinde idare-i örfiyye hakimdir, bize âid değildir; hususâtı halletmedikçe bu babda söz söylemeyi zaid addederim.

Buna ilâveten şurasını da arz etmek isterim ki, demin Lutfi Fikri Bey korkmayız dediler. Ben korktuklarından söylemiyorum. Fakat bir yolsuzluk görüyorum ve sebebini bulamıyorum. İdare-i örfiyyeden dolayı vukû bulacak istîzah kime karşı yapılacaktır? İdare-i örfiyye zâbıttandan mürekkebe bir mahkeme-i askeriyyedir, makarrı Harbiye Nezareti'dir, doğrudan doğruya temasta bulunduğu nazır Harbiye Nazırı'dır. Geçen gün İsmail Bey tarafından verilip mecliste reddolunan takrir, idare-i örfiyyeye taallûk eden bir istîzâh takrîri idi, makam-ı Sadaret'e hitaben yazılmıştı. Bugün (anket parlamanter) için söylenen sözler dahi; Sadriazam Paşa bize cevap veriniz tarzında hitablardan ibarettir. Bendeniz bunu esasen doğru bulmuyorum. Kabinenin harekâtında intizam arayacak isek evvelâ intizâmı kendi harekâtımızda göstermeliyiz. Kendi muamelâtımızda hatâ etmemeliyiz. Bunun için bendeniz korkuyorsunuz demiyorum, sebeb göremiyorum. Bilmiyorum neden? Hakikaten idare-i örfiyyenin, mahkeme-i askeriyyenin muamelâtından dolayı istîzâhat yapılacak ise Harbiye Nazırı'ndan yapılmak icab eder. Dolayısıyla makam-ı Sadaret'e taallûk eder bir mesele olabilir. Fakat en ziyade bunlara temasta bulunan Harbiye Nezareti'dir.

Lutfi Fikri Bey (Dersim) - Harbiye Nazırı'na aid olması sizin arzunuz. Biz öyle demiyoruz.

Rahmi Bey (devamla) - Bendeniz anlamıyorum, neden sizin arzunuz olmasın? Eğer benim arzum ise ya muhıkdır, ya değil-

dir. Muhık ise neden bu muhık arzu sizin değil?

Lütfi Fikri Bey - Bu mesele Harbiye Nezareti'ne taalluk etmiyor da ondan efendim.

Rahmi Bey (devamla) - Divân-ı harbler, idare-i örfiyye ciheti-i askeriyyeye aid midir, değil midir!

İsmail Bey (Gümülcine) - Rahmi Bey! İşleri hükûmet-i mülkiyye, Divân-ı Harb-i Örfi'ye sevk ediyor. Bu tadad ettiklerimizi hep hükûmet-i mülkiyye yapıyor.

Rahmi Bey (devamla) - Ricâ ederim müsaade buyurun, hapishanede dayak atılmış ve sonra zekî adamlara tesadüf etmiş olan Demokrat Mustafa korkmuş, titremiş de yalnız bir rapor almış. Geçen gün bunun fotoğrafından da bahsolunmuştu. Bendeniz bunu bilmiyorum. Fakat düşünüyorum ve gayr-i makul buluyorum ki, Demokrat Mustafa denilen zat belki kendi aklı ermedi ise o aklı eren zekî adamları bulunca neden Adliye Nezareti'ne müracaat etmedi? Adliye Nezareti eğer onun müracaâtını, dâvâsını sem-i itibâra almazsa... (gürültü) Müsaade buyurun, Adliye Nezareti'ne bugün her suretle müracaatlar vaki olmuştur. Ezcümle Rumlar, patrikhane her suretle müracaatlarda bulundu. Kimin dâvâsı bütün âlemin nazarından ketm ü ihfâ edilerek setrolundu? Gerek Demokrat Mustafa'nın olsun gerek sair bunun gibi işkence görmüş adamların olsun, hukukunu müdafaa eden muhalifin neden demediler ki, Meclis-i Mebusan açılmıştır, biz bu evrâk-ı resmiyyeyi kendimiz için nokta-i istinad addederek sizin hukukunuzu müdafaa esbâbına müracaat ederiz? Bu Demokrat Mustafa'nın aklına gelmedi ise o bulduğu zekî adamlar da mı bunu düşünemediler?

Ricâ ederim, Rıza Nur Bey orada bu kadar zaman mevkuf kalmış, dayak yememiş, yiyeceği de işitmemiş, (işitmiş sadâları) Bunu Lütfi Fikri Bey söylüyor. Kendisi burada, gelsin söylesin. Hapishaneden bahsediliyor, deniliyor ki, hapishanedeki adamlara şöyle işkence etmişler, böyle dayak atmışlar. Fakat hapishane memûrunun ismini söyleyemem. Zannederim ki, Harbiye

Nezareti'nde bulunan hapishane memûru yine askerdendir, zabıtanıdır. Memur olarak neferden büyük bir adam varsa o da bir zabıttır. Bütün bunlar hain, bütün bunlar zalim, bütün bunlar engizisyon devrinden kalan eşhas da yalnız, hiçbir delile müstenid olmayarak bize bu ahvâli gösteren zevat mı hürriyetperver? (Gürültü) Ricâ ederim delil-i mukni olmalıdır ki ismine delil diyebilelim. Yoksa, işkence yapanın ismini söyleyemem. Elimdeki raporu dinleyiniz demek, o varakanın varaka-i muknia olduğuna delil olabilir mi?

Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa - Ben burada değilim, işitmedim; kim zabıtâna zalim ve gaddar demiş ise reddederim, zabıtan ile oynamayınız.

Rıza Tevfik Bey (Edirne) - Siz de meclis ile oynamayınız.

Hasan Fehmi Efendi (Sinob) - Efendiler, Rıza Tevfik Bey ve Lütî Fikri Bey biraderimiz şu memlekette şu muhit içinde birtakım zulmler görmüş.

Harbiye Nazırı - Zabıtâna zalim ve gaddar demeyiniz. Çünkü iyi değildir.

Rıza Tevfik Bey (Edirne) - Kim gaddar demiş?

Reis - Rıza Tevfik Bey, size söz vermedim.

Rıza Tevfik Bey - Paşa'ya söz verdiniz mi?

Reis - Paşa hazretleri, hükûmet nâmına zabıtânı müdafaa ediyor.

Rıza Tevfik Bey - Ben de müdafaa ediyorum.

Hasan Fehmi Efendi (devamla) - Lütî Fikri Bey ve Rıza Tevfik Bey biraderlerimiz ve onları takib eden rûfeka-yı kiram şu memlekette, şu muhit içinde birtakım zulmler görmüşler. Dayak yemiş, mağdur olmuş, mazlum olmuş birtakım kimselelerin feryadları her gün kulaklarına gidiyormuş, yani İstanbul muhîti içinde her kim kulak açacak olursa bir zulm ve feryad sesi işitir diyorlar. Fakat bize de, sizin kulaklarınız kapalıdır,

işitmiyorsunuz demek istiyorlar. Hakikaten bir feryad vardır, memleketin muhîtinin ihata etmiştir. Sadriazam Paşa hazretleri işte bu feryâda bir derece-i netice vermek için bazı tedabir ittihâzı ile beyannamesini okudu. Bu da o derecede müsmir ve faide-bahş olmadı. Şu memlekette ilân-ı hürriyetten beri birçok acı sesler kendim de işitiyorum. Efendi, burada meşrutiyet on bin kişinin İstanbul muhîti içinde memuriyetine hâtîme çekti. Bu on bin kişinin neseben ve sıhren otuz bin kişi daha adamı vardır. Sonra taşrada ya ehliyetliliklerinden veyahud adem-i kifayetlerinden veya şübheli bulunması dolayısıyla memuriyetlerinden çıkarılanlar da beş on bin kişiyi buldu. Evet efendiler! Şu memlekette şu muhit içinde bulunanlar değil, yalnız heyet-i vükelâdan şu Meclis-i Mebusan'dan da memnun değildirler. Fakat heyet-i vükelâyı devirmek suretiyle, memleketi alt üst etmeye alet olabileceğimiz için bize karşı emniyet ve itimad besleyerek, bizi öne sürerek zati ben mağdûrum, müteessirim, zaten ben felaket-dîdeyim bu ortalık karışır ben daha ne zarar göreceğim diyerek heyet-i vükelâyı ikide birde alt üst etmek isteyen feryadlar elbette bu memleket içinde vardır.⁽¹⁾

Said Efendi (Üsküb) - Unutmayınız ki bir yastık dolduracak kadar bizde de vesaik vardır. Memurlardan değil, kulüplerden gönderilmiştir.

Hasan Fehmi Efendi (devamla) - Müsaade et efendim. Mademki şu kürsü bir kürsü-i hakikattir diyoruz, fakat anlamıyoruz ki bu hakikat ne kadar bukalemun bir şey imiş. Hakikate bin türlü mânâ veriliyor, herkes kendi şahsına, zâtına göre hakikati birtakım kılıklara, kıyafetlere, şekillere, kisvelere koyuyor. Vakıâ hakikat herkesin itikadı ve tertib ettiği mukaddemat itibariyledir. Meselâ öyle düşünen için batıl ve faydasız bir şeydir.⁽²⁾

Şimdi efendim, bizim memleketimizi yalnız istibdad mı boz-

(1) Pek iyi, muhalif mebuslar da kadro harici. Onlar zarar değil kâr görmüşlerdir, neden bağırıyorlar.

(2) Senin izânın gibi.

du? Mürûr-ı zamanla şu İstanbul içinde bu memleketin muhîtinde o ahlâk-ı fâzıla-i İslamiyye rahnedar olmuş, halk daimâ sû-iniyete, sû-i tefsîre meyelan etmiştir. Bir meseleyi şahid getireceğim: Geçende on, beş kişiden ibaret bir halkın oturduğu bir kahveye gittim, oturdum. Oradaki halk kemâl-i istigrah ve taaccüble yekdiğeriyle konuşuyorlardı: Hüseyin Cahid'e ne oldu? Ne için bu kadar fırkaya muhalif bir vaziyet aldı? Şerif Paşa'nın mektûbunu okuyorlar ve bu sözleri söylüyorlardı. Allah Allah, neler olmuş diyerek hükûmete karşı mühaceme ediyorlardı. Bu vaka Tanin'in o mektûbu neşrettiği günden iki gün sonra oluyor. Bu on beş kişinin içinde sekiz yüz, bin kuruş maaş alan memurîn de var. Hükûmet ne kadar fenâlıklar yapmış; diyorlar. Dedim ki efendiler, onun baş sahifesi var. Onu okumadınız mı: Hayır okumadık dediler. Orada buna karşı cevaplar da vardır; dedim. Onu okumadık, dediler. Yani maksad, şu memlekette hükûmetin; meşrutiyenin aleyhine söylenmiş ne kadar sözler varsa herkes onları okuyor ve doğru telâkki ediyor.⁽¹⁾ Bugün hiç bir ferd tarafından, hüsn-i ahlak sahibi olan kimseler tarafından okunmaması lazım gelen çirkin gazetelerin en çok sürüldüğü memleket burasıdır.⁽²⁾ Bu acabâ ahlâkın ihtilâline delalet etmez mi? Evet efendim, filhakika gayr-i memnun olanlar çoktur.

Rıza es-Sulh Bey (Beirut) - Yalnız memurîn değil ammâ.

Hasan Fehmi Efendi (Sinob) - Gayr-i memnun olanlar çoktur diyorum. Sizin bu mühacemeniz de sizi tamamen ihtirasattan berî farz etmeyerek açık söylüyorum. Yine bir derece sizi bir noktadan haklı görüyorum. Ne için? Çünkü ekseriyet fırkası, hükûmeti pazuları tutan ekseriyet fırkası, erkân-ı asliyyesi onların yerine geçerek mebusluğa bir de nazırlık sınıfı inzimam etmek suretiyle hükûmeti devirmekte istifadeleri olabilir. Bugün

(1) Milletin iştikâsını bu sûrette tefsir etmek bir ahmak mantığıdır. Bir adam bir gazetede onu okur da başmakaleyi okumaz mı!

(2) Avrupa'da milyonlarla satılan, okunan kitaplar yine burada pek azdır, iftirâ etme.

mevcudiyetini muhafaza ettiği gibi ilâ mâ-şallah muhafaza edeceğine kani olduğum ekseriyet fırkası muhalifine tabii bir nazırlık vermeyecek.

Rıza Tevfik Bey (Edirne) - Zaten kim istiyor?

Hasan Fehmi Efendi (devamla) - Mademki vermeyecektir. Onun için kabineye mühacemeniz hüsn-i niyetinize ve memleketi bizden ziyade sevdiğinize delâlet eder.

İsmail Bey (Gümülçine) - İnşallah Şeyhülislam olursun. (*)

Hasan Fehmi Efendi (devamla) - Himmetinize teşekkür ederim. Şimdi müsaade ediniz, ciddiyetimizi muhafaza edelim. Burası kürsü-i hakikattir.

İsmail Bey (Gümülcine) - Ciddiyetinizi muhafaza edecekse-niz öyle söyleyin.

Hasan Fehmi Efendi (devamla) - Birader fenâ bir şey söylemedim. Yani bu hâliniz sizin hüsn-i niyetinize delâlet eder dedim. Fakat efendiler, bir parça da insaf edelim. Böyle bütün uryanlığıyla birtakım mezalim tesvir ediyorsunuz. Buna karşı bizi de şu ekseriyeti teşkil eden yüz, yüz elli kişiyi de bunlar vaki değilmiş gibi bir vaziyette bırakıp da şu mühacemeniz dolayısıyla memleketin yine bir istibdâda esir olduğunu söylemeniz; bize siz, Abdülhamid'in bulamadığı adamlarsınız, istibdad tarafdârsınız, hainsiniz, meşrutiyete sadık değilsiniz demektir. Tahlil edecek olursak, bize de bu suretle mühaceme edilmiş oluyor. Tabii bu bir elbise gibidir. Ne siz onu giyiyorsunuz ve ne de biz giyiyoruz. Efendiler! Ben daimâ hakkın ekseriyeti teşkil edenlerde olduğuna kaniim. Hilâfına bir delil-i zahir olmadıkça ekseriyet haklıdır. Bir yerde ki ekseriyet vardır. Orada hak vardır.

(*) Zoru zaten mebusan intihâbında cemiyetin yolsuz harekâtını bizzat bilir ve cemiyet tarafından kendisine yapılan şeyler acabâ kabil-i afv mı idi. Böyle fıkren hasis olmasaydı, izzet-i nefsinin ayaklar altına alıp cemiyete girmezdi

Şefik el-Müeyyed Bey (Suriye) - Dârü'n-Nedve'de de Peygamber aleyhine böyle bir karar ittihaz olundu. (Gürültü)

Talat Bey (Ankara) - Ammâ, canım bizim fırkadan yalnız bir kişi söylediği için mi böyle sözü kesiliyor?

Reis- Talat Bey susunuz.

Talat Bey (Ankara) - Reis bey beni susturuyorsun. Onları susturmuyorsun. (Gürültü)

Hasan Fehmi Efendi (devamla) - Emin olunuz ki bu sözler sırf ihtisasât-ı kalbiyyemdir. Fırkamın tertibâtı üzerine söylemiş olduğum bir şey değildir. Eğer bunun hilâfında bir itikad taşıyorsam, ben mümin ve muvahhidim, Allah beni kahr etsin. Ben o fikri taşımam. Geçende, esnâ-yı müzakerede, o ezâ ve işkenceleri icrâ ettiği söylenilen kimseler için âdetâ isimler tayin edilerek; döğüldü, tırnakları koparıldı. Divân-ı harbler şöyle yaptı denildikten sonra, biz tabîî ya sopa ile veya kırbaç ile döğüldüğünü anlarız. Biz hayvan değiliz efendim. Tırnak koparıldı denince ya kerpeten ile, yahud başka bir surette yapılacak. Elbette biz bu mânâyı anlarız. Ben ihtisasâtımı söylüyorum. Bu küçüklüktür. Acabâ bir kırbacı böyle alıp da getirmek mutlaka o kırbaç ile döğülmüş olduğuna kanaat hasıl eder mi? Siz buna kanaat hasıl ettiniz mi?

Lütfi Fikri Bey (Dersim) - Öyledir öyle.

Hasan Fehmi Efendi (devamla) - Bununla saflığınıza hükmederim. Bu sözleriniz ilm-i hukuk kavaidine bir hakim nazarıyla bakmadığınıza delâlet eder. Öyle bir dayak ve kanlı değnek getirmek hiçbir vakit bu vukuâtın vukuunu isbat etmez. Erbâb-ı hukuk takdir etsin, o sopa elinize nasıl geçmiş? Dediğim gibi daimâ fenâlık cihetleriyle, daimâ gıybet, bühthan denilen şeylerle meşgul olmak bilmem fitrat icâbı mı, bilmem sû-i terbiye neticesi olduğundan mıdır her nedense, insanlar onu okumaya, dinlemeye rağbet ettiğinden bu değnekleri şuraya, kürsüye getirmenizi, bütün hüsn-i niyetinizle beraber, daha meşrutiyet ne demek olduğunu bilmediklerinden dolayı bunu bizim

muhtimimize, ahalimize karşı bu suretle teşhîrinizi ben katiyen sizin vatanperverliğiniz ile kabil-i telif görmüyorum efendi! (Merkezden alkışlar, sol taraftan şiddetli gürültüler).

Reis - Böyle yaparsanız meclisi tatil edeceğim.

Lütfi Fikri Bey - Dün neden karar verdiniz? (Gürültüler)

Hasan Fehmi Efendi - Vakıâ ilm-i muhakeme ve hitabet itibariyle belki sana mukabele edemem, ammâ yüksek ses çıkarmak itibariyle senden her halde fazla çıkarırım. Bu da hakk-ı yedimde olduğuna mı delalet eder? Bilmem neye delalet eder? Orasını bilmem, şimdi dinle efendi! Biz meşrutiyete yeni girdik, bizim Avrupa'ya gidenlerimiz var. Oranın âdâtını, oranın maişetini görüyorlar. Ben görmedim. Fakat, bazen kâğıt üzerinde görüyorum. Ve bazen görüştüğüm kimselerden işitiyorum, bir parça birşeyler anlıyorum. Oralardan her halde başka bir âlem olduğunu anlıyorum efendi! Bunların yüz elli seneden beri sene besene adımlar atarak, veyahud üç yüz seneden beri meydana getirdikleri bir tekemmül derecesine meselâ, hürriyet-i matbuat, hürriyet-i kelim, intizâm-ı mahakim, temîn-i adalet derecesine biz iki senede şu ahalî ile vasil olacağız dersek doğru olmaz. Pek büyük bir kuvvet ve kudrete mütevakkıf olması lazım gelen bu hâli siz şu meclise yahud heyet-i vükelâyâ veriyorsanız, ben heyet-i vükelâyâ böyle mucize izhar edecek bir kuvvet vermiyorum. İnsanların kuvveti böyle bir mucizeyi böyle hariku'l-ade işleri vücûda getirmez. Hiç teklif edemem ve onların yedinden zühur edeceğini de beklemem. Ben demem ki, hiç bir vakit adalete, ahkâm-ı esasiyyeye ve saireye muhalif bir iş vaki olmadan böyle demek ve bu memleketin ahalîsi melek hâline girdi demektir. Biz kanunlar vaz' ediyoruz. Niçin? Her nevi cerâim ve cinâyâta karşı kanunlar vaz' ediyoruz. Çünkü bu gibi cinâyâtın şu muhtimizde mevcut olan insanların yedinden sudur etmesine ihtimal veriyoruz.

Ben demem ki, hükûmet adaleti bütün şümûlü ve bütün mânâsıyla tatbik etti. Çünkü, bir kanûnu meselâ bir mahkeme yahud bir daire, bir heyet tatbik eder. Fakat, en sonra onun

icrâsı ciheti ya bir jandarma neferi veya bir polis neferi tarafından tatbik olunur. Doğrudan doğruya temas suretiyle o kanûnu icra eden, tesirâtını vücûda getiren polis veya jandarma neferi veyahud en ufak bir memurdur. Bu memûrun elinden kanuna belki muhalif birtakım işler sadır olabilir. Gerek taharriyat ve gerek sair ahvalde heyet-i vükelâyı, hükûmeti teşkil eden zevat bu fenâlıklara râzîdir. Ve binaenaleyh, mürevvicidir, müeyyidir mânâsını vermeyi muhakeme ile akıl ve mantık ile hiçbir vakit kabil-i te'vil göremem ve muhalifinin bu suretle hareketlerine bir türlü mânâ veremem. Müsaade edin Lutfü Fikri Bey! Zât-ı âlinizin hayât-ı siyasiyye ve hususiyyeniz, zannederim, kalabalık İstanbul, Avrupa gibi yerlerde geçmiştir.

Lutfi Fikri Bey (Dersim) - Öyle değil Erzurum'da, Konya ve menfâda geçti.

Hasan Fehmi Efendi - Sonra cevap ver. Şimdi sözümü kesme. Siz her halde benim gibi köylülerle avâm-ı nas içinde hayat geçirmiş adamlar değilsiniz. Bazı gazeteler sanat ve maharet göstermek için Sadriazam'ı birtakım resim, şekil ve heykellerde gösteriyorlar. Ben emînim ki memleketimizde, memleketimizin ekseriyeti için herkesin meşrutiyete olan muhabbetini bu ahval selb ediyor. Siz bilirsiniz efendiler, bugün Çin'de mucib-i mükâfat olan bazı ahval ve harekât diğer bir memlekette müstelzim-i mücazat olur. Meselâ Avrupa'da iyi bir şey olmak lazım gelen ve ondan dolayı tebrik olunan kimselere bizim memleketimizde henüz cezâ vermek icab eder. Daimâ cezânın vaz'ında kanûnun vaz'ında iklimin, âdetin, emzicenin ve sairenin nazar-ı dikkate alınması lazım gelir.

Rıza Sulh Bey (Beyrut) - O kadar vahşî miyiz!

Hasan Fehmi Efendi (Sinob) - Ben vahşî demedim. Vukuu iddiâ olunan zulm bir emr-i mektûmdur. Eğer ben zulm olunduguna kani olsam onları yıkmaya çalışırım. Yıkamadığım surette rey vermek selahiyetini haiz olduğum bir mecliste fenâlığın önünü alamadığıma kanaat hasıl edersem emin olun ki, öyle memleket için felâket hazırlayan bir yerde durmam, isti'fâ ede-

rim.^(*) Fakat emînim. İtikadım ber-kemaldır. Hatve hatve ileri gidiyoruz ve gideceğiz, şu itikadı siz de muhafaza ediniz.

Reis - Efendim müzakereye nihayet vereceğim. (Rıza Nur Bey de söylesin sadâları)

Rıza Nur Bey (Sinob) - Efendim, şahsımdan dolayı burada birtakım mübahisânın pek ileri gitmesinden, meselâ hemşehrim Hasan Fehmi Efendi gibi bazı zevâtın sinirlenmesinden pek ziyade müteessirim. Bunları tamamıyla bedbahtlığıma veriyorum. Çünkü birçok bu gibi şeyler hayât-ı siyasiyyeye başladığımdan beri bu gibi bedbahtlıklar beni buldu. Meselâ: Otuz bir Mart vak'ası oldu, beni muharrik ve müşevviktir dediler. Fırar etmeye mecbur oldum. Bir Cemiyet-i Hafîyye meselesi çıktı. Beni şube reîsi, yok müessisi dediler. O da bitti, ammâ bitmemiş. Her ne hâlim olursa bir mânâ veriliyor. 'Bundan fevka'l-ade müteessir bulunuyorum. Meselâ hükûmet zamân-ı tatildeki efâlinde hesap verdiği sırada beş gün kadar müzakerat cereyan etti. Ben burada bulunamadım. Buna bazıları mânâlar vermiş, demişler ki; eğer kendisi bu meselede kabahatli olmasa idi gelir, söz söyler ve hakikati millete karşı bildirirdi.

Rıza Tefvîk Bey (Edirne) - Biraz hızlı söyle canım, dayak yemedin ki sesin çıkmasın. (Handeler)

Rıza Nur Bey (Sinob) - Efendiler, ben bu meselede zannedsem hiç kabahatli değildim. Çünkü kabahatli olsaydım akıbetimin ne olacağını siz de pek güzel anlarsınız. Ben ne kadar bedbaht adam imişim ki, bir mahkeme-i örfiyye huzûrunda bile beraet ettiğim halde yine hakkımda sûizan ediliyor. Şübheler altında bulunuyorum. (Hayır sadâları). Yine müteessir olduğum bir cihet vardır ki, Sadriazam Paşa hazretlerinin buradaki izahâtı sırasında kendileri öyle söylediler ki ve bu ifade ile beraber daimâ yek-zaban olan gazetelerin ifadesi...

(*) Sen onu bilirsin. Bilirsin ammâ tabasbus ve riyâsını bu yola sevk ve hırs-ı menfaat isti'fâdan meneder.

Sadırazam - Gazetem yok.

Rıza Nur Bey (devamla) - Hayır efendim, zât-ı âlîiniz için değil, iki gazete-i yek-zeban ve ifade-i âlîiniz var. Onlar beni âdetâ öyle gösteriyor ki, ya ben Sadırazam Paşa hazretlerinin artık esatirî masallar zümresine irtika etmiş olan "adl ü ihsan"larının bir bendesi veya çırağımı veyahud da acz-i hükûmetin bir âzâd-ı nik-taliyim. Fakat ben bunların hiçbirini kabul etmiyorum. Hiçbir kimsenin şübhesi, ne de ihsânı altında yaşamak istemem.

Sadırazam Paşa - Öyle bir şey vaki değil ki, muhakeme olmuşsunuz, beraet etmişsiniz. Bunda adl ü ihsan yok.

Rıza Nur Bey (Sinob) - Sözlerinizden öyle anlaşılıyor efendim.

Sadırazam Paşa - Ben bir şey söylemedim ki öyle bir şeyi nasıl anladınız?

Rıza Nur Bey - Heyet-i umumîyyesini okudum, anladım.

Sadırazam Paşa - Sûizan ediyorsunuz.

Rıza Nur Bey (Sinob) - O halde ben hatâ ettim.

Sadırazam Paşa - Ben beyân-ı memnuniyyet ettim, dedim ki: Zaten beraet etmesi memul idi.

Rıza Nur Bey - Efendim, diğer bir rivayet, benim burada bulunmadığımdan mı neden ise "kendisi hakkında bir şey tebeyyün ettirilemedi. Kurnaz davranmış, yoksa bizim nazarımızda mahkûmdur." deniyormuş.

Karasu Efendi (Selanik) - Kimse demiyor.

Rıza Nur Bey (Sinob) - Peki, söylenmiyorsa, peki. Müsaade buyurunuz, bendeniz için bunlar pek mühimdir. Bu şayiaların mühim bazı ağızlardan da çıktığını işittim, onun için söylüyorum ki anlasınlar.

Halil Bey (Menteşe) - Her işitilen şeye inanılmaz birader.

Rıza Nur Bey (Sinob) - Ben diyecektim ki, böyle zanlar resmen de varsa hakikaten bu dâvâ huzûr-ı millette tekrar rüyet edilsin. Benim ufak bir şeyim tahakkuk ederse o vakit ben bu namuslu yerden çekilir, Divân-ı Harb'in pençesine kendimi teslim ederim.

Sadriazam - Mahkemenin hükm-i âdilânesi meseleyi halletmiş.

Rıza Nur Bey (Sinob) - O vakit benim buraya gelmediğimin sebebini izâh edeyim: Bendeniz bir şey düşünüyordum ki, kendi şahsıma aid olan bir şeyden bahsedilmesin, bahsedildiği takdirde ben bulunmayayım; çünkü bunu bir hodbinlik görüyorum ve sonra öyle addediyorum ki memleketimin âsayaşe pek ziyade ihtiyâcı var. Benim kendi şahsıma tesir etmiş âlâm-ı mesaib ile bazıları memnun veyahud bazı vicdanları sızlatmak doğru bir şey değildir, bunu istemiyordum ve sonra yine düşünüyordum ki, eskiden beri hükûmete olan muhalefetimi infialât-ı nefsanîyeye atfetmesinler. Bu ona şahid olsun diyordum. Ve yine diyordum ki, eğer bizim vaktimiz varsa, değil öyle mâzîyi karıştırarak tesirât-ı maziyye ile birbirimizle boğuşmaktan ise el-mâzî lâ-yüzker deyip o zamânımızı saadet-i milliyemize sarfedelim. (alkışlar) Ben daimâ bunu düşünüyordum.

Efendiler, bu benim tevkifim ile bende ifâ edilecek bir vazife meydana gelmiştir. İlk defa huzûrunuzda, yani bu rûfekanın huzûrunda ilk defa bugün bulunduğumdan dolayı o vazifeyi ifâ etmek istiyorum. Şu mübahasenin zuhûru beni müteessir etmekle beraber, şu vazifenin ifâsına da vesile verdiği cihetle bir taraftan da memnun oluyorum. O vazife ki, heyet-i kirâmınıza teşekkür etmektir. Çünkü bütün rûfekam benim o ân-ı felâketimde hiç durmadılar, beni aradılar, müteessir oldular. Bundan dolayı teşekkür ediyorum. Sonra ikincisi, muhterem reis beyefendiye alenen teşekkür borçluyum. Zannederim ki, heyet-i kirâmınız da teşekkür eder. Çünkü Meclis-i Mebusan nâmına hareket etmişlerdi. Hükûmet nezdinde müracaat-i mü-

tevaliyyede bulundular. Bir mebusun, bâ-husus haksız bir surette tevkifi suretiyle o Meclis-i Mebusân'ın izzet-i nefis meselesi meydana gelmişti. Müdafaa-i haysiyyet-i meclis için teşebbüsatta bulundular ve meclisin mün'akid olmadığı bir zamanda kendi vazifelerini ifâ ettiler. Bundan dolayı kendilerine teşekkür ederim. (Alkışlar) Ve bu meyanda heyet-i idareye ve Süleyman Bostanî Efendi hazretlerine de teşekkür ederim. Bana hapishaneye kadar geldiler. Diğer bir zâta da teşekkür borçluyum, minnetdârim. O da Amasya Mebusu İsmail Paşa hazretleridir ki, beni hiçbir gün bırakmadılar ve kezâ ekseriyet fırkasına ve onların reîsi bulunan Halil Beyefendi'ye ve Rahmi Beyefendi'ye teşekkür ederim. Bu mesele sırf Meclis-i Mebusan meselesi bulunduğundan dolayı benim bir muhalif mebus olduğumu da hiç nazar-ı itibâra almayarak şâyân-ı takdir bir vaziyet aldıklarından dolayı teşekkür borçluyum.

Efendiler! Bendeniz bu meselede yalnız bir noktada nazar-ı dikkatinizi celbetmek istiyorum ve zannediyorum ki, bu nokta gayet mühimdir. Meclis-i Mebusan bu noktayı gayet dikkatle, gayet ehemmiyetle nazar-ı itinâyâ almalıdır. Çünkü efendiler, bizim Kanûn-ı Esasî'mizde bir mebusun tevkifi ve iskatı hakkında iki madde-i kanuniyye vardır ki, bu iki madde-i kanuniyye birbirine mübayin, zıd bir halde bulunuyor. Ve tatbîkinde herkes kendi keyfince tefsirâta gidiyor. İşte bu iki madde hakkında hemen karar verip müsta'celen bu sene-i ictimaiyye bitmeden bunu ıslah ve ikmal edelim. Sarih bir hâle koyalım. Çünkü bir mezaristânı dolaşsanız şâyân-ı dikkat bir kitabe-i seng-i mezar görürsünüz: "Zâir! Bugün bana ise yarın sanadır." Zaman böyle kalmaz. Zaman amansızdır, birçok tebeddülât olur. Her şey gibi insan da bu tebeddülâta dûcâr olur. Bugün muhalif olanlar, benim dûcâr olduğum felâkete dûcâr olmak tehlikesine maruz bulunuyorlar. Siz de ekseriyeti teşkil edenler, bir gün bu tehlikeye maruzsunuz. Hem bugün için hem âti için hattâ asırlar için bunu nazar-ı dikkatinize almanızı ricâ ederim. Bir musibet bin nasihatten yeğdir derler, zannediyorum ki bu böyledir. Her şeyi en iyi ıslah ve ikmal eden ise vukuat, tecrübe, bâhusus

acı tecrübelerdir. Görülüyor ki bizim milletimizde bu kaide-i devr-i tekâmüle, (evolüsyon kaidesine) tâbi bulunuyor. Tahmînîm, böyle vukuat zuhur ederek kendisi iyi ve mükemmel kanunlara malik olacaktır.

İşte efendiler ben, tek birkaç kişi, birkaç masum ve bî-günah birtakım felâketlere uğrasın da millet mükemmel kanunlara malik olsun ve bu suretle mesud olsun. Ben eğer bu çektiğim felâket ile millet için şöyle iki maddenin husûlüne sebebiyet vermiş olursam, kendimi en bahtiyar addedeceğim. Benim için en iyi mükâfat budur. İşte efendiler, benim nokta-i nazarım bundan ibarettir. Ben bu meseleye dair fazla bir şey söylemiyorum ve arkadaşlarımla söyledikleri birtakım sözleri fazla görerek müteessir bulunuyorum. Maamafih bu mesele kendi hakk u selahiyetim dahilinde değildir ve suret-i halli meclis-i âlînin reyine menuttur (alkışlar).

Reis - Müzakereyi kâfi görüyor musunuz! (Kâfi sadâları) O halde bu takrîrin tayîn-i esamî ile reye konulması teklif olunuyor. Takrîri yani bir tahkik komisyonu teşkilini arzu edenler beyaz, etmeyenler kırmızı atacaklar, fakat dağılmayın da reylerinizi verin.

Reis - Neticeyi tebliğ ediyorum. (73) reye karşı (96) rey ile takrir reddolundu, meclis de hitam buldu efendim.

Takrîri Kabul Etmeyenler

Arif İsmet Bey (Biga), Cûdî Efendi (Amasya), Midhat Bey (Siroz), Hüsnü Bey (Sivas), Hasan Tahsin Efendi (Kütahya), Naci Bey (Trablusgarb), Yahya Efendi (Prizrin), Nail Bey (Canik), Tahir Bey (Hüdavendigâr), Hafız İbrahim Efendi (İpek), Nured-din "Siverek", Sadık Bey (Trablusgarb), Seyyid Bey (İzmir), Fehmi Efendi (Gümölcine), İlhami Bey (Saruhan), Ahmed Bey (Lazistan), Süleyman el-Barunî Efendi (Cebel-i garbî), İsmail Hak-

kı Bey (Bağdad), Adil Bey (Tekfur Dağı), Ömer Efendi (Kırşehir), Faik Bey (Edirne), Ahmed Mahir Efendi (Kastamonu), Mehmed Arif Bey (Gümölcine), Kasım Efendi (Ankara), Sason Efendi (Bağdad), Dimitroviç Efendi (Manastır), Ferraci Efendi (İstanbul), Şerif Efendi (Prizrin), Şükrü Bey (Maraş), İbrahim Efendi (Ergani), Âgâh Bey (Drama), Arif Bey (Bitlis), Ali Vasfi Efendi (Taşlıca), Emin Arslan Bey (Lazkiye), Habib Bey (Bolu), Anastas Efendi (İzmit), Ali Haydar Bey (İpek), Hacı Ali Efendi (İlbasan), Mahmud Nedim Bey (Urfa), Fuad Hulusi Bey (Trablusşam), Ömer Mansur Paşa (Bingazi), Abdullah Azmi Efendi (Kütahya), Ali Osman Efendi (Çorum), Mehmed Sadık Bey (Ertuğrul), Mustafa Efendi (Biga), Abdurrahman Efendi (Şam), Gani Bey (Denizli), Cahid Bey (İstanbul), Ahmed Muhib Efendi (Denizli), Salim Bey (Karahisâr-ı sahib), Süleyman Bey (Dedeagaç), Asım Bey (Mamuretü'l-aziz), Ruhî el-Hâlidî Bey (Kudüs), Fazıl Arif Efendi (Amasya), Kâmil Efendi (Karahisâr-ı sahib), Mehmed Tevfik Efendi (Malatya), Hayrullah Efendi (Yozgad), Bedri Bey (İpek), Nesim Masilyah Efendi Cemal Bey (Kütahya), Safvet Efendi (Urfa), Rahmi Bey (Selanik), Şevket Bey (Debre), Ahmed Müfid Bey (İzmid), Said Bey (Saruhan), Hasan Fehmi Efendi (Sinob), Vehbi Efendi (Prizrin), İsmail Mahir Efendi (Kastamonu), Muharrem Hasbi Efendi (Karesi), Tarayan Nâli Efendi (Manastır), Hayri Bey (Gümüşhane), Derviş Hüseyin Râgıb Bey (Siroz), Feyzi Bey (Diyarbakir), Ömer Şevki Bey (Sivas), Sabri Bey (Hüdavendigâr), Mehmed Emin Efendi (Konya), İzzet Bey (Trabzon), Mustafa Zeki Efendi (Bolu), Doktor Mişe Efendi (Görüce), Ali Galib Efendi (Karesi), Halil Bey (Menteşe), Karasu Efendi (Selanik), Mahmud Mahîr Efendi (Kırşehir), Ubeydullah Efendi (Aydın), Süleyman el-Bostanî Efendi (Beyrut), Seyyid Ahmed el-Kebî (Yemen), Ahmed Rıza Bey (Dersaadet), Mustafa Ziya Efendi (Sivas), Talat Bey (Ankara), Hacı Osman Efendi (Trabzon), Şaban Paşa (Priştine), Haydar Bey (Saruhan), Basri Bey (Debre), Hacı Eşref Efendi (Isparta), İsmail Paşa (Tokad).

Tahrîri Kabul Edenler

Abdülvehhab Efendi (Bolu), Nâfi Paşa (Haleb), Rıza Tevfik Bey (Edirne), Abdullah Faik Efendi (Adana), Dimitri Zaferoplos Efendi (Çatalca), Mehmed Ali Bey (Kerkük), Mazhar Bey (Trabzon), Fuad Paşa (Piriştine), Karolidi Efendi (İzmir), Mustafa Efendi (Karahisâr-ı şarki), Abdülhamit Zehravî Efendi (Hama), Şefik el-Müeyyed Bey (Şam), Kingos Efendi (Yanya), Muhyiddin Bey (Senice), Mehmed Ali Fazıl Efendi (Musul), Ömer Lütî Efendi (Burdur), Zeyne'l-âbidîn Efendi (Konya), Hamdi Efendi (Antalya), Said Efendi (Üsküb), Vasfi Efendi (Karesi), Müfid Bey (Ergiri), Yusuf Şutuvan Bey (Bingazi), Ferid Efendi (Lazistan), Mehmed Reşid Efendi (Cebel-i bereket), Yavlof Efendi (Üsküb), Narlı Efendi (Gelibolu), Mesud Efendi (Haleb), Câmî Bey (Fizan), Hacı Şevket Efendi (Erzurum), Süleyman Sami Bey (İsparta), Süras Efendi (Yanya), Ferhad Efendi (Trablusgarb), Aristidi Paşa (İzmir), Vâhan Efendi (Van), Mihalaki Efendi (Limni), Velahof Efendi (Selanik), Kostantinidi Efendi (Dersaadet), Aziz Paşa (Berat), Tevfik Efendi (Suriye), Mihalaki Sulta Efendi (Midilli), Şükrü Efendi (Sivas), Davud Yusufanî Efendi (Musul), Ömer Feyzi Efendi (Karahisâr-ı şarki), Hızır Bey (Muntefik), Boşo Efendi (Serfice), Mustafa Efendi (Konya), Dağavaryan Efendi (Sivas), İsmail Bey (Gümölcine), Süleyman Sudi Efendi (Bayezid), İsmail Sıdkı Bey (Aydın), Rıza es-Sulh Bey (Beyrut), Said el-Hüseynî Efendi (Kudüs), Hacı Ali Efendi (Bağdad), Abdürrezzak Efendi (Siird), Mahir Said Bey (Ankara), Honeos Efendi (Selanik), Dalçef Efendi (Siroz), Mehdi Efendi (Kerbela), Hamparsom Efendi (Kozan), Zührab Efendi (Dersaadet), Hasan Bey (Piriştine), Hızır Lütî Bey (Zor), Talib Bey (Basra), Mehmed Emin Efendi (Trabzon), Vamvaka Efendi (Serfiçe), Şerif Bey (Bolu), Sadeddin Efendi (Havran), Rüşdü Bey (Şam), Hacı Ziya Bey (Mamuretü'l-aziz), Lütî Fikri Bey (Dersim), Mehmed Nuri Efendi (Mamuretü'l-aziz), Ferid Bey (Kütahya), İsmail Hakkı Paşa (Amasya).

Anket Parlamanter Hakkında Gazetelerin Mütalaâtı
19 Kânûn-ı evvel Yeni Gazete'nin Başmakalesinden:

HAFTANIN İLK GÜNÜ

"Dün Meclis-i Mebusan'da cereyan eden ve ehemmiyeti nisbetinde nazik olan bir meselede muhaliflerin, muvafıklara yetişmek için ancak 23 rey nisbetinde bir fark irae etmeleri, mebusanca pek şâyân-ı dikkat bir halet-i ruhiyye gibi telakki edilmeye sezâdır. Çünkü bugüne kadar, ehemmiyetli ve ehemmiyetsiz hiçbir meselede hilafgirler bu kadar büyük bir rey kazanmaya muvaffak olamamış, muvafıkların ise bu derece az bir rey ile ihrâz-ı galebe eyledikleri görülmemişti."

Çünkü müzakerenin mevzûu -yazdığımız gibi- gayet ehemmiyetli olduğu gibi mecliste de bir ekseriyet-i azime mevcut idi. Bütün sıralara göz gezdirilince hazır bulunmayan mebusların gayet az olduğu görülüyor ve maatteessüf ekser günler göze çarpmayan bir dolgunluk, dün ictimâ salonuna mehabet-bahş ediyordu. Muvafıklarla, muhaliflerin -tabir mazur görülsün- en kodamanları mevkilerini işgal ediyorlardı. Mevzû-ı müzakere -malum olduğu vechile- Rıza Nur Bey'in tevkifine ve (Cemiyet-i Hafıyye)'ye mensub olmak zan veya töhmetiyle der-dest edilen eşhas hakkında revâ görülen işkencelere dair Meclis-i Mebusan'ca tayin olunacak bir heyet-i niyabet vasıtasıyla tedkikât icrâ edilip edilmemesi lüzûmuna dair idi. Bu usul nâil-i meşrutiyyet olan memalikte cârî olması hasebiyle bizde de -şu yazdığımız meseleler vesilesiyle- tatbiki icab edip etmeyeceği hakkında müzakerat cereyan eyliyordu. Vakıâ, mesele gayet basit görünmekte ise de son derece nazik idi. Çünkü bu, yine ekalliyetle ekseriyet yani muvafıklarla muhalifler arasında bir mübareze, bir muharebe idi. Sebeb-i nizâ, mebusların ve dolayısıyla hayât-ı

meşrutiyetin en can alacak noktasına temas eylediği cihetle iki taraf iyiden iyiye hazırlanmıştı.

Netice-i mübareze ise kuvve-i icraiyyeyi esâsından sarsmak ihtimâline mebnî, evvel ve âhir ekseriyet fırkasına istinad eylediği tahmin olunan bu kuvvet de idame-i mevcudiyyet için müdafaa plânlarını hazırlamıştı. Sonradan inkâr veya eşkâli tahrif edilip edilmeyeceğini bilemeyiz ammâ kuvve-i icraiyye erkânından ekseriyet fırkasına mensub âzâdan işittiğimize göre, muhaliflerin verdikleri takrir kabul edildikten ve bunun ruznâmeye geçirilmesi takarrür edildikten sonra vükelâ-yı devletin ilk teşebbüsü "Hayır, artık yeter, biz ikide bir böyle istintâka çekilemeyiz, memleketin de buna tahammülü yok. Dahilen ve haricen sû-i tesir hasıl eder. Mehâm-ı umûr-ı millet yüz üstü kalır. Bu ne artık? Biz söyleyeceğimizi söyledik. İtimâd-ı reyini de kazandık. Şimdi meclisten tayin olunacak bir heyet-i niyabet vasıtasıyla tekrar tedkîkât icrâsına teşebbüs olunursa bunun mânâsı bizden şübhe etmek demektir. Şu halde itimad reyunin de ihtimâli kalmaz. Eğer istinad eylediğimiz ekseriyet fırkası (anket parlamanter) teklîfini kabul ederse biz isti'fâ edeceğiz. (Bu karârımız katîdir)" demek olmuştu. "Pekâlâ, siz hiç korkmayınız. Mebusanca tedkîkât icrâsı lüzûmunu müşir olarak serd edilecek delâil ve berahin ne olursa olsun, hattâ zan ve tahmînin fevkinde birtakım vesaik veya emarât-ı sübutiyye bile gösterilmiş bulunsun, biz yine reddeder ve sizin gönlünüzü hoş ederiz." tarzında bir karar vermekten çekinmemişlerdir.

Hattâ memleketimizde her lisanda neşredilen gazeteler, ekseriyet fırkasının (anket parlamanter) teklîfini evvelce redde karar verdiğini yazdığı gibi hattâ ajanslar da her tarafa tebliğden geri durmamışlardı. Bilumum gazetelerin geçen perşembe günkü nüshalarında buna dair neşr ettikleri fıkra şu mealde idi: "Rıza Nur Bey'in suret ve sebeb-i tevkifi geçende heyet-i vükelânın siyaset-i umumiyyeye dair verdiği izahat esnâsında mevzû bahs olarak meclise kanaat-bahş olmuş hususattan olduğu cihetle bunun tekrar ortaya konulmasına hiçbir sebep görülmemiş ve bu takrîrin reddi cihetine gidilmesine karar verilmiş-

tir." Hattâ (Tanin) refikimiz de bu mealde yazdıktan maadâ muharrirleri meyânında ekseriyet fırkasına mensub iki zat bulunması hasebiyle diğer rüfekasından ziyade ma'lûmât almak bah-tiyarlığına nail olmuş ve son cümleye: "Ekseriyet fırkasınca bu takrîrin reddi cihetine gidilmesi (ittifâk-ı ârâ) ile kararlaşmış-tır" tarzında (ittifâk-ı ârâ) kelimelerini ilave etmişti.

Dün meclisin mevcûdu yüz altmış dokuzdan ibaret değildi. Her halde iki yüz hayliden hayliye aşacak bir yekûn teşkil ediyordu. Bu halde niçin bu kadar nazik ve mühim bir meselede ekseriyet reyi doksan altıdan ibaret kaldı? Niçin bu fırkaya mensub âzâdan bir kısmı ya hilafgir vazını aldı veya istinkâf suretiyle rey vermekten ictinab etti? Niçin bî-taraflar -evvelce olduğu gibi- ekseriyetin ictihâdına iştirak edemeyerek rey vere-mediler?

Eğer bu hal devam ediyorsa ki -bizce şübheden âzâdedir- bir gün ekseriyet kayb edecektir. Çünkü dün rey vermekten istinkâf edenlere de bir gün cesaret gelirse, onların da bir gün sabra takatleri kalmayacak olursa bu tahmin ettiğimiz netice hasıl olmayacak mı? Bu tarzda gidişin ise sabırları an be-an tüketmekte olduğuna ve en sakın olanların bile artık asabiyeti uyandığına meclisin dünkü halet-i ruhiyyesi bir şahid-i adil değil midir? İnsanın bir şeyi gönül hoşluğuyla seve seve yapması başka, istemeye istemeye, düşünce düşünce yapması başka. Bu onun hal ve tavrından derhal belli olur. İşte dün mebuslardan birçoklarının da hâlinde bu nümayan idi, bilmem nasıl tasvir etmeli, tavırlarında demir leblebi yutar gibi bir ağırlık vardı. Bunu hissedip de müteessir olan bazı mebuslar, arkadaşlarına biraz can, biraz faaliyet vermek için başka bir asabiyet gösteriyorlardı. Hele birkaçı sıra sıra dolaşarak, gâh şuraya, gâh buraya oturarak solgun bir sîmâ ile her şeye karışmak istiyorlardı. Bu müşahedemiz de mübalağalı addedilmesin. Farazâ mebus Karasu Efendi'yi misal olarak gösterebiliriz. Mûmâ-ileyh tam on on altı defa yer değiştirdi, en nihayet rey varakaları tasnif olunurken bile kutupların ta yanında durup hayret-efzâ bir asabiyet gösteriyordu. İşte bu söylediklerimiz isbat ediyor ki, dün mebus-

ların halet-i ruhiyyesi tedkîke şayan idi.

"Zora dağlar dayanmaz" hikmeti bile gün olur ki hakkın karşısında efsane şeklini alır.

Tasvîr-i Efkâr 19 Kânûn-ı evvel nüshasının Meclis-i Mebusan müzakerâtı hülâsasında, muhaliflere karşı bir lisân-ı muhakkirane istimal etmişti ve muhaliflerden gayri her lisanda artık memleketin tahammülü yok deniyordu.

Bunun mânâsı suret-i zahirde hiç ise de güzel bir tehdid idi.

*

19 Kânûn-ı evvel (1)326 tarihli Jön Türk'ün
Meclis-i Mebusan müzakerâtı hakkındaki mütalaâtından:

RIZA NUR MESELESİ ÜZERİNE ANKET

"Dün Meclis-i Mebusân'ın bu teklifi reddine teessüf olunur. Çünkü gayet fenâ tesirat husûle getirecektir. Biz pekâlâ biliyoruz ki idare-i sabıkada zindanlara girerek istibdâdın belâlarını çeken ve onun imhâsı için mücadele eden kimseler hakkında işkence ettirmek şübhesi olamaz. Fakat burada kabine hükûmetin tesir ve kuvvetini izale için istifade etmek istedikleri silâhı muarızlara vermemek istemiştir.....
Lütfi Fikri Bey kanlı değnekleri göstererek meclisi müteessir ediyor ve efkârı tarafına celb eyliyordu. Bu aralık kemâl-i isticlal ile ⁽¹⁾ Talat Bey ve Mahmud Şevket Paşa geldiler.

(1) Müzakere esnâsında işin rengi değiştiğinden ve hükûmetin sukutuna şübhe kalmadığından telaş edip telefonla lazım gelenlere haberler yağdırmışlar ve bu sebeble bu iki zat gelmişlerdi.

Nihayet bir sükût-ı ihtiramkâr önünde bizzat Rıza Nur müteheyyic ve mazlum bir hal ve vaz ile söze başladı. Bir hatâ-yı müessifin kurbânı olan bu mazlum kendini vakit vakit 31 Mart muharriki, Cemiyet-i Hafîyye âzâsı, ilâahir, addettiren taliinden şikâyet etti. İlâahir..."

*

20 Kânûn-ı evvel Tanin'de:

EVVELKİ GÜNKÜ MÜZAKERE

"Evvelki günkü müzakereyi takib edenler vehleten ekalliyet fırkasının haklı, ekseriyet fırkasının âdetâ inadçı bir vaziyet almış olduğuna zahib olabilirler. Hele bu müzakerenin şekli ü tarzını o yolda tasvîre çalışan ve ekalliyetin delailini kabarık ve ekseriyetin mevkiini düşük göstermek isteyen gazetelerin karileri ekseriyet fırkasının hakikatten haif ve müctenib olduğuna bile belki hükmedebilirler.

Ekseriyet son derece hamiyet ve fedakârlık göstererek Meclis-i Mebûsan'dan tahakkuk heyeti intihab etmek hakkındaki teklifi reddetmesi zîrde izah edeceğimiz vechile hakikatten korktuğundan değil, vatana fart-ı muhabbetinden, vatani tiyatrosahnelerine mahsus birkaç fecî ve fakat bittabi muhayyel söze kurban etmek istemeyişinden ileri gelmiştir. Efkâr-ı umumiyyenin taglîtinini ve her ne olursa olsun hükûmet-i hazıranın iskatını arzu edenlerin bu mugalatasına meydan vermemek için biz de tenvîr-i efkâr maksadıyla birkaç söz söylemek isteriz:

Ekalliyet hatiblerinin en ziyade mukni ve müsakit görünen delilleri şu idi:

İşte biz bir iddiâ, bir ithâm-ı sarihte bulunuyoruz. Hattâ elimizde deliller, maddî deliller bile var. İşte değnek, işte kanlı sopa, işte kamçı, işte sökûlmüş tırnak, işte tabib raporu. Eğer ne-

tice-i tahkîkâtta iftirâ ettiğimiz tebeyyün ediverirse bizim yüzümüze tükürünüz.

Bu meydan okuyuşa karşı akan sular durur; hele birçok basit fikirlilerin hiç tereddüdü kalmaz. Fakat mesele maatteessüf o derece basit değil idi.

Tahkîkâta karar vermek neticesinde memleketin emr-i âsâyişinde bir ihtilal vukua gelir, vatan harab olur ise ⁽¹⁾ o vakit acabâ bu meydan okuyanlara müfterisiniz demek, lanet okumak kâfi gelecek midir? Vatan harab, âsâyiş ve intizam müşevviş olduktan sonra hattâ bu müsebbiblere, en şedid cezâları çarptırmak elden kaçmış olan şeyin iadesine kâfi gelecek mi idi? Vatanın istiklal ve âsâyişini temin eyleyebilecek mi idi? O vakit bu hitabet hevesini her türlü hiss-i mukaddesin fevkinde tutmak isteyenler geçen sene 31 Mart'tan sonra Boşo Efendi'nin Hüseyin Hilmi Paşa için dediği gibi, haydi Divân-ı âlîye demeyecekler mi idi? Fakat acabâ tahkîkât heyetini kabul eden mesul heyet-i vükelânın basiretsizliğinden dolayı Divân-ı âlîye gitmesiyle de vatan halas olabilecek, tehlike ber-taraf olunabilecek mi idi?

Fakat şimdi mütebessim ve müstehzî bazı kimseler bana hitaben: "Mübalâğa ediyorsunuz. Bu tehlike yalnız sizin hayalâtınızdadır. Bu tahkîkât heyeti bilakis âsâyişe, adalete hizmet edecek idi" diye itiraz edecekler. Bunların da ne kadar haksız olduğunu isbâta çalışacağım:

Mühacimlerin bütün şiddeti menhus birtakım ellere, bir şekavet çetesine idi. Fakat bu menhus eller, bu şekavet çetesi döne dolaşa Harbiye Nezareti'nde heyet-i askeriyyede kalıyor idi. Tahkik heyetlerini kasd ediyoruz dediler, Divân-ı harblere taarruzumuz yok diye bir çevirme hareket irae etmek istediler. Fakat ne kadar dolambaçlı tariklerden giderlerse gitsinler bütün

(1) Bu neden oluyor? Bu memlekette meşrutiyet varsa neden korkmalı. Mebusan bir denaetini bularak hükûmeti iskat ediyor.

bu tenkidat ve hakarâta, bütün bu şütum ve tezyifâta hedef-i hakiki Harbiye Nezareti, heyet-i askeriyye, idare-i örfiyye idi.⁽¹⁾ Mugalata yapmaya lüzum yok: Harbiye Nezareti'nde bu kadar işkenceler olmuş, feryâd ü figan o derece ayyuka çıkmış ki ekalliyet fırkası efrâdı bunları edillesiyle, berahîni ile beraber duymuşlar. Hal böyle iken, nasıl olur da tahkikâttan sonra muhakemat kısmına girilen divân-ı harbler bu kadar fezahatlerden haberdar olmasın. Bütün âlemin kulakları bu feryâd ü figanlara açılmış da yalnız Divân-ı Harb'in, Harbiye Nezareti'nin, heyet-i askeriyyenin mi kulakları tıkalı kalmış? Buna ihtimal vermek mümkün mü? Haydi ihtimal verelim. Bunca işkence gören eşhas bu divân-ı harblerin huzurlarına çıktıkları zaman neden bir defa olsun şikâyet etmediler? Divân-ı harblerin namus ve adaletleri hakkında ekalliyet sarihan hiçbir itirazda bulunmuyor idi. Fakat hakikatte en dehşetli hücumları izah edeceğimiz vec-hile divân-ı harblere ve bütün orduya aid idi.

Zîrâ divân-ı harblere bu şikâyetler vaki olmamış ise şikâyetle bulunmak isteyenlerin divân-ı harblerin hiss-i adale-tinden şübheli oldukları anlaşılıyor. Şikâyet etmişler de Divân-ı Harb nazar-ı dikkate almamış ise o halde en dehşetli mezalime Divân-ı Harb âlet olmuş oluyor.⁽²⁾ İşte görülüyor ya, her ne suretle evirsen çevirsen her halde Divân-ı harblerin ve ordunun -âdetâ göz önünde cereyan ettiği iddiâ olunan- bu işkence feza-hatlerine iştirak etmiş olduğu muhalifinin ifadâtından anlaşılıyor. Demek oluyor ki, hakikatte şübhe tahtında bulunan ordu, bize (10 Temmuz)'u temin eden, bizi (31 Mart) felaketinden kurtaran, bize 31 Mart'tan beri idare-i örfiyyesiyle nimet-i meşru-tiyyetin ezvâkını tedricen tattıran şerefli ordu idi. Ordudan şübhe etmek yasak mı? Hayır yasak değil; fakat bazı sûizanlar vardır ki ismdir. Kaybolmuş bir şeyi namuslu, haysiyetli olmakla

(1) Bu cümleler ne hainanedir. Bütün heyet-i askeriyyeyi muhalifler aleyhine kıyâma, isyan çıkarmaya, kanlar akıtmaya teşviktir.

(2) Bizzat ben bu işkenceleri, tasniât-ı denaetkâraneyi Divân-ı harb'e esnâ-yı muhakemede söyledim.

maruf bir adama sorup da "acabâ cebinize atmadınız mı?" diye şübhe etmek, sormak bir hakarettir. Evvelki gün ekalliyet fırkası hakaretin bu birinci kademesini attı. Fakat bu adama bu suâli sormakla beraber: "Mutlaka senin ceblerini de araştıracam" diye ısrar ederseniz o vakit o muhterem zâtın namûsunu büsbütün pâmâl etmiş olursunuz: Ekalliyet fırkası hakaretin birinci kademesini attıktan sonra ikinci kademesini attırmak için ekseriyet fırkasını arkasından sürüklemeye çalıştı ve bunun için hatır ve hayâle gelmez tertibler icrâ etti. Bereket versin ekseriyet fırkası bu tuzâğa düşmedi. Zîrâ dünyânın hiçbir yerinde görülmez ki bir heyet-i mebusân-ı milletin muhafız-ı namus ve şerefi, vatanın nigezbânı olan ordusunu böyle bir töhmet ve leke altında bulundursun. ⁽¹⁾ Dreyfus meselesinde bütün Fransızlar "yaşasın ordu!" diye bağırıyorlar idi. Fransızlar bir bağırırlarsa biz bin bağırmaya borçluyuz. Zîrâ bizde ordu diğer memalikin kâffesinden ziyade mühim bir rol oynuyor. Bidayet-i meşrutiyetten beri emr-i ıslahatta ibraz ettiği muvaffakiyattan sonra kendisinden bu derece muvaffakiyet metanet, inzibat beklenildiği bir sırada millet meclisinin böyle bir isnâd-ı azîmi altında kalması kuvve-i maneviyyesini kırarak, bilhassa harice karşı metanet ve resanetini esâsından lerzedar edecek idi.

Bir de muhalifler idare-i örfiyyeden ne bekliyorlar? İdare-i örfiyyenin istisnâî bir hal ve vaziyet olduğunu bilmiyorlar mı? Elbette idare-i örfiyye ale'l-ade mahakim-i adliyyenin muhafaza-i hukuk emrinde temin eylediği imtiyazâtı veremez. İdare-i örfiyye olan yerde hükûmet-i askeriyye hükûmet-i mülkiyyenin tamamen makamına geçer. Bu da Kanûn-ı Esasî muktezâsıdır. Kezalik hükûmet-i askeriyye Kanûn-ı esasî'ce muayyen olan teminattan istediğini cihet-i mülkiyyeye terk eder. Mütebakisi onun yed-i takdîrindedir. Ve illâ idare-i örfiyyenin sebab-i vazı kalmaz. Eğer bütün hukuk-ı müdafaa temin edilmek icab etse idi, eğer divân-ı harblere mahakim-i âdiyyeden pek çok ziyade bir kuvve-i takdiriyye verilmemiş olsa idi idare-i örfiyyeye bilmem ne lüzum kalır idi? Eğer maznunlar için bütün teminât-ı

(1) Bunlar ne mugalatalardır!

hürriyet matlub ise o vakit idare-i örfiyyeyi büsbütün kaldırmak lazım gelir. En mütemeddin memleketler bile idare-i örfiyyenin lüzûmunu hissetmişler; henüz meşrutiyete adım atmış olan biz bu lüzûmu (31) Mart'tan sonra büsbütün acı bir surette hissettik. Onun için idare-i örfiyye esâsını Kanûn-ı Esasî'mizden kaldırmak zamânı henüz gelmedi. Henüz muhîtimiz bu derece-i tekemmüle vasıl olmadı. Mademki idare-i örfiyyenin esâsını kaldırmak mümkün olmadığı gibi İstanbul'daki hâl-i hazırını ref etmek 31 Mart hadisesinden beri hâlâ vücubunu muhafaza etmektedir; o halde bu idare-i örfiyyeyi bir idare-i örfiyye olmak üzere tanıyalım. Başka memleketlerde idare-i örfiyyeyi "tatîl-i hukuk-ı esasiyye" diye yad edecek kadar ileri gidiyorlar; İstanbul'daki idare-i örfiyye ise halkı tedricen hürriyete tahammül edebilecek bir hâle vaz' için bir mürşid ve muallim vazifesini ifâ ediyor; binaenaleyh bu vazifesinde mesuliyeti ona bırakalım, 31 Mart'tan sonra dahi bu kadar âsâr-ı uluvv-i cenab ve adalet gösteren bu idareden şübhe etmek, onu işkence lekeleriyle itham etmek bu idarenin deruhde eylediği vazifeyi baltalamaktır. Zaten muhalifinden bazılarının bilerek, bazılarının bilmeyerek âlet oldukları şey de bu maksaddan ibarettir.

Diğer bir mülahaza: İdare-i askeriyyeyi, orduyu hilafgirânın dediği gibi serâpâ mülevves farz etsek, Divân-ı harbleri her türlü işkence şikâyatına kulaklarını tıkamış addetsek bile işkence gören bîçareler neden Adliye'ye, mehakime müracaat etmediler. Adliye şikâyetlerini dinlemese idi o vakit Meclis-i Mebusân'a müracaata hakları olacak idi. Niçin bunu yapmadılar, neden Sadriazam'a hiçbir şey söylemediler? Merci-i şikâyat yalnız ve yalnız Lûtfî fikri Bey ile Gümülcineli İsmail Bey midir? Hattâ farazâ bana ve arkadaşlarıma neden kimse gelip şikâyet etmedi. Yoksa bizim de namûsumuza o kadar emniyetleri mi yok? Hilafgirandan biri "bu zavallılar budala mıdır ki gidip Osmanlılara müracaat etsinler ve farazâ bir tabib raporu almak için bir Osmanlı tabibine gitsinler." demişti. Bu sözlerin bütün Osmanlılar ve bütün heyet-i etıbbâya karşı ne acı bir isnad olduğunu söylemeye lüzum yok. Eğer cemiyet-i Osmaniyye bu derece ce-

banet ve denaet ile âlûde bir hâle gelmiş ise artık vatanın selametinden el yıkamak icab ediyor. Vatanımıza ne büyük iftirâ...

El-hasıl, evvelki gün söz sırası gelse idi muhaliflere bâlâdaki sözleri söyleyecek idim. Kürsü-i hitabette söylemeye vakit bulamadığım sözleri kürsü-i matbuatta söylüyorum Cenâb-ı Hak bu vatana muin olsun."

Baban-zâde
İsmail Hakkı

Bu makale o kadar mel'ûnâne, o kadar bedhâhâne yazılmıştır ki asıl hiyanet-i vatan budur ve dünyâda emsâline tesadûf edilemez.

Tanin'in aynı nüshasında müzakerâtın zabtındaki ifade-i acizî kasden böyle yanlış kaydedilmiştir:

"Rıza Nur Bey - Şahsımdan dolayı burada birtakım münakaşat cereyan ediyor. Ezcümle hemşehrim Hasan Fehmi Efendi'nin teheyycât-ı vatanperveranesinden pek müteesirim. Bunu bedbahtlığımıza veriyorum. Bu meselede zannedersem kaba hatli değildim. Kabahatli olsa idim, siz tahmin edersiniz. Şurada bir şeye teessûf ederim ki, beraet ettiğim halde hakkımda tereddüdlerin henüz zail olmadığını görüyorum. El-mâzî lâyüzker, biribirimizle boğuşmaktan ise zamânımızı saadet-i milliyyeye sarfedelim."

*

Yeni Gazete'nin 22 Kânûn-ı evvel Tarihli Nüshasındaki
Makalem:

HAKİKATİN SETR Ü TARÎFİ MÜMKÜN DEĞİL
AMMA TEBYİN VE İZHÂRİ DA GÜÇMÜŞ

Kabine, Meclis-i Mebusân'ın esnâ-yı tatilindeki efâlinde hesap verdiği beş gün zarfındaki beyanat ve izahâtını gerekse

muhâlifinin ifadat ve tenkidâtını aslında yani Tavîm-i Vekâ-yi'de mütalaa ettiğim vakit, bilâ-ihhtiyar: "Eğer meclis-i millîmiz kürsüsünde hakikat nâmına söylenen sözler hep böyle ise vah yazık o meclise de, mebuslara da, hükûmete de, millete de..." demekten kendimi alamamıştım. Çünkü mevzû bahs âciz olduğumdan meselenin bütün safahâtını resmî, gayr-i resmî kısmını dış ve iç yüzünü biliyordum. Gördüm ki, mecliste ne hükûmet, ne de muhalifin vukuâtı aslına muvafık surette şerh ve izah edememişti. Rû-yı hakikat birtakım ebr-i hatayâ ile örtülü bulunuyordu. Hükûmetin hal ve şânını ve onun ikmal ve islâhını kendisine aid bir mesele gibi telakki edip bana taalluku hasebiyle mebuslara aid olan cihetini izah etmek istiyorum.

Bu kusurun esbâbı nedir? -Şübhesiz mebusların mevzû bahs bir meseleyi mükemmel tedkîk edememeleridir. Bunun da sebebi, bir defa muhalifin ve muvafıkînin muntazam teşkilat ve aralarında revabit-i samime olmamasıdır. Saniyen, mebusların bulundukları ahval ve şeraitin tedkîkât-ı mükemmele icrâsına müsaid bulunmamasıdır. Zîrâ bir mebusun vakti pek dardır. Meclis-i Mebusan'da müzakerat ile mi, bu müzakerâta hazırlanmak için haricde devairde, ehl ü mütehassıs zevat nezdinde tedkîkât icrâsı ve kütübhanesinde kitab mütalaası ile mi iştigal edecek? Bir mebus her gün çıkan yerli ve ecnebî muvafık ve muhalif gazeteleri de okumak mecburiyetindedir. Bir mebusun devairde görülecek daire-i intihabiyyesi işleri de kezâ kendi hususî işleri de vardır. Bu kadar meşagıl-i azimeye 24 saatlik bir zaman kâfi gelemiyor.

Halbuki vazife-i mebusiyyeti bi-hakkın ifâ etmek isteyen bir mebus bu surette çalışmak mecburiyetindedir. Mebusun zamânı kâfi olmadığı gibi kuvve-i maliyyesi nazar-ı dikkate alınmalıdır. Bir mebus suret-i mesrudedede çalışabilmek için zamandan iktisad ve parasından israf etmek lazımdır. Kendisine şerîk-i mesaî bulmalıdır. Bu da mebusun maaşlı bir kâtib-i hususîsi olmakla mümkündür ki, derece-i saniyyedeki işleri ona havale etsin ve o da tedkîk, tahkîk ve mütalaa gibi suver-i muhtelifle ile bi'l-ihzar işi mebusa takdim etsin. Mebusun mükemmel bir kütübhanesi,

her tabakadan pek çok âşinâları olmak ve onlarla daimî temas ve münasebet ve sohbetle bulunmak lazımdır. İşte hep bunlar nakde ve fazla sarfîyâta mütevakkıftır. Ben mebusânın İngiliz mebusları gibi bilâ-ücret çalışmaları taraflısıyım, fakat milleti-miz İngiliz milleti değildir. Sadedden harice çıkmamak için, mebusların mezayâ-yı şahsiyyeyi câmi olması lüzûmu ile beraber muntazam bir program dahilinde çalışması vücûbunu zıkr ile geçiyorum.

Kürsü-i millette mevzû-ı mütalaa edilen bir meselenin hakikatinin tebyin ve izhar edilemeyeşinin ikinci sebebi de maatteessüf müzakerâtın matbuat tarafından, olduğu gibi, millete tebliğ edilememesidir. Bakınız iş ne kadar karışıyor? Pek çok defa bu noksanı görmüş isem de cumartesi günü "anket parlamenter" icrâsı teklifinin tedkiki müzakeresinde söylenen sözlerin sahâif-i matbuatta -hele bazı nükâtının- büsbütün hilâf-ı hakikat olarak intişar ettiğini gördüm. Ezcümle o müzakerât-ı hârre arasında Lütfi Fikri Bey'in şöyle bir ifadesi olduğunu bütün matbuat yazıyor: "Rıza Nur kartı götüren adamı da bir dahadan ziyade kabul etmeyeceğini söyleyecekti". Halbuki Takvîm-i Vekayi, "kartı götüren adamı bir defadan ziyade kabul etmediğini söylerdi" diyor. Pek mühim bir nokta bu suretle başka bir şekil almış oluyor. Kezâ "daha mı duruyoruz Hafız Bey gibi" dediğimi yazıyorlar. Böyle bir cümle aslâ ağzımdan çıkmadı. Tabîî Takvîm-i Vekayi'de de yok. Yine ifadâtım arasında "...ezcümle hemşehrim Hasan Fehmi Efendi'nin tehayyücât-ı vatanpervanesinden pek müteessirim" dediğim yazılıyor. Bu da tamamıyla hilâf-ı hakikattir. Dünkü gazetelerde mevcut ifadât-ı acizî diye muharrer satırlarla hakikatin ne kadar uzak olduğunu iraeve hizmet edeceği ve şahsımın müsab olup da doğrudan doğruya kuvve-i teşriyye ve meşrutiyete aid olan gayet mühim bir meselede ifade-i acizînin ne olduğunu göstermek için onları Takvîm-i Vekayi'den aynen nakl ediyorum:

.....

İşte anlaşılır ki, matbuat meclis müzakerâtını iyi zabt ve

neşredemiyor veya işe bir taraftan parmak karışıyor. Bazı kim-selerin ifadesine Takvîm-i Vekayî'de görülmeyen ve tabîî aslı ol-mayan (sürekli ve medid alkışlar veya şiddetli alkışlar ve bravo sadâları) ilave olunuyor. Bazısından da bu cümleler tayyedili-yor. Bazen bir cümle arasından bir kelime veya bütün bir cümle eser-i zühûl olarak veya kasden çıkarılıyor. Veya ilave ediliyor. Ve mânâ büsbütün başka şekle giriyor. Eksik olduğu bir şey de-ğil, tahriften berî kılabilselerdi. Şununla matbuâtın dikkat ve ibrâz-ı gayretle bu ciheti ikmal etmesi ve daha mühim olarak mebusânın muntazam ve muttarid çalışabilmeleri, rahatından, zamandan, nakidden millet uğruna fedakârlıklar etmeleri lüzûmu taayyün eyliyor. Mebus demek zaten fedakâr demektir, bâ-husus safahât-ı hayât-ı milliyyeden bulunduğumuz safhalar-da mebus olanlar."

Doktor Rıza Nur

*

"Rumeli"nin 20 Kânûn-ı evvel Tarihli Nüshasının
Başmakalesinden:

MECLİS, FIRKA, HÜKÜMET

"Geçen nüshalarımızın birinde, Rumeli âfâkından Meclis-i Mebusân'ımızın sahne-i müzakerâtına kadar ref edilen nidâyı tenkidât ve temenniyâtın ne kadar muhık olduğunu cereyân-ı vukuat isbat eyliyor. Muhabir-i mahsûsumuzdan varid olarak dünkü nüshamıza dercedilmiş ve suret-i mahsusada çıkarılan bir ilave ile de ikmal olunmuş olan telgrafnamelerde mevzû bahs mesail meyânındaki anket parlamanter maddesine kâriîn-i kirâmın bilhassa atf-ı nazar-ı dikkat etmiş olduklarına şübhe yoktur. Kâriîn-i kiram içinde (anket parlamanter) tabîr-i efrencîsinden bir mânâ çıkaramayarak bunun mülk ü millet için hayırlı bir iş olacağını zannedenler de bulunması ihtimâline karşı, evvel emirde şurasının izah ve tayînine müsaraat eyleriz ki, meclisi saatlerce heyecan-âmiz bir surette işgal eden bu tabir

ile kasdolunan mesele, Cemiyet-i Hafîyye'ye intisab töhmetiyle taht-ı tevkife alınan ve bilahare netice-i tahkîkâtta tahliye kılınan Sinob Mebusu Rıza Nur Bey'in keyfiyet-i tevkif ve tahliyesi hakkında Meclis-i Mebusan'dan müfrez bir heyet-i mahsusa marifetiyle tahkîkât icrâ edilmesinden ibarettir. Halbuki daha geçenlerde meclisin tam bir haftalık zamânının israf edilmesini mucib olan müzakerât-ı dûrâ-dûr esnâsında Sadriazam Hakkı Paşa tarafından hükûmetin icraât-ı umumîyyesine dair izahat verildiği sırada bu Rıza Nur Bey meselesine dair de beyanatta bulunulmuş ve bunların o vakit ekseriyetle kifayetine karar verilmiş idi.

El-yevm, ortada Meclis-i Mebusân'ın itimâdına mazhar bir hükûmet mevcud olup artık iştigal olunacak mesailin başka noktalara matuf olması lazım gelirken hilafgirânın -sanki onlar bu vatanın evladları değil imiş, sanki onların vazifesi yalnız hükûmeti ve meclisi beyhude işlerle uğraştırmaktan ibaret imiş gibi- ortaya böyle şamatalı olduğu kadar neticesiz meseleler çıkarmaları hakikaten hayretlere lâyıktır.

Lütfi Fikri Bey tarafından verilen ve suret-i zahirede adaleti iltizam eder gibi görünen bu takrîrin neticesi, bittabi meclise koca bir gün kaybettirmekten ibaret olmuştur. Sadriazam Paşa'nın izahâtından sonra, biz, müşarûn-ileyhin Rıza Nur Bey meselesine dair beyanâtını pek noksan bulduğumuzu ve bizim o babdaki istitlaât-ı mevsukamıza nazaran Rıza Nur Bey'in tevkif edilmesi ve iki üç ay mevkuf kalması için daha ciddi sebepler bulunduğunu, bir fıkra-i mahsusa ile neşr ve ilan eylemiş idik. Rıza Nur Bey'in tevkifi, kendisinin vatana ihanet edenlerle müşrik bulunduğuna dair heyet-i tahkîkiyye-i örîyyece hasıl olan zann-ı kavî^(*) üzerine vaki olmuş ve Divân-ı Harb-i Örfî'ce ta'mîk-i tahkîkât olunarak mûmâ-ileyhin tahliyesi cihetine gidilmiştir.

(*) Zann-ı kavî ile bir mebus tevkif edebilir mi? Zann-ı kâfi ise neden hükûmet beni tevkif ettikten sonra delâil, vesâik zuhûr ve kendisi de itirâf-ı cûrm etti diye gazetelerle ilân etmek lüzûmunu hissetti!

Beyhude kıl ü kaali mucib olmayacağını bilse idik, biz Rıza Nur Bey'in mevkufiyet-i mâlûmesine sebep olan mevâdd-ı müdhîşeyi burada birer birer meydana koymaktan çekinmez idik. Yalnız şurasını izah eylemeye lüzum görüyoruz ki, bizce, evvelce de söylemiş olduğumuz vechile, ithamât-ı vakıa karşısında her çare-i halâstan nevmîd olan Rıza Nur Bey'in, Divân-ı Harb-i Örfî'ce bilhassa iltizam olunan tamîk-i tahkîkâta karşı ebediyen medyûn-ı şükran olduğu şübhesizdir. Yoksa vatana ihanet bahsinde kendisi mevkiinde bulunan herhangi bir ferdin kolay kolay tahlîs-i giriban edemeyeceğini herkesten evvel Rıza Nur Bey'in tesdik ve teslim eylemekte olduğu mevsuktur. Hem Rıza Nur Bey, Lütî Fikrî Bey gibi Meclis-i Mebusan âzâsından bulunduğu halde, herkesten iyi bileceği Cemiyet-i Hafîyye macerâsı için neden kendisi bazı müddeiyatta bulunmuyor?

Biz, pek ziyade uzamaya tahammülü olan bu bahis üzerinde lüzûmundan fazla ısrar etmek istemiyoruz. Yalnız meydanda olan bir şey varsa, o da Meclis-i Mebusân'ın muhalefet nâmına koparılan yaygaralarla pek kıymetli vakitlerinin izaa edilmekte olmasıdır ki, bu nokta-i mübheme hakkında ne hâlen sükût etmekliğimiz ihtimâli vardır, ne de istikbalen. Öyle zannolunur ki, hepsi mübarek ve muazzez lafz-ı hamîyyet nâmına hareket eden mebusân-ı kirâmın ekserîsi, menşeleri olan devair-i intiha-biyyeyi, taşraların hâl-i sûziş-meâlini unutmuşlardır. Böyle hükmetmeye zaruret var. Reviş-i tavr ü harekâtlarına nazaran, onlar kendilerini Kostantîniye mersâsının bir kenâr-ı pür-şûr ü şügufunda, her taarruzundan âzâde, her gaileden berî, âdetâ yalnız yekdiğerinin gırtlaklarına sarılacak gibi garib mahiyetler gösteren acib ihtiraslar ile dem-gûzar olmaya memur farz ve kıyas eyliyorlar. Heyhat ki, bu hayâle karşı hakikat ne kadar acıdır:

20 Kânûn-ı evvel (1)326 La Turquie'den:

RIZA NUR BEY'İN TEVKİFİNE DAİR ANKET

"Rıza Nur Bey'in tevkifi hakkındaki on beş imzâlı takrîrin müzakeresi hasebiyle dün Meclis-i Mebusan "büyük parlamanto günleri" manzarasında idi. Localar sâmiin ile dolmuştu. Âyân, memurîn ve matbuat locaları ve umumî kısımlar lebâleb dolu idi. Localarda birçok zabitânın mevcudiyeti pek nazar-ı dikkati celb ediyordu".

İstanbul gazetesi başmakalesinde tevkifimi bir "usûl-i ceza-ıyye-i mânia" tevsim edip hükûmeti haklı buluyordu.

*

21 Kânûn-ı evvel Tarihli Yeni Gazete'de Âyândan Noradonkyan Efendi'nin Makalesi:

"ANKET PARLAMANTER" REDDEDİLMELİ Mİ İDİ? EDİLMEMELİ Mİ İDİ?

"Cemiyet-i Hafıyye meselesinden dolayı taht-ı tevkife alınmış olan Sinob Mebusu Doktor Rıza Nur Bey ile sair bazı kimşeler haklarında revâ görüldüğü mervî olan muamelât-ı kanun-şikenâne ile işkencelerin tahkîki zımnında "bir anket parlamanter" yapılması teklîfini hâvî bazı mebusân-ı kiram tarafından verilmiş olan takrîrin hayli münakaşadan sonra ekseriyetin adem-i kabûlü üzerine reddedildiği görüldü. Kanûn-ı Esasî'nin yirmi altıncı maddesinin "işkence ve sair her nevi eziyet katiyen ve külliyyen memnûdur" suretindeki sarahat-i katiyyesi hilâfında vaki olacak her gûnâ muamelât Kanûn-ı Esasî aleyhinde bir cinayet teşkil edeceğinden bunun lüzûm-u takibi tabiidir.

Teklîf-i vâkiin reddi cihetine gidilmesi hukuk-ı tabîiyye ve esasiyye nokta-i nazarlarından makrûn-ı savab mı idi? Ve karâr-ı reddeden memleket müstefid oldu mu? Bu noktaları biraz tedkîk edelim:

Hakâik-i malumedendir ki, meşrutiyet-i idare usûlünün teessüsü başlıca hukuk-ı beşeri teşkil eden masuniyet-i şahsiyye, hürriyet-i kelim ve serbest-i vicdan ve ictimâ haklarının vikayesi kazıyesine matuftur. Bu sebebe mebnîdir ki beşeriyetin لازم-ı gayr-i müfarıkı bulunan hukuk-ı ânifenin serbesti-i cereyânına hail olan idare-i keyfiyyeler er geç menba-ı haktan yükselen seylabe-i isyan önünde hâk ile yeksan olagelmışlerdir. Bu hukukun elde edilmesi ise kanûn-ı adaletin temîn-i hakimiyeti ile müyesser olur. İcrâ-yı adalet de ancak hakikatin bilinmesi ile kabildir. Hakikatin izhârına gayret edilmediği takdirde adaletin icrâsı imkân haricinde kalır ve bu hal ise hukuk-ı esasiyye-i meşrutanın ziyânını bâdî olur.

Zaten usûl-i meşveret ilâ-yı hakikat ile icrâ-yı adaletin teminini zâmin bir idare-i meşrûadan başka bir şey değildir. Şu halde usûl-i meşveretin takviyesi ve daire-i şümûlünün tevsiî ancak mihver-i aslîsini teşkil eden hakikatin daimâ tecellîsi sayesinde husûle bulabilir. Herhangi meselede olursa olsun hakikat, icrâ-yı adalet zımında, her türlü sûtreden tecrid edilerek uryan bir halde hâkim-i adlin pîş-i enzârına vaz' edilmek icab eder, bunun hilâfındaki her hatt-ı hareket idare-i müstebiddeye hastır.

Kanûn-ı Esasî'nin tamamî-i vikayesiyle muvazzaf heyet-i teşriiyyenin deruhde ettiği mesuliyet-i mukaddeseyi bi't-teemmül kanûn-ı mezkûrun herhangi bir hükmüne mugayir bulunan muamelâta karşı bir kitle-i vahide hâlinde kıyam ile tamamî-i meriyyetini temin etmesi vacib olduğu malumdur. Meşrutiyetin takviye-pezir olması da ancak bununla kabildir. Bu vazife-i mühimmenin ifâsında meclis-i millînin lâ-kaydî izhârı beyne'n-nas endişelere, tenkidâta ve şikâyâta bi-hakkın mahal vereceği bedihîdir. Heyet-i mebusânın a'mâl ve mesaîsinde yegâne hedefinin taharrî-i hakikatle icrâ-yı adalet olduğu enzâr-ı halkta

âsârıyla tecellî ederse, hukuk-ı umumiyyenin mahfuziyeti hakkında kalblerde emniyet vücûda geleceği gibi, tarîk-i hakka doğru meyl-i umumî de tezayüd eder ve bu suretle meşrutiyetin kavaidini mütereddidler bile teslim ve tasdikte muztar kahlrlar.

İşte şu esaslara mebnîdir ki, Rıza Nur Bey'in tevkifi ve mevkufin-i sairenin hilâf-ı kanun dûçâr oldukları tevatür edilen işkenceler meselelerinde parlamentomuza terettüb eden vazife-i asliyye ikinci veya üçüncü derecede mülahazattan sarf-ı nazarla Kanûn-ı Esasî ahkâmına riayet edilip edilmediğini anlamak için icrâ-yı tahkîkâta müsaraattan ibarettir. İşbu tahkîkât neticesinde ya filhakika ahkâm-ı kanuniyyeye riayet edilmediği veya hud rivayet olunan muamelât-ı kanun-şikenanenin bi-asl ü esas olduğu tahakkuk edecekti. Birinci hâlin tebeyyünü takdîrinde birkaç kişinin eser-i cehalet olarak irtikâb etmiş oldukları efâl-ı mezmumeden dolayı elbette millet-i necibe-i Osmaniyye'nin namus ve haysiyetine hiçbir leke târî olamazdı ve bu suretle ahvâl-i mümasilenin âtîde tekerrürü menedilmiş olurdu. İkinci halde ise deveran eden şayiât-ı müheyyicenin bî-asl ü esas olduğu hakkında efkâr-ı umumiyyece kanaat hasıl olarak kulûb-i âmme memnun ve müsterih olurdu.

Bu gibi ahvalde ve hattâ daha ehemmiyetsiz hususatta mecalis-i milliyyenin "anket parlamenter" suretiyle icrâ-yı tahkîkâta bulundukları, memalik-i mütemeddinenin hemen cümlesinde müşahede edilmektedir. Meşrutiyetin mehd-i zuhûru olan İngiltere'de iki asrı mütecaviz bir zamandan beri lordlarla avam kamaraları taraflarından tatbîki edilegelmekte olan "anket parlamenter" usûlü o derece tevessü etmiştir ki, memleketin menafi-i umumiyyesine taalluk eden her türlü mesail-i siyasiyye ve iktisadiyye ve saire hakkında tahkîkâta bulunmak üzere heyetler teşkil edilmektedir. On dokuzuncu asrın bidayetinden nısfına kadar icrâ edilmiş olan "anket parlamentarin" yalnız esamîsi dört yüz on iki sahifelik bir cedvel teşkil etmektedir. İngiltere müstemlekâtının en ücrâ köşelerine bile teşmil edilen işbu usûlün hürriyet-i şahsiyyeye müteallik bir kazıyeye-i mühimmenin tenvîri için pâyitahtımızda tatbikinden

istinkâf emrinin, meşrutiyet nokta-i nazarından ne kadar ağır bir mesele teşkil ettiği müstagnî-i îzahtır. İngiltere'nin gıpta-engîz-i âlem olan azamet ve satvetinin mucid ve muhafızı daimâ makam-ı muallâ-yı ihtiramda tutulan hürriyet-i şahsiyyedir.

Kanûn-ı Esasî'nin yüz on beşinci maddesinde "Kanûn-ı Esasî'nin hiçbir maddesi hiçbir sebep ve bahane ile tatil veya icrâdan iskat edilemez" denilmiş olmasına mebnî meclis-i millînin selahiyeti ancak kanûn-ı mezkûrun temâmî-i tatbîkine itinâyâ münhasır olduğu ve işkencenin memnûiyyeti hakkındaki yirmi altıncı madde kat'ıyyü'l-müfâd bulunduğu nazar-ı tedkîk ve im'andan geçirildiği takdirde Meclis-i Mebusân'ın "anket parlamenter" teklifini reddetmeye selahiyetdar olduğu nasıl teslim edilebilir!

Mesele, hikmet-i hükûmet nokta-i nazarından dahi tedkîk edildikte, kanun dairesinde tertib edilen mücazat ne derece mucib-i 'intibah olursa bunun haricinde gösterilen şiddet o derece hiss-i intikam tevlîdiyle bir şuriş-i umumî zemîni ihzar edeceğinden bilcümle muamelat ve mücazâtın hadd-i kanunîsini tecavüz etmemesine bezl-i makderet edecek yerde bunları fevka'l-ade bir lâ-kaydî ile telakki etmek inde'l-viddan mucib-i mesuliyet olacağı gibi vehamet-i netice itibariyle de bais-i endişedir.

İşte bu mülâhazâta mebnîdir ki "anket parlamenter" teklifinin reddiyle memleketin meşrutiyet-i hakikiyyeye doğru terakkisine hizmet edilmeyip bilakis idare-i keyfiyyeye doğru rücûuna sebebiyet verildiği beyânını vazife-i milliyyeden adederiz."

Âyândan
Gabriyel Noradonkyan

*

Doktor Rıza Tefvîk Bey dahi bu hususa dair "Bizde Mantık Hükümü" unvânı ile Yeni Gazete'nin 23 Kânûn-ı evvel tarihli nüshasında bir makale yazmış ve mütalaât-ı muhakkada bulunmuştur.

Aynı gazetenin aynı nüshasının başmakalesinde Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'nın bu hususa dair bir tahkikât heyeti teşkil ettiği haber verildi. Tanin Gazetesi de "Rıza Nur Bey'in tevkifi meselesinden dolayı Meclis-i Mebusan tarafından tahkikât yapılmasını teklif eden mebusların, hissiyâtı tahrik edecek bir suret-i elîmede tasvir ettikleri ahvâlin bütün kalblerde hasıl ettiği tesir..." diye başladığı başmakalesinde medh ü sitayiş ile hükûmetin tahkikâta başladığını ilan etti. O perhiz ne idi, bu lahana turşusu ne!...

Tanin bu esnâda hükûmeti tebriye için her şeyi yazdığı gibi esnâ-yı müzakeratta vukuattan bazısının müşahidi olarak ismi geçen kimselerden Fatih komiser-i sabıkı Cemal ve Doktor Sadeddin Vedad Bey'lerden birer tekzibname de alarak neşreyledi.

Yeni Gazete'deki makalemde, Meclis-i Mebusan müzakerâtı zabıtlarına bir parmak karışıyor dediğimden, Tanin fevka'l-ade alınarak kendisi gûyâ red zımnında bir şey yazdığı gibi hemen bütün gazete idarehanelerine telefonla tekzib etmelerini söylemiş ise de ancak "Sabah" ile "Tercümân-ı Hakikat" emirlerini icrâ etmişler. Ve şu suretle İkdâm, Sabah, Yeni Gazete'nin Meclis-i Mebusan zabıtlarını yazan memurları ile kendi memurunu Tanin matbaasında toplayarak orada diğerlerinin haberi olmaksızın lüzum görülen tahrifat yaptıktan sonra neşrettiklerine dair aldığım ma'lûmâtı teyid etmiş oldu.

İşte beş ay kadar milleti, Meclis-i Mebusân'ı işgal eden ve heyecanlara düşüren, memlekette azim bir dağdağa teşkil eden ve hükûmeti pek çok yoran bu mesele de bu suretle hitâma ermiş ve Harbiye Nezaretî'nin âlemden utanarak zoruna teşkil ettiği tahkik komisyonuna^(*) defnedilerek ortadan kaldırılmıştır.

(*) Ahîren işittiğime göre komisyon zulmedenleri değil, o ma'lûmâtı ve değnekleri mebuslara verenleri aramış ve hattâ hapishane memûru olup namuslu olan mülazim-i evvel Ahmed Reşid Efendi'yi "ifşâ-yı sır" töhmetiyle dūcâr-ı cezâ etmiştir. Sübhanallah!.. Bu zat şimdi Selanik'te bulunan Yüzbaşı Ahmed Reşid Efendi'dir.

Ahiren gazetelerde ilan edildiğine göre cami altı lokantaya tahvil edilmiştir. Bekir Ağa Bölüğü ise mülazim Tahsin Efendi (***) delaletiyle yıkılarak harab kalmıştır. Lokantada bir ziyafet itâ olunarak birçok zevat ile beraber Mahmud Şevket Paşa ve İsmail Hakkı Bey ve Salim Efendi dahi bulunmuşlar. Demek bu kadar biçaregânın dayak yedikleri mahalde bu zevat güzel bir yemek yiyip bu kadar mezalimin, acıların sonunu tatlıya bağlamışlardır! Bravo...

Meseleyi ibtidâsından intihâsına kadar suret-i cereyânı vech ile enzâr-ı âmmeye vaz' ettim. Şimdi bundan istihrac ve mütalaası elzem olan "milletin halet-i ruhiyyesi ve efkâr-ı umumiyye", "beyne'l-halk işaat", "matbuâtımızın hâli", "işin iç yüzü", "tenkîdât" ve "hükûmetin halet-i ruhiyyesi" sernameleriyle altı mebhas daha ilave ettim. Maamafih herkes dahi bu eserin mütalaasından bizzat ahvâle kesb-i vukuf edip kendi tefekkürâtına göre de kendi hükmünü verir.

*

MİLLETİN HALET-İ RUHİYYESİ ve EFKÂR-I UMUMİYYE

Milletin hâlet-i ruhiyyesi bu meselede muhtelif safhalar irae etmiştir. İbtidâ-yı emirde Cemiyet-i Hafîyye meselesine kimse ehemmiyet vermiyor, bunun muarızları nazar-ı halktan iskat ve tahvif ve imhâ için hükûmet tarafından tasnî edilmiş bir fırıldak olduğuna zâhib oluyorlardı. Maamafih herkes netice-i hâle muntazırdı. Vaktâ ki, tevkifim icrâ edildi ve bedhah gazeteler hükûmetin türlü iftirâlarını kemâl-i şiddet ve ehemmiyetle neşr ve işaaya başlamışlar, o vakit halk efkârını tebdil edip işin sıhhat ve ehemmiyetine kani olmuş, çünkü âdî bir sebebdan dolayı bir mebusun tevkif edilebileceği kimsenin aklına gelmezdi. Millet, cemiyet âzâsı ile hukûmet tarafdârı ve onun aleyhdârı ol-

(**) Bu zat Manastır'dan Tayyar Bey'le dağa çıkmıştır.

mak üzere iki münkasım bulunduğundan, birinciler tevkifimden fevka'l-ade memnun, ikinciler ise faal bir muhalifin vücûdunun ortadan kalkmasından son derece meyus olmuşlardır. Lisân-ı umumîde salb ve idâmım muhakkak olduğu deverâna başlamış. Tevkifim ve şayia-i idâmımla bütün halkı bir havf-i azim istilâ edip kimse ismimi bile ağzına alamamaya başlamış, benden bahsetmeye kimsede cesaret kalmamış. Bu hal Abdülhamid zamânında da aynı suretle olurdu. O halk değişmemiş olduğu gibi ahval de değişmemiş ve bu hal isbat ediyordu ki, halka hak huzûrunda ve haksızlık karşısında feveran edecek bir asabiyet henüz gelmemişti.

Hükûmet ve matbuâtın ithamât-ı katiyyesi altında efkâr-ı umumiyeye hemen umumiyetle aleyhime dönünce, cemiyetçiler her yerde aleyhimde ağızlarına geleni söylemiş ve olmaz hakaretler yağdırmışlar. Rumeli'de zencir ile bağlı resimlerini yapıp sokaklarda teşhir ve beni teşnî etmişler. Cemiyet-i mukaddese'nin bir "belâ-yı hürriyet!.."i mahvettiği lisân-ı sitayişle ilan ederlermiş. Bunlar sürur ve şadmanî içinde mütemevvic ve halk havf ve dehşet içinde meskût ve mütereddid kalmış.

Fakat Sinob ve Gerze ahalisi beni pek iyi tanıdıklarından vak'anın ibtidâsından intihâsına kadar İslâm ve Hristiyan hepsi felâketime ağlarlar ve bu zulmün tarihlere geçeceğini ve tarihte masumiyetimin yazılacağını söyleyip Cenâb-ı Hak'tan halâsımı duâ ederlermiş.

İlk bir iknâ-ı cebrî neticesi olan bu hal geçince yavaş yavaş hakikat anlaşılmaya başlamış ve bütün efkâr-ı umumiyeye lehime dönüp millet baştan aşağı hükûmete lânet okumaya başlamıştır. Hattâ bu nefret o raddelere varmış ki, cemiyet mensubînin bir kısmı dahi hükûmetin bu hareketinin aleyhine dönmüş ve beraetimden sonra cemiyet âzâsı da hemen kâmilene denecek derecede hükûmetin bu sahtekârlığına, bu zulmüne karşı söylenmişlerdir. Cemiyete mensub zevâtın bile iştirâkı ile beni sevenlerden birkaç kişi hapishaneden firârim için biryle pazarlık edip firar suretiyle tahlîsim teşebbüsünde bile bulunulmuştur. Millet tamamıyla lehime dönmüş ve bi-gayr-i hakkın

düştüğüm felâkete, çektiğim ezâ ve cefâlara herkes ağlamış. Eğlenmede, matemde, musahabe ve mübahasede, ibadette, umur ve hususât-ı âilede bile ismim zikredilip halâsıma duâlar edilmeye başlanmış. Bu safiyet- vicdan levhalarından birkaç tanesini zikredeyim: Bir büyük valide Rumeli'de çiftliğinde bir tarlada torununa bir yemiş vermiş. Yavrucak ninesine duâ etmiş. O hiç tanımadığım muhterem valide "yavrum bana değil, Rıza Nur Bey'e duâ et de kurtulsun" demiş. Çocuk saf, samimî lisânıyla bana duâ etmiş. Bir nehir kenârında zevk eden beş on kişi mehtab doğar iken, bir nur doğuyor demiş. Bana nakl-i kalam edip "böyle nur gibi hapisten çıkacaktır. İnşâallah" demişler. Bir mebus İstanbul'da kayığa binmiş. Rizeli kayıkçı hakkımda ma'lûmât istemiş. "Bîgünahtır biz biliriz" deyip halâsıma duâ etmiş. Namazda duâ edenler, halâsım için hacet namazları kılanlar, hatm-i şerif nezredenler, Mekke-i Mükerreme'de benim için tavâf-ı Beytullah edip huzûr-ı Peygamberî'de halâsıma duâ edenler olmuş. Bu hissiyât-ı necibe, bu pâk vicdan âti-i millet için ümid-bahş ve fahr-âverdir.

Fakat yine birtakım beyni garaz ve tarafgirlik ile tutuşmuş olanlar, bir türlü masumiyetimi tasdik edemezler imiş. Etseler bile "o farmasondur, onun için Cenâb-ı Hak bu suretle cezâsını verdi" diyerek fıkır-i sâf-ı milleti teşvîşe, tasmîme gayret ederlermiş. Halbuki ben bir fıkır-i kâfırane veya dindaraneden sarf-ı nazar, evvelâ tesirât-ı muzır-ı siyasiyyesinden dolayı aslâ ve katâ farmason olmadım ve olmam. Kimisi de "boşboğazlık etmeye idi. İyi şey mi? Dilinin belâsını çekiyor, çeksin. Onun ne üstüne elzemdi!" dermiş... Halbuki bir mebusun millet işine karışmaması vazifesini sû-i istimaldir.

Her şeyde ve her millette olduğu gibi birtakım haşerât-ı muzır bizde de eksik değildir. Cemiyet-i Hafîyye meselesi meydana gelince, Rıza Nur hapsedilince ağrâz kazanları kaynamaya başlamış. Divân-ı Harb'e aleyhimde jurnaller, iftirâlar yağmaya başlamış. Emniyet-i Umumiyye Müdiriyeti "muhibir-i sadık"lar tarafından ihbarât-ı kâzibe ile memnun edilmiş. Erkân-ı Harbiyye Miralay İsmail Hakkı Bey tarafından ve vazife-i resmî-

yesini tamamen terkederek hattâ ahvâl-i beytiyesini dahi terk ile olanca gayreti bu hafiyeliğe hasr eylemiştir. Teessüfle görülür ki, bu milletin seviye-i irfânına birtakımları fırsattan bi'l-is-tifade düşmanlar, sevilmeyenler Rıza Nur'un dostu veya mensûbu yahud Cemiyet-i Hafîyye'ye mensub diyerek ihbar ve imhâya teşebbüs edilmiş, bu hâl-i müessif İstanbul'da değil Rumeli, Anadolu, Suriye ve Arabistan'a varıncaya kadar vaki olmuş. Şurası milleti tenzih ettiği için şâyân-ı teşekkür ve devleti terzil ettiği için şâyân-ı teessüftür ki, bu denilerin kısm-ı azamı kaymakam ve mutasarrıf gibi memurlar ve İttihad ve Terakki Cemiyeti mensubînidir. Bu yüzden yüzlerce tevkif ve hapisler, hane ve mesken basmaklar, hakaretler, ezâ ve cefâlar yapılmıştır. Nitekim "İşin İç Yüzü" bahsinde bazı misaller göstereceğim.

Bilahare Meclis-i Mebusan'da sükût edip felâketim hakkın-da harf-i vahid söylemediğim dahi -bazıları sû-i tefsir etmişler ise de- halka bâ-husus cemiyet mensubînine hüsn-i tesir etmiş ve halkı büsbütün lehime celb eylemiştir. Bu hususta aldığım beyân-ı memnuniyetlerden bir telgraf ile bir mektûbu dercediyorum:

Bursa'dan telgraf:

Meclis-i Mebusan'da Rıza Nur Beyefendi hazretlerine

"Meclis-i Mebusan'da münakaşa-i ahireye taraf-ı âlilerinden verilen cevâb-ı münisane ve hakayık-âgâhane cümlemizi mes-rur etti. Bu ifadât-ı hakayık-âgâhîlerinden dolayı müteşekkîr olduğumuzu bademâ muvaffakiyet-i ulyâlarını temennî ettiğimizi arz eyleriz."

Hasib Efendi-zade
Muhtar

Rakım

Hüsnü

Fazıl

Bu zevat ora İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne mensub imiş-ler.

Mektub:

Huzûr-ı âlî-i insaniyyetperveranelerine

Arıza-i acizanemdir,

"Âli-cenablık ve bir kusûru afvetmek büyüklük şan ve şîârından olduğuna bi-hakkın ve tamamıyla vâkıf olduğunuzu ve bu ulviyete vücûdunuzun masdar bulunduğunu âlem-i medeniyete karşı irae ve ibraz ettiniz. Cenâb-ı Rabb-i Mennan'dan maddî ve manevî tecelliyât-ı nâ-mütenahîye mazhariyetinizi temennî ve averde-i lisân-ı sadakat-nişan eylerim. Yaşa! Ey muhterem mebusumuz sizin ulviyetinizi, mekârim-i ahlâkınızı takdir etmeyen olursa Cenâb-ı Kahhar kendisini kahretsin....."

Rami

BEYNE'L-HALK İŞÂÂT

Gazetelerin neşr ü ilan ettikleri ve mahallerinde mütalaa-sıyla malum olan iftirâlardan başka halk arasına lisandan lisâna birtakım iftirâlar ve gayr-i mantıki deliller daha işâa edilmiştir. Bunların bir kısmı zamân-ı mevkufiyyetime, bir kısmı da halâsımdan sonraya aiddir.

Birinciler:

Şerif Paşa bu cemiyet için bana "20" bin lira vermiş imiş.

"Anken" de Şerif Paşa ile bulunuşum cemiyete mensubiyetime delil imiş.

Evkaf Nazırı Hayri Bey'in dediğine göre benim mesarifim çok imiş. Müsrif imişim: On beş kat elbisem, yedi sekiz çift fotinim varmış. Bir gelirim olmadığından bunlar Şerif Paşa'nın paraları imiş.

Bunlar cemiyete mensubiyetime dair diğer delâil ile beraber kanaat-i tâmme getirirmiş. Halbuki Şerif Paşa sonradan istik-

raz tarikiyle istediğim parayı bile vermemiştir. Ben ise onun yüzünden bu kadar belâlar çekmiş, asılmaya ramak kalmış ve tedavî zımında Avrupa'ya giderek 200 lirayı mütecaviz bir masrafa dūçâr olmuşumdur.

İkinciler:

Kurtulduktan sonra ilk müzakerede mecliste adem-i vücûdum ve anket parlamenter esnâsındaki tarz-ı ifadem üzerine tahaddüs etmiştir. O ifadat mütalaa edilirse görülür ki, cemiyetin hakkımdaki şübhesi zail olmadığı gibi tarz-ı hareketimden muhaliflere de başka zehablar gelmiştir. Mecliste açık söylediğim şeyleri burada söylüyorum:

Meclise geldiğim ve bizzat şerh-i vekayi etmediğim, bir tarafa göre kabahat ve hicâbımdan, bir tarafa göre de hakk-ı sükût olarak cemiyetten iki bin lira aldığımdandır. Yahud tahlis edecekleri vakit sükût edeceğime dair benden sened almışlar veya ölümle tehdid etmişler. Vakîâ bir para meselesi varsa da böyle olmayıp tıbbiye-i askeriyyede muallim iken yazdığım "Fenn-i Cerrahî-i Ortopedi" nam eserim şimdiye kadar lisân-ı Türkîde bu fenne dair bir eser olmadığından hapse girmezden evvel fakülte meclis-i mualliminince takdir ve tab'ı tensib edilmiş olduğundan Maarif Nezareti'nin müellifine mükâfât-ı nakdiyye olarak tahsis edilen paradan dokuz bin beş yüz kuruş vermesidir. Bu bir hakk-ı sükût değil, onunla kitab tab olunmuştur ve iş hapsimden evvel muamele görmüştür. Müfterîlerin maharetlerine dikkat etmelidir.

*

MATBUÂTIMIZIN HÂLİ

Müftehirane mürebbî-i efkâr-ı milletiz diye bağırان ve hiç de öyle olmayan bizdeki matbuâtın riyâsını, denâetini, yaptıkları vazifenin terbiye-i efkâr değil tahdiş-i ezhan ve ifsâd-ı ahlâk

olduğunu enzâr-ı millete göstermek için matbuâtın her kısmının bu mesele hakkındaki neşriyatını sırası ile ilave ettim. Bir memlekette matbuâta mevdû olan vazife pek mühim, pek mukaddes iken bizim matbuâtımızın riyâsı; cebaneti; hırs-ı menfâat ve tabasbusu nefretler, ikrahlar verecek dereceleri bulmuştur. Eğer hak ve hakikati ilan mümkün değilse bari o mukaddes şeyleri çamurlara, çirkâblara bulamak için hepsi birden gazetelerini seddedip maişetlerini başka şeylerde arasalar ne olur. Ve illâ ki vatana hiyanet ediyorlar ensâl-i millet kendilerini lanet okuyacaktır.

Matbuâtımızda bu defa İstanbul'da Tanin ve Tercümân-ı Hakikat gibi doğrudan doğruya cemiyete merbut gazeteler vardır ki, bunlar menafî-i müştereke ashâbından olup gözlerini garaz hırs-ı menfaat bürümüştür. Mevkilerinin muhafazası yolunda güneş gibi olan hakikatleri görmemek için kör, iftirâ, tasniat, mugalata ve teşvîş-i ezhan için dört gözlüdürler. Bunlar bu meselede olanca iftirâ ve denâetleri irtikâb etmişlerdir. İkinci sınıf matbuat, havf hasebiyle ve külah kapmak hevesiyle hakkı ve uhdelere mevdû olan vezaifi unutarak medh ü tabasbusa ve tağyîr-i hakka dökülen gazetelerdir. Hakiki muhalif nâmıyla bir gazete yoktur. Çünkü hükûmet bir gazete kolerası gibi bunları itlaf eder. Biri batıp diğeri çıksa bilâ-imhal onu da evvelkinin yanına yollar. Bu mesele esnâsında muhtelif namı ile intişar eden demokrat gazetelerinden başka muhalif gazete yoktur.

Tevkif olunduğum zaman matbuat, hemen kâmilten yek-zeban olarak aleyhimde olmadık şeyleri yazdılar. Ben hürriyet düşmanı, mürteci, vükelâyı öldürecek, herkesi doğruyacak bir cânî, bu işleri para için yapmış bir mürtekeb, bir sârik aleyhimde delâil vesaik mevcud olduğunu utanmadan yazdılar. Ve hele Tanin, Sabah, İstanbul ve La Turquie'nin kullandıkları lisan bir tulumbacı ağzıdır. Baban-zade Tanin'de: "Maatteessüf beyan ederiz ki, delâil ve ithamat bu zâtı, bâr-ı azîmi altında eziyor" diyordu. Tanin'e göre hükûmet beni tevkif etmekle zîr-i idaremde mühim bir şube keşfetmiştir. Ve yine ona göre ben birtakım büyük tertibât-ı fesadiyyede bulunmuşum. Vatana pek büyük

fenâlıklar hazırlamış idim. İstanbul Gazetesi, hanemin taharrîsinde yeni vesaik zuhur ettiğini bilâ-hicab söylüyordu. Programımız pek müdhiş tertibâtı haiz imiş, Ramazan'da bayraklarla şeriat isteriz diye sokaklara çıkacak imişiz. Hanımlara şapka giydirip sokaklara çıkararak halkın taassubuna dokunarak galeyan ve kıyam ettirecek imişiz. Kezâ İkdâm:

"Rıza Nur Bey hakkında kanunî ve katî delailin mevcut olduğu tebeyyün etmiştir." Sabah: "Kemal zevcesi mühim itirafatta bulunmuştur. Kadınlar kısmının riyasetini bu deruhde etmiş di." diyor idiler. Jön Türk ise, hükûmetin bir mebusu tevkif ederek bu kadar ağır bir yükü üzerine almasını cürmümün katiyetine delil addediyordu. Ben kendimi pîş-i hayâlimde nâzır görüyormuşum, fakat şimdi çılgınlıklarımın cezâsını çekiyormuşum. Ben şeriat haini imişim. Daha bu makule bin türlü türrehâtı bî-insafane yazdıktan sonra bizim hâl-i felaketimizi hükûmetin Genç Türk idaresinin, meşrutiyetin bir muvaffakiyet-i azimesi diye ilan ettiler. Ve bu icraâtı aslâ bir hiss-i intikam olmayıp vatan-ı Osmanî'nin her türlü teşebbüsât-i irticaîyyeden muhafazasından ibarettir dediler. Mizah gazeteleri, kimi zincir-bend olarak resmimi yaptı, kimi de beni fare şekline soktu.

Bu tavr-ı nâ-revâyı takınıp hükûmete tabasbus için olanca yalanları yazarak ezhân-ı umumîyyeyi teşviş eden matbuat, Times gibi ciddî gazeteleri bile şaşırttılar.

Yalnız demokrat gazeteleri masumiyetimi cesurane ilan etmişlerdir.

Evvelce tevkif edilenlerden yüz kadarı heyet-i tahkikiyye tarafından, yirmi beş kadarı "iki mühim sîmâ-yı cemiyet!" olan Mustafa Natık Bey ile ben Divân-ı Harb tarafından tahliye edilerek ve ancak bî-günah on dokuz kişi mahkûm olduktan sonra Cemiyet-i Hafîyye'nin esassız düzme bir şey olduğu iyice anlaşıldığı ve artık pîr ü pâk serbest gezdiğim halde, o aleyhimde olmadık şeyleri yazan Tanin, Sabah, İstanbul, Lâ Turquie, Jön Türk, İkdâm ve Yeni Gazete neden susuyorlardı?! Bir masum mebusa böyle hakaretler yapılmış idi de vatan hadimi(!) olan bu gazeteler neden yek-zaban olarak bağırıyorlar, sütunlar dolu-

su yazılar yazmıyorlardı? Hani o ilk tevkifimde türlü hakaretlerden sonra, "Eğer beraet ederse yine kendini ilk tebrik edecek biz olacağız" diyen Tanin nerede idi?! Yalnız beraetimi ufak bir veya iki satırla o da hem birkaç gün tereddüden sonra ilan etti. Hükûmetin hatasından, meşrutiyet-şikenane harekâtından, mezaliminden, bir mebusun tevkifinin hürriyete; meşrutiyete karşı ne müdhiş bir mânâ-yı fecîi hâvî olduğundan aslâ bahsetmedi!

Ancak demokrat gazeteleri, Trabzon'da Tarık Gazetesi, Rumca ve Ermenice gazeteler idi ki, sütunlar dolduruyorlar ve hükûmetin irtikâb ettiği hatâları protesto ediyorlardı. Bir nebze Jön Türk Gazetesi de bunlara karışmış idi. Maatteessüf ismini söylemek istemediğim bir gazete sahib-i imtiyâzı, bana bizzat itiraf ederek mecliste mesele müzakerâtına kadar isminizi yazmaktan korkuyorduk, bize şiddetli tenbihat vardı, dedi. Bu ne cebanet ve denâet idi. Meşrutiyet böyle mi muhafaza olunacaktı?

Tanin Gazetesi, Meclis-i Mebusan'daki müzakerâtı bile kaydetmiyordu. Tanin'in, bizim mesele üzerine geçen Meclis-i Mebusan müzakerâtı zabtından şu parça güzel bir misaldir:

(Bundan sonra Lütî Fikri Bey sözünü çeteler kanûnu, Ahmed Samim ve Rıza Nur Bey'ler bahislerine nakl ve şimdiye kadar birçok söylenen sözleri tekrar ederek sözüne nihayet verdi, Hüseyin Cahid Bey söz alarak kürsüye çıktı.)

Bununla da kalmayıp bazı tahrifat icrâsı denâetine kadar varıyordu. Ve muhalif mebusların beyanâtını red ve hakikati setredeceğim diye hezeyandan ibaret başmakaleler yazıyordu.

Aleyhimde hakaretler yağdıran ve hükûmetin bir mebusa yaptığı muamelat ve mezalimi tasvib eden gazeteler, Rusya'da tevkif olunan Erzurum Mebusu Karekin Pastırmacıyan Efendi lehinde satırlar karahıyorlardı. Tanin, kendi memleketinde kendi mebusları zindanda inler iken, Pastırmacıyan Efendi hakkında uzun mütalaatta ve hattâ Rusya sefarethanesi nezdinde bizzat müracaatta bulunuyordu.

18 Temmuz Tanin:

BİR OSMANLI MEBÛSUNUN TEVKİFİ

Tahkikatımıza nazaran Pastırmacıyan Efendi gitmeden evvel pasaportunu vize ettirmiş ve pasaportu vize edildiği sırada Rusya toprağında ikamet etmemek şartıyla mürûruna müsaade olunması gibi bir kayd-ı garib vaz' olunmuş ise de, Pastırmacıyan Efendi'nin itirâzı ve hükûmet-i seniyyenin teşebbüsâtı üzerine bu mesele bir hüsn-i neticeye ifrâğ olunmuş idi.

Taht-ı tevkife alınması mahafil-i Osmaniyye'yi hayretlere dûcâr ettiği gibi, buradaki Rus mahafilini de teessüflere dûcâr etmiştir. Hattâ Rusya sefarethanesince bunun bir sû-i tefehhüm olduğu ve mebusun tahliyesi için teşebbüsât-ı lazimeye hemen tevessül olunacağı beyan olunmuştur. Şu hesâba nazaran ihtimal ki Pastırmacıyan Efendi, karilerimiz bu satırları okur iken tahliye dahi olunmuştur.

Maamafih bâlâdaki kaydın pasaporta vazı -bilahare bu kayıd ref ve tashih edilmiş olsa dahi- her halde bir Osmanlı mebusu hakkında hoş bir muamele değildir. Mademki bu zat millet-i Osmaniyye'nin emniyetini kazanmıştır, artık meşkûkû'l-ahval ve muzırrû'l-ef'al birtakım anarşistler mesabesine indirilemez idi..... Rusya hükûmetinin bu hatâyı sürat-i mümkin ile tamir edeceğine şübhemiz yoktur."

*

18 Temmuz Sabah:

MEBUS PASTIRMACIYAN EFENDİ'NİN TEVKİFİ

Ahiren Batum'da Rusya memurîni tarafından taht-ı tevkife alınan Erzurum Mebusu Pastırmacıyan Efendi'nin tahliyesi için

teşebbüsatta bulunulmasını taleben, Meclis-i Mebusan İslam âzâsından birkaç zat Sadriazam'a müracaatta bulunmuşlardır.

Kezalik Taşnakasyon cemiyeti erkânından bazıları bu babda hükûmete müracaat eylemişlerdir.

Hariciye Nezareti'nden Petersburg sefaret-i Osmaniyyesine telgrafla vaki olan iş'arda mebus-ı mûmâ-ileyhin tahliyesi zım-nında Rusya hükûmeti nezdinde lazım gelen müracaatın ifâsı tebliğ olunmuştur.

Dün Rusya sefiri, Sadriazam Paşa ve Hariciye Nazırıyla mülakat ettiği sırada bu meseleye dair görüşmüşler ve sefir-i müşarün-ileyh Osmanlı mebusunun bırakılması zım-nında hükûmet-i metbuası nezdinde teşebbüsatta bulunduğunu beyan ve temin etmiştir.

Van Mebusu Papazyan ve Muş Mebusu Kigam Efendiler, bu mesele hakkında Dahiliye Nazırı Talat Bey'den ma'lûmât talep etmişler ve nazır-ı müşarün-ileyh Pastırmacıyan Efendi'nin serian tahliyesi zım-nında hükûmetin muamele-i lazimeye tevessül ettiğini ve bu babda Rusya hükûmetiyle muhabere etmekte olduğunu beyan etmiştir.

Dün akşam geç vakit Petersburg sefaret-i Osmaniyyesi canibinden vürud eden bir telgrafnamede hükûmet-i Osmaniyye'nin iş'ar ve tebliği ve sefirimiz tarafından vaki olan müracaat üzerine Pastırmacıyan Efendi'nin tahliyesi zım-nında Rusya Dahiliye Nezareti'nden Batum vâlisine evamir ve talimat irsal olunduğu bildirilmiştir.

*

Mebus Pastırmacıyan Efendi'nin Rusya'da keyfiyet-i tevkifi münasebetiyle (Jamanak) gazetesi hukuk-ı düvel mütehassıslarından birine müracaatla, bir mebusun ecnebî bir memlekette diğer bir hükûmet tarafından tevkif olunabilip olunamayacağını sual etmiş ve mütehassıs şu cevâbı vermiştir:

- Böyle tevkifler enderü'l-vukudur. Bir mebus, mensub oldu-

ğu memlekette bile Meclis-i Mebusan devre-i müzakeratta iken tecavüzden masundur. Meclis tatîl-i müzakerat eder etmez artık bu masuniyeti haiz değildir. Doktor Rıza Nur'un tevkifi işte bu esâsa müsteniddir. Binaenaleyh bir mebusun kendi memleketinde dahi tecavüzden masuniyeti muattal olursa bittabi ecnebî bir memlekette de âdî bir ferd addolunur.

Bu mebhasta kelâl vermemek için sözü yine bir gazeteciye terkedip bitiriyorum.

İzmir'de münteşir Prodos Gazetesi sahibi İstimadyadi Efendi bana gönderdiği bir mektubda diyor ki: "Beraetiniz üzerimde hiçbir tesir yapmadı. Zîrâ râsıdın cehli ne olursa olsun ziyâ-yı şemsi inkâr edemez. Yalnız bana fenâ tesir eden bir şey varsa o da, Türk matbuâtının sükûtu ve onların kin ve garazın, cebanetin fevkine suud edememeleridir. Bu husûsa dair gazetemde bir makale yazdım, size gönderiyor.

....."

İstimadis

*

14 Teşrîn-i sâni Prodos:

"Pâyitaht-ı Türk matbuâtının halet-i ruhiyyesi pek malumdur. Bu efendiler, Meclis-i Mebusânımızın en mümtaz âzâsından, hayât-ı meşrutîyyeti şereflendirenlerden ve Avrupa'nın en meşrutî parlamenlarını bile vücudları ile tezyin edebilecek olanlardan biri olan Rıza Nur Bey'in beraetinden memnun görünmüyorlar.

Türk rüfekamız şu suret-i hareketle henüz daha ihtirâsâtın fevkine vasıl olamadıklarını ve ellerindeki kalemlerin ancak iştihâlarının hadim-i esîri olduğunu irae ediyorlar. Bir hakiki meşrutiyetperverin, vatandaş mebus demeyeceğiz, bir idare-i meşruta mualliminin meşrutî denilen bir devlete hiyanet töhmetiyle böyle mütecasirane tevkifinden ve ondan daha mütecasirane olarak Divân-ı Harb'e sevkinden bütün âlem-i medeniyet

mütehayyir olarak çâr-ı çeşm ile adalet bekler iken, Türk rüfeka kâffe-i muarızîn-i siyasiyyeyi imhâ etmeye sevkeden ihtirasat-tan ve bir idare-i zalime merdüm-harları tazyikatından memleketin halas bulduğunu cihâna isbat edecek yerde sustular.

Bu yurdsuzlar bilmiyorlar ki, sükûtları Divân-ı Harb'in adaletine bir hakaret teşkil ve bir masûmun darağacına isal edilmemesinden mütevellid kederlerini isbat eder. Tanin, Jön Türk zaten onu arzu ve taleb etmişlerdi. O eşhas bilmiyorlar ki, bir gazetecinin kalemi müdürlerinin bir malikâne münhasırı değildir. Çünkü onların beyanâtı, haysiyet ve şeref-i millîye irâs-ı hasâra edebilir.

Sinob mebus-ı muhteremine yapılmış olan o âdî ve menfur denâetler, Türk matbâtı tarafından gösterilen o vicdansızcasına harekât, Avrupa matbuâtına, kemâl-i meraretle hakkımızda al- dandığını ve el'an mahsûrunda bile müteaddid meşrutiyet düş- manları bulunduğunu isbat ve takdîre vesile oldu.

Birkaç gazetenin bu vicdansızca harekâtı dahilinde merd ve masum Türk milletinin efkârını iğfal ve ıdlal, haricde ise ilk ilân-ı meşrutiyyetle kazanılan Avrupa'nın muhabbet ve teveccühünü milletin kaybetmesi şartıyla efkâr-ı siyasiyye ve ictimaiyyenin hakim-i bî-tarafı yakında karârını verip bütün bu cahil anudları, ribka-i zahm-âver-i esaretten kurtulan milleti düştü- ğü müşkilat içinde soymayı fırsat ittihaz eden bütün vatan ha- inlerini mahkûm edecektir. Aynı tarih, hakikati bütün uryanlı- ğıyla söylemek cesaretinde bulunduklarından nâşî, menfur bir hareket-i cinaiyye ile zindanlara atılan ve endişe-i vatanla titreyen, ruhlarının bütün âlâm ve ızdırabâtıyla "nereye gidiyoruz?!" diye soran büyük vatanperverlere karşı yapılan bu mezalimin hesaplarını soracaktır."

İŞİN İÇ YÜZÜ

Bu serlevha ile bütün bu meselenin içini, künh ve hakikati-ni şerhetmek istiyorum. Bu halde bu bahsi iki kısma ayırmak icab ediyor. Bir defa "Cemiyet-i Hafîyye" denilen şey ne idi? Saniyen hükûmet ne yaptı? Birinci kısma "Cemiyet-i Hafîyyenin Teşkilat ve Mahiyeti", ikinci kısma "Cemiyet ve Hükûmetin Fırladıkları" diyeceğim.

Cemiyet-i Hafîyye'nin Teşkilat ve Mahiyeti:

Geçen sene eylül ayında falan idi. Paris'te idim. Şerif Paşa Paris'te ikamet ediyordu. Evvelce İstanbul'da Nişantaşı'ndaki hanesinde -bizimle görüşmek istemiş olduğundan- gitmiş ve görüşmüş idik. Badehû bu görüşmeler tevalî etmiş ve hükûmet ve cemiyet aleyhinde musahabeler de etmişdik. Paris'te şu âşinâlıktan dolayı beni bir gece "Anken" denilen mahalle davet etti. Doktor Nihad Bey de beraber olduğu halde üçümüz Şerif Paşa'nın otomobili ile oraya gittik. Yemek yedik. Orada tesadüf ve beraber ekl-i taam ettiğimiz Ali Kemal Bey ile de ancak üç beş havaî lakırdı konuştuk. Yemekten sonra o bir tarafa, biz de bir tarafa gittik. Sonra Örfi Paşa nâmında bir Mısırlı'ya tesadüf ettik. Şerif Paşa biraz konuştu. Birbirimize takdim olunmadık bile. Orada biraz daha dolaştıktan sonra yine otomobil ile döndük ve ben otelime gidip yattım. Bir gün de kendisi ile "Café de la Pais" denilen kahvenin önünde tesadüf edip görüştük. Daimâ kendisi ile beraber olan Nihad Bey de yine yanında idi. Muhalefete başlayacağını, bunun için de gazete çıkaracağını, Mevlanzade'nin gazetesinin mesarifini veriyor ise de, onun yaramaz bir adam olduğunu, gazetesine nasıl bir isim verilmesinin münasib olacağını sordu. Meşrutiyet ismini de zannedersen ben söyledim.

İşte Şerif Paşa ile Paris'te olan münasebetim ve mükâlemem bundan ibarettir.

Tanin'de ballandırılmış olan Anken ma'lûmatını veren kim-
senin Örfi Paşa olması lazımdır. Fakat pek yanlış haber vermiş.
Ne dendiği gibi müzakerât cereyân etmiş, ne de orada Feriş Pa-
şa da bizimle beraber bulunmuştur.

İstanbul'a avdetimden sonra linç meselesinin mecliste mü-
zakeresi cereyan etmişti. Bu müzakereden iki gün sonra hane-
me o vakte kadar hiç görmemiş olduğum Şerif Paşa'nın haremi
ile diğer bir ihtiyar hanım geldiler. İhtiyar hanım diğer odada
oturup biz yalnız konuştuk. Prens, linç meselesindeki
harekâtımdan, söylediğim nutkun güzelliğinden bahsedip beni
teşvik ve tergib edici sözler söyledi. Ben de ahvalin pek müşkil
olduğunu ve bunlardan hiçbirşey çıkmayacağını, beyhûde yorul-
duğumuzu söyledim. Genç olduğumu, böyle şeylerden me'yûs ol-
mak yakışmayacağını, çalışmakla her şeyin husûl-yafte olacağı-
nı söyledi. Ba'dehu İttihad ve Terakki Cemiyeti'ni düşürmek
için bir teşkilât yapılsa nasıl olacağını da sordu. Mûmâ ileyha
zekî olduğundan fikir ve teşebbüsünden asla bahsetmeyip o ka-
dar maharetle sormuştu ki, ben hiçbir şeye zahib olmamıştım.
Meğerse beni tecrübe ediyor, müsait miyim, değil miyim onu an-
lıyormuş. Müsait değilsem belki ifşa ederim havfiyle evvelden
keşf-i râz etmiyordu. Ben ise bundan da hiçbirşey çıkmayacağı-
nı ve bir gün nasıl olsa duyulacağını "küllü sırrın caveze'l-is-
neyn şa" hikmetini mesned-i kelâm ittihaz ederek söyledim.
Neticede ancak birkaç biçarenin perîşân olacağını ve ailelerinin
ağlayıp inleyeceğini de ilâve ettim.

Ben o vakit bu sözlerle keramet yapmışım. Fakat yalnız bu
felâketin benim başıma da geleceğini tahmin edememişim. Çün-
kü bundan bana ne idi? Ortada yapılmış birşey yok, benim işti-
rakim yok. Benden kapalı surette bir fikir almak, bir istifsar
var. Esna-yı musahebatta bu gibi sözler olabilir. Nihayet Hanı-
mefendi gitti. Ne bileyim ben... Halbuki Prens o vakit Ke-
mal'le görüşüp işi tertib etmiş.

Ondan sonra birkaç ay geçti. Bir gün sabahleyin, daha ya-
takta yatıyor idim. Hanemde benden başka ne hizmetçi, ne de

başka bir kimse vardı. Kapı çalınması ile uyandım. Gidip kapıyı açtım. Baktım, yakalıksız falan birisi. "Ne istiyorsun?" dedim. "Sizinle görüşmek istiyorum" dedi. Ben kendisini âdî bir adam telakki edip defetmek istedim. O "birşey söyleyeceğim", ben de "söyle" diyorum. "İçerde" dedi. Pekiyi deyip içeri aldım. Uyku sersemi idim. Kendisinin peşime takılıp yatak odasına kadar geldiğini gördüm. "Oturunuz" dedim. Bana zarf içinde bir kart-vizit verdi. Üzeri benim namıma muharrerdi. Açtım, Şerif Paşa'nın kartı. Okudum, "Gazete için ora ahvalinden ma'lûmât vermenizi ve makale yazmanızı, bir de Mösyö...^(*) ahvâl-i memleket hakkında tedkîkat yapıp bir eser neşretmek üzre "Perapalas" oteline inmiştir. Diğerleri zihnini doldurmadan gidip ahvâl-i hakikiyyeyi kendisine anlatmanızı rica ederim. Bu sûretle vatan hizmet etmiş olursunuz." diyor. Ba'dehu cebinden bir kâğıt çıkarıp gösterdi. Baktım. İyi hatırımda kalmadı. Bir cemiyetten bahseden bir i'timadnâme. Elinde tutup bana vermedi ve ben okuduktan sonra cebine koydu. Şimdi iş başkalaştı. Bir cemiyetin mevcûdiyetinden haberdar olunca kendisine sordum:

Ben - Bu cemiyet nedir?

O - Cemiyetimiz var.

Ben - Reisiniz kim?

O - Kemal Bey.

Ben - O kim?

(İzah etti fakat tanımadığım biri.)

Ben - Siz kimsiniz?

O - İsmim Doktor Münir. Eczâcı mektebinde asistanım. Ak-saray şubesi reîsiyim.

Ben - Cemiyetiniz kuvvetli mi?

O - Bizim şube kuvvetli. Başkalarını bilmiyorum.

(*) Bu Frenkin ismi hatırımda kalmadı.

(Bu adamı başımdan savmak çaresini düşünüp)

Ben - Pek iyi. Şimdi ma'lûmâtım yok sonra veririm.

O - Ne vakit geleyim?

Ben - Yine gelirsin.

O - Ne vakit?

Hatırımda kalmayan birkaç gün tayin ettim ve unutmaya-yım diye bir kâğıda da yazdım. O da çıktı gitti. Mülakat vakitle-rinde bi'l-iltizam eve gelmedim. Saât-ı mülakatı kaydetmekten maksadım bu idi. O da dört beş defa gelip beni bulamayınca bir daha gelmemiş. Ben de bu suretle kendisinden halâs oldum. O vakte kadar Şerif Paşa bana üç dört mektub yazmış, ben de kendisine cevap vermiştim. Mütemadiyen benden ma'lûmât ve makale istiyor, cemiyetten aslâ bahsetmiyordu. Bir şey gönder-miyordum. Bundan sonra bir daha bana mektub yazmamasını yazıp muhabereyi kat ettim. Eğer bu cemiyetten haberdar olma-sam Pera Palas'a gider, belki kendisine muavenet de ederdim. Çünkü Şerif Paşa biz gibi muhalif. Lakin cemiyet meselesi işi değiştirmişti.

Artık vakitler geçti. Artık ben bu adamı da, ziyaretini de, konuşulan şeyi de, cemiyeti de hepsini de unutmuştum. Çünkü istintak ile yokladığım bu adamın pek abdal bir şey olduğunu anladığım gibi zaten Şerif Paşa'nın da ne eli kalem tutar bir muharrir, ne hitabete kadir bir hatib, ne de böyle bir şeyi tedvîre kâfi bir zekâ sahibi olmadığını bildiğimden bu işe hiçbir ehemmiyet vermemiş, bir çocuk oyuncağı gibi telakki etmiştim. Şu suretle bir zaman sonra bunların hepsi hatırımdan silinmiş-ti. İşte cereyân-ı mesele bütün namûsumla temin ederim budur. Medhaldar dendiğim işte budur.

Burada bir mülahaza varid-i hatır olur ki, o da bu adamı ben reddetmişim; iyi. Fakat aynı zamanda hükûmete ihbar et-mek de bir vazife-i vataniyye(!) idi. Buna karşı derim ki, hafiye-liğe alışmadım ve benim vazifem değildir. Bu gibi ihbarat bence

her halde hafiyeliktir, namussuzluktur.

Şerif, Paris'te Türkçe ve Fransızca gazeteler te'sis edip bir de ismi olup cismi olmayan bir "İslahât-ı Esasiyye yahud Radikal Fırkası" nâmını gazetelerinin başına koymuş. Haremi İstanbul'a gelip Kemal denilen adamla görüşmüş ve ona adamlar bulması için talimat vermiş. O da kendi doktoru olan Münir Efendi'yi 1/3 numarası ile Aksaray şubesi re'isi yapmış. Hafız Sami Efendi'nin bizzat bana hikâye ettiği vech ile Ayasofya'da Sırakahveler'de oturur iken Kemal, Hafız Sami ile âşinâlık peydâ eylemiş. Muhalif fikirli bulduğundan müsaîd görüp cemiyete idhal ve hem-raz etmiş. Badehû matbaacı Enver, damadı Sırrı, telgraf memurlarından ve pek genç olan Mahir, kadro harici nafia ketebesinden Asım, kadro harici telgraf müfettişlerinden Vasfî, kadro harici Hamdi, kadro harici telgraf memurlarından Selami, Hasib, attar esnâfından Talat, birinci daire-i belediyyeden kadro harici Emin, Fehim Paşa hafiyelerinden ve polis komiserliğinden kadro harici Vulçitrınlı Necib, Sivas telgraf ve posta müfettişi Yenişehirli Niyazi Bey ve efendiler nâmıyla on dört kişi cemiyete idhal edilmiş. Bunlardan bazıları iki üç defa sohbet ve eğlence için aralarında toplanıp herkesin yaptığı gibi hükûmet aleyhinde bulunarak konuşmuşlar ve belki de "şu ke-ratalar yıkılsa, geberse..." temenniyâtında da bulunmuşlar. Bunlar her yerde ve her vakit olan laflar, âdî şeylerdir. Cemiyetin terakkisi için de söz olmuş. Bilahare bunlardan Sırrı ve Hasib Efendiler ise bu cemiyetten ayrıldıklarını arkadaşlarına söylemişler.

Hapishaneye, Cemiyet-i Hafîyye mensubîni diye üç yüz kişi kadar sokulup dayaktan geçirildi. Bunların çoğu muhtelif gün, hafta, ay yatıp işkenceden geçtikten sonra bilâ-muhakeme tahliye olunduktan sonra ber-vech-i âtî kırk beşi muhakemeye kalıp muhakeme edildi. Ve bunların da yirmi altısı beraet edip on dokuzu esâmî hizâsında muharrer derecât-ı muhtelifede cezâlara mahkûm edilmiştir.

Kalebend

1 Hafız Sami Efendi	Hususi mekteb muallimi	15
2 Doktor Münir "	Tıbbiye-i Mülkiyye muallim muavini	15
3 Hamdi "	Evkaf Nezareti'nden kadro harici	15
4 Enver "	Matbaacı	6
5 Vasfi "	Telgraf müfettişlerinden	10
6 Hafız Said "	İstanbul vilayeti vergi memurlarından	4
7 Emin "	İstanbul vilayeti vergi memurlarından açıkta	3
8 Gözlüklü Mustafa Efendi	İstanbul vilayeti vergi memurlarından açıkta	4
9 Mehmed Emin Efendi	Kürsü Şeyhi	3
10 Asım "	Nafia ketebesinden kadro harici	10
11 Talat "	Aksaray'da attar	6
12 Necib "	Ankara reji memurlarından	4
13 Reşid "	Kadıköyü'nde attar tahliye beraet 20 Eylül	326
14 Mustafa "	Jandarma efrâdından	4
15 Şerif "	Jandarma efrâdından Koçanalı tahliye beraet 20 Eylül	326
16 Nuri "	Jandarma efrâdından tahliye beraet 20 Eylül	326
17 Selami "	Telgraftan kadro harici	4
18 Hasib "	Telgraftan kadro harici	4
19 Hafız Osman "	Talebe-i ulumdan	4
20 Eşref "	Talebe-i ulumdan tahliye beraet 20 Eylül	326
21 Karebet "	Dâvâ vekili tahliye beraet 20 Eylül	326
22 Sırrı "	Enver Bey'in damadı Maarif Nezareti sicil kaleminde	

		tahliye beraet 11 Tışrîn-i evvel	327
23 Said	"	Şile tahsil memûr-ı sabıkı tahliye-i sebil 20 Eylül	327
24 Mahmud Nedim	"	Jandarma dairesi ketebesinden tahliye-i sebil 20 Eylül	327
25 İzzet	"	mütekaid kolağası tahliye-i sebil 20 Eylül	327
26 Hayrani	"	İlgın naib-i sabıkı nefy	3
27 Abdurrahman	"	Söke naib-i sabıkı tahliye beraet 20 Eylül	327
28 Hacı Süleyman	"	Beşiktaş'ta arzuhalci tahliye beraet 20 Eylül	327
29 İhsan	"	Birinci daireden kadro harici tahliye beraet 20 Eylül	327
30 Hacı Kemal	"	Kahveci polis komiserliğinden muhrec tahliye beraet 20 Eylül	327
31 Davud	"	Talebe-i ulumdan tahliye beraet 20 Eylül	327
32 İsmail Hakkı	"	Rusumatta tahrirat kâtibi tahliye beraet 20 Eylül	327
33 Servet	"	Rusumatta anbar mukayyidi tahliye beraet 20 Eylül	327
34 Nurullah	"	Dersaadet dahiliye gümrüğü ketebesinden tahliye beraet 20 Eylül	327
35 Raif	"	Rüsumat istatistik kaleminden tahliye beraet 20 Eylül	327
36 Salih	"	Mekteb-i hukuk talebesinden tahliye beraet 9 Teşrîn-i evvel	327

37 Ahmed Kemal	"	Cerrah Paşa camii hatîbi tahliye beraet	20 Eylül 327
38 Niyazi	"	Sivas Posta ve telgraf müfettişi kalebend	4
39 İsmail	"	Şerif paşa'nın bahçevanı beraet	20 Eylül 327
40 Mustafa	"	Sabık maiyet çavuşlarından nefy	3
41 Hayri	"	Maliye ketebesinden tahliye beraet	20 Eylül 327
42 Mustafa Natık Bey		Topçu miralay tahliye beraet	20 Eylül 327
43 Şahende Hanım		Firarî Kemal'in haremi tahliye beraet	20 Eylül 327
44 Rıza Nur Bey		Sinob Mebusu tahliye beraet	20 Eylül 327
45 Topal-zade Osman Efendi		Samsun eşrâfından tahliye beraet	20 Eylül 327

*

Kemal, Doktor Münir'i -Münir'in bizzat hapishanede bana söylediği vechile- Prenses Emine Hanımefendi'nin beş yüz bin liradan ibaret olan servetini kâmilten bu uğurda fedâ edeceğini söyleyerek iğfal etmiştir. Bu abdal hâlâ hapishanede bile o kafada idi. Beş yüz bin lira değil perişan olmuş bunca âilelere beş para bile yardım etmediklerini görünce belki şimdi ayılmıştır. Diğer on kişi de eski memuriyetlerine iade edilecekleri vadi ile iğfal edilmişlerdir. Bunlara birer numara verilmiş ve kimisi şube reîsi intihab edilmiş. Numaralar küsûr-ı âdiyye tarzındadır. Meselâ Münir'in numarası 1/3, Kemal'inki 19/91'dir. Henüz bir programları yok imiş. Yalnız el yazması program tarzında Sivas'a Niyazi Bey'e Kemal'in gönderdiği bir talimat elde edilmiştir. Hiçbir hakiki ictimâ, mazbut ve muharrer bir karar yoktur. Cemiyete girmek için "vatana, millete hizmet etmek ve meşrutiyete sadık kalmak" üzere yemin ettirilirmiş. Bunu sokaklarda

bile yaparlarmış. Hattâ Niyazi Bey'i Mahir Efendi sokakta tahlif etmiş. Niyazi Bey İttihad Cemiyeti'nden ve Talat Bey'in rüfekaşından ise de bu cemiyete başka sebeble sürüklenmiştir. Yalnız içlerinden Hafız Sami Efendi ve Asım Bey, Meşrutiyet'e bir iki makale yazmışlar. Bütün yaptıkları iş işte bu ve Paris'ten gönderilen Meşrutiyet Gazetesi'ni dağıtmak olmuştur. Askeri, Arnavudlara silah istimal etmemek, Arnavudları hükûmete kıyamda devam etmek üzere teşvik eder iki takım beyannameler de Kemal'e gönderilmiş ise de tevzî olunmayıp Kemal'in hanesinde kalmış ve hükûmetin eline geçmiştir. Hattâ cemiyet efrâdının hiçbiri bunları görmemiştir. Bunlardan başka Şerif Paşa'nın Nişantaşı'ndaki konağında kapıcı Karadağlı İsnail de gazete dağıtmış. Cemiyetin evvelce mi yahud sonradan mı bastığını bilmediğim matbû programı da şudur:

ISLAHÂT-I ESASÎYYE-İ OSMANÎYYE FIRKASININ SİYASÎ PROGRAMIDIR

Mukaddime

Durûb-ı emsâl-i garibedendir ki: "Bir çâki olan bir sadâ işittir!" Biz, mevcudiyet-i siyasiyyemizin şu kadar asırlık edvâr-ı müteselsilesinden beri yalnız bir ses işittik; mesud, mükedder yalnız bir gayeye doğru yürüdük. Zîrâ, âlât-ı âhengimiz de teaddüd yoktu, gittiğimiz yollarda meşal-keşimiz, rehberimiz yalnız bir eldi. Vasil olacağımız merahil de bu sesin bu elin derece-i iffetiyle mütenasib bir nokta-i necat olabilirdi. Yazık ki o el, hak değildi olamadı, olamazdı. Biz de tabîi bir diyâr-ı felakete, tedenniye gittik. Son zamanlarda uyanmak istedik. Düşüğümüz uçurumlardan, girdâb-ı belayâdan kurtulmayı tecrübe ettik. Hayfâ ki! Bizi hakka davet eden, bize fezâ-yı hakkı gösteren yine bir ses, yine bir el oldu. Şekil değişmiş, fakat mânâ birdi. Kurtulamadık; fakat sukûtumuz derinleşti; hâlâ da gömülüyoruz. Elde kalan son çare-i selâmeti teaddüd-i nidâda, ellerin ço-

ğalmasında, maddiyattan ziyade maneviyatta bulduk.

Tarihin en kanlı, en fecî kitabelerinden ibretler topladık. İş-te bütün bu endişeler, derslerle "İslahât-ı Esasiyye" nâmı altındaki fırka-ı siyasiyyeyi teşkil ettik.

Tevfik, Allah'tan.

1. Madde - Kâffe-i anasır-ı Osmaniyye müsavât-ı katiyye ile, iştirâk-i hukuka malik oldukları gibi, teşkil ettikleri hükûmet-i Osmaniyye'nin dîn-i resmîsi de -fırkamızca- (Dîn-i İslâm) olarak kabul edilmiştir, fakat her unsurun kudsiyât-ı diniyye ve ahla-kıyyesine riayet edilecektir.

2. Madde - Makam-ı saltanatın hukuk-ı mukaddsesinin her türlü tecavüzden masuniyeti ve birtakım mechul ve hafî cemi-yetler tarafından vuku bulan nâ-hak müdahalâtın men'i.

3. Madde - Silah zoruyla teşekkül eden Meclis-i Mebusan ve Âyân'ın feshiyle yeniden ve bütün bir hürriyet-i vicdan ile intihabat icrâsı. Ve Âyân intihabatında âzânın dokuz sene için üçte biri padişah ve ikisi millet tarafından intihab edilmesi usûlünün kabûlü.

4. Madde - (Kanûn-ı Esasî)'nin en mütemeddin ve müterakki memalike ve bizim ananât-ı ictimaiyyemize nazaran bir suret-i hasenede yeniden tanzîmi. Hürriyet-i fikriyyeyi, hürriyet-i matbuâtı ve hürriyet-i ictimâî, taht-ı zaman ve kefaletle alan kanunlar en hür memalik-i mütemeddine kanunlarına imtisalen yapılacaktır.

İntihabat hakkındaki kanunlar, müntahiblerin serbesti-i vicdânını temin edecek bir tarzda tanzim edilecekleri gibi, kuvâyı umumiyeye-i devletin: Kuvve-i teşriyye, icraiyye ve adliyyenin de tamâmî-i istiklalleri taht-ı zamâna alınacaktır.

5. Madde - Kâffe-i anasır-ı Osmaniyye'nin hak ve vazife itibariyle müsavâtı esâsı kabul edilmiş olduğundan kâffe-i tekâlif

ve rüsûm-ı devlet de bi'l-umum Osmanlılar arasında öylece mütesaviyen tarh ve tevzî edilecektir.

6. Madde - Kuvve-i teşriiyye tarafından vaz' edilen tekâlîf-i resmiyye haricinde cemiyât-ı resmiyye ve gayr-i resmiyyenin ahaliye -her ne nam ile olursa olsun- vergi tarhından ve tekâlîf tevzîinden memnuiyetleri.

7. Madde - Herhangi bir nam altında, mechul maksadlarla teşekkül eden hafî cemiyâtın men-i mevcudiyeti.

8. Madde - Bi'l-umum muahedât ve mukavelât-ı beyne'l-mi-lele kiliseler imtiyazâtının kemâ kân mevcudiyet ve mer'iyeti-nin tasdîki.

9. Madde - Cemiyet-i Hafîyye. Hâl-i hazırda icrâ ettiği bî-lû-zum istikrazlarla memleketi bir inkırâz-ı muhakkaka sürüklediğinden, 1910 senesinden itibaren karşılıksız ve fahiş bir surette akd edilen istikrazâtın da ke-en lem-yekûn addedilmesi.

10. Madde - Keyfî olarak cereyan eden bi'l-umum tensikatın yeniden icrâsı, ecnebî kapitülasyonlarının en müz'iclerinden olan postalar mesailiyle adliyenin rûh-ı kanunîsini ilanât, konsoloshane imtiyazlarının bir an evvel lağvını teshil edecek posta ve adliye teşkilat ve tensikatının bir suret-i ciddiyyede icrâsıyla, memalik-i mütemeddinenin isticlâb-ı emniyyeti için her iki daireye de, bî-taraf memalikten müşavir-i mesul gibi ecnebî mütehassıslar tayîni. Sair nezaretlerde de kezalik bî-taraf memalikten celbedilmiş müsteşarlar istihdâmı.

11. Madde - Mahakim-i adliyye, bütün mânâsıyla icrâ-yı ahkâm ettiği esnâda, diğer cihetinden de mahakim-i örfiyyenin yani idare-i mülkiyye ile idare-i askeriyyenin aynı zamanda, aynı nüfuz ile memlekette ifâ-yı saltanatı, dünyâda mütemeddin, meşrut hiçbir memleketin hatıra-i siyasiyyesine kayd edilemeyecek rezaletlerden olduğundan bunların derhal ilgasıyla Kanûn-ı Esâsî'nin istiklâliyetine hürmet ve şimdiye kadar kanûna tevfik edilmeden gayr-i meşrû bir sûrette mahakim-i örfiyye ve keyfiyye taraflarından mahkûm edilenlerin -ölmüş veya

ber-hayat- iade-i muhakemeleriyle milletimize ebedî bir şaibe-i siyah olan bu felâketin de bu suretle imhâsı.

Şu yirminci asr-ı medeniyette bugün Türkiye'de icrâ edilen vahşiyâne işkencelerin, darb ve eziyetin men'i, muhaberat ve ikametgâhların taarruzdan masuniyeti ve zabitanın hod be-hod ev basmak, adam habsetmek gibi yolsuzluklara cür'et edememesi.

12. Madde - Rütüb-i mülkiyenin tamamen ilgası.

Ve (Sadriazamlık) tabîrinin (Başvekalet)'e tebdîli.

13. Madde - Nişanların ilgasıyla yeniden ihdâsı ve bundan sonra ehillere bir nizâm-ı mahsûs tahtında tevzîi.

14. Madde - Bir adamda aynı zamanda askerî ve mülkî memuriyetlerin ictimâına mümana'atla bir askerin, mülkî memuriyet der-uhde etmesi lâzım geldiği zaman askerlikle olan rabitanın tamamen inkitâi.

15. Madde - Asâkirin umûr-ı idare ve siyasiyyatla adem-i iştigali.

16. Madde - Bir milletin kuvâ-yı maddiyyesi, kuvâ-yı maneviyyesiyle mebsutan mütenasib olacağından; memleketimizin ilk serhad müdafaasını, etfâlimizin dimağlarında tersim etmek isteyeceğiz. Bizce, falanca hududda yapılacak bir istihkâma ve bahriyemize ilave edilecek bir dretnota mukabil falanca vilayetimizde hiç olmazsa yirmi mekteb inşâ edilmedikçe vatanımızın iktidâr-ı selâmetinden emin olmak kabil değildir.

Bütçemizde techizât-ı maârif her halde techizât-ı askeriyye ile mütesavî sarfiyâta malik olmalıdır, on dört milyon askerî bütçesi karşısında onun on dörtte birine malik olmayan maarif tahsisâtı, vatan nâmına bir girdâb-ı mahuftur. Zîrâ tarih, kaleminden evvel silâha sarılan akvâmın hayât-ı kâinatta işgal ettikleri mevaki-i ictimaiyyenin, yalnız çıkardıkları sadâ-yı vifaktan muammer olduklarını gösteriyor, kerrat ile tekrar edilen bir misâlden istiâne edelim.

Napolyon'un o bî-aman süngüleri, Almanya'nın âfâk-ı nikbe-tinde zelil bir esaretin ilk hutût-ı esasiyyesini çizerken, bir mü-tefekkir diyordu ki: "Ordularımızı techiz, istihkâmâtımızı tahkînden evvel, mekteblerimizi çoğaltalım; ve emin olalım ki, yarım asra varmaz, bugünkü hacalet-i mağlûbiyyetimiz, Paris kapılarında ebedî bir sût-re-i muzafferiyetle örtülür."

Nitekim, zaman isbat etti. Fakat, bu gaye-i mesudeyi elde etmek için sade mekteblerin çokluğu kifayet etmez. Nazar-ı dik-kate alınacak şey "usûl-i tadrîs"tir. Bugün katiyen müsbittir ki bir adam, her şeyi öğrenmek üzere girdiği mektebden hiçbir şey öğrenmeden çıkıyor. Zîrâ, yaşadığımız devr-i medeniyet maz-har olduğu mütevâlî terakkiyet ile, hattâ bir fennin bütün şua-bâtiyle bir adam tarafından ihatasını muhal bir hâle getir-miştir.

O halde, âdetâ akîm, neticesiz bir meşher-i fûnûn hâlini alan mekteblerimizin tezyîdden evvel, ıslâhları taht-ı vücutda-dır.

Bunun için de tahsîl-i ibtidaîyi, bi't-tensîk, mecburî tuttu-k-tan sonra tâlî ve âlî malûmâta aid mekteblerimizde memalik-i mütemeddinede bi't-tedrîc tatbîke başlanılan (pratik) ve mahdûd nam usûlün tatbîki.

17. Madde - Bir memleketin saadet ve âsâyişi, bir taraftan nafia ve ilmiyye, diğer taraftan teşkilât-ı mülkiyye ve askeriyye-siyle hâsıl olacağından ve halbuki bu iki âmilin de teessüs ve bekası, ancak kuvve-i maliyyesiyle temin edilebileceğinden, o halde en yorulmak bilmez mesaîmizden birini, menabi-i serveti-mizin tezyîdi meselesi teşkil edecektir. Meşrû ve gayr-i muzır her vasıtayı, mertebe-i imkânda istimal ile en vâsi mikdarda ecnebî sermayesinin memleketimize celbine gayretle verilecek imtiyazat da şerait-i esasiyyeden olarak memlekette çıkan me-vaddın o inşaatta istimâlini ve müstahdemînin kısm-ı azamının milletimizden intihâbını temin ettikten sonra, dahilî sanayii ikaz için de hükûmet-i hazıranın takib ettiği politikanın aksine

olarak, "mutedil bir himaye usûlünü" takib edeceğiz:

Bu meyânda, küçük ve o nisbette de ticaretin muamelât-ı hariciyyesine bîgâne müessesât-ı ticariyyenin servetlerle ezilmesine mümanaat etmek ve istikbâl-i ictimaiyyemizi nazar-ı dikkate alarak, bilahare amele sınıfının açılacak fabrikalar yüzünden dûçâr-ı mağduriyyet olmamaları için sermayedarlara bir amele hukuku tanıttırarak kavanin vaz'ı da meşagilimizin bir kısmını teşkil edecektir.

18. Madde - Ahalîmiz, sair milletler gibi, hükûmetten muhtâc-ı muavenet olmadan tevsî-i faaliyet vesaitine malik olmadıklarından mesudiyet ve terakkîlerini istilzam edecek her teşebbüse, maa'l-memnuniyye, vesateti bir vecibe addedeceğiz.

Vilayat ve mülhakatta ashâb-ı emlak ve araziye, rencberlerle, erbâb-ı ticarete şerait-i mutedile dairesinde ikrazatta bulunabilecek (müessesât-ı itibariyye) ihdâsı ve bundan başka ziraat bankalarından, hâl-i hazırda fukarâ-yı zürrân mazarratına edilen nâ-meşrû istifadelere mümanaatla, ziraata elverişli arazi-i haliyyenin fukarâ-yı ahaliye, muhacirîne ve hayme-nişin aşâire tevzîi ve arazi, emlak hakkında el-yevm mer'îyyü'l-icrâ kavanîn-i vakfiyyetin, ashâb-ı arazi ve emlâkin serbestî-i harekât ve mübadelât-ı iktisadiyyesinde mani olmayacak sûrette ve imkân-ı şer'î dahilinde ihtiyacât-ı hazıra-i memlekete tevfikân tadîli ve köy mekteblerinde okutulmak ve ahâlî tarafından mütalaa edilmek üzere ziraatin, ticaretin ve herkes tarafından bilinmesi lazımı mevâdd-ı kanuniyye-i dahiliyyenin, hıfzu's-sıhhanın ibtidâî kısımlarından bahseder, açık bir lisanla yazılmış kiraat kitablarının, memleketin en hücrâ köşelerine kadar meccanen tevzîi ve yine böyle mühim mevzûlara aid nafi fikirler vermek için seyyar nâsihların köylerde dolaştırılması emeliyle meşbû cemiyât-ı hayriyyenin teşekkülüne vesatât ve teşebbüs.

Divân-ı harb dosyasından elde ettiğim Hafız Sami Efendi'nin resmî istid'âsı meseleyi tenvîre hadimdir:

Divân-ı Harb-i Örfî Riyaset-i Celilesi Pîşgâh-ı Âdilanesine
Ma'rûz-ı bende-i âcizânemdir!

Fırka-i Hafîyye'ye intisab iddiâsıyla üç buçuk aydan beri mevkuf bulunuyorum. Adl ü hakkın masdarı olan Divân-ı adalet-bünyân-ı muhteremlerinde ancak bir defa muhakeme olmak şerefine nail olabildim. Bendeniz zannediyorum ki: Defaatle muhakemeye çıkacağım ve tahassüsât-ı kalbiyye ve ruhiyyemi ananâtiyle şerh edeceğim; halbuki pek sade ve pek basit bir muhakeme ile geçiştirildim. Yani ne heyet-i âdilenize kanaat-bahşâ izahat verebildim; ne de bendenizce matlub bulunan yaraları delebildim. Fakat zannetmem ki suret-i mânâya hükm sâdır olsun. Zîrâ askerlik, nizâm-ı âlemin bidayet-i teşekkülünü müteakib teessüs eylemiş bir sınıf-ı mukaddes olup yine onunla üful eyleyeceği lâ-reyb bulunmakla; bütün hukuk-ı masumane ve magdurane o zümre-i mübeccelenin taht-ı himayet ve siyanetinde bulundukça her türlü mahazîr ve avarızdan daimâ masun olduğuna itikad eylemek lazımdır. Yalnız gönül arzu eder ki hak bir gün evvel yerini bulup niğamât-ı meşrûtiyyetten herkes istifade etsin. Demek isterim ki, meşrutiyet inhisardan kurtarılarak umumileştirilsin.

Şunu da arz etmeden geçemem ki: Bugün milletin yegâne ümîd-i istikbâli siz ancak siz muhterem askerlersiniz. Milyonlarca insanların kanları pahasına elde edilen şu yirminci asr-ı medenîyyet-i hasr-ı ma'delette; mahud engizisyon devrine nümune-i imtisal olan mezahim-i gûnâ-gûn içinde!... Cevr ü cefâ ile inleyen biçaregâna hâlâ bir dest-i şefkat uzanmayacak; hâlâ rahm edilmeyecek mi?... O menhus istibdâdın kahr ü zulmünden iğrenen, tiksinen, nefretler eden bizler!... Hâlâ tahlîs-i giribân edemeyecek mi?... Hususan gaye-i emel bildiğim devr-i dîlarâ-yı hürriyette mesud bir hayat geçirmek; ferah, ferah nefes almak, daimâ terakkiye, tealîye, temeddüne, tekemmüle doğru ilerlemek arzusunu perverde eder ve o sevimli alkışların, dil-nûvaz nûmayişlerin izmihlâla yüz tutan memleketimize artık bir hayât-ı nev bahş eyleyeceğini ve hukuk-ı umumiyyemizin

nazar-ı kanunda seyyanen muhafaza olunacağını katiyen iman ederken; işte bugün hürriyetim magzub kendim mahbus ve mahkûm-ı zeval!... Bakalım neler halk edecek "Cenâb-ı zü'l-Celal". "el-Hükümü li'llah."

Uzun uzadıya tatvîl-i makale lüzum görmemekle; sadede geçerek mesele-i malûme ve evrâk-ı mahfuzam hakkında bazı gûnâ izahat vererek müdafaa-i hakka cür'et eylerim:

[Müdafaanâme]

Şöyle ki:

[Evvelâ] Suret-i tahlif hakkıyla muhakeme edilip maksadın ne gibi esaslara mübtenî olduğunu izhar buyurmalıdır. Evet deniliyor ki: "Meşrutiyet-i meşruanın devâm ve istikrârına, mülk ü milletin selamet ve saadetine, dîn-i mukaddesimizin ve bütün âlem-i İslâmiyet'in mâ-bihî'l-hayat ve iftihârı olan hilafet-i celilenin (Kanûn-ı Esasî) dairesinde hüsn-i idamesine; kanımızı dökmeye, canımızı fedâ etmeye azm ettiğimiz Osmanlılık nâm-ı mübeccelinin i'lâ ve is'âdına sadakatle hizmet edeceğinize yemin eder misiniz?" suretindeki tahlîfimle meşrutiyetin tahkîmine, (Kanûn-ı Esasî) ahkâm-ı münifesinin tamim ve meriyetine çalışmış oluyorum, yoksa ne cemiyete ne de bir kuvvete sadık kalacaklarını temin etmiş olmuyorum.

Esbâb-ı mucibe ise: Kuvve-i mevhume hakkında tedkikat-ı lazime-i vatanperverane ifâ eylemek istediğimi pişgâh-ı ulviyyet-penâhınıza bi'l-vuzuh ilam eylediğim gibi; şuracıkta da tekrârını vecibeden addediyorum. Hususiyle tahlif eylediğim kimselerden birisi, çıkıp da bendenizle daha evvelce münasebeti olduğunu isbat eyler ve ufacak bir teşvik kokusu hiss olunursa; mücazât-ı şedide ile tecziye olunmaklığımı selamet-i vatan ve millet nâmına talep etmekliği kendim için borç bilirim. Maa-hâzâ Kemal denilen şerîr-i bed-leîmin esrâr-ı mektume-i melunanesini yakından tayin ederek; suret-i münasibede ara sıra vuku bulan teklifâtını ifâda muhtar kalmak tabii idi. Zîrâ

malumât-ı kâfiyye ve şâfiyye elde etmek pek müstehil görünüyordu.

[Saniyen] Şerif Paşa'ya mektub yazmaklığım, gazetesine makale göndermekliğim her halde vesatatiyle bulunması melhuz olan tarafdarlarını anlamak ve maksadını okşarcasına daire-i meşrutiyette yazılar yazarak; şu mübarek hâk-i pâk-i vatanın bir evlâdı olmaklığım ve efrâd-ı milletten bir ferd bulunmaklığım hasebiyle ehass-ı ââmî hakkındaki merâkımı izaleye muvaffakiyet peydâ etmekten başka bir fikr-i mahsûsum yoktu. Fakat bu cihetler Şerif Paşa'nın rakipleri tarafından tamamiyle sû-i tevile uğratılarak ihanetle telakki olundu zannındayım; halbuki mûmâileyh ile münasebet-i hususiyyem olmadığı gibi sevabik-ı ahvâline dair de malûmât-ı mücmele ve mufasssalam bulunmadığını arz ile iddiâmı ve yegâne emelimi teyid etmiş olurum.

[Salisen] Hiçbir maksad-ı hafiye müstenid olmadığı halde; Kemal alçağının ısrar ve ibrâmina rağmen, gûyâ âtiyen neşr ve tevzî edilmek üzere şimdiden berâ-yı ihtiyat tesvid edilmesi lüzûmunun mevcut olduğunu i'lam ile; müsveddeten bir şey kaleme almaklığımı defaatle teklif eylemesne binaen bendeniz de ceffe'l-kalem yine muvafık-ı meşrutiyet olarak ale'l-ade bir kâğıt parçası üzerine bir beyanname sureti tesvid ile gizli kapaklı dolâb-ı melaneti tedkikte ve dolandırıcılığını lâyıkiyle keşfetmekte uzun uzadıya dûçâr-ı müşkilat olmaklığım hususlarını iltizam eylemek mecburiyet-i katiyyesini hisseyliyor ve ihtiyâtı elden bırakmıyordum ki, beyanname müsveddesinin suret-i mübeyyazasını çıkarıp da kendisine vermemekle de isbât-ı müddeâ eylemiş oluyorum.

Şu husûsa nisbeti olup hiçbir zaman inkâr edilecek hakikatlerden bulunmamakla bi'l-münasebe arz u beyan etmek isterim ki: Sabık evkaf muhasebecisi Necati Efendi'nin makam-ı memuriyetinden azli üzerine tehyic-âميز ifsad-kârane tab u neşr ve tevzî eylediği beyannamesi hakkında hükûmet; lazım gelen takibât-ı kanuniyyeyi icrâ ederek saika-i menfaat ve ihtiras ile

bilfiil irticâa çalıştığını ve efkâr-ı umumiyede heyecan ve galeyan uyandırmak ümniyesiyle teşebbüsât-ı lazimeye cüret eylediğini; Sadriazam Hakkı Paşa hazretleri vuku bulan istizah üzerine; Meclis-i Mebusân'ın kürsü-i hitabesinde resmen izah eyleyip merkumun heyet-i muhteremenizce icrâ buyurulan muhakemesinde altı ay müddetle mahbusen mahkûm edilmiş iken; bilahare her ne hikmete mebnî ise açıktan (...) kuruş maaş tahsisıyla!.. müddet-i cezaiyyesinin afvı husûsu meclis-i vükelâ kararıyla lede'l-arz!.. irade-i seniyyeye iktiran eylediğini duymadık işitmedik, bilmedik kimse kalmamışken!.. bendenizin meşrut ve meşrû bir surette yazılmış müsvedde hâlinde elde edilen ve her halde hüsn-i niyete makrun olan beyannamenin sû-i tefehhüme uğratılarak mahkûmiyetim cihetine gidildiğine hayretler etmemek kabil midir?

[Râbian] Gazete almak, gazete okumak, gazete vermek böyle müddet-i medîde mevkûfiyeti dâî olmayıp, yalnız kanûnen muayyen cezâ-yı nakdî ahzını îcâb eylediği halde arîz ve amîk ma'rûz-ı muaheze olmaklığıma bir türlü mânâ veremiyorum!...

[Hâmisen] "Cemiyet-i Hafîyye-i menhûse-i irticaiyye(!)" nâmıyla ilân ve işaa edilen meselenin mahiyetini üç buçuk aydan beri tefahhus ve tecessüsle tevaggul eyleyen Divân-ı hakikat-bünyân-ı celîleniz ortada ne bir cemiyet ne de bir fikr-i ihanetin mevcut olmadığını ve sırf dolandırıcılığa (radikal) nâmının nâm-ı müstear olarak izafe kılındığı ve bir kaç tane saf-dilânın iğfal edildiği nazar-ı dakika-bînanenizde bi'l-etraf tebeyyün eylediği halde bir kısmının tahliye olunup, bir kısmının hâlâ perme perişan işlerinin sürüncemede bırakılmasını bir türlü anlayamıyorum.

[Sâdisen] Velew ki farz-ı muhal olarak şu meseleye bir Cemiyet-i Hafîyye süsü verilse de bile; kanûn "hafî cemiyetler memnûdur" sûretindeki madde-i mahsus ile taraf-ı hükûmetten dağıtılmasını emreder. Yoksa mahkûmiyetini, mağduriyetini istilzam etmez zannederim.

[Sâbian] Muhalıflık bir cürm-i kanûnî teşkil ediyor ise!... Şer'an ve kanûnen mütemmim-i gayr-i müfarıkı bulunan "Meşrutiyet" nâm-ı mukaddesinin de ilgası lâzım gelir!..⁽¹⁾ Çünkü meşrutiyet adaletle, adaletse kanûn ile kaimdir.

[Saminen] Tezkiye-i nefsim husûsuna gelince: Yirmi dört senelik tarihçe-i hayâtım nazar-ı im'ân ve insaftan geçirilir, men-sub bulunduğum âilemin müteselsilen tevalî eden ensâli hakkında mahallince istizahât-ı meşruha icrâ buyurulur; şayet muhıll-i insaniyyet ve İslâmiyyet ve medeniyyet zerre kadar namus ve haysiyeti lekedar edecek bir vicdansızlığa bir şaibeye tesadüf olunursa; kanun adalet nâmına en ağır cezâ ile tecziye olunmaklığımı tekrar temennîde tereddüd göstermem.

[Hulâsa] Adaletle, siyanetle pîraste olan heyet-i celilenizden bir-vefk-ı kanûn-ı hakk-ı sarihimi müdafaa ile adalet arar, ya tahliye-i sebîlimin icrasıyla hürriyetimin iadesini ve nimet-i adaletten nasibedar edilmekliğimi ister, veyahud devâm-ı muhakememin icrâ buyurulmasını tamîm-i adalet ve meşrutiyet husûsunda ibzâl-i makderet ve isrâf-ı inayet eyleyen divân-ı muhteremenizden bilhassa istirham eylerim. Ol babda emr ü ferman hazret-i men-lehül-emrindir. fî 2 Teşrîn-i evvel sene (1)326

Tahşiye:

Mücrimîn-i siyâsiyye nâmıyla mevkuf

Türk: Sami

*

(1) Evet, istihsâl-i hürriyet ve meşrutiyet husûsunda yirmi beş senelik mesai-i hamiyet-mendâne ve vatanperverânesi; daha doğrusu âli-cenab milletin hayât-ı ruhiyyesinde uyanan efkâr-ı ahrarane ile muvafakat-i umumiyyesi sayesinde nail-i muzafferiyet olan "İttihad ve Terakki Fırkası" bu memlekette kendisini sevdirmek, mevkiini muhafaza etmek ve yükseltmek, ekseriyetini kaybeylememek istiyorsa: Bîçare zavallı

Görülüyor ki beş on kişi birleşmiş, bir yemin var. Beyanname diye ehemmiyetsiz ve Sami Efendi'nin yapıp yine kendisinde kalan bir müsvedde var. Fiil olarak gazete almak, okumak, vermek, Meşrutiyet Gazetesi'ne makale göndermek var. Sonra da iğfal ve dolandırıcılık var. Vurmak kesmek müzakeresi, fedayi ve birine böyle bir teklif yok. Vakıâ sonradan âzâ-yı cemiyet mahbeste iken Arnavudlara tevzî olunmak üzere Şerif Paşa'dan beyannameler geliyor. Demek işin hulasası, birkaç zavallı, memuriyetlerinin iadesi vaadi ile meşrutiyete sadakat yemîni ederek Meşrutiyet Gazetesi mütalaa ve tevzî ediyor; başka bildiği yok. Hattâ yeminde de cemiyet lafı yok. Demek bir cemiyet yok. Vaki olan şey gazete meselesidir ki onun da cezâsı malûmdur. Divân-ı Harb mazbatasında münderic teşkilat ise işkence ve dayakla ihdas ve tasdik ettirilmiştir.

İşte âleme velvele veren bu cemiyet, Şerif Paşa ve Kemal ile beraber nihayet on beş kişiden ibarettir. Mezkûr âzâ adam diyecek birkaçını çıkarınca cümlesi acezeden olup hepsi bir araya getirilse bir adam etmez. Kimi kadro harici fakir ve sade-dil, kimi de Kemal ve Necib gibi eski ve lain hafiyelerdir. Kemal hakkında gazetelerin o vakit verdikleri ma'lûmât tamamıyla doğrudur.

Kemal şu suretle bir şey yapmak istemiş değil, onun maksadı bir taraftan Şerif Paşa'dan, diğer taraftan maiyetinden para çekmek olmuştur. Vakıâ Şerif Paşa'dan nihayet iki yüz lira kadar bir para alabilmiş ise de matbaacı Enver Bey'i 80 lira ve hafife Necib'i de 30 lira dolandırmıştır. Kemal, Şerif Paşa'yı iğfal için yalanlar düzüp azim muvaffakiyâtından bahsedermiş ve aded-i efrâda dair hayalî defterler düzer ve Şerif Paşa'ya göndermiş.

milletin gırtlığına kadar çıkan haksızlığa, agrâza, şahsiyâta nihayet vererek hükûmetimizin esâs-ı mebnâsı olan adaletin, meşrutiyetin ihyâsına bezl-i himmet etmelidir. Yoksa namus ve hamiyetle tanınmış olan evlâd-ı vatani ezmekten, tepelemekten bir şey kazanamazlar.

Eski devirde ve şimdi de milletin başına bir belâ olan bir Matran âilesi vardır ki devr-i meşrutıyyette pek şöhret aldığından herkesin ma'lûmudur. Reşid isminde olan bir tanesi hilafet-i Arabiyye ve istiklâl-i Arab ile büyük bir Arab İmparatorluğu tesîsi için çalışırsa da diğerleri İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne yanlanıp imtiyaz peşinde dolaşırlar ve onun istihsâli için Cavid, Talat ve Cahid Beylere pek mûmâşat edip cemiyete hizmetler ibraz ederler. Hüsn-i hizmetlerinin teshil ve temîni için bir kısmı Viktorya nâmındaki zekî hemşireleri Cavid Bey'in Cağaloğlu'ndaki hanesi kurbunda bir hanede ikamet eyler. Matranlar bu hanenin kapılarını mûmâ-ileyhimâ ile rûfekasına küşad etmişlerdir. Gece ve gündüz orada kumarlar ve saire oynanmaktadır. İşte bunlardan Nedre Matran Paris'te bir aralık Şerif Paşa'yı takib ve bazı ma'lûmât istihsal edip İstanbul'da bir Cemiyet-i Hafîyye teşkil edildiğini ve Fransız postahanesi vasıtasıyla Meşrutiyet Gazetesi gönderildiğini kemâl-i ehemmiyetle birkaç jurnal ile ihbar etmiş. Bunun üzerine Emniyet-i Umumiyye Müdiriyeti de Fransız postahanesini tarassud altına almıştır. Nedre'nin Şerif Paşa'yı Paris'te takib ettiği Fransa hükûmetince malumdur.

Bu esnâda Kemal Paris'e hareket etmiş. Tam bu aralık Kemal'in Paris'e hareketi şübheler tevliidine baistir. Çünkü ceraim-i âdiyyeden müttehem, hafîye, dolandırıcı ve tebdîl-i din ile tanassur etmiş bir namussuz her denâeti yapabileceğinden para mukabilinde yahud Avrupa'da emniyette ve rahat yaşamak ve Şerif Paşa'nın muavenetini temin etmiş olmak için cemiyetin yakalanması cihetini münasib görerek hükûmete kendisi de ihbaratta bulunmuştur. Mevkufinden bir kısmı bu fikirdedir. Paris'e hareket eder iken Şerif Paşa'nın mektublarını ve bazı evrâkı beraber götürerek kendisine teslim etmesi de bu zannı teyid eyler. Evrâk-ı mezkûreyi Şerif Paşa'ya götürmesi onun emniyetini celb ve muavenet-i maişetini temin maksadına matuf olduğunda şübhe yoktur. Filhakika Şerif Paşa Kemal'e itimad eder ve sebep-i itimâdının da bu evrak meselesi olduğunu bizzat bana söylemiştir.

Şerif Paşa da bu hiçi hükûmetin i'zam etmesi üzerine bir vasıta-i şöhret addedip Avrupa'ya velvele vermiş ve hattâ maatteessüf daha ben hapishanede iken kendi imzâsıyla yazdırdığı bir makalesinde zımnen beni de cemiyetten göstermiştir ki, bundaki vicdansızlık meydanda. İnsan kendisine ehemmiyet verdireceğim diye birtakım hem-cinslerini garık-ı felâket etmemelidir. Fakat o bu sözleri arasında kaçırdığı gibi "canları yandı amma ne ise benim şöhretime bâdî oldu" diyerek yalnız hodpe-restlik düşünmüştür.

*

CEMİYETİN VE HÜKÛMETİN FIRILDAKLARI

Bir gün Hafız Sami ve Asım Efendiler, Fransız postahanesine girerler ve Meşrutiyet Gazetelerini hâvî bir iki paket alıp çıkarlar. Böyle sarıklı bir adamın Fransız postahanesinden bir şey alması ve mütelâşiyane hareketleri hafiyelelerin ve yine bu işe memur edilen Yüzbaşı Çerkes Kâzım Efendi'nin şübhelerini tevlid ettiğinden bi't-takib Eminönü karakolu önünde tevkif ve karakolhanede beklemekte olan heyet-i tahkikiyye-i gayr-i resmîye reîsi Erkân-ı Harb Miralay İsmail Hakkı Bey'i ziyaret ettikten ve üzerleri taharrî olunduktan sonra doğruca Harbiye Nezareti'nde Mahmud Şevket Paşa'ya götürülürler. Bu iki adam orada ne hakk-ı kanunî ile kendilerinin tevkif edildiğini, gazeteler memnû ise nizamen cezâ-yı nakdiyi alıp serbest bırakılmalarını söylerler ise de dinleyen olmayıp Divân-ı Harb'in hapishanesi olan Bekir Ağa Bölüğü'ne îsal olunurlar.

Bekir Ağa Bölüğü'nde, İttihad ve Terakki Cemiyeti Süleymaniye kulübü ve Harbiye Nezareti ahz-ı asker şuaabâtı reîsi Erkân-ı Harb Miralaylarından İsmail Hakkı Bey⁽¹⁾ ile kain-biraderi mü-

(1) Bu zat devr-i sabıkta matbuat müdürü Kemal Bey'in ehlibbâsından imiş. İşkenceler tertib iftirâlarda en ileri giden budur. Gizli ve âşikâr heyet-i tahkikiyye-i fesadiyyenin riyaseti kendisinde idi. Bu adam Dügmeçilerde ikamet ettiği halde geceleri hapishanede yatar ve işkenceler ile meşgul olurdu. Bu ictimâları bizzat gördüm.

lazim Şeref, hapishane memûru topçu mülazim Salim, merkez kumandanı muavini Binbaşı Pertev, kanun zabiti Kalkandelenli mülazim Tahsin Efendi, ahz-ı asker şubâtına memur olup Hareket Ordusu'nda nefer kıyafetinde hizmet eden ve (21)'ler nâmiyla meşhur olan mülazim ve yüzbaşı rütbesinde zâbitler⁽²⁾, polis âbiti nâmiyla yeni icad olunup bütün kuvve-i zâbitayı ellerinde tutmak ve istedikleri gibi istimal etmek için karakollara tevzî ve tayin edilen beyaz kordon ve kalpaklı zâbitler⁽³⁾ ve Mahmud Şevket Paşa'nın yaverlerinden Binbaşı Hüseyin Kadri Bey, Divân-ı Harb âzâsından Rıza, İhsan, Seyfeddin Efendiler gibi cemiyet mensubîni ve İttihad Cemiyeti'nin askerî takımının en mühim şubesi olan ve asıl "Chambre noire - Gizli ve karanlık oda"ları teşkil edip geceleri hapishanede kapıdan girince solâ gelen odada ictimâ eden kâffe-i âzâ burada İsmail Hakkı Bey'in riyaseti altında geceleri toplanıp heyet-i tahkikiyye-i gayr-i resmîye ve hafîyye olarak müdhîş bir engizisyon meclisî teşkil ederler.

Diğer taraftan da Emniyet-i Umumiyye Müdürü Galib Bey ve Polis Müdürü Azmi Bey maiyetindeki Emniyet-i Umumiyye memurları, polis ve hafîyeler ve jandarma neferat ve zabitanından teşkil ettiği kuvvetli bir komitenin başında olduğu halde İstanbul Polis Müdürü Azmi Bey ve Beyoğlu Polis Müdürü Kemal ve Fahri ve Zekeriya Macid Efendiler ile tahkîkât ve takibâta devam ederler.

İsmail Hakkı, Galib Beyler ile Mahmud Şevket Paşa arasında samimî ve pek sıkı münasebat mevcud idi. Daim telefonla görüştükleri gibi sık sık İsmail Hakkı Bey Galib Bey'in yanına, Galib ve İsmail Hakkı Beyler Mahmud Şevket Paşa'nın yanına gidip gizli odalara çekilerek saatlerce konuşturlardı. Çok defa da mülazim Salim Efendi'yi çağırıp gizlice muhaverede bulunurlardı. Hattâ Mahmud Şevket Paşa da sıkca hapishaneye gelip Sa-

(2) Bunların en faali İbrahim Efendi'dir.

(3) Bunların en faalleri Beyrutlu Yüzbaşı Hasan ve Mümtaz Yüzbaşı Kemal Efendilerdir.

lim Efendi'yi gizli bir odaya çekerek görür, ma'lûmât alır ve talimat verirdi. Benim tevkifim sabâhı dahi gelerek Salim Efendi ile cami içinde gizlice yarım saat görüşmüştür.

Esaslı ve sâbit âzâsı İsmâil Hakkı Bey ve Salim, Şeref Efendiler olup gayr-i mahdud âzâsının her gece eşhâsı mütebeddil olan bu heyet-i tahkikiyye-i gayr-i resmiyye, gece yarıları Asım Bey ve Hafız Sami Efendi'yi isticvâba başlarlar. Mevkuflar, Cemiyet-i Hafıyye meselesini inkâr edince darb ve işkenceler başlayıp sekiz gün kadar bu iki adama dünyâda olmadık işkence yapılır ve aç, susuz bırakılırlar. Falaka ile tabanlarına her gün lâ-ekal yüz değnek vurulur. Kafa, göz demeyip yumruklar indirirler, çizme ökçeleri ve mahmuzlar ile çarparlar. Dayak altında bayıldıkça bırakıp tekrar döğerler. Zavallıların ayakları şişmiş ve yaralar içinde kalmıştır. Aynı zamanda mevaidden de vaz geçmezler. Hafız Sami Efendi kimsesiz, pek fakir ve darü'l-muallimin talebesinden biri olduğundan nihayet kendisine günde iki üç mecidiye dahi verip muhbir sıfatıyla göstererek idamdan tahlis edeceklerini ve bir mutasarrıf yapacaklarını vaad ederler. Kemal ile nasıl tanıştığını, Kemal'in gider iken kendisini vekil ettiğini, bazı şeyleri söyleyip Doktor Münir'i de ihbar eder. Bunlar localarda ve ihtilattan memnû olarak mevkuf dura dursunlar.

Münir'in dahi hanesini basıp taharriyat icrâ ve kendisini Emniyet-i Umumiyye Müdiriyyeti'ne hapsederler. İki üç gün orada Azmi Bey tarafından şiddetli tehdidat ile isticvab, badehû Bekir Ağa'ya sevk olunur. Bu defa da ora heyeti tarafından isticvab edilip kendisine de aynı vadler yapılır ve fakat Münir Bey'e hiçbir işkence edilmez. O da birtakım şeyler söyleyip birkaç adamı ve bilhassa beni ihbar eder. Der ki: "Kemal, Rıza Nur'un da cemiyete dahil olduğunu söylerdi. Bana da Şerif Paşa'dan gelen bir kartı vermiş, ben de kendisine götürmüştüm" deyip hane ziyaretini ve geçen lakırdıları hikâye eyler. Bu meyanda Dördüncü Ordu Kumandanı İbrahim Paşa ile İkinci Ordu Kumandanı Abdullah Paşa, Nazım Paşa ve daha birtakım zevâtın da dahil olduğunu Kemal'in kendisine söylemiş bulunduğunu

ilave eder. Bu aralık matbaacı Enver Bey ve diğer âzâ-yı cemi-yet de -ki her biri kendilerinden başka âzâsı olmayan Sultan Ahmed, Aksaray, ilâ ahir şubelerin reîsidir- tevkif olunurlar.

Ezâ ve İşkenceler:

İşkenceciler veya idare-i örfiyye zebanîleri olan mahud he-yet toplanıp her gün mevkufini getirir, falakalarla döğerler. Fer-yadlar, ağlamak, bayılmak, ağızdan kan gelmek aslâ para etme-miştir. Falakayı o kadar sıkırlar imiş ki, madrubinin bacakla-rında arzanî ve bir parmak tûl ve arzında hasıl olan yaraların üç ay sonra nedbelerini kendi gözlerimle gördüm. "Söyle köpek!" diye ana, avrat, hınzır gibi bin türlü tulumbacı küfürlerini savu-rurlar imiş. Ve bu esnâda ses çıkmasın diye ağzına fes tıkarlar imiş. Yerde yatıp ayaklarıma falakada dayak yer iken diğerleri de gelip kafasına ökçe ve mahmuz ile vururlar imiş. Hafız Said Efendi'nin bizzat başında bu suretle husûle gelmiş olan üç yara-yı gördüm ki, yerlerinde kıl bitmemiş idi. Polis komiserliğinden muhrec Hacı Kemal Efendi'nin yüzü sille tokat, yumruk ve tek-me darbeleriyle o kadar şişmiş ki, gözleri kayb olmuş ve yılan-cık husûle gelmiş. Hafız Sami Efendi'nin sağ ayağının baş par-mağı üzerine tesadüf etmiş olan değnekten tırnak çatlamış ve iltihab peyda edip bir sene geçtikten sonra nihayet ameliyat ile tırnağını söktürerek kurtulmuştur. Böyle döğdükten sonra otur-tur bir sigara verir ve kahve içirirler imiş! Bu onların usuller-in-dendir.

Bu sefil hareket, bir şiddet ve bir mülayemet göstererek ma'lûmât almak maksadına müsteniddir! Dayağın adedi günde 100 - 150'dir. Bizzat ben bir defa yüz otuz kadar saymış idim. Dayaktan sonra kırbaç var ki, bununla vücûda vuruluyor imiş. Bu kırbaç yedimde mahfuzdur. Salim Efendi, geceleri hapishane-leri dolaşıp bu kırbaç ile uyuyanları döğermiş. Demokrat Mustafa'nın her tarafı çürük içinde kalmış. Ve bir iki kaburgası da kırılmıştır. Mûmâ-ileyh o esnâda tahliye olunmuş idi. Fotog-rafisini çıkartmış ve bir ecnebî doktorundan rapor da almıştır. Dayak ile ayaklar o kadar şişmiş ve yara olmuş ki, hattâ tırnak-

ların altına kan oturup biraz sonra tırnaklar düşmüştür. İşte Lütî Fikrî Bey'e tarafımdan verilip de Meclis-i Mebusan kürsüsünde gösterilen tırnak bu suretle düşmüş, jandarma onbaşı Mustafa Efendi'nindir ve bir müzeye konulmak üzere yedimde mahfuzdur. Bu adamı iki ay rüfekası abdesthaneye kucakla götürmüşlerdir.

Rüsûmat ketebesinden bir gözü alil olan İsmail Hakkı Efendi'nin küçük parmağı dayaktan parçalanmış, ufunetlenerek kangren olup kısmen düşmüş ve kemiği meydanda kalmıştır. Bunu Amasya Mebusu İsmail Hakkı Paşa da görmüştür. Bu darb ve işkencelerde lâ-yüad kızılıcak sopaları parçalanmıştır. Bu sopaları kanun İsmail, Uzunçarşı'dan perde değneği yapacağım diye satın alır imiş. Tarafımdan verilerek Meclis'te Lütî Fikrî Bey tarafından gösterilen değneğin resmi kitâbımda münderic olup kendisi de yedimde mahfuzdur.

Bundan sonra işkence vaziyetleri geliyor:

Evvelâ diz çöktürüp saatlerce o vaziyette durdururlar imiş. Sonra "Domuz Topu" denilen vaziyete korlar imiş. Bu vaziyet bir ip ile ayaklar bağlandıktan sonra ip enseye gayet güçlkle geçirilmiş. Baş ile ayak arasına bir değnek sokarlarmış. Bu halde insan tortop bir şey olur ve ağzı makadına temas eder, ıztırabat tahammülün fevkine geçer imiş. Bu vaziyette insan ancak on dakika durabilir imiş. Ve bu vaziyette iken ötesine berisine vururlarmış.

Nurullah Bey'i aleyhimde söylesin diye bu vaziyete koyup döğmüşler ve ağzından kanlar gelmiş. Döğer iken "Söyle kera-ta, Kemal sana söylemedi mi? Rıza Nur Bey cemiyettendir demedi mi?" derler imiş. O da nihayet evet deyip kendini işkenceden kurtarmış.

Diğer vaziyet, "kazıklama" dedikleri vaziyet olup eller ve ayaklar iki ip ile bağlanıp dizler arasına bir kazık geçirilip arka üstü yatırılır imiş ve buna da "kazıklama" denirmiş. Vaziyetin birisi de diz çöktürüp hufre-i'lerden geçen hâfeli uzun

bir odun korlar ve iki nefere omuzlarından çektirirler imiş. Bazen diğer iki neferi de odunun iki ucuna bastırırlar ve dizleri üzerine sopa ile vururlar imiş. Bu suretle insan biraz fazla dursa dizden aşağı olan aksam kangren olabilir.

Bunlardan sonra hapisler geliyor: Bir adamı zaten pis olan abdesthaneye hapsedip aç ve susuz da bırakırlar imiş. Kazurâtın rayıhası, ma'lûmdur ki insanı -uzun müddet tesir ederse- bî't-tesmim öldürür. Bekir Ağa Bölüğü'nde "loca" dedikleri muhtelif dolablar olup insan içinde yatamaz ve kımıldanamaz idi. Bu dolabların hiçbir deliği olmayıp içine ziyâ girmez imiş. Hattâ içindekiler öğlen üzeri bile sabah oldu mu diye sorarlar imiş. Bu localarda ayakta ve aç ve susuz günlerce hapsederler imiş. Hattâ Mustafa Sabri Efendi'yi, cemiyete mensubdur dedirtmek için Hacı Kemal Efendi'yi ayaklarında seksen okka kadar zincir on gün daha genişçe bir locada haps ve günde bir iki nöbet darb ve aç ve susuz bırakmışlardır. Maamafih bu merd ve metin adam bu işkencelere rağmen mûmâ-ileyhi cemiyetten-dir diye irtikâb-ı kizb etmemiştir.

Dayaktan aylarca ayağı üstüne basamayan ve kımıldamayanlar olmuştur. Emin Bey iki gün, Servet Efendi üç gün abdesthanede hapis kalmışlar ve ekmek verdikleri zaman orada yemişlerdir. Uyumak için abdesthane süpürgesinin çalısına oturup sapına sarılırlar imişler. Rûsumat ketebesinden üçüncü derecede verem ve zayıf ve bî-derman olan Servet Efendi hasta hâline bakılmayarak şiddetli darbedilmiş ve hastahaneye de gönderilmemiştir. Şile tahsildârı Said Bey dayaktan tecennün edip Gülhane Hastahanesine gönderilmiştir. Kendisini orada Doktor Mazhar Osman Bey muayene etmiştir. Vücûdunun müteaddid mahallinde yara ve kedmeler hasıl olmuştur. Teşhîs-i resmîyi hastahane protokolünde bulmak kolaydır. Emin Efendi'nin kan kustuğunu bizzat ben gördüm. Dayaktan bîzar olmaktan ve edilen idam tehdidi ile Sırrı Efendi aklını bozup abdesthanede kendisini asmış ve bereket versin o aralık tesadüfen abdesthaneye giden biri tarafından görülerek tahlis edilmiş ise de baygın bir halde yere serilmiştir. Vakadan haberdar olan Se-

lim Efendi, elinde kırbaç, yetişip bu hâle gelmiş bir zavallıyı bile iyice döğmüştür. Mûmâ-ileyh kanun İsmail refakatiyle Haydar Paşa Hastahanesine gönderilmiş ve ancak iki gün sonra aklı başına gelmiştir. Sırrı Efendi, bizzat bana bu yediği kırbaçları duymadığını söyledi ki, fennen böyle olması lazımdır. Zîrâ muhaddir olan hâmis karbon o vakit sulbden mütehasıl asfiksi ile kanına teraküm etmiş bulunuyordu. Hastahanede boynundaki ip yeri ile kırbaçtan mütehasıl çürükler görülüp tedavî edilmiştir. Tedavî eden tımarcılar tabîî bilirler. Günlerce darbetmek, müz'ic vaziyetlere koymak, localara haps etmek, aç ve susuz bırakmaktan başka, bir de söyletmek için maznûnun ağzına tetiğini çekip rovolver tutarlar imiş. Hattâ bunu Topal-zade Osman Bey'e de yapmışlar ve o vakit rovolveri dayayan zâbitin arkasında olan mülazim Ahmed Efendi, korkma yapamaz diye Osman Bey'e işaret etmiştir. Bir de ellerinde cımbız varmış, ara sıra onunla da et çekerlermiş. Demokrat Mustafa'nın aldığı tabib raporunda da bu mezkûrdur. Mustafa Natık Bey'in akrabâsından Beşiktaşlı Hayri Bey'in kulaklarını cımbız ile sıkmışlardır. Yumurukla dişi kırılan da var. Bir defa birisi matbaacı Enver Efendi'nin kulağından tutup başını küt küt duvara vurur iken o zavallının nasılsa can havliyle "bu işkencedir" demesi üzerine zâbit şiddetli bir tokat atarak "meşrutiyette işkence olmaz kera-ta!" demiştir ki, mûmâ-ileyh bunu bizzat bana hikâye etmiştir. Enver Bey, hapishanede dayaktan sonra topallayarak nasıl yürüdüklerinin taklîdini yaparak bizi güldürürdü. Bunlardan sonra hepsine ortalık süpürtülür ve yük taşıtılır ve sair angaryalar gördülürdü. İlk zamanlar kendilerine sigara ve kahve ve yatak dahi vermemişler.

*

Yapılan işkence husûsunda bir nümune teşkil eden Hacı Kemal Efendi'yi bir defa da kendi lisânından dinleyelim: Adem-i ma'lûmât-ı beyânım heyet-i tahkikiyye âzâsının mucib-i hiddeti oldu. İçlerinden Giridli -Kemal ki esbak Beyoğlu Polis Müdürü- dışarıda blunan bazı eşhâsa hitaben:

- Al oğlum, işte bu cânîler bütün vatani kana boyamak istiyorlar. İşte bu cânîler bütün Arnavudluk'taki asker kardeşlerimizin kanını döktürüyorlar... diye bağırdı. Bu müselsel ithamat karşısında birden bire şaşırdım. Söylenilen sözlerin mahiyetini düşünüyordum "vatani kana boyamak... Arnavudlukta askerlerin kanını dökmek..."

Bu ân-ı tefekkür pek uzun sürmedi. Bir kâbus gibi omuzlarıma çöken dört kuvvetli elin savlet-i bî-insafanesine mukavemet edemeyen vücûdum arkası üstü yatırılmış ve ayaklarım "falaka"ya rabtedilmiş idi.

Birbirini teakub eden kızcılık sopalarının darabât-ı muntazamasının tabanlarımda ika eylediği tesir pek müdhiş idi. Nâhak yere maruz kaldığım şu işkenceden kurtulmak için tezallüme başladım. Celb-i merhamet maksadıyla söylediğim niyazmendane sözler, bilakis mucib-i hiddet ve şiddet oldu.

Ayağımdan falakayı çıkararak beni kaldırdılar. Tabanlarım şişmiş olduğundan ayağımı yere basamıyor idim. - Enzâr-ı ibrete vaz' ettiğim resimde görüldüğü vechile- dizim ile kalçalarımın arasına bir fırın odunu soktular. Diz çöktürerek vücûdumu arkaya doğru şiddetle basmaya, ezmeye başladılar. Bu tazyik o derece şiddetle tatbik edilmiş idi ki, dizlerimin oynak kemiklerinin âdetâ birbirinden ayrılacak raddeye geldiğini bütün vec'u ıztırâbıyla hissediyor idim. Bu zulüm ve kuvvete karşı koyacak bir hal ve mevkide değil idim. Can acısı ile:

Aman, Allah aşkına bu zulmü yapmayın. Bir şeyden haberrim yoktur...

diye merhametlerinden istimdâda başladım. Yine içlerinden biri!

Seni hain. Daha söylüyorsun...

diyerek işkenceyi teşdid ettiler ve son tazyîka tahammül edemeyerek kendimden geçtim. Biraz sonra sürüklenerek tev-kifhaneye götürüldüm.

Cumartesi gecesi:

Çektiğim işkencelerin verdiği ızdırab son dereceye varmış ve aradan epey müddet geçtiği halde hâlâ her tarafım sızlamakta idi. Cuma günü akşamı yani cumartesi gecesi saat dörtte tekrar heyet-i tahkikiye huzûruna götürüldüm. Yürüyecek hal ve takatte olmadığımından sürüklenerek odadan içeriye girdim. Nâhak yere hem-cinsine bu kadar azab ve işkenceyi bilâ-rahm ü insaf tatbik eden insan şeklindeki bu canavarların belki bu defa insâfa gelmiş olmalarını tahayyül ediyordum.

Odaya girer iken müstehziyane bir tavır alan âzâlar suretâ yekdiğerine, hakikatte bana hitab ederek:

- Hacı Kemal, artık bu defa doğruyu söyler.
diyorlardı.

Ayakta duracak hâlim olmadığından müşkilat ile sandalyeye oturduktan sonra ber-vech-i âtî isticvab edildim.

- Hacı Kemal Cemiyet-i Hafıyye-i fesadiyyenin kaç numarasında mukayyedsin?

- Efendim. Böyle şeyleri benden sormayın. Ben esnaf bir adamım. Sorduklarınızdan katıyen haberim yok!

- Mebus Sabri Efendi sizin eve ne için gelir idi? Bundan başka daha kimler gelir idi? Doğrusunu behemehal söylemeli...

- Sabri Efendi, satranç oynamak için bizim eve gelir idi. Ben de kendisinin evine gider idim.

- Geldiği vakit ne söyler idi?

- Daimâ âfâki sözler söyler idi.

- Sabri Efendi'den başka kimler gelir idi? Biz kimlerin geldiğini biliyoruz. Evde ictimâ ettiğiniz zaman kimlerin bulunduğundan tamamen ma'lûmât aldık, tekrar ediyoruz. Doğru söyleyorsa "idam" olursun...

- Sabri Efendi ile bazen de talebeden Ata Efendi gelir idi. Eğer bunlardan başka bir kimsenin geldiğini kim biliyor ve söylüyor ise muvacehe edin cezâma râzıyım.

- Ata Efendi geldiği vakit bu cemiyet için ne söyler idi?

- Böyle bir cemiyet söylediğini işitmedim. Biz Sabri Efendi ile satranç oynadığımız sırada nargile içer ve oyunu seyrederek idi.

Ashâb-ı vicdâna şâyân-ı ibret bir muvacehe:

Muvacehe talebim üzerin heyet-i tahkikiyye memûr-ı mahsûsasına hitaben:

- Hafız Sami ile Doktor Münir'i çağırın, şunun ile muvacehe edelim.

diye emir verdiler. Bir müddet sonra iki şahıs odaya girdi. Hudâ Alîm, bu iki şahsı o dakikaya gelinceye kadar velev bir defa bile görmemiş idim. Heyet tarafından sorulan sual üzerine beni tanımadıkları cevâbını verdiler.

Bunun üzerine âzâdan biri:

- Mebus Sabri Efendi'nin en mahremi bu adamdır. Sorduğumuz hakikatleri ketmederek söylemiyor. Siz şahadet ettiğiniz hususâtı bildiğinizi muvacehesinde söyleyiniz de beyhude ketmede ısrar etmesin,

dedi. Söze davet olunan bu iki şahs -ki biri Doktor Münir, diğeri de Hafız Sami Efendi'dir- bunlardan Doktor şu ifadede bulundu:

- Evet, Mebus Sabri Efendi firarî Kemal'in Kadıköyü'ndeki hanesine gelip ictimâda bizler ile beraber bulunur idi. Cemiyetin programı Sabri Efendi tarafından tertib edildi ve hattâ altı bin tevabii ile cemiyete dahil olacağını başkaca vaad etti. Bu bildiğim şeylere Allah için şahadet ederim.

dedikten sonra da bana hitaben:

- Birader, bildiğini bizim gibi doğru söyle de, işkenceden kurtul. Biz de işkence çeker iken doğrusunu söyleyerek halâs olduk. Burada doğruyu söylemekten başka çare yoktur.

Tavsiyesinde bulunuyor ve heyet-i tahkikiyyeye yaranarak başkalarını yakmak suretiyle yakalarını kurtarmak fikriyle bana da son derece mütelâşiyane bir tavır ile nasihat ediyorlar idi. İşin esasen asılsız ve birkaç kişinin imhâ-yı vücûdu için müret-teb olduğunu bilen heyet-i tahkikiyye âzâsı ise bu şâhadet-i garibe ile istihzâ ediyorlar idi.

Mustafa Sabri Efendi ile olan beş senelik temâs-ı daimîden mütehassıl kanaatim kendisinin böyle hafî cemiyât-ı fesadiyyeye karışacak bir adam olmadığı dairesinde idi. Bir taraftan katî olan bu kanaatim, diğer taraftan vacibül-hürme olan bu zâta karşı bu iki kişiden Münir'in şâhadet-i kâzibesi beni bir suâle sevketti. Hafız Sami ve Doktor Münir'e sordum:

- Efendiler, heyet-i tahkikiyye muvacehesinde Sabri Efendi hakkında söylediğin bu sözler doğru mudur?

- Evet doğrudur.. Sabri Efendi böyle fenâ... bir adamdır.

- Ben Sabri Efendi ile beş senedir görüşüyorum. Bu zat daimâ idare-i istibdadiyye aleyhinde bulunur idi. Ahlak ve etvârında söylediği vechile zerre kadar temayül-i faside görmüş olsaydım kendisinden kat-ı ülfet eder idim.

Birbirini teakub eden suallerden ve heyet-i tahkikiyye ile şahidlerin ifadat ve etvâr u harekâtından Sabri Efendi'nin başına bir mesele çıkarılmak istendiğini anladım. Yalan şahidler ile mahkûm edilmek istenilen Sabri Efendi hakkındaki hüsn-i şâhadetim -maksadlarının tamamen makûs olmak itibariyle- heyet-i tahkikiyyeyi çileden çıkardı.

Hemen falaka getirilmesini emrettiler. Ber-mutad yatırılarak Hafız Sami ile Doktor Münir'in muvacehesinde tamam "altmış" kızılık sopası vurdular. Feryad ve tezallümün rikkat yerine şiddet davet ettiğini bi't-tecrûbe anladığım için sabr-ı Eyübane ile dişimi sıkıyor idim.

Meğerse tezallüm işkenceyi arttırdığı gibi sabr ü sükût dahi mucib-i şiddet oluyor imiş.

Sabr ve sükûtumu işkencenin azlığına hamleden canavarlar yine bir fırın odunu getirttiler. Beni diz üstü oturtup odunu bal-dırım ile kalçalarımın arasına soktular. Diz üstü ve fakat vücûdum tamamen arkası üstü yere yatırılmak suretiyle üç saat kadar bu hâl-i ıztırabda bıraktılar. Bu hal ile ne sorulan sualleri anlıyor ve ne de cevap verecek bir halde bulunuyor idim. Kendime geldiğim vakit hâlâ o vaziyette idim. Bu sırada hapis-hane memûru Salim olduğunu sonradan anladığım bir zâbit efrâda:

- Alın bu herifi locaya götürün...

emrini verdi.

İsmi müsemmâsına mutabık bir loca:

Loca denilen mahal Bekir Ağa Bölüğü nâmıyla maruf olan dairenin içerisinde. Tûlu ancak üç, arzı iki arşından ibaret olup hava, ziyâ girebilecek bir menfezi yoktur. Sonradan anladığıma göre buraya nâm-ı aslîsi olan "zindan" kelimesinin makûsu olarak "loca" nâmı verilmiş!

Locaya kadar gelebilecek kuvvet ve iktidâra malik olmadığımndan neferat beni sürükleyerek bıraktılar. Birbirini velî eden iki işkence ve dayaktan ayakta duracak ve âzâ-yı bedeniyemi kımıldatacak hâlim kalmamış idi.

Def-i atş etmekten sarf-ı nazar, ıztırabdan kuruyan boğazımı ıslatabilmek için ne bir yudum su ve ne de bu ihtiyâc-ı beşerîyi temin lutfunda bulunacak bir hamiyetli, namuslu gardiyan var idi.

Her dakika "dizanteri" ve buna mümasil emraz tevlid edecek derecede locanın müteaffin ve râtib toprağı üzerinde cumartesi günü saat beşe kadar inledim. Bu hâl-i ıztırâbımı da çok gören hunharlar saat beşte gelerek:

- Hacı Kemal haydi kalk, seni istiyorlar...

diyerek baş ucuma zebanî gibi dikildiler. Kalkmak teşebbüsünde bulundum ise de kendimde o iktidârı göremiyordum. Gardiyanlar itip kakarak:

- Haydi kalk, seni bekleyecek değiliz.

demekte ve ara sıra da şütûm-ı galiza savurmakta idiler.

Bu tazyik üzerine son bir gayretle kalkmak teşebbüsünde bulundum ise de yine muvaffak olamayarak yıkıldım kaldım. Nihayet gardiyan nâmı verilen bu cânî herifler belimden aşağısı yerde sürüklenmek şartıyla koltuklarımdan çekerek heyet-i tahkîkiye huzûruna çıkardılar.

"Denize düşen yılanı sarılır" fehvâsınca acz-i mutlak içerisinde bulunan bir insanın karşısındaki ne kadar hunhar olur ise olsun merhametini celb ve tahrik için hasbe'l-beşeriyye tezal-lüm-i hal ediyor. Ben de bu saik-i beşerîye tebeyyetle celb-i merhamet için:

- Bu kadar tazyîke tahammül edemiyorum. Hastayım. Ricâ ederim beni bırakın...

diye yalvarmaya başladım... Buna cevaben:

- Şimdi biz seni iyi ederiz.

diyerek yine o müz'ic, musanna sualler ile beni tazyik etmeye başladılar:

- Hacı Kemal, burada kimse böyle hastalık falan dinlemez, bu mesele hakkında hükûmeti ikaz et... Biz seni iyi eder ve bir de güzel memuriyete tayin ettiririz... Şayet yine saçma sapan cevap verecek olursan iyi bil ki seni idam edeceğiz...

- Sizin bahsettiğiniz namda bir cemiyet bilmiyorum ve ismini ancak şimdi sizden işitiyorum.

Bunun üzerine Miralay İsmail Hakkı Bey:

- Tokadlı Şakir Efendi'nin hanesinin bahçesindeki ağaçları kimin kestğini biliyor musun?

- Hayır, ma'lûmâtım yoktur.

- Hacı Kemal, sen katiyen doğru söylemiyorsun ammâ biz sana söyletiriz...

- Bildiklerimi tamamen söyledim, bilmediğim şeyler için başkalarına iftirâ ile canını yakacak değilim ya!..

Bu cevâbımdan münfail olan heyet-i tahkikiyyeyi teşkil eden canavarlar gardiyana hitaben:

- Bir kuşak getir, bu adam bizim ile inâda kalkışmış. Şunu "Domuz Topu" yapalım da gebersin, bizden sakladığı esrar ile mezâra girsin...

Bu emir üzerine gardiyan dışarı çıktı ve biraz sonra elinde bir beyaz kuşak olduğu halde avdet ederek alacağı emre intizaren yanımda durdu.

Bu engizisyon heyet-i meşumesinin ikinci emri üzerine evvelâ kuşağın bir ucunu bileklerimden ellerimi ve sonra da diğer ucu ile ayaklarımı bağladı, bittabi tamamen ellerinde olduğum cihetle neticeye intizaren bilâ-mukavemet bu ameliyâta ser-fürû ediyor idim. El ve ayaklarım bağlandıktan sonra beş altı gardiyan çağırdılar ve başımı bacaklarımın arasına zorla sokmaya başladılar. El ve ayaklarım bağlı ve altı kişinin cebr ü tazyîki altında olduğumdan bir hareket-i mukavimeye muktedir olamıyor idim. Tazyik şiddetlendikçe damarlarım kopacak derecede geriliyor, kemiklerim çatırdıyor idi.

Şiddet-i tazyikten ağızımdan, burnumdan şiddetle kan gelmeye başladı. Kanın şiddetle seylânını görmeleri üzerine rik-kate gelmiş olmalarına ihtimal vermediğim cihetle korkularından mı nedir? Gardiyana:

- Bırakın sonra yaparız...

emrini verdiler. Gardiyanlar başımı bacaklarımın arasına

sokmak gibi vahşiyane muameleden el çektiler. Bu tazyîkin şiddetinden bayılmışım. Ne kadar müddet baygın bir halde kaldığımı bilemiyorum. Bir müddet sonra vücûdumda hasıl olan berehlerin verdiği ıztırab tesiriyle bir eser-i hareket göstermiş olmalıyım ki, dik ve hain bir sesin şu kelimeleri söylediği pek hafif surette kulağıma aksediyor idi:

- Kaldırın şu haini yerine götürün, büyük bir zincir vurun... Beş altı gardiyan el ve ayaklarımdan tutarak doğruca "Bakkalkapı" nam mahaldeki "demirhane" önüne getirdiler.

Nadir olarak istimal olunan gayet ağır ve büyük bir pranga-yı ayaklarıma vurarak locaya götürüp attılar.

Hücre-i felaketimde aç susuz ve zebûn-ı âlâm-ı bî-pâyânı olduğum ıztırab ile inlemekte iken gece yarısına doğru zindanın kapısı açıldı ve birinin elinde lamba olduğu halde beş altı şahıs içeriye girdi. En önlerinde bulunan topçu mülazimi Salim husunetle bana doğru ilerleyerek:

- Ulan herif... Siz bizi ayaklarımızdan baş aşağı asacak imişsiniz ha. Elimize geçtiniz. Şimdi biz sizi dayak ve kırbaç ile öldürelim.

diyor ve hem de elindeki kırbaç^(*) ile yüzüme, gözüme velhasıl nereme rastgelirse şiddetle vuruyor idi. Yekdiğerini velyeden işkence, dayak, tekmeden usanmış, artık tahammül edemeyecek bir hâle gelmiş idim. Yine bir ümîd-i halâs ile:

- Sorulan ve bana atf ü isnad olunan şeylerden haberim yoktur. Ricâ ederim bana bu kadar işkence etmeyiniz, niyâzında bulundum. Meğerse bu hunhar heyetin âzâları yekdiğerine rakib olacak derecede gaddar imişler. Bu ricâ ve istirham üzerine kana susamış canavar gibi üzerime hücum eden Salim kulları yoruluncaya kadar rast gelen yerime vurdu ve hiddetini teskin ettikten sonra:

- Kemal artık idam olunacaksın...

(*) Fotografyası münderic kırbaç budur.

diyerek rüfekasına işaretle avdet etti.

Bu kadar zulüm ve işkenceye tahammül tavk-ı beşerin hari-
cinde olduğu halde ecelim gelmemiş ve daha çekecek işkenceler
mukadder olduğundan Cenâb-ı Hak hâlâ yaşıyor idi.

Ümîd-i necat ve halâsım munkatı olarak mevcudiyet ve ina-
yet-i rabbanîye rabt-i kalb ederek tamam (48) saat ağzıma ne
bir lokma ekmek ve ne de bir yudum su koymaksızın vec ü
ıztırabâta Eyyübane sabr ettim. Filvaki sabahları birer çift ek-
mek bırakılıyor idi se de koparıp da yiyecek kudret ve takatim
yok idi.

Böyle tahammül-fersâ azab içerisinde geçirdiğim vakti bile-
miyor idim. Yine bir gece bulunduğum locanın kapısı açıldı ve:

- Haydi Hacı Kemal seni yukarıdan istiyorlar...

nidâsıyla locaya girdiler. Kalkacak hâlim olmadığını görerek
iki kollarıma girip yukarı çıkardılar.

*

Gittikçe tazîb ve işkence artıyor.

Mecalsizlik son dereceyi bulmuş olduğundan odaya girer gir-
mez bir sandalyeye oturdum ve sorulan ber-vech-i âtî suallere
müshkilat ile cevap verebilmek için uğraşmaya başladım. Salim:

- Hacı Kemal doğrusunu söyleyecek misin?

- Bin defa tekrar ettim. Bilmediğim bir şey için ne söyleyebi-
lirim?

Bu suretle adem-i malûmât beyan ettiğim vakit bunu işken-
ce takib edeceğini biliyor idim. Fakat asılsız bir söz söyleyip de
nazarımda muhterem olan bir zâtın ve belki de birkaç kişinin
sebeb-i felâket ve musîbeti olmaktan tevellüd edecek azâb-ı
dâimî nazarımda maddî işkencelere tefevvuk ediyor idi. İşte bu
ikaz-ı vicdanîye tebean bî-günah olduğumu söylemekten geri
durmuyor idim.

Sorulan meseleden haberim olmadığına dair verdiğim cevâba hiddet eden heyet-i tahkikiyenin:

- Alın...

diye verdiği emir üzerine lâ-ale't-tayin vücûdumun her tarafına kızıl-cık değnekleri inip kalkmaya ve temas ettiği yerde be-reler vücûda getirmeye başladı dört kuvvetli elin vurduğu kızıl-cık sopaları kifayet etmiyor imiş gibi odada mevcut olan yedi, sekiz kişi kırbaç, tekme, yumruk ile vurmaya başladılar bu sav-let-i hûn-rîzaneye artık tahammül edemeyerek yüksek sesle feryâda başladım sesimi men etmek için odanın bir tarafına fırlamış olan fesimi yerden alıp üç kişi ağzımı kapadılar. Sekiz kişinin birden üzerime çullanması ve ağzım tıkanmak suretiyle nefesimin münkatı olması üzerine ağzımdan, burnumdan şiddetle kan fışkırmaya ve bu sırada arkası üstü yatırılmış, ayaklarım falakaya geçirilmiş olduğundan kan boğazıma akmaya başladı. Bu halde iken yine mütemadiyen vurmakta idiler. Artık bu defa hayattan ümid munkatı olmuş idi. Kendimden geçmiş olduğumdan bundan sonra vücûduma, yüzüme havâle edilen darbelerin aded ve mikdârından tamamiyle bî-haber idim. Bu sırada vücûduma soğuk bir maddenin temâsından ürkerek ayıldım ve o vakit başımdan aşağı müteaddid kovalar ile soğuk su dökülmekte olduğunu anladım. Suyun şiddetle dökülmesi 'usret-i teneffüsü tezyîd ediyor idi. İnkıât-ı teneffüsten boğulacak bir hâle gelmiş ve söz söyleyecek hal ve iktidarda bulunmamış olduğumdan o sırada her nasılsa bağısız olarak boşta bırakılan bir elim ile boğulacağımı işaret ile anlatabildim.

Galibâ maksadları beni birden bire öldürmek değil, işkence ve azâb-ı medîd çektirmek olduğundan beş on dakika kadar işkenceye nihayet verdiler. Bir müddet sonra ayağımdaki pranganın diğer ucunu boğazıma sarıyorlar ve Salim dahi bu azab arasında bir yandan:

- Oğlan herif, sen bir kahvecisin. Koca bir mebûsun evinde ne işin var?..

diyor ve diğer taraftan da:

- Vur, Şerif hızlı vur...

diyor idi. Adam döğmeye, hûn-rizane işkenceye hahişger olan Şerif ile bir refiki vurmakta devam ediyorlar idi. Bu zalimler, kendi kolları yorulup da bî-tab kalıncaya kadar vurmakta devam ettiler. Nihayet yorularak, gardiyanlara hitaben:

- Bu herifi yerine götürün...

diye emir verdiler. İşkence esnâsında Salim'in boş böğrüne vurduğu şiddetli bir tekme usret-i teneffüs veriyor idi.

Gardiyanlar altı yedi metre imtidad eden arızalı ve gayri-muntazam bir yoldan bacaklarımdan sürüyerek merdiven başına kadar getirdiler. On beş kadem taş merdivenden inerek arkası üstü çektiler. Merdivenin altından altmış, yetmiş metre tûlündeki koridordan ayağımda pranga olduğu halde sürüklenerek zindana tıkıldım. Bu sırada öyle bir hâle gelmiş idim ki vaktimden, mevcudiyetimden haberdar değil idim.

*

Girip de elimizden kurtulamazsın

Aradan birkaç gün geçmiş idi. Yine bir gece yarısı dalgın bir halde yatar iken topçu mülâzımı Salim elinde bir lamba ile bulunduğum hücreye girerek:

- Oğlan... Daha gebermedin mi. Doğru söyler isen seni çıkarayım...

diyor ve bir yandan da elindeki kırbacı hazırlıyor idi. Benden bir cevap alamayınca ber-hayat olduğumdan şübhelendiği cihetle lâmbayı uzatarak yüzüme bakıyordu. Başım birkaç yerinden patlamış, kuruyan kandan yüzüm, gözüm korkunç bir şekil almış ve sağ gözümün çeşm-hanesinden fırlamış olduğunu görerek hemen beni o halde terk ederek odadan çıkıyor ve gider iken de:

- İşi anlatmadan geberip elimizden kurtulamazsın...
diyor idi."

Kemal Efendi'nin zavallı validesinin hanesi basıldığı gece dili tutulmuştur.

Burada yalnız Cemiyet-i Hafiyye âzâsı diye tevkif edilen adamlar hakkında yapılan mezalimi söylüyorum. Yoksa 31 Mart vekayiinden beri orada yapılan envâ-ı mezalim ve tatbik edilen işkenceleri bırakıyorum. Onların içinde de pek müdhişleri vardır. Meselâ kışın çırpıplak soyup soğuk su dökmekten, abdesthaneye götürür iken kasatura saplamaya varıncaya kadar hepsi vardır. Bu mezalimi mevkûfin bildiği gibi memurlar, jandarma Mustafa, Şerif ve Nuri Efendiler dahi bilirler. Dayağı kendileri attıkları gibi bu jandarmalara da attırırlar imiş. Kezâ o vakit gardiyan olanlar dahi atarlar imiş. Bu gardiyanlar Koso-va'da Sultan Murad türbesine bir saat mesafede kâin Mandekit karyesinde Kel Mustafa Çavuş ve Boşnak Hüseyin, İzmir vilayetinde Tığlı Mehmed (el'an Salim Efendi'nin hizmetçisidir), Kirmastılı Yusuf Onbaşı (en domuzlarından), İştibli Yörük Yusuf, Radoviç'te Kalavuski köyünde Zakir Onbaşı ve Kürd Veli⁽¹⁾ dahi bilirler. Kezâ 20 Haziran 326 tarihinde mevkuf bulunan kırk debbağ grevciler dahi bilirler.

Bu aralık haricde kim Meşrutiyet Gazetesi okumuş ise, kimde Meşrutiyet Gazetesi var ise, kim Meşrutiyet Gazetesi okudu diye ihbar edilmiş ise, mevkufinin akrabâ ve dostundan ne var ise hepsi tevkif edilip aynı işkenceler ile inletilmeye başlanmış. Meselâ Kemal'in haremi ve hiçbir şeyden haberi olmayıp yalnız Kemal'in hareminin dayısı olan Cerrah Paşa Hatîbi Kemal Efendi tevkif edilmiş. Bu suretle üç yüz kişi kadar tevkif ve bunlardan 45'i alıkonup diğerleri sefaretlerin müdahalesi veya şunun bunun iltimâsı yahud da sair esbabdan dolayı 3: 15 gün zarfında tahliye edilmiştir.

(1) Bu neferler 31 Mart'tan sonra Rumeli'de zâbitlerine isyan ettiklerinden mürteci diye İstanbul'a getirilmişlerse de hapishaneden çıkarılıp gardiyan hizmetine alınmışlardır.

Habishaneyeye atılan her zavallı beni söylemesi için dayak ve işkenceden mutlaka bir hisse alır imiş. Hattâ Münir Efendi benim için bin değneğe kadar yemiş imiş. Münir'in pederinin rivayeti bu ise de diğer tahkikat Münir'in dayak yemediği ve va'd-i tahlis ve memuriyet ile hey'et-i mezkûreye hafiyelik edip her istediklerini söylemiş olması merkezindedir.

Heyet-i tahkikiyye ibtidâ İrfan Bey'in riyaseti altında imiş. Mûmâ-ileyh bu ahvâli görünce "orada darb ve işkence var. Rıza Nur'a ve şuna buna iftirâ ettirmek için olmaz şeyleri yapıyorlar. Böyle tahkikat-ı adliyye olmaz" diyerek istifâ etmiş ve tertib olunan fezlekeyi de imzâ etmemiştir. Halbuki bu fezleke Dahiliye Nazırı Talat Bey'in Yerebatan'daki hanesinde tertib ve tahrir edilmişti. Fezlekeyi İrfan Bey'e imzâlaması için yed be-yed götürülen kanun İsmail'dir. Yerine İstanbul Polis Müdürü Kemal ile deniz memûru Fahri Zekeriya Macid Efendiler tayin edilmiş ve bunlar İsmail Hakkı ve rüfekası ile tam kafadar çıkıp işe kiremit vermişlerdir. Bu heyet-i tahkikiyye Cemiyet-i Hafîyye meselesinin ehemmiyetsiz ve âzâsının ancak beş on kişiden ibaret çıktığını görünce meydana getirdikleri belâyı temizlemek, hatâlarını setretmek hem de zuhûr etmiş olan fırsatı kaçırmayıp bu sayede ne kadar muhalif var ise onların belli başlılarını tepelemek için tertibat, iftirâ ve tasnîâta başlamışlardır.

Bu zevât-ı mezalim-simat aralarında bir defter tertib edip oraya belli başlı muhalif olan altı yüz kişinin esâmîsini yazmışlar. İbtidâ, artık işkenceden canlarından bezmiş olan Hafız Sami Efendi ile Münir Efendi'yi "eğer bizim dediğimizi yaparsanız sizi muhbir diye gösterip kurtaracağız, memuriyet vereceğiz. Yoksa idam olunacaksınız. Büyükleri söyleyin ki siz kurtulassınız." diyerek ve her gün ellerine harçlık dahi vererek kendilerine celb etmişler ve artık bu iki zat, bir rivayete göre Asım Bey de Midhat Paşa vakasında pehlivan Mustafa gibi ne dendi ise semi'nâ ve eta'nâ deyip bitamamihâ yapmışlardır. Hattâ bir gün mahbeste Raif Bey Münir'e "niçin iftirâ edip Rıza Nur Bey'i mahvetmek istiyorsun? Bunu yapma" diyerek nasihat ettiği vakit zaten biraz abdalca olan Münir "onu söylemezsem sonra beni

kim ipten kurtaracak!" sözünü ağzından kaçırmış ve bunu Molla Said Bey, mekteb-i hukuk talebesinden Edirneli Salih Efendi, telgraf müfettişi Vasfi Bey ve Enver Bey dahi biliyor. Kezâ Necib'in "acab vaadlerinde dururlar mı!" diye söylendiğini diğer mevkûfın işitmiştir. İsmail Hakkı Bey, Münir'e yedinde hıfz ettiği altı yüz kişilik defteri gösterip onlar hakkında "cemiyete dahildir, bana Kemal söyledi idi" dedirtmişler. Bu altıyüz kişilik defteri mevkufından ve vergi kâtiblerinden Gözlüklü Mustafa, matbaacı Enver, telgraf müfettişi Vasfi, Selami, Kürsü Şeyhi Hoca Emin, Hafız Sami, Asım ve gümrük ketebesinden Nurullah Bey ve Efendiler dahi görmüşlerdir. Bu zevâtın o defterden hatırlarında kalan esamî şunlardır:

Sadr-ı esbak Kâmil Paşa
 Sadr-ı esbak Ferid Paşa
 Şeyhülislâm-ı sabık Hüseyin Hüsnü Efendi
 Fırka-i muhalife mebusları
 Altıncı Ordu Müşiri Nazım Paşa
 İkinci Ordu Müşiri Abdullah Paşa
 Dördüncü Ordu Müşiri İbrahim Paşa
 Şeyhülislam Cemaleddin Efendi'nin mahdûmu Muhtar Bey
 Ziya Molla
 Rûsûmat Müdür-i umumîsi Sırrı Bey
 Sabık Maliye muhasebecisi Abdurrahman Bey
 Düyûn-ı Umumiyye memurlarından Zeki Bey
 Sabık Serasker müsteşarı Muhtar Bey
 Sabık Tebriz Şehbenderi Mehmed Ali Bey, ilâ ahir...

Benim hakkımda delâil-i kaviyye elde edilememesi ve tevki-fimin halk beyninde sû-i tesîri bu altı yüz kişinin tevkifi emelini akim bırakmıştır.

Bana gelince: Münir'in ifadesi ile hakkımda icrâ-yı takibat etmek mümkün olamadığından iftirâlar tertîbine mecbur olmuşlardır. Şöyle ki evvelâ kart mündericâtını mahall-i mahsûsunda söylediğim gibi başka şekle koyup ol vech ile Münir'e talim ettirmişler. Münir de bütün paketinin altına yazıp Hamdi ile ezberlemişler. Ezberletmenin sebebi Hamdi'nin sara

hasebiyle dūçâr olduğu nisyandır ki heyet-i tahkikiyye bu sebeble bu tedbîre müracaatı tefekkür etmiştir. Mevkûfından bunu bilenler vardır. Münir bu husûsa dair mevkufından bir iki şahid daha tertibine teşebbüs etmiş ise de kimseyi elde edemiştir. Hamdi de sahtekârlığını kendi ağzı ile itiraf etmiştir. Muhakemeden avdetinde Hamdi, beni göstererek: "Bu da yandı muazzeb oluyorum" demiş ve bunu Hasib Efendi işitmiştir. Kezâ Yenises Gazetesini okuyup lehimdeki makaleyi görünce ve arkadaşları da kendisine niçin yalan söyledin deyince "ne yapayım Münir'in zoru ile söyledim" demiş. Bunu da Hafız Said Efendi bana söyledi. Münir o kadar emirlerine mutavaat, arzularına hizmet etmiş ki her yeni gelen mevkufa "ne isterlerse söyle yarın evdesin" dermiş. Fakat bu da kâfi olmadığından Necib'i de aynı tehdid ve vad ile celb edip Kemal ile görüşmekte olduğuma şehadet ettirmişler.

İşin burası pek tuhaftır. Necib'i bizzat kendileri öğretmeyip Münir'i kendisine muallim tayin etmişler. Hattâ bir gece yarısı Bekir Ağa'da bulunan Necib'i gardiyan Kesriyeli Ömer alıp Bakkalkapı'da bulunan Münir'in yanına götürmüş ve orada başbaşa verip yarım saat Münir kendisine talimat vererek eşkâlim ve söyleyeceği şeyleri öğretmiş. Bunu Mustafa Natık Bey'in akrabâsından olup mevkuf bulunan Beşiktaşlı Hayri Efendi dahi görmüş. Bilahare tiyatrolarda aktörlerin yaptıkları ve Midhat Paşa vakasında pehlivan Mustafa'yı talim ve tecrübe ettikleri gibi provalar yapılmış. Hattâ bir gece heyet-i tahkikiyye huzûruna bütün mevkufin celb edilip İsmail Hakkı Bey tarafından Necib'e benim eşkâlim sorulmuş uzun boylu, uzun sakallı bir adamdır diye tarif etmiş ve "olmadı!" itâbına ve hazırundan kime benzediğim suâline karşı Necib bir müddet hazırûna bakındıktan sonra "bıyıkları Attar Talat Efendi'nin bıyığına benziyor" demiştir!

Reis-i vicdanperver "olmadı Necib! Canım Rıza Nur Bey ma-vi gözlü, şişmanca, güzel değil mi?" demiş. Bunu haber aldıktan sonra bizzat Talat Efendi'den tahkik ettim. Evvelce hiç görmediğim Talat Efendi'yi görmeyi pek merak etmiş idim. Gördüğüm

vakit baktım ki siyah ve gür bıyıklı ve sakallı bir adamdır ki benim bıyığımla aslâ ve katâ müşabeheti yoktur. Zaten Necib'i muvaceheme getirir iken gardiyan bütün mevkıfların içinde "haydi Necib, Rıza Nur Bey geldi." demiş ki muvaceheme celbi kim olduğumu tanıyıp tanımadığını tezahür ettirecek olan adama "haydi geldi." diye hangi mahkemede denir bilmem! Diğer mevkufın bu tertibin şahididirler. Aynı zamanda şurası da muhakkak ki Necib muvacehemde benim Kemal ile dört yol ağzında görüştüğümü gördüğünü söylediği halde mevkufine Kadıköyü iskelesi kahvesinde görüştüğümüzü hattâ Necib de beraber olduğu halde üçümüz oturup kahve içtiğimizi ve paraları da kendisinin verdiğini söylemiştir. Demek ki heyet-i tahkikiyye bu tertibi muvafık bulmayıp sonra diğer şekle vaz etmiştir.

Böylece aleyhimde iki türlü sebep-i itham tertib edilmiş se de bunu da kâfi görmeyerek her gelen maznûnu aleyhimde söylemesi için döğerler ve bildiğini söyle değil "Rıza Nur Bey cemiyetten değil mi? Söyle!" derler imiş. Nihayet Nurullah Bey'in ağzından kan getirerek "Rıza Nur Bey'in cemiyete mensub olduğunu Kemal söyledirdi" dedirtmişler. Maamafih Divân-ı harb huzûrunda "bu sözü ağzımdan kan getirerek söylediler. İki elim yanıma gelecek. Yalandır." diye tashih etmiştir. Mustafa Natık Bey aleyhinde de cebren şehadet ettirdikleri kimseler -ki biri numarasını, biri kendisini tahlif ettiği, bir de kendisi tarafından tahlif olunduğunu- söylemişlerdi. Onlar da Divân-ı Harb'de Nurullah Bey gibi hakikati söyleyip beraetine sebep olmuşlardır. Hattâ bunlardan Kadıköylü Gözlüklü Mustafa Efendi'yi Divân-ı Harb iki defa geri gönderip ayrı bir locada habs ettirmiş ve Salim Efendi vasıtasıyla "eskisi gibi söylemez isen idam olunacaksınız" diye tehdid ettirmiş ise de mûmâ-ileyh itirâf-ı hakikatte ısrar etmiştir. Benim ne ise Münir haneme gelmişti. Mustafa Natık Bey'in ise hiçbir şeyden haberi yokmuş, mûmâ-ileyhin bizzat bana hikâye ettiği gibi sebep-i tevkifi mavzer fişekleri komisyonunda âzâ olup Mahmud Şevket Paşa aleyhinde hükümde bulunduğunu ve Doktor Ali Rüşdü Paşa'nın dolayısıyla Doktor Ba-haeddin Şakir Bey ile aralarında tevellüd eden adavet imiş.

İşte şimdi akıllarınca aleyhime üç nevi töhmet mevcut oldu. Ve her mevkuf da "Kemal söylerdi cemiyetten imiş" dediler. Bu defa Emniyet-i Umumiyye Müdürü Galib Bey Mahmud Şevket Paşa ile müzakere eder. Mahmud Şevket Paşa ile on on beş gün evvel Meclis-i Mebusan'ın son yevm-i ictimânda askerlikten istifam dolayısı ile muaraza etmiş ve sarahat-i kanuniyyeyi göstererek "ne hakla istifâmı kabul etmiyorsunuz? Bu memlekette sizin keyfiniz değil kanun hükm sürecektir" demiş idim. Bu suretle onun da garaz ve adavetini celb etmiş idim. O vakit daha "bu adam şımardı başımıza diktatör kesildi. Buna daha ziyade yüz verirse nihayet Türkiye'nin Napolyon'u olacak ve saltanat ve hilafeti de gasb edecek şu mağrûra bir adem-i itimad verin de kuvve-i kahire-i milleti görsün." diyecek idim. Bereket versin ki verilmiş sadakam varmış bu sözleri söylememişim! Yoksa mutlaka beni idam ettirir idi. Galib Bey ise cemiyet aleyhindeki hareketimden pek dilgîr olup daimâ aleyhimde bulunurdu. Benim bu sözüme kadar henüz Mahmud Şevket Paşa'ya mecliste en ufak bir muhalefet bile olmamıştı ve benim bu sözüm ona pek tesir etmiş oldu. Kendisi de garazkâr bir zat imiş. Bu iki düşman-ı kavî bi'l-müzakere tevkifime karar verirler ve Galib Bey kalkıp Dahiliye Nazırı Talat Bey'e gider. Uzun uzadıya düşünüp bir mebûsun tevkifi gibi bir mesele-i vahimeden kendileri için sonunda bir zarar zuhur edip edemeyeceğini müzakere ederler. Her ne kadar sebep-i ithamiyye tertibat ve müfteriyattan ibaret ve müfteriyat olduğu halde bile bir mebusu değil bir şahsın bile tevkifine kifayet edemeyecek derecede zayıf idi ise de beni mahv etmek hırsıyla titreyen garazlar bu fırsatı kaybetmemeyi ilham eder. Nihayet Sadriazam'a giderler ve Galib Bey, sonunda zuhûra gelecek her türlü mesuliyeti de deruhde eder Sadriazam hazretleri de tevkifime muvafakat eyler.

Halbuki meclis daha hâl-i ictimâda iken 17 Kânûn-ı evvel sene 326 tarihinden beri Galib Bey bazı mebuslar ve âyân âzâsının arkasına hafiyeler takıp takib ettirmekte idi. Bu zevâtın biri Ergiri Mebusu Müfid Bey'dir. Takib eden kimse Meclis-i Mebusan hafiyelerinden Tevfik Hâdî'dir. Bilahare b.

hafiye taltifen Bayezid merkez memurluğuna terfî edilmiştir. İkincisi Piriştine Mebusu Hasan Bey'dir. Âyândan ve Sadr-ı esbak Ferid Paşa'yı takib eden hafiyenin ismi ise Halid olup boyacı, bilahire tütün kaçakçısı nâmıyla konağına girip uşakları ile dost olmuş, bu suretle işini görmüştür. Ferid Paşa'nın uşakları bu herifin sîmâsını tanırlar. Kendisine de söyledim. Herifi buldu. Diğerî Âyân Reîsi Said Paşa'dır. Said Paşa'yı sokakta tarasud ve takib etmenin güç olduğunu bizzat bir hafiyeden işittim. Zîrâ Said Paşa birden arkasına dönüverir ve makûsen yürür imiş. Bunlar gibi ben de takib olunur imişim. O esnâda takibât teşdid edilip arkama Beyoğlu merkez memûru İzmirli Murad-reisleri olmak üzere- Hasköylü Ali Rıza, Salih, Taksim mevki memûru Kenan (bu adam vaktiyle dikimhanede nefer imiş. Murad kendisini Manastır'da tanımış olduğundan yanına almıştır) ve elan Beyoğlu sancağında tahsildar olan Dolabdere merkezi polislerinden Halid sivile soyularak teslit edilmişler. Bütün bunları Murad idare ve tertib eder imiş. Bunlardan çokları sayemde terfî ettikleri gibi Murad dahi İstanbul polis müdiriyeti kısm-ı adlî müdürü olmuştur. Galib Bey'in icâdınca hafiyelerin ismi istihbarat memûrundan da değiştirilerek şimdi son sistem kısm-ı adlî memûru olmuştur.

Beni tevkif ettikten sonra hanemde hiçbir şeyin zuhur etmesi biraz cesaretlerini kırmış ve diğerleri gibi bana darb ve işkence dahi edemeyerek bir şey söyletemediklerinden meysus kalmışlar ise de yine ele geçen fırsatı fevt etmemeyi ehem bilmişlerdir. Vakîâ ben gelmeden evvel heyet-i kiram bana vurulacak ilk değneği donanma menfaatine müzayedeye çıkararak beş liraya birinin üzerinde kalmış ise de nasılsa darb etmeye cesaret edememişlerdi. Zavallı Mustafa Nâtık Bey'i bir Miralay olduğu halde mülazim Salim Efendi "söyle" gibi gûnâgûn küfür ile falakaya yatırıp döğmüştür. Nâtık Bey istifsârıma karşı bunu kâmilten inkâr etmiş ise de jandarma Şerif orada bulunmuştur. Mustafa Nâtık Bey'e mülazim Salim Efendi'nin yapmış olduğu terbiye-i askeriyye hilâfındaki bu hal hakikaten ordu nâmına ağılanacak hallerdendir. Nâtık Bey hastalandığı halde doktor

dahi götürülmesine yine bu Salim mani olmuştur.

Arası biraz geçince Divân-ı harb âzâsından birkaçı heyet-i tahkikiyyeden birkaçı ile haricdeki ebe başı olan cemiyet âzâsı bilhassa Doktor Nazım ve Doktor Bahaeddin Şakir dahi beraber olduğu halde gizli bir mahalde toplanıp idâmıma karar verirler. Doktor Nazım ve Bahaeddin Şakir Beyler muttasıl ısrar ederler imiş ki Adliye Nazırı Necmeddin Bey gelmeden bu iş bitsin. Hattâ 10 Temmuz'da Rumeli'nden İstanbul'a ziyaretçiler getiren tren-i mahsusta Üsküb maarif müdürü ve cemiyetin kodo-manlarından Müştak Bey'in Drama istasyonunda cemiyetin ora eşrâfıyla görüşüp idâmım hakkında cemiyetin karârını öğrenerek izhâr-ı şadumânî ettiklerini aynı vagonda bulunan Üsküb memurîn-i adliyyesinden Cevad Bey işitmiş ve görmüştür. Ne ise içlerinden biri; sonra bu iş dallanır siz temize çıkarsınız. Mesul benim. Beni asarlar diye korkmuş ve muarız bulunmuş. Dahiliye Nazırı Menteşe Mebûsu Halil Bey de; hele sabr edin, müteennî olalım diye icrâ-yı idâmın ta'vîkine çalışmış. Yoksa biz gidiyormuşuz. Bu karâr-ı idâma diğer bir delil de 5 Ağustos sene 326 tarihinde Sivaslı Hasan onbaşı köprü başında idam olunur iken Miralay İsmail Hakkı Bey "birkaç güne kadar Rıza Nur'u da böyle sallandıracağız" demiştir. Bunu bana orada hazır bulunan polislerden biri ihbar etti.

Tevkifimden birkaç gün sonra Lütfi Fikri Bey Harbiye Nazırı'yla görüşmüş ve haksız muamelelerini söylemiş ise de bir şey dinletemediği gibi bed muamele dahi görmüştür. Badehû Sadriazam'a müracaat edip yolsuzluk ve haksızlıklarını anlatmış ise de o da hakkı teslimden pek uzaklarda durup inad etmiştir. Kezâ Amasya mebûs-ı muhteremi her tarafa başvurup uğraşmış ise de o da bir şeye muvaffak olamamıştır. Hattâ Sadriazam kendisine "birçok vesaik vardır. Uğraşmayın. Kurtulamayacak. Nafile kendinizi de bulaştırmayın" diyecek kadar bir insafsızlık göstermiştir. Kezâ Ahmed Rıza Bey, Süleyman Bostanî Efendi ve sair bazı mebuslar da müracaatlarda bulunmuşlar ise de hiçbiri müsmir olamamış.

Lakin zaman geçtikçe işin ehemmiyeti zail olmuş ve halk hakikati anlamaya başlamış. Bunlarda da artık cesaret kalmayıp idâmım karârı icrâ olunamamış. Diğer taraftan da Necmeddin Bey var kuvveti pazuya verip lehimde çalışmış. Bâhusus Selanik Mebûsu Rahmi Bey'i koşturmuş ve mûmâ-ileyh hiç durmayıp halâsım için fevka'l-ade gayretler etmiştir. Hattâ halâsımdan sonra bana Bolu Mebûsu Habib Bey "senin Rahmi gibi dostun olduktan sonra arkan yere gelmez" dedi. İttihad ve Terakki fırkası reîsi Halil Bey de tevkifimden müteessir olup sıra düştükçe beyân-ı teessür eder imiş ve lehime hareket etmiştir. Zührab Efendi dahi ilk günlerinden itibaren lehimde idare-i kelim etmiştir.

Müretteb iftirâların dahi mahkûmiyetime kâfi gelmediği ba'de'l-muhakeme tebeyyün edince tevkif ettikten sonra artık her çi bâd âbâd hiç olmazsa habse, nefye mahkûm etmeyi zarurî gören âdâ aleyhimde delail bulmak için paçaları sıvayıp çalışmışlar. Ciddî bir sebep yoksa da bî-mânâ bir sürü şeyler toplayarak ve damlaya damlaya göl olur fehvâsınca beni teraküm-i esbab töhmeti altında ezmeyi kurmuşlar. Münir Kemal'in kendisine "senin yapamadığın bir şeyi ben bir kadınla yaptım" dediğini söylemiş idi. Vakîâ böyle bir şeyin kat'â esâsı olmayıp onu tevbihten ve teşcî ve tahrikten ibaret Kemal'in âdî bir kurnazlığı olan bir söz olduğu âşikâr idiyse de bunu parmağa dolayıp bu cihetten tahkikat icrâsına ve Cemiyet-i Hafîyye'ye münasebeti olmayan töhmetler dercine başlamışlar. On beş yirmi kadar kadın celb etmişlerdir. Mevkuf Servet Efendi'nin kain-validesini Salim Efendi bizzat gidip sıkıştırdığı, birtakım müslüman âilelere müracaat edildiği gibi âdî kadınlara dahi baş vurmuşlar. Hattâ hiç ismini bile bilmediğim bir tiyatro aktrisine aleyhimde şehadet etmesi için 15 lira teklif etmişler ise de o kadın hükûmetten daha namuslu olduğundan bu teklîf-i denîyi kabul etmemiştir. Hayriye Hanım isminde tanıdığım bir hanımı Emniyet-i Umumiyye'ye celb edip polis müdürü Kemal bizzat isticvab ve mevaide bulunarak "kendisine şapka giydirdiğim, Paris'e yolladığım" tarzında aleyhimde şehadet etmesini teklif et-

miş ise de o da bir şey bilmediğini söylemiştir. Komşulardan kadın ve erkek, hanemdeki hizmetçi, tanımadığım bilmediğim kadınlar ve kapıcı dahi celb edilmiş ise de onlar da bir şey bilmediklerini söylemişlerdir.

Bu hususta en ziyade kendilerine hizmet eden Doktor Yüzbaşı Çengelköylü Hamdi'dir. Ne suretle bu adamı elde ettiklerini bilmiyorum. Belki de gayet cahil, gayet denî bir adam olduğundan bizzat kendisi arz-ı hizmet eylemiştir. Hamdi doğrudan doğruya Galib Bey'e hafiyelik etmiş ve onunla muhabere ve muhavere etmiştir. Aleyhimde tertibat kararlaştırıldıktan sonra Hamdi hizmetçiye tanımadığı halde haneme defaetle gidip bana olan muhabbetinden bahs etmiş ve sade-dil hizmetçi de inanmış. Bu denî cebine tulumbacı gibi bir şişe rakı sokup hanemde içmiş ve hizmetçiye taarruza kıyam etmiş. Kezâ hizmetçinin tanıdığı Rubeka isminde bir genç kadını da orada gördüğünden sıkça devam edip Rubeka'nın da arkasına düşmüş. Bir taraftan tevzirat icrâ etmiş, bir taraftan da hanemi kârhaneye çevirmiştir. Hanemi teslim ettiğim Esad Bey'in bir engel olduğunu hissederek onu da eve gelmekten mene teşebbüs edip entrikalara başlamış. Hizmetçinin daimâ ağzını arar imiş. Hatta aleyhimde şehâdet ederse kendisine para vereceğini de va'detmiş. Komşulara dahi gidip dostum sıfatını takınarak onlardan da malûmat istihsâline çalışmış. Bu ne hamakattir ki ben Cemiyet-i Hafîyye'ye mensub olursam hizmetçiye, komşulara ilan mı edeceğim! Fakat maksad bir sürü âdî yalanlar, töhmetler ihtirâ etmektir. Evvelce zikr ettiğim gibi Hamdi bir gün de hapishaneye gelerek Esad Bey'i bir daha haneme bastırmamamı tavsiye etmiş, anahtarları kendisine vermemi ve bir şeyler varsa aşırıp saklayacağını söyleyerek böyle bir himmet-i dostanede dahi bulunacağını ilave etmiş idi! Hamdi anahtarları alamayınca bir gün yine haneme gidip yanında getirdiği anahtarları kasa hırsızları gibi dolablara uydurmaya savaştı ve hizmetçi Öjeni men etmek istemiş ise de muvaffak olamayınca komşulardan Madmazel Ate-ne'ye koşmuş o da kapıcı ile beraber gelip men etmiş. Bu namussuz bu aralık bana iyilik yapacağından bahs ile Madmazel

Atene'den de anahtar talep etmek küstahlığında dahi bulunmuş ise de haneden ihrac edilmiştir. Hamdi bu kadar mesai esnâsında ancak taharriyattan evvel kâğıt yaktığını hizmetçiden öğrenebilmiş.

Emniyet-i Umumiyye Müdiriyyeti Cemiyet-i Hafıyye'ye dair bir serrişte elde etmekten büsbütün meymus ve nevmid olunca hiç olmazsa ceraim-i âdiyye ile mahkûmiyetim cihetine giderek bir sene mukaddem iki ay kadar hanemde hizmetçilik etmiş olan Ağaveni'nin çocuğunu düşürdüğümü, haneme hanımlar ve madamların gelip fuhuş icrâ ettiğimi, hanımların başına şapka giydirerek sokakta gezdirdiğim iftirâsını tertib etmiş, bunun için de Ağaveni isminde sermaye bir kadın ile bir hanımı vasıta etmek istemiş.

Hamdi bir taraftan da âdî umumhanelerden bir başka Ağaveni bulmuş; hanesine kapanıp on beş gün kadar eğlenmiş. Badehû aleyhimde mezburenin şehadet edeceğine dair ihbaratta bulunmuş fakat bilâhare çıkar iken para vermediği cihetle kavga ettiklerinden Hamdi'nin takibâtını ahz-i intikam zannederek merkume Hamdi'den saklanmış ve hükûmetin iki ay kadar ettiği takibâta rağmen bulunamamış. Bir gün Ağaveni Beyoğlu'ndan gider iken Hamdi'ye tesadüf edince Hamdi hemen polis memurlarına mezkûreyi tevkif ettirip Beyoğlu mutasarrıflığına götürtmüş.

Hamdi takibat esnâsında Pangaltı komiser muavini Zeki Efendi'ye müracaat ederek "Rıza Nur Bey'in hizmetçisini arıyorum. Bana muavenet et" demiş ve Galib Bey'e gönderilmek üzere bir mektub da vermiştir. Zeki mezkûr mektûbu Komiser Fehmi Efendi'ye⁽¹⁾ vermiş, o da geceleyin mektûbu bir polis neferi ile Galib Bey'e göndermiştir. Galib Bey mezkûr polis ile bir zarf derûnunda bir mektub ve para gönderdiğinden mektub ve para Zeki vasıtasıyla Hamdi'ye teslim olunmuş. Galib Bey aynı za-

1 Şimdi bu zat Kadıköyü tahsil memûru olup benim sebebimden memuriyetinden tard olunan ve evrâkım arasında bir mektûbu çıkan zattır.

manda "komiser muavinine söyle, Hamdi Efendi'ye muavenet etsin" demiştir. Hamdi bizim kapıcı Yorgi'ye de Ağaveni'yi bulması için beş lira vad etmiş ve iki mecrediye dahi peşinen vermiştir. Kezâ ifâ-yı hizmet için Galata'da hizmetçi dellâli Hacı'ye dahi para vermiştir.

O vakit Hamdi Ağaveni'ye 50 lira vad edip kendisinden çocuk düşürdüğümü ve bir şahid dahi bulmasını tenbih ettiği tahkikat ve malûmât-ı mevsukamdandır. İsmi öğrenemediğim bir zat esnâ-yı istintakta Ağaveni tehdid edilir iken "korkma, doğruyu söyle" diye işaret eder imiş. Ağaveni bunlardan cesaret alıp "kâğıt yokmuş!" sualine "hayır görmedim" demiş; "Sen onun manitonitası imişsin" ve "senden çocuk düşürmüş" suallerine de hayır cevâbını vermiş. Bade'l-istintak Ağaveni tahliye edilmiş. Bu eblehler bilmeli idiler ki Ağaveni'yi kâğıt yaktığım zamandan bir sene evvel –ki ben haneden gittikten sonra yaptığı terbiyesizliği kapıcının ihbar etmesi üzerine– koğmuştum. Saniyen mantonita alınca böyle bir pis değil yüksek tabakadan iyi bir şey intihab ederdim. Ağaveni bir hizmetçi parçası idi. Halbuki bu buldukları Ağaveni, Kömürcü sokağı mahsûlü büsbütün başka biri idi. Hamdi'nin, benim halâsımdan sonra dahi bu Ağaveni'yi bulup iskat-ı cenin dâvâsı açması için elli lira vaad ederek ısrar ettiğini haber aldım.

Hamdi halâsımdan sonra bir gün Tünelin üst başında tesadüf ederek "geçmiş olsun hocam" diye elimi öpmeye cesaret etmiş ise de şiddetle hakaret edip denîyi kovdum. Ve pek ağır la-kırdılar söyledim. Kendisi de esnâ-yı mevkûfiyetimde Esad Bey'e yazdığı bir mektupta bir dâvâsının lehinde rüyetini talep ederken "aziz arkadaşınız Rıza Nur Bey'in ben de aziz arkadaşım" diyor. Halbuki o esnâda benim aleyhimde iftirâlar tertîbi ile meşgul bulunuyor. Ve bizzat bana Esad Bey aleyhinde yalanlar söylüyordu. Anamlı meşrutiyete hizmet eden necib sîmâlar, dırâhşan nâsiyeleri, pâk elleri!...

Hamdi hakkında aldığım bir mektub da işte:

el-Maruz

el-Hak ya'lû ve lâ-yu'lâ aleyhi. Geçmiş olsun, azîzim. Bu bit-ti. Kendi elinizle taktığınız yüzbaşı kılıncını, size ve âilenize karşı istimal eden, o hain bed-tînet, o ırz düşmanı alçak hakkında hâlen ihtiyâr-ı sükût edilmesi keyfiyetini; yedinize mevdû hukuk ve menafi-i Osmaniyye'yi ne derecelere kadar siyanet edebilecekleri tarassud ve şaibesinden tahlis için suret-i katiyyede afv edemeyeceğimi kemâl-i tehalük ve isticâl ile şimdiden arz eder ve neticeye intizaren tebeyyün edecek hâle göre ikinci mektûbumu da Sinob'da takdim eyleyeceğimi beyan ederim. Baki uhuvvet. fî 19 Teşrîn-i evvel sene (1)326

Sizi en ziyade seven müvekkillerinizden

M.R.

Bizim tam beraetle çıkacağımız gün Galib Bey bu müfteriyâtı tahliyeden bir saat evvel Divân-ı Harb'e dayamış. Divân-ı Harb de uzviyât-ı cedideyi tedkik için tekrar bizi alıkoymuş. İyilikler etmiş olduğumuz Hamdi'nin sayesinde bir ay daha yattık. Divân-ı Harb bu defa mahkûmiyetim cihetine gitmiş. Bâhusus evrak yakılması keyfiyetini ve bir hanımın sokakta bir madama "doktora selam söyle Paris'e gidiyorum" demesini ve **Emniyet-i Umumiyye'nin Sofya'ya giderek⁽¹⁾** orada cemiyet şubesi teşkil ettiğim husûsundaki ihbârını mühim bir sened ittihaz etmiş. Hamdi'nin jurnali -onun ve o jurnali tertib ettirenler ile kabul edenlerin mahiyetleri hakkında mühim bir vesika olduğundan- buraya aynen derc olundu. Hamdi bu jurnale nota nâmına veriyor ve selamet-i vatan nâmına! yaptığını söyleyerek Rifat ismini alıyor. Bu jurnalın mütalaasıyla habîsin imlâ bilmeyecek iki sözü bir araya getiremeyecek kadar cehli, türlü iftirâ ve rezaletleri taayyün eder:

Mebus Doktor Rıza Nur Bey'in Emniyet-i Umumiyye Müdiriyeti cânib-i âlîsinden verilen emir üzerine selamet-i vatan

(1) Kitabın ilk sahifelerinde bu işin **hakikati** ve esâsını anlatmıştım.

nâmına vazife edinerek icrâ eylediğim tahkikat-ı cedideyi hâvî notadır.

Doktor Operatör Yüzbaşı Rifat - Rıza Bey'in aşçı ve odacısı Tekfur Dağlı Musevî dört aylık hamile madam Öjeni⁽²⁾ -aynı odada Tokatlıyan'a karşı bir otelcinin kerimesi kurnaz madam Rubeka⁽³⁾ - Rıza Bey'in odasının üstündeki odada postahanedeki Ermeni Melekon Efendi - madamı Atene - Melekon Efendi odasında misafir bulduğum Kemal Bey - otel uşağı Yorgi - Rıza Bey'in esas odacısı sarı ermeni kadını ki en mühim sırrı bilen bu olacak.

Rifat- Üç yüz yirmi dört senesinde mektebde iken Rıza Bey hitan hakkında bir risale yapmıştı ve birçok formasını benim vasıtamla dağıtılmak üzere vermişti. Hepsini sarf edemediğimden bir kısmı bende kalmıştı. Hattâ Rıza Bey mahbus olmadan iki gün evvel bana rast gelerek elimde kalan risaleleri hanesine bırakmamı tenbih etti.

Yirmi yirmi beş gün evvelisi sivil olarak Rıza Nur Bey'in odasına gittim orta boylu bir kadın kapıyı açtı. Rıza Bey'i sual ettim yoktur dedi. Nerede olduğunu sual ettim, haberiniz yok mu siz kimsiniz ve şimdiye kadar işitmediniz mi dedi.

Rifat - Arkadaşımdır. Ben hasta idim Sarıyer'de tebdil-i

- 2 Öjeni tevkifimden dört gün evvel Pangaltı'da sakin Madam Horop isminde bir hizmetçi dellâli tarafından getirilmişti. Öjeni'nin hamile olduğu malum değil idi. Bunu da bana isnad ettiler ise de onun ben üç buçuk ay mahbeste yatıp çıktıktan iki ay sonra doğurmasına nazaran bana geldiğinde dört aylık hamile olması lazımdır. Halbuki dört aylık haml tibben muayene edilse bile teşhis edilemez. Halâsında karnını görerek o vakit işin farkına vardım ve yanımdan çıkarmak istedim ise de bu halde sokakta kalacağını ve bir yere gidemeyeceğini söyleyip ağladığından merhameten yanımda bıraktım ve hastahaneye göndererek vaz-ı hamlden sonra yanımdan çıkardım, sebab-i hamli yanıma gelmezden evvel hizmetçi bulunduğu bir ermeni hanesindedir. Bunları bütün komşular ve Horop dahi bilir.
- 3 Bu kadını tanımaz idim. Tahliyemden sonra buldum. Gümülcine Mebusu Mehmed Arif Bey'in hanesinde enstitütris olarak bulunmuş imiş.

havâda bulunuyordum, bir şeyden haberim yoktur.

Öjeni - Gazete de mi okumadınız?

Rifat - Hayır, növrasteni hastalığından muztaribim gazete okuyamam.

Öjeni - Rıza Bey hapistir. Aldılar, götürdüler bilmem ne için.

Rifat - Pek teessüf ettim. Siz bir şey anlamadınız mı?

Öjeni - Ben bilmem birkaç gün sonra yine geliniz çıkacak, görürsünüz.

Rifat - Pek iyi adiyö madmazel.

Öjeni - İki üç gün sonra yine gittim bu defa kapı daha ferah açıldı. Hemen içeri girdim. Kendisi de girdiğime memnun oldu. Daha gelmedi mi?

Öjeni - Hayır; Birkaç güne kadar gelecekmiş. Kahve getirdi ve oturdu.

Rifat - Nerelisiniz?

Öjeni - Tekfur Dağlı.

Rifat - İstanbul'a niçin geldiniz?

Öjeni - Öyle, burada birisi yanına geldim o da beni Rıza Bey'in yanına verdi.

Rifat - Kimler geldi, nasıl oldu. Rıza Bey kendi kendine mi gitti?

Öjeni - Hayır, hayır. Kapı çalındı açtım, bir adam Rıza Bey burada mı dedi, evet dedim. İçeriye girdi. Rıza Bey'e odaları arayacağını söyledi, aramaya başladı, bir iki kişi daha geldi meğer dışarda daha on kişi varmış. Sonra Rıza Bey'i de araba ile götürdüler.

Rifat - Rıza Bey'i aradıkları zaman hanede yoktur söyleye din.

Öjeni - O vakit daha fenâ, çünkü etrâfındaki adamlardan anlarlar belki kapıyı kırarlar.

Rifat - Hakkınız var pek iyi yapmışsınız!

O sırada kapı çalındı uzun boylu, gayet asabî bir kız geldi. Öjeni bizim odaya çağırıldı. Öjeni birbirimize takdim etti. Asabî kız Türkleri sevdiğini, bir Türk zâbit zevce istediğini kendinin gûyâ Alman olduğunu, pederi otelci ve dargın olduğundan mualimlik için yer aradığından hasılı birçok şarlatanlık ediyordu. İsmi de Rubeka idi.

Rifat - Her halde bir Lehli olduğunu anladım. Emirgân'da bir Mısırlı yalıdı. Oraya sual edeyim eğer isterlerse size haber veririm gidersiniz.

Rubeka - Hayır bekleyemem yarın geliniz beraber gidelim.

Rifat - Peki madmazel, ertesi günü ale's-sabah odaya gittim madmazeli aldım. Köprüye geldik. Emirgân'a gidinceye kadar birtakım sadedimiz harici şeylerden bahs etti. Emirgân'a geldik yalıya gittik. Anadolu Hisarı'nda Kavacık çiftliğine nakl ettiklerini söyledi. Meyusane döndük. Yeniköy'e gittik. Oradan araba ile Büyükdere'ye gazinoya gittik. Avrupa Otelinde yer bulamadık () Otelinde yemek yedik, vapurla İstanbul'a avdet ettik. Sonra bir gün bizim haneye gelmelerini söyledim, peki dediler. Bir iki saat oturduk, Rubeka ellerimi eline aldı güzelliğinden bahs ediyor, ben ise Öjeni'den utanıyordum. Sonra yüzüm sarıldı. Hastayım aman yapma dedim, bıraktı. Haneden çıktık Bomonti'ye gittik benden adresimi hâvî bir kart aldı ve kendi benim reçete kâğıdına iki satır hem beni seviyormuş hem de adresimi bir şey yazdı. Ayrıldık. İki gün sonra bir daha geldiler, bu defa Nektar Birahanesi'ne gittik, orada Rubeka bir kart çıkardı... Bey kartın arkasında Rıza Bey'in odasına falan gün geleceğini yazıyordu.

Rubeka - Bu adam nasıldır beni çağırıyor gideyim mi?

Rifat - Bilmem siz daha iyi bilirsiniz, lakin her halde bir ke-re gidiniz fenâ bulursanız avdet edersiniz.

Rubeka - Gitmeyeceğim bu çirkin sakallı sarıklı herifi istemem.

Rifat - Dedi ve kartı dört parça ederek yere attı bir müddet sonra bahçenin köşesinde iki kedinin kavgasına her ikisini sevk ettim ve kartı yerden topladım bir müddet sonra:

Rubeka - Bu zaman çok fenâ para yok İstanbul fukarâ oldu. Eski devir daha iyi idi şimdi daha fenâ oldu ve olacak.

Rifat - Elbet eski Beyoğlu'nu liralara gark eden yaveran ve avene-i fehimiyanların vücudları kalktı sizin piyasa da bozuldu haklısınız lakin bana kalırsa şimdi daha iyi Taksim'den kurtulduk. Ya!... Herkes ölecekti sen de beraber!... Sabr et çok iyi olacak! Merak etme!...

Rubeka - Bir şey olmayacak sus! Beni kızdırma! Hem bu sözleri ben bir iki zâbite söyledim; bize öyle şey söyleme sonra tabanca ile cevap alırsın dediler sen böyle değilsin!

Rifat - Ah, ben de senin fikrindeyim ve Rıza Bey'in cemiye-tindenim bunun için size bir şey diyemem bende evraklar vardı bak ben yakalandım mı?

Rubeka - Böyle şeylere karışma sonra sen de gidersin.

Rifat - Biraz başka sözlerden sonra araba ile onları gönderdim iki gece sonra Şişli'de Kamel'in bahçesinde yemek yedirdim. Orada Rubeka'ya gizli, Öjeni kız mıdır dedim. Hayır bir yahudi bokrini izale etmiş dört aylık hamiledir^(*) dedi.

Rubeka - Ah, ben de kız değilim otelde bir Türk beni iğfal etti. Babam ile dargınım, onun için Rıza Bey'in odasında yatıyorum, lakin Rıza Bey'i tanımam o hapiste iken ben geldim. Acı-
rım.

Rifat - Pek teessüf ettim ben sizi kız biliyordum ve alacaktım.

(*) Hükümet bu hizmetçinin benden hamile olduğunu işaa etti. Halbuki bu denî bile bu hakikati itiraf ediyor.

Rubeka - Maatteessüf ah!

Rifat - Yine araba ile gönderdim. Bir iki akşam Taksim bahçesinde görüştük hattâ bir akşam oda taharrî eden heyetten bir sakallı efendi geziniyordu.

Öjeni - Ah bu herifi gördükçe canım sıkılıyor. O gece gelenlerden biridir.

Rifat - Bir gün Rıza Bey'in odasına gittim. Öjeni, Rubeka oturuyorduk, kapı çalındı. Üzerlerindeki odanın sahibesi Atene geldi. Bana bonjur dedi. Rubeka yüzünü ekşitti. Atene kızdı; ben geldiğim için mi sükût ettin dedi. Ben de ayıbdır falan diye fazla söze mahal bırakmadım.

Rifat - Atene, bu Rıza Bey'in işi nasıl oldu, pek teessüf ettim hasta idim yeni haber aldım.

Atene - Bir gece geldiler, odasını aradılar, ben merdiven başından dinliyordum. İçeriden çıkan dışarıda bekleyenlere mal buluyoruz, mal çıkıyor neler varmış diyorlardı bilmem ne buluyorlardı bereket o gece birçoğunu yakmıştı⁽¹⁾.

Rifat - Demek geleceklerini biliyormuş.

Atene - Bilmem onlar gelmeden yaktı! O Edirne'ye gitti oradan Sofya'ya gidecekti lakin gitmedi döndü.

Rifat - Sofya'da ne yapacak Avrupa'ya gitsin eğlenir daha iyi!

Atene - Hayır eğlenmek değil Sofya'da Paris'te Cemiyet-i Hafıyye'nin şubesi⁽²⁾ varmış. Onlarla bir görüşeyim ne yapıyorlar bir göreyim diyecekti.

Rifat - Orada ben cemiyet bilmiyorum.

-
- 1 Mevcud bu çizgiler Divân-ı Harb âzâsı tarafından edilen işaret-tir ki jurnalın ruhlu noktaları olacak.
 - 2 Atene'nin böyle şeyleri bilmesi imkân haricindedir. Cemiyet ve şubesi ne demek anlamaz. Ümmî bir kadın. Anlasa bile ben neden o maksad-ı seyahati ona söylerim?!

Atene - Varmış.

Rifat - Kimlerden müşekkel.

Atene - Yine Türklerden.⁽³⁾

Rifat - Orda kalsa idi yakalanmaz idi.

Atene - Böyle daha iyi oldu. O zaman daha fenâ idi. Evrak gönderdi yahud kaçtı bir şey var derler idi.

Rifat - Evet haklısın.

Atene - Oda basılmadan bir iki gün evveli köprüde Nedime isminde bir Türk karısına rast geldim. Her vakit buraya gelirdi. Beni çağırdı. Rıza Bey ne yapıyor, selam söyle ben bu gece Paris'e gidiyorum dedi. Ben söylemeyi unuttum.

Rifat - Söylemeli idin kara kaşlı bir kadın değil mi?

Atene - Evet.

Rifat - Aman Öjeni, bir kere onun burada fotoğrafını gördüm, eğer varsa ver bana bakayım.

Öjeni - Hayır ben görmedim belki kendi saklamış.

Rifat - Bir iki sözden sonra Atene gitti ben de çıktım. Lâkin bir hafta on gün Öjeni yine o kadar iltifat ettiğim halde henüz Atene'den aldığım ruhlu sözlerin birini alamadığım için Öjeni'nin Rıza Nur Bey'e münasib bir odacı olduğuna kanaat ettim.

Rifat - Bir gece yine Şişli'deki Kamel'de bunlara yemek yedirdim. Lakin yine ruhlu birşey alamadım hattâ o gece biz geç kaldık. Otelci Yorgi senin bize gelmene şübheleniyor lâkin size bir şey söylemiyor. Sizi bu gece otele almaz size gideceğiz sözleri üzerine biz de mahudeleri ürkütmeyelim diyerek haneme getirdim. O gece çektiğim sıkıntıyı Allah'la ben bilirim. Onları aşağı odaya yatırdım, ben yukarıda yattım. Lâkin gece altıya kadar

3 Bu sözler Ateene'ye benim söyleyeceğim şey, ne de onun bileceği şey! Anlaşıyor ki bunlar Hamdi'ye Emniyet-i Umumiyye tarafından talim ve tahrir ettirilmiştir.

valide ile muharebe edip Haydar Bey'i, İmam'ı çağıracağım, so-
kağa atacağım diye ayağa kalktı nihayet Haydar Bey'in haberi
var diye yerine otur. Bir daha yüzümü sana göstermem senin
anladığın gibi iş değil sözleriyle kaleyi feth ettik.

Rifat - Melekon Efendi'nin odasına gittim. Atene geldi, otelci
Yorgi benim buraya geldiğimi çok görüyormuş sebebi gücüme
gitti ben buraya eskiden beri gelirim.

Atene - Onda Kabahat yok cahildir. Karılar edepsiz dedi.

Rifat - Maksadım Melekon Efendi'yi görmek, geldi bir iki
sözden sonra Rıza Bey'e görüşmeye gideceğim bir şey söyleyecek
misiniz?

Melekon - Hayır. Selam.

Rifat - Bu nasıl iş Melekon Efendi senin haberin yok mu?

Melekon - Haberim olsa bırakır mı idim, vaz geçirir idim,
kâğıtları alırdım falan bir şey yapardık. Pek budala imiş heyet
geleceği gece birtakım kâğıtlar yakmış hattâ heyet içeride iken
fransızca Öjeni'ye mutfağa bak temiz bulunsun demiş.

Rifat - O ne demek?

Melekon - Yani kâğıt parçası külü mülü varsa kaldır demek
efendim bu pek birden bire büyümek sevdâsına düşmüş gözü de
nezaretlerde⁽¹⁾ idi. Askerlikten çıkışı da odur yarın bir makam
açılır şivil olursam geçerim madem ki cemiyetten çıktı rahat
durmalı idi böyle avamlı iş olur mu. Kurtulamaz zirâ kimden ki-
me.. Cemiyet ona garaz, ellerine geçti baltalama hareket ede-
ceklerdir.

Rifat - Benim bildiğim Divân-ı Harb'de garaz olmaz ona bi-
rinci garaz kendi beyinsizliğidir.

Melekon - Doğru pek budaladır. Bir vakit ne rezaletler yaptı

(1) Acaba Divân-ı Harb bunun altını neden çizdi bu, hem de bir
şahsın indi mütalaası benim Cemiyet-i Hafîyye'ye mensubiye-
time büyük bir delil mi teşkil ediyordu?

dört beş Türk karısı Adliye Nazırı Necmeddin kardeşi Esad bir iki sarıklı mebus şampanyalar rakılar çalgılar aşağı oda kerhane oldu komşular bîzar oldu burası kerhane sokağı mı bunlar nasıl nazırlar demeye başladılar. Rıza yapma derim, adam sende;... Bir gün bizim madamın şapkasını almış bir türk karısına giydirmiş Beyoğlu'na götürmüş. Bizim madam az kaldı dayak yiyecekti şapkayı verdiği için.⁽¹⁾

Rifat - Acaba Necmeddin eğlenceye mi gidiyordu yoksa konferansa mı?

Melekon - Her ikisi de memul. Necmeddin de eski devrin ileri gelenlerindendir. Hele böyle bir zamanda öyle makam işgal eden herife hepsine dehşetli ayıbdır. Millet bunlardan iş bekliyor. Bu halleri duyarlarsa ne olur.

Rifat - Anlaşılan eski idareden pek memnunlar bir yere toplansalar ciddî görüşemeyecekler. Böyle hem eğlenti hem çabucak fikirlerini birbirlerine beyan hem de o karılara vasıtalık ettirmek olmaz mı sen ne dersin bu işe... İtilse bile efendim erkeklik bu! Dostlarımız vardı eğlendik hiç böyle orospular içinde böyle musahabe olur mu diyecekler halbuki onların mevzileri⁽²⁾ bu gibi kadınlardı değil mi?

Melekon - Peki haklısın bana da öyle geliyor, Rıza'yı kadınlar ele vermiştir.

Melekon - Ha bir kısa boylu kadın; bak ben Rıza'nın başına ne iş çıkaracağım dedi.

Rifat - Gördün mü, demek evrakları biliyordu. Bir kısmını

-
- (1) Bunlar da kâmilan yalandır. Necmeddin Bey ömründe o haneye bir defa gelmiştir. O da bize komşu olan Hariciye Nazırı'na gelmiş geçer iken bana da uğramıştı. Bu iftirâdan maksad Necmeddin'i de işe bulaştırmaktır. Zîrâ Necmi ile Galib Paşa'nın arası açıktır.
 - (2) Hamdi'nin bu sözü de mühim olmuş. Hamdi muhbir iken kendi uyduruyor ve ağzı aranan Melekon Efendi "bana da öyle geliyor" demekle muhbirin bu sözü Divân-ı Harbce delailden oluyor. Melekon saf-derun bir adam. Her şeye "evet öyle olmalı" diyor. Halbuki Hamdi onu da bulaştırmak istiyor.

belki o dağıttı sonra gitti haber verdi.

Melekon - Başka türlü değildir mutlaka böyledir. Çünkü iş-ten benim bile haberim yoktur.

Rifat - O gün Galib Beyefendi'yi polis müdürü beyi aradım donanma-yı Osmanî'yi selamlamaya teşrif etmişler o günü Rıza Bey'i görmek istiyordum. Zîrâ Melekon Efendi'ye Rıza Bey'i görmeye gidiyordum demiştim. Maattessüf göremedim olur ki uşak Yorgi'yi aynı günde gönderirler ve benim geldiğimi görüşemediğimi anlayınca ketm-i esrar ederler diye canım sıkıldı o gece bi'l-farz Rıza Bey'le görüşmüşüm gibi doğru Rıza Bey'in odasına gittim. Rıza Bey selam söyledi odamdan bir şey çalınmasın ve telaşla belki bir iki kâğıt kalmıştır yakamamışsıdır. Yarın yine gel de görüşelim dedi [halbuki asıl yarın görüşeceğim]... Bir de hapisliğinin uzamasına sebeb o gece heyet içeride iken mutfağa karşı iskemlede sakallı biri oturuyormuş Fransızca sana mutfağa bak temiz olsun demiş o adam Fransızca biliyormuş o sayede evrak yaktığınızı anlamışlar. Şimdi sana ricâ ediyor, sakın seni çağırırlarsa inkâr etme olduğu gibi söyle zîrâ yalan söylersen hem sen gidersin hem o!...

Öjeni - Ah! Bundan budala adam olur mu?.. Ben mutfakta bir şey kalmadığını biliyordum, hiç onların yanında Fransızca söylenir mi bu sözün ne lüzûmu vardı diye ağlamaya başladı. Ben mutfağa girdim o adam arkamdan bakıyordu. Yerde yamış bir iki toz nevinden kalmıştı, onları parmaklarımla sıyırdım ve tenekeye attım; ah lâkin duymuşlar.

Rubeka - Bu budaladır ben bir yerden işittim kurtulamayacakmış.

Öjeni - Ben yakmadım kendisi yaktı.

Rifat - Her ne ise doğrusunu söyle acaba kâğıtları kim getirdi?

Öjeni - Kimse bilmem kendisi olacak.

Rifat - Gece ikide üstündeki Melekon Efendi'nin odasına

çıktım. Çünkü o gün Rıza Bey'e gideceğimi söylemiş idim her ne kadar gidemedimse de mademki Öjeni'ye bu ağızları kullandım Melekon'a da (Şerlok Holmes)⁽¹⁾ fence bir iki söz söylemeye mecbur idim.

Bonsuardan sonra, Rıza Bey selam söyledi zannedersenem güç kurtulacağım diyor, yarın yine gideceğim adam vardı iyi görüşemedik. Lakin heyet var iken mutfığa bak demiş de hapisliği gecikmiş sözünü burada sarf etmedim. Bu sözü ya Melekon ya familyasından işitmiştim yalnız güç kurtulacağım diyor dedim.

Melekon - Ah! Eşek oğlu eşek, hayvan oğlu hayvan akılsız, ben böyle şeyler yapar mıyım?

Atene - Melekon Efendi küfr etme, ayıbdır ne yapsın kazâ!

Melekon - Böyle şeylere hiç karışmam.

Atene - Sahih, Melekon Efendi böyle şeylere hiç karışmam.

Rifat - Yarın yine gideceğim bir iki sözden sonra ayrıldık ertesi günü ale's-sabah Halid Beyefendi'ye Rıza Bey'le kimsenin tahrirî şifahî görüştürülmemesini arz ettim ve hapishaneye gittim ve Rıza Bey geldi. Geçmiş olsundan sonra, hakikaten mektebde sıhhate beraberce hizmete çalıştığımız gözümün önüne geldi pek müteessir oldum lakin bugün hem vatanımızın hem de bîkes milletimizin sırf menfaat-i şahsiyyesi için sıhhatini zehirlemeye çalıştığını, neticenin ne olacağını tecessüm ettirerek o hüznüm mündefi oldu. Beh hastalığımdan bahs ettim o da hastalığından bahs etti. Şimdi rahatım dedi. Kazâ ile oraya geldiğini söyledi. Yakında çıkacağım dedi. Bir mektub verdi. Melekon'a selam ve çamaşır istiyordu nöbetçiye Rızâ Bey'e birer sigara ikram ettim. Nöbetçi sigarayı yakmak için biraz açıldı. Rıza Bey'e; odanızda evrak falan kaldıysa hemen Esad Bey'den anahtarları alayım ve aşırayım, istersen anahtarlar bende dursun istersen Öjeni'ye vereyim. Esad Bey odaya sıkça geliyormuş, komşular kızlara tasallut ediyor diye söz oluyormuş hem de kimseye bir

(1) Aferin âdi, ebleh hafiye! Tam yakışık aldı.

haber gönderecek misin hayır dedi. Esad Bey, emniyetli adamımdır dedi. Anahtar onda dursun bir yere de haber göndermeyeceğim. Nim tebessümle,⁽¹⁾ odada bir şey kalmadı yoktur, biraz daha mükâlemeden sonra görüştüğümüze teşekkür etti, ayrıldık.

Aynı günde saat yedide Taksim'e geldim. Otelci uşak Yorgi'ye rast geldim Öjeni, Melekon Efendi apartmanda mıdır. Dedim. Evet dedi. Doğru apartmana gittim. Melekon Efendi'nin odasına çıktım. Bonjurdan sonra odaya aldılar. Mukabil odanın kapısını hafif çevirdiler anladım ki bir misafir var. Melekon Efendi'ye; bugün de Rıza Bey'den geliyorum bin müşkilat ile görüştüm size mektub var dedim. Karşıdaki odadan mavi gözlü sarı bıyıklı boyluca belinde fransızkârî siyah kuşaklı bir bey geldi. Oturdu.

Melekon Efendi birbirimize prezante fiilini tasrif etti. Mektûbu alenen okudu. Kemal Bey de dinledi. İlaveten ben Melekon Efendi çamaşırları alırken olur ki bir iki evrak kalmıştır onları da yakıversin dedi, dedim. Melekon; peki peki o kolay dedi.

Melekon - Vah şaşkın herif böyle avamlı iş olur mu? Yazık etti kendine!...

Rifat - Kendisi hapisliğim yakında bitecek diyor. Lakin bizi görüştürdükleri hâle baktım hiç aklım ermedi yakında çıkacağına!

Rifat - Türk karıları evraktan falan haberleri varsa onlar.. Haber vermesinler Rıza Bey'i.

Melekon ve Kemal Bey - Hiç şüphe etmeyiniz.

Melekon - Mademki her işi onlarla tutmuş. Onlara o kadar

(1) Ben odada bir şey kalmadı demedim. Hükûmet her tarafı aradı taradı. Eğer şübhesi varsa bir daha arasın ben hazırım dedim. Melun oraya nim tebessümle kelimesini ilave ederek gûyâ mânâlar, deliller çıkarıyor! Alçak!

açılmış onlar haber vermişlerdir. Budala heyetin yanında bile mutfağa bak demiş bu sözün orada ne lüzûmu var böyle budala böyle olur.

Kemal Bey⁽¹⁾ - Evet o böyle avamla iş tutmayacaktı. Mebusluk makamını muhafaza ile oradan şifahen tahriren cemiyete karşı istediği gibi müdafaa eder ve öyle daha iyi canlarına sıçardı. Böyle hafî olunca olmaz ki bak Lütî Fikri ta merkezlerine gitti de beyân-ı mütalaa etti.

Melekon - O vakit cemiyet onu sükûta davet ederdi.

Kemal Bey - Ben bir vakit hafif bir istintaka gittim. Askerî Divân-ı Harb'i bizim siviller gibi nazik değildir. Serttir kıyasıya giderler zannedersem Bursa, ya kendi memleketine Arnavudluğa kendi imzâsıyla kâğıtlar göndermiş⁽²⁾ bu kadar sersemlik olur mu?

Rifat - Belki onlar yakalandı. Arnavudluğa gönderdiğinin başında; ey Arnavud kardeşler diye başhyormuş...

Kemal Bey - Her halde onlar yakalandı ki hapis ettiler.

Melekon - Şimdi nefy olacak hiç haysiyeti kalmayacak yazık.

Kemal Bey - Yok! Haysiyetine bir şey olmaz zîrâ: İş biliyorlar. Ben Anadolu'yu gezdim, Şimdi İstanbul'a geldim. Ve benim mütelezziz olduğum şey havastan ziyade avâmın fikrini anlamaktır. Zîrâ havas her şeyi bilir. Avam bilmez. Haymana ovasındaki kaba türklerin bile bugün fikri o dereceye gelmiş ki o derece gözleri açılmış ki bu nefy olanlar vatan haini denirse inanmazlar mutlaka İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne muarız gelmişler onlarla geçinememişlerdir diyecekler eskisi gibi Hamid askerlere para vermiş de melunlar irticâ çıkarmış sözlerini şimdi yutmuyorlar hem de böylelerine acıyacaklar eskisinden berbad bir heyet-i zalimenin eline fırsat geçtiğini anlamışlar. Rıza

(1) Esbak sürre emîni Hüseyin Galib Bey'in mahdûmudur.

(2) Dikkat edilsin ki bütün bu rivayetler (mış) ile ise de Divân-ı Harbce mutlak addedilerek ehemmiyete alınmıştır.

Bey acele etti eskisi otuz senede yıkıldı bu daha otuz aylıktır yavaş yavaş vakit gelecek.

Melekon - İdare-i Örfiyye ne vakit kalkacak.

Kemal Bey - O kalkmaz kalkarsa böyle oda basabilirler mi icraat olur mu, İdare-i Örfiyye olmasa idi Rıza Bey onları içeri koyar mıydı?

Rifat - Demek ki Çerkes Mehmed'in icraâtının aynı.

Kemal - Melekon - Ona şübhe mi var?

Rifat - Ah iyi yapar inşaallah!... Lâkin Kemal Bey'in dediği gibi kâğıtlar göndermiş olmalı ki hapisteki hâli kolay kurtulamayacağını anlatıyor. Haber veren mutlaka evrakları bilen Türk karısı olacak!...

Kemal - Melekon - Şübhesiz!

Kemal Bey - Melekon'a hitaben: Bir tarz-ı garib ile bana bizim koca domuz⁽¹⁾ kurtulamayacağını söyledi. Çünkü koca domuzun oraya bir ilişiği vardır. Dolayısıyla her şeyi anlar. Rıza'nın biraz daha bir şeyisini bulsalar asarlar. Ötekiler nefy olacaklar dedi.

Rifat - Birkaç âdî sözden sonra teşerrüf ettik dedim ve odadan çıktık. Sonra Öjeni'ye uğradım Rıza Bey'in çamaşır istediğini anahtarın Esad Bey'de durmasını söyledim.

Öjeni - Çıkamayacağını bilsem başka yere gideceğim.

Rifat - Rubeka nerededir?

Öjeni - Naim Bey isminde mülkiye mektebinde bir dostuyla Beyoğlu'nda bir odaya nakl ettiler.

Rifat - Perşembe gecesi saat birde Melekon Efendi'nin odasına gittim, otelci Yorgi'ye rast geldim. Rıza Bey'e bugün gidecek tin gittin mi, dedim.

(1) Kemal Bey'in bu tabirle ifade ettiği eniştesidir ki Hamdi, Melekon Efendi'den onu öğrenebilmiştir.

Yorgi - Evet! Lakin görüştürmediler. Çamaşırı verdim bir de Rıza Bey; Melekon Efendi'ye bir kâğıt verdi. Yorgan istiyor bilmem daha ne yazmış.

Rifat - Acabâ niye görüştürmediler?

Yorgi - Bilmem.

Rifat - Melekon Efendi burada mıdır?

Yorgi - Evet efendi şimdi geldi.

Rifat - Pekâlâ. Odaya girdim bonsuvardan sonra Rıza Bey ne yazmış, ne haber var?

Melekon - Kâğıdı okudu daha mahkemeye girmedim. Ramazan olduğu için belki biraz gecikeceğim yorgan gönderiniz selam.

Rifat - Ben de mahkemeye girmiştir diye geldim hayırlı bir havadis var zannettim.

Melekon - Çekik bir tavırla hayır dedi. Melekon'da bir durgunluk vardı.

Rifat - Lâkin geçen gün görüştüğümüz Kemal Bey'in dediği çıkacak o bizim domuzdan duydum. Kurtulamayacak diyordu. Öyle galibâ! O domuz kim Necmeddin Bey mi?!

Melekon - İtidâlini muhafaza ile ve yüzüme bakarak yok canım söz dilinin ucundan dökülerek şey Ali Galib Bey'dir. Sen tanımısın tıbbiye müdürü.

Rifat - Anladım o pek zekîdir.

Melekon - Paris'te bulunmuştur. Kemal Bey'in eniştesidir.

Rifat - Kemal Bey'in sözleri pek düzgünce acabâ mebus mudur.

Melekon - Hayır, babası eskiden Bağdad'a memur idi, zengindir. Kemal Bey, mülkiyeden çıktı Bursa'da bir çiftlik ile meş-

guldür. Sekiz on senedir böyle hayat geçiriyor.

Rifat - Şimdi nerededir. Zahir İstanbul'a Ramazan için gelmiş.

Melekon - Evet Şişli'de Osman Bey'in gazinosunun arkasında bir hanededir.

Rifat - Rıza Bey'i tanıyor galibâ acıdı zavallı!

Melekon - Evet, benim vasıtamla tanıdı, iyi görüşürlerdi.

Rifat - Yok! Kemal Bey muktedir bir çocuk sözleri pek hoş ben kendilerinden memnun oldum.

Melekon - Evet kurnazdır.

Rifat - Aşağıdakiler yok. Rubeka dostuyla gitmiş. Öjeni de adaya gitmiş.

Atene - Ah!.. Haberim yok. Ah zavallı Rıza Bey bir tuhaf olmuştu. Aman bu lakırdılar burada kalsın. Siz iyi arkadaşsınız diye her şeyi size söylüyorum. Bunları duyarlarsa bizi de yakarlar.

Melekon - Bize ne canım bize hiç.

Atene - Ben her vakit Efendi'ye söylüyorum bizi de hapsedmesinler.

Melekon - Öyle şey mi olur bizden bir lakırdı işitmediler, şahid yok evrak yok bize hiç canım. hiç.

Atene - Kara yüzlü sarıklı bir mebus gelmişti.

Melekon - Bostan Efendi ne.

Rifat - Beyrut Mebusu Elbistanî Efendi olmasın.

Melekon - Evet, evet o o.⁽¹⁾

(1) Zavallı Melekon pek sade-dil, her şeye "evet"i bastırıyor. Halbuki bizim eve Bostanî Efendi aslâ gelmemiştir ve müşarün-ileyh sarıksız ve hristiyandır.

Atene - Onunla ahali için çok fenâ şeyler konuşmuşlar. Öjeni'den evvel bir sarı ermeni aşçısı vardı o Rıza Bey'in yanında çocuk düşürdü. Rıza Bey'i son derece severdi, Rıza Bey ondan hastalık aldı. Sonra def etti o karı otelden haber gönderdi ki ben onu şimdi istersem sürgün ettiririm zîrâ ben onun kara yüzlü sarıklı ile millet için ne fenâlıklar konuştuğunu hepsini biliyorum demiş.⁽¹⁾

Melekon - Belli olunmayacak bir hiddetle: Canım sen de o budala bir karı idi o haber vermemiştir İslâm karılarıdır.

Atene, Melekon - Aman bu sözler burada kalsın.

Rifat - Bu geceye kadar sarf olunmayan bu cümle tekerrüre başladı.

Atene - Öjeni'ye söyleyiniz kâğıt yaktığını söylemiş, başka kimseye söylemesin.

Rifat - Ben tenbih ettim. Siz.

Atene - Evet ben de söyledim.

Rifat - Lakin ben Rıza Bey'in kâğıt yaktığını evvelâ Atene'den işittim. Halbuki Atene kurnazlığa başladı ve diyordu ki; sen Öjeni'den işittin değil mi yoksa Yorgi'den mi⁽²⁾ ben de bozmadım; evet Öjeni'den dedim.

Atene - Ben görmedim, bize de Öjeni söyledi. Melekon Efendi o gece siz Allah'tan geç geldiniz ya Rıza Bey'in yanında olaydın korkardın.

Melekon - Bana ne canım görüşmeye gelmiştim derdim.

-
- (1) Şunlar baştan aşağı yavedir. Hizmetçi bir defa böyle işleri, devlet ve millet, ahali mebus ne demek anlamaz hem de bir misafirle görüşür iken hizmetçinin de aynı odada bulunması âdet değildir. Yanıma gelen her hizmetçinin benden gebe kalması da tuhaf bir şeydir!
 - (2) Melekon ve Atene'ye sözlendirilen sözlerin hemen kâffesi Hamdi'nin ihtirâdır. Nitekim mahkemede adem-i malûmat beyan etmişler ve bu iddîaları reddetmişlerdir. Bu cümle de şâyân-ı dikkattir.

Atene - Üç dört gece sıra ile kâğıt yaktı. O gece yine yakmış duymuş ki Cemiyet-i Hafîyye'den birer birer mahbus yapıyorlar. Hattâ Öjeni'ye mutfâğa bak demiş. O vakit mutfakta kâğıtların külleri duruyormuş. Heyet gelmeden Altınoğlu'nun oğluyla bir şeyler görüştü o gitti kâğıt yakmış heyet geldi. Zannederim ehemmiyetli bir şey bulmadılar, bulsalar Rıza Bey birkaç kişi öldürüldü sonra kendini öldürürdü öyle zannederim.

Melekon - Bizim Feyzullah var ondan işittim, kurtulamayacakmış.

Rifat - Feyzullah kim?

Melekon - Divân-ı Harb'de Ermenice tercümanlık eder.

Rifat - Demek ki bu yaktığı evraklar ehemmiyetsiz bir şey değil miş ki herkes kurtulmaz diyor⁽¹⁾ o halde: Divân-ı Harb adaletle iş görüyor demektir.

Melekon ve Atene - Sükût!...

Melekon - İş ehemmiyetlice bir şey olacak.

Atene - Evet bugünlerde çok para sarf ediyordu. Kostümler papuçlar çok para vardı hattâ ben; piyango mu çıktı Rıza Bey birkaç para da bize ver dedim, güldü.⁽²⁾

Rifat - Bonnui! Adiyö! Dostum rahatsız ediyorum afvedersiniz.

Melekon - Estağfirullah, memnun oluyoruz!?

Rifat - Heyet-i Divân-ı Harbiyye-i âdileden: Acizane milleti-me sadıkane bir hizmetten başka bir ümîdim olmayan şu takrîri takdim ile bir ricam vardır ki o da Rıza Bey'in şehadetinde ben-

-
- (1) Şu muhakemeye diyecek yok. Yanan evrak ehemmiyetsiz değilmiş bu sebeble kurtulamayacakmışım yanan, mevcut olmayan bir şey nasıl biliniyor ve nasıl aleyhime delil oluyor.
- (2) Bilmem fazla masrafım ne idi! Halbuki mebusluk sayesinde borç ile yaşıyordum. Divân-ı Harbce gûyâ Şerif Paşa'dan para almışım onunla esvablar almışım. Bu mühim bir mesele hâlini almıştı.

delerini mahkûmmuş gibi ve takib olunmuş tarzında farz ederek Rıza Bey'in Havyar Hanı'ndaki sözlerini söylemezsem idam olunacağımı onun yanında tekrar buyursunlar.⁽¹⁾

Bir de: Notadaki celb olunanlar ile karşılaştığımızda yine mahbus edilmişim gibi ve tekmil bu sözleri biz konuşurken takib memurları nota ettiğinden bahs buyursunlar, çünkü hem içlerinden tahlis olunacaklarını kimseye bildiremezler. Yine millette böyle nice nice sevabla âdilane tahkikatlar deruhde ederim. (Aferin, âdî sefil! Çok sevab kazanıyorsun, âdilane tahkikatla sadakat ediyorsun! li-muharririhî) hem de böyle ciddî şehadetlere bile alışamadığım için bendelerine bir acaib geldiğinden bu vesile ile biraz kavvet almış olurum efendim ferman.

Birinci Notadan Mâbad

Doktor Rifat - Melekon - Madam Atene - Misafir Kemal Bey - Rıza Nur Bey'in apartman kapıcısı Yorgi - Nişantaşı merkezi komiser muavini Zeki Efendi.

"Sarı Agameni'nin Taharrîsi"

Doktor - Ramazan içinde yine bir gün Melekon'un odasına gittim, kendi familyası misafir Kemal Bey sofrada idiler. Davet ettiler hastayım dedim. Birkaç sözden sonra Melekon, Kemal Bey hamâma gittiler, hanede kalmaya mecbur idim. Haydi gidelim dediler. Siz gidiniz ben de şimdi çıkacağım dedim. Maa'l-ke-rahe gittiler Atene'ye Rubeka'dan falan bahs ederek hanesini öğrenmek bahanesiyle Agameni'nin hanesini sual ettim.

Atene - Ben bilmiyorum, lâkin Galata'da Yorgi'den öğrendim o iyi bilir.

Doktor - Ricâ ederim şimdi öğreniniz zîrâ hastayım her vakit gelemem. Rıza Bey'in işini de biliyorsun a. Haber gönder de iş gecikmesin.

(3) Bu rezîle ne söylediğimi bilmem. Kim bilir ne uydurmuş idi ise de Divân-ı Harb beni kendisiyle muvacehe etmedi.

Atene - Yorgi'yi çağırıp hayli Rumca konuştuktan sonra Yorgi de bilmiyormuş. Öğrenecekmiş, bir iki gün sonra uğrayınız size ya ben, ya Yorgi haneyi söyleriz.

Doktor - Peki madam adiyö! İki gün sonra uğradım kapıyı on yaşlarında Kigork ismindeki çocuğu açtı. Validen nerede dedim çocuk gülerek uyuyor babam yok! Bana bir şey söyleyecekti çocuk, şimdi uyandıraramam bilmiyormuş. Peki... Sokağa çıktım yüz adım ilerledim başımı birden pencereye çevirdim. Atene arkamdan bakıyordu. Demek ki Melekon hınzırından dersini almıştı⁽¹⁾. Yorgi'yi gördüm; kezâ bilmediğini söyledi. Haydi iknâa çalıştıktan sonra bir iki güne kadar yerini öğreneceğini vaad etti. Ertesi gün Mami Horop'un hanesine gittim. Kendisi dışarı gitmiş; kızı Galata'da Ermeni kilisesi karşısında Maryan Dellal Varavara'ya sual et bir de İstanbul'da Yalova Otel'i'ne bakınız dedi. O mahalle gittim sual ettim. Kule dibinde Hacı Dellal "Dena" var oradadır. Dediler İstanbul'daki Yalova Otel'i'ne sual ettim bilmiyoruz dediler Hacı Dena'ya gittim.

Hacı Dena nazar-ı dikkati celb edecek derecede kurnaz, otuz seneden beri tellal mükemmel bir casus; sabahlar hayır olsun dan sonra ben Rıza Nur Bey'in aziz dostuyum. Yakında hapis den çıkacak lâkin bir sarı Agameni hizmetçisi varmış onu göreceğim size her vakit geliyormuş ve yerini de biliyormuşsunuz Rıza Bey beni gönderdi Agameni bazı gevezeliklerde bulunuyormuş. Rıza Bey'in mahbusiyetinin uzaması bundan ileri geliyormuş, kendisine biraz nasihat edeceğim ve daha bazı şeyler söyleyeceğim.

Hacı Dena - Evet, kuzum Agameni buraya gelir gider lâkin bugünlerde geldiği yok zaten Rıza Bey için kimseye bir şey söylediği yoktur. Rıza Bey'i çok sever, hattâ bir zâbitle ona haber göndermedi mi?⁽²⁾

(1) Koymaktan ve istiskalden de utanmaz bir rezil olduğunu gösteriyor.

(2) Böyle bir zâbit bilmiyorum. Habis burada da birini bulaştırmak istiyordu galibâ.

Doktor - Ne haberi; Dena şe(y), canım selâm selâm?

Şimdi burada yok mu?

Dena - Benim tehevvürlü yalan söyleyecek değilim a sana bu kadar. Dedim sen bana adresini ver geldiğinde gönderirim. Ne zaman geleceğini bilmem ki söz vereyim.

Doktor - Badehû hürriyetin fezailinden, Rum patriğinin âdiliğinden bahsetti, bir de; Rıza Bey kurtulamayacaktır yavrum sen bir daha onun yanına gitme ve Agameni'yi de arama. Rıza Bey'in kurtulamayacağını anlayan kim bilir daha ne kadar adamları da kaçmıştır dedi.

İkinci gidişimde tehevvürle Agameni geldi diye beni muhtasarca savdı. O gece biraz hastalandım Nişantaşı'nda ikamet ettiğim için o mahallenin komiser muavini Zeki Efendi'yi celb ettirdim. Agameni'yi elde etmekten bahsettim. Zeki Efendi ben Galata'da polislik ettim mutlaka bulurum dedi gitti, ertesi günü bulacağını vad etmiş olan otelci Yorgi'ye uğradım katiyen bulmadığından bahs etti badehû Zeki Efendi ile Galata'ya Yüksek-kaldırıma geldik. Kendisi beni tramvay caddesinde bıraktı, bir haneye gitti, yine geldi. Tarifiniz vechile Agameni Macar'da bir haneye gitmiş dedi. Macar'a gittik bir haneye girdik, oradaki kadına sual ettim, evet Agameni bugün buraya gelecekti lâkin Beyoğlu mahkemesine gitti. Oradan mahkemeye gittik. Ale't-tahmin yeni gelen bir kadının yanına sokuldum, sen nereden geliyorsun dedim, Galata'dan dedi. Macar'dakileri tanıyor musun? Evet, dedi. Senin ismin Agameni mi, hayır. Agameni'yi tanımır mısın, hayır. Oradan tekrar Galata'ya geldik. Yüksek-kaldırıma gelmeden bir yerde bir haneye girdik. Komiser Agameni isminde bir kız sual etti, hamamda dediler. Ben sokağın köşesinde bir iskemleye oturdum, polisi hamamın kapısının münasib bir mahallini tarassuda gönderdim, o esnâda bir çalgıcı ile o çapta bir herif konuşarak önüme doğru geldiler. Çalgıcıya diğer herif polis hamamda Agameni'yi bekliyor, çalgıcı sakın Agameni'yi götürmesin, beni dostsuz bırakır diğer herif o Rıza Bey'in

yanından geldi mi, çalgıcı evet!⁽¹⁾

Demek ki Yüksekalkadırım Kemeraltı erkek kadın metâları Agameni'nin Rıza Bey'in yanında olduğunu bildikleri gibi Rıza Bey'i de biliyorlar. Sonra Agameni hamamdan çıktı. Rıza Bey'in yanında bulunduğunu sual ettik. İnkâr etti çalgıcı ile Yorgi ismindeki diğer herife köşede konuştuklarını tekrar etmelerini söyledim. Onlar da inkâr ettiler. Ben ısrar ettim çalgıcı evet Rıza Bey'in yanından geldi mi dedi, ben, bilmem dedim diye o kardarcık ikrar etti. Hakikaten o Agameni'nin gözleri elâ saçları sarı lâkin az boyu küçük karnı büyük idi. Hane sahibesi pürtelaş sizin dediğinizi anladık diye bizi Yüksekalkadırımdaki belediye hastahanesine getirdiler. Kapıcıya sual ettik. Evet burada hasta yattığı çıktı. Anjil'in hanesindedir, dedi. Anjil'in hanesine gittik. Anjil'e birden bire Taksim'den gelme Agameni burada imiş nerededir. Evet şimdi gelir, hamamdadır dedi. Taksim'den gelme değil mi diye tekrarladım, yine evet dedi. Bir de kız karındaşı vardır. İkisi de bizim sermayedir dedi. O esnâda ihtiyar bir Ermeni karısı geldi. Anjil'le konuştular yalnız Ermenice arasında Anjil'in dudaklarının ucundan Rıza kelimesi döküldü. Demek ki Anjil de meseleden haberdar. İhtiyâr bana doğru korkulu bir nazar attı. Hamamdan geldiler, baktım ki kız karındaşı sabahleyin Beyoğlu mahkemesinde gördüğüm kadın. Beni görünce şaşırdı. Hani senin kimsen yoktu, kız kardeşin varmış hem de Agameni imiş dedim. Şaşırdı kaldı. Agameni'ye Mami Harop'u sual ettim, tanıdı. Birtakım şeyler sual ettim gülerek inkâr etti. O mahallede başka Agameni bulunmayışı, bunun tavsif olunan şekle muvafık oluşu, hane sahibesinin Taksim'den gelme deme-

-
- (1) Bu söz dünyâda doğru olamaz. Zîrâ eğer bulunan Agaveni benim yanımda hizmetçilik eden Agaveni ise ve o bu heriflerin dostu ise bu sözü söylemeyeceklerdi. Çünkü o kadının benim yanımdan ne vakit kovulduğunu bileceklerdi ki ben onu o tarihten bir buçuk sene kadar evvel kovmuş idim. Hem herif böyle sallapattan bu sözü neden söylesin? Bunlar beni terzil için tertib olunmuştur. VeleVKi o kadın benim yanımda hizmetçilik eden kadın olsun ve sonra Macar ile Galata kârhanelerinde bulunsun. Bundan benim taksiratım ne? Yanımdan çıkan hizmetçilerin kehyâsı değilim?!

si, mükâlemede Rıza sözü geçmesi, kendisinin Taksim'den geldiğini inkârı posta etmeğe bizi mecbur bıraktı. Sonra galib Beyefendi isticvâb etti. Badehû ifadesi alınarak Beyoğlu Polis Müdürü Midhat Bey'e beraber geldik polis müdürü bey birinci notadan bî-haberdi. Hâl-i hâzırı her ne kadar muhtasaran anlattım ise de her halde tecessüm ettiremediler. İfadeyi tekrar ile o gece kadını yine Emniyet-i Umumiyye'ye iade ettiler. Sabahleyin Midhat Bey'in yanına gittim. Agameni de benden sonra celb olunmuş, bir iki sual tertib ettim, oradan Emniyet-i Umumiyye'ye geldim ki o gün fenâ hastalandım. Avdetimde Galib Bey'in hatırı için titreyerek Midhat Bey'in yanına çıktım. Lâkin konuşacak hâlim yoktu. Bir iki isticvâbdan bahs etti. Doğrusu bir şey anlayamadım. Polis müdürü Kemal Bey'deki birinci notayı mütalaa buyurunuz, sonra taharrî ve isticvâbına mübaşeret buyurunuz dedim o günden beri fenâ halde rahatsızım.

Midhat Bey otelci Yorgi'yi çağırıp Agameni'yi tanır mısın diyor, buna lüzum yok. Zirâ otelci Yorgi en birinci âlettir, o ele alındı mı o tehdid olundu mu Agameni de gelir daha da neler gelir neler çıkar?!.. Sonra onu salıvermek bütün bütün işi falso! Şimdi yine bildiği yerlere mükemmel haber gönderdi, saniyen Anjil'i çağırtmış Agameni'yi tanır mısın halbuki Anjil'e sual olunacak şey! Doktor ile Zeki Efendi sana yukarı Taksim'den gelme mi demişler, evet demişsin, halbuki bu inkâr ediyor. Bu işi tahlil et diyeceklerdi. Salisen Agameni bu mudur diye tekmil Melekon ve komşuları ikaz etmiş, ben size söyledim işte böyle olur. O kadar zahmetim boşa gitti.⁽¹⁾

Şimdi kurnaz bir rum karısı elde ettim onunla Agameni'yi ve daha birçok kişileri elde etmek ümîdindeyim, zirâ bu kadın çok konaklara gidiyor.

Maksadım Midhat Bey'i beğenmemek değildir. Millete hizmettir. Hizmet ise fikirlerin çarpışmasından çıkar, hizmet yorulmakla olur. Meselâ Rıza Nur Bey'in evrak taharrîsinde ken-

(1) Şu itirafât-ı meyusane ile anlaşılıyor ki bütün bu sözleri müretteb-i kizb imiş.

dileri bulunsa idi daha başka türlü olurdu, mabeyinci Faik'in geldiğinde bulundular mı bilmiyorum!..."

Divân-ı Harb heyeti aslâ müstakil olmayıp Mahmud Şevket Paşa, Galib Bey ve emsâli ile cemiyetin emrine tâbidir. Âzâdan birkaçı Heyet-i Tahkikiyyenin harekât-ı cinayetkâranesine müşterek olduğu gibi farmason localarına ve diğer taraftan haricde İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin gizli meclislerine mensubdurlar. Her şey o gizli odalarda karar giyip badehû Divân-ı Harb'e tebliğ olunur. Bu gizli meclisler Dahiliye Nazırı Talat, Emniyet-i Umûmiyye Müdürü Galib, Evkaf Nazırı Hayri, Siroz Mebusu Midhat, Maliye Nazırı Cavid, Selanik Mebusu Karasu, İstanbul Mebusu Cahid, Baban-zâde Hakkı, Bolu Mebusu Habib, Kolağası Halil Bey ve Efendiler ve daha birkaç zâbit ve sairiden mürekkebdır. 31 Mart'a kadar mahall-i ictimâ malum iken vuku bulan taarruz üzerine mahfî tutulmuş olup her gün ayrı hususî bir mahalde akd-i ictimâ olunur. Maamafih bu cemiyet o esnâda en ziyade Galib Bey ile Mahmud Şevket Paşa'nın nüfuzu altında idi. Zîrâ onlar zâbitan ve hafiye ve polisler ile jandarmadan ayrı komitalar teşkil edip Talat ve rüfekasını taht-ı nüfuz ve tehdide almışlardı. Askerî takımı, Talat takımı aleyhinde idi. Talat Bey bir vâililikle Galib Bey'i İstanbul'dan teb'id ederek bu nüfuzu kesr ve kendi hükümrânîlerini temin etmek istemiş ise de muvaffak olamamıştır. El-hasil Talat ve Cavid takımı, Selanik merkezinin himayesi altında olmasına rağmen ısrar ve icbâra gidemeyip Mahmud Şevket ve Galib takımına serfûrû ederek el'an idare-i maslahatla dem-güzar olmaktadırlar.

Bu komita nihayet mahkûmiyetime ve gelecek intihâba da girememek için üç sene kale-bendliğime karar vermiş ve Divân-ı Harbce bu suretle hükm edilmiş ise de reîsin ve müddeî-i umumînin "elde ne var ki ne ile itham edeceğiz? Âleme karşı ne yüzle bakacağız?" diye başlayan müdafaâtı üzerine tehir edilmiş İngiltere sefaretı de baştercüman Mösyö vasıtasıyla müracaatta bulunmuşlardır. Diğer taraftan tehdidâta ve "karışmasın kendisine fenâ olur" nasihatine rağmen Necmi'nin gayreti

bâ-husus pek şâyân-ı takdir bir surette Rahmî'nin benim için pençe pençeye uğraşması sayesinde evvelce ittifâk-ı ârâ ile Mahkûmiyetime karar veren o Divân-ı Harb üç gün sonra yine ittifâk-ı ârâ ile beraetime hükmetmiştir. Bu esnâda memleketinden avdet eden Ankara Mebusu muhibb-i azîzim Mahir Said Bey de mühim rol oynamıştır. Mahkûmiyet karârını da Necmeddin Bey'e süratle ve vaktinde haber veren ve şu suretle onların taz'î-i mesaîsine sebep olan odur.

Rahmi Bey beni müdafaa için şu sureti bulmuştur. "Pek iyi, mahkûm edeceğiz. Ben de isterim ki Rıza Nur bu vesile ile ortadan kalsın. Böyle bir muarız mahv ederek başımız rahat olsun. Bu istenmeyecek bir şey değil. Lakin işin diğer tarafını da düşünmeli. Öyle bir şey yapmalıyız ki cemiyete zarar gelmesin. Zâten efkâr-ı umûmiyye aleyhimizde. Halkın bunun mahkûmiyetini de garazımıza hamledeceklerine ve bu suretle de bir derece daha sükût edeceğimize şübhe yoktur. Rıza Nur'u mahkûm edelim. Fakat ahaliye bir beyanname neşrederek esbâb-ı ithamiyyeyi gösterdiğimiz vakit herkese kanaat gelsin, "Oo... kabahatli imiş desinler" bu sözlere "evet, kanaat getirecek bir beyanname neşrederiz. Bir defa tevkif ettikten sonra artık beraet ettirilemez" demişler. "Pek iyi, Meclis-i Mebûsan zabıtnâmeleri talep ederse ne olacak?" suâline ise "vermeyiz" kararını vermişler. Rahmi de pekâlâ, bir beyanname yazınız ve bî-taraf emin birkaç kimseye gösterin. Eğer onlara beyannâmenin mukni olduğuna dair kanaat gelirse mahkûm edelim." demiş. Bunun üzerine birkaç müsvedde yapıp muhtelif kimselere gösterilmiş. Onlardan alınan cevap "kimseye kanaat-bahş olamayacağı" olmuş. Rahmi Bey "zaten hünkâr da afv edeceğim diyormuş. Afvederse o vakit ne yapacağız? İyisi mi biz beraet ettirelim? Rıza Nur cemiyete medyun kalsın. En savâb tarik budur." demiş. Bu sûret-i hall hepsince makul ve makbul görülüp beraetim karargâr olmuş ise de çıktığım vakit rahat durmayacağım ve bu işi karıştırıp şiddetli muhalefetlere kalkışacağım büyük bir mahzur olarak ortaya sürülmüş. Bu halde buna da çare bulunarak hiçbir şey söylemeyeceğime dair söz al-

dıktan sonra tahliyem tensib edilmiş. Rahmi Bey bu husûsu tekeffül edip Necmeddin Bey'in beni zabt edebileceğini söyleyerek -her ikisi mesuliyeti üzerlerine almak suretiyle- kefalet etmişlerdir. Hattâ bir gün Paşabahçesi'nden iner iken vapurda Bolu Mebusu Habib Bey Necmeddin Bey'in bacanağı Binbaşı Kemal Bey'e bunu müeyyid olarak "Molla ağır bir yükü üzerine aldı ammâ; bilmem altından kalkabilecek mi" demiştir.

Zât-ı Şâhâne bu ahvâl-i müessifeden pek dilgîr imişler. Hattâ huzûruna kabul ettiği bir sefîre "bir de başımıza bir Cemiyet-i Hafîyye çıkardılar. Bu ne iştir?" diye beyân-ı teessüf etmiştir.

Zât-ı Hazret-i Padişahî'yi veliahdlıkları zamânından tanırım. Hattâ bir gün Meclis-i Mebusan'ı teşriflerinde benim nutuk irad ettiğime tesadüf buyurmuş olduklarından huzurlarına ilk dahil olduğum vakit "beni kürsüde görüp takdir ettiklerini, o vakitten beri sîmâmı unutmadıklarını ve ilk gördüklerinde tanıdıklarını" söylemişler idi.

Pek iyi biliyordum ki hakkımda teveccüh-i şâhâneleri vardı; halâsımdan sonra Beyoğlu etibbâsından tabîb-i hususîlerinden birinin Zât-ı Şâhâne'nin felâketime pek acıdıklarını ve beni sevdiklerini söylemişti. Kezâ bir sefirimize de bu tarzda ifadât-ı şahaneleri vardır. Maamafih afv-ı şahanelerine mazhar buyuracaklarını beyan buyurmuşlardı. İhtimal ki Sadriazam lutf-i padişahîyi kendilerinin yapacağı bir lütuf suretinde Mahir Said Bey vasıtasıyla tebşir etmişti.

*

Bu bahse ilavesi icab eden bir şey de Cemiyet-i Hafîyye ve tevkifim üzerine her tarafta garaz kazanlarının kaynaması ve hükûmetin her tarafta muhalifini imhâya teşebbüsüdür. Eski devirde "padişah haini" diye jurnaller ile herkesi mahva çalışan fûrû-mayelere, padişaha hoş görünmek ve rütbe almak için hürriyetperverânı tazyik ve zindanlara ilka eden vâli, mutasarrıf ve sair memurlar gibi bu sefer de o namerdler mürteci diye

muarızlarını hattâ oğul babayı jurnal etmeye başlamış, cemiyet muhalifini üzerinde envâ-ı mezalim icrâ edilmiştir. Memurlar cemiyete hoş görünüp terfi etmek için muhalifleri, erbâb-ı hakkı mürteci diye hapsetmişler ve ellerini bağlayarak İstanbul'a göndermişlerdir. Bu zümreden olarak Trabzon'da Târik Gazetesi sahibi eşraftan Hasan Bey ve rüfekaşı tevkif edilmiş ise de mûmâ-ileyhin biraderi eşraftan birkaçı ile vâlî nezdine giderek Hasan Bey 24 saate kadar tahliye edilmediği takdirde Trabzon'da ihtilal ika edileceğini tebliğ edince vâlî telâşa düşüp mevkıfları hemen tahliye ettiği gibi işi mahkemede dahi rüyet ettirip resmen beraetlerine hükmettirmiştir. Bu mesele gazetelere geçirilmemiş ise de pek ehemmiyetli olup İstanbul'dan bu iş için Trabzon'a müteaddid hususî hafiyeler gönderilmiş ve milletin parası heder edilmişti. Çorum'dan beş on bîçare mutasarrıf tarafından gönderilmiş ise de Çorum Mebusu Münir Bey'in tavasutu ile bîçareler on beş yirmi gün çekeceklerini çektikten sonra tahliye edilmiştir. Oğulları Ziyâ Molla Bey'i haremîni Mısır vapuruyla izam eder iken jurnal edip dışarı çıkarttırmışlardır. İzmir'den, Gümölcine'den, Selanik'ten, Siroz'dan hasılı her taraftan birtakım bîçareler mürteci ve Cemiyet-i Hafiyeye'ye mensub diye kemâl-i rezaletle İstanbul'a sevk edilmişlerdir. Hükûmet bunlardan maadâ kim Meşrutiyet Gazetesi okumuş ise onları hapse tıkmıştır. Her yerde tasavvur edilip de tatbik edilemeyen böyle vakalar daha pek çoktur. Meselâ Sinob'dan 32 kişinin mahfûzan irsâli teşebbüsü gibi.

Divân-ı Harb'e yağdırılan jurnaller ise mühim bir yekûn teşkil eder. Bunlardan bir tanesini misal olmak üzere zikredeyim. Erenköy'ünde mukîm Şûrâ-yı Devlet âzâ-yı sabıkasından Sadi Beyefendi erbâb-ı namus ve gün görmüş zevattan bulunduğundan ara sıra ziyaretine gider, kendisine hürmet ederdim. Fırsat düştükçe Amasya Mebusu İsmail Hakkı Paşa ile dahi gider idik. Ziya Molla'nın büyük oğlu Vehbi⁽¹⁾ bir jurnal tertib

(1) Vehbi'nin şahsını tanırdım. Ben mevkuf iken hapishaneye geldiğini bir iki defa görmüştüm. Bir gün Salim Efendi'nin yanında idim; birden aklına gelip telaşla "Ziya Molla'nın oğlu geldi

edip İsmail Hakkı Paşa, İsmail Kemal Bey, Ziya Molla ve İzzet Bey ile Sadi Bey'in köşkünde toplanıp akd-i ictimâ-ı fesad ettiği-mizi yazmış. Seyyar Topçu yirmisekizinci alay kaleminde müstahdem Yüzbaşı Nizameddin Bey'i şahid göstermiş. Nizameddin Bey Heyet-i Tahkikiyyede ol vechile şehadet etmiştir. Ve bu şehadetin sebebi Sadi Beyefendi'nin torunlarına olan bir iğbirârından imiş. Hakikat-i halde ise İsmail Kemal ve Ziya Molla Beyleri Sadi Bey'de hiç görmediğim gibi İzzet Bey de kimdir, tanımaz idim. Sonradan öğrendim ki Şerif Paşa'nın amcası imiş. Nizameddin Bey istifâ-yı kusur ve tebriye zımında bilahire Sadi Bey'e gönderdiği mektûbunun bir yerinde şöyle diyor: "...Babasının mahvı için her şeyi fedâyâ hazır olan Vehbi, hane-nizde akd-i ictimâ edildiğini haber alarak benim de bildiğimi Heyet-i Tahkikiyyeye söyleyerek aklınca birtakım yalanlar söylemekliğim için kandırmaya gayret eyledi. Bu keyfiyet iğbirârım üzerine tasnî edilmiş bir keyfiyet olmadığı âşikâr olmakla beraber buluttan nem kapan devr-i hazır serkârlarının tabiatini bildiğimden gazeteler üzerine çekilen işaretleri⁽¹⁾ bozmaklığınızı haber gönderişim de hiçbir zaman Abdülhamid devrini tahattur ettirmez zannederim...." ve yine tevkifimden biraz evvel eserlerimin furuhtundan mütehassıl alacağımı almak için eczâcî mektebine girerek Mülazim Bîcân Efendi'den mezkûr parayı almış idim. Tevkifim akîbinde iki kişi "Rıza Nur'la görüştü, cemiyete dahildir" diye bu zavallıyı da jurnal etmişlerdir.

*

Bu bahsi ikmal etmeden şunu da ilave edeyim ki Heyet-i Tahkikiyyenin sualleri, iftirâları ve delil diye yakaladığı şeyler pek âdî, pek boş ve gayr-i mantıkî şeylerdir. Evvelâ -dayakla-

idi gitmesin" dediğini de işitmiş ve şübhelenmişim. Bu şüphe üzerine vasıtalarım ile tahkikat yapıp Salim Efendi'ye daimâ gelerek hafiyelik ettiğini öğrenmişim.

- (1) Sadi Beyefendi okudukları İstanbul gazetelerinde mühim gördükleri makaleler üzerine işaret vaz etmek itiyâdındadırlar. Zamana bakmalı ki artık bu bile söz oluyor ve jurnallere giriyor. Bunun Abdülhamid devrinden ne farkı vardır bilmem?! Allah bizi ıslah etsin....

söyletmek değil söylediklerini tasdik ettirirler idi. Meselâ Boşnak Mustafa'ya "sen Kâmil Paşa'ya gider, onunla müzakere edermişsin. Sana Arnavudluk'ta ihtilal çıkarmak için oraya gitmek üzere beş lira vermiş" demişler. Tabîi aslı olmayan böyle bir hezeyâna cevâb-ı red verilince Mustafa'yı döğmeye başlamışlar ve nihayet dayak zoru ile "evet" dedirtmişler. Bu adam bizzat bana hikâye eder iken "Kâmil Paşa gibi bir adam beni yanına alır mı? Alır da böyle şeyler söyler mi; ben kimim?!" diyordu. Herkes bilir ki beş liraya Arnavudluk'ta ihtilal çıkarılamaz. Hattâ bu para yol masrafına bile kifayet etmez. Kezâ mevkûfinden ismini şimdi hatırlayamadığım birinin bizzat bana hikâye ettiği gibi kendisine "numaranı söyle" diye pek çok dayak atmışlar nihayet canından bıkip 10, 100, 70, 1000 ilâ âhir. Numaralar söylemeye başlamış ise de daimâ "olmadı, ... taksimli" derlermiş. Taksim bilmeyecek kadar cahil olan bu zavallı adam hayrette kalıp nasıl bulabileceğini düşünür iken ötede isticvab edilen biri "numaran kaç?" suâline meselâ 5/20 deyince hemen bu da buna benzer bir surette meselâ 45/150 demiş ve şu suretle yiye yiye bıktığı dayaktan kurtulmuştur. İnsan vakîâ inkâr ettiği bir hakikati dayakla söyler ammâ, çok defa da hiç olmayan şeyleri söyler veya kabul eder. Bilmem hukuk-şinasan bu usûlü müstahsen görüp neden kabul etmemişler! Avrupa mahkemeleri bu usulü niçin kabul etmiyorlar?! Bundan mâadâ zabıtnameye istediklerini yazar zorla imzâlattırırlar veya imzâladıktan sonra istediklerini ilave ederler imiş.

Emniyet-i Umumiyye, polis ve hafiyelerin taharriyat ve tevkif esnâsındaki yolsuz muamelâtı ise hadden efzundur. Tevkif müzakkeresi olmaksızın Kemal'in emr-i hoduyla lâ-yüad taharriyat ve tevkifler icrâ edilmiştir. Cerrah Paşa Hatibi Kemal Efendi'nin hanesi bu suretle taharrî edildiği gibi bizim hane de bu suretle basılmıştır. Yüzümden Sinob jandarma Yüzbaşı Hâmid, beni takib eden hafiyeler, ezcümle Murad, heyet-i tahkikiyye reîsi Kemal terfî ettikleri ve benim takibimde istihdam edilen ve şapka giymiş olan polis ile Ünyeli Ali Rıza ve Memduh'un mekteb talebesi Mehmed Kâzım Efendi'nin teşhîr-i silah

ile darb ettikleri halde töhmetleri ketm ü setr eylediği gibi yüzünden zarar görenler de olmuştur. Bunların birincisi zavallı Raiftir. Sırf aleyhimde namuslu bir adamı ve aziz dostumu şehadet ettirmek maksadıyla birine Şerif Paşa'nın müdafaaname-sini verdiği iftirâsını bahane ederek bu felaket-zede-i istibdâdî, bu mağdûr-ı siyasîyi tekrar tevkif edip aylarca habs etmişlerdir. Şurası garib ki herkesi ve nice müsin, icazet vermiş dersiamları başlarındaki sarıklarıyla patır patır döktükleri halde mûmâ-ileyhe aslâ işkence etmemişlerdir. İkinci zarar-dîde olan komiser Fehmi Efendi'dir. Mûmâ-ileyh ile idadiyede mekteb refikliği-miz olduğundan iki sene kadar mukaddem Edirne'den yazdığı bir mektub ile terfiine delalet etmemi ricâ etmiş idi. Nasılsa bu mektub evrâkım arasında kalmış. Bunu gören heyet-i kiram hemen Fehmi Efendi'yi iktidarsız bahanesiyle tard etmiştir. Halbuki Almanca ve Fransızca bilen ve emsâline nisbetle pek muktedir addedilmesi lazım gelen mûmâ-ileyh benden hiçbir menfe-at görmediği o mektûbu ile ekmeginden de olmuştur. Bazı calib-i nazar-ı dikkat malûmat da olduğundan o mektûbu aynen neşr ediyorum:

Huzûr-ı âlilerine

Maruzdur,

Bundan bir ay kadar mukaddem zât-ı âlilerine bir mektub takdim etmiştim cevab alamadım lakin gazetelerde birçok makalelerinizi gördüğümünden ve zaten vazife-i asliyenizi düşündükçe şu cevabsız kaldığım eski meveddetimizin munkarız olduğuna değil meşguliyetten mütevellid olduğunu tabîî anladım binaenaleyh "farz-ı muhal olarak" aksi bile olsa ben o hukuk-ı kadîmemizi kolay kolay kayb edemeyeceğim mektebden çıktığım zaman bana pek çok acıdığınızı muhakkak bilirim o magduriyetim telâfi edilmedi ki infîâl-i derûnunuz iltiyam bulsun. Pak kalblerdeki teessür pek çabuk silinmez. Kardeşin Fehmi'ye vurulan darbe az görüştüklerini bile ağlattı sizin ile Kemal'de ne kadar bir elem bıraktığı tahdid edilemez sen ise şimdi evci bâlâdasın sadrıazamların bile çalışıp da nail olmadığı rütbelere

sen nail oldun hem öyle yüce oldun ki ingilizler gibi ağır kanlı bir millet senin bir makalen için 175 ingiliz altını sarf ediyorlar ben bunları gördükçe meserretimden çıldırıyorum mekteb arkadaşlarımız "senin Rıza" diyorlar bizi bilmeyenlere "sevine sevine, bu benim mektebde en iyi arkadaşımdır beni çok sever" diyorum hakikat öyle değil mi? O halde sen beni niçin düşünmüyorsun? Bak ben yedi senedir dağbaşı ıtlâkına sezâ memalik-i Osmaniyye'nin en ucunda yani hudûda beş dakika bir mesafede bir istasyonda oturuyorum bu ekmeği de buluşum askerliğimi boşca geçirmemştim daima Fransızcaya çalıştım nihayet askerliğim bitti bu memuriye münhal idi fakat Fransızca bilir dağ başına gidecek kimse bulamadıklarından bi'l-imtihan beni tayin ettiler fakat bilirsin ki Allah'tan başka kimsem yoktur. İstanbullu olduğum halde mektebde bekâr kalışım veyahud mektebden o kadar bi-günah olarak çıktığım maruzâtıma delil-i kâfidir bâri beni gel sen sor. Bana muin ol beni de güldür! Eğerçi şu sözlerimden bir iltimas hissi duyarsan fart-i hamiyyetindendir hayır bu iltimas değil ihkak-ı haktır çünkü ben burada biraz Almanca dahi öğrendim ki tavsiye edilecek zâta Fransızca iyi bilir Almanca konuşur imtihan ediniz işinize gelirse alınız diyebilirsiniz ve şu söz pek serbestane söylenir ancak bu sözü söyleyecek senden başka kimsem yok! Bakınız! Bizi Ziya Trabzon vardı Ofta tahrirat kâtibi olmuştu sizin Ali Naki Efendi onu bu kere kaim-makam yaptırdı... Kezâ meclis-i âlînin birinci reis vekîlinin⁽¹⁾ burada telgrafçı bir süt-biraderi vardır "bilmem süt-biraderiyim diyor" mûmâ-ileyhe geçen gün Havsa telgraf müdürlüğünü teklif ettiler kabul etmedi daha büyüğünü istiyor. Bundan bir hafta evvel buradan Hariciye Nazırı paşa hazretleri geçti bizim Mustafa Paşa kaim-makamı müşarün-ileyhin sınıf arkadaşı imiş. Geldi paşa hazretlerini istikbal etti yirmi dakika kadar hafice görüştüler, dün gazetede gördük bizim kaim-makam Ergiri Mutasarrıfı oldu tebrike gelenlere "Hariciye Nazırı sınıf arkadaşımı çok iyi zattır" sözlerini sermaye-i makal itti-haz ediyor. Binaenaleyh bunlar iltimas değildir çünkü sınıf ar-

(1) Talat Bey'dir.

kadaşlarından biri Hariciye Nazırı olursa diğeri de mutasarrıf olursa çok değildir. Size iltimas söyleyeyim mi? Buraya yeni geldiğim zaman Cemal Efendi isminde bir mal müdürü geldi benim o zamanda maâşım beş yüz kuruştı onun beş yüz kırk idi fakat onu her neden ise o zamanki Edirne Maliye Müfettişi Topal Rifat Bey çok severdi. Bu mal müdürü yani bu kazânın hesab memûru hesab olarak a'mâl-i erbaadan başka bilmezdi hattâ bir gün yüz beşte beş tefrik edilmek lazım geldi de "canım bir yanlış yaparız vilayetten tarîfe gelsin de ona göre yaparız" diyerek setr-i cehalete çalıştı. Hiç unutmam bir gün birinci dereceden iki mechullü muadeleye dair bir mesele yaptım beni mucize gösteriyor zannetti! Lakin tâlie ne denir maruz müfettiş Rifat Bey maliyede büyük memur oldu bizim mal müdürünü de İstanbul'a aldı şimdi Maliye Nazırı oldu beraber beş yüz kuruş alırken, bizim Cemal Beyefendi hazretleri evvelsi gün üç bin kuruş maaşla Gümölcine muhasebeciliğine geldi. Vicdânı tırmalayacak şeyleri anlarım ve size hiçbir vakit bunları ricâ etmem lakin bi'l-imtihan kesb-i ehliyet edersem ihkak-ı hakkıma lutf et demekten de çekinmem zirâ aynı zamanda vicdânın müsterif olacağına emînim. Velhasıl kardeşim bana artık dest-i muavenetini uzat sana ricâ ederim baki devâ-yı yes ü derdim olacak inayetnamenize intizar eylerim ol babda emr ü irade mürüvvetmend kardeşimindir.

Mart 25 sene 325

Cisr-i Mustafa Paşa İstasyonu

Pasaport vize memûru kardeşin

Fehmi Akbıyık

Bu mektubda mucib-i azl bir şey yoksa da beni takdir etmesi tardı için kâfi gelmiştir. Halâsımdan sonra bu biçareye bir şey yaptırmak istedim ise de ona da muvaffak olamadım. Bir defa artık turfa oldu!...

Kezâ yüzümden Sinob cezâ mahkemesi reîsi Ali Rıza ve müdde-i umumî muavini tenzîl-i sınıfla Sinob'dan kaldırılmış-

tır. Bunlar aleyhindeki jurnal Hâmid tarafından tertib olunup Kastamonu vâlisi ve cemiyetin büyük sadıklarından Hüsnü Bey ve istinaf müdde-i umumîsi Ömer Lütfü Efendi tarafından vaki olan işar üzerine bu musibete dûcâr edilmişlerdir. Halbuki Sinob'da mutasarrıftan bu husûsa dair izahat talep ettiğim zaman bu sadık-ı cemiyet utanmadan jurnal tertîbinin yalan olduğunu söylemiş ise de emin şahidleri ile mertebe-i sübûta varmıştır ve hattâ kendisi de sırf bu işi yoluna koymak için o aralık vilayete gitmiştir.

Halâsımdan sonra düşmüş tırnağı ve habshnede iken jandarma onbaşı Mustafa Efendi'ye gösterdiğim sopayı ve bir de Salim Efendi'nin kırbacını Mustafa onbaşı ile Selami Efendi Münir'in pederi ile göndermiş idi. Ben hiçbir şey söylememek için söz altına girmediğimden Necmeddin Bey'le Rahmi Bey'i siyaneten bunları Lütfü Fikri Bey'e teslim eyledim. Badehû alıp bilahire ensâl-i vatanın, bizden sonra gelecek evlâd-ı milletin meşrutiyet nâmına, hürriyet nâmına icrâ edilen bu mezalimin, bu vahşetlerin birer kanlı mührü, birer menhus imzâsı olan bu âlât-ı ezâyı görmeleri ve hürriyet nâmına neler irtikâb olduğunu anlamaları, eslaflarının meşrutiyet zalimlerinden neler çektiklerini bilmeleri ve bu suretle hürriyet-i benî beşere bütün mevcudiyetleri ile hizmet ve gayret eylemeleri için müzeyye vaz eylemek üzere emin bir mahalde saklattım.

Habshaneden çıktıktan sonra dahi hanemi tarassud ettiklerinden bir akşam habshane memûru Ahmed Reşid Efendi'nin sabık evkaf muhasebecisi Necati Bey'le haneme geldiğini görerek mûmâ-ileyhi esrâr-ı mezalimi ifşâ etmek töhmetiyle cezâ-dide etmişlerdir.

Artık cemiyet ve hükûmet hakkımda pek hassas olmuş olduğundan daimâ beni tarassud altında bulunduruyor ve her hareketime ehemmiyet veriyor. Viyana gazeteleri meclisteki beyânâtım üzerine beni pek ziyade takdir edip birtakım ahvâl-i vahimenin önüne aldı, kendisine teşekkür ederiz. Osmanlı hükûmeti de teşekkür etmeli dedikleri halde elan hükûmet ve

cemiyet yakamı bırakmıyor, sû-i muamele ediyor, sûiniyet besliyor. Encâmı bakalım ne olacak?!

TENKİDAT

"Saadet-i ezeli kabil-i zeval olmaz
Güneş yer üstüne ger düşse paymâl olmaz"

Bedhahların, a'dâ-yı hakikatin tevzirat ve tasniâtı her ne olursa olsun, hakkın tezliline dair edilen gayretler ne kadar gulane yapılırsa yapılsın şems-i hakikati örtmek, onun bir şuânı bile çiğnemek mümkün olmuyor. O muvakkaten mestur kaldığı sehâb-ı siyâh-ı redaeti nihayet bir gün yırtıyor ve âlemi garîk-ı envâr paydar eyliyor.

Şerif Paşa bir "komita karikatürü" ile uyûn-ı hükûmete bir dâg-ı ateş-dar çekmek ve şu suretle kesb-i şöhret ve ehemmiyet etmek istedi. Kalemim her vakit hakkı söylemekten başka bir şey yapamadığından o cemiyetin bugün bütün ananât-ı mahiyet-i hiçisini şerh u ifşâ ediyor. Hükûmet bu oyuncağı ganimet bilip kahr-ı muarızîn kasdıyla birtakım erbâb-ı namusu nice ithamât-ı sakile altında bî-tab ü tüvan ve perişan etmek için sahtekârlık üstüne sahtekârlık vaz u binâ etmek istedi; fakat satır-ı mezalim ile kırılmış bir el yine onları âlem ilâna kesb-i kudret ediyor.

Hakikat zayi olmayıp her halde tezahür eyliyor... "Hakkın temâsı ile muhayyelat gubar hâlinde sükut eder...."

*

Cemiyet-i Hafîyye - Şerif Paşa burada İttihat Cemiyeti ile arayı bozup Avrupa'ya gidince tâli ve tesadüfün kendine temlik ettiği servet-i azimeyi bir silâh-ı mühlik hâline vaz ve hükûmete tevcih fikrine düştü. Binaenaleyh intikam ve şöhret ihtiyaçları ile bir kuvvet teşkiline ibtidar etti. Fakat heyhat ki o her şeye kadir olan para, istimâlini bilmeyen bir eldeki rovelver gibi zekâsız, malûmatsız bir dest-i nâkısta hükmden sâkıttır, acz-i

tâmma mahkûmdur. Para kendinde menkûz kabiliyâtı tecellî ettirebilmek için zekî, âlim bir yede muhtacdır. Bu zat o servete rağmen teşebbüs ettiği işten bir netice istihsal edemediği gibi müdhiş bir gayyâ-yı haybet ve hüsrâna sükut etti. Avrupa'da üç cahil çocuğu başına toplamakla, Kemal ve Necib gibi hafiyeleri elde etmekle hürriyet ve meşrutiyet nâmına ne elde etmek mümkündür!

Meşrutiyet namıyla Paris'te intişar eden gazete tamamıyla bir "varaka-i şî'r ü hayalat" tabîrine mâ-sadak olup ahvâl-i memleket ile bir münasebeti yok gibi idi. Ruhlu, ilmî, ciddî bir makale onda nadiren görülen şey idi. Etrâfını alan ve aşda üç yüz frankın ihtiyâc-ı visâli ile titreyen bir iki sefih çocuk Şerif Paşa'yı mütemadiyen "kahramân-ı hürriyet" ve "muhlis-i vatan" unvanları ile alkışlayıp an-karib tarihte feth-i cihan eden latin dilaveranının müdebdeb zafer alaylarıyla Roma'ya dühulleri gibi İstanbul'a gireceği (martavalini) terennüm ediyorlardı.

Cemiyetin teşkilâtı ve anasır-ı müşekkelesi o kadar âdî idi ki sokaklarda söyleşirler ve dostlarına keşf-i raz ederlerdi. Şubelerin yekdiğerini bilmemesi lazım iken hepsi birbirini tanırılar idi.

Şerif Paşa'nın ismi olup cismi olmayan fırka-i mevhumesi için çizdiği program ne bir ihtilal programı, ne de siyasî veya ictimâî bir programdır; ne esasî, ne de müfredattır. O programda birçok esassız ve bî-mânâ şeyler, müteaddid mantıksızlıklar vardır. Meselâ ikinci ve yedinci maddelerde "hafî cemiyet"leri men ediyor, halbuki kendisi hafî cemiyet teşkil eyliyor. Cemiyetin o birkaç adamlarının yaptığı vazife-i yegâne ancak gazete tevzîi idi. Cemiyet-i mahude niçin ve neden başkasının nâmına alenî ve resmî yapılmadı ve hafî yapıldı?! İşte bu sû-i tedbir ile o vazifenin ifâsına da imkân kalmamış ve Meşrutiyet Gazetesi hailât-ı serhaddi artık nüfuz edemeyip Avrupa muhîtinde bî-mânâ olarak kalmıştır. Üçüncü madde programa girecek bir esas değil bade'l-muvaffakiyet ittihâzı lazım gelen bir tedbir iken nasıl ilave edilmiştir bilmem! Bu suretle kendisini mürte-

ci addettirmek için hükûmete mühim bir silah vermenin, Meclis-i mebusanı da dil-gîd edip kendi aleyhine kışkırtmanın lüzûmu varmı idi?! Dokuzuncu maddedeki mün'akid istikrazların keen-lem-yekûn addedileceği iddiâsı mutlaka ve ancak bir mecnûnun ağzından çıkar. Devlet herhangi elde olursa olsun taahhüdâtı deyindir, deynin ise edâsı farzdır. Hem Avrupa'ya bunu ne kuvvetle kabul ettirecek idi?! Kim parasını bağışlar? Memleketi taksim mi ettireceğiz! Ne tuhaftır ki taraftar bulmak için kıyam eden bir cemiyet hükûmeti, millet meclisini bütün dahilî dil-gîr etmekle beraber harici de kendisine düşman ediyor! Eğer Avrupalıları korkutup devlete para vermekten men etmek maksadı güdülüyor idi ise bunun da ne kadar tıflane olduğu meydandadır. Onuncu maddedeki tensikatin keen-lem-yekûn addı hangi siyasînin aklından geçer?! Şimdikilerin düştüğü şu hatâ göz önünde durur iken yeniden aleyhdarlar peydâsı nasıl bir izandır?

Öyle değil, tensik-zedegân münasib mahallere kayrılacaktır denmeli idi. Programda, usûl-i tertib ve tahrir bile muntazam değildir. Sakıt ibareler ve kelimeler erbâb-ı dirayete sırtııp ashâbının kudret ve zekâlarını irae etmektedir.

İşbu kadar da değil... Burada kendi emeli yolunda birtakım bîçare insanları kurban, birtakım fakir ve zavallı âileleri perişan etmek gibi bir şey de tebarüz ve tezahür eyliyor. Kendisi ve âilesi Avrupa'nın zıll-i emniyeti altında müsterih, Paris'in elhân-ı ezvâkı ile mest, Nis'in ebedî nev-bahar olan ikliminde masun berf ü şitâ, behiştî "çiçek muharebeleri" seyrânlarında ve buzlu şampanyalar merasim-nüşende ârâmda dil pür-şetaret, "diyâr-ı miyâh-ı harre"de ve Ostende'nin, Londra'nın pür-şi'r-i aşk sahillerinin deniz banyolarının gunude-i ezvak, seyyar kâşâne benzeyen otomobilinde tayyar olarak yaşıyor; fakat fevk-ı ser-i millette bir karakuş kanadı gibi açılmış olan kâbûs-ı havf ü dehşet altında çırpınan, zindanlarda inleyen. İşkence ve mezalim feryadları içinde boğulan, nerm ü latif darebât-ı ezhar yerine dayaklar, âteşin kurşunlar yiyen, zehirler içen menfâlarda ekdar ile boğulan zavallı evlâd-ı vatanın hâl-i pür-

melâlini kâle bile almıyor! Düşürdüğü vartada inleyen bîçareleri hâl-i rikkat-âverleri aceb bir nebze onun hod-kâmî-i şedidini zahm-dar etmiyor mu?! Kendi sebebiyet verdiği felaketlere, mesaibe karşı bir mesuliyet-i vicdaniyye, bir azâb-ı vicdan hissetmiyor mu?! O açlıktan ölenlere ummân-ı servetinden bir katre ile muavenet mecburiyetinde değil mi?! Öyle ya nesine lazım! O Avrupa'da kendisine şöhret, mevki yapıyor, enzâr-ı efrencde itibar görüyor; varsın ciğeri beş para etmesin bir sürü cins-i beşer perişan ve bî-nişan olsun!

Matbuat, - Bu meselede matbuâtımız maatteessüf cebîn-i pâk-i milleti siyahlandırarak bir leke olmuştur. Cemiyet-i Hafîyye'nin ehemmiyetine, maksadının dehşetine dair durmayıp ortalığı velveleler verdiler ve hükûmete âlet veya muavin olup bu husuta akla gelmeyen iftirâları ihtirâda yekdiğeriyle müسابaka ederek garazkârlıklarını izhar, tabasbus ve riyâlarını ilan ve haysiyetlerini terzil ettiler.

O Tanin ne idi; ne olmuş, kudurmuş mu idi!...

Cemiyet-i Hafîyye sefirler, şifreler, kıyamalar, fedaîler, katl-ı ricaller tertib etmişti. Hani nerede onlar!... Kadınları, fahişeleri suver-i muhtelifle ile ayaklandıracaktı. O kadınlardan kaç tanesi meydanda?!... Dünyânın her tarafında ihtilallerin silahlar ve erkeklerle yapıldığını, kadınların saçlarıyla gerdanları ile olmadığını ve olmayacağını bilmiyor muydu?!...

Tanin mühim ip uçları elde edildi diyordu. Hani o ipler?! Daha büyük bir kuvvetle tekrar geriye mi çekildi!

Baban-zade Tanin'de: "Rıza Nur muhaliftir. Hükûmet Cemiyet-i Hafîyye'yi güzel vesile edip hilafgirânı ithamat altında ezip mahv etmek, bu suretle muhalefetin önünü alıp tegallüb etmek niyetindedir diye düşünenler mazurdur. Bu noktayı Divân-ı harb ve hükûmet düşünmüş, ne kadar teennî lazımsa edip öyle tevkif etmiştir." diyordu. Demek ki tevkifimde esbâb-ı kaviyye vardı. O halde şimdi neden beraet ettim. Öyle ise asıl ve doğru olan hükûmetin tefallüb niyetidir. Evet, yalnız benim hakkımda vaki olmayan teennînin mevcudiyetini kabul ederim zîrâ öyle ol-

masa idi bütün ahalî fırkası ve muhalif mebuslar da zindana gidiyordu. Yine o: "Divân-ı harb'in adaletinden kimsenin şübhesi olamaz. Zîrâ 31 Mart'ta bî-taraf davrandı ve şüphe ile hareket etmedi... Şûizan ile, şübhe ile, yalnız ben vicdnen kaniim demekle selb-i hürriyet gibi şiddetli bir muamele yapılamaz.... .. Kanaat-i vicdaniyye değil esbâb-ı kanuniyye olmalıdır..." diyordu. Pek iyi, sebab-i tevkifim sûizan, şübhe değilmiş de ne imiş! Bir mebus hakkında selb-i hürriyet gibi bir muâmele-i şedide yalnız sûizan ile nasıl yapıldı?! Esbâb-ı kanuniyye nerede imiş!... Yine diyor ki "maatteessüf beyan ederiz ki delail ve ithamat bu zâtı bâr-ı azîmi altında ezmektedir." hani o delail; bunlar ne mugalata, nasıl yalanlardır?!

Bu makale baştan nihayetine kadar serapâ kizb ü mugalata olduğu halde muharriri "maa-hâzâ beraet ederse yine ibtidâ kendisini tebrik edecek biz olacağız" diyerek evvelki ithamat ve beyanâtını bizzat şübheye düşürdüğü gibi kendisine de böyle bir açık bir kapı bırakarak herkese karşı hüsn-i niyet iraesine yelteniyor. Bu zat hakikaten bir mahalde müsadif olduğumuz vakit elimi sıkarak beni tebrik etti. Fakat ibtidâ değil en sonra idi. Ve yazdıklarından aslâ utanmadı.

Yine o Tanin benim şube reîsi olduğumu, son ictimâın Fernbahçesi'nde olduğunu, suret-i cereyân-ı müzakereyi, fesadçıların birçoğunun benimle münasebette bulunduklarını söyleyerek delailin çoğaldığını, hanemde kanaati tezyid edecek evrak yakalandığını, ensâ-yı istintâkımda itirafatta bulunduğumu, hükûmetin beni iki mahtır tarassud ettiğini nasıb bir yüzle bilmem sıkılmadan yazdı? Benim reîsi olduğum şube nerede! Fernbahçesi'nde bir zâtın nezdinde misafir kalmak ictimâ mı etmek demektir? Cemiyet-i hafîyye âzâsı yakalanıp durur iken kim ictimâa cesaret eder? Hane içindeki suret-i müzakereyi hafiyeler nasıl işitmiş, bu mümkün müdür? Öyle bir zamanda ise ictimâ ve müzakere bahçede yapılmaz, yapılsa da etrafta yabancı olmamasına itinâ edilmez mi? Eğer her tevkif edilene "Rıza Nur'u söyle!" diye dayak atılırsa söylemez mi? Ben itirafatta bulunsa idim beraet eder mi idim ve olmayan şey nasıl itiraf edi-

lir?! Hükûmetin beni tarassuduna gelince Tanin'in burada özü kabahatinden büyüktür. Hırs ve garazla gözü dumanlanan bu zavallı gazete burada hükûmetin dirayetini göstermek ister iken bir mebusu, hem de Meclis-i mebusan hâl-i ictimâda iken takib ettiğini söyleyerek destân-ı medayihi olduğu hükûmeti vahim ithamat altına sokuyor. Tanin Fenerbahçesi'nde ictimâ diye ara sıra hanelerinde misafir kaldığım Said Bey ile Müşir Fuad Paşa damadı İshak Bey'i bulaştırmak istedi. Ve şubenin riyasetinde daha mühim bir zat bulunuyor cümlesinin kasdı ise Fuad Paşa idi. Artık garazın, denaetin bu kadarına ne demeli bilmem!

Yine o Tanin 9 Temmuz tarihli nüshasında:

"..... Memurlar tevkif edeceklerini fakat müteessif olduklarını söylemişler. Bu teessüf şahsa değil, mebusluk sıfat-ı celilesine aid olduğunu da ilaveyi unutmamışlar" diyerek şu ilave ile hakkımda nasıl bir garaz beslediğini ve hiç olmazsa şu hâlimde bile bana hakaret etmeyi düşünmüş olduğunu göstermiştir. O sütunların kezâ biraz aşağısında "tevkife itiraz etmek istemişse de kendisine tevki müzekkeresini gösterince bu delail tevkife kâfidir demiş" diyor. Alçak yalancı hangi tevkif müzekkeresi idi o? Öyle bir şey var mıydı?!... Ben kime haklısınız demişim?

Bu Tanin'in kizb ü iftirâları usanç verecek kadar çok olduğundan artık İstanbul Gazetesi'ne geçiyorum ve onun Tanin ile müttehidü'l?-lisan olmadığı aksâmından yalnız birini alarak hakka karşı olan garazını göstermek istiyorum:

Diyor ki: "Abdülhamid aleyhindeki takrirleri kendisini göstermek için verdi" garazkâr neden biliyor? Benim maksadım Abdülhamid'de beyhude duran bir servet-i müddeharayı millet için nâfi bir surette istimal etmek idi. O vakit metalibin reddolunarak o servetin şimdi yağma edildiğinden elbet de İstanbul memnundur! Yine ona göre ben hükûmetin siyaseti hakkında kürsüde nutuk okumuşum ve cemiyetten ayrılmışım. Koca yalancı! Ben ömrümde kürsüde nutuk okumadım. Kâğıtsız birkaç söz söyleyebileceğim emsâli ile sabittir. Ben cemiyetten İkdâm'daki

makalem ile kat-ı alaka ettim. Kezâ askerlikten istifam meselesinde "kendisine hak verilir gibi oldu" diyor. Halbuki onun bir hakk-ı kanunî olduğunu ve meclisin bilâ-tereddüd kabul ettiğini söylemiyor.

La Turquie'nin 8 Temmuz tarihli nüshasındaki "büyük bir zâbitle mülakat" unvanlı satırlar ise insana dehşet verecek bir raddedir. Şu La Turquie bunları maa'l-iftihar nasıl derc etmiştir?! Büyük bir tegallüb-i askerî [militarizm] yi irae eden o makale memlekette bir hükûmet-i milliyeye ve kavanin ve idare olmadığını, asker tarafından mebusların bile hiçe sayıldığını isbat eder. Bu askerin bize verdiği cezâ da ya ip ya Afrika çölleri... Nöbet-i cinnetle ağzına geleni söyleyen ey zavallı zâbit! Sen ne vakit diktatör, saltanatı gasb edip padişah olursan o vakit kanûn-i cezâdan derecât-ı saire-i cezâyı kaldır ve beraeti çiz!

İsmail Kemal Bey'le kabine teşkil etmekliğime gelince bunun hiç imkânı yoktur. İsrârına rağmen Mutedil Hürriyetperveran Fırkası'na girmediğimden İsmail Kemal Bey'le aramız açılmış olup o vakit âdetâ dargın gibi idik. Ben bu ekâzib-i hayaliyeyi tasnî edenlerin zekâsına, iktidârına, fitrat-ı mahsusalarına hayret ediyorum.

En mühim şubelerden diye gösterilen Bursa mevkûflarına gelince mesele yalnız iki biçarenin Bursa'ya tenezzüh için gitmesinden ibarettir. İzzet Efendi'ye gelince yetmiş beş yaşında, yedi sekiz muharebede kurşun yarası almış bir kucak ak sakallı bir mütekaid-i askerdir ki biçarenin hiçbir şeyden haberi olmadığı gibi böyle bir şey yapmağa da sinni, vücûdu, maluliyeti müsaid değildir.

İsnadat ve hakarete bulunan, iftirâ eden hattâ isiminden bilâ-mahkûmiyet ve sıfat-ı mebusiyeti muhafaza ettiğim halde beyliği, efendiliği kaldıran gazetelerden dâvâ etmek bana bir vazife ise de böyle hükûmete kendi şerik-i cürmleri aleyhine hüküm ettirmek abesle iştigal demektir.

Bilmem bu matbuat hiyanet-i vatan derecesinde olan bu hareketleriyle ahlâfın lanetlerinden nasıl kendilerini kurtaracaklardır.

Gazetelerin beyanâtı hükûmetin resmî beyanâtı ve gayr-i resmî talimâtı üzerine olduğundan matbuâtın hissesine düşen şey bi-aynîhî hükûmete râcidir.

Hükûmet. - Hükûmetin bu meselede tuttuğu yol serapâ hatâ-âluddur. Kanûn-ı esası'yi, hukuk-ı şahsiyye ve tabiiyyeyi, kavanîn-i mevcudiyi zîr ü zeber etmiş, hürriyeti, meşrutiyeti, insaniyeti tahkir ve tezlil etmiştir. Bu kadar irtikâb-ı denaet etmiş ve sonunda yine mesul olmamış bir hükûmet tarih-i cihan-da görülmemiş ve görülmeyecektir.

Bir hükûmet ki bir sürü safiyelerle herkesi takib edip halkın emniyetini selb eylerse, milletin selahiyet-i vâsia ve muafiyat bahş eylediği vekillerini -hem de Meclis-i mebusan hâl-i in'ikadda iken- takib ve hanesini tarassud ederse o hükûmete nasıl meşrutî demeli?! Bir hükûmet ki hane basar, hem de esnâ-yı leyde mesakine tecavüz eyleyerek hukuk-ı beşerin en mühimmi olan "masuniyet-i mesakin" kaidesini paymâl eylerse, eşkıyâ değil vahşî nâmını vermekten başka çare kalmaz. Bir hükûmet ki agrâz ve hırs-ı cah ile selamet-i akl ü mantıkı zâyî ederek yolsuz, usulsüz efrâd-ı milleti hattâ bir mebusu tevkif eyler, bu suretle herkes için en kıymetdar ve en mühim olan (hürriyet-i şahsiyye)yi paymal eylerse o hükûmet elsine-i âlemde ne nam ile yad edilir?! Şunun bunun hattâ mebusanın mekâtîbini sirkat ve gasb edip küşad eden hükûmete "riayet-i esrâr-ı mekâtîb" kaide-i meriyyesi nâmına ne türlü lanetler etmelidir?!

Hükûmet, en emin ve bî-taraf bir idare olması lazım gelen "emniyet-i umumiyye"yi bir komita fesad ocağı hâline ifrag etmiş, Abdülhamid'in "Zabtiye Nezareti"ne çevirmiştir. Halkın hafiyelikle mütehassıl eski fesâd-ı ahlâkı yetmiyormuş da bunu yeniden ifsâda damen-i dermiyan olmak nasıl bir hükûmetin kârıdır bilmem! Bir tane taharrî edileceği zaman bir mahkemenin karârı, taharrîye memur kesânın hüviyetini musaddık evrâk-ı resmiyye bulunması lüzûmunu idare-i örfiyyenin mevcudiyeti râfi midir? Öyle farz etsek bile mahkeme karârı yerine

Divân-ı harb-i örfi'nin emri lazım değil midir. Bir eşkıyâ çetesi de hükûmetin hareketinin aynı tertibâtını yapabilir. Onların yekdiğerinden tefrik edecek karâr-ı mahakim ve evrâk-ı resmiyye değil midir? Halbuki yapılan lâ-yüad basgınlar ve taharriyat yalnız bir polis müdürünün emr-i hoduyla icrâ edilmiştir. Fahişeleri bile imam ve muhtarsız basmazlar. Yine, tevkifler hattâ mebus tevkifi idare-i örfiyye hasebiyle bir mahkemenin tevkif müzekkeresi yerine Divân-ı harb-i örfi'nin böyle bir tezkeresi olmaksızın yine âdî şahısların indî, keyfî emirleriyle yapılmıştır. Bizce isbât-ı vücûdu merî olan imam ve muhtarlar bile basgınlarda hazır bulundurulmamıştır. Böyle bir hükûmeti başka bir memlekette olsa ne yaparlardı? Eğer bu harekât-ı cinaiyye meşrutiyete darbe değilse, hürriyeti mâhî değilse öyle meşrutiyet, öyle hürriyet lafz-ı bî-mânâdan ibaret değil midir ve halka ne lüzûmu vardır? "İsnâd-i irticâ" ile işte böyle harekât ve icraat ile meşrutiyet tahrib edilir. Bir hükûmetin canavarlar gibi hem de leylen mesken basması, mahbeste envâ-ı ezâ ve işkenceleri revâ görmesi, âileler perişan etmesi, bir adamı mahv etmek için kasden müfteriyat tertibi gibi cinayât-ı azime meşrutiyete darbe değilse artık hiçbir şey darbe olamaz.

Masum iken bir mebusa envâk-ı hakaret ve ezâyı revâ gören, beyanname-i resmîsinde eşhas tabîrini kullanan, aylarca mahbeste mülevves mahallerde inleyen, hasta iken hastahaneye göndermeyen bir hükûmetin bir cinayetden dolayı hakkında ahz ü girift müzekkeresi olan Erzurum Mebusu Karakin Pastırmacıyan Efendi'yi tevkif eden Rusya hükûmeti nezdinde mûmâileyhi tahlis için teşebbüsât-ı müstacele ve mükerrerede bulunması ne kadar garibdir! Fakat elbette böyle olacak... Rıza Nur muhalif, Pastırmacıyan Taşnaksutyun Cemiyeti'ni hükûmet lehine sevk eden bir tarafgir. Bu hükûmete Rusya "siz kendiniz kendi mebusunuzu hem de masum olarak tevkif ettikten sonra ne yüzle bize müracaat ediyorsunuz?" dese idi ne cevap verecekti! Ceraim-i siyasiyye erbâbına habshanelerde bana edildiği gibi mi muamele edilir? Rusya ecnebî olduğu halde Pastırmacıyan Efendi'ye iki oda ve hizmetçi vermiştir. Halbuki benim mahbesi-

mi ve oradaki hâlimi bir görmeli idi? Avrupa'da, medenî memleketlerde ceraim-i âdiyye ashâbına bile böyle muamele edilmediği gibi bâ-husus ceraim-i siyasiyye erbâbına pek hüsn-i muamele olunur. Çünkü düşünülür ki onun muhalif görülen efkârı bir gün zafer-yab olup millet tarafından mazhar-ı kabul olur. Kendi prensipleri ile mevki-i iktidâra gelince o da muhalifleri aynı ahvâle mi dûcâr etsin; bu suretle mesalih-i millet agrâz ve intikama, intizâm-ı devlet şûriş ve ihtilâle mi kalb edilsin.

Heyet-i tahkikiyye diye teşkil edilen cemiyet-i esadiyye kavanîn-i devletin, kitaâb-ı insaniyyet ve medeniyyetin hangi sahifesine sığacaktır? Âzâsı nâ-mütenahî ve hafî bir heyet-i istintakıyyenin geceleri in'ikad, zulm ve işkence icrâ, müfteriyat tertib ve fesad ikâi nerede görülmüştür? O heyet-i tahkikiyyenin fesâdı o raddelere varmıştır ki Divân-ı harb reîsi de Rıza Nur Bey'in aleyhinde söyletmek için mevkufinin darb edildiklerini bahane ederek istifâsını vermiş ve fakat kabul edilmemiştir. Bizzat o heyet-i tahkikiyye reîsi bir gazeteciye "Rıza Nur Bey hakkında hiçbir vesika zuhur etmediği rivayeti bîesastır. Pek çoktur. Kendisi de itiraf etmiştir." demiştir ki şu söz şimdi beraetimle nasıl telif olunabilir bilmem?!

Evvelâ hükûmetin Cemiyet-i Hafiiyye aleyhinde takibat icrâsına hakkı yoktu. Çünkü meydanda ika edilmiş bir fili değib bir teşebbüs bile yoktu. Ancak gayet âdî ve maksadı henüz takarrür etmemiş bir cemiyet taslağı vardı. Ve bunun gördüğü vazife, yaptığı fiil ise memnû olan "Meşrutiyet" Gazetesi'ni tevziden ibaretti. Memnû bir gazeteyi tevzî etmek matbuat kanûnunca on beş liraya kadar bir cezâ-yı nakdîyi müstelzim idi. Halbuki hükûmet beyanname-i resmîsinde zikr ettiği gibi mevkufine dayakla cebren kabul ve imzâ ettirdiği şube teşkilâtı, her şubede bir fedaî bulunması, kıyam, katl-i mebusan ve ricâl-i hükûmet tasavvuru isnâdı ile mürtekibi olduğu kabahati setr ve başladığı cinayeti ikmal etmek istemiştir. Bu isnadat Islahât-ı esasiyye'nin matbû programında mevcut olmadığı gibi ele onları müeyyid böyle bir şey de geçirilmemiştir. Hattâ, yine o hükûmet bir beyannamesinde "Kemal Avrupa'dan programı ge-

tirecekti" de diyor. Demek program ele geçmemiştir. Kezâ aynı beyanname-i resmîde "bunların kemiyet ve etvarca bir şey yapılabilecek raddede olmadıkları" dahi itiraf olunuyor ki bu da dolambaçlı bir suretle işin hiçliğini ilan ile beraber itirâf-ı zünubdur. Emniyet-i umumiye memur ve hafiyeleri bile ibtidâ-yı tahkikatta bu meselede şâyân-ı ehemmiyet hiçbir şey olmadığını ihbar etmişlerdi. Halbuki cemiyet İttihad muhalifini imhâ için taşıdığı kin ve adaveti yenemeyip hiç yoktan bu vakıayı, bu faciayı icad eylemeye lüzum görüyordu. Yine Galib Bey beyanâtından birinde maksad-ı cemiyetin Meclis-i mebusan'ı fesh ile idare-i cedideye sû-i kasd ve irticâ olduğunu söylüyor; fakat cemiyetin asıl programında münderic olan "tekrar intihabat icrâsı" fıkrasını kâle almıyor. O fıkra mevcut iken bu kasda irticâ demek nasıl mümkün olur?

Bu ne türlü bir anarşidir ki hiçbir sıfat-ı hakimiyyeti haiz olmayan Emniyet-i Umumiye müdürü mahkemenin takdir ve kararından evvel nasıl olur da "mensubîn-i cemiyeti ibreten li's-sairin şiddetle cezâlandıracağız." der?...

Divân-ı harb heyet-i tahkikiyyeye nisbetle zemzemle yıkanmış tabîrine mâ-sadak ise de ondaki yolsuzluklar, muamelât-ı kanun-şikenane dahi lâ-yüad olup o da tarafgir, tamamiyle nüfûz-ı cemiyete tâbi ve Mahmud Şevket Paşa'nın emri altında zebundur.

Bu Divân-ı harb, Meclis-i mebusan resileri kefalete rabt ile muvakkaten tahliye olunmamı talep ettikleri halde halen idare-i örfiye bulunması hasebiyle mümkün olamayacağı cevâbını verdi halbuki 31 Mart Vakası'nı müteakib Sinob mutasarrıfı Haydar Bey yine bu idare-i örfiyyenin Divân-ı harb'i tarafından muhakemesi zamânına kadar kefalete rabt olunarak tahliye edilmişti. Kezâ 31 Mart'ı müteakib mürteci diye Gümülcine'den gelen Hacı Ali ve rüfekasının muhakemesi gayr-i mevkuf olarak rüyet edilmişti. Kezâ Kastamonu eşrâfından Salim Efendi-zâde Namık Bey bu Divân-ı harb tarafından kefalete rabten tahliye olunmuştu. Yine Manastır Rum Metropolitidi İstafanos Efendi

tahkikatın uzun süreceğinden dolayı Manastır Divân-ı harb'ince muvakkaten tahliye edilmişti. Şimdi sormak lazımdır ki o zamanlar ve Manastır'da idare-i örfiyye yok mu idi, acabâ bir mebusun metropolid efendi ve diğer efendiler kadar kadri ve kezâ Millet Meclisi reîsinin onların mültemisleri kadar nezd-i hükûmette haysiyeti yok mu idi?!

Hükûmet mahbesten gönderdiğim ilk müdafaam ve oradaki taleb ve ricam üzerine haysiyet-i mebusiyyetimi muhafazaten beni serbest bırakabilirdi. Lakin hakkımda beslenen bugz ve adavet mebusluğu unutturacak ve mantığı kayb ettirecek derecede gözleri karartmış idi.

Bir de şurası nefrete lâayık idi ki kendisi aleyhimde harıl harıl esbâb-ı ithamiyye hazırlamakla meşgul olduğu halde hükûmet beni ihtilattan ve hakk-ı müdafaadan kâmilan men ve tecrid etmiştir. İşin ne olduğunu ve kendimi nasıl müdafa edeceğimi bilemiyordum.

Abdülhamid gibi bir zalim bile suretâ olsun Mithat Paşa'ya bir avukat tayin etmiş ve onunla görüştürmüştü. İstinaf ve temyîzi olmayan bir mahkemede kanundan ve hattâ tarîf-i ilm ü fenden bî-haber iki cahilin hükm-i karakuşisi ile az kaldı boy-numuz ipe geçecekti! Ben ise kavanin ve usûl-i muhakemâta vakıf olmadığımın ve şimdiye kadar hiçbir mahkemeye girmedüğimden her halde bir muhamî-i müdafie muhtaç idim.

Divân-ı harb'in muhakemesi de hafî idi, bu mesturiyet hükûmetin maksadını istediği gibi icrâya müsaid ve mevkuflunun emniyetini sâlib idi, Hasılı mahkemenin tarzı ve âzâsının cehli yüzünden buradan ancak sahrâ-yı kebir meşayihî hükmleri kadar sakim hükümler sadır olabilirdi.

İşte meydanda hiçbirşey olmadığı halde on dokuz biçareyi mahkûm edip bir kısmına on beş sene gibi ağır cezâlar dahi verildi ki o kadar zalim olan Abdülhamid bile 33 sene içinde politika müttehemleri hakkında on seneden yukarı kale-bendlik cezâsı nadiren vermişti ihtilâlâ teşebbüs olunup da bir fiil ika edilmezse kanûnunda musarrah olan cezâ hadd-i azamî üç sene

kale-bendliktir. Adliye istinaf dairesinin bir rum hakkındaki karârı şudur. "Erbâb-ı fesaddan olup cemiyete dahil olduğu sabit ise de icraât-ı fi'liyyeye teşebbüs etmediğinden kanûn-ı cezânın 59 uncu maddesinin fıkra-ı ahiresi mucebince 3 sene kale-bend edilmiştir" işte bir taraftan adliye 3 seneye bir taraftan da bundan daha âdî hafif olan bir cürmü Divân-ı harb on beş seneye hükm ediyordu Divân-ı harb'in işleri çorba gibi karışık hükm ve kararları haksız ve yekdiğerini nâkıstır.

Meselâ Cemiyet-i Hafîyye mensubîni addedilen bîçareler hiçbir teşebbüs ve fiil icrâ etmedikleri ve adliye müdahale ettirilmeksizin Divân-ı harb nezdinde muhakeme ve hükm edilmiş oldukları halde Rum Patrikhanesi'nde makasîd-ı siyasiyye ile akd-ı ictimâ ederek bir fiil ika ve kuvve-i müsellahaya mukavemetle hükûmete muhalefet eden Meclis-i millî âzâsını yine o Divân-ı harb cihet-i adliyyeye teslim etmiştir. Kendine aid bir işi adliyyeye teslim ettiği gibi bazen de hiç taalluku olmayan bir fiili meselâ dâvâ-yı livatayı kendisi rüyet eyler, oruc bozanları bile cezâ-dîde eder böyle bir Divân-ı harb'e her işe yarayan hizmetçiler gibi "her şeye yarar Divân-ı harb Court martiale à tout faire" demek münasibdir. Yine o Divân-ı harb bir şahsı aynı meseleden bir defasında beraet ve tahliye ikincisinde mahkûm etmek üzere bir fili için iki defa muhakeme eylediği gibi mahakim-i adliyyede beraet etmiş veya mahkûm olmuş kimseleri bile muhakeme edip tekraren cezâlandırır. Meselâ 31 Mart Vaka-sı'nı müteakib Şekerci Tahir Efendi birinde beraet etmek diğerrinde mahkûm olmak şartıyla iki defa muhakeme edilmiştir.

Kadırgalı Hüseyin Efendi fi'l-i şenî maddesinden dolayı hem adliyyede men-i muhakemeye mazhar, hem de sonradan Divân-ı harb'de on beş sene küreğ'e mahkûm olmuştur. Kezâ Ahmed Şevki Efendi isminde bir bahriye mülazimi iki defa idâma, bir defa müebbed kale-bendliğ'e mahkûm etmiş ve bir şahsı üç şahıs zannedecek kadar kuvve-i temyiziyye göstermiştir. Ve yine Ayvalık'ta daskal olan İlya Papa Anastas Divân-ı harb'ce beş sene kale-bendliğ'e mahkûm edilip Sinob'a gönderildiği halde şehirde rumların bulunması ve onlara telkinât-ı muzırrada bulunacağı

bahanesiyle habshanede kürek cezâsı tatbik ettirir ve mine'l-garib... aleyhimdeki kin ve garazları da görmeli ki ben tahliye eder iken taahhüd altına alan bu Divân-ı harb halâsımdan sonra lehimde bir makale yazan Doktor Ali Seha Bey'le "Türk hürriyeti" terkîbini kullanan Pertev Tevfik Bey'i cezâ-yı nakdîye mahkûm etmiştir.

Hukuk-ı millete, hakimiyet-i milliyyeye karşı irtikâb ettiği bu kadar cinayâtı meydanda durur iken hükûmet milletin "anket parlamanter" ile aleyhindeki hakk-ı teftiş ve takibini kabul etmeyerek Meclis-i Mebusan'ı hafz-ı bî-mânâ hâline koyarak hakimiyet-i milliyyeyi kanlı ayakları altında çiğnemiş, bu suretle setr-i cinayat eylemiş ve dest-i tedîb-i milletten yakayı sıyırmıştır.

Acabâ benim tevkifime dair hükûmeti haklı gösterecek ufak bir şey var mı idi? Aslâ. Çünkü hükûmet beni tevkif ettiği vakit yedinde hiçbir vesika-i ithamiyye olmayıp ancak Münir'in "Şerif Paşa'nın bir kartını bana tevdî" ifadesine istinad ediyordu. Her akl-ı selim derhal teslim eyler ki bu ifade bir mebus için değil bir şahs-ı basit için bile bir sebep-i tevkif teşkil edemez. Bilahire beni bi-eyyi hal imhâ etmeyi kuran hükûmetin kartın mündericâtını "hamil-i kart mensubinden olup..." tarzına ifrag edip bir yalancı şahid de tertib etmişse de bununla da sebep-i tevkifi haklı gösteremeyeceği biraz kanun-şinas olanlarca tasdik olunur, halbuki o hükûmet meclisteki müzakerat esnâsında hesabsız ve âlî olmayan mugalatalara dökülüp kart mündericâtını "işte bu zat cemiyetimizdendir, kendisine emniyet edebilirsiniz" şekline soktu. Bir Sadriazam'ın ağzından böyle bir yalanı işitmek ne kadar yes-âverdir! Yine "kartın gittiği muhakkak, üç adam söylüyor" dedi üç değil iki; biri müddeî, biri şahid. Pek iyi üç olsun, farz edeceğim ki bu da o da hepsi doğru olsun. O kart nerede idi? Yine bunlar bir sebep-i tevkif teşkil edebilirler mi?! Bir adam tevkif olunabilmek için mutlaka ondan bir fi'lin sadır olması lazım gelir. Benim cemiyete dahil olduğuma dair söz verdiğimi veya girdiğimi müeyyed kendi tarafımdan yazılmış veya icrâ edilmiş bir vesika, bir fiil var mı idi?!

Halbuki o beyanatta Sadriazam hakikat yerine mugalatalara ragbet edip tevkifimden sonra Emniyet-i umumiyye'nin, hafiye-leri ve paralarla tuttuğu denîler vasıtasıyla ihtirâ ettiği müfteriyat ve bî-esas şeyleri sebeb-i tevkifi haklı göstermek için zikr etmiştir. Bunlar mevlûdun vâlidin sebeb-i tevellüdü, hükümün dâvânın müsebbibi olması kabîlindendir.

Acabâ hangi mantıkta ve hangi vicdanda görülmüştür ki masum birini sârik diye tevkif ettikten sonra onun cebine bir mâl-ı mesruk koyarak o mal sebeb-i tevkif diye gösterilsin! Bunda tevkifi mazur ve muhik gösterecek bir vesile, bir vesika yok, bilakis mucib-i cezâ bir denaet vardır.

İşte bu makamda Sadriazam Hakkı Paşa "hizmetçisi evrak yaktı dedi" ve "bir hanım tramvayda tesadüf ettiği bir madamla Rıza Nur Bey'e selam söyledi" diyor. Halbuki bu iki noktaya da hükûmet benim tevkifimden pek sonra vakıf olduğundan bunları esbâb-ı tevkif a'dâdına vaz edebilmesi şâyân-ı hayrettir. Hakikatte ise hizmetçi kâğıt yaktığımı söylememiş. Hamdi ihbar etmiş ve hizmetçi istintakta tekid değil reddetmiştir. Hem de aslı olsa bile bir kül neye delalet ederdi! Evrak yakmak herkesin her an yaptığı şeydir. Lüzumsuzluğundan dolayı teraküm eden evrak yakılır. Selam keyfiyeti ise bütün dünyâyı hayretlere düşürecek bir sebeb-i töhmettir. Halbuki o hanımı da bulup istintak ettiler ve hanım edilen tehdid ve mevaide rağmen cemiyete dahil olduğuma dair bir şey bilmediği gibi kendisini de bu hususta istihdam etmediğimi söyledi. Sadriazam bunları neden unuttu? Hükûmetçe esassızlığı tebeyyün etmiş bulunan, hattâ etmeyip de sıhhati tahakkuk etse bile bizatihî benim cemiyete dahil olduğuma aslâ delalet edemeyecek olan böyle delail nasıl olur da koca bir millete karşı esbâb-ı tevkifim diye gösterilebilir?!

Yine o Sadriazam büsbütün teberri için müddet-i medide habste kaldığının esbâbını da izâha girişip hükûmeti haklı çıkarıyor ve bundaki mesuliyeti de benim üzerime atıyor. Aman yarabbi! Bu ne insaftır, bu ne haktır! Diyor ki "eğer Rıza Nur Bey kartın mevcudiyetini inkâr etmeye idi bu kadar mevkuf

kalmaz, çıkardı." ben de kendisine derim ki mevcudiyeti meşkûk bir kart iddiâsıyla beni bu felaketlere giriftar eden hükûmet hiç şübhe yoktu ki kartın mevcudiyetini itiraf ettiğim anda beni şedid bir cezâ ile mahkûm edecekti. Kartın sahte mündericâtının sıhhatini nasıl anlatacaktım?! Zaten onu tertib edenler yine onlar değil miydi?!

Sadriazam müteakiben "böyle bir kartla adam tevkif olunur mu?" suâlini de sorup "o takdire âiddir" cevâbını da veriyor. Demek ki mevcudiyetini itiraf ettiğim takdirde meydanda yok iken tevkifimi tensib ve takdir eden o heyet bilâ-tereddüd mahkûmiyetimi de takdir edecekti. Fakat bu takdir ne garazkârane bir takdirdir?!

Sadriazam'ın bir mebusun tevkifi hakkındaki Kanûn-ı esasî maddelerini tefsir ve izâhı sadedinde müddet-i tatiliyyelerde hükûmetin mebusları tevkif edebileceği yolundaki tefsîrâtı rûh u maksad-ı kanûna aslâ muvafık değildir. Kanûn-ı esasî mebuslara niçin selahiyet-i vasia ve muafiyet veriyor? Hükûmetten havfı olmayın onu istediği gibi tenkid edebilsin diye değil mi? O halde bir mebus müddet-i tatiliyyede tevkif olunabilirse muhalefet edecek mebusların üç beş ay sonra hulul edecek olan müddet-i tatiliyyenin dehşeti gözleri önünden gider mi? Mebusanın o havf ile hiçbir tenkide kadir olamayacakları bedihîdir. Bu suretle muhalefet ortadan kalkacaktır. Muhalefet de kalkınca hükûmet Meclis-i mebusan'ı pençesine alıp istediği gibi oynatacaktır. Bunun da neticesi hakimiyet-i milliyyeden nişan kalması, yine bir idare-i mutlaka ve müsetbidde vücûda gelmesidir. Fakat bu sefer o müdhiş makinanın manivelası padişahta değil, ricâl-i hükûmette olacaktır ki o da ötekinden beterdur.

Bu meseledeki kabahatlerin en büyüğü Emniyet-i umumiye Müdürü, Harbiye Nazırı, Dahiliye Nazırı ve Sadriazam'dadır. Emniyet-i umumiye Müdiriyeti idi ki aleyhimdeki bütün o müfteriyâtı tertib etmişti. Dahiliye, Harbiye Nazırları idi ki Galib Bey'le müşavere edip tertibâtı, ezâ ve hakaretleri ve tevkifimi tasvib ve tensib etmiş idiler, o Sadriazam idi ki tevkifime rızâ vermişti.

Yine o Sadriazam ve Harbiye Nazırı idi ki Meclis-i mebusan namına reislerinin ve birçok muhterem mebusların tahlîsime, hiç olmazsa muvakkaten tahliyeme ve hastahanede tedavîme dair olan müracaatlarını reddedip hattâ bazısına "o mahkûm olacak siz de nafile kendinizi bulaştırmayın" diyecek kadar iftirâ ve tehdidde bile bulundular. Yine o Harbiye Nazırı idi ki bir gazete muharririni bile mahbeste ziyaret ettiği halde masum bir milletvekilinin -defaatle mahbese geldiği halde- hatırını sormaya tenezzül etmemişti. Yine o Sadriazam idi ki Sinob ahalîsinin, müvekkillerimin müracaatını sem-i itibâra almayıp "muktezâ-yı adaletin icrâsı tabîî bulunduğ" suretinde beraetinden ziyade mahkûmiyetimi imâ eder bir cevap verdi. Yine o, huzûr-ı millette âlemin bildiği işkencenin icrâsını inkâr edip "eğer öyle bir şey olsa idi bana müracaât vâki olacaktı vakıa masumiyetine dair Rıza Nur Bey'den bir iki defa mektub almıştım. O da işkenceden bahs etmiyordu. Ben namusluyum" demez mi?! Halbuki kendisine gönderdiğim mektub mütalaa edilirse ben neler yazmışım görülür. Bir insan aynı zamanda hem yalancı, hem namuslu olur mu? Bu nasıl şey!

Bir de benim muhakemem Divân-ı harb'e değil Divân-ı âlî'ye âid idi. Eğer bu hususta idare-i örfiyyenin icâbı tatbik edildi denirse "idare-i örfiyye ile beraber kavanîn-i mevcudenin kemâ-kân meriyyü'l-icrâ olduğunu, devlet ve milletin idare-i örfiyyeden muhtarib olmadığını" ikide birde nakarat gibi zeban etmiş olan hükûmete sorarım ki o vakit Kanûn-ı esasî benim tevkifim için muvakkaten hükmden sakıt mı oldu idi?! Meclis-i mebusan mülga mı oldu idi?!

Hükûmet bu hatâları ile beraber taşralara gönderdiği tahrirât-ı umumiyye ile muvaffakiyât-ı azimesinden bi'l-bahs her taraftan mürtecilerin bağlanıp İstanbul'a gönderilmesini emr ederek nice mazlumların envâ-ı ezâ ve felaketlere dâcâr edilmesine sebebiyet vermiştir. Maamafih bu tahrirattan müsteban olur ki hükûmet muhaliflere karşı büyük bir mikyasta mahv ü itlaf tertibâtı kurmuştu.

Hükûmet bu icrâ ettiği cinayât-ı azimeden, Şerif Paşa ile benim Paris'te otomobilde görüldüğümü bir sebep-i töhmet addecek derecedeki hamakat ve kasd ü niyanetinden acabâ neden mesul olmadı ve olmuyor?! Benim bir sürü efrâd-ı milletin çektiği envâ-ı ezâ ve meزالım, bu kadar müddet-i mahbusiyyetim, haysiyetime, sıhhate vurulan darbeler telafisiz mi kalacak? Bir mebus, bir şahıs hükûmetin elâ gözleri için sıhhatine husule gelen hasarlara; ve bu yolda girilen birkaç yüz liralık zarar-ı maddîlere katlansın mı?!

Müddet-i ömrümden üç buçuk ayın böyle heder edilmesini nasıl afv edeyim?! O hükûmet onu bana iadeye kadir midir. Hiç olmazsa o hükûmet haysiyet ve hakimiyet-i milliyyeye vurduğu şu darbeden dolayı Meclis-i mebusan'a ve millete karşı tarzıye itâsına mecbur değil mi idi? Hiç olmazsa bu işlerin müsebbibi birkaç kişi cezâ-dîde olmamalı mı idi?! Heyhat o hükûmet beyanât-ı umumiyyesinde meclise karşı mesele-i mezkûreden harf-i vâhid bile söylememek şartıyla -hakaretini, gurur ve ta-hakkümünü gösterdi.

Her şeyi bırakalım... Artık şu hükûmetin öyle ikide birde irticâ var diye hiç yoktan bir mesele çıkarıp enzâr-ı cihâna memlekette lââyad mürteciler mevcut olduğunu göstererek haysiyet-i milleti irticâ ile leke-dar ve Avrupa'nın devletimiz-hakkında pek lazım olan emniyetini selb etmemesni temennî edelim. Çünkü bu adem-i emniyet eski Reval müfakatının, ve'l-basü bade'l-mevtinden başka bir şey olmayan Potsdam mülâkatlarını intac ediyor.

Bu hükûmet sırf muhafaza-ı mevkie münatıf olan yalanları, zulmleri, hasılı bütün o harekât-ı sakimesi ile âlemin tezyîfini de celb etmiştir. Meselâ Yeni Gazete'nin takvimden bir yaprağındaki tezyifat adam olana pek ağırdır.

"İstihbarat kalemi, diye yabana atmamalı.. Bir aralık söylendiği gibi istihbarat kalemi değil, tekzibât-ı resmiyye kalemi unvânına layık olacak surette hareket etse bile bazen bu tekzibâtında ümid-bahş haberler vermekten, tekzib vesilesiyle

olsun icraât-ı musibeyi göstermekten hâlî kalmıyor... Meselâ İstanbul gazetelerinden biri, Yerebatan Sokağı'nda, iki nazır-ı muhteremin ikametgâhları karşısında mecnunlar için tevkifhane ittihaz olunan mahalde geceli, gündüzlü ne feryadlar koptuğunu; ne dayaklar atıldığını işitmemiş de- Aydın vilayeti dahilinde Manisa kasabasındaki bimarhanenin ve oradaki delillerin hâl-i felaket-iştîmâline bahs etmiş..., daire-i âidesi de bu husustaki fikrayı makaslayarak mahalline göndermiş. İstizah eylemiş..., istihbarat kalemi bu fikrayı tekzib yolunda mahallinde vürud eden izâhı gazetelere tebliğ ediyor.

Manisa bimarhanesinin müceddeden inşâsı ve mecnunların temîn-i istirahatı, yüz sekiz yataklık bir hastahane tesîsi ve usûl-i fenniyye-i hazıra dairesinde bu bîçarelerin tedavîsi evvelce düşünülmüş, mazbatası yapılmış merkezden emir ve müsaa-de bekleniyormuş... Usûl-i fenniyye-i hazıra dairesinde mecnunların tedavîsi demek, onlar hakkında eski zaman modasını, cibr ü şiddet istimâlini terk etmek ve bu delillere bu yolda muamele onların cinnetini teşdiden başka bir işe yaramadığı tecarib ve tedkikat-ı ahire ile anlaşıldığından bu zavallılar hakkında rifk u mülayemetle muamele göstermek demektir... İstihbarat kalemi, bize bu hakikat-i fenniyyenin anlaşıldığını ve icâbınca tevessül olunduğunu tebşir ediyor. Bu tebşiri pek ehemmiyetli görmeli, çünkü ümid-bahıştır. Mecanîn hakkında musib görülen tedbîrin ukalâ hakkında da tatbîki için bir mukaddime-i hayırdır!...

"İstanbul'da çocukları çalıyorlarmış, diye bir şayia çıktı. Şikâyet başladı, analar, babalar telâşa düştü belki avamdan bazı eski kafalılar iğneli fıçıyı düşündü... Emniyet-i umumiyeye Müdiriyeti patırtıları kesti. Bu şayiaların beyhude olduğunu ilan etti. Sene başından beri altmış yedi çocuk kayb olmuş altmış dördü bulunmuş... Çocuklar oyuna dalmışlar, velîlerinin husunet-i tab'ından ürkmüşler evlerinden uzaklaşmışlar...

Bir gazete muhbiri de kayb olup sonra da bulunan velîlerine teslim olunan çocuklardan tahkikat icrâsına, bunların hissiyatını anlamak sevdâsına düşmüş... Muhbir diyor ki:

- Çocuklardan niçin kaçtıklarını sordum. Bir kısmı Emniyet-i umumiyye Müdürü'nün tahkikatına mutabık cevap verdiler. Velîlerinin meşrutiyet ve hürriyetin ilan olunduğundan bîhaber olarak haklarında müstebiddane muameleye devam etmelerinden bîzar olduklarını, büyüklerinin anlayamadığı hürriyetten kendi başlarına müstefid olmak için savuştuklarını söylediler. Bu zamane çocuklarından bir ikisi de dediler ki:

"Bazılarımız mahsus kaçtık. Kaçmayanlara da öğrettik, arkadaşlarımızı çalışıyorlar diye yalan söyledik, velîlerimiz korkarlar, bizi mektebe göndermezler. Mektebler kapanır muallimler ve müfettişler rahatça maaş alır. Maarif Nezareti bir dershaneye bin talebe doldurmak, mektebler açmak külfetinden, patrikhane de mektebler teftişi meselesinden kurtulur, böylece hükûmete yardım etmiş oluruz, diye söz bir ettik, çocuklara dedim ki? Bu yaşta hükûmet işlerine karışmak size yakışır mı?... Cevab verdiler: "Hükûmet işlerine karışanlar bizden daha akıllı mı?.." Yine bu çocuklardan sordum:

Bana söylediğinizi sizi bulan ve ebeveyninize teslim eden zâbıta memurlarına söylediniz mi?... Bu suâlime de şöyle mukabele ettiler: Biz o kadar budala mıyız?... böyle söylemeyim de bizi Cemiyet-i hafıyye'den mi zannetsinler!..."

"Akıllı mutasarrıflardan biri âmiri tanıdığı daireye yazıyor da diyor ki:

- Bulduğum yerde gördüm, işittim... İstanbul'da da bilir-dim ya! Yeni doğan çocukların muttasıl bağırmaalarını, ağlama-larını dindirmek, kocalarını çocuktan soğutup kaçırmamak için analar çocuklara haşhaş suyu içiriyorlar; afyon macunu yediri-yorlar... Bu da pek muzır! Vatan için zamane adamlarından faide yok... Vatanın ümîdi yetişecek nesilde... Bari, bu nesli kurtaralım, şu âdet-i seyyieyi kaldıralım... Varsınlar, küçük çocuklar [zamanenin hâliyle istihzâ edercesine, böyle bir muhitte dünyâya geldiklerine pişman olduklarını, meyus ve müteessif bulunduklarını gösterircesine] ağlaya dursunlar... Analar bu zahmete katlansın, babaların "şunu sustur be! Evde rahat ve

huzûrum kalmadı." gibi tehdidlerine mukabele göstereyim...

Akıllı mutasarrıfın işârını daire-i âidesi evirip çevirdikten sonra "Ha! İşin içinde haşhaş var afyon var... Fennî bir mesele! Tıbbiye-i mülkiyye reîsine gönderelim. O da bizden... Şuna bir çare düşünsün" demiş. Havale etmiş. Bu da rûfekasını toplamış, şöyle bir karar vermiş:

- Mutasarrıfın hakkı var? Yeni doğan çocuklar için afyon bir semm-i müdhîştir. Nesil ve zürriyeti tedricen inkitâa uğratar. Bu âdeti kaldırmalı... Nesl-i âtiyi kurtarmalı.

Şübhe yok - Bu kara "usulen tamim olunacak... Diğer akıllı mutasarrıf yahud vâlî çıksa da, istikbâli değil, hal düşünse:

- Halk haşhaş çekmiş; afyon yutmuş gibi uyuşuk... Bunları hâl-i bîdarî ve faaliyete getirmek için fennî bir çare yok mu?..

Diye sorsa?.. Acabâ bu işâr yine tıbbiye-i mülkiyyeye mi havale olunur, yoksa şöyle bir cevap mı verilir:

- Zinhar halkı uyandırmaktan, zamânın bin türlü hatâları üzerine onların gözlerini açmaktan katien hazer etmek lazım geldiği ehemmiyetle ihtar olunur...

Ve uyandırmaya teşebbüs edenler mürteci olduğundan hemen Divân-ı harb-i örfî habshanesine izam olunsun".

Meclis-i mebusan ve Millet - Benim tevkifim sırf bir hakimiyet-i milliyeye meselesi idi. Mebusan, millet ve hakimiyet-i milliyenin askerden daha ziyade muhafızı olan darülfünunlar ve mekâtib-i âliye talebesi kıyam edip Meclis-i mebusan'ı hükûmetin ve birkaç askerin tagallübünden tahlis etmeli idi... Fakat ne yapalım ki millet daha o mertebe-i fazl ü kemâli bulamamış olduğundan o hareket-i necibeyi icrâ edemedi. Fakat bununla meşrutiyet ve hürriyete layık olmadığını gösterdi. Çünkü muhafaza edemeyeceği şeyi insan almamalı. O halde çekecek...

Ahmed Rıza Bey suret-i zahirede ifâ-yı vazifeye teşebbüs etti. Fakat rivayet olunduğu üzere hanesinde verdiği bir ziyafette

kendisi aleyhimde idare-i kelim edip mahvım münasib olacağı reyinde bulunmuş ise de Zehrab Efendi ile sair bazı zevâtın masumiyetim ve bu husustaki müracaâtı bir mazlûmu müdafaa etmek suretiyle kendi lehinde teveccüh ve muhabbet-i âmmeyi müstelzim olacağı yolundaki ibram ve ısrarları üzerine o harekette bulunmuştur. Ciddî bir teşebbüste bulunsa yine Meclis-i mebusan Reîsi hükûmet-i mütegalibeye söz geçiremez mi idi, orası meçhul... Fakat bence hem geçirir idi hem geçiremezdi.

HÜKÛMET HALET-İ RUHİYYESİ

Hükûmet-i hazırâ ve meşrutiyet-i mevcudemizin halet-i ruhiyyesini izah edebilmek için ibtidâ inkılâbımızı tevliid eden maksadı, rûh-ı inkılâbı izah etmek lazımdır. İnkılâbın, hükûmet ve meşrutiyetin halet-i ruhiyye ve mahiyetleri bi-hakkın gösterbilmek için azib bir mecelle tahrîri icab ederse de burada mücmelen vaz-ı pîş-i enzâr edeceğim.

Bizde inkılâbı husule getiren ne idi! - Hiç şübhe yok ki bir ummân-ı azim cehle garik ve mütenevvirânı ekall-i kalil olan bir halk-ı halâs-ı beşer, müdaa-i hukuk-ı tabiiyye ve ictimaiyye ve hürriyet-i hakikiyye için kıyam etmez. İnkılâbın millet tarafından değil asker takımı tarafından yapılması da bu sözümü müeyyiddir hakiki hürriyet inkılabları ise milletler tarafından yapılır. İşte bizim inkılab bir "protensiyomento" denilen kıyâm-ı askerîdir ki yeniçerilerin ulufe kıyamlarına benzer. Asker kıyamları pek muzır olduğundan el-haletü hazihî bu mazarratı çekmekteyiz bizde saik-ı inkılab İstanbul'da nâ-ehl birtakım kimselerin bi-gayr-i hakkın rütbeler, nişanlar, paralar, kâşâneler içinde yaşayıp ekseriyet-i azimenin ihtiyacât-ı mübreme-i hayâtın kahır altında zelin ve sefil kalmalarıdır bu ahval asker takımında daha celî idi. Zâbitan sefil bir halde taşralarda sürünür iken İstanbul'da paşa-zadeler mekteb yüzü görmeden ve daha şâbb-ı emred oldukları halde paşa rütbelerine kadar irtifâ, envâ-ı nâz ü naîme müstagrak bulunurlardı. İşte bu nokta taşralarda kalan, pek cüzî olan maâşını dahi alamayan

zâbitânın gayz ü kînini celb ediyordu, onları devirmek icab ediyordu. Bunun için ise bir kıyâm-ı umumî lazımdı. Kıyâm-ı umumîleri ise bu gibi makasid ihdas edemediğinden muharrik-i kıyam olacak bir rûh-ı âlî lazımdı ki o da mergub-ı cihan olan "hürriyet" idi. Bütün zâbitânın kanaati hürriyet ve meşrutiyetin istihşâli ile bu fenâhıkların ref edilebileceği merkezinde idi. Propaganda için hürriyet nâmı pek müsaid idi. Ona anlayan da, anlayaman da tebeiyet ederdi. Makedonya'nın Avrupa kontrolü altında olması da Yıldız'ın oradaki nüfûzunu kısmen kesr eylediğinden zemin de müsaid olmuştu: İşte şu suretle kıyâm-ı askerî husule geldi.

Hemen çabucak sivillerden birtakım cühelha göz açıklığı ile bu hareketin üstüne oturup kendilerine mal ettiler. İşte bunların halet-i ruhiyyeleridir ki bütün şuaabât-ı idareye, hükûmete intikal etti. Hükûmet onlar gibi cahil ve tulumbacı tavrında oldu. Böyle cühelâda herkese tahakküm ve hükümrânî fikri vardır. Bundan ise "istibdad" tevellüd eder. Bunlar sefaletten müşteki idi. Bu, mevakii yakalamayı ve tarafgir kayırmayı istilzam eyler. Bundan iltimas tevellüd eder. Bunlarda kabadayılık fikri var idi. Bu, herkesi kahr ve hükme râm etmeyi müstelzimdir. Bundan da "kanun yerine keyfin hükümrânîsi" tevellüd eder. Bunlarda yekdiğerini döğmenin en büyük fazilet olduğu fikri vardı. Bu, her önlerine gelene dayak atmak, işkence etmek lüzûmunu ilham eder. Nitekim rakı içene, oruc bozana, oyun oynayana, vergisini vermeyene, polise karşı gelene, hulasa her şey için herkese dayak atılıyor. Bundan da "zulm ü şiddet politikası" tevellüd eder. Şimdi militarizm hasebiyle kısmen idare-i hükûmet yedlerinde olan takının suret-i hafîyye ve gayr-i meşruada da hükm ve nüfûzu altında bulunan hükûmete "istibdad", "iltimas", "zulm ü şiddet" gibi dört sıfat ve âdet-i mezmume onlardan intikal etmiş oluyor. Halbuki bu dört sıfattan nâşi bir hükûmet kavaid-i meşrutiyetle idare-i hükûmete imkân bulamayacağından tamamıyla bir idare-i mutlaka ahkâmını tatbik ve bu suretle muhafaza-ı mevki etmek mecburiyetindedir. Bunun için hükûmet evvelâ icabât-ı meşrutîyyet olan taksîm-i

mesaî ve tevsî-i mezuniyyeti lafzda bırakıp hakikatte "sıkı bir merkezîyet" ile kâffe-i umûru kendi yedinde cem ü teksîf eyler. Meclis-i mebusan'ı da keen-lem-yekûn hükümünde bırakır. Nitekim Abdülhamid Bâbıalî'yi bir hiçe müncer edip her iktidar ve tevsiye-i mesalihi Yıldız'a cem etmiş idi. Saniyen ahval icraât-ı mezkûreden dolayı yükselmesi tabîî olan asvât-ı iştikâyı kesmek lüzûmunu hissedip muhalifini habs ü nefy ve suver-i saire ile ezer. Muhalif bir mebus tevkifi de Meclis-i mebusan'ı pençe-i tahakküm altına almak, muhalefeti öldürmek maksadına matuftur. Nitekim tevkifimden sonra Selanik'te bir mebus 10 gün habse mahkûm edilmiş, Suriye'de bir mebusu vâlî mürteci diye tevkife kıyam etmiş, Yemen'de hükûmet bir mebûsun esterini zabt etmiş ve artık memurin mebusanı saymamaya, bârid muamelelerde bulunmaya başlamışlardı.

Abdülhamid de böyle yapar, muhalifini ezerek herkesi korkuturdu. Fakat şurada bir farkı göstermek icab eder ki Abdülhamid'in vesait-i tehdidiyyesi hükûmet-i hazıranınki kadar şiddetli değildi. Abdülhamid sokaklarda insan öldürtmüyor, vatanın ezhâr-ı zekâsı itlâkına sezâ muktedir ve münevver gençleri bu derece akurane mahv etmiyordu. Ve yine Abdülhamid her istediğini yürütemiyor, bazı mukavemetlere dūcâr oluyordu. Halbuki şimdiki müstebidler bilâ-mümanaat her hareketlerini icrâ ediyorlar. Bir de seyyiâtını setr ile millete "ortalığı cennet gibi" göstermek müstebiddânın hasailindendir. Bu hükûmet icraâtını "gizli kapaklı" yaptığı meddah gazeteleri ile halka her şeyi beyaz, pîr ü pak göstermek gayretindedir. Bir hükûmetin halet-i ruhiyyesini keşf etmek için memurlarının halât-ı ruhiyyesini tedkik etmek icab ettiğinden şu vakayı tipik olmak üzere irae ediyorum:

Bir gün Şehzadebaşı'nda bir tiyatrocu "Denaet" nâmındaki bir "piyes"ın ilânını tiyatronun kapısına asmış. Polis gelerek kaldırmasını emr edip memnûdur demiş. Tiyatrocu "izin alınmıştır" dediyse de polis "saye-i meşrutiiyyette denaet kalktı" diyerek men etmiştir. İşte hükûmetteki cehl, gayret-i muhavvile ve halet-i ruhiyye!

Artık iş buraya vardıktan ve nice mezalim ve cinayat irtikâb edildikten sonra kahren ve cebren tutulmasından başka çare kalmayan mevkini muhafazası için Abdülhamid gibi hafiyeler istihdâmı, jurnaller kabûlü, matbuâta savlet, mahakime el atmak, kavaninden ve mesuliyetten kurtulmak, idare-i keyfiyyede devam edebilmek için idare-i örfiyye ilan ve Yıldız mahakim-i fevka'l-âdesi mesabinden olan Divân-ı harbler tesis etmek, yalan, iftirâ, inkâr ve tekzib gibi denaetle, zilletler artık sıra sıra sökün eder.

Bu ahvalden istifade tarîkibini bilenler de sirkatlere, irtişâlara koyuluyor. Evvelce "lâ-şey" olan hükûmet onlar nazarında yenecek bir "laşe" oluyor.

*

Artık halk bîzar oluyor; İstanbul ihtilal, Arnavudluk, Yemen, Havran, Irak vakit vakit kıyam ediyor. Her yerde falakalar devair-i resmiyyeye asılıp halk patır patır sopadan geçiriliyor. Cemiyet-i hafiyeler ihdas ve her tarafa ordular sevk edilip feryadlar âsumâna isal, kanlar sel gibi irâka ediliyor, bunların üzerine bir de gurur ve zaferden "şoven"lik ve "sekte"lik inzimam ediyor ve her kim ayrı düşünür ve muhalefet ederse ona "hain", "mürteci" ve "istibdad tarafdarlığı" veriliyor. Böylece hükûmet ateş yağdırarak, halk inleyerek vatan bir akıbet-i meşûma doğru yuvarlanıp gidiyor.

İşte meşrutiyet maskesi altında icrâ-yı saltanat-ı istibdad eden hükûmet-i hazıranın rûhu, mahiyeti budur.

Şimdi bana hatifi bir nidâ gelip soruyor: Bu memlekette "hürriyet" var mıdır? Bu suâli duyunca gözümün önünde Nedim'in şu beyti dolaşıyor:

"Yok bu şehir içre senin vâsf ettiğin dilber Nedim
Bir perî-suret görünmüş bir hayal olmuş sana"

Mühürsüz nüshaların müellife bildirilmesi ricâ olunur.

FOTOĞRAFLAR

Hapishâne memuru Sâlim Efendi'nin kırbacı

"Domuz topu" nâmındaki işkence vaziyeti

Mevkufların darb edildiği kızılıcık sopalarından biri ki,
dâribin eli acımasın diye tutulan ucuna bez sarılmış-
tır. Bu bezde kan lekeleri vardır.

Aynı tırnağın iç tarafı ki siyah görülen yerleri donmuş kanları gösterir.

Abdesthâne hapsinde mevkûfun çalı süpürgesi yatağında uyuyuşu... Ekmek ve suyu da yanında.

1908 İkinci Meşrutiyet inkılâbından bu yana tarihimiz rezaletler, hıyânetler ve fâcialarla doludur. Sultan Abdülhamid'in şefkatli ve pederşahî otoriter idaresini beğenmeyen Jön Türkler, masonlar, sabata-istler, İttihatçı çeteler işe önce «Hürriyet, müsavat, adalet, uhuvvet» nârâları atarak başlamışlar, sonra, Hakan-ı Sâbık'ın sıkı idâresine rahmet okutacak zulümler, şenaatler, şerefsizlikler sergilemişlerdir. Elinizdeki bu kitap, bugünkü nesillerin unutmuş olduğu düzmece bir komplonun hikâyesini anlatıyor. Yazarı, o hâdisenin mağdurlarından Dr. Rıza Nur Beydir. Hâtıralarıyla düzmece tarihin sırça köşkünü paramparça eden bu zatın başına gelenleri ibretle okuyacaksınız.

